GENOCID

Zbornik radova
sa Međunarodne
naučne konferencije,
održane u Potočarima
(Srebrenica) od
10.-11. jula 2009.

GENOCID
U BOSNI I HERCEGOVINI
- POSLJEDICE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE

Univerzitet u Sarajevu
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava

GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI

- POSLJEDICE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE -

Zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica)

Sarajevo, 2011.

IZDAVAČ:
Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina
protiv čovječnosti i međunarodnog prava

ZA IZDAVAČA:
Prof. dr. Smail Čekić

UREDNIK:
Prof. mr Muharem Kreso

LEKTOR I KOREKTOR:
Azra Fišer

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

341.485 (497.6 Srebrenica) "1995" (063) (082)
341.645.2:343.151) (497.6
Srebrenica) "2009" (063) (082)
94 (497.6) "1992/1995" (063) (082)

MEĐUNARODNA naučna konferencija Genocid u Bosni i Hercegovini (2009 ; Potočari (Srebrenica)

Genocid u Bosni i Hercegovini : posljedice presude Međunarodnog suda pravde : zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica) / Međunarodna naučna konferencija. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, 2011. - 1420 str. : ilustr. ; 25 cm

Bibliografija i bilješke svaki rad.

ISBN 978-9958-740-67-1
I. ICTY vidi International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Hague)
COBISS.BH-ID 18825222

S A D R Ž A J

Sadržaj.....5

Skraćenice.....11

Predgovor.....21

Uvodna riječ (Prof. dr Muhamed Filipović, akademik:
KONTEKST GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA
SREBRENICE U JULU 1995. GODINE).....29

Pozdravi Konferenciji.....45
- **Diana Wallis**, podpredsjednik Evropskog parlamenta
- **Jelko Kacin**, član Evropskog parlamenta
- **Sajeeda Warsi**, članica Britanskog parlamenta
- **Faruk Čaklovica**, rektor Univerziteta u Sarajevu

KNJIGA PRVA

PRVA TEMATSKA CJELINA

PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE (26. FEBRUAR 2007.) I NJENE IMPLIKACIJE

Prof. dr. Smail Čekić, PRAKSA MEĐUNARODNOG SUDA
PRAVDE PRAVNA ILI POLITIČKA ? - *PREDMET:*
BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE - 55

Prof. dr. Omer Ibrahimagić, PROCEDUROM
MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE O IZVRŠENOM
GENOCIDU U SREBRENICI DELEGITIMIRANA JE
REPUBLIKA SRPSKA KAO ZASEBAN ENTITET U
BOSNI I HERCEGOVINI.....139

Prof. dr. Sakib Softić, PRAVNE POSLJEDICE
PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE
ZBOG KRŠENJA KONVENCIJE O GENOCIDU.....145

Prof. dr. Zijad Hasić, MEĐUNARODNOPRAVNI
ASPEKT PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE
O GENOCIDUU BOSNI I HERCEGOVINI 159

Prof. dr. Muhamed Filipović, **akademik**, ODSTUPANJA TVORACA ICTY-a U ODNOSU NA NIRNBERŠKE PRINCIPE I PRAKSU.....172

Prof. dr. Carlo Gerardo Pinnetti, PONOVNO RAZMATRANJE ZNAČENJA GENOCIDA - RAT, POLITIKA I REFLEKS ANALOGIJE.....183

Amir Ahmić, MEĐUNARODNI SUD PRAVDE - POGREŠNA KOPIJA MEĐUNARODNOG KRIVIČNOG SUDA ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU.....213

Dr. Jean-Claude Metraux, PRIZNAVANJE GENOCIDA - MEĐUNARODNO PRAVO I MENTALNO ZDRAVLJE.....237

Mr. Enis Omerović, NAMJERA ZA GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI.....262

Prof. dr. Ismet Dizdarević, PSIHOLOŠKI INDIKATORI POSTOJANJA SPECIFIČNE NAMJERE ZA ZLOČIN GENOCIDA.....290

Mr. Maja Sahadžić, RAZMATRANJE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE U SPORU KOJI SE ODNOSI NA PRIMJENU KONVENCIJE O SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA IZ 1948. GODINE (BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE) - ZNAČAJ PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE ZA BOSNU I HERCEGOVINU.....315

Šejla Haračić, PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - PRECEDENT BUDUĆIM SPOROVIMA O ODGOVORNOSTI DRŽAVE ZA GENOCID?.....336

Doc. dr. Hajriz Bećirović, DRŽAVA KAO SUBJEKT GENOCIDA.....372

Dipl. pravnik Ibro Bulić, PRAKSA SUDA I TUŽITELJSTVA BIH U PROCESUIRANJU GENOCIDA U SIGURNOJ ZONI UN - SREBRENICA 1995. GODINE.....384

Mr. Sabina Galijatović, TRETMAN DOKAZA U MEĐUNARODNOM SUDSTVU ZA ZLOČIN GENOCIDA - INTERESI DRŽAVA IZNAD PRAVA ŽRTAVA.....456

Prof. dr. Samir Arnautović, KULTUROLOŠKI ASPEKTI RATA I PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE.....474

Doc. dr. Selmo Cikotić, PREVENCIJA GENOCIDA I SIGURNOSNI INTERESI BOSNE I HERCEGOVINE.....484

Doc. dr. Izet Šabotić, HISTORIOGRAFSKE KARAKTERISTIKE I POSEBNOSTI PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE U TUŽBI REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE PROTIV SR JUGOSLAVIJE (SRBIJE I CRNE GORE).....498

Prof. dr. Safet Bandžović, POLITIČKI INTERESNI REALIZAM I DOMETI MEĐUNARODNOG PRAVA.....519

Prof. dr. Adib Đozić, POTREBA REDEFINIRANJA SUBJEKTA GENOCIDA U SAVREMENOJ ZNANSTVENOJ TEORIJI.....558

Dr. Bakir Alispahić, TERORIZAM I GENOCID.....581

Prof. dr. Ron Adams – Dr. Hariz Halilović, ŽIVOT I SMRT NA GRANICI - "LOKALNI" GENOCID U GLOBALNOM KONTEKSTU.....596

Dr. Hariz Halilović, ETIKA, LJUDSKA PRAVA I ISTRAŽIVANJE: ETNOGRAFIJA U POSLJERATNOJ BOSNI I HERCEGOVINI.....626

FOTOGRAFIJE.....659

KNJIGA DRUGA

DRUGA TEMATSKA CJELINA

PLANIRANJE, PRIPREMANJE, ORGANIZOVANJE I IZVRŠENJE GENOCIDA U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI

Prof. mr. Muharem Kreso, "AKTIVNA BORBENA DEJSTVA OKO ENKLAVA" PODRINJA.....681

Prof. dr. David Pettigrew, GEOGRAFIJA GENOCIDA U ISTOČNOJ BOSNI.....719

Prof. dr. Jusuf Žiga, MIKRO I MAKRO DIMENZIJE GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI.....735

Jasmin Odobašić, GENOCID NA PODRUČJU BOSANSKE KRAJINE 1992-1995.....750

Mr. Mesud Šadinlija, SMANJENJE I RAZORUŽANJE TERITORIJALNE ODBRANE SRBIH – ASPEKTI PRIPREME AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU.....769

Mr. Sabahudin Šarić, VELIKOSRPSKA GENOCIDNA IDEOLOGIJA.....791

Osman Selak, UČEŠĆE JNA U AGRESIJI NA BOSNU I HERCEGOVINU.....813

Mr. Meldijana Arnaut-Haseljić, MEDIJI U FUNKCIJI REALIZACIJE GENOCIDA U BOSNI.....839

Amor Mašović, MASOVNE GROBNICE – JASAN DOKAZ GENOCIDA U BOSNI I HERCEGOVINI.....872

Mr. Velid Šabić, GENOCID U SREDNJEM PODRINJU 1992.-1995.....886

Dr. Bećir Macić, GENOCID U SREBRENICI DO 1995. GODINE.....907

Merisa Karović, Ešref Aličković i Mr. Husejin Omerović, GENOCID NA PODRUČJU OPŠTINE VLASENICA 1992.-1995.....919

Avdo Huseinović, DESETI DIVERZANTSKI ODRED – EGZEKUTOR SREBRENIČKIH BOŠNJAKA.....960

Salko Gušić, UČEŠĆE MUP-a REPUBLIKE SRPSKE U GENOCIDU U SREBRENICI JULA 1995.....967

Senad Omerika, GENOCID NAD BOŠNJACIMA NA TERITORIJI NEVESINJA 1992. GODINE.....987

Mr. Husejin Omerović i Fadil Imamović, ZLOČIN GENOCIDA NA PODRUČJU OPĆINE BRČKO 1992. – 1995.....995

Zilha Mastalić-Košuta, GENOCID NAD DJECOM U SREBRENICI - SIGURNOJ ZONI UN-A JULA 1995.....1033

Mr. Muharem Omerdić, DEVASTACIJA DŽEMATA, RUŠENJE DŽAMIJA I UBISTVA IMAMA I UČENIKA MEDRESE U SREBRENICI 1992. DO 1995. GODINE.....1061

Doc. dr. Rasim Muratović, UNIŠTAVANJE HISTORIJSKIH, KULTURNIH I VJERSKIH OBJEKATA ISLAMSKE ARHITEKTURE U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU AGRESIJE 1992.-1995.....1076

Prof. dr. Faruk Dalagija, AGRESOR JE KORISTIO BOJNE OTROVE TOKOM AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU.....1088

TREĆA TEMATSKA CJELINA

PORICANJE GENOCIDA I SJEĆANJE NA GENOCID

Prof. dr. Kasim Trnka, SANKCIONISANJE NEGIRANJA ZLOČINA GENOCIDA U BOSNI I HERCEGOVINI.....1109

Louise L. Lambrichs, GENOCID, PORICANJE I PONAVLJANJE – ODGOVORNOST MEĐUNARODNOG PRAVOSUĐA U POGLEDU BUDUĆNOSTI I MIRA.....1121

Prof. dr. Janja Beč-Neumann, PORICANJE GENOCIDA KAO NJEGOVA POSLEDNJA FAZA IZ PERSPEKTIVE POSMATRAČA (SLUČAJEVI).....1153

Florence Hartmann, FAZE GENOCIDA – SVIJET JE PROPUSTIO DA SPRIJEČI GENOCID U BOSNI.....1175

Prof. dr. Dževad Termiz, KONCEPTUALIZACIJA NAUČNOG ISTRAŽIVANJA GENOCIDA.....1185

Prof. dr. Muhamed Šestanović, MENTALNE POVREDE ŽRTAVA AGRESIJE NAD BOŠNJACIMA U BOSNI I HERCEGOVINI - ISKUSTVA IZ SUDSKE PRAKSE U TRETIRANJU RATNIH MENTALNIH POVREDA.....1208

Prof. dr. Azem Kožar, KULTUROCID U FUNKCIJI GENOCIDNE STRATEGIJE AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU OD 1992. DO 1995.....1222

Dr. Slobodan Pavlović, PSIHIČKA TRAUMA I GENOCID U BiH 1237

Prim. dr. sci. Ismet Suljević i drugi, NEKE SOCIJALNO-MEDICINSKE POSLJEDICE GENOCIDA POČINJENOG OD STRANE AGRESORA U SARAJEVU 1992.-1995.....1254

Mr. Faid Hećo, PORICANJE ZLOČINA GENOCIDA U BOSNI I HERCEGOVINI.....1268

Prof. dr. Hakija Đozić, ZLOČINCIMA AMNESTIJA I OPLJAČKANA IMOVINA, A PREŽIVJELE ŽRTVE RATA NISU DOBILE SATISFAKCIJU (POKUŠAJ APROKSIMATIVNOG BILANSIRANJA ŠTETA RBIH 1992-1995).....1279

Mujo Kafedžić, KRVAVI TRAGOVI I PUSTOŠ GENOCIDA U FOČI.....1300

Mr. Zijad Bećirović, DA LI ŽIVIMO SA ZLOČINCIMA?.....1330

Mr. Dževad Mahmutović - Mr. Nermin Lapandić, GENOCID KAO POJAVNI OBLIK ORGANIZIRANOG KRIMINALA SA OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU - ARGUMENTI "ZA" I "PROTIV".....1338

Mesud Hero, MEMORIJALNI CENTAR I NJEGOVA ULOGA U OČUVANJU SJEĆANJA NA DOGAĐAJ KOJI JE MEMORIJALNA POJAVA 1358

Doc. dr. sci. Nermin Sarajlić, EKSPERTIZA POVREDA I UZROKA SMRTI KOD ŽRTAVA EKSHUMIRANIH IZ MASOVNIH GROBNICA.....1364

Doc. dr. Fahira Fejzić-Čengić, MEĐUNARODNI SUD PRAVDE I 'KULTURA NEKAŽNJAVANJA'.....1370

REZOLUCIJA EVROPSKOG PARLAMENTA O SREBRENICI, OD 15. januara 2009. 1382

FOTOGRAFIJE.....1385

Skraćenice.....1403

Sadržaj.....1413

S K R A Ć E N I C E

ABRU = Abrukcija
ABS = TV mreža
AGFA = Njemačka firma - proizvođač filmova, filmskih aparata i dr.
AIIZ = Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo
ANU = Akademija nauka i umjetnosti
ARBiH = Armija Republike Bosne i Hercegovine
ARHITEL = Nezavisna producentska kuća [specijalizovana za dokumentarne filmove]
ARK = Autonomna regija Krajina
ASPH = Asphiktia (Asfikcija - nedostatak kisika usljed prekida disanja)
AU = Austrougarska
B 92 = B (Radio Beograd) 92
BBC = British Broadcasting Corporation – Korporacija za emitiranje radijskog i televizijskog programa
BHS = Bosanski, hrvatski, srpski jezik (ICTY)
BiH = Bosna i Hercegovina
BST = Bosnian Study Tour (Studijsko putovanje u Bosnu i Hercegovinu)
BZ = Bojni otrov – esteri benzil kiselina
BZK = Bošnjačka zajednica kulture
CD ROM = Uređaj (read only memory) za čitanje CD-medija
CIA = Central Intelligence Agency (Centralna obavještajna agencija SAD)
CID = Criminal Investigation Department (Odjel za istragu kriminala u Britaniji)
CID = Izdavačka kuća u Podgorici
CJB = Centar javne bezbjednosti
CMJ = Croatian Medical Journal (Hrvatski medicinski žurnal)
CS = Bojni otrov, suzavac
CSB = Centar službe bezbjednosti
CSCE = Conference of Security and Cooperation in Europe (Konferencija o evropskoj sigurnosti i saradnji Vidi (KEBS)

DAX TRADE = Izdavačka kuća
D – B = Dobrinja – Butmir (tunel)
DES = Štamparska kuća
DFJ = Demokratska Federativna Jugoslavija
DIF = Državni institut za fizičku kulturu
DIP = Dispanzer i poliklinika
DK = Drinski korpus
DMS = Dejtonski mirovni sporazum (Opšti okvirni sporazum za mir u BiH)
DNK = Dezoksiribonukleinska kiselina za analizu nasljednog nukleusa
DPP = Direkcija političke policije (vidi NKUP/NKVD)
DSHS = Država Slovenaca, Hrvata i Srba
DSHS = Država Srba, Hrvata i Slovenaca
DSM-IV = Dijagnostički statistički priručnik – verzija IV
DSZ = Društvena samo-zaštita
DT = Državna tajna
DVJ = Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
DW = Deutsche Wälle (njemačka radio televizija)
EPHG = Gestoze, preeklampsija (opasno stanje koje se javlja u kasnoj trudnoći ili prilikom rađanja)
ESI = European Stabilization Initiative (Evropska inicijativa za stabilnost)
ETC = European Center for Teaching and Research in Human Rights (Evropski Centar za nastavu i istraživanje iz oblasti ljudskih prava)
EU = European Union (Evropska unija)
EZ = Evropska zajednica Vidi (EC)
FBiH = Federacija Bosne i Herzegovine
FEB = Izdavačka kuća
FNRJ = Federativna Narodna Republika Jugoslavija
FREEEB 92 = Izdavač Slobodna Evropa - B92
FTV = Federalna televizija (Sarajevo)
GAK = Ginekološko-akušerska klinika
GSUN = Generalni sekretar Ujedinjenih nacija
GŠ = Glavni štab

GŠ OS SFRJ = Glavni štab oružanih snaga SFRJ
HESY = Hemoralgični sindrom
HDZ = Hrvatska demokratska zajednica u (BiH)
HIC = Hemoralgija intrakracijalna
HLJKPP = Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu
HRW = Human Rights Watch (Organizacija za zaštitu ljudskih prava)
HV = Hrvatska vojska
HVO = Hrvatsko vijeće obrane
IAGS = International Association of Genocide Scholars (Međunarodna asocijacija istraživača genocida)
ICC = International Criminal Court (Međunarodni krivični sud)
ICJ = International Court of Justice (Međunarodni sud pravde)
ICR = International Court for Ruanda (Međunarodni krivični sud za Ruandu)
ICRC = International Committee of the Red Cross (Međunarodni komitet Crvenog krsta)
ICTR = International Criminal Tribunal for Ruanda (Međunarodni krivični tribunal za Ruandu)
ICTY = International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju)
IDC = Istraživačko dokumentacioni centar
IDPs = Internally/internationally displaced persons (interno/u svijetu raseljene osobe)
IFOR = Implementation Force (Snage za implementaciju Dejtonskog sporazuma)
”IKAR“ = Talijanska mesna konzerva (iz međunarodne pomoći)
IKM = Istaknuto komandno mjesto
ILC = International Law Commission (Komisija za međunarodno pravo)
IPTF = International Police Task Force (Međunarodne policijske operativne snage UN-a)

”IQ i EQ“ = [Intelligence Quotient (Koeficijent inteligencije) i Emotion Quotient (Koeficijent emocije)] Agencija za kliničku psihologiju

ITD7 = Izdavačka kuća

IUGR = Retardation in interuterin growth (Zastoj u unutarmateričnom razvoju)

IZ = Islamska zajednica

IWPR = Institute for War and Peace Researches (Institut za ratna i mirnodopska istraživanja - iz Holandije)

JA = Jugoslovenska armija

JNA = Jugoslovenska narodna armija

KEBS = Konferencija o evropskoj bezbjednosti i saradnji Vidi (CSCE)

KGB = (К ГБ) Комитет государственной безбедности (Komitet državne bezbjednosti SSSR-a)

KJ = Kraljevina Jugoslavija

KJKP = Komunalno javno kantonalno preduzeće Pokop

KM = Komandno mjesto

KPD = Kazneno popravni dom

KPZ = Kazneno-popravni zatvor/zavod

KSHS = Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca

KZ = Krivični/kazneni zakon

KZ BiH = Kazneni/krivični zakon BiH

LDP = Liberalno-demokratska partija (Srbija)

lpbr = Laka pješadijska brigada

LSD = Bojni (psihohemijski) (otrov LSD-25 dietil-amid lizergične kiseline)

MALF = Malformacija ploda

MAG = Muslimanska organizacija za antigenocidnu aktivnost

MAP = Mješoviti artiljerijski puk

MIP = Ministarstvo inostranih poslova

MKT = Međunarodni kriminalni tribunal

MKCK = Međunarodni komitet Crvenog krsta

MKS = Međunarodni krivični sud

MKSJ = Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
MKSR = Međunarodni krivični sud za Ruandu
MKTBJ = Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY)
MSP = Međunarodni sud pravde Vidi (ICJ)
MSPH = Međunarodni sud pravde u Hagu
mtbr = Motorizovana brigada
MUP = Ministarstvo unutrašnjih poslova
MZ = Međunarodna zajednica
MZ = Mjesna zajednica
N = Novorođenče
NATO = North Atlantic Treaty Organization (Sjevernoatlatski savez/pakt)
NCIS = National Criminal Intelligence Service (Državna krivična obavještajna služba)
NGŠ = Načelnik Generalštaba
NIP = Novinsko izdavačko preduzeće
NIPP = Novinsko izdavačko privredno preduzeće
NKUP = NKVD Народный комитет внутренних дел (Narodni komitet unutrašnjih poslova)
NOB = Narodnooslobodilačka borba
NOLIT = Izdavačko preduzeće Nova literatura
NOP = Narodnooslobodilački pokret
NOV = Narodnooslobodilačka vojska
NSRS = Narodna skupština Republike Srpske
NS FNRJ = Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije
NTV = Nezavisna televizija
NUNS = Nezavisno udruženje novinara Srbije
NVO = Naoružanje i vojna oprema
OBP = Obavještajno bezbjednosni poslovi
OC = Operativni centar
OHR = Office of the High Representative (Ured Visokog predstavnika)
ONO = Opštenarodna odbrana
ONO i DSZ = Opšte-narodna odbrana i društvena samo-zaštita

OPCW = Organization for the Prohibition of Chemical Weapons (Organizacija za zabranu hemijskog oružja)
OS = Oružane snage
OSCE = Organization for Security and Cooperation in Europe (Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi - (CSCE)
OSRBiH = Oružane snage Republike Bosne i Hercegovine
OSRS = Oružane snage Republike Srpske
OŠ = Osnovna škola
OUN = Organization of United Nations (Organizacija ujedinjenih nacija)
OUR = Organizacija udruženog rada
OZN = Odredi za zaštitu naroda
Pan/Am = Panamerički, sveamerički
pbr = Pješadijska brigada
PIE = Profil – indeks emocija
PJP = Posebne jedinice policije
PJP = Policija javnog poretka
PJP CJB = Posebne jedinice policije Centra javne bezbjednosti
PMF = Prirodno-matematički fakultet
PROU = Prolapse of umbilicus prolapsus (ispadanje) pupčanika
PTSP = Posttraumatski stresni poremećaj
PTT = Pošta, telefon, telegram
PVO = Protivvazdušna odbrana
RABIC = Izdavačka kuća
RBiH = Republika Bosna i Hercegovina
RCG = Republika Crna Gora
RDB = Resor državne bezbjednosti
RDC = Research and Documentation Centre (Istraživačko dokumentacioni centar -(IDC)
RDS = Respiratorni distres sindrom
REKOM = Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u nekadašnjoj SFRJ

RGIP = Revue generale du droit international public (Opšti pregled međunarodnog javnog prava)
RHIN = RH inkompatibilija
RiK = Rukovođenje i komandovanje
RIV = Republičko izvršno vijeće
RMR = Ratne matrijalne rezerve
RS = Republika Srpska
RSK = Republika Srpska krajina
RSS = Ratni stresni sindrom
RŠTO = Republički štab Teritorijalne odbrane
RTB = Radio televizija Beograd
RTLM = Radio Television libre des Milles Collines (Slobodna radio televizija "hiljadu brda", rasistička radio stanica u Ruandi)
RTV = Radio televizija
RV i PVO = Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana
RV = Ratno vazduhoplovstvo
SAD = Sjedinjene Američke Države
SANU = Srpska akademija nauka i umetnosti
SAO = Srpska autonomna oblast
SAP = Samostalna autonomna pokrajina
SB UN-a = Savjet bezbjednosti UN-a – Vijeće sigurnosti UN-a
SCG = Srbija i Crna Gora
SCG, SiCG, S&CG = Srbija i Crna Gora
SDA = Stranka demokratske akcije
SDB = Služba državne bezbjednosti
SDS = Srpska demokratska stranka
SEPS = Sepsa
SFOR = Stabilization Forces (Stabilizacijske snage [pod rukovodstvom NATO-a])
SFRJ = Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SJB = Služba javne bezbjednosti
SJB = Stanica javne bezbjednosti
SKJ = Savez komunista Jugoslavije
SNSD = Savez nezavisnih socijal-demokrata
SO = Skupština opštine

SPC = Srpska pravoslavna crkva
SPO = Srpski pokret obnove
SPSS = Statistical Postage Processing Package for the Social Science (Sistem za statističku obradu podataka u društvenim naukama)
SR BiH = Socijalistička Republika Bosna i Hercegoivna
SRJ = Savezna Republika Jugoslavija
SRT = Srpska radio televizija
SSNO = Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
SSSR = **CCCP** Союз Советских Социялистических Республик (Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika)
SUP = Sekretarijat unutrašnjih poslova
ŠVK = Štab vrhovne komande
TKP = Trgovačko knjiško preduzeće
TO = Teritorijalna odbrana
TRO = Turistička radna organizacija
TV = Television (Televizija)
TVSA = Televizija Kantona Sarajevo
tzv. = Takozvani
UAC = Universities Adopting Communities (Univerzitetske akademske zajednice)
UN = United Nations (Ujedinjene nacije)
UNDP = United Nations Development Program (Razvojni program Ujedinjenih nacija)
UNESCO = United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu)
UNHCR = United Nations High Commissioner for Refugees (Visoki Komesar [i Komersarijat] Ujedinjenih nacija za izbjeglice)
UNICEF = United Nations International Children's Emergency Fund (Međunaroni fond Ujedinjenih nacija za pomoć djeci)
UNMO = United Nations Military Observers (Vojni posmatrači Ujedinjenih nacija)
UNO = United Nations Organization (Organizacija ujedinjenih nacija)

UNPF = United Nations Peace Forces (Mirovne snage Ujedinjenih nacija - u bivšoj Jugoslaviji)

UNPROFOR = United Nations Protection Forces (Snage Ujedinjenih nacija za zaštitu u bivšoj Jugoslaviji)

USA = United States of America (Sjedinjene Američke Države)

USSR = Union of Soviet Socialist Republics – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika

UT - PTSP = Upitnik traume - posttraumatskog stresnog poremećaja

VJ = Vojska Jugoslavije

VK = Vrhovni komandant

VKBI = Vijeće kongresa Bošnjačkih intelektualaca

VO = Vojna oblast

VP = Vojna pošta

VRS = Vojska Republike Srpske

VRSK = Vojska Republike Srpske krajine

VSO = Vrhovni savjet odbrane SRJ

VŠ NOPO = Vrhovni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda

VVO = Vrhovno vijeće odbrane (Vidi VSO)

WHO = World Health Organization (Svjetska zdravstvena organizacija)

WSSD = World Summit on Sustainable Development (Svjetski samit o održivom razvoju)

WUS = World University Service (Svjetski univerzitetski servis)

"Z – 4" = Propali međunarodni plan za završetak rata na Balkanu

ZOBK = Zajednica općina Bosanske krajine

ZOO = Zakon o obligacionim odnosima

ZZ = Zemljoradnička zadruga

ŽFT = Žrtva fašističkog terora

P R E D G O V O R

Međunarodna naučna konferencija "**GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI - POSLJEDICE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE**" održana je u Potočarima 10. i 11. jula 2009, u organizaciji Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

Na ovoj naučnoj konferenciji je učestvovalo 76 učesnika (iz Bosne i Hercegovine i inostranstva), od kojih je 68 saopštilo rezultate istraživanja. Referati su grupisani i sistematizovani u tri posebne i međusobno povezane tematske cjeline:

I PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - *BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE* (26. FEBRUAR 2007.) I NJENE IMPLIKACIJE

II PLANIRANJE, PRIPREMANJE, ORGANIZOVANJE I IZVOĐENJE AGRESIJE I GENOCIDA U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI

III PORICANJE GENOCIDA I SJEĆANJE NA GENOCID

Konferencija se bavila:

- aktuelnim pitanjima savremenih naučnih istraživanja genocida u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća;
- tretmanom bitnih aspekata i dimenzija genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine, sa posebnim akcentom na Presudu Međunarodnog suda pravde i njene implikacije.

Konferencija je ukazala na ozbiljne historijske, političke, pravne, kulturne, bezbjedonosno-sigurnosne i druge implikacije (u Bosni i Hercegovini i šire) Presude Međunarodnog suda pravde u predmetu: *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, koja, nažalost, daje vrlo ozbiljnu poruku, a to je: da slabi i nejaki ne mogu očekivati ista prava i slobode kao veliki i jaki. Demokratija je velika farsa i zabluda. To je priča za malu djecu. To je sredstvo u rukama moćnih za uništavanje, manipulisanje, ugnjetavanje, eksploataciju i ponižavanje malih i slabih naroda.

Nažalost, Bosna i Hercegovina i njena sigurna zona Ujedinjenih nacija Srebrenica su simboli stradanja narodâ zbog njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti i osvajanja tuđih teritorija (*lebensraum*), ali i paradigmatični primjer antifašističkog otpora i odbrane Evrope od najtežeg zla koje poznaje čovječanstvo - zločina genocida, posebno na kraju XX stoljeća, kada je Evropa ostala nijema na pozive brojnih nemoćnih ljudskih bića za spas, a svijet, naročito vlade velikih zapadnih zemalja, zauzeo neutralan, ravnodušan, pasivan i licemjeran stav prema žrtvama, lišavajući ih legitimnih prava na odbranu biološkog opstanka.

U Bosni i Hercegovini je na kraju XX stoljeća nad Bošnjacima izvršen genocid zbog njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti i zauzimanja njihovog životnog prostora. Genocid je, prema velikosrpskom projektu fašističkog karaktera i sa genocidnom namjerom da se unište Bošnjaci kao nacionalna, etnička i vjerska grupa, izvršen radi "**rješavanja muslimanskog pitanja**" i širenja srpskog **lebensrauma.** Bošnjake je trebalo istrijebiti i zauzeti njihov životni prostor koji bi bio obuhvaćen etnički čistom srpskom državom. Dakle, genocid je pokrenut iz istih razloga koje je Hitler naveo u svom govoru gaulajterima Trećeg rajha 1937. godine.

Konferencija je održana na jednom od mjesta zločina genocida, te se od nje, pored ostalog, očekivalo da digne glas protiv genocida i uputi **poruku** koja će bitno utjecati i djelovati na svijest i moral moćnika, kako bi spasili savremeno čovječanstvo i civilizaciju, očuvali najviše ljudske vrijednosti, ljudska prava i živote malih, slabih i nemoćnih. Sadašnje i buduće generacije iz svih dosadašnjih zločina genocida moraju konačno, u interesu budućnosti savremenog čovječanstva i civilizacije, izvući historijsku **pouku** o potrebi jačanja, razvijanja i ujedinjavanja svih antifašističkih snaga, bez obzira na nacionalnu, etničku, rasnu, vjersku, ideološku ili političku pripadnost i opredijeljenost, u strategiji sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida.

Nadamo se da je održavanje Konferencije i posebno objavljivanje njenih rezultata u vidu Zbornika radova Koneferencije, u tom pogledu postiglo pun smisao i cilj.

Samo naučnoistraživačka saznanja mogu biti trajna osnova razvijanja naših sposobnosti u pravovremenom otkrivanju, identifikovanju, sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, u čemu istraživači holokausta, genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava imaju historijsku ulogu i odgovornost. Obaveza je istraživača, kako to piše nobelovac Eli Vizel (Elie Wiesel), da govore u ime žrtava, podsjećaju na njihove patnje i suze i potiskuju strah od zaborava. Istraživači moraju imati profesionalnu odgovornost i dovoljno moralne hrabrosti u istraživanju i saopćavanju javnosti naučne istine o genocidu.

I ova konferencija, a posebno naše učešće u obilježavanju 14.-godišnjice genocida nad **Bošnjacima u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenica jula 1995.** pokazala je opredijeljenost svjetske zajednice istraživača genocida na trajnu **opomenu** na najteži oblik zločina, koji je u svim periodima historije čovječanstvu nanio velike gubitke, a u cilju oslobađanja čovječanstva od genocida. Ova je opomena utoliko važnija ukoliko imamo u vidu sljedeće činjenice:

- genocid nad Bošnjacima se i dalje prikriva, minimizira, relativizira i/ ili osporava, uključujući i presude međunarodnih (ICTY i ICJ) i nacionalnih (Savezna Republika Njemačka i Bosna i Hercegovina) krivičnih sudova, kao i rezultate *Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. Vlade Republike Srpske i Radne grupe za sprovođenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995.*;
- permanentno i kontinuirano se izjednačavaju žrtve genocida i njihovi dželati, što je nedopustivo (sve više se govori samo o ratnim zločinima na svim "stranama", čime se genocid i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava reduciraju samo na ratne zločine, što najblaže rečeno duboko vrijeđa istraživače ovih zločina, a pogotovo žrtve genocida) i na sasvim pogrešan način se unaprijed, bez ikakvog istraživanja, daju kvalifikacije o tako značajnom pitanju, kao što je karakter zločina, a što ne odgovara činjeničnom stanju i u suprotnosti je sa relevantnom dokumentacijom;

- svjedoci smo, nažalost, sve prisutnije pojave manipulisanja žrtvama genocida u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća, pri čemu se posebno aktivno angažuju kvaziistraživači. Nosioci manipulacija su različiti i raznovrsni, kako pojedinci, tako i grupe, razna udruženja, ustanove i drugi, čiji su interesi i ciljevi vrlo različiti i teško ih je artikulisati, otkriti, identifikovati, utvrditi i konstatovati na jedinstven način. Ova naučna Konferencija ih identifikuje kao nedobronamjerne, tendenciozne i kontraproduktivne, sa mogućim i veoma teškim, dugoročno štetnim implikacijama po Bosnu i Hercegovinu kao državu i sve njene građane, bez obzira na nacionalnu, vjersku ili političku pripadnost. Osnov za ovu kvalifikaciju proizilazi iz činjenice da se tzv. istraživanja ne organizuju i ne realizuju na naučnoj osnovi i naučno utvrđenoj proceduri, kojom se propisuje odvijanje procesa, od istraživačke ideje do konstituisanja rezultata naučnog istraživanja i njihove eventualne primjene u naučnoj i društvenoj praksi. Opšte je poznato da postoji samo jedna istina, a da je cilj nauke naučna istina, do koje se upravo dolazi primjenom naučnih metoda;
- krivično gonjenje i procesuiranje genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini se, najblaže rečeno, kontinuirano opstruira, pri čemu su na sceni snage koje, umjesto težine zločina, karaktera, statusa i broja žrtava, predmete biraju po nacionalnoj pripadnosti žrtava, radi izjednačavanja i izbalansiranja zločina među tri naroda (Bošnjaci, Srbi i Hrvati) i proglašavanja žrtve genocida - zločincem, i da, pored ostalog, kroz krivičnu proceduru izmijene karakter "sukoba" i karakter zločina u Bosni i Hercegovini, kako bi međunarodni oružani sukob, odnosno agresiju, prekvalifikovali u građanski rat, a zločin genocida u "etničko čišćenje", što je zapravo samo drugi, kamuflažni naziv za genocid:
- planeri, naredbodavci, učesnici, pomagači, saučesnici i izvršioci genocida su u velikosrpskoj ideologiji, politici i praksi najveći heroji u srpskom narodu (u nauci, kulturi, umjetnosti, obrazovanju), koji danas nekažnjeno žive i rade, uživajući, nažalost, u rezultatima genocida i ismijavajući žrtve tog zločina;

- srpski narod i njegova politička i naučna elita sem malobrojnih pojedinaca nisu se distancirali od izvršenog genocida, a kamoli da se žrtvama izvine, zatraže oprost i pruže ruku pomirenja. Umjesto toga, oni u kontinuitetu negiraju genocid i odgovornost za zločine prebacuju na žrtvu genocida, te izmišljaju i falsifikuju historijske činjenice, kao što je, pored ostalog, primjera radi, "teza" da su legalni organi vlasti Republike Bosne i Hercegovine protjerali Srbe sa područja Sarajeva, uključujući i "više od 650 univerzitetskih profesora i asistenata";
- entitet Republika Srpska je genocidna tvorevina velikosrpskog nacizma, nastala na teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, obilježena i natopljena, uglavnom, bošnjačkom krvlju, te omeđena i prekrivena brojnim masovnim grobnicama i koncentracionim logorima, u kojoj legalno djeluju fašističke organizacije. Tu genocidnu tvorevinu tzv. međunarodna zajednica je legalizirala i ustanovila je kao ustavnu kategoriju. Političko rukovodstvo i druge strukture Republike Srpske, u skladu sa velikosrpskom genocidnom ideologijom, politikom i praksom, na sve moguće načine opstruiraju jačanje države Bosne i Hercegovine i konstantno sprovode politiku secesije, uništavanja i uništenja države Bosne i Hercegovine.

Konferencija je dala odgovore na brojna otvorena pitanja iz oblasti istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, koji će se temeljiti na rezultatima relevantnih naučnih istraživanja i otvoriti perspektive efikasnijem otkrivanju, sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

U toku priprema za štampu ovog zbornika radova, 26. januara 2010. godine u sarajevskom OSLOBOĐENJU, objavljena je procjena Svjetske banke o najtežoj posljedici agresije i genocida u Bosni i Hercegovini. Ta procjena je 1,471.594 emigranta iz Bosne i Hercegovine, što iznosi 37,7% ukupne njene populacije. Najteži problem je to što se negativne posljedice ove vrste drastično povećavaju poslije rata. Petnaest godina od završetka rata, odnosno Okvirnog sporazuma o miru, umjesto Dejtonom očekivanog masovnog povratka bar polovine od miliona bosanskohercegovačkih izbjeglica imamo njihovo katastrofalno povećanje od gotovo pola miliona novih emigranata, čime se drastično narušava etnička slika Države.

Konferencija je održana na jednom od mjesta zločina genocida, te je ona, pored ostalog, zajedno sa preživjelim žrtvama genocida, na Evropski dan sjećanja na genocid u sigurnoj zoni UN-a Srebrenici, digla glas protiv genocida i uputila **poruku** najutjecajnijim političarima svijeta, kako bi spasili savremeno čovječanstvo i civilizaciju, očuvali najviše ljudske vrijednosti, ljudska prava i živote malih, slabih i nemoćnih.

Učešće na Konferenciji potpredsjednice Evropskog parlamenta, Gospođe Wallis, i člana Evropskog parlamenta, gospodina Kacina, kao i baronese Warsi, članice Britanskog parlamenta, u svojim pozdravima izrazili su pozitivna očekivanja u odnosu na zahtjeve i poruke učesnika Konferencije i žrtava genocida.

Učesnici Konferencije izrazili su nadu da će sadašnje i buduće generacije iz svih dosadašnjih zločina genocida konačno, u interesu budućnosti savremenog čovječanstva i civilizacije, izvući historijsku **pouku** o potrebi jačanja, razvijanja i ujedinjavanja svih antifašističkih snaga, bez obzira na nacionalnu, etničku, rasnu, vjersku, ideološku ili političku pripadnost i opredijeljenost, u strategiji sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida. U toj izuzetno značajnoj aktivnosti posebnu ulogu, između ostalih, imaju istraživači i sve preživjele žrtve genocida.

Učesnici – istraživači Konferencije su potpuno saglasni sa ocjenom da samo naučnoistraživačka saznanja mogu biti trajna osnova razvijanja naših sposobnosti u pravovremenom otkrivanju, identifikovanju, sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, u čemu i istraživači holokausta, genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava imaju historijsku ulogu i odgovornost.

I ova konferencija, a posebno učešće istraživača holokausta, genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u obilježavanju 14. godišnjice genocida nad **Muslimanima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenica jula 1995.** (Međunarodni sud pravde, Presuda, 26. februar 2007, paragrafi 297 i dr.), pokazuju opredijeljenost svjetske zajednice istraživača genocida na trajnu **opomenu** na najteži oblik zločina, koji je u svim periodima historije čovječanstvu nanio velike gubitke, a u cilju oslobađanja čovječanstva od genocida.

Na Konferenciji su prikazana i dva dokumentarna filma ("ISTINA O STRADANJIMA NA TERITORIJI NEVESINJA 1992. GODINE" i "GEOGRAFIJA GENOCIDA U ISTOČNOJ BOSNI") i otvorena privre-

mena muzejska izložbena postavka "GENOCID U SIGURNOJ ZONI UN-A SREBRENICA, JULA 1995."

Nakon uspješno održanog prvog dana Konferencije, svi učesnici su posjetili nanu Fatu Orlović, u Konjević Polju, u čijem dvorištu je nasilno izgrađena srpska pravoslavna crkva, pri čemu joj je, od strane rukovodstva Konferencije i Instituta, uručeno priznanje za poseban doprinos u borbi za ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u procesu povratka prisilno protjeranih u njihova mjesta prebivališta.

U toku drugog dana rada Konferenciji je prisustvovalo nekoliko hiljada preživjelih žrtava genocida, što je poseban kvalitet Konferencije i veliko zadovoljstvo svih učesnika, a učesnici Naučne konferencije uključili su se kao cjelina OBILJEŽAVANJU 14. GODIŠNJICE GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA U SIGURNOJ ZONI UN-a SREBRENICA JULA 1995. I UKOPU IDENTIFIKOVANIH ŽRTAVA.

Na Konferenciji je, u okviru sve tri tematske cjeline, vođena vrlo živa, plodonosna i konstruktivna diskusija, koja je, uz podnesene referate i usmena saopštenja, obezbijedila bitne postavke, polazišta i pristup u izvođenju ocjena, sudova i zaključaka Konferencije.

Naučni referati i usmena saopštenja, predstavljeni na najvišem nivou i u skladu sa bitnim zahtjevima nauke i metodologije naučnih istraživanja, a atmosfera i ambijent u kojem je održana naučna Konferencija, dodatno su podsticajno djelovali, inspirisali i motivisali sve učesnike Konferencije da daju svoj puni doprinos njenom uspjehu. Tako se osnovano zaključuje da je to bila jedna od do sada najuspješnijih naučnih konferencija koje su održane u organizaciji Instituta, o čemu, pored ostalog, govore i ocjene pojedinih učesnika Konferencije iz inostranstva.

Nedostupnost dokumentacije agresora još uvijek je osnovni uslov što je rekonstrukcija nedavnih događaja nemoguća u punom smislu riječi. To nije uslovljeno samo državnim propisima o takozvanoj "historijskoj distanci", po kojoj je arhivska građa dostupna historičarima tek po isteku 30, odnosno 50 godina. Opravdano je prioritet korištenja te građe prepušten sudstvu, a prije svega Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju, koji odlučuje kome i zašto će suditi ostali, nacionalni sudovi.

Selektivan pristup Međunarodnog suda pravde tom problemu nadmašio je sve slučajeve takve vrste i doveo čak do toga da očiglednog počinioca oslobodi svake odgovornosti, pa i naknade učinjene štete. Time je podigao interes za analizu njegove Presude od 26. februara 2007. godine.

To je, dakle, razlog što je naslov KONFERENCIJE: "GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI - POSLJEDICE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE", a njena prva tematska cjelina "PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE I NJENE IMPLIKACIJE", što je uslovilo veći odziv referenata na ovu cjelinu.

Naredna (II) tematska cjelina samo je nastavila ranije započeti posao na rekonstrukciji PLANIRANJA, PRIPREMANJA, ORGANIZOVANJA I IZVOĐENJA AGRESIJE I GENOCIDA U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI" i, zbog naprijed navedenih razloga, moraće taj posao, zavisno od dolaska do dokumentacije o događajima, i dalje nastavljati.

Treća tematska cjelina "PORICANJE GENOCIDA I SJEĆANJE NA GENOCID", inspirisana započetim rezolucijama o proglašenju dana sjećanja na Holokaust, a onda i na genocid u Srebrenici, te organizovanijem pristupu obilježavanja sjećanja na genocid, odnosno holokaust, u sve širim krugovima stanovništva, te donošenju zakona o kažnjavanju negiranja genocida.

Zbornik radova Konferencije u osnovi prati njen tok i prije svega, sadržaj njenih tematskih cjelina, kojima su predhodili **UVODNA RIJEČ** (akademika Muhameda Filipovića) i **pozdravi** Konferenciji. Zbog obima sadržaja Zbornika izostali su, za izdanja Instituta - organizatora Konferencije uobičajeni - registri, što će donekle ublažiti rezimei podnesenih referata i njihov prevod na engleski jezik.

Prof. dr Smail Čekić

UVODNA RIJEČ

(Prof. dr **Muhamed Filipović**, akademik, KONTEKST GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA SREBRENICE U JULU 1995. GODINE)

Ovo je svakako konkretni historijski događaj. Ovdje se radi o jednom i teritorijalno i vremenski i po sadržaju veoma konkretnom historijskom događaju koji se uz to odigrao u kratkotrajnom vremenskom periodu i bez nekih posebno vidljivih razloga. Mada njegovi uzroci leže duboko u novijoj historiji Balkana i Bosne i Hercegovine, i mada učinci i sve oko tog događaja prelaze granice momenta u kojem se sam ovaj događaj dogodio, i u ukupnom smislu, a i u lokalnom i posebno srpsko-muslimanskom kontekstu ima svoj historijski okvir jasno izrečen u izjavi glavnog aktera srebreničkog genocida glavnokomandujućeg oficira Vojske Republike Srpske generala Ratka Mladića koji je inferno u Srebrenici direktno povezao sa događajima koji su se zbivali dvije stotine godina ranije i označio ih kao srpsku osvetu za zbivanja tokom Prvog srpskog ustanka 1804/5. godine. Povezao je zbivanja tokom ustanka Srba protiv osmanske vlasti sa navodnom odgovornošću današnjih Bošnjaka za ta zbivanja.

Ta činjenica je krucijalna u smislu socijalne psihologije i razumijevanja načina mišljenja Srba i posebno određenih njihovih slojeva, koji još uvijek žive mitološku historiju i vrše osvetu za sve što se Srbima u historiji nakon 1389. godine dogodilo i za to okrivljuju današnje Bošnjake, koji, naravno, sa tim zbivanjima nemaju ama baš nikakve veze. Međutim, ono što se zahtijeva od naučnog objašnjenja ovog problema jeste upravo to da se genocid u Srebrenici sagleda i vidi u okviru zbira širih okolnosti i činilaca koje su ga proizvele, koje ga obilježavaju i koje tek kao cjelina omogućavaju razumijevanje njegovog smisla i značenja. Bez poznavanja prirode srpskog nacionalizma, njegove duboke povezanosti sa idejom historijskog revanšizma i bez shvaćanja da su Muslimani savremena zamjena za Turke, mada s Turcima nemaju nikakve etničke, nacionalne ili političke veze, nije moguće shvatiti ni sam zločin ni njegove razmjere, ni opasnost koju on predstavlja, pogotovo u slučaju ako ista socio-psihološka i historijsko-politička i nacionalna ideja vlada među onima koji su izvršili taj

zločin, a izvršili su ga Srbi i njihova ratom i genocidom stvorena država Republika Srpska. Tek u ovom kontekstu i u svjetlu njegove osnovne genocidne ideje moguće je razumjeti zločin srpskih snaga izvršen u julu mjesecu 1995. godine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija u Srebrenici.

Kontekst ovog veoma značajnog, rekli bi ključnog događaja cijelog rata, kojeg su Srbija i snage Srba u Bosni i Hercegovini, koje su prema svim elementima historijske i činjenične analize bile samo jedna filijala snaga Svesrpskog pokreta za stvaranje Velike Srbije, kao zamjene za propadajuću Jugoslaviju, vodile od 1991. do 1996. godine, - ima tri kruga okolnosti ili tri bitna aspekta koji ga definiraju.

Prvi segment općeg događanja s kraja XX vijeka, krug ili aspekt činilaca, koji su odredili tok događanja na tlu bivše Jugoslavije, i posebno u Bosni i Hercegovini, kao izuzetno važnom i složenom njenom dijelu, a zapravo se radi o nizu karakteristika koje događanjima o kojima je riječ daju svjetsko-historijsku dimenziju, je kontekst propasti svjetskog komunizma, čiji je dio bila i tadašnja Jugoslavija, odnosno Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i u njoj Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina. Svjetsko-historijsku dimenziju događanjima propasti komunizma u Bosni i Hercegovini daje ne sam čin njegovog pada; on je bio posljedica demokratskog čina slobodnih izbora koje je organizirala komunistička vlast (dotadašnji komunisti su bili već promijenili ime i odustali od načela političkog monopola na vlast). Dozvolila je da se vodi slobodna i neometana antikomunistička izborna kampanja, što je dovelo do poraza komunističkih snaga na njima.

Svjetsko-historijsku dimenziju propasti komunizma na prostoru bivše države odredila je činjenica da je propast komunizma u Jugoslaviji, odnosno u Bosni i Hercegovini, kao epilog dobila nastanak krvavog rata. Do tog rata je došlo nakon pada komunizma i izvan kontroverze demokratija - komunizam. Razlog tome može se tražiti u činjenici da je komunizam bio pobijeđen od snaga ultra nacionalizma do čijeg nastanka i razvoja je došlo unutar samog komunističkog sistema vlasti. Među svim nacionalizmima koji su nastali uporedo sa procesom slabljenja, a potom i pada komunizma, srpski nacionalizam bio je najsnažniji. Srpski nacionalizam je još u procesu svog nastanka srastao sa komunizmom, identifikujući svoje ciljeve s ciljevima komunističke vlasti nastale u Srbiji krajem komunističke ere, zbog čega je srpski nacionalizam bio najekstremniji i najageresivniji, jedini koji, zbog

sraslosti s komunističkim režimom, nije morao da ruši dotadašnju komunističku vlast. Mogao je da je upotrijebi kao oslonac, tj. kao organizaciju koja je mogla da ratnim djelovanjima pokuša osigurati ostvarenje nacionalnih ciljeva Srba, odnosno srpstva kao cjeline i to na taj način da je bivšim fašističkim saradnicima i svim vrstama nacionalista osigurala mjesto u procesu ne rušenja komunizma nego navodnog sprečavanja rušenja Jugoslavije. Taj program je jasno i nedvojbeno formuliran u poznatom govoru tadašnjeg komunističkog lidera i vođe srpskog nacionalizma Slobodana Miloševića na Gazimestanu 28. juna 1989. godine i on je bio izraz kompromisa i pristajanja srpskog komunizma na strategiju srpskog nacionalizma, a u cilju očuvanja vlasti određenih komunističkih krugova. U cijelom tom procesu bitnu ulogu je odigrala grupa komunističkih i nacionalističkih intelektualaca koji su bili okupljeni u SANU i u krugu oko književnika Dobrice Ćosića.

Drugi segment činjenica i drugi aspekt koji je odredio karakter događaja koji su u okviru propasti komunizma i njegovih tvorevina nastale u bivšoj Jugoslaviji, bila je situacija do koje je u to vrijeme došlo u Srbiji i unutar srpskog naroda u cjelini, tj. kod Srba koji su živjeli na teritoriji zemlje čiji su se sistem i državna organizacija raspadali u okviru propadanja komunističkog društvenog, političkog i državnog poretka. Raspad komunizma imao je kao posljedicu raspadanja Jugoslavije kao državne tvorevine određenog tipa. Srbi su svoju sudbinu vezali za očuvanje te tvorevine, mada u izmijenjenom obliku i uz uvjet da oni u njoj zadobiju dominaciju. Jugoslavija je za njih oličavala ne samo ostvarenje njihovih historijskih ciljeva nego i garanciju njihovog opstanka i uloge kao vodećeg političkog faktora na prostorima cijele te države. Iz tog aspekta se može ispravno ocijeniti činjenica da su Srbi veoma lahko pristali na izdvajanje Slovenije i Makedonije iz Jugoslavije, poglavito jer u tim republikama Srbi nisu bili naseljeni u većem broju, kao i njihovo oružano suprotstavljanje izdvajanju Hrvatske i Bosne i Hercegovine iz Jugoslavije. Zbog koncentracije političkih energija na program očuvanja Jugoslavije i zbog vezanja brojnih emocija, ideoloških predložaka i mitoloških predstava uz pitanje opstanka Jugoslavije, s jedne, i zbog općeg nepovjerenja u Jugoslaviju, za koju je sada više nego ikad bilo jasno da je bila i ostala instrument dominacije Srba na ovim prostorima, ovo pitanje je postalo glavna agenda političkih i kasnije i oružanih borbi na prostorima Jugoslavije. To je druga bitna karakteristika konteksta u kojem

se događa sve ono užasno, čiji je samo konačni i finalni izraz, krajnja definicija postala Srebrenica.

Treći aspekt ili moment koji određuje kontekst događaja u Srebrenici, kojeg mi istražujemo i čiji smisao i značenje želimo razumjeti, protumačiti i za njegove posljedice naći adekvatan lijek ili rješenje, jeste razvoj situacije na tlu Bosne i Hercegovine, uzroci rata do kojeg je u njoj došlo, razlozi zbog kojih je taj rat bio tako surov, odnosno analiza metoda primijenjenih u ratovanju i iz tih metoda ratovanja deriviranje stvarnih ciljeva agresije koja je izvršena na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Naime, kroz metode ratovanja i način kako je rat vođen, najpreciznije se otkrivaju i identificiraju, kako stvarni ciljevi snaga koje su bile nosioci rata, tj. snaga koje su bile subjekt događaja, koje s pravom možemo nazvati genocidom, tako i njihova politika. Tada je moguće načiniti realan historijski bilans odnosa ciljeva agresije na Bosnu i Hercegovinu i njenih postignuća, kako bi se utvrdio moment legaliteta tih postignuća i ocijenilo da li su ona sastavni dio učinaka zločina u Bosni i Hercegovini i u samoj Srebrenici. Srebrenica nije izdvojen i poseban slučaj zločina nego jedan u nizu zločina izvršenih od početka agresije kao inicijalnog zločina prema našoj zemlji, ali je ona najteži zločin, što je i razumljivo, budući da se taj zločin zbiva kao pokušaj konačnog vojnog zaokruženja i etničkog čišćenja teritorije buduće Republike srpske. Tako je priznavanje Republike srpske bio samo pečat na već učinjeni zločin i njegovo faktičko priznanje kao relevantnog političkog čina. To je stvarna istina srebreničkog zločina.

Prije nego što ukratko analiziramo i nego što se nešto bliže osvrnemo na gore navedena tri elementa koji određuju širi kontekst događanja, čiji je konačni izraz i definicija upravo ono što se tokom jula 1995. godine dogodilo u Srebrenici, moramo kazati da postoje još **dva bitna aspekta** ovog rata. **Jedan je onaj opći** pravni, moralni i politički aspekt, u kojem smo svi dužni da vidimo rat kao ljudsko događanje i osobito rat u funkciji rješavanja političkih problema nastalih među ljudima, narodima i državama, odnosno rat kao metodu i sredstvo izgradnje historijskih tvorevina i historije. Bitno je da, kao opće i nužno polazište u ocjeni svih ratnih akcija, bilo ko da ih vodi, polazimo od stanovišta da je, u uvjetima današnjeg stanja civilizacijsko-kulturnih odnosa i načina mišljenja savremenih ljudi, u uvjetima moralnih i pravnih principa koji izražavaju svijest savremenog čovječanstva, već samo vođenje rata u ime političkih ciljeva, primjena ratnih dejstava,

ubijanje ljudi, njihovo masovno proganjanje i deportiranje i uništavanje ljudskih dobara, kao sredstvo realizacije nacionalnih i političkih ciljeva, za ljudsku svijest, za moral savremenog čovjeka i za načela demokratske politike i međunarodnog prava neprihvatljiva stvar.

Stoga se u načelu i prije svakog konkretnog razmatranja, mora osuditi svaki politički subjekt koji preduzima jednostranu ratnu akciju i upotrebljava vojna sredstva u cilju ostvarenja sopstvenih i unilateralno definiranih političkih ciljeva. U situaciji kad smo svjesni da smo jedan jedinstven svijet, da smo usko i nepovratno povezani u sudbini i u izgledima za budućnost čovječanstva, poduzimati jednostrane ratne akcije je nemoralno, kao što je pravno i politički nedopušteno. To se odnosi na sve one koji takve akcije poduzimaju ma ko oni bili i u ime ma kakvih ciljeva djelovali. To se posebno odnosi na one koji su započeli rat i ubijanje ljudi da bi ostvarili jedan eklatantno politički cilj i to onaj koji dolazi izvana, tj. dolazi od želje za stvaranjem jedne nove države - države svih Srba.

Drugi bitni aspekt je konkretnost svakog ratnog događanja, tj. činjenica da svaki rat predstavlja konkretno lokalno i vremenski i po uvjetima precizno definirano zbivanje, koje ima svoje aktere sa njihovom isto tako konkretnom historijom i ponašanjem i da je nužno takvo zbivanje vidjeti upravo kao konkretno zbivanje, kao sudbinu realnih i konkretnih ljudi sa njihovom historijom, kulturom, mentalitetom i ponašanjem, kako prije svakog ratnog sukoba, tj. u ranijoj historiji njihovog života, tako i u toku samog sukoba. Sve to se odnosi i na potrebu da se imaju u vidu historije prethodnih ratovanja na ovom tlu i ponašanje njihovih aktera, kao i činjenica ko je započinjao i vodio ratove, ko je koristio ratna sredstva i nasilje za osiguranje sopstvenih unilateralno definiranih interesa i ciljeva.

To se, isto tako, odnosi i na činjenicu da su Srbi u Jugoslaviji jedini i prvi preduzeli jednostrane ratne akcije da bi osigurali sopstvene i unilateralno definirane političke ciljeve, one o kojima nisu mogli i nisu smjeli odlučivati zasebno i bez uzimanja u obzir već priznatih i legitimnih interesa i prava drugih naroda s kojima su sedamdeset godina bili povezani u jednoj državnoj organizaciji i pod jednakim općim političkim i pravnim uvjetima života. Svako neslaganje, koje je moglo proizaći iz razlika u interesima i shvaćanja o načinima njihovog osiguranja, a koje se odnosilo na život u zajedničkim državnim tvorevinama, nije moglo i nije smjelo biti osnova unilateralnih odluka uopće, a pogotovo za vođenje ratnih operacija, za upotrebu obimne

sile i krajnje radikalnih i nezakonitih metoda djelovanja, a da prethodno nisu bile iskorištene sve druge mnogobrojne mogućnosti koje su i tada postojale i na unutarnjem političkom i na međunarodnom diplomatskom planu. Započinjanje rata, kao jednostranog čina i akcije, u kojoj su drugi, tj. dojučerašnji sugrađani, prijatelji i komšije predmet uništavanja, je zločin sam po sebi. Sve što je uslijedilo, nakon što je otpočela upotreba ratnih sredstava u politici, samo je uvećavalo dimenzije tog elementarnog zločinačkog čina.

Na drugoj strani, mora se imati u vidu da Muslimani u Bosni i Hercegovini, još od njihovog, nažalost, neuspjelog i ni od koga podržanog ustanka protiv Osmanlija 1831. godine, nisu nikada imali, pokazali želju ili pokušali da stvore politički program stvaranja sopstvene unilateralne nacionalne države na bosanskom tlu i da nisu nikada smatrali da nije moguće da žive zajedno sa drugim narodima koji u Bosni i Hercegovini žive. Oni nisu nikada bili za nekakvu muslimansku državu u Bosni i Hercegovini, kao što nisu morali, ali jesu, do krajnjih granica podržavali zajedničke državne tvorevine na ovim prostorima, sve dok ih Slobodan Milošević nije od takvog stava odučio svojom ultimativnom i agresivnom politikom i pritiscima. Zbog toga oni jedini nisu imali ili vodili politiku nacionalnog separiranja, niti su raspolagali državnim aparatom, vojnom silom i drugim instrumentima koji omogućavaju primjenu i najradikalnijeg i nezakonitog načina borbe za ostvarenje političkih ciljeva kao što je rat. Oni su sve to bili prisiljeni da stvaraju u vrijeme i nakon otpočinjanja napada na njih i na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine i to kao ostvarenje legitimnih prava jedne tada već univerzalno priznate države i članice Ujedinjenih naroda.

Vratimo se na čas prvom, naprijed pomenutom, aspektu konteksta događaja koji su svoj konačni izraz imali u srebreničkoj tragediji Muslimana i vrhuncu i istini onog što su Srbi kao narod i njihova politika željeli ostvariti i što su djelomično i ostvarili. Rekli smo da je prvi aspekt događanja iz kojih je proizašla Srebrenica bio aspekt globalnog pada komunizma i nastanka jedne sasvim nove globalne geopolitičke, strateške i opće političke i društvene situacije u svijetu. Ništa nije normalnije nego propast jednog sistema koji je za osnovu imao nasilje nad ljudima i koji se osnivao na čisto ideološkim i mitološkim temeljima, tj. obećanju rješenja tajne historije, konačnom izjednačavanju ljudi u svakom aspektu njihovog života, na jednoj i maksimalnoj koncentraciji društvene moći u rukama jedne političke organizacije i njene oligarhijske vodeće grupe, na

drugoj strani, a koja je sebe smatrala za izvršioca testamenta historije i ostvarenja komunizma kao mjesta njenog smirenja, kako je to marksistička teorija obećavala, a politička praksa pokušavala ostvariti totalnom diktaturom.

Svako ko je znao da nasilje može imati privremenog uspjeha, ali ne može vječno trajati, morao je znati da komunizam, kao sistem nasilja, ne može beskrajno potrajati. Demokratski svijet je, nakon što je prestala prijetnja konvencionalnog, pa zatim i nuklearnog rata i došlo do detanta, tj. kad je nastalo stanje balansa smrti, takvog odnosa oružanih snaga koji nije osiguravao prednost ni jednom velikom sistemu političke i vojne moći, očekivao involuciju i konačni pad komunizma, do kojeg je moralo doći u uvjetima nemogućnosti daljeg njegovog širenja. Stara ideja Karla Kautskog da je putovanje revolucije na istok njen put u nestanak, a to se dogodilo sa komunizmom koji je uspijevao samo na putu ka istoku, se ostvarila. Dalje se nije moglo. Nemogućnost daljeg širenja okrenula je komunizam ka njemu samom. Okrenut prema sebi, prema sopstvenim problemima nerazvijenosti, političkog terora i zaostajanja, koje je naslijedio i stalno proizvodio, komunizam je morao konačno kolabirati.

Do tog je došlo 1990. i njegov simbolični pad dogodio se padom Berlinskog zida kojem je slijedio domino efekt, tj. došlo je do sukcesivnog pada brojnih komunističkih režima u svijetu, izuzimajući onih u najnerazvijenijim i specifičnim zemljama, kao što su Kuba, Kina, Koreja i Vijetnam. Nažalost, ovi događaji su zapadnu demokratiju zatekli bez odgovarajuće strateške i političke koncepcije koja bi mogla upravljati, odnosno adekvatno odgovoriti na nastala zbivanja i omogućiti miran i ubrzan prelazak komunističkog poretka i njegovih tvorevina u zonu i na metode demokratskog političkog i društvenog života, a to se na najtragičniji način izrazilo upravo u bivšoj Jugoslaviji. Mada je komunistički poredak u bivšoj Jugoslaviji bio može biti najmekši, u odnosu na one u istočnoj Europi, prelazak na demokratski sistem u njoj bio je najsloženiji i najteži, odnosno odvijao se sa najtežim općim i konkretnim teškoćama i posljedicama za njeno stanovništvo. Međunarodna politika i vodeće snage europske i sjeverno-atlantske politike, nije za prostor bivše Jugoslavije imalo pripremljenu i što je još teže, jedinstvenu politiku, nije imalo jednak odnos prema svim političkim i državnim subjektima na njemu i nije djelovalo ni na razini potreba ni sa adekvatnim sredstvima, a u djelovanje međunarodne politike bili su interpolirani i neki stari interesi i brojne predrasude, od kojih je jedna od bitnih ona

prema muslimanima uopće, koja je bila u osnovi potpuno neodređenog stava i odnosa te politike prema očitoj tendenciji razvoja stvari u Bosni i Hercegovini u pravcu sukoba nosilaca nacionalnih politika u njoj i to takvog sukoba koji za glavni uzrok ima interese nastale izvan Bosne i Hercegovine, a kao glavni objekt ima Muslimane, koji su bili egzistencijalno vezani za opstanak Bosne i Hercegovine kao državne cjeline. Svaka nacionalna politika, koja se oslanjala na nacionalnu politiku i interese Srbije ili Hrvatske, bila je prema Bosni i Hercegovini centrifugalna i težila je njenom razbijanju, jedino je činjenica da su Muslimani bili najbrojnije 44,7% njenog stanovništva, u odnosu na 31.4% Srba i 17.10% Hrvata, i da su bili u većim i manjim aglomeracijama rasprostranjeni na 93% njene teritorije, bila prepreka ostvarenju takve politike. Naime, njeno ostvarenje je impliciralo znatnu redukciju muslimanskog stanovništva sa brojnih teritorija u Bosni i Hercegovini, što je, nažalost, kasnije i ostvareno.

Za svakog ko je imalo znao bosansku situaciju bilo je jasno da svaki rat u njoj, koji bi imao za cilj nacionalnu separaciju, ima kao implikaciju genocidne radnje. Zbog toga je realna politika mogla biti samo sprečavanje rata, a ne njegovo održavanje, na što se svela morbidna politika tadašnjeg vrha evropske politike (John Major, Francois Mitterand i Helmuth Kohl). Ta nesigurnost u stavu, nerazumijevanje konkretnog sadržaja i historijskih pretpostavki za moguće rješenje situacije i osobito traženje tradicionalnih snaga koje bi bile oslonac buduće tranzicije u tada sasvim drugačijim nacionalno-političkim snagama, dovelo je međunarodnu politiku u situaciju da nije djelovala, nego je postala svjedok, a u nekim aspektima i asistent politikama koje su podrazumijevale ratno djelovanje kao jedini način njihovog ostvarenja i koje su na kraju i povele rat na tlu Bosne i Hercegovine koristeći ga kao način rješavanja unutarnjih političkih pitanja.

Posebno je bitno da međunarodna politika nije shvatila da prijetnja rata u Bosni i Hercegovini nije proizašla iz unutarnjih odnosa u njoj, odnosno da nije nastajala iz neravnopravnog položaja bilo koje nacije u političkim, ekonomskim i drugim odnosima, nego da je rat zaprijetio u kontekstu nastojanja određenih političkih snaga u Bosni i Hercegovini da provedu političke ciljeve koji korijen imaju izvan Bosne i Hercegovine, tj. u Srbiji i Hrvatskoj. Tako su Srbi započeli rat ne zbog sopstvene neravnopravsnosti, nego, kako je to i njihov politički vođa Radovan Karadžić jasno rekao, zbog "odvajanja Bosne i Hercegovine i bosanskih Srba iz Jugoslavije" u kojoj je vladala

diktatura postkomuniste Slobodana Miloševića, tj. zbog jednog vanjsko-politički motiviranog cilja. Naime, Bosna i Hercegovina je u svakom smislu i historijski i sociopolitički i sociokulturno i po odnosu političkih snaga u njoj i po ustavnopravnom položaju, bila suverena zemlja u vrijeme postojanja tzv. Titove Jugoslavije i u tom smislu je bila jednaka svakoj drugoj republici tadašnje Jugoslavije. Njenu sudbinu nije mogla i nije smjela određivati činjenica da bosanski Srbi, koji su svagda živjeli u toj zemlji, žele da ostvare svoju želju da žive u istoj zemlji i državi sa svim drugim Srbima, a da se to ostvari na račun postojanja države Bosne i Hercegovine i protiv interesa više od 70% njenog nesrpskog stanovništva. Sve to govori da je jedan od bitnih uzroka nastanka rata u ovoj zemlji i jedna od razloga što na početku rata, kao primjene nezakonitog metoda rješavanja političkih pitanja, nije bilo adekvatnog odgovora onih koji su bili stvarni menadžeri propasti komunizma u svijetu. Međunarodna politika i to isključivo zbog svoje nespremnosti, nejedinstva, nedostatka jasnog pogleda na stvari i zbog predrasuda koje su je opterećivale, nije bila dorasla da adekvatno i efikasno odgovori na nastale probleme, tj. na odluku SR Jugoslavije i njoj podređenih bosanskih Srba da započnu rat da bi prisilili ostale stanovnike Bosne i Hercegovina da nastave život u okviru dotadašnje sada okrnjene države.

Karakteristika situacije, do koje je u vrijeme pada komunističkog režima došlo u Srbiji i Hrvatskoj, sastojala se u tome da su u tim dvjema republikama bivše države nastale dvije politički istovjetne, mada različito motivirane i pod različitim uvjetima nastale, političke snage. Dok je u Hrvatskoj bilo već od sedamdesetih godina jasno da komunistički režim, koji je veoma oštrim nasilnim mjerama suzbio težnje ka demokratizaciji u okviru tzv. nacionalnog demokratskog pokreta "proljećara", te time izgubio moralno i političko uporište, što je osnažilo utjecaje antikomunističkih snaga, bez obzira na to što je komunizam prividno vladao bez velikih problema, stalno gubio pozicije, dotle je u Srbiji došlo do specifične involucije komunističkog režima i njegovog laganog kretanja ka nacionalizmu. Taj režim je u sebe sve više uključivao nacionalističke snage razvijene pod komunističkom vladavinom i time se polako transformirao u specifičnu simbiozu komunizma i nacionalizma, odnosno postao nacionalni komunizam ili komunistički nacionalizam, što je imalo veoma dalekosežne efekte za sveukupni razvoj srpske politike i uzrokovalo žilavost nekih aspekata politike komunizma, podržavane od srpskog nacionalizma i obratno, mogućnost da nacionalisti

jednostavno i pod okriljem borbe za interese nacije, uđu u politiku režima kao aktivni činilac i nosilac njegovih ekstremnih izraza.

I dok je razlikovanje između demokratskog nacionalizma i komunizma u Hrvatskoj politici jasno dijelilo te dvije snage i tendencije u njoj, pa je na kraju nacionalizam odnio izbornu pobjedu u uvjetima demokratskih izbora, s efektima koji su poznati, dotle je u Srbiji režim kontinuirao na temelju nastale simbioze univerzalističkog komunizma, sada reduciranog na jugoslavensko srpstvo i srpskog nacionalizma, koji su kao zajednički teren svoje jedinstvene politike našli interes očuvanja Jugoslavije kao prirodnog okvira za politički i državni život srpskog naroda. Srbi i teritorije na kojima su oni živjeli, u većem ili manjem broju i u historijskim okolnostima koje traju već više stoljeća, sada su postali geopolitički, strateški i vojni temelj politike Srbije i svih Srba. Srbija pod Miloševićem se pretvorila u čuvara legata raspadajuće se Jugoslavije sa ciljem ostvarenja ideje "Svi Srbi u jednoj državi", a glavni instrument njenog očuvanja trebala je da bude vojna snaga oličena u JNA, koja se u svom djelovanju na teritorijama drugih republika oslanjala na političke agenture režima Slobodana Miloševića i na paravojne snage srpskog pokreta očuvanja Jugoslavije, koje su sukcesivno nastajale u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, bile pod općom komandom JNA i od nje naoružavane i logistički podržavane.

Stanje u Bosni i Hercegovini je postalo još teže budući da je osnovna matrica političkog ponašanja srpstva i hrvatstva, a to je separacija i pokušaji ostvarenja ideja Velike Srbije i Velike Hrvatske, podrazumijevala prvo, političku, a zatim i vojnu akciju na separiranju određenih regija bosanskog tla i pripajanju istih matičnim državama. Ako, u odnosu i konkurenciji dva nacionalizma - srpskog i hrvatskog, nije bilo moguće pripajati cijelu Bosnu i Hercegovinu, onda se kao realna mogućnost javljalo pripajanje njenih velikih dijelova, koji su bili markirani kao nacionalne teritorije Srba odnosno Hrvata i o čemu je postignut famozni sporazum u Karađorđevu. To je bila geostrateška i politička osnova nastanka i vođenja rata u Bosni i Hercegovini. Rat je nastao kao pokušaj realizacije interesa srpske i hrvatske nacionalne politike o podjeli utjecaja na preostaloj teritoriji bivše države, a proizašao je iz ideja i političkih planova nacionalnog pokreta srpstva i hrvatstva i bio je diktiran i vođen iz Srbije i iz Hrvatske, osobito nakon sporazuma o podjeli Bosne i Hercegovine postignutog u jesen 1991. godine između Tuđmana i Miloševića. Taj sporazum su provodile lokalne snage tih

pokreta s uporištem na Jugoslavensku armiju i Vojsku Hrvatske, a politički na Srbiju, odnosno režim Miloševića i Hrvatsku, odnosno režim Tuđmana.

Što se tiče **t r e ć g a s p e k t a**, koji definira kontekst zbivanja čiji je dio i genocid u Srebrenici, treba reći da se tu radi o slijedećim činjenicama. Prvo, ni u jednoj od jugoslavenskih zemalja nije komunistički režim bio lakše i teže poražen u demokratskim izborima od poraza kojeg je taj režim doživio u Bosni i Hercegovini. Tome su doprinijeli brojni faktori, ali među njima svakako je veliku ulogu imala opća dotrajalost režima, kao i odluka nosioca tog režima, tj. dotadašnje vladajuće stranke reformiranih komunista, da dozvoli multilateralni politički život i organizira slobodne izbore uz učešće svih novonastalih političkih snaga, da isključi policiju i svaki drugi oblik pritiska iz izborne borbe, zatim suglasnost opozicionih stranaka (prije svega SDA, SDS i HDZ) da, u slučaju izborne pobjede, osiguraju jedinstvo zemlje, demokratski poredak u njoj i njen svestrani društveni i ekonomski napredak, uz punu rehabilitaciju temeljnih demokratskih prava njenih građana i naroda. Ta politika je bila izražena u obećanju triju lidera nacionalnih stranaka (SDA, SDS i HDZ) datom na kraju izborne kampanje, da će Bosna i Hercegovina pod njihovim vođstvom postati "Balkanska Švicarska". To su bili faktori koji su doveli do nadmoćne izborne pobjede bloka nacionalnih stranaka, koja je iznosila gotovo 80% birača koji su izašli na glasanje. U toj situaciji je bilo moguće očekivati da će se situacija u Bosni i Hercegovini razvijati pozitivno.

Međutim, nije se dogodilo tako. Veoma brzo nakon preuzimanja vlasti pokazalo se da su nove vladajuće snage nejedinstvene, da uopće nemaju niti su imale zajedničku politiku ni u jednom pitanju osim u volji da drže vlast. Te snage su odmah počele da se separiraju po osnovama nacionalnih interesa i utjecaja i da zastupaju nacionalne umjesto interesa napretka države i demokratije u njoj. Taj pravac je morao veoma brzo dospjeti do tačke kad se pokazalo da su tzv. demokratske narodne stranke u Bosni i Hercegovini samo filijale nacionalnih politika koje su definirane u drugim zemljama i da one predstavljaju osnovu za provođenje planova politike srpstva i hrvatstva u cjelini, tj. da stoje pod neposrednim i odlučujućim utjecajem vladajućih nacionalističkih snaga Srbije i Hrvatske. Takav razvoj je aktivirao sve sjene prošlosti, tj. sjene stare politike rivalstva nacionalnog srpstva i nacionalnog hrvatstva na političkoj sceni Bosne i Hercegovine, one politike koja je ovu zemlju više puta uvela u nesreće, kao što su bile

uzurpacija državnih prava Bosne i Hercegovine nakon Prvog svjetskog rata, zatim podjela njene teritorije, u okviru srpsko-hrvatskog sporazuma 1939. godine, poznatom kao Sprazum Cvetković-Maček, pa zatim totalna uzurpacija teritorije i državnih prava Bosne i Hercegovine izvršena njenim jednostranim pripajanjem okupatorsko-kvislinškoj ustaškoj tvorevini NDH, što je dovelo do velikog pokolja njenog stanovništva u međusobnim osvetničkim akcijama hrvatskog i srpskog vojnog pokreta tokom Drugog svjetskog rata (ustaše i četnici). U takvoj situaciji Muslimani nisu željeli načiniti grešku da mirno prihvate bilo jednu bilo drugu uzurpaciju, kao što su to učinili 1918., 1939. i 1941. godine, nego su stali na stajalište bosanskih državnih prava, duboko utemeljenih i bosanskoj historiji u multilateralnom karakteru zemlje i nerazlučive izmiješanosti njenog stanovništva i u historijskom iskustvu da svaka podjela i svaki nacionalizam u Bosni i Hercegovini završavaju svagda krvlju nevinih ljudi.

To je grosso modo odredilo ponašanje Muslimana i muslimansku politiku, koje je svoj izraz našlo u stavu da narodi Bosne i Hercegovine treba sami i složno da odluče o sudbini svoje zemlje i da se oslone na svoje interese i nesporna državna prava, kako bi osigurali mirni prelazak iz jednog u drugi svjetsko-historijski društveni i politički sistem. U tom kontekstu su se u Bosni i Hercegovini profilirale dvije antibosanske politike, dvije političke snage i dva vojna pokreta, koji su, u situaciji, kad nije bilo političke mudrosti kod vođa političkih pokreta u Bosni i Hercegovini i kad je nedostajala jedna realna politička procjena stanja u toj zemlji u krugovima svjetske politike, osobito kod njenih vođa, što je u uvjetima aktivnog djelovanja interesa, politika i predrasuda vodećih političkih snaga susjednih država, moralo izazvati sukobe koji su postali poligon za oprobavanje mogućnosti ostvarivanja najradikalnijih i do tada u historiji Bosne i Hercegovine nikada ispoljenih ideja o potpunom uništenju te države i konzekventno tome i onog naroda koji je silom prilika postao sinonim njenog postojanja, a to su bili (bosanskohercegovački) Muslimani.

Kad se tome doda i činjenica da jedino Muslimani nisu imali spoljašnjeg oslonca, vojne, političke, i ostale podrške iz neke sujedne zemlje, ali ni od svjetske politike (o kvaliteti te podrške najbolje govori ponašanje zaštitnih snaga OUN-a u slučaju Srebrenice), da nisu raspolagali državnom organizacijom, koju su dijelili sa Srbima i Hrvatima i da nisu uopće imali vojne organizacije i izvora za naoružavanje, tada je moguće shvatiti da je

rat u Bosni i Hercegovini morao da se pretvori u klanje i uništavanje njegovog najbrojnijeg staniovništva, što je taj rat uistinu i bio. Tome treba dodati još i činjenicu da Muslimani i sami nisu imali političko vođstvo doraslo nastaloj situaciji, da su i sami činili velike političke strateške i taktičke greške i da su padali pod utjecaje raznih provenijencija, tada postaje jasno da je kontekst za rat bio sasvim nepovoljan za snage demokratije, napretka i uopće za očuvanje svih civilizacijskih, kulturnih, društvenih, moralnih i humanih načela i tekovina kojima je raspolagalo bosansko društvo i kojima raspolaže čovječanstvo u cjelini.

Nije ovdje cilj da govorimo o krivici za rat. Ona je jasna i pada na one koji su započeli ratna djelovanja da bi iznudili određena politička rješenja. Ovdje nam je cilj da sagledamo opće uvjete koji dovode do rata, da uzmognemo selekcionirati pravno, moralno i demokratski dozvoljene oblike politike i političkog djelovanja u jednom demokratskom društvu, kakvo želimo postati, odnosno da uočimo pouke iz ovog tragičnog rata, kako za nas same, tako i za ne manje za protekla zbivanja odgovorne faktore međunarodne politike, čija jadna i nehumana, pristrana i sebična uloga nije nigdje došla više do izraza nego u slučaju sudbine muslimanskog stanovništva sigurne zone OUN Srebrenica.

Pogotovo nam nije cilj da optužujemo pojedine narode, ma koliko da su oni praktično, svojim učešćem i podrškom, ili pasivnošću i okretanjem glava od očitih činjenica da se u njihovo ime čine stravični zločini, pomagali određene politike koje su imale zločinačke efekte.

Narodi su svagda i sami žrtve politika koje oni sami nikada ne vode nego se one vode u njihovo ime. Srpski narod u tome nije nikakav izuzetak. Nije lahko nositi teret ovolikih zločina na savjesti, a pisac ovih redova dobro zna da srpski narod ima savjest i da u njemu ima mnogo ljudi koji su tu savjest iskazali i u najtežom momentima naše nedavne historije. Neka ti, ma kako rijetki pojedinci i grupe, budu primjer za ugled svim ostalim ljudima.

To je naša nada.

POZDRAVI KONFERENCIJI

Diana Wallis, potpredsjednik Evropskog parlamenta

Dobro jutro i hvala vam mnogo na pozivnici da dođem ovdje, da budem ovdje ovih dana tokom obilježavanja dana sjećanja na tragediju srebreničkog genocida i, također, da učestvujem na ovoj konferenciji.

Dolazila sam na ovu ceremoniju obilježavanja prošle godine, u ime Evropskog parlamenta, a kao rezultat te posjete i prisustva ovdje sa svojim kolegom Jelkom Kacinom, slovenačkim članom Evropskog parlamenta, došlo je do toga da smo odlučili pokušati donijeti kroz Evropski parlament rezoluciju u vezi sa onim što se desilo ovdje, a također i osigurati da to bude i Evropski dan sjećanja.

Mogu li reći da je ta rezolucija, ta debata, bila rezultat parlamentaraca, izabranih predstavnika širom Evrope, Parlamenta koji je ujedinjen u različitosti Evrope koju predstavlja. I to je ono što je meni i mojim kolegama Evropa: ona predstavlja različitost, koju smo sposobni slaviti i ići dalje zajedno.

Nadam se da će ova konferencija biti uspješna, i u ispitivanju onoga što se dogodilo i u razrađivanju i pronalaženju puta naprijed. Zahvaljujem vam se još jednom što ste me pozvali. Ponovo vam hvala mnogo, što ste me danas pozvali. Zaista je za mene privilegija slušati diskusiju i dokumente o prirodi genocida. To mi daje mnogo materijala za razmišljanje.

Sada želim govoriti kao evropski političar. Ovo su važni dani za vas, čin sjećanja ovdje u Srebrenici, ali, također, i evropskog sjećanja. Ono što se dogodilo ovdje najteže je djelo genocida na našem kontinentu još od vremena, kada smo stvarali Evropsku uniju. Dolazimo pošto je bilo sigurno da je ta unija stvorena.

Naravno, na više načina možemo raspravljati o tome da li smo bili uspješni. Vjerujem kao Evropljanka da kao ljudska bića imamo mogućnost da posegnemo za promjenom i učinimo da se promjene dese.

Dolazim sa područja sjeverne Engleske. I reći ću, naravno rekla bih, to je veoma lijepo područje. Najpovjesniji grad na tom području je grad koji se zove York. U njemu je veoma stara kamena kula, usred grada. U proljeće je apsolutno prelijepa. Ima žutog cvijeća, koje zovemo narcisi, koji prekrivaju zemlju pod sobom. I mnogi turisti širom svijeta dolaze da je vide. Ali, kao i

mnoge druge historijske građevine, ona ima veoma mračnu prošlost. Bila je vjerovatno mjesto najgoreg djela etničkog čišćenja, koji se ikada desilo u Engleskoj. To je bilo nekada davno, to je bilo 1190. Cijela jevrejska zajednica tog grada je bila ubijena u neredu koji se desio preko noći. Bili su spaljeni u toj kuli.

Toliko mnogo zajednica trpi velike gubitke a ova zajednica ovdje, u Srebrenici i Bosni, je pretrpjela veliki gubitak i veliku nepravdu. Zbog te nepravde, zbog te patnje i boli, ova zajednica ima, vjerovatno unutar sebe, još veći kapacitet da se razvije. Kada sam došla ovdje prije godinu dana primljena sam sa nevjerovatnom gostoljubivošću. To je snaga ove zajednice ovdje. To je snaga svih mješovitih zajednica. Ako pogledate Evropsku uniju kao cjelinu, vidjet ćete da je ona krajnje različita. I zbog toga je ona ekonomski, i na mnoge druge načine, uspješnija. Zaista, vjerovatno nam kulturna i duhovna različitost dozvoljavaju da vidimo druge, i da vidimo sebe kao druge, da razumijemo sebe bolje i da slavimo razlike drugih.

Ponekad mislim da je, ono što ću nazvati stara Evropska unija, od prvobitnih šest ili deset zemalja, bila vjerovatno prilično zadovoljnija sobom. A bolje je da Evropa nastavi rasti, da se nastavi povećavati, jer dok primamo više članica, više ljudi u Evropsku uniju, mi moramo razumjevati više. Kao potpredsjednik Parlamenta, ponekad moram predsjedavati debatama, a neke od njih su veoma kasno noću. I ponekad u našem Parlamentu sada, vidite debate ili tenzije koje se razbuktaju duž granica ili podjela. Debate i podjele između naroda i manjina o kojima zasigurno nisam ništa učila u britanskim historijskim knjigama u školi. Tako da imamo puno toga naučiti jedni o drugima.

Od kako sam došla ovdje prošle godine, fascinirana sam ovim područjem i kao mnogi ljudi otišla sam kući i čitala knjige poput one od Rebecce West, Ive Andrića i drugih modernih pisaca. I smatram da je ovo područje izvanredno. Ono je mikrokosmos onoga što je Evropa. Znate, mi u Evropskoj uniji imamo jedan moto, a taj moto je "ujedinjeni u različitosti". Mislim da bi to mogao biti moto i ovog područja. Ali ja, također, znam da je mnogo teže od toga.

Prije nego sam postala političar bila sam pravnica, tako da nalazim neke od jutrošnjih diskusija veoma interesantnim. Ali bih, također, rekla da je pravo u cjelosti politika. To može biti dobro, a može biti i loše. Vjerovatno nam pravo neće uvijek davati odgovore koje želimo. Ali ono što sam naučila

od klijenata, kojima sam bila na usluzi kroz pravosudni sistem, [sic] je to da su najuspješniji oni koji uspjevaju, uprkos i u inat pravnom sistemu, da nastave dalje. Znam da to može biti naporno.

Nadam se da će u ovu regiju i ovaj grad možda nakon mnogo, mnogo godina dolaziti turisti kako bi vidjeli nešto veoma lijepo, kao što je to slučaj sa glavnim gradom York.

Hvala vam puno.

Jelko Kacin, član Evropskog parlamenta

Spoštovane gospe i gospođe, sorodniki in prijatelji žrtev, dragi kolegi, gostje in prijatelji Poštovane dame i gospodo, rođaci i prijatelji žrtava, dragi kolege, gosti i prijatelji,

Za Evropski parlament i mene veliko je priznanje i čast što ste odlučili da na ovu značajnu manifestaciju i današnju svečanost pozovete predstavnike naše institucije. Ja to razumijem kao jasnu političku poruku, ne samo nama, evropskim parlamentarcima, nego i evropskoj i vašoj, najširoj javnosti unutar Bosne i Hercegovine. Mi vam se iskreno zahvaljujemo na ukazanom povjerenju i izraženoj naklonjenosti prema nama. To međusobno povjerenje i saradnju moramo njegovati, razvijati i nadograditi pozitivnim pristupom i energijom, a sve u cilju kako bi smo Evropski parlament, njegov rad i njegovu ulogu približili i građanima država zapadnog Balkana, posebno ljudima u Bosni i Hercegovini. Zato vam najiskrenije hvala.

Za mene, koji danas stojim tu ispred vas, i govorim u ime Evropskog parlamenta, ovo je veliki izazov i odgovornost. Danas vam govorim i kao pripadnik naroda, koji nije mnogobrojan, ali je ravnopravan dio evropske familije koju čini 27 država članica. Moj maternji jezik Slovenščina postao je ravnopravan i službeni jezik u Evropskoj uniji. Međutim, u komuniciranju sa ostalim kolegama u EU ne pomaže mi baš mnogo, jer u međusobnom svakodnevnom komuniciranju moramo pronaći i neki treći jezik, kojeg razumijemo i dobro znamo, kako bismo mogli kvalitetno, odgovorno i bez nesporazuma komunicirati i odlučivati.

Evropa poslije Drugog svjetskog rata bazira se, počiva i gradi na spoznajama iz tog strašnog rata. Sadašnja EU postala je ostvariva, jer je bila zamišljena kao strateški projekat u kojeg su uloženi veliki napori u svrhu prevazilaženja razlika i uz ogromne kulturološke, civilizacijske, sudske, normativne i političke investicije. Bilo je to teško i naporno stvaranje uslova za naše međusobno poštovanje, međusobno uvažavanje, međusobno povjerenje i međusobnu toleranciju. To nam nije bilo dano od Boga, niti od svih naših različitih bogova i religija, sve je to moralo biti stvoreno vizijama i zalaganjem odlučnih, ka budućnosti usmjerenih i odgovornih političara, koji su nemoguće uspjeli učiniti mogućim, ubjeđujući prije svega prvo same sebe, a potom i druge, da niko drugi umjesto njih neće moći stvoriti drugačiju Evropu, drugačiju budućnost, drugačiju realnost. I uspjeli su!

Ja ne dolazim iz njihove stare Evrope, nego iz veće, nove, proširene Evrope, koja je svoju budućnost odlučila solidarno dijeliti i sa nama, najnovijim članicama, od kojih čak nas deset, od dvanaest država, dolazi sa prostora nekadašnjih zemalja socijalizma i komunizma. Slovenija je kao prva država sa prostora bivše Jugoslavije postala članicom Evropske unije i čak je kao prva nova država-članica predsjedavala Evropskom unijom. Želimo da našim primjerom podstaknemo i druge da krenu odlučnije i brže na putu ka Evropskoj uniji. Želimo ohrabriti i podsticati, da je moguće postići sve to što smo mi postigli. Evropska unija je pokazala da ima povjerenje u nas, pa samim time i u približavanje i ulazak ostalih država zapadnog Balkana u članstvo Evropske unije.

Bosna i Hercegovina je prošla od 1992. do 1995. kroz dramatično ratno vrijeme i stradanje civila. Genocid se dogodio u Srebrenici nad 8.000 ljudi i ostavio je dubok trag kod svih demokratskih i slobodarski orijentiranih ljudi u Evropi. Stoga sam Evropskom parlamentu uz pomoć Udruženja majki i žena iz Srebrenice i Žepe i vašeg Reisa predložio Rezoluciju o Srebrenici.

Evropski Parlament je nedavno na moj prijedlog izglasao **Rezoluciju o Srebrenici, kojom se 11. juli proglašava Danom sjećanja na Srebrenicu**. Iako rezolucija govori i o mrtvima, ona je prije svega i prvenstveno namijenjena živima i njihovoj budućnosti. Petsto pedeset šest članova Evropskog parlamenta glasalo je ZA, a samo 9 PROTIV. Srebrenica je strašnija od svih drugih ratnih zločina na tlu Bosne i Hercegovine i zaslužuje takvu pažnju i takav odnos. Postigli smo konsenzus šest najvećih političkih grupacija u Evropskom parlamentu, poslali jasnu poruku, koja u pojedinim dijelovima

Bosne i Hercegovine nije bila najbolje primljena. Činjenica je i istina, da je negativnih reakcija bilo manje u odnosu na prijašnje godine, ukoliko bismo takvu rezoluciju donijeli tada. Usvojili smo je, da bismo pomogli pomirenju, međusobnom poštovanju i koracima koji moraju uslijediti.

Ali ostaje istina i potreba, da se Mladić i Hadžić što prije nađu u Hagu, gde im je mjesto. Njihovo pronalaženje i izručenje je stvar kredibiliteta Srbije i državnih organa ove zemlje, koja mora uspostaviti punu kontrolu nad svojom teritorijom i uzpostaviti punu saradnju sa Haškim krivičnim tribunalom (ICTY). Oni moraju u Hag, jer odgovornost za zločine uvijek mora biti individualna, ima ime, prezime, lice i funkciju odnosno položaj u hierarhiji komandovanja. Samo tako, sa njihovim procesuiranjem i presudom u Hagu je moguće postepeno postići pomirenje i strpljivo graditi i uspostaviti povjerenje. Radi se o odgovornosti Srbije prema samoj sebi, prema svome narodu i prema svojoj neslavnoj ulozi krajem prošlog stoljeća. Iako se radi o drugim političarima, odgovornost za tadašnje zločine ovdje i u regionu se još uvijek shvaća kao kolektivna odgovornost u obliku stereotipa o cijelome narodu, čak i o genocidnom narodu što nije korektno.

Sa vama su odavno, pa i danas i Žene u crnom iz Beograda i mnoge druge nevladine organizacije, koje su odavno imale hrabrosti, da se usprotive i javno nastupe protiv Miloševića i njegove strašne politike. Moramo napraviti napor i pronaći najodgovornije, zato će Evropski parlament i u buduće čvrsto zahtjevati uzpostavljanje pune saradnje sa Hagom. Za postizanje tog cilja je u Srbiji, u srbskoj političkoj i široj javnosti potrebna velika politička hrabrost, a najviše odgovornost prema prošlosti i prema budućnosti.

Želim posebno izreći javnu pohvalu, zahvalu i divljenje svim onim hrabrim ljudima u ovoj zemlji, koji se obraćaju svome narodu poručujući da je došlo vrijeme kada se mora odlučno okrenuti prema budućnosti i učiniti nove korake ka pomirenju. Nije hrabro pozivati pripadnike drugih naroda, nego je hrabro, vizionarski, odgovorno, liderski i evropski prvo pozvati vlastite ljude, da prvi učine pozitivne korake prema pripadnicima drugih etničkih zajednica. To je ono, čemu vam se iskreno divim i u čemu vidim najveće ohrabrenje za brži put Bosne i Hercegovine ka Evropskoj uniji.

Iskreno vjerujem, da će Bosna i Hercegovina nadoknaditi svoje dosadašnje zaostajanje u ispunjavanju uslova i preuzetih obaveza iz mape puta za ukidanje viza građanima Bosne i Hercegovine za ulazak u EU. Čvrsto sam ubijeđen, da je to moguće postići do slijedeće, petnaeste obljetnice

genocida u Srebrenici. Uvjeren sam da Evropski parlament želi sa svoje strane doprinijeti da Bosna i Hercegovina ostvari reforme i postane članica Evropske unije kako bi, na taj način, ušla u historijsko vrijeme stabilnog ekonomskog i političkog razvoja.

Baronesa Sajeeda Warsi, članica Britanskog parlamenta

Poštovane gospođe i gospodo,

Ovdje sam da odam počast žrtvama Srebrenice.

- Da odam počast za 8.000 nevino ubijenih, od kojih su mnogi djeca, brutalno ubijena od strane paravojnih jedinica kojima je komandovao general Ratko Mladić.
- Da se sjetim 25.000 žena, djece i starijih ljudi, koji su bili nasilno deportovani daleko od svojih domova.
- Da je rat u Bosni brutalno etničko čišćenje, da je to *masovni genocid, koji se izvodio u ime radikalnog nacionalizma. Uništio je iluziju da je kraj Drugog svjetskog rata značio kraj etničke mržnje i podjele u Evropi:*

- Dok je Bosna bila obuzeta nezamislivim terorom;
- Dok su se podjele iskorištavale;
- Dok su ljudi tražili moć kroz genocid;
- Ujedinjeno Kraljevstvo i međunarodna zajednica su podbacili;
- Nismo uspjeli da reagujemo dovoljno brzo i odgovorimo na užase koji su se dešavali.

• *Danas Srebrenica ostaje najveći ratni zločin koji se desio u Evropi još od završetka Drugog svjetskog rata:*

- To je bio najhladniji čas Evrope. To je bio najtužniji čas Evrope;
- Uspomena na voljene, koji su ubijeni, ne smije nikada biti zaboravljena;
- Mi moramo sprovesti pravdu za nedužne žrtve ovog genocida.

• *Ne može biti pomirenja, nema mira i stabilnosti u ovom regionu, bez ratnih zločinaca koji će snositi odgovornost na sudu. Radovan Karadžić se sada suočava sa pravdom u Hagu, ali general Ratko Mladić je na slobodi 14 godina nakon tragičnih dešavanja:*

- Svaki od zločinaca treba da se privede pravdi;
- Mi se moramo sjetiti rata i onih koje je ubio;
- Pozdravljam odluku Evropskog parlamenta **Pozdravljam ustanovljenje 11. jula kao Dana sjećanja na genocid u Srebrenici**, o održavanju komemoracije na godišnjicu tog masakra u svim zemljama Evropske Unije.
- Mi samo možemo uraditi ovo - da istinski odamo počast nedužnim žrtvama.
- To znači da njihova brutalna smrt postaje još jedna stranica u evropskoj prečesto brutalnoj historiji.

• *Izvršitelji ovog užasnog masakra će ući u historijske knjige, ne samo kao ratni zločinci, već i kao gubitnici:*

- Nisu uspjeli da podijele ovu zemlju duž etničke i religijske linije;
- Mi smo možda bili odsutni u vrijeme kada nas je Bosna najviše trebala, ali nikada više to se ne smije ponoviti.

• *Bosna može očekivati sjajnu budućnost:*

- Kao jedna nacija;
- Kao stabilna, demokratska, multietnička i prosperitetna zemlja;
- I kao punopravna i nezavisna članica Evropske unije;
- Ali, niko ne smije zaboraviti prošlost;
- Izgraditi takvu budućnost neće biti jednostavno;
- Put će biti težak i naporan. Bit će bolno. Ali je neophodan.

• *Danas sam ovdje da pokažem našu predanost tome da vidimo napredak u Bosni i Hercegovini:*

- Da obećam podršku moje zemlje za mir i prosperitet širom BiH;
- Da vas nastavimo podržavati u vašoj želji da zauzmete mjesto koje vam pripada uz ostale evropske države;
- Uz razumijevanje i poštovanje prava i dostojanstva svakog ljudskog bića mi možemo izgraditi bolju, jaču Bosnu.

Faruk Čaklovica, rektor Univerziteta u Sarajevu

Poštovani učesnici konferencije, uvažena gospođo Diana Wallis, potpredsjednice Evropskog parlamenta, uveženi akademiče Filipović, poštovane majke Srebrenice, predstavnici opštine Srebrenica, cijenjene kolege, dragi prijatelji

Dozvolite da Vas pozdravim u ime cijele akademske zajednice Univerziteta u Sarajevu i u svoje ime i da izrazim veliku zahvalnost za Vaše učešće i doprinos koji ćete dati u radu ove naučne konferencije. Na ovom mjestu u ovoj zgradi je od 1993. do 1995. godine bilo sjedište snaga Ujedinjenih nacija, koje je u vrijeme zauzimanja Srebrenice i Potočara, izvršenja genocida nad Bošnjacima, predstavljao holandski bataljon, oko kojeg su se okupile šire narodne mase, preko 30 000 nezaštićenih , nenaoružanih i nemoćnih civila, djece, žena i staraca, koji su od vojnika Ujedinjenih nacija očekivali, tražili i molili za spas, za život. Na žalost, holandski bataljon nije ispunio svoju misiju a nemoćno civilno stanovništvo je prepustio velikosrpskim zločincima koji su počinili neviđen genocid. Vojnici holandskog bataljona su pomagali velikosrpskim zločincima u razdvajanju muškaraca od žena i djece i time neposredno učestvovali u njihovom vođenju u smrt. U bezočnoj operaciji ubijanja, uglavnom za četiri dana, s namjerom i prema tačno utvrđenom obrascu, likvidirano je preko 8 000 zarobljenih Bošnjaka radi njihove etničke i vjerske pripadnosti. Nastavak ali i okončanje krvavog nacističkog, barbarskog i zločinačkog čina završeno je dokumentom koji se zove Presuda Međunarodnog suda pravde, o čijem sadržaju i njenim implikacijama će danas biti govora na ovoj naučnoj konferenciji. Naša je obaveza da istrajemo na sjećanju, educirajući mlađe naraštaje da praštaju, a ne zaboravljaju a Međunarodnu zajednicu da podsjetimo da je dužna kazniti zločince, kako bi mir i sugurnost življenja konačno došli na ove prostre. Na kraju se najiskrenije zahvaljujem Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, koji se kontinuirano i permanentno bavi ovom problematikom a čiji su naučni rezultati poznati i najširoj međunarodnoj naučnoj javnosti. Svakako da u svemu tome posebno značajnu ulogu i doprinos ima uvaženi direktor Instituta, prof. dr. Smail Čekić, koji je utemeljio ovu ustanovu i podigao je do najviših naučnih nivoa. Naravno, svima Vama želim uspješan rad i ugodan boravak i druženje u Potočarima, u Srebrenici, Kladnju i u našoj Bosni, te Hercegovini. Žrtvama neka je vječni rahmet a nama koji živimo život poštenog bosanskog čovjeka neka je hrabrost i nada u pravednu kaznu svim zločincima.

KNJIGA PRVA

PRVA TEMATSKA CJELINA

PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE (26. FEBRUAR 2007.) I NJENE IMPLIKACIJE

Prof. dr Smail Čekić, direktor Instituta za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu

PRAKSA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE – PRAVNA ILI POLITIČKA ?

- PREDMET: BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE -

*
* *

Polazeći od činjenice da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), pod rukovodstvom Slobodana Miloševića, a u skladu sa velikosrpskom fašističkom ideologijom, politikom i praksom, genocidnog karaktera, (iz)vršila genocid u Republici Bosni i Hercegovini (direktno i uz pomoć svojih kolaboracionista iz Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske), sa ciljem da organizovano i sistematski istrijebi jedan narod (Bošnjake), zbog njegove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti i osvajanja njihovog životnog prostora, kao što su to činili nacisti u Drugom svjetskom ratu, te da Ujedinjene nacije nisu izvršile svoju obavezu prema članu I Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida da spriječe genocid nad Bošnjacima, Republika Bosna i Hercegovina je, u teškim uslovima agresije i genocida, 1993. pokrenula sudski postupak pred Međunarodnim sudom pravde protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Naime, čikaški profesor Univerziteta i jedan od vrsnih eksperata za međunarodno pravo Francis Boyle, poznat bosanskoj javnosti po njegovom zalaganju da se spriječi i kazni genocid nad Bošnjacima i zaustavi agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, je 19. marta 1993. od Predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Alije Izetbegovića, imenovan za pravnog zastupnika Bosne i Hercegovine pred Međunarodnim sudom pravde

u Hagu, pred najvišim sudskim organom svijeta, odnosno OUN-a, sa ovlaštenjima za pokretanje i vođenje svih sporova i odbrane u ime Republike Bosne i Hercegovine. Po tom ovlaštenju on je 20. marta 1993, u ime Republike Bosne i Hercegovine, pred Međunarodnim sudom pravde podnio *Tužbu - Zahtjev za pokretanje sudskog postupka protiv Savezne Republike Jugoslavije* zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine.

Istoga dana Bosna i Hercegovina je, "zbog važnosti i hitnosti Predmeta ove parnice i da bi se izbjegli dalji gubici života, kao i fizičke i psihičke povrede za stotine hiljada pripadnika bosanskog naroda, i da bi se spriječila ljudska katastrofa neprevaziđenih razmjera od Drugog svjetskog rata 1939. do 1945", podnijela i *Zahtjev za izricanje privremenih mjera zaštite*, kako bi se Savezna Republika Jugoslavija pozvala da odmah prekine (svoju) agresiju i odmah prestane i uzdrži se "od svih djela genocida i genocidnih radnji protiv naroda i države Bosne i Hercegovine…", i zatraženo, u skladu sa Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, poštivanje neotuđivog prava Bosne i Hercegovine na samoodbranu - individualnu i kolektivnu (dobijanje oružja, vojne opreme i municije, te slanja oružanih snaga), utvrđenu članom 51. Povelje Ujedinjenih nacija, "kako bi se odbranila od oružanih napada, oružane agresije i djela genocida koju su protiv nje vršile i još uvijek vrše krnja Jugoslavija i njeni agenti i saradnici".[1] Time je po prvi put jedna država (Bosna i Hercegovina) podigla tužbu na osnovu *Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida*.

---

[1] F. A. Boyle, BOSANSKI NAROD OPTUŽUJE ZA GENOCID - POSTUPAK PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE U PREDMETU BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE RADI SPREČAVANJA I KAŽNJAVANJA ZLOČINA GENOCIDA, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2000, str. 11-242; Međunarodni sud pravde, PRESUDA, SPOR KOJI SE ODNOSI NA PRIMJENU KONVENCIJE O SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE (u daljem tekstu: Međunarodni sud pravde, PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...), Hag, 26. februar 2007, paragrafi 1, 4 i 64. Bosnu i Hercegovinu je, pored Prof. dr Francisa Boyle-a, zastupao i Muhamed Šaćirbegović, ambasador i stalni predstavnik Bosne i Hercegovine u Ujedinjenim nacijama. On je prisustvovao i aktivno učestvovao u raspravama na Sudu, posebno 1. i 2. aprila i 25. i 26. avgusta 1993. (F. Boyle, nav. dj., str. 157-243 i 375-485).

Bosna i Hercegovina je u *Tužbi* nabrojala "čitav niz događaja u Bosni i Hercegovini" od aprila 1992. do 20. marta 1993, koji, prema definiciji iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, "ukazuju na djela genocida, i tvrdi da su ta djela vršile snage koje su djelovale po uputstvima i naredbama SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) ili uz njenu pomoć, pa je, stoga, ista za njih potpuno odgovorna prema međunarodnom pravu".[2]

Nakon što je pažljivo razmotrio Predmet, Sud je imajući u vidu hitnost *Zahtjeva za izricanje privremenih mjera*, reagovao "nevjerovatnom brzinom". Odmah je zakazao javnu raspravu, koja je održana 1. i 2. aprila 1993, na kojoj su strane u sporu dale svoje mišljenje u vezi sa Zahtjevom za izricanje privremenih mjera.[3]

Nakon javne rasprave i u svjetlu nekoliko obrazloženih razmišljanja, Sud je, pod predsjedavanjem Prof. dr Roberta Jenningsa, ustanovio "postojanje osnova za svoju nadležnost" i zaključio "da okolnosti zahtijevaju donošenje privremenih mjera, kako je to predviđeno članom 41. Statuta Suda". S tim u vezi, Sud je, u skladu sa članom 41 Statuta, u svom Nalogu od 8. aprila 1993, u korist Bosne i Hercegovine, donio sljedeće privremene mjere:

- prvo, "Vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) treba odmah, u skladu sa svojim preuzetim obavezama iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, od 9. decembra 1948, da **preduzme sve potrebne mjere** koje su u njenoj moći u cilju spriječavanja **izvršenja zločina genocida**";[4]

- drugo, "Vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) treba posebno da osigura da sve vojne, paravojne ili neregularne oružane formacije koje bi mogle biti pod njenom komandom ili koje ona podržava, kao i bilo koje organizacije i pojedinci koji bi mogli biti pod njenom kontrolom, komandom ili uticajem, ne vrše nikakve akte genocida, udru-

---

[2] F. Boyle, nav. dj., str. 158.

[3] Isto, str. 157- 243.

[4] Isto, str. 245-519; International court of justice, Reports, str. 24, paragraf 52 (A) (1) i (2); Međunarodni sud pravde, PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ..., paragrafi 451-458. Tu privremenu mjeru Sud je donio jednoglasno.

živanja radi vršenja genocida, direktnog ili javnog podsticanja na vršenje genocida ili saučesništva u genocidu, bilo da su oni usmjereni protiv muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine ili protiv bilo koje druge nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe";[5]

Međunarodni sud pravde je Rješenjem od 8. aprila 1993. zaključio da u Bosni i Hercegovini "postoji ozbiljna opasnost da se vrše zločini genocida". S tim u vezi, Sud je citirao Rezoluciju 96 (1) Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, od 11. decembra 1946, u kojoj se navodi da zločin genocida "šokira savjest čovječanstva, a čije su posljedice ogromni gubici za čovječanstvo… te je, suprotan moralnim zakonima, duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija".[6]

Bosna i Hercegovina je 27. jula 1993. Međunarodnom sudu pravde podnijela još jedan zahtjev za donošenje dodatnih mjera zaštite (*Zahtjev za donošenje privremenih mjera*), "koje bi trebalo da budu smjesta preduzete da bi se zaštitila prava naroda i države Bosne i Hercegovine prije donošenja presude o pitanjima koja su pokrenuta", jer se Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) "uopšte nije obazirala na Rješenje Suda" i nastavila je "sa svojom kampanjom genocida protiv naroda i države BiH, uprkos Rješenju Suda od 8. aprila 1993". Taj vanredni korak je preduzet zato što je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) "prekršila svaku od tri zaštitne mjere", koje je Sud donio 8. aprila 1993, "nanijevši tešku štetu i narodu i državi Bosni i Hercegovini". Pored toga što je nastavila "kampanju

---

[5] Isto. Navedenu privremenu mjeru Sud je usvojio sa 13 glasova prema jednom. Sudija Nikolaj Tarasov je bio protiv, jer se, po njegovom mišljenju, "ta poglavlja Rješenja mogu tumačiti na način da Sud vjeruje da je Vlada Savezne Republike Jugoslavije zaista umiješana u ova genocidna djela ili barem da je moguće da je umiješana". Stoga se, po njegovom mišljenju, te odredbe "veoma približavaju prejudiciranju slučaja, bez obzira na priznanje Suda da u Rješenju kojim se donose privremene mjere on nema pravo da donosi definiciju činjenice ili prava" (F. Boyl, nav. dj., str. 275-276).

Sud je, također, jednoglasno usvojio i sljedeću privremenu mjeru: "Vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i Vlada Republike Bosne i Hercegovine ne smiju preduzimati nikakve radnje i moraju osigurati da se nikakve radnje ne preduzimaju kojima bi se mogao pogoršati ili proširiti postojeći spor u vezi sa sprečavanjem ili kažnjavanjem zločina genocida ili ga učiniti težim za rješavanje" (Međunarodni sud pravde, PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA..., paragraf 453; F. Boyle, nav. dj., str. 273-274).

[6] F. Boyle, nav. dj., str. 514.

genocida“, Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) “sada, također, planira, priprema, kuje zavjeru o podjeli, predlaže i pregovara o podjeli, komadanju, aneksiji i pripajanju suverene Bosne i Hercegovine, članice Organizacije ujedinjenih nacija, pomoću genocida”.[7]

Međunarodni sud pravde je, nakon javnog zasjedanja (25. i 26. avgusta 1993.),[8] Nalogom od 13. septembra 1993. (ponovo) **potvrdio** privremene mjere izrečene u stavu 52 A (1), 52 A (2) i 52 B Rješenja Suda od 8. aprila 1993, naglašavajući da “**moraju biti trenutno i efikasno provedene**”.[9]

Nalazi Suda od 8. aprila i 13. septembra, kojima su određene privremene mjere, kojima je Sud sugerisao da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) možda odgovorna za izvršenje djela genocida, proizvele su pravne obaveze koje su obje strane u sporu trebale da ispune.[10]

Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) se, nažalost, nije pridržavala nalogâ Suda kojima su izrečene privremene mjere obavezujućeg karaktera (od 8. aprila i 13. septembra 1993.). Naime, Savezna Republika Jugoslavija:

---

[7] Isto, strana 277-373. U Zahtjevu za donošenje privremenih mjera, od 27. jula 1993, Bosna i Hercegovina je ukazala na “obavezujuće okolnosti koje zahtijevaju donošenje dodatnih privremenih mjera zaštite“ i iznijela Hronologiju kršenja Rješenja Suda od 8. aprila 1993. od strane Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore), ukazujući, pored ostalog, i na njena zvanična priznanja (svoje) odgovornosti u naoružavanju, opremanju i snabdijevanju srpskih oružanih jedinica u Bosni i Hercegovini (Isto, str. 284-350). Tom je prilikom Bosna i Hercegovina, pored detaljnog i argumentovanog zahtjeva, priložila i određene dokumente, u cilju izmjene ili dopune Zahtjeva, a u nekim slučajevima i Tužbe u predmetnom postupku - detaljnije o tome: F. Boyle, nav. dj., str. 351-373.

[8] A. F. Boyle, nav. dj., str. 375-485.

[9] Isto, 514-518. Naime, Sud je, pored ostalog, konstatovao da se, od donošenja Rješenja od 8. aprila 1993. i uprkos tom Rješenju, i pored mnogih rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, “nastavlja ogromna patnja i gubitak života u Bosni i Hercegovini u okolnostima koje šokiraju savjest čovječanstva i flagrantno su suprotne moralnim zakonima, duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija …” (Isto, str. 515).

[10] Međunarodni sud pravde, PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA..., paragraf 452; F. Boyle, nav. dj., str. 245-276 i 279-518. Sud je, prema ocjeni Muhameda Šaćirbegovića na javnoj raspravi, 25. avgusta 1993. u Palati mira u Hagu, povodom Drugog zahtjeva Bosne i Hercegovine za izricanje dodatnih mjera zaštite zaključio “djelimično da Srbija i Crna Gora treba da preduzmu sve mjere kako bi osigurale da se ne nastavlja sprovođeje genocida nad bosanskim narodom, posebno nad Bošnjacima“ (Isto, str. 380).

- nije ispunila svoju **obavezu** "*da spriječi vršenje zločina genocida*", naznačenu u paragrafu 52 A (1) Naloga od 8. aprila 1993, a koja je potvrđena u Nalogu od 13. septembra 1993, da "*preduzme sve potrebne mjere koje su u njenoj moći u cilju sprječavanja izvršenja zločina genocida*";
- niti se pridržavala određene mjere koje bi "naročito" trebalo preduzeti u cilju sprječavanja vršenja zločina genocida, navedene u paragrafu 52 A (2) Naloga od 8. aprila 1993, koja je potvrđena u Nalogu od 13. septembra 1993, kojom je traženo da ona "*osigura da sve ... organizacije i lica koja mogu biti podvrgnuta njenom ... uticaju ... ne (iz)vrše nikakve akte genocida*".[11]

Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je od 1993, pa sve do početka procesa (2006.) učinila sve što je u njenoj moći da onemogući ili odgodi suđenje, uključujući čak i kafansku nagodbu. Stalno je pokretala pitanje nadležnosti, odnosno nenadležnosti Suda, tvrdeći da Međunarodni sud pravde nije nadležan u ovom sporu, na šta je Sud u više navrata donosio presude po tom pitanju, **oglašavajući se nadležnim**. Nakon gotovo 13 godina – proces stoljeća je 27. februara 2006. konačno otpočeo.

Pravni tim Srbije i Crne Gore i dalje je **osporavao nadležnost** Suda (tvrdeći da Savezna Republika Jugoslavija nije bila članica Ujedinjenih nacija, nije imala pristup Sudu, niti je nju obavezivala Konvencija o genocidu, jer nije bila njena potpisnica, te ponovo traži da se Sud proglasi nenadležnim, pozivajući se na Presudu u slučaju Srbije i Crne Gore protiv NATO-a); **poricao genocid** u Bosni i Hercegovini (ni u Srebrenici, po njemu, nije izvršen zločin; genocid u Srebrenici tretirao kao "**običnu vojnu akciju**", **sukob između dvije vojske**, što je, "kada je bosanska vojska poražena, dovelo do osvete"); **negirao postojanje genocidnog plana**; **tvrdio** kako se **genocidna namjera ne može dokazati**; negirao postojanje obrasca zločinačkog ponašanja i dokaze o obrascu zločina, učinjenih sa genocidnom namjerom; uporno **zastupao tezu o građanskom ratu**, u kome su postojale

[11] F. A. Boyle, nav. dj., str. 245-519; International Court of Justice, Reports, str. 24, paragraf 52 (A) (1) i (2); Međunarodni sud pravde, PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ..., paragrafi 451-458.

tri strane, koje su podjednako krive i odgovorne; **uzrok "sukoba"** u Bosni i Hercegovini je posmatrao u historijskim netrpeljivostima među etničkim grupama u Bosni i Hercegovini; **priznao je namjeru** Srba za sticanje "srpske teritorije", u cilju formiranja srpske države u Bosni i Hercegovini i njeno ujedinjenje sa Srbijom, što, po njemu, nije podrazumijevalo zločine. Pravni tim Srbije i Crne Gore je pri tome uporno izbjegavao da prizna da je genocidom i drugim oblicima zločina ta "stečena teritorija" trebala ostati bez muslimanskog stanovništva i da je više od pola stanovništva Republike Bosne i Hercegovine, uglavnom Bošnjaci, žrtve genocida, u toku trajanja agresije ubijeno, zatočeno u koncentracione logore, ranjeno ili prisilno protjerano sa svojih ognjišta.

Po Pravnom timu Srbije i Crne Gore **zločini nisu bili usmjereni protiv Muslimana kao grupe**, već protiv pojedinaca. Utemeljeni su na političkim razlozima, te se ne mogu smatrati genocidom; "**strateški ciljevi srpskog naroda**" (od 12. maja 1992.) nisu genocidni, niti sadrže genocidnu namjeru, već su navodno rezultat straha Srba od genocida nad njima, što je manijakalni predumišljaj za opravdanje planiranja i izvršenja zločina; **borbene aktivnosti** u Bosni i Hercegovini su posljedica aktivnosti Patriotske lige i drugih muslimanskih formacija; **JNA je bila legitimna oružana snaga u Bosni i Hercegovini**, sa zadatkom da zaštiti Srbe; Republika Srpska i Vojska Republike Srpske nisu bili pod kontrolom SRJ; "Republika Srpska je bila nezavisna država", a "Vojska Republike Srpske je bila potpuno odvojena organizacija"; **organi vlasti SRJ nisu** uključeni u zločine u Bosni i Hercegovini; **jedinice MUP-a Srbije, "Šešeljevci", "Srpska dobrovoljačka garda", "Crvene beretke"** i druge, po njima - paravojne formacije, nisu bile pod komandom vojnih i policijskih snaga SRJ, već pod kontrolom srpskih kriznih štabova.

Pravni tim Srbije i Crne Gore **preispitivao je broj žrtava i same zločine**, nastojeći ih minimizirati, što je (minimiziranje brojeva žrtava) jedna od najfrekventnijih pojava u okviru državne strategije poricanja genocida, i da im dâ drugu pravnu kvalifikaciju, svjesno izbjegavajući da, pored ostalog, pomene i rezultate istraživanja *Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995.* Vlade Republike Srpske. Umanjujući broj žrtava i svodeći ih na jednu kategoriju, Pravni tim Srbije i Crne Gore je tvrdio da zločini nisu imali masovni karakter, pri čemu tendenciozno nije pominjao **masovne grobnice**, kao ni mjere namjernog

prikrivanja genocida, uključujući bacanje posmrtnih ostataka žrtava genocida u vodotoke i jame, a naročito sistematsko prekopavanje, premještanje i ponovo zatrpavanje tijela žrtava, te spaljivanje posmrtnih ostataka ubijenih, kako bi prikrio genocid i onemogućio sprovođenje pravde. U Bosanskoj krajini je navodno stradalo samo 1.669 lica, u Srebrenici oko 5.300, od čega su 3.000 bili "vojnici", u Bratuncu samo 18, itd. Pri tome su se pozivali na **jedan od svojih dokaza** – "podatke" privatnog udruženja (građana) iz Sarajeva - Istraživačko-dokumentacioni centar Mirsada Tokače i rezultate njegovih diletantskih, manipulativnih i kvazi istraživanja.[12]

Tu naručenu i nedovršenu procjenu "broja žrtava", objavljenu u Banja Luci, 15. decembra 2005, neposredno uoči početka rasprave pred Međunarodnim sudom pravde, Istraživačko-dokumentacioni centar je dostavio Pravnom timu Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), koju je SRJ (SCG) iznijela pred Međunarodnim sudom pravde. Pravni tim Srbije i Crne Gore je ta kvazi istraživanja uporno koristio, pored ostalog, iz sljedećih razloga: prvo, jer ona, po njemu, "potpuno poništava vrednost podataka sadržanih u bosanskoj Tužbi" i drugo, "ta istraživanja pokazuju da je veliki broj žrtava stradao u bitkama".[13] Ti razlozi su, između ostalog, Pravnom timu Srbije i Crne Gore poslužili kao argumentacija za dokazivanje teze o građanskom ratu u Bosni i Hercegovini.

Logori su predstavljeni kao sabirni centri za ratne zarobljenike, a **prisilno raseljavanje** nesrpskog stanovništva je kvalifikovano kao namjera da se Muslimani i Hrvati samo **privremeno premjeste**.

Pravni tim Srbije i Crne Gore je, ipak, **priznao zločine** u Bosni i Hercegovini, odnosno nije negirao iz(vršene) zločine, pri čemu je zastupao tezu da su ih počinili bosanski Srbi i pripadnici "paravojnih formacija" iz Srbije, te da se ne mogu okarakterisati kao zločin genocida. Očita je namjera da se odgovornost države Srbije i Crne Gore prebaci na bosanske Srbe. Također je **priznao** da je Savezna Republika Jugoslavija do 1994. otvoreno pomagala bosanske Srbe.

---

[12] S. Čekić, ISTRAŽIVANJE ŽRTAVA GENOCIDA SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU - Naučno - teorijska i metodološko - metodska pitanja i problemi, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu - Kult B, Sarajevo 2007, str. 117-188.

[13] ∴ SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, knj. 1, Beograd 2007, str. 53, 162 i 479.

U pokušaju da izbjegne odgovornost za genocid, Pravni tim Srbije i Crne Gore **uporno je** bez argumenata **negirao optužbe** i desetinama puta nepotrebno **ponavljao** iste rečenice i tvrdnje. U nedostatku dokaza za svoje teze, Pravni tim Srbije i Crne Gore je stalno tokom procesa **otvoreno** i **drsko falsifikovao** i **špekulisao historijskim činjenicama**.

Da bi pojačao svoj kredibilitet, Pravni tim Srbije i Crne Gore je aktuelnu vlast u Srbiji i Crnoj Gori nastojao distancirati od režima Slobodana Miloševića, iznoseći tvrdnju kako je opozicija u Srbiji bila u sukobu sa kriminaliziranim režimom, u kome su bili "izloženi napadima i ucenama organizovanog kriminala". Međutim, svojim ukupnim djelovanjem izražavali su respekt prema teritorijalnim osvajanjima vođe udruženog zločinačkog poduhvata. Zaključci Profesora Stojanovića o poukama nakon "ogromne tragedije" su izrazito nemoralni. Antifašisti i demokratska javnost su očekivali da će Pravni tim Srbije i Crne Gore ispoljiti barem minimum katarze u suočavanju sa istinom, što se, nažalost, nije desilo. Istina je *sine qua non* buduće koegzistencije na ovim prostorima.

Pravni tim Bosne i Hercegovine se, za razliku od Pravnog tima Srbije i Crne Gore, nalazio u početnoj veoma stabilnoj i povoljnoj situaciji, jer je raspolagao sa obimnim dokaznim materijalom – relevantinim dokumentima različite provenijencije. Riječ je o dovoljnom broju dokaza na osnovu kojih se pouzdano može utvrditi odgovornost Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) za genocid u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća.

S obzirom na raspoloživo vrijeme Pravni tim Bosne i Hercegovine je iznosio samo najznačajnije dokaze i događaje, te posebno ukazivao na postojanje **plana**, **namjere, obrasca** i **razmjera** udruženog zločinačkog poduhvata Savezne Republike Jugoslavije u izvršenju genocida nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini.

*

* *

Međunarodni sud pravde je, svojom presudom od 26. februara 2007. u **Predmetu: BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE**, zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, pored ostalog, utvrdio sljedeće:

- **nepotpuno i pogrešno je identifikovao Tuženu državu,** utvrđujući da "Republika Srbija ostaje tužena strana u sporu i da je u vrijeme donošenja ove Presude ona zaista jedina tužena strana", pri čemu se odgovornost "za protekle događaje…" odnosi na "državu Srbiju i Crnu Goru";[14]
- **Republiku Crnu Goru je isključio iz procesa,** s obrazloženjem bolje rečeno vještom manipulacijom Suda, da "ne nastavlja pravni subjektivitet Srbije i Crne Gore";[15]
- **potvrdio je nadležnost** Suda u skladu sa članom IX Konvencije o genocidu da presudi o sporu koji je pred njim pokrenut 20. marta 1993, čime je prigovor o nenadležnosti odbijen;[16]
- **definirao je međunarodno-pravno zaštićenu grupu**, odnosno identitet grupe nad kojom je izvršen genocid, za razliku od Bosne i Hercegovine (tj. Podnosilac Tužbe), koja je negativno definirala zaštićenu grupu kao "nesrpsko" stanovništvo ("nesrpska nacionalna, etnička ili vjerska grupa u okviru Bosne i Hercegovine, ali se ne ograničavajući na tu teoriju, uključujući posebno muslimansko stanovništvo");[17]
- direktno **učešće SRJ i njene oružane sile u osvajačkom, agresorskom ratu, u vojnim operacijama u Bosni i Hercegovini**, čime je potvrđeno, zajedno sa presudama ICTY-a u predmetima Tadić i Čelebići, da je riječ o međunarodnom oružanom sukobu. S tim u vezi, Međunarodni sud pravde tvrdi: "**Istina je da postoje brojni dokazi o direktnom ili indirektnom učešću zvanične vojske SRJ, pored oružanih snaga bosanskih Srba, u vojnim operacijama u Bosni i Hercegovini u godinama koje su prethodile događajima u Srebrenici**", što su ("**takvo učešće**") "**politički organi Ujedinjenih nacija u više navrata osudili**", "**zahtijevajući od SRJ da ga prekine**";[18]

---

[14] Međunarodni sud pravde, PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ..., paragrafi 67-79.

[15] Isto.

[16] Isto, paragrafi 80-141.

[17] Isto, paragrafi 191-201.

[18] Isto, paragraf 386.

- Savezna Republika Jugoslavija je "**pružala značajnu vojnu i finansijsku podršku Republici Srpskoj, i da je tu podršku uskratila, to bi tada u velikoj mjeri ograničilo mogućnosti koje su vlastima Republike Srpske stajale na raspolaganju**";[19]

- **Savezna Republika Jugoslavija je "nema sumnje" "pružala značajnu podršku, između ostalog, finansijsku pomoć, Republici Srpskoj (par. 241 gore u tekstu) i da je jedan od oblika te pomoći koja je upućivana bila i isplata plata i ostalih prinadležnosti nekim oficirima Vojske Republike Srpske**";[20]

- **čvrste, snažne i bliske političke, vojne i logističke veze "između saveznih vlasti u Beogradu i vlasti na Palama, između Jugoslovenske vojske i VRS"**;[21]

- "**veliku podršku**" koju je SRJ "**davala Republici Srpskoj, bez koje ona ne bi mogla 'da sprovodi svoje ključne ili najznačajnije vojne i paravojne aktivnosti'**";[22]

- **Savezna Republika Jugoslavija je i u julu 1995.** ("tokom perioda koji se razmatra") "**bila u poziciji vršenja uticaja nad bosanskim Srbima, koji su osmislili i izvršili genocid u Srebrenici, za razliku od bilo koje druge države ugovorne strane Konvencije o genocidu, zahvaljujući jačini političkih, vojnih i finansijskih veza koje su postojale između SRJ, s jedne, i Republike Srpske i VRS s druge strane, koje su, iako nešto slabije u odnosu na prethodni period, ipak ostale veoma jake**";[23]

- **nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine je izvršen genocid**. S tim u vezi, Sud je zaključio "**da su djela počinjena u Srebrenici, koja potpadaju pod član II (a) i (b) Konvencije, izvršena sa specifičnom namjerom da se djelimično uništi grupa Muslimana Bosne i Hercegovine kao takva, i shodno tome da ona predstavljaju akte genocida**";[24]

---

[19] Isto, paragraf 241.

[20] Isto, paragraf 388.

[21] Isto, paragrafi 394 i 434.

[22] Isto, paragraf 394.

[23] Isto, paragrafi 394 i 434.

[24] Isto, paragraf 297.

- **genocid nad "Muslimanima Bosne i Hercegovine" je izvršen "u Srebrenici i u njenoj okolini"**;[25]
- **bosanski Srbi su, "nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995", "osmislili i izvršili genocid u Srebrenici"**;[26]
- **cilj "snaga bosanskih Srba"** je **"bila likvidacija četrdeset hiljada bosanskih Muslimana, koji su živjeli u Srebrenici, grupe koja je simbolisala bosanske Muslimane u cjelini"**;[27]
- **postojanje genocidnog poduhvata**. Naime, **"snage bosanskih Srba su bile svjesne kada su krenule u ovaj genocidni poduhvat"**;[28]
- sve likvidacije "**sistematski su bile usmjerene na muškarce vojne obveznike**, **bosanske Muslimane, bez obzira da li su to bili civili ili vojnici**";[29]
- **sva ubijanja su bila planirana**;[30]
- **"neki članovi Glavnog štaba VRS namjeravali su da unište bosanske Muslimane u Srebrenici"**;[31]
- odluku o ubijanju **"punoljetne muslimanske populacije muslimanske zajednice u Srebrenici donijeli su neki pripadnici Glavnog štaba VRS..."**;[32]
- genocid nad **"Muslimanima Bosne i Hercegovine"** izvršili su Vojska Republike Srpske i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske;[33]

---

[25] Isto.

[26] Isto, paragrafi 292-293 i 434.

[27] Isto, paragraf 292.

[28] Isto, paragraf 293.

[29] Isto, paragraf 292.

[30] Isto.

[31] Isto, paragraf 293.

[32] Isto, paragraf 413.

[33] Isto, paragraf i 288 i 413.

- genocid nad **"Muslimanima Bosne i Hercegovine"** izvršile su **"snage bosanskih Srba"** – "VRS" i MUP, uključujući i oficire;[34]

- "VRS" i ostale **"snage bosanskih Srba"** bile su podređene **"političkom rukovodstvu Republike Srpske"**;[35]

- **Republika Srpska je izdavala naređenja Vojsci Republike Srpske i drugim "snagama bosanskih Srba"**;[36]

- **izvršioci genocida postupali su u ime Republike Srpske** ("obavljali su zadatke u ime vlasti bosanskih Srba, posebno Republike Srpske") i "izvršavali su elemente javne vlasti Republike Srpske";[37]

- **genocid nad "Muslimanima Bosne i Hercegovine" izvršila** je **Republika Srpska**". Iako "Republika Srpska nikada nije dobila međunarodno priznanje kao suverena država, (ona je) *de facto* imala kontrolu nad značajnom teritorijom i uživala lojalnost velikog broja bosanskih Srba" i "uživala određenu *de facto* nezavisnost";[38]

- Republika Srpska je, **pored genocida** u i oko Srebrenice jula 1995, izvršila brojne **zločine protiv čovječnosti i ratne zločine u drugim područjima** R BiH;[39]

- zločin genocida izvršen je u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica, jula 1995;[40]

- utvrđena je međunarodna odgovornost Srbije za nesprečavanje i nekažnjavanje genocida u Srebrenici jula 1995, čime je Srbija "**prekršila svoju obavezu sprečavanja genocida u Srebrenici na takav način da to povlači njenu međunarodnu odgovornost**";[41]

---

[34] Isto, paragrafi 288, 290 i 388.

[35] Isto, paragraf 388.

[36] Isto.

[37] Isto.

[38] Isto, paragrafi 233 i 235.

[39] Isto, paragrafi 249 i 277.

[40] Isto, paragrafi 292-293, 434 i dr.

[41] Isto, paragrafi 438 i 450. **"Tužena strana"** se, po Presudi, **"nije pridržavala ni svoje obaveze sprečavanja niti kažnjavanja genocida koji proističu iz Konvencije, i da je time nastala njena međunarodna odgovornost"** (Isto, paragraf 450).

vanju i kažnjavanju zločina genocida, jer "nije izručila Ratka Mladića, optuženog za genocid i saučesništvo u genocidu, radi suđenja pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju i pošto na taj način nije u potpunosti sarađivala sa tim sudom";[42]

- **Srbija je "prekršila svoju obavezu pridržavanja privremenih mjera koje je Sud naložio 8. aprila i 13. septembra 1993. u ovom sporu, jer nije preduzela sve mjere u njenoj moći da spriječi genocid u Srebrenici jula mjeseca 1995."**;[43]

Međunarodni sud pravde je u PRESUDI "BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE", na osnovu "**ogromnog broja dokaza**"[44] **utvrdio** da su širom teritorije Bosne i Hercegovine, "**(iz)vršena masovna ubistva u određenim područjima i zatočeničkim logorima**". Iznijeti dokazi, po ocjeni Suda, "**ukazuju na to da su žrtve bile u velikoj većini pripadnici zaštićene grupe, što sugerira da su one mogle biti sistematski birane kao cilj za uništavanje**". S tim u vezi, Sud smatra da je, "**na osnovu nepobitnih dokaza**", **utvrđeno** "**da su se dešavala masovna ubistva pripadnika zaštićene grupe i da su, prema tome, ispunjeni zahtjevi u pogledu materijalnog elementa, kako je definisano u članu II (a) Konvencije**".[45]

Međunarodni sud pravde je prihvatio relevantne dokaze (**ogromni broj nepobitnih dokaza**) o velikom broju **masovnih ubistava** i drugim oblicima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, sistematski i u kontinuitetu (iz)vršenih nad Bošnjacima, na različitim mjestima Bosne i Hercegovine (u svim okupiranim mjestima i gradovima u opsadi), što Srbija i Crna Gora "nikada nije osporavala".[46] I pored toga što se broj žrtava često

---

[42] Isto, paragraf 471.

[43] Isto.

[44] Isto, paragrafi 245-276.

[45] Isto, paragraf 276.

[46] Isto, paragraf 276. Pravni tim Srbije i Crne Gore nije negirao (iz)vršene zločine (**SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE*, Beograd 2007, knj. 2, str. 13). Sud je *de facto* konstatovao da je Srbija i Crna Gora, u nastojanju da minimizira dimenzije i razmjere zločina i dâ im drugu kvalifikaciju, "osporavala istinitost određenih

mjeri u desetinama ili stotinama, a ponekad, kako je Sud naglasio u više paragrafa, iznosi na hiljade,[47] Sud je, bez pretenzija na sveobuhvatnost, dao zaprepašćujući primjer važnosti i težine ubistava, izvršenih nad civilnim stanovništvom.[48]

Ignorišući (u potpunosti) svoje **tvrdnje**, zasnovane na **ogromnom broju** relevantnih dokaza o sistematskoj i kontinuiranoj praksi politike masovnih ubistava nad Bošnjacima na (cijeloj) teritoriji Bosne i Hercegovine i zanemarujući dimenzije i razmjere zločina, Međunarodni sud pravde **nije bio uvjeren**, "**na osnovu dokaza koje je imao pred sobom, da je neosporno utvrđeno da su masovna ubistva pripadnika zaštićene grupe izvršioci vršili sa specifičnom namjerom** (*dolus specialis*) **radi potpunog ili djelimičnog uništavanja grupe kao takve**". Sud je "pažljivo ispitao krivične postupke pred ICTY i nalaze njegovih Vijeća" i "**primijetio da ni za jednog od osuđenih nije utvrđeno da su djelovali sa specifičnom namjerom** (*dolus specialis*)". Masovna ubistva zaštićene grupe – bosanskih Muslimana, po ocjeni Suda, "**mogu predstavljati ratne zločine i zločine protiv čovječnosti**". Za takve zločine, s obzirom da ih nije kvalifikovao kao genocid, Sud (s velikim olakšanjem i oduševljenjem) zaključuje kako "**nema nadležnost da to utvrđuje**".[49]

Iznoseći tu ocjenu, Sud, "u vršenju svoje nadležnosti prema Konvenciji o genocidu", nalazi da Podnosilac tužbe (Bosna i Hercegovina) nije dokazao da ubistva odgovaraju aktima genocida koji su zabranjeni Konvencijom.[50]

Ispitavši dokaze koji su mu predočeni i uzimajući one koji su predstavljeni na ICTY-u, Sud "**smatra da je na osnovu potpuno nepobitnih**

---

tvrdnji i broj žrtava ili motive izvršilaca, kao i okolnosti pod kojima su ubistva vršena i njihove pravne kvalifikacije" (Isto).

[47] Isto, paragrafi 247, 252, 257-259, 262 i 271; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA …**, Izdvojeno mišljenje sudije Ahmeda Mahiou, paragraf 72.

[48] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA …**, paragrafi 245-276; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA …,** Izdvojeno mišljenje sudije Ahmeda Mahiou, paragraf 72.

[49] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA …**, paragraf 277.

[50] Isto.

dokaza utvrđeno da su pripadnici zaštićene grupe sistematski bili žrtve masovnog zlostavljanja, premlaćivanja, silovanja i mučenja, nanošenjem teških tjelesnih i psihičkih povreda, tokom sukoba, a naročito u zatočeničkim logorima". Na taj je način "**ispunjen neophodan uslov koji se tiče materijalnog elementa, kako je definirano u članu II (b) Konvencije**. Međutim, Sud je, na osnovu dokaza koje je imao pred sobom, zaključio "**da nije nepobitno utvrđeno**" da su navedeni sistematski i masovni zločini, "**mada se i oni mogu podvesti pod ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, izvršeni sa specifičnom namjerom** (*dolus specialis*) **da se potpuno ili djelimično, uništi zaštićena grupa, a što je potrebno da bi se zaključilo da je genocid izvršen**".[51]

Sud je zaključio da su "**srpske snage u Sarajevu i drugim gradovima namjerno ciljale na civilne pripadnike zaštićene grupe**". Međutim, "**ostavljajući po strani pitanje da li takva djela u principu mogu spadati u okvir člana II, tačka (e) Konvencije**", Sud "**nije našao dovoljno dokaza da su navodna djela vršena sa specifičnom namjerom da se potpuno ili djelimično uništi zaštićena grupa**".[52] Takav zaključak Suda je u suprotnosti sa utvrđenom činjenicom ICTY-a (presude - Pretresnog i Žalbenog vijeća - u Predmetu *Galić*), a koju citira Međunarodni sud pravde, po kojoj su srpske snage, koristeći "**taktiku držanja Grada pod opsadom**", vršile "**kampanju granatiranja i snajperskog gađanja civilnog stanovništva Sarajeva**", pri čemu su civili bili "**izloženi direktnim ili neselektivnim napadima**", zbog čega je "**najmanje više stotina civila ubijeno i više hiljada ranjeno**", i da je granatiranje Tržnice Markale, od strane bosanskih Srba, 5. februara 1994, "**pri čemu je 60 lica ubijeno, a preko 140 povrijeđeno", "namjerno bilo usmjereno na civile**".[53]

Sud je, također, utvrdio "**da postoje ubjedljivi i nepobitni dokazi da su u Bosni i Hercegovini vršene deportacije i protjerivanje pripadnika zaštićene grupe**". Međutim, Sud nije mogao da zaključi, "**na osnovu iznijetih dokaza, da je nepobitno utvrđeno da su takve deportacije i protjerivanja praćene namjerom da se u potpunosti ili djelimično uništi zaštićena grupa**".[54]

---

[51] Isto, paragraf 319.

[52] Isto, paragraf 328.

[53] Isto, paragraf 325.

[54] Isto, paragraf 334.

Sud je utvrdio "**da postoje nepobitni dokazi o namjernom uništavanju historijskog, kulturnog i vjerskog nasljeđa zaštićene grupe**". Međutim, po mišljenju Suda, "**uništavanje historijskog, kulturnog i vjerskog naslijeđa se ne može smatrati genocidnim aktom u smislu značenja člana II Konvencije o genocidu** niti "**može predstavljati namjerno nametanje uslova života stračunatih da se izvrši fizičko uništenje grupe**". I pored toga što je prihvatio činjenice o postojanju "**nepobitnih dokaza o namjernom uništavanju historijskog, kulturnog i vjerskog nasljeđa zaštićene grupe**" i da "**takvo uništavanje može biti veoma značajno, pošto je usmjereno na uklanjanje svih tragova kulturnog ili vjerskog prisustva jedne grupe, a suprotno drugim pravnim normama**", Sud je, ipak, zaključio da "**ono ne spada u kategorije djela genocida navedenih u članu II Konvencije**".[55]

Sud je, također, potvrdio zaključak ICTY-a u Predmetu *Krstić* da "**tamo gdje je na djelu [gdje postoji] fizičko ili biološko uništavanje često su prisutni istovremeni napadi na kulturna i vjerska dobra, kao i na simbole ciljane grupe, napadi koji se legitimno mogu smatrati dokazom o namjeri da se grupa fizički uništi**".[56] Međutim, citirajući ovaj zaključak ICTY-a, Međunarodni sud pravde je svjesno, namjerno i tendenciozno izostavio sljedeću rečenicu: "**U ovom predmetu, Pretresno vijeće će stoga kao dokaz namjere uništenja grupe uzeti u obzir smišljeno razaranje džamija i domova koje pripadaju pripadnicima grupe**",[57] odnosno Bošnjacima. Očigledne relevantne dokaze (ICTY-a) o **NAMJERI** uništavanja Bošnjaka kao grupe (**napadi na historijska, kulturna i vjerska dobra,** "kao **i na simbole ciljane grupe**", "**smišljeno razaranje džamija i**

---

[55] Isto, paragraf 344. Za potvrdu tog stava Sud je citirao Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu njenog Četrdesetosmog zasjedanja (Yearbook of the International Law Commission 1996, tom II, Drugi dio, str. 45-46, paragraf 12), po kome je **"jasno pokazano u pripremnom radu na Konvenciji ... uništavanje koje je u pitanju predstavlja materijalno uništavanje grupe bilo fizičkim ili biološkim sredstvima, a ne uništavanje nacionalnog, jezičkog, vjerskog, kulturnog ili nekog drugog identiteta određene grupe"** (Isto).

[56] ICTY, Predmet Krstić, Br. MT-98-33-T, PRESUDA Pretresnog vijeća, 2. avgust 2001, paragraf 580.

[57] Isto, paragrafi 580-595.

domova") Međunarodni sud pravde je, u istrajno upornom nastojanju da ne donese pravednu presudu, odbio. Pored toga, i **"sakrivanje leševa iz masovnih grobnica**, **tako što su one otkopane, tijela pritom osakaćena i ponovno ukopana u druge masovne grobnice smještene u još zabačenijim dijelovima"**, što je, po ICTY-u, "**jaka indikacija namjere uništavanja grupe kao takve"**,[58] a što je značajan pokazatelj genocida i očigledan pokazatelj namjere izvršilaca (zločina), Međunarodni sud pravde nije uzeo u obzir kao dokaz o postojanju namjere za uništavanje Muslimana u Bosni i Hercegovini. Nažalost, raspoloživi i relevantni podaci nedvosmisleno, neosporno i ubjedljivo potvrđuju da je Savezna Republika Jugoslavija, zajedno sa njenim kolaboracionistima iz Republike Bosne i Hercegovine, u svim okupiranim gradovima i naseljenim mjestima, kao i u onima koje je držala u i pod opsadom, planski, smišljeno, sistematski i organizirano uništavala vjerske i stambene objekte Bošnjaka, uključujući i njihova mezarja, što, prema ICTY-u, predstavlja dokaz namjere za uništavanje zaštićene grupe kao takve, a što je Međunarodni sud pravde u potpunosti ignorisao.

Sud je, na osnovu elemenata koji su mu stavljeni na uvid, utvrdio "**da postoje nepobitni i uvjerljivi dokazi da su zatočenici u logorima bili izloženi užasnim uslovima**". I pored tako "**nepobitnih i uvjerljivih dokaza**", Sud je zaključio da "**dokazi koji su iznijeti nisu omogućili Sudu da utvrdi da su ova djela praćena specifičnom namjerom** (*dolus specialis*) **da se potpuno ili djelimično uništi zaštićena grupa**". U dokazivanju te ocjene Sud je konstatovao da ni u jednom od slučajeva pred ICTY-em koji se odnose na (spomenute) logore, Tribunal nije utvrdio da su optuženi postupali sa takvom specifičnom namjerom (*dolus specialis*)".[59]

Sud je zaključio da su jedino "**djela koja su počinjena u Srebrenici, koja potpadaju pod član II (a) i (b) Konvencije, izvršena sa specifičnom namjerom da se djelimično uništi grupa Muslimana Bosne i Hercegovine kao takva**". Navedena djela, u skladu sa specifičnom namjerom o djelimičnom uništenju Muslimana Bosne i Hercegovine, po ocjeni Suda, "**predstavljaju akte genocida, koje su izvršili pripadnici Vojske Republike Srpske u Srebrenici i u njenoj okolini**

---

[58] Isto, paragraf 596.

[59] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 354.

počevši od 13. jula 1995".[60] **Nakon zauzimanja Srebrenice, jula 1995, "bosanski Srbi su osmislili i implementirali plan egzekucije što je moguće većeg broja vojno sposobnih muškaraca, bosanskih muslimana koji su se nalazili u enklavi**".[61] **Sve te egzekucije sistematski su bile usmjerene na vojno sposobne muškarce bosanske Muslimane**".[62] U skladu sa tim planom i "**specifičnom namjerom da se djelimično uništi grupa Muslimana Bosne i Hercegovine**", "**snage bosanskih Srba**" su, nakon zauzimanja Srebrenice, jula 1995, "**ubile preko 7.000 muškaraca bosanskih muslimana**".[63]

Razmatrajući raspoložive činjenične dokaze o zločinima u Bosni i Hercegovini 1991.-1995. i, s tim u vezi, utvrđujući postojanje "**široko rasprostranjenih i teških zločina**". Međunarodni sud pravde je zaključio da, izuzev događaja u Srebrenici jula 1995, "**nije nepobitno dokazano, u svakom pojedinačnom slučaju, postojanje neophodne namjere, potrebne za utvrđivanje genocida**".[64]

Bosna i Hercegovina se, u dokazivanju (konkretne) namjere (*dolus specialis*) za izvršenje genocida, oslanjala i na postojanje "**sveobuhvatnog plana o (iz)vršenju genocida, na šta ukazuje obrazac genocidnih djela ili potencijalnih djela genocida vršenih širom teritorije protiv lica koja su identifikovana svuda i u svakom pojedinačnom slučaju na osnovu njihove pripadnosti grupi**".[65] "**Ponašanje Srba u raznim logorima**", gdje je "**genocidna namjera Srba postala posebno očigledna prilikom opisivanja postupaka u logorima, zbog njihove izuzetne sličnosti sa onim što se dešavalo širom teritorije Bosne i Hercegovine**", zatim **preuzimanje vlasti**, **uništavanje ljudi**, **kulturna razaranja** i druga **genocidna djela**, očigledan su "**izraz jednog jedinstvenog projekta koji je u osnovi i stvarno uključivao potpuno ili djelimično uništavanje grupe lica nesrpske nacionalnosti, svuda gdje se zaključi da ta etnička i vjerski**

---

[60] Isto, paragraf 297.

[61] Isto, paragraf 292-293 i 434.

[62] Isto, paragraf 292.

[63] Isto, paragrafi 290, 292 i 297.

[64] Isto, paragraf 370 i 376.

[65] Isto, paragraf 370.

definisana grupa remeti koncept 'svi Srbi u jednoj državi"".[66] Relevantni dokumenti o namjeri za izvršenje genocida (od namjere najviših organa vlasti Srbije i Crne Gore i njihovih kolaboracionističkih organa, do namjere izvršilaca zločina) i ciljevima koji artikulišu takvu namjeru, kao i genocidna djela koja su činjena "**unutar jednog organizovanog institucionalnog okvira**",[67] pokazuju postojanje obrasca postupaka po kome su srpske snage vršile genocidne radnje u Bosni i Hercegovini, koji potvrđuje postojanje jednog cjelovitog plana za izvršenje genocida, na osnovu koga se pouzdano može utvrditi specifična namjera (*dolus specialis*) o istrebljenju Bošnjaka.

Razmatrajući "**Strateške ciljeve srpskog naroda**", od 12. maja 1992.,[68] za koje je Ratko Mladić rekao da imaju genocidni karakter,[69] Sud nije prihvatio ni činjenicu da se na osnovu njih može utvrditi postojanje specifične namjere. Navedeni "strateški" ciljevi iz 1992, po ocjeni Suda, "**ne uključuju uništavanje stanovništva bosanskih muslimana**". S tim u vezi, Sud drsko zastupa tvrdnju kako se argumentacija Bosne i Hercegovine "**ne slaže sa činjenicom da osnovni motiv najvećeg dijela rukovodstva bosanskih Srba – stvaranje veće srpske države, ako je potrebno i ratnim osvajanjem – nije nužno podrazumijevao uništavanje bosanskih muslimana i drugih zajednica, već samo njihovo protjerivanje.**"[70] Navedeni hipotetički stav Međunarodnog suda pravde je sraman i u osnovi ignorira činjenice i dosadašnje rezultate (istraživanja) svih autora koji se bave istraživanjem holokausta, genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, koji su saglasni da sistematsko **prisilno protjerivanje civila** sa njihovih ognjišta (kao i nasilno razdvajanje porodica, masovne deportacije u nepoznata odredišta i drugi oblici zločina) čini sastavni dio svakog (procesa) genocida. Još je sramnija ocjena tog suda o tome da su se "**ciljevi iz 1992, posebno prvi cilj, mogli postići raseljavanjem stano-**

---

[66] Isto, paragrafi 252-256, 262-273, 307-310, 312-318 i 370.

[67] Isto, paragraf 371.

[68] Isto, paragraf 371.

[69] S. Čekić, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU - planiranje, priprema, izvođenje** -Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu-Kult B, Sarajevo 2004, str. 568.

[70] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 372.

vništva i zauzimanjem teritorije".[71] Za Međunarodni sud pravde je od značaja činjenica da "**strateške ciljeve**" ICTY **nije okarakterizirao kao genocidne**.[72] "**Strateški ciljevi srpskog naroda**" iz 1992, prema mišljenju Suda, "**ne omogućuju da se utvrdi postojanje specifične namjere**".[73]

Bosna i Hercegovina od Međunarodnog suda pravde nije tražila "**da procijeni da li su bosanski Srbi bili efikasni u ostvarivanju tih ciljeva**", već da Sud "**ispita obrazac ponašanja** i **logički izvuče nužne zaključke**".[74] S tim u vezi, potpredsjednik Suda tvrdi da je sudska praksa međunarodnih krivičnih sudova u tom pogledu "**manje naklonjena vještačkim razlikama između namjere relevantne za genocid i namjere relevantne za etničko čišćenje**", nego što je to Međunarodni sud pravde obrazložio. Žalbeno vijeće u slučaju *Krstić* jasno je, po njemu, zauzelo stav da obrazac ponašanja, poznat kao etničko čišćenje, može poslužiti kao dokaz *mens rea* genocida. Iz obilja dokaza o masovnom sistematskom ubijanju Bošnjaka i masovnom prisilnom protjerivanju stanovništva, očigledno je da se, tvrdi potpredsjednik Suda, pouzdano može utvrditi genocidna namjera, što je potvrdilo i Pretresno vijeće ICTY-a u *Odluci po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude* u Predmetu: *Tužilac protiv Miloševića*, od 16. juna 2004. "**Ako je isključivi cilj bio protjerivanje muslimanskog stanovništva**", što je Sud hipotetički utvrdio, onda su, po toj pretpostavci, "**bosanski Srbi činili samo ono što je striktno bilo nužno za ostvarivanje tog cilja**". Imajući to u vidu, potpredsjednik Suda opravdano postavlja pitanje "**šta onda predstavljaju masovna ubistva**", tj. politika i praksa planskog i sistematskog uništavanja pripadnika zaštićene grupe - bosanskih Muslimana, odnosno Bošnjaka? "**Ako Sud ne može zanemariti to da je protjerivanje stanovništva bio jedan od načina ostvarivanja Strateških ciljeva**, **onda zašto bi trebao ignorirati činjenicu da su bosanski Srbi koristili taj metod kao jedan od brojnih metoda – uključujući masovno ubijanje pripadnika zaštićene grupe**".[75]

---

[71] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 41.

[72] Isto.

[73] Isto.

[74] Isto.

[75] Isto.

Konstatujući da "**Strateški ciljevi...**" ne potiču od vlade Srbije, Sud, ipak, zaključuje da su "**dokazi (koji su iznijeti) pred Sudom, prisluškivani razgovori između predsjednika Srbije, Slobodana Miloševića, i predsjednika Republike Srpske, Radovana Karadžića, dovoljni da se utvrdi da su ovi definirani ciljevi predstavljali njihovo zajedničko stanovište**".[76]

I ovaj zaključak Suda, koga potvrđuje relevantna dokumentacija, u kontradiktornosti je sa (gore) navedenim ocjenama Suda, posebno sa ocjenom da "**Strateški ciljevi...**" "**ne omogućuju da se utvrdi postojanje konkretne namjere**". Zaključak Suda o značaju i težini konkretnih dokaza – **prisluškivani razgovori** između Miloševića i Karadžića, koji su, po Sudu, **dovoljni da se utvrdi da su "Strateški ciljevi ..." predstavljali njihovo zajedničko stanovište**, potvrđuje historijsku krucijalnu činjenicu da su "**Strateški ciljevi ...**" projekt Velikosrpskog pokreta i njegovog vožda Slobodana Miloševića. Taj dokument govori o **strateškim ciljevima** cjelokupnog srpskog naroda, svih Srba, naravno onih koji su prihvatili velikosrpsku ideologiju, politiku i praksu, u Bosni i Hercegovini, što znači da, realizacija tih ciljeva genocidnog karaktera, ne obavezuje samo Srbe iz Bosne i Hercegovine. Naime, nije riječ o "Strateškim ciljevima ..." srpskog naroda iz Bosne i Hercegovine, nego o "Strateškim ciljevima ..." srpskog naroda u Bosni i Hercegovini iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske i drugih krajeva, kao što su SAD ili Australija, primjera radi, koje je Slobodan Milošević, u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom o formiranju zajedničke srpske države, **izdiktirao** Radovanu Karadžiću i njegovim saradnicima. Te ciljeve je, da bi prikrili bilo kakvu ulogu Velikosrpskog pokreta i lično Miloševića u tom zločinačkom poduhvatu, formalno usvojila tzv. Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 12. maja 1992.

Međunarodni sud pravde je odbio argumentaciju ("**široko postavljenu tezu**") Bosne i Hercegovine da se na osnovu konzistentnog obrasca djelâ (sveobuhvatni obrazac po kome su vršena genocidna djela), "**koji je postojao prilikom izvršavanja zločina nad mnogim zajednicama tokom dužeg perioda, usmjeren i na bosanske Muslimane i Hrvate**, **dokazuje postojanje neophodne namjere"**.[77] U svom obrazloženju Sud se oslanjao na

---

[76] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...,** paragraf 371 **.**

[77] Isto, paragraf 373.

više argumenata, od kojih je "**svaki pojedinačno neadekvatan za te svrhe i kontradiktoran u odnosu na dosljednu sudsku praksu međunarodnih krivičnih sudova**".[78] "**Postojanje** *dolus specialis-a*, **specifične namjere da se potpuno ili djelimično uništi jedna grupa mora se**", po ocjeni Suda, "**pokazati na uvjerljiv način ukazivanjem na određene okolnosti, osim ako se može uvjerljivo dokazati postojanje općeg plana u tom cilju**". U vezi sa obrascem (modelom) "**ponašanja koji bi se mogao prihvatiti kao dokaz o postojanju takve namjere**" on bi, po mišljenju Suda, "**morao biti takav da isključivo pokazuje njeno postojanje**".[79]

Očigledno je da navedeno obrazloženje Suda nije zasnovano na činjenicama društvene stvarnosti i društvene prakse. Neuvažavanje činjenica društvene stvarnosti i iznošenje vrijednosnih sudova, u čijoj osnovi nisu činjenice, je doprinijelo teorijskim konstrukcijama, koje se ne mogu specificirati i konkretizovati i ne odgovaraju činjeničnom stanju društvene stvarnosti i u suprotnosti su sa zaključcima Suda **o sistematskim i masovnim ubistvima, zlostavljanjima, premlaćivanjima, silovanjima i mučenjima** zaštićene grupe (Bošnjake) na teritoriji Bosne i Hercegovine koje je Sud utvrdio "**na osnovu nepobitnih dokaza**".[80]

U nastojanju da po svaku cijenu odbije takvu tezu Bosne i Hercegovine (postojanje opšteg plana i obrasca djelâ, izvršenih zločina, koji dokazuju postojanje *dolusa specialisa*, specifične namjere za izvršenje genocida), Međunarodni sud pravde navodi, a što je, po njemu, "**tako značajno**", kako takva teza "**nije u skladu sa nalazima ICTY-a koji se tiču genocida, niti sa odlukama tužioca, uključujući i odluke da se odustane od optužbi za genocid u okviru eventualno relevantnih optužnica, i da se postigne dogovor o izjašnjavanju o krivici, kao u slučaju *Plavšić* i *Sikirica* i drugi slučajevi (MT-00-40 i MT-95-8) na osnovu čega su povučene optužbe za genocid**".[81] To što ICTY nije utvrdio postojanje genocida zasnovanog na obrascu ponašanja po kome su srpske snage vršile genocidne

---

[78] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 40.

[79] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 373.

[80] Isto, paragrafi 276, 319 i dr.

[81] Isto, paragraf 374. Međunarodni sud pravde je, u nastavku svoje argumentacije, izvršio grupisanje krivičnih postupaka za genocid i srodne zločine koji se vode pred ICTY.

radnje na teritoriji Bosne i Hercegovine nije, kako to s pravom potpredsjednik Suda tvrdi, "**naravno ni najmanje čudno**". ICTY "**ima nadležnost samo da presuđuje o individualnoj krivičnoj odgovornosti konkretnih osoba optuženih pred njim, a relevantni se dokazi, prema tome, ograničavaju na sferu djelovanja optuženih**". Iako je Međunarodni sud pravde prihvatio **"teret dokazivanja potreban za krivične sudske procese", on nije htio priznati "da postoji suštinska razlika između krivičnog procesa vođenog protiv jedne osobe (pojedinca) i procesa koji podrazumijeva odgovornost države za genocid**". Sud je bio u obavezi da ispita obrazac ponašanja na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, zato što ga ne ograničava sfera djelovanja bilo koje osobe. Međutim, on to nije učinio.[82]

Sud je zaključio da Bosna i Hercegovina, osim u *slučaju Srebrenica*, gdje su "**u konkretnom slučaju masakra**" jula 1995. "**izvršena djela genocida u operacijama koje su vodili pripadnici Vojske Republike Srpske**", nije dokazala:

- prvo, "**da bilo koji od široko rasprostranjenih i teških zločina, koji su predmet optužbi, predstavljaju povredu člana II, tačke (a) do (e), Konvencije o genocidu, prati neophodna specifična namjera** (*dolus specialis*) **od strane počinioca**" i
- drugo, "**postojanje takve namjere kod Tužene strane** (tj. Srbije – prim. S. Č.), **bilo na osnovu zajedničkog plana ili na osnovu gore analiziranih događaja koji otkrivaju postojanje konzistentnog obrasca ponašanja koji bi mogao da ukaže na postojanje takve namjere**".[83]

---

[82] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 42.

[83] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 297 i 376. Sudija Ahmed Mahiou nije mogao potpisati tvrdnje iz nekih paragrafa Presude, posebno u paragrafima 373-376, gdje Sud **"odbacuje svako postojanje općeg plana za uništenje značajnog dijela bosansko-muslimanskog stanovništva"**. S tim u vezi, Mahiou smatra da **"u razmatranju ovog predmeta Sud ne uzima stvarno u razmatranje i ne stavlja u perspektivu ukupnost materijalnih elemenata i elemenata namjere koji proističu iz predmeta koji su mu dati na razmatranje"** (Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, Izdvojeno mišljenje sudije Mahiou, paragraf 82.

Iznoseći navedene zaključke i tvrdnje, Međunarodni sud pravde svjesno gubi iz vida više krucijalnih činjenica, od kojih ćemo ukazati na sljedeće:

- prvo, Sud se, uglavnom, oslonio na "**veoma uvjerljive relevantne nalaze činjenica do kojih je došao Tribunal" /ICTY/,**[84] **pridajući im** "**najveći značaj**" i "**u potpunosti**" ih uzimajući u obzir. Tako je Međunarodni sud pravde prvi put u svojoj historiji koristio presude drugog međunarodnog suda kao argumentacionu osnovu, bez obzira na to što je materijalno-pravna osnova tih presuda sasvim drugačija od one koju je u predmetnom slučaju razmatrao Sud, čime je **napravljen presedan** koji je širom zajednice međunarodnog prava i u naučnim akademskim krugovima izazvao zabrinutost, pogotovo imajući u vidu da standardi takve "razmjene" međunarodnog prava nisu definisani ni precizirani. Nažalost, Sud se nije pridržavao bitnih odredbi relevantnih naučnih, odnosno stručnih verifikovanih činjenica, iako je tvrdio suprotno. Naime, Sud je za polazište i pristup, u odnosu na "veoma uvjerljive relevantne nalaze činjenica", primijenio tri **osnovne postavke**, koje su proizvele krupne i dalekosežne posljedice, posmatrano sa stanovišta nauke, struke, prava, pravičnosti, pravde, humanosti i žrtava genocida:

- prva je jednostrana, isključiva i selektivna, koja svoje zaključke, konstatacije, ocjene i odluke temelji na selektivno i proizvoljno odabranim procesnim dokumentima, uglavnom, presudama ICTY-a, i sekundarnim izvorima, koji idu u korist SRJ (SCG);

- druga sadrži otvorene elemente negiranja i ignorantskog odnosa prema relevantnim činjenicama, kako iz presuda ICTY-a, tako i iz drugih primarnih izvora, koje idu u korist Bosne i Hercegovine, odnosno utvrđivanju objektivne činjenične istine. Pozivajući se na ICTY, Sud je neargumentovano i nedozvoljeno ignorisao očiglednu političku, pravnu i ideološku vezu između pojedinačne krivične odgovornosti i sistematskog zločinačkog poduhvata, karakterističnog za zločin genocida;

- treća je pogrešno tumačenje činjenica, pri čemu je ovakav pristup Sud primijenio u odnosu na određene činjenice koje idu u korist Bosne i Hercegovine, odnosno komplementarni su sa istinom.

---

[84] Isto, paragraf 223.

Sud je, restriktivno primjenjujući dokaze, iznoseći ocjene koje u najvećoj mjeri podržavaju i odslikavaju pravne stavove Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i selektivno i proizvoljno odabirajući procesne dokumente, uglavnom, presude ICTY-a, prekršio vlastiti Statut. Sud je, također, pogrešno primijenio metodološki pristup u postupku dokazivanja, jer, pored ostalog, nije uzeo, bolje rečeno - nije htio, da uzme u obzir brojnu relevantnu dokumentaciju (ukupni dokazni materijal) koju je Sudu u dokaznom procesu predočila Bosna i Hercegovina. Metod dokazivanja, teret i standard dokazivanja su u potpunosti odgovarali interesima Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).

Sud je zloupotrijebio Međunarodno-pravni položaj, nadležnost, i mandat ICTY-a, *ad hoc* međunarodnog krivičnog suda za utvrđivanje pojedinačne krivične odgovornosti, posebno "zaboravljajući" limitirajuće faktore u sprovođenju mandata ICTY-a.

- drugo, koristeći dokumentacioni materijal ICTY-a, koji je, također, organ Vijeća sigurnosti UN-a, Sud je napravio propust sa principom ravnopravnog i nepristrasnog posmatranja dokumenata ICTY-a, zanemarujući činjenicu da je **odgovornost** koju utvrđuje Međunarodni sud pravde na potpuno drugom nivou od one koju utvrđuje ICTY, jer su procedure različite. **Sud je koristio elemente krivične odgovornosti pojedinaca da bi time utvrdio/neutvrdio odgovornost države za kršenje Konvencije**, što je sasvim pogrešan pristup, jer je nadležnost Međunarodnog suda pravde utvrđivanje odgovornosti države, za razliku od ICTY-a, koji utvrđuje krivičnu odgovornost pojedinca;
- treće, prema najznačajnijoj presudi ICTY-a u vezi sa pitanjem utvrđivanja karaktera (međunarodnog) oružanog sukoba u Republici Bosni i Hercegovini i stepena umiješanosti Savezne Republike Jugoslavije,[85] Međunarodni sud pravde je zauzeo kritički stav,

[85] ICTY, Predmet MT-94-1-A, Presuda 1997. i Presuda 1999. Ta je presuda, po ocjeni Pravnog tima Srbije i Crne Gore "uticala na percepciju celog sukoba od strane međunarodne zajednice" (∴ **SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, PRESUDA,** knj. 2, Beograd 2007, str. 14). Zbog toga se Međunarodni sud pravde tako grčevito borio da je po svaku cijenu odbaci.

dovodeći je u pitanje, i održao predavanje sudskom (Žalbenom) Vijeću. Tako je Međunarodni sud pravde jedino prema toj presudi iskazao oštar kritički odnos i protivljenje. Očigledno je nastojanje Suda da po svaku cijenu oslobodi Srbiju od bilo kakve odgovornosti za genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Republici Bosni i Hercegovini, u čemu je, nažalost, uspio. Iz ostalih presuda i drugih materijala ICTY-a Međunarodni sud pravde je praktično prihvatio dotadašnje pravne stavove i time, uglavnom, preuzeo, bolje rečeno, prepisao nepotpune rezultate istraživanja ICTY-a, bez ikakvog provjeravanja ili bilo kakvog dubljeg posmatranja, čime je, pored ostalog, odgovoran za brojne činjenične greške, kao što su: ocjene o ubijanju "vojno sposobnih muškaraca, bosanskih muslimana u sigurnoj zoni UN-a Srebrenici, jula 1995"; pogrešno utvrđeni datum postojanja genocidne namjere da se likvidiraju svi "vojno sposobni", itd.

Izuzetno značajne podatke o učešću JNA/Vojske Jugoslavije u genocidu, uključujući i podatke o učešću oficira Vojske Jugoslavije u klanju djece, zatim naredbe Radovana Karadžića o izvršenju genocida, njegovo priznanje (u obraćanju na sjednici "Skupštine Republike Srpske" u maju 1994.) kako se "**bez Srbije ništa ne bi dogodilo, mi nemamo sredstava i ne bismo bili u mogućnosti voditi rat**", kao i priznanje relevantnih faktora Savezne Republike Jugoslavije (Vlade Republike Srbije, Savezne vlade SRJ i predsjednika Republike Srbije, Slobodana Miloševića), od 11. maja 1993, i drugi relevantni dokumenti, Međunarodni sud pravde je u potpunosti ignorirao;

- četvrto, zaključci, mišljenja, ocjene, tvrdnje i sama Presuda, uključujući i odluku o genocidu u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica, jula 1995, nisu vlastiti rezultati istraživanja Međunarodnog suda pravde, već su samo preuzeti od ICTY, čija je nadležnost da utvrdi krivičnu odgovornost pojedinca za genocid ili druge oblike zločina, za razliku od Međunarodnog suda pravde, koji je nadležan da odlučuje i utvrđuje odgovornost države(a) za genocid. Na taj je način Sud, oslanjajući se na pravnu praksu ICTY-a - na dvije presude ICTY-a u predmetima *Krstić* i *Blagojević* (iako se na drugu mogla uložiti

žalba) i odbacujući brojne relevantne dokumente različite provenijencije koje je dostavila Bosna i Hercegovina, samo preuzeo tuđe rezultate (pravne stavove ICTY-a), vršeći nesistematičnu i jednostranu **selekciju** dokaznog materijala ICTY-a, preuzimajući samo one ocjene koje su se uklapale u unaprijed zamišljenu tezu autora Presude, čime je prekršio Statut;

- peto, Sud je izvršio vulgarni redukcionizam kojim su derogirane bitne činjenice društvene stvarnosti kojima se nedvosmisleno i sasvim jasno može potvrditi teza o izvršenom genocidu i, s tim u vezi, o postojanju *namjere* (*mens rea*), uključujući i specifičnu namjeru (*dolus specialis*), kako na osnovu zajedničkog **plana**, tako i na osnovu **rasprostranjene i sistematske prakse**, odnosno **elemenata (akata)** zločina genocida (*actus reus*), tj. **događaja** koji pokazuju postojanje obrasca ponašanja izvršioca/â (države Srbije i Crne Gore i njihovih kolaboracionista iz Bosne i Hercegovine), a koji nedvosmisleno potvrđuju postojanje takve namjere;

- šesto, međunarodna pravila ne traže postojanje **rasprostranjene i sistematične prakse** kao jednog od pravnih elemenata zločina genocida.[86] Genocidne radnje se u stvarnosti, po A. Kasezeu, "**teško mogu zamisliti kao pojedinačni ili sporadični događaji**". One su "**obično dio rasprostranjene prakse** (**koju organi vlasti često tolerišu, odobravaju ili u najmanju ruku, na nju pristaju**) **ili čak i politike neke vlade**". Međutim, te su okolnosti, po njemu, "**faktičke i nisu predviđene kao pravni uslov za postojanje zločina**. S tim u vezi, Kaseze tvrdi da se, "**načelno govoreći**, **ubistvo**, **recimo**, **nekih pet ili deset članova neke vjerske, etničke, nacionalne ili rasne grupe s namjerom da se ta grupa potpuno ili djelimično uništi**, **može smatrati za genocid, čak i ako se radi o izolovanom činu**".[87] Problem se, po njemu, "**sastoji u tome kako dokazati genocidnu namjeru**" (*mens rea*). Posebna namjera se, navodi Kaseze,

---

[86] A. Kaseze, **MEĐUNARODNO KRIVIČNO PRAVO,** Beograd 2005, str. 115. Taj zaključak je, po A. Kasezeu, "važan za proceduralni dio, pošto podrazumijeva da tužilac u nacionalnim ili međunarodnim suđenjima ne mora iznositi dokaze za takvu praksu" (Isto).

[87] Isto.

"**obično izvodi iz relevantnih činjenica**". Ako je "**djelo genocida dio obrasca ponašanja u jednoj istoj državi** (**regionu ili geografskoj oblasti**) **ili**, *a fortiori*, **predstavlja dio politike koju planira ili sprovodi vlast (ili vodeće ličnosti neke organizovane političke ili vojne grupe), tada će**", tvrdi Kaseze, "**biti lakše da se iz činjenica slučaja izvede element namjere**". Na taj se način, po njemu, "**pitanje postojanja 'rasprostranjene' ili 'sistematične' prakse može pokazati kao veoma važno u svjetlu izvođenja dokaza, ali ne i kao pravni element bića zločina**";[88]

- sedmo, Pretresno vijeće ICTY-a u Predmetu *Stakić* je, pored ostalog (da je "mnogo ljudi ubijeno tokom napada Vojske bosanskih Srba na pretežno muslimanska bosanska sela i gradove širom općtine Prijedor i da je u više slučajeva izvršen masakr nad Muslimanima"), utvrdilo da je "**izvan svake osnovane sumnje dokazano postojanje sveobuhvatnog obrasca zločina izvršenih nad Muslimanima u općini Prijedor 1992.**".[89] Međunarodnom sudu pravde su ove činjenice bile dobro poznate, jer ih je citirao u svojoj Presudi,[90] što znači da mu ti nalazi nisu bili nepoznati. I pored toga, Međunarodni sud pravde je to svjesno zanemario, tvrdeći da Bosna i Hercegovina nije dokazala "**postojanje konzistentnog obrasca ponašanja**" koji bi ukazao na postojanje specifične namjere (*dolus specialis*) za izvršenje genocida;
- osmo, ICTY je u ODLUCI PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE u Predmetu: *Tužilac protiv Miloševića*, od 16. juna 2004, dokazao postojanje **sistematskog obrasca** po kome su srpske snage vršile genocidne radnje u Bosni i Hercegovini, koji ukazuju na genocid.[91] S tim u vezi, Pretresno vijeće je zaključilo

---

[88] Isto.

[89] ICTY, MT-97-24-T, PRESUDA, 31. juli 2003, paragrafi 544 i 546; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 261.

[90] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 261.

[91] ICTY, TUŽILAC protiv SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE, Hag, 16. juni 2004, paragrafi 246 i 288.

"**Razmjere i obrazac napada, njihov intezitet, veliki broj muslimana ubijenih u tih sedam općina** (riječ je o sljedećim općinama: Brčko, Prijedor, Sanski Most, Srebrenica, Bijeljina, Ključ i Bosanski Novi-primj. S. Č.), **pritvaranje muslimana, okrutno postupanje prema njima u zatočeničkim objektima i na drugim mjestima i ciljani napadi na osobe ključne za opstanak muslimana kao grupe – sve su to faktori koji ukazuju na genocide**".[92]

- deveto, ICTY je u Predmetu *Jelisić* utvrdio "**materijalni element zločina genocida**" (*actus reus*).[93] I ove argumente Pretresnog vijeća citira Međunarodni sud pravde.[94] Pored toga, Međunarodnom sudu pravde je bilo poznato "najoštrije kršenje međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava na području Srebrenice, Žepe, Banja Luke i Sanskog Mosta", opisano u Izvještaju generalnog sekretara Ujedinjenih nacija od 27. novembra 1995, a koji pokazuje da je postojao "**konzistentan obrazac likvidacija** po **kratkom postupku, silovanja, masovnih protjerivanja, samovoljnog pritvaranja, prinudnog rada i nestajanja ljudi širokih razmjera**";[95] Nažalost, ni u ovom slučaju to nište nije značilo Međunarodnom sudu pravde.
- deseto, ICTY je i u Predmetu *Krajišnik* utvrdio "***actus reus* genocida**", odnosno faktičko djelo izvršenja (akt činjenja). Nažalost, specifičnu namjeru (*dolus specialis*) nije,[96] što je apsurd, jer je *actus*

---

[92] Isto, paragrafi 246 i 288. Raspoloživi dokazi i po mišljenju tužioca **"potkrepljuju zaključak da je postojao sistematski obrazac po kojem su bosanski Srbi preuzimali vlast u onim općinama Bosne i Hercegovine za koje je bilo predviđeno da uđu u sklop srpske države, kao i da je razvijen sistematski obrazac u skladu s kojim su srpske snage uspostavile okvir za vršenje genocidnih zločina i zločina progona, u kojem su i djelovale"** (Isto, paragraf 144).

[93] ICTY, MT-95-10-T, PRESUDA, 14. decembar 1999, paragraf 65.

[94] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 272.

[95] OUN, VIJEĆE SIGURNOSTI, Rezolucija 1034 (1995.), paragraf 2; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 302.

[96] ICTY, PRESUDA Pretresnog vijeća od 27. septembra 2006, paragrafi 867-869; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 219.

reus genocida teže dokazati nego *mens rea* (*mens rea* može postojati, a da *actus reus* ne bude realizovan);[97]

- jedanaesto, Pretresno sudsko vijeće ICTY je u ODLUCI PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE u Predmetu: *Tužilac protiv Miloševića*, od 16. juna 2004, Miloševiću potvrdilo **genocidnu namjeru i postojanje genocidnog plana da se unište Bošnjaci kao nacionalna grupa,** te zaključilo "**da postoji dovoljno dokaza da je u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom izvršen genocid**"[98] (Pretresno vijeće razmotrilo je genocid samo na području navedenih općina - primj. S. Č.) **i da je Milošević "bio učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu, koji je uključivao i rukovodstvo bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se djelimično unište Bosanski muslimani kao grupa";**[99]
- dvanaesto, prilikom analize brojnih dokaza, prezentiranih u Miloševićevom slučaju, a koji su potkrijepili Optužnicu protiv njega, **Vijeće je zaključilo da je genocid nad Bošnjacima zaista i izvršen i da je rukovodstvo kolaboracionističke tvorevine (Republika Srpska), koju je generirao srpski nacizam** i na kostima ubijenih Bošnjaka, inaugurirao genocidnu tvorevinu nazvanu republikom, **imalo genocidni plan po kojem je genocid vršen, kao i to da je Slobodan Milošević s njima dijelio namjeru da se taj plan ("udruženi zločinački poduhvat") izvrši**.[100]

U navedenoj odluci za Bosnu se, pored ostalog, govori o "**teritorijalnom okviru Optužnice za Bosnu**", gdje je utvrđeno geografsko područje na koje se odnose optužbe za genocid; zatim se iznose dokazi o genocidnoj namjeri "rukovodstva bosanskih Srba" (izjave Radovana

---

[97] ICTY, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE, 16. juni 2006, paragraf 144 i 246.

[98] Isto, paragrafi 246, 288-289 i 323.

[99] Isto, paragrafi 289 i 323.

[100] Isto, paragrafi 238-289.

Karadžića,[101] Biljane Plavšić[102], Momčila Krajišnika, Alekse Buhe, Dragana Kalinića) za eliminaciju Bošnjaka; odnos Slobodana Miloševića sa političkim i vojnim vlastima "bosanskih Srba", te učešće i odgovornost SRJ (Srbije i Crne Gore) u agresiji, genocidu i drugim oblicima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, pri čemu se, pored ostalog, iznose dokazi da su oficiri Vojske Jugoslavije učestvovali i u likvidaciji djece u istočnoj Bosni;[103]

- trinaesto, Pretresno vijeće se, također, na osnovu zaključaka iz dokaznog materijala,[104] uz neslaganje sudije Kwona, uvjerilo "van razumne sumnje" da je Slobodan Milošević "**bio učesnik u udru-**

---

[101] Tako je, primjera radi, R. Karadžić 13. oktobra 1991. izjavio: **"Za dva-tri dana Sarajevo će nestati i bit će pet stotina hiljada mrtvih. Za mjesec dana u Bosni i Hercegovini nestat će Muslimani"** (Isto, paragraf 241). Dva dana kasnije, Karadžić je izjavio: **"Prije svega, niko od njihovog rukovodstva ne bi ost'o živ. Za tri-četiri sata svi bi bili pobijeni. Ne bi imali šanse uopšte da opstanu"** (Isto).

[102] Biljana Plavšić je 1. maja 1992. gospodinu Doyleu, ličnom predstavniku lorda Carringtona, rekla da **"ukoliko dođe do podele teritorije, Srbi zaslužuju veću teritoriju i da će, ako je potrebno da tri miliona ljudi pogine da bi se rešio problem, oni to i učiniti"** (paragraf 242).

[103] Isto, paragrafi 239-287.

[104] Isto. Dokazni materijal odnosio se na:

"1. opću rukovodeću poziciju optuženog među srpskim narodom, uključujući bosanske Srbe u Bosni i Hercegovini;

2. zalaganje optuženog za ideju Velike Srbije i njegovu podršku toj ideji;

3. logističku i finansijsku podršku bosanskim Srbima iz Srbije, za koju se razumno može zaključiti da je pružana uz znanje i podršku optuženog; logističku podršku ilustruju bliski odnosi pripadnika VJ sa VRS-om;

4. priroda odnosa i angažovanost optuženog na strani političkog i vojnog rukovodstva bosanskih Srba, što dokazuje molba Karadžića da optuženi ostane u kontaktu s njim i da mu je veoma važno čuti njegovu ocjenu;

5. autoritet i utjecaj optuženog na rukovodstvo bosanskih Srba;

6. ličnu upoznatost optuženog sa 'sa svime što se radi'; njegovo insistiranje na tome da bude obaviješten 'o svemu što se događa na frontu'; i

7. počinjene zločine, razmjere i obrazac napada na navedene četiri teritorije, njihov intezitet, veliki broj ubijenih muslimana, okrutno postupanje s muslimanima u zatočeničkim objektima i na drugim mjestima i ciljne napade na osobe koje su bile važne za opstanak muslimana kao grupe..." (Isto, paragraf 288).

ženom zločinačkom poduhvatu, za koje je Pretresno vijeće u paragrafu 246 utvrdilo da je uključivalo i rukovodstvo bosanskih Srba i da je s njegovim učesnicima dijelio cilj i namjeru da se Bosanski muslimani djelimično unište kao grupa";[105]

- četrnaesto, Pretresno vijeće zaključilo je da Slobodan Milošević, "**ne samo što je bio svjestan genocidnog plana udruženog zločinačkog poduhvata, već je sa svojim saradnicima dijelio namjeru da djelimično uništi bosanske muslimane kao grupu na onom dijelu teritorije Bosne i Hercegovine koja je po planu trebala biti obuhvaćena srpskom državom**";[106]
- petnaesto, Pretresno vijeće se, također, na osnovu zaključaka iz dokaznog materijala "**moglo uvjeriti van razumne sumnje da je postojao udruženi zločinački poduhvat u koji su bili uključeni rukovodioci bosanskih Srba, čiji je cilj bio da djelimično unište populaciju bosanskih muslimana, kao i da je genocid zaista počinjen u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom. Zaključak o genocidnoj namjeri rukovodstva bosanskih Srba može se izvesti iz cjelokupnog dokaznog materijala, uključujući onaj naveden u paragrafima 238-245. Razmjere i obrazac napada, njihov intezitet, veliki broj muslimana ubijenih u tih sedam općina, pritvaranje muslimana, okrutno postupanje prema njima u zatočeničkim objektima i na drugim mjestima i ciljni napadi na osobe ključne za opstanak muslimana kao grupe – sve su to faktori koji ukazuju na genocid**".[107]

Međunarodni sud pravde je odbio relevantnu dokumentaciju koja nedvosmisleno potvrđuje da su "Škorpioni", specijalna jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, koja je učestvovala direktno i u genocidu nad djecom, o čemu postoje i video snimci, bili *de jure* organ

[105] Isto, paragraf 288.

[106] Isto.

[107] Isto, paragraf 246.

Savezne Republike Jugoslavije.[108] To je, zaista, krajnje tendenciozno i sramno, a posebno ocjena Suda da je riječ o paravojnoj jedinici.[109] U suštini je riječ o otvorenom falsifikatu Međunarodnog suda pravde. Očigledno je da Sud ni u ovom slučaju nije želio da pruži odgovor na tako značajno pitanje. Rezultati istraživanja Vlade Republike Srpske nedvosmisleno su utvrdili da su "Škorpioni" bili specijalna jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, kao i mnoge druge.[110]

Slično svom stavu prema "Škorpionima", a u skladu sa svojim političkim opredjeljenjima, Međunarodni sud pravde ni jasnu Deklaraciju Savjeta ministara Srbije i Crne Gore, od 15. juna 2005, kao odgovor na dokaze o učešću "Škorpiona" u genocidu i nad djecom (TV snimak likvidacija u Trnovu), koji su šokirali svijet, nije prihvatio kao oblik nedvosmislenog priznanja odgovornosti za genocid i dokaz istinitosti činjenica koje iznosi. Umjesto toga, Sud je, u skladu sa svojim jasnim opredjeljenjem o oslobađanju Srbije od bilo kakve odgovornosti za genocid u Bosni, nažalost, zaključio da je to bila izjava političkog karaktera i da ne predstavlja priznanje srbijanske odgovornosti za masakre u Srebrenici. U cilju potkrepljivanja odbijanja da prihvati očigledno priznanje Savjeta ministara Srbije i Crne Gore, Sud se pozvao na sudsku praksu, koja, po ocjeni potpredsjednika Suda, potvrđuje suprotan zaključak od onoga do koga je Sud došao. S tim u vezi, sudija Awn Shawkat Al-Khasawneh je u *Izdvojenom mišljenju* posebno naglasio kako je "**šteta što Sud ne primjenjuje sudsku praksu na koju se poziva i što se direktnije ne poziva na sudsku praksu u ovoj materiji**". Izjava srbijanskog Savjeta ministara, po ocjeni potpredsjednika Suda, "**posmatrana u konte-**

---

[108] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragrafi 289, 389, 395 i 413. I potpredsjednik Suda, Al-Khasawneh je u svom izdvojenom mišljenju ukazao i na ovu, najblaže rečeno, nedosljednost Suda, tvrdeći da je Sud trebao tretirati "Škorpione" kao de jure organ Savezne Republike Jugoslavije (Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragrafi 53-54).

[109] Međunarodni sud pravde, PRESUDA - **BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragrafi 289, 389, 395 i 413.

[110] **VLADA REPUBLIKE SRPSKE,** *Radna grupa za sprovođenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine,* DOPUNA IZVJEŠTAJA OD 30. MARTA 1995, Banja Luka, 30. septembra 2005.

kstu drugih dokaza raspoloživih Sudu, svakako predstavlja priznanje odgovornosti režima predsjednika Miloševića za masakre u Srebrenici, za koje je Sud utvrdio da predstavljaju genocid".[111]

Međunarodni sud pravde je, pored ostalog, konstatovao da je SRJ, "**tokom perioda koji se razmatra**", tj. juli 1995. "**bila u poziciji vršenja uticaja nad bosanskim Srbima**", koji su, po ocjeni Suda, "**osmislili i izvršili genocid u Srebrenici**", "**zahvaljujući jačini političkih, vojnih i finansijskih veza koje su postojale između SRJ, s jedne, i Republike Srpske i VRS, s druge strane, koje su, iako nešto slabije u odnosu na prethodni period, ipak ostale veoma bliske**".[112] Imajuću ovo u vidu, otvoreno se postavlja više pitanja, a naročito sljedeće: ukoliko su **političke, vojne i finansijske** veze između SRJ i RS i u toku jula 1995. "**ostale veoma bliske**", **"iako nešto slabije u odnosu na prethodni period"**, kako je Međunarodni sud pravde mogao osloboditi Srbiju od međunarodne odgovornosti za genocid u Bosni i Hercegovini?

Razmatrajući navodne mjere koje je SRJ trebalo da preduzme u cilju sprečavanja genocida u Srebrenici, Međunarodni sud pravde taj genocid minimizira do te mjere nazivajući ga "**tragičnim događajima**". Konstatacija o tome da je "**rukovodstvo SRJ, a predsjednik Milošević, prije svega, bilo potpuno svjesno atmosfere duboko ukorijenjene mržnje koja je vladala između bosanskih Srba i Muslimana u području Srebrenice**",[113] otvoreno i jasno ukazuje da je riječ o lažnim ocjenama Pravnog tima Srbije i Crne Gore, posebno Prof. Stojanovića. Nema govora o "**duboko ukorijenjenoj mržnji**", barem ne od strane Bošnjaka, već je riječ o velikosrpskoj genocidnoj ideologiji, politici i praksi zločinačkog karaktera, čiji su ciljevi zauzimanje Bosne i Hercegovine i istrebljenje Bošnjaka. Tu ideologiju, politiku i praksu, odnosno srpski nacizam, koji je ponovo na kraju XX stoljeća generirao najteže zločine poznate čovječanstvu, Međunarodni

---

[111] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 377-378; Isto, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragrafi 56-61.

[112] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragrafi 394 i 434.

[113] Isto, paragraf 438.

sud pravde nije "prepoznao", jer je bio u ulozi branioca SRJ, države koja je osmislila, planirala, učestvovala i izvršila genocid u Bosni i Hercegovini 1992. - 1995.

Međunarodni sud pravde je **primijenio jako visoke standarde dokazivanja i veoma strogi kriterij efektivne kontrole** (visok stepen kontrole), insistirajući na strogoći u načinu razmišljanja, primijenjenoj u Predmetu *Nikaragva* ("*Nikaragva test*" je na drugačiju situaciju zahtijevao kriterij cjelokupne kontrole). Naime, Međunarodni sud pravde se u vezi sa pitanjem standarda odgovornosti, pridržavao pravila običajnog prava o međunarodnoj odgovornosti, sadržanog u članu 8. Odredaba *Komisije za međunarodno pravo o odgovornosti države*[114], a naročito kriterija razrađenih u (svom) predmetu *Vojne i paravojne aktivnosti u Nikaragvi i protiv Nikaragve (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država*,[115] u kojem je odredio **visok stepen kontrole** za oglašavanje države odgovornom. U tom predmetu Sud je trebao odlučiti da li su Sjedinjene Američke Države, zbog toga što su finansirale, organizirale, obučavale, opremale i planirale operacije organizovanih vojnih i paravojnih grupa pobunjenika iz Nikaragve (tzv. kontraši), bile odgovorne za međunarodno protivpravno ponašanje počinjeno od strane pobunjenika. S tim u vezi, Sud je smatrao da je potreban **visoki stepen kontrole** da bi Sjedinjene Američke Države mogle biti pravno odgovorne, pri čemu bi se u principu moralo dokazati da je ta država imala:

- prvo, **ne samo "efektivnu kontrolu nad vojnim i paravojnim operacijama (koje su vodili kontraši) u toku kojih je došlo do navodnih prekršaja"**, već i
- drugo, **"efektivna kontrola" (države) mora se pokazati da je vršena "ili da je država davala instrukcije u odnosu na svaku operaciju, u kojoj su se dešavali navodni prekršaji, a ne generalno u odnosu na sve akcije koje su preduzimala sva lica ili grupa lica koja su vršila te prekršaje."**[116]

---

[114] Isto, paragraf 398.

[115] Međunarodni sud pravde, PRESUDA, 27. juni 1986, paragrafi 109-115 i dr; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragrafi 204, 213, 391-393 i 399-401.

[116] Isto; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragrafi 399-400.

Sud je, također, smatrao da je, u cilju utvrđivanja uključenosti SAD u suštinski unutrašnjem sukobu (građanskom ratu) u Nikaragvi i utvrđivanja odgovornosti (Sjedinjenih Američkih Država) za djela počinjena od strane kontraša, neophodno **dokazati da** je ona sama "**upravljala izvršavanjem ili sprovodila izvršavanje djela u suprotnosti sa ljudskim pravima i humanitarnim pravom**". S obzirom na to da je **standard postavljen tako visoko**, Sud je utvrdio da djela počinjena od strane kontraša nije moguće staviti na teret Sjedinjenih Američkih Država.[117]

Kritizirajući takav pristup i oslanjajući se na praksu drugih sudova, ICTY je u predmetu **Tadić** ustanovio da je tzv. **"opšta kontrola" standard koji treba pratiti, a ne visoko postavljeni standard iz predmeta** *Nikaragva***.** Prema standardu **"opšte kontrole da bi neka država mogla biti odgovorna za djela počinjena od strane neke grupe, ta država mora učestvovati u planiranju i naređivanju vojnih operacija, ali nije potrebno da se ta kontrola proteže na izdavanje konkretnih naređenja ili upustava za pojedinačne vojne akcije".**[118]

Žalbeno vijeće ICTY-a u predmetu *Tadić* (IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999.) nije slijedilo sudsku praksu Međunarodnog suda prvade u sporu *Vojne i paravojne aktivnosti …* (taj kriterij je osporavala i Bosna i Hercegovina - paragraf 402). To je Vijeće smatralo **"da odgovarajući kriterij, koji je po njegovom mišljenju primjenjiv, kako na kvalifikaciju oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini kao međunarodnog sukoba, tako i na pripisivost Saveznoj Republici Jugoslaviji djela koja su izvršili bosanski Srbi prema pravilima o odgovornosti države, predstavlja kriterij 'opšte kontrole' koju je Savezna Republika Jugoslavija imala nad bosanskim Srbima; i potom da je taj kriterij u ovom sporu zadovoljen**". Polazeći od te ocjene, Žalbeno vijeće ICTY je zauzelo mišljenje **"da su** d**jela koja**

---

[117] Isto. S tim u vezi, Međunarodni sud pravde je (1986.) konstatovao da "ne postoje jasni dokazi da su SAD faktički vršile kontrolu u onoj mjeri da se može opravdati tretiranje kontraša u svim oblastima kao da su djelovali u njihovo ime". Pored toga, Sud je zaključio da su "dokazi koji stoje Sudu na raspolaganju ... nedovoljni da se dokaže potpuna zavisnost (kontraša) od američke pomoći", te Sud "nije mogao utvrditi da se snage kontraša mogu izjednačavati za pravne svrhe sa snagama SAD" (Isto, paragraf 391).

[118] ICTY, *Tužilac protiv Tadića,* PRESUDA, MT-94-1-A, 15. juli 1999, paragraf 137.

su počinili bosanski Srbi mogla proizvesti međunarodnu odgovornost Savezne Republike Jugoslavije na osnovu opšte kontrole koju je Savezna Republika Jugoslavija vršila nad Republikom Srpskom i Vojskom Republike Srpske, a da pri tome nije potrebno dokazati da je svaka operacija, tokom koje su vršena djela koja predstavljaju povredu međunarodnog prava, sprovođena po instrukcijama Savezne Republike Jugoslavije ili pod njenom efektivnom kontrolom".[119]

Međunarodni sud pravde je **"pažljivo razmotrio stanovišta Žalbenog vijeća kojim se podržava navedeni zaključak".** Međutim, Sud nije podržao to mišljenje (Vijeća). Naime, Sud je konstatovao da ICTY "**nije bio pozvan u slučaju** *Tadić*, **niti je on uopće pozvan, da odlučuje o pitanjima odgovornosti države, jer je njegova nadležnost krivična i proteže se samo na pojedince**", te da se "**u toj Presudi Tribunal bavio pitanjem koje nije bilo nužno za vršenje njegove nadležnosti**". S tim u vezi, Međunarodni sud pravde naglašava kako "**pridaje najveći značaj činjeničnim i pravnim kvalifikacijama do kojih je došao ICTY prilikom odlučivanja o krivičnoj odgovornosti optuženih pred njim, u ovom sporu, Sud u potpunosti uzima u obzir suđenje i presude po žalbi ICTY koji se bave događajima koji su u osnovi ovog spora**". Međutim, i pored toga i suprotno tim ocjenama, Sud navodi da "**situacija nije ista što se tiče stavova koje je usvojio ICTY o pitanjima općeg međunarodnog prava koja ne spadaju u specifični djelokrug njegove nadležnosti i čije rješavanje, štaviše, nije uvijek neophodno za rješavanje krivičnih predmeta koji se pred njim vode**".[120]

Polazeći od te kontradiktornosti, Međunarodni sud pravde tvrdi kako je to "**slučaj sa doktrinom iznijetom u presudi** *Tadić*" i zaključuje da je "**u onoj mjeri u kojoj je kriterij o 'opštoj kontroli' primjenjiv da bi se utvrdilo da li oružani sukob ima međunarodni karakter ili ne, što je predstavljalo jedino pitanje o kojem je Žalbeno vijeće trebalo da odluči, može se itekako dogoditi da je kriterij primjenjiv i odgovarajući**". Međutim, Sud "**ne smatra primjerenim da po tom pitanju zauzima stav**

---

[119] ICTY, *Tužilac protiv Tadića,* PRESUDA, MT-94-1-A, 15. juli 1999, paragraf 145; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 402.

[120] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 403.

u ovom sporu, jer nema potrebe da ga rješava za svrhe ove Presude", što je apsurd. U nastojanju da odbaci tako značajne odluke ICTY-a, Međunarodni sud pravde tvrdi kako je, "**s druge strane**, **ICTY prezentirao kriterij 'opšte kontrole' kao jednako primjenjiv prema pravilima o odgovornosti države za potrebe utvrđivanja - kao što se traži od Suda da to učini u ovom sporu - u kojim je slučajevima neka država odgovorna za djela koja učine paravojne jedinice, oružane snage koje nisu dio njenih zvaničnih organa".**[121]

Polazeći, po svaku cijenu, od principa zaštite Srbije od odgovornosti za genocid u Republici Bosni i Hercegovini, Međunarodni sud pravde u startu nije želio da se pozabavi ovim ključnim pitanjem, jer je, pored ostalog, a što je očigledno iz navedenog stava, imao cilj da u ovom sporu utvrdi odgovornost Srbije za djela "**koja učine paravojne jedinice, oružane snage koje nisu dio njenih**" (tj. Srbije), "**zvaničnih organa**". Time se Međunarodni sud pravde bezrezervno opredijelio na stranu Srbije, izbjegavajući da utvrdi njenu odgovornost za djela koja su izvršile njene legalne oružane snage, koje su predstavljale njene zvanične organe. Stoga je Sud zaključio kako je "**u ovom kontekstu**", tj. u *Predmetu: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore* zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, "**argumentacija u prilog tog kriterija**", odnosno argumentacija ICTY u prilog kriterija "opšte kontrole" - **neuvjerljiva**.[122]

U obrazloženju navedenog stava Međunarodni sud pravde je "**primijetio**" "**da nikakva logička neophodnost ne traži primjenu istog kriterija za rješavanje ova dva pitanja koja su po prirodi veoma različita: stepen i priroda učešća jedne države u oružanom sukobu na teritoriji druge države, što je nužno da bi se sukob okarakterizirao kao međunarodni, može se, (prilično i) bez logičke nedosljednosti, razlikovati od stepena i prirode učešća koje je nužno da bi se pokrenula odgovornost te države za konkretno djelo koje je izvršeno tokom sukoba**".[123]

Pored toga, Sud je "**zapazio**" **da "kriterij o 'opštoj kontroli' ima značajan nedostatak koji se sastoji u širenju djelokruga državne odgo-**

---

[121] Isto, paragraf 404.

[122] Isto.

[123] Isto, paragraf 405.

vornosti izvan osnovnog principa pravila međunarodne odgovornosti: država je odgovorna samo za svoje vlastito ponašanje, odnosno za ponašanje osoba koje, po bilo kojem osnovu, postupaju u njeno ime". To je, po Sudu, **slučaj s djelima "koja izvršavaju njeni zvanični organi, a i osobe ili subjekti koji nisu zvanično priznati kao zvanični organi prema unutrašnjem zakonodavstvu, ali koji se, ipak, moraju izjednačiti s državnim organima, jer se nalaze u odnosu potpune zavisnosti od te države. Izuzev ovih slučajeva, odgovornost države može nastati zbog djela koja izvrše osobe ili grupe osoba - koje nisu ni državni organi niti se mogu izjednačiti s tim organima - samo ukoliko se, pod pretpostavkom da su ta djela međunarodno protupravna, ona mogu njoj pripisati prema pravilu međunarodnog običajnog prava navedenom u gore spomenutom članu 8 (paragraf 398). Takav je slučaj kada je organ države davao instrukcije ili usmjerenja u skladu s kojima su djelovali počinioci nezakonitog djela ili kada je on vršio efektivnu kontrolu nad akcijom tokom koje je zlodjelo počinjeno**". Zbog toga, po ocjeni Suda, "**u ovom smislu kriterij 'opšte kontrole' nije prikladan, jer on suviše mnogo rasteže, skoro do tačke kidanja, vezu koja mora postojati između ponašanja organa države i njene međunarodne odgovornosti**".[124]

Međunarodni sud pravde je, u skladu sa navedenim polazištima, "**pokušao**" "**utvrditi na osnovu svoje uspostavljene sudske prakse da li je odgovornost Tužene strane nastala po osnovu pravila međunarodnog običajnog prava, sadržanog u članu 8 Odredaba Komisije za međunarodno pravo o odgovornosti države**".[125] S tim u vezi, Sud navodi kako je "**Tužena strana istakla da u konačnim presudama vijeća ICTY-a, koje se odnose na genocid u Srebrenici, nije utvrđena umiješanost nijednog od njenih rukovodilaca**" i da Bosna i Hercegovina "**bez osporavanja takvog tumačenja**", "**ukazuje da od ICTY-a i nije traženo da se izjasni po tom pitanju**". Imajući to u vidu, a svjesno zanemarujući činjenicu da ICTY utvrđuje odgovornost pojedinaca za genocid, a ne odgovornost države, odnosno, u ovom slučaju odgovornost SRJ za djela genocida (koja su počinili njeni *de jure* organi ili lica ili entiteti koji od nje zavise u potpunosti), Sud

[124] Isto, paragraf 406.

[125] Isto, paragraf 407.

"**konstatira da se ICTY zaista sve do sada nije, u konačnim presudama, direktno bavio pitanjem da li ti rukovodioci snose odgovornost u ovom smislu**". S tim u vezi, Sud je, također, konstatovao "**činjenicu da se u Izvještaju Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija ne utvrđuje nikakva direktna umiješanost predsjednika Miloševića u masakr**", spominjući kontakte koje je Milošević imao s Ujedinjenim nacijama 10. i 11. jula.[126] Nažalost, te ocjene se zasnivaju na lažnim izjavama Slobodana Miloševića, u što se 11. jula 1995. uvjerio i specijalni predstavnik generalnog sekretara, obavještavajući o tome Galija, a što potvrđuje i Međunarodni sud pravde u paragrafu 285. To isto potvrđuje i razgovor između Karla Bilta, pregovarača Evropske unije, i Slobodana Miloševića 14. jula u Beogradu, na osnovu koga se, također, može utvrditi, a što je velikosrpska ofanziva na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija – Srebrenicu i pokazala, da Milošević laže i da je on vrhovni komandant generalu Mladiću.[127]

Sud navodi kako su mu **"predočeni i drugi dokazi koji podržavaju ili osporavaju efektivnu kontrolu, učešće, umiješanost ili uticaj Tužene strane u događajima u i oko Srebrenice jula mjeseca 1995."**.[128] S tim u vezi, Sud konstatuju kako Tužena strana citira "**dva značajna izvještaja, koja su izrađena sedam godina nakon tih događaja**". Prvi je "**SREBRENICA - 'SIGURNA ZONA'**", koga je 2002. objavio Holandski institut za ratnu dokumentaciju, a na kome je radio tim stručnjaka, a koji, po ocjeni Tužene strane, navodno "**ne sadrži nikakve indikacije da je rukovodstvo Savezne Republike Jugoslavije bilo umiješano u planiranju napada na nesrpsko stanovništvo ili u podsticanje njihovog ubijanja, ...**".[129] I pored toga što Sud konstatuje "**da su autori Izvještaja zaključili da je Beograd bio svjestan da se planira napad na Srebrenicu**" i "**da su Vojna obavještajna služba Holandije i još jedna obavještajna služba Zapada zaključile da su operacije iz jula 1995. bile koordinirane sa Beogradom**", po njemu (tj. Sudu) "**ono što je mnogo značajnije za sadašnje potrebe je da autori kažu da 'ne postoji nikakav dokaz koji bi ukazivao na učešće jugo-**

---

[126] Isto, paragrafi 285 i 408.

[127] Isto.

[128] Isto, paragraf 410.

[129] Isto.

slovenskih vojnih lica i agencije za sigurnost (RDB) u pripremama likvidacija'. Zapravo postoje izvjesni dokazi koji potkrepljuju suprotno mišljenje".[130]

Ove tvrdnje predstavljaju otvoreni falsifikat. S obzirom na to da je autor Presude bez ikakve provjere autentičnosti navedenih ocjena Holandskih autora, koji su mjesecima radili u Beogradu sa političkim, pravosudnim i bezbjednosnim (policijskim, vojnim, obavještajnim i kontraobavještajnim) organima Srbije, upravo za potrebe Pravnog tima Srbije pred Međunarodnim sudom pravde, prihvatio te falsifikate, Sud je sa zadovoljstvom prihvatio i sljedeću rečenicu: "**Sve ukazuje na to da je centralnu ulogu donio Glavni štab Vojske Republike Srpske**".[131]

Sličnog je karaktera i drugi izvještaj - *BALKANSKA RATIŠTA*, koji je izradila CIA (Sjedinjenih Američkih Država), objavljen 2002, a koji je po sadržaju u potpunosti identičan sa prvim, u kome se, pored ostalog, na osnovu **usmenih iskaza i drugih raspoloživih dokaza**, navodi da su u "**zločinima i likvidacijama nakon vojnog zauzimanja Srebrenice korištene isključivo trupe bosanskih Srba**", a na osnovu koga je Sud s ushićenjem zaključio da ne "**daje nikakvu indikaciju o bilo kakvoj umiješanosti Tužene strane u zločine koji su izvršeni nakon sukoba, a koji su predmet osuda za djela shodno genocidu**".[132]

---

[130] Isto, paragraf 411.

[131] Isto.

[132] Isto, paragraf 412. Prof. dr Radoslav Stojanović, pravni zastupnik Srbije pred Međunarodnim sudom pravde, je početkom marta 2007. izjavio kako su Optužbu Republike Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore), zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, od 9. decembra 1948, srušili dokumentima CIA, jer im je navodno 70 posto tih dokumenata prvog reda išlo u prilog ("Oslobođenje", Sarajevo, 5. mart 2007.). Tim povodom Prof. dr Smail Čekić je 6. marta uputio saopštenje za javnost, koje je 7. marta objavljeno u "Oslobođenju", u kojem je demantovao Stojanovićeve tvrdnje:

"- **prvo,** riječ je o dvotomnoj knjizi " BALKAN BATTLEGROUNDS" - o "VOJNOM SUKOBU U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI IZMEĐU 1990. I 1995," objavljenoj 2002. (tom 1) i 2003. (tom 2), dvojice autora – vojnih analitičara CIA-e. Izdavač je Central Intelligence Agency (CIA), Office of Russian and European Analysis, Washington, DC;

- **drugo,** u Predgovoru knjige, između ostalog, stoji da "zaključci, stavovi i mišljenja koja su izražena u ovoj knjizi pripadaju samo i u potpunosti autorima i ne predstavljaju zvanične stavove CIA-e ili Vlade SAD-a";

U dokazivanju teze da Savezna Republika Jugoslavija nije umiješana u zločin genocida u sigurnoj zoni UN-a - Srebrenici, jula 1995, i da Beograd ne snosi bilo kakvu odgovornost za "**akciju**", "**u smislu napada na enklavu**", Sud navodi kako je pravni zastupnik Tužene strane citirao dokaze koje je major Franken, zamjenik komandanta Holandskog bataljona, iznio na suđenju u Predmetu *Milošević*, da **ne posjeduje** "**nikakav dokaz da je akcija, u smislu napada na enklavu**, **pokrenuta u saradnji sa Beo-**

- **treće,** ne radi se o dokumentima CIA, a pogotovu ne o dokumentima prvoga reda, kako to krajnje tendenciozno, neprofesionalno i nemoralno tvrdi Prof. Stojanović. Naime, radi se o pokušaju vojno-historijske rekonstrukcije navedenog perioda, pri čemu su autori koristili razne izvore, od novinskih napisa i memoara, do rezultata nekih relevantnih istraživanja i dokumenata ICTY-a, koja jasno i pouzdano potvrđuju efektivno učešće Vojske Jugoslavije i MUP-a R Srbije u genocidu u R Bosni i Hercegovini, pa čak i pripadnika 72. i 63. brigade Vojske Jugoslavije, za koje je ICTY dokazao da su 1993. učestvovale i u klanju djece u istočnoj Bosni;

- **četvrto,** Stojanović tvrdi, kako "u dokumentima CIA-e piše da je od povlačenja JNA do kraja rata, i to u jednom trenutku, najviše moglo da bude oko 2.000 civila, vojske i policije iz Srbije". Međutim, nije riječ ni o kakvom dokumentu CIA-e, nego o netačno citiranom stavu autorâ (str. 275, tom 2);

- **peto,** Stojanović, međutim, namjerno izostavlja stavove autorâ na istoj strani o tome da je, od angažovanja trupa Vojske Jugoslavije i MUP-a Srbije za specijalne operacije, "puno bitniji angažman pojedinih oficira i podoficira VJ u redovima jedinica VRS";

- **šesto,** podaci autorâ izneseni na strani 275 (tom 2), u podnaslovu "POMOĆ OD VELIKOG BRATA - PODRŠKA VJ", nedvosmisleno dokazuju i efektivnu kontrolu Vojske Jugoslavije nad VRS, jer je upravo preko podrške Vojske Jugoslavije i njenog personala obezbjeđivano uspješno komandovanje jedinicama i operacijama u R Bosni i Hercegovini i logistička, materijalna, finansijska i druga pomoć. Uostalom, Vojska Jugoslavije i VRS su bile jedna armija, odnosno te dvije vojne formacije su bile sastavni dijelovi jedinstvene armije SRJ;

- **sedmo,** očigledno da je i na osnovu navedenih podataka ICJ mogao utvrditi nesumnjivo genocidnu namjeru i efektivnu kontrolu od strane SRJ;

- **osmo,** relevantna raspoloživa dokumentacija, pored ostalog, dokazuje da su JNA/VJ i MUP R Srbije, pored okupacije 70% teritorije R BiH, učestvovali u likvidaciji Bošnjaka, uključujući i u sigurnoj zoni UN-a, Srebrenici jula 1995, o čemu, pored ostalog, potvrđuju dokumenta i Izvještaj Radne grupe za sprovođenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. Vlade Republike Srpske, od 30. septembra 2005. Ni tu relevantnu dokumentaciju ICJ iz njemu poznatih razloga nije prihvatio" ("Oslobođenje", Sarajevo, 7. mart 2007, str. 5).

gradom".[133] Relevantna korespondencija između najviših političkih i vojnih organa Ujedinjenih nacija, kao i druga dokumenta, iz tog perioda, koju je Međunarodni sud svjesno zanemario, govore suprotno.

Sud se kritički, jednostrano i tendenciozno osvrnuo i na jedan broj dokaza na koje se Bosna i Hercegovina oslanjala, a koji se, po Sudu, **uglavnom zasnivaju** "**na dokazima koje je na suđenju Miloševiću iznio lord Owen i general Wesley Clark, kao i na objavljenim publikacijama lorda Owena**". Umjesto da te dokaze Bosne i Hercegovine koristi, kao što je to uradio sa dokazima Tužene strane, i objektivno i nepristrasno izvuče odgovarajuće ocjene, Sud je konstatovao da se ti dokazi odnose "**na uticaj, a ne na kontrolu, koju je predsjednik Milošević imao ili nije imao nad vlastima na Palama**", i zaključio da tim dokazima "**nije utvrđen činjenički osnov da se Tužena strana proglasi odgovornom po osnovu upravljanja ili kontrole**".[134]

---

[133] Isto. Utvrđujući pitanje **"pripisivanja genocida u Srebrenici Tuženoj državi na osnovu upravljanja ili kontrole",** odnosno **"da li su masakre u Srebrenici izvršila lica koja su, iako nisu imala status organa Tužene države, ipak, postupala po njenim instrukcijama ili pod njenim rukovodstvom ili kontrolom"** (Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA …**, paragrafi 396-412), tj. da li su izvršioci genocida bili pod efektivnom kontrolom Srbije i Crne Gore, Međunarodni sud pravde je odgovorio negativno. Za to je Srbija, po ocjeni Saše Obradovića, na usmenoj raspravi pružila "snažne dokaze: izveštaj Holandskog instituta za ratnu dokumentaciju, izveštaj CIA, svedočenje pred Tribunalom lorda Dejvida Ovena i oficira holandskog bataljona iz Srebrenice, kao i svjedočenje generala ser Majkla Rouza, dato neposredno u sudnici" (∴ SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, knj. 2, Beograd 2007, str. 13).

Prelomni trenutak suđenja je, po ocjeni Saše Obradovića, "čini se, ipak", bilo "svjedočenje vojnog eksperta ser Ričarda Danata, koga je pred Sud izvela bosanska strana". S tim u vezi, Obradović navodi: "Iskusni general, danas drugi čovek britanske armije, izjavio je da svoj iskaz daje na osnovu uvida u enorman broj dokumenata, a na direktno pitanje sudije Tomke iz Slovačke da li je video bilo koju naredbu koju je Beograd izdao organima Republike Srpske, nije mogao da odgovori potvrdno" (Isto, str. 13-14). Ovo je zaista eklatantan primjer obmana, zavjere, falsifikata, laži, kršenja profesionalne etike poziva, u suprotnosti sa ljudskom sviješću i savješću. Nažalost, Sud je objeručke i bez ikakve dileme, kao po prethodnom dogovoru, uvjerljivo prihvatio sve obmane, laži i falsifikate koje je Srbija i Crna Gora ponudila i plasirala, a što je samo tom prilikom potvrdio i general Danat, kao vojni ekspert Bosne i Hercegovine, što potvrđuje osmišljenu, isplaniranu, organizovanu, ciljnu i svrsishodnu zavjeru.

[134] Isto.

Sud je "**u svjetlu informacija koje mu stoje na raspolaganju**", konstatovao da nije utvrđeno:

- "**da su masakre u Srebrenici izvršila lica ili entiteti koji figuriraju kao organi Tužene strane**";
- "**da su ti masakri izvršeni po instrukcijama ili na osnovu upravljanja organa države koja predstavlja Tuženu stranu**";
- "**niti da je Tužena strana vršila efektivnu kontrolu nad operacijama u toku kojih su izvršeni ti masakri**", koji predstavljaju zločin genocida;
- "**da se djela onih koji su izvršili genocid u Srebrenici ne mogu pripisati Tuženoj strani na osnovu pravila međunarodnog prava o državnoj odgovornosti: prema tome, međunarodna odgovornost Tužene strane nije nastala na ovoj osnovi".**[135]

Obimni i uvjerljivi dokazi, po ocjeni potpredsjednika Suda, "**potkrepljuju umiješanost Srbije kao glavnog učesnika ili saučesnika u genocidu koji je izvršen u Srebrenici**". Pored toga, on je smatrao da "**učešće ili umiješanost SRJ u genocid koji se dogodio u Bosni i Hercegovini XX stoljeća imaju znatno ozbiljniji karakter i znatno širi teritorijalni obim nego što se to sugeriše pukim nesprečavanjem genocida u Srebrenici**". To je, po njemu, podrazumijevalo "**da bi optužba da je izvršen genocid i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, te da je SRJ odgovorna, ne samo za nesprečavanje genocida, već i za aktivno učešće u njemu - bilo kao glavni učesnik ili, alternativno, kao saučesnik ili u vidu udruživanja ili podsticanja - najvjerovatnije bila dokazana da Sud nije primijenio** /drugačiju/ **metodologiju**". Imajući to u vidu, potpredsjednik Suda tvrdi "**da su činjenice o odgovornosti SRJ za genocid u Srebrenici dokazane prema zadovoljavajućim standardima**".[136] On je bio uvjeren da je Sud "**mogao pronaći genocid, a time i odgovornost SRJ da je pratio drugačiju**

---

[135] Isto, paragraf 415.

[136] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragrafi 30-32.

metodologiju, a da time, naravno, nije odstupio od visokih standarda dokazivanja ili strogosti svoga rasuđivanja". Zbog toga je on bio "**nesaglasan sa metodologijom Suda za procjenjivanje činjenica i izvlačenja zaključaka iz njih**".[137]

Potpredsjednik Suda se nije složio sa njegovim "učenim kolegama" "**po centralnom pitanju međunarodne odgovornosti Srbije kao rezultat njenog učešća kao glavnog učesnika ili saučesnika u genocidu koji je izvršen u Bosni i Hercegovini**". Takvo je učešće, po njemu, "**potkrijepljeno obimnim i uvjerljivim dokazima**". Njegovo duboko neslaganje sa većinom tiče se, "**ne samo zaključaka, već i pretpostavki na kojima se zasniva njihovo rezonovanje, kao i metodologije korištene za ocjenjivanje činjenica i izvlačenje odgovarajućih zaključaka**".[138]

Amici curiae su 3. marta 2004. podnijele Prijedlog za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98 bis Slobodanu Miloševiću, u kome su, pored ostalog, tvrdili da "**nema dovoljno dokaza da je optuženi imao 'efektivnu kontrolu' nad počiniocima navodnog zločina genocida**..."[139]. Međutim, Tužilaštvo je tvrdilo da je imalo dovoljno dokaza da je Slobodan Milošević "**imao 'efektivnu kontrolu' nad generalom Adžićem, načelnikom Generalštaba Jugoslovenske narodne armije, Ratkom Mladićem, načelnikom Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, te Frenkom Simatovićem i Jovicom Stanišićem iz Državne bezbjednosti Srbije**".[140] Pored toga, ono tvrdi da dokazi pokazuju da je Milošević "**imao mogućnost spriječiti ili kazniti vršenje zločina snaga podređenih navedenim osobama**" i da dokazi "**potkrepljuju zaključak da su uticaj i kontrolu koje je optuženi imao nad rukovodstvom bosanskih Srba podrazumijevali** *de facto* **kontrolu**".[141]

Pretresno vijeće ICTY-a je u ODLUCI PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE u Predmetu: *Tužilac protiv*

---

[137] Isto, paragraf 34.

[138] Isto, paragraf 3.

[139] ICTY, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića,* **ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE,** 16. juni 2004, paragraf 301.

[140] Isto, paragraf 302.

[141] Isto.

Miloševića, od 16. juna 2004, utvrdilo da je S. Milošević "**vršio** *de facto* **kontrolu na JNA preko svog uticaja na Predsjedništvo SFRJ, načelnike Generalštaba (Kadijevića, Adžića i Panića), finansiranje JNA i imenovanje lojalnih oficira JNA. Vojsku Republike Srpske i Vojsku Jugoslavije osnovala je Jugoslovenska narodna armija i tokom cijelog rata Vojska Republike Srpske je dobijala logističku podršku od Vojske Jugoslavije" i "sredstva za finansiranje Vojske Republike Srpske i Vojske Jugoslavije poticala su iz jedinstvenog izvora finansiranja"**.[142] Milošević je "**imao, kako** *de jure,* **tako i** *de facto* **kontrolu nad Ministarstvom unutrašnjih poslova Srbije i Službom državne bezbjednosti (DB)**". On je **"predstavljao sve snage koje djeluju u Bosni i Hercegovini**", **uključujući i paravojne**". Milošević je, po ocjeni Pretresnog vijeća, "**podrobno poznavao događaje i geografiju i bio je upoznat sa strateškim značajem sela i terena oko Sarajeva**." Pored toga, on je "**znao za zločine koji su se događali na terenu u Bosni i Hercegovini neposredno preko nacionalnih izvora, kao što su MUP Srbije, Uprava bezbjednosti i njegovi bliski saradnici (npr. Radovan Karadžić), kao i preko međunarodnih izvora, kao što su** *Helsinki Watch,* **ambasador Okun i sekretar Vance**".[143]

Na osnovu navedenih i drugih dokaza, Pretresno vijeće se **"uvjerilo van razumne sumnje da je optuženi bio nadređen određenim osobama, za koje je znao ili imao razloga da zna da se spremaju da izvrše ili da su izvršile genocid nad jednim dijelom bosanskih muslimana kao grupe u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom i da nije preduzeo neophodne mjere da spriječi izvršenje genocida ili kazni počinioce"**.[144]

Pretresno vijeće je, u vezi sa argumentima *amici curiae* u Predmetu *Slobodan Milošević,* koje se odnose na genocid u Bosni i Hercegovini, smatralo "**da ima dovoljno dokaza da je**:

---

[142] Isto, paragraf 304.

[143] Isto, paragrafi 304-308.

[144] Isto, paragraf 309.

1. postojao udruženi zločinački poduhvat, koji je uključivao članove rukovodstva bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se bosanski muslimani djelimično unište kao grupa i da su njegovi učesnici izvršili genocid u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom;

2. optuženi bio učesnik tog udruženog zločinačkog poduhvata, pri čemu sudija Kwon ima suprotno mišljenje;

3. optuženi bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata koji je uključivao članove rukovodstva bosanskih Srba, čiji je cilj bio izvršenje drugih zločina koji nisu genocid i da je mogao razumno predvidjeti da će taj zločin dovesti do genocida koji će drugi učesnici udruženog zločinačkog poduhvata izvršiti nad dijelom bosanskih muslimana kao grupom, i da je on izvršen;

4. optuženi pomagao i podržavao vršenje zločina genocida ili bio saučesnik u vršenju tog zločina, jer je znao za udruženi zločinački poduhvat i njegovim učesnicima pružio značajnu pomoć, svjestan toga da su njegov cilj i namjera djelimično uništenje bosanskih muslimana kao grupe;

5. optuženi bio nadređeni određenim osobama za koje je znao ili imao razloga znati da se spremaju da izvrše ili da su izvršili genocid nad dijelom bosanskih muslimana kao grupom i da nije preduzeo neophodne mjere da spriječi genocid ili kazni njegove izvršioce".[145]

Nažalost, navedene činjenice i pravne kvalifikacije ICTY-a Međunarodni sud pravde nije uzeo u obzir, iako je u Presudi više puta naglašavao da im ("**činjeničnim i pravnim kvalifikacijama do kojih je došao ICTY**") "**pridaje najveći značaj**" i "**u potpunosti /ih/ uzima u obzir**". Međutim, ta je konstatacija Suda, nažalost, bila samo deklarativnog karaktera.

Međunarodni sud pravde nije prihvatio tvrdnju Bosne i Hercegovine da je "**priroda zločina genocida specifična i da se može sastojati od značajnijeg broja izoliranih djela, koja su, u manjoj ili većoj mjeri,**

[145] Isto, paragraf 323.

odvojena u vremenu i prostoru".[146] Ta specifična priroda zločina genocida, po Bosni i Hercegovini, "**opravdala bi, između ostalog, ocjenjivanje 'efektivne kontrole' države koja je navodno odgovorna, ne samo za svako od tih konkretnih djela, već i za cjelokupne operacije koje su izvršili direktni izvršioci genocida**".[147] Međutim, Sud je smatrao "**da specifične karakteristike genocida ne opravdavaju Sud da odstupi od korištenja razrađenih u Presudi u predmetu koji se odnosi na** *Vojne i paravojne aktivnosti u Nikaragvi i protiv nje* (**Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država**)".[148]

Da bi Međunarodni sud pravde opravdao neodstupanje od kriterija **razrađenih** u Presudi *Vojne i paravojne aktivnosti u Nikaragvi i protiv nje*, u predmetu gdje nisu izvršena teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, odnosno genocid ili drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sud se, svjesno zanemarujući i tu, pored ostalih, ključnu činjenicu, poziva na međunarodno običajno pravo, odnosno *Odredbe Komisije za međunarodno pravo o odgovornosti države*. S tim u vezi, Sud citira, sljedeći stav: "**Smatrat će se da se nekoj državi može pripisati genocid ukoliko su, i u mjeri da su, fizička djela koja čine genocid, izvršili, u cjelini ili djelimično, organi ili osobe koje nisu agenti te države, po instrukcijama ili usmjerenjima te države ili pod njenom efektivnom kontrolom**".[149] Zaista sramno.

Međunarodni sud pravde je svjesno, namjerno i tendenciozno primijenio kriterij "**efektivne kontrole**" na situaciju koja se potpuno razlikuje od one predočene u predmetu *Nikaragva*. Naime, kriterij "**efektivne kontrole**" za primjenjivanje odgovornosti države u predmetu *Nikaragva* **nije pogodan** za pitanje odgovornosti države za međunarodne zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava počinjene sa zajedničkim ciljem. Umjesto toga, **adekvatniji** je kriterij "**opšte kontrole**" za utvrđivanje odgovornosti države u predmetu *Tadić*, kada je riječ o izvršenju međunarodnih zločina sa zajedničkim ciljem države, "**koja kontroliše i nedržavne učesnike**".[150]

---

[146] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 401.

[147] Isto.

[148] Isto.

[149] Isto.

[150] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, str. 1 i paragraf 36.

Polazeći od činjenice da je u ovom predmetu "**postojalo jedinstvo ciljeva, jedinstvo etniciteta i zajednička ideologija"**, po ocjeni potpredsjednika Suda **"efektivna kontrola nad nedržavnim organima ne bi bila potrebna**".[151] Zbog toga on naglašava da se Sud, primjenjujući kriterij **efektivne kontrole**, rukovodio članom 8. Odredaba *Komisije za međunarodno pravo* o odgovornosti države. Ukazujući na postojanje "**čvrstog osnova za to da je teza o kontroli nepouzdana**", potpredsjednik Suda je podsjetio na sljedeće činjenice:

- prvo, da su "**neki članovi** *Komisije za međunarodno pravo*", na čijim se Odredbama (članom 8) o odgovornosti države rukovodio Sud, primjenjujući kriterij efektivne kontrole, "**skrenuli pažnju na činjenicu o različitom stepenu zadovoljavajuće kontrole koja je potrebna u konkretnim pravnim kontekstima"**, što je Sud izbjegao da spomene;
- drugo, u Odluci Žalbenog vijeća ICTY-a u predmetu *Tadić*, a što je potvrđeno i u predmetu *Čelebići* korišten je takav pristup. U predmetu *Čelebići* Žalbeno vijeće je smatralo da bi "kriterij **'opšte kontrole' (tako) bio zadovoljen čak i da oružane snage koje postupaju u ime 'kontrolirajuće države', imaju autonomni izbor sredstava i taktike, iako učestvuju u zajedničkoj strategiji zajedno s kontrolirajućom državom**".[152]

"**Odbacujući kontekstualno osjetljiv pristup ICTY-a, u komentaru Komisije za međunarodno pravo na član 8**", potpredsjednik Suda tvrdi kako se "**ne konstatuje ništa više do razlika između pravila pripisivanja za svrhe odgovornosti države, s jedne, i pravila međunarodnog humanitarnog prava u svrhe individualne krivične odgovornosti, s druge strane**". S tim u vezi, on napominje da je Žalbeno vijeće u slučaju *Tadić* "**zapravo formuliralo to pitanje kao pitanje odgovornosti države, posebno da li je SRJ odgovorna za postupke Vojske Republike**

[151] Isto, paragraf 36.

[152] Isto, paragraf 37; ICTY, *TUŽILAC PROTIV DELIĆA,* Žalbeno vijeće, 20. februar 2001, paragraf 47.

Srpske i tako smatralo da primjenjuje pravila o pripisivanju u skladu s međunarodnim pravom".[153]

Odbacujući takav standard u slučaju *Tadić*, Sud je, po potpredsjedniku Al-Khasawnehu, nažalost, "**propustio da se bavi ključnim pitanjem koje je postavljeno u tom procesu, odnosno da različite vrste aktivnosti, posebno u vezi sa neprestano evoluirajućim karakterom oružanih sukoba, iziskuju istančane varijacije pravila o pripisivanju**". U slučaju *Nikaragva*, Sud je, po njemu, "**konstatirao da su Sjedinjene Američke Države i** *kontraši* **imali iste ciljeve, odnosno, obaranje vlade Nikaragve. Ti su ciljevi, međutim, bili ostvarljivi bez vršenja ratnih zločina ili zločina protiv čovječnosti**. *Kontraši* **su se, zapravo, mogli ograničiti na vojne mete u ostvarivanju svojih ciljeva**. **S obzirom na to, a u cilju pripisivanja zločina protiv čovječnosti u ostvarivanju zajedničkog cilja, Sud je** *smatrao da su sami zločini* **predstavljali predmet kontrole. Međutim, kada je zajednički cilj vršenje međunarodnih zločina, zahtjev da postoji i kontrola nad nedržavnim učesnicima i nad konkretnim operacijama u čijem kontekstu su izvršeni međunarodni zločini predstavlja isuviše visok prag. Imanentna opasnost u takvom pristupu je da se time državama daje mogućnost da sprovode zločinačku politiku posredstvom nedržavnih aktera ili surogata bez podrazumijevanja neposredne odgovornosti za to**".[154]

Tvrdnju iz paragrafa 406 Presude da "**kriterij 'opšte kontrole' ima značajan nedostatak koji se sastoji u širenju djelokruga odgovornosti države, izvan osnovnog principa pravila međunarodne odgovornosti**", po ocjeni potpredsjednika, je "**veoma neuvjerljiva**", "**zato što ne uzima u obzir da takva veza objašnjava situacije kad postoji zajednički zločinački cilj".** On također, smatra kako "**nije potpuno jasno da kriterij opšte kontrole nije u svim slučajevima dovoljno blizu da bi proizveo odgovornost države**."[155]

---

[153] Isto, paragraf 38; ICTY, TUŽILAC PROTIV TADIĆA, PRESUDA, MT-94-1-A, 15. juli 1999, paragraf 98. S tim u vezi, potpredsjednik Suda navodi sljedećeg autora: J. Crawford, INTERNATIONAL LAW COMMISSION'S ARTICLES ON STATE RESPONSIBILITY: INTRODUCTION, (ČLANCI KOMISIJE ZA MEĐUNARODNO PRAVO O ODGOVORNOSTI DRŽAVE - UVOD) Text and Commentaries, Cambridge University Press, 2002, str. 112.

[154] Isto, paragraf 39.

[155] Isto.

*
* *

Međunarodni sud pravde je, kombinujući metode, tehnike i pretpostavke, neprikladne pravu i činjenicama, donio odluku kojom je **oslobodio Srbiju** od međunarodne odgovornosti za genocid u Bosni i Hercegovini. Srbija je oglašena odgovornom za neispunjavanje obaveza koje je preuzela međunarodnim ugovorom. Do tog **nevjerovatnog rezultata** Sud je došao "**suočen s obiljem uvjerljivih dokaza u suprotno**". Naime, postoje brojni dokazi o direktnom učešću Srbije i Crne Gore i njenih državnih organa i lica u genocidu u Republici Bosni i Hercegovini - u svim okupiranim gradovima i naseljima u opsadi, od 1992.-1995. Nažalost, ti dokazi su veoma vješto i planski sakrivani.

Međunarodni sud pravde je **odbio**:

- prvo,"**da se informiše u vezi sa dvostrukim pitanjima namjere i pripisivosti, koji predstavljaju elemente koje je najteže dokazati u zločinu genocida i za odgovornost države za taj zločin**";
- drugo, "**da pretoči svoje konstatovanje odbijanja da se otkriju redigovani materijali, u konkretne korake u vezi sa teretom i standardom dokazivanja, čime je Podnosioca tužbe doveo u izuzetno nepovoljan položaj**"; i
- treće, Sud je **postavio "visok prag za kontrolu, a koji nije bio u skladu sa činjenicama ovog spora niti sa relevantnom sudskom praksom ICTY**".[156]

Međunarodni sud pravde je odgovoran za dugogodišnju raspravu o pitanju nadležnosti Suda i odugovlačenje vođenja spora, što je presedan u historiji ovog suda (sudski postupak je trajao skoro punih 14 godina).

---

[156] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA-BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 62.

Umjesto da, u skladu sa Konvencijom o genocidu, štiti interese žrtava genocida, zbog kojih je Sud i formiran, on je, nažalost, u ovom procesu štitio i zaštitio interese zločinaca. Time je Sud iznevjerio Rafaela Lemkina i mnoge druge istraživače holokausta, genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Dosljedna sudska praksa međunarodnih krivičnih sudova je jasna kada je riječ o dopustivosti (čak i neophodnosti) oslanjanja na činjenice i okolnosti iz kojih se izvodi zaključak o **genocidnoj namjeri**. ICTY smatra da dokaz o konkretnoj genocidnoj namjeri "**može, u odsustvu neposrednih eksplicitnih dokaza, biti zaključen na osnovu brojnih činjenica i okolnosti, kao što su opći kontekst, vršenje drugih krivičnih djela sistematski uperenih protiv iste grupe, razmjere počinjenih zločina, sistematsko ciljanje žrtava zbog njihove pripadnosti konkretnoj grupi ili ponavljanje destruktivnih i diskriminatornih djela**".[157]

Oslanjajući se na odluku u predmetu *Jelisić,* Žalbeno vijeće je, također, smatralo da "**kada ne postoje direktni dokazi o genocidnoj namjeri, takva se namjera ipak može zaključiti iz činjeničnih okolnosti tog zločina**"[158].

Međunarodni krivični tribunal za Ruandu (ICTR), također, se dosljedno oslanjao na zaključivanje kao sredstvo utvrđivanja neophodnog genocidnog *mens rea.* U predmetu *Rutaganda,* Žalbeno vijeće je potvrdilo pristup Pretresnog vijeća u vezi sa zaključivanjem genocidne namjere: "**Vijeće smatra da je moguće zaključiti postojanje genocidne namjere u konkretnom djelu koji se stavlja na teret na osnovu općeg konteksta izvršenja drugih krivičnih djela sistematski uperenih protiv te iste grupe, bez obzira na to da li je ta djela izvršio isti počinilac ili neko drugi. Drugi faktori, kao što su razmjere počinjenih zvjerstava, njihov opći karakter**

---

[157] ICTY, Jelisić, IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001, paragraf 47; ICTY, Jelisić, IT-95-10, Presuda, 14. decembar 1999, paragraf 73; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 43.

[158] ICTY, Krstić, supra napomena broj 20, paragraf 34; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 44.

u regionu ili zemlji ili, štaviše, činjenica o namjernom i sistematskom ciljanju žrtava zbog njihove pripadnosti konkretnoj grupi uz isključivanje pripadnika drugih grupa, može omogućiti Vijeću da zaključi genocidnu namjeru konkretnog djela."[159]

Žalbeno vijeće ICTR je, također, smatralo da izgovaranje poruka protiv Tutsija ili pripadnost nekoj ekstremističkoj grupi uperenoj protiv Tutsija ne predstavlja *sine qua non* za utvrđivanje *dolus specialis* genocida, ipak, utvrđivanje takve činjenice olakšava dokazivanje specifične namjere[160]. U predmetu *Musema*, Žalbeno vijeće ICTR je smatralo da se "**u praksi, namjera može, od slučaja do slučaja, zaključiti iz materijalnih dokaza podnijetih Vijeću, uključujući dokaze kojima se pokazuje dosljedan obrazac ponašanja optuženog**"[161].

U predmetu *Kayishema* (čije je rezoniranje potvrdilo Žalbeno vijeće)[162], Sud je smatrao da: "**djela počinilaca, uključujući posredne dokaze, međutim, mogu pružiti dovoljno dokaza o namjeri... Vijeće smatra da se namjera može zaključiti bilo iz riječi ili postupaka i da se može pokazati obrascem namjernog postupanja. Naročito, Vijeće smatra kao dokazima, fizičko ciljanje (pogađanje) grupe ili njene imovine, korištenje pogrdnog jezika prema pripadnicima ciljane grupe, oružje koje je korišteno i stepen tjelesnih povreda, metodičan način**

---

[159] ICTY, Akayesu, 96-4, Presuda, 2. septembar 1998, paragraf 523; ICTR, *Georges Rutaganda,* 96-3, Presuda, 6. decembar 1999, paragraf 398, obje su potvrđene na procesu *Georges Rutaganda,* ICTR-96-3-A, Presuda, 26. maj 2003, paragraf 528; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 45.

[160] ICTY, *Georges Rutanga,* 96-3-A, Presuda, 26. maj 2003, paragraf 525; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 46.

[161] ICTY, *Musema,* 96-13-A, Presuda, 27. januar 2000, paragraf 167; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 46.

[162] ICTY, *Kayishema,* 95-1-A, Presuda, 1. juni 2001, paragraf 148; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 46.

planiranja, kao i sistematski način ubijanja. Pored toga, značajan je i broj žrtava iz te grupe."[163]

U presudi *Nikoli Jorgiću*, čiji se najvažniji dio odnosi na *mens rea*, Viši zemaljski sud (Oberlandsgericht) u Düseldorfu je zauzeo stav da namjera da se uništi grupa "**znači uništenje grupe kao društvene jedinke po svojoj specifičnosti, jedinstvenosti i osjećanju pripadnosti: nije neophodno biološko - fizičko uništenje grupe**".[164]

Posebna namjera se, po ocjeni Antonia Cassesea, obično izvodi iz relevantnih činjenica. "**Ako je djelo genocida dio obrasca ponašanja u jednoj istoj državi (regionu ili geografskoj oblasti), ili, *a fatiori*, predstavlja dio politike koju planira ili sprovodi vlast (ili vodeće ličnosti neke organizovane političke ili vojne grupe) tada će biti lakše da se iz činjenica slučaja izvede element namjere. Na taj način se pitanje postojanja 'rasprostranjene' ili 'sistematske' prakse može pokazati kao veoma važno u svjetlu izvođenja dokaza, ali ne i kao pravi element bića zločina**".[165]

Pristup Međunarodnog suda pravde u dokazivanju genocidne namjere, nažalost, nije reflektirao navednu relevantnu sudsku praksu.[166]

Genocid je, po definiciji, najteži, najkompleksniji i najgnusniji oblik zločina u historiji čovječanstva i jedan od najsloženijih društvenih procesa i pojava, projektovan u vremenu i prostoru kao proces koji se vrši u kontinuitetu (nad nezaštićenim, bespomoćnim, nedužnim i nenaoružanim žrtvama), kao niz međusobno funkcionalno povezanih različitih djelâ, počinjenih od strane velikog broja organizovano udruženih učesnika u procesu koji karakteriše planiranje, pripremanje, organizovanje i izvođenje, uz potpunu saglasnost,

---

[163] ICTY, *Kayishema,* 95-1, Presuda, 21. maj 1999, paragraf 93; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 46.

[164] *A. Cassese,* MEĐUNARODNO KRIVIČNO PRAVO, Beograd 2005, str. 112, nap. 6. A. Kaseze navodi kako su "izuzetno zanimljivi stavovi" Suda u Diseldorfu **"o faktičkim i psihološkim elementima na osnovu kojih se može izvesti zaključak o 'namjeri'"** (Isto).

[165] *A. Kaseze,* nav. dj., str. 115.

[166] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 47.

koordinaciju, neposredno učešće i kontrolu najviših državnih organa vlasti, što je karakteristično i za genocid nad Bošnjacimu u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća. Nesumnjivo je da se radi o pojavi koju najneposrednije proizvodi i iza koje stoji država kao politički subjekt. Kada je riječ, primjera radi, o masovnom učešću (ljudi) u genocidu, tako je samo u genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, prema istraživanjima Vlade Republike Srpske, učestvovalo (po raznim osnovama i na razne načine) preko 25.000 ljudi.[167] Zločin genocida se, kao takav, ne može ocjenjivati na nepovezan način. Nažalost, postoje primjeri, u Presudi, gdje je to evidentno, uključujući ključna pitanja, kao što je odgovornost SRJ za genocid u Srebrenici.[168]

Međunarodni sud pravde je odbio da indicira genocid iz **"kontinuiranih modela akata"**, čime je zanemario bogatu i relevantnu pravnu riznicu drugih sudova. Pored toga, Sud **nije uvažio svu kompleksnost zločina genocida,** a posebna definicija tog najtežeg oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, kao ni potrebu sveobuhvatnog pristupa prilikom razmatranja međusobno povezanih činjenica, te ulogu generala Mladića, oficira Vojske Jugoslavije, čiji je vrhovni komandant bio Milošević, zatim "Škorpiona" u genocidu u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995. Događaji su posmatrani na jedan nepovezan način, bez ikakve, makar i prikrivene želje da se profesionalno i moralno uđe u meritum predmeta i donese pravedna presuda.

---

[167] VLADA REPUBLIKE SRPSKE, *Radna grupa za sprovođenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine,* DOPUNA IZVJEŠTAJA OD 30. MARTA 1995, Banja Luka, 30. septembra 2005.

[168] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 48.

Genocid, kao i zločini protiv čovječnosti, po Antoniu Kasezeu, "obuhvataju veoma teška kršenja koja vrijeđaju naše shvatanje čovječanstva i predstavljaju napad na najosnovnije vrijednosti ljudskog dostojanstva"; "ne predstavljaju izolovane slučajeve, već su obično dio neke šire cjeline, bilo zbog toga što su dio operacija šireg obima i sastoje se od teškog gaženja ljudskog dostojanstva ili su povezani sistem vršenja nedozvoljenih radnji" i, "iako nije neophodno da ih vrše državni zvaničnici ili funkcioneri skupina, kao što su to pobunjenici, obično se vrše uz saučesništvo, prećutnim pristankom ili ih, u najmanju ruku, vlasti tolerišu ili pred njima zatvaraju oči" (*A. Cassese,* nav. dj. str. 121-122).

U slučajevima "**gdje se određene činjenice nisu uklapale u zaključke Suda, one su odbačene bez ikakvog opravdanja**",[169] kao što je to, pored ostalog, Deklaracija Savjeta ministara Srbije i Crne Gore. Ukazujući na ove činjenice, potpredsjednik Suda, Al-Khasawneh, je **uvjeren "da je, kada se radi o Srebrenici, odgovornost SRJ kao glavnog učesnika ili kao saučesnika dokazana na osnovu činjenica i prava**". Pored toga, on smatra da je "**u odnosu na druge dijelove Bosne i Hercegovine, da je Sud koristio adekvatnije metode ocjenjivanja činjenica, došao bi, najvjerovatnije do pozitivnih nalaza u pogledu međunarodne odgovornosti**".[170]

Srbija i Crna Gora je odbila da podnese integralni tekst pojedinih dokumenata, relevantnih za dokazivanje najneposrednijeg učešća i odgovornosti u izvršenom genocidu, a koje je od nje zahtijevala Bosna i Hercegovina. Naime, Srbija i Crna Gora je odbila da dostavi dokumenta (kompletne kopije) Vrhovnog saveta odbrane Savezne Republike Jugoslavije (stenografske bilješke i zapisnici), koja su dostavljena ICTY-u pod uslovima povjerljivosti. Ti dokumenti su kvalifikovani kao *povjerljivi*, "na osnovu odluke Savjeta o vojnoj tajni i na osnovu odluke o povjerljivosti materijala Savjeta Srbije i Crne Gore kao pitanje od interesa za nacionalnu sigurnost", i nalazili su se pod zaštitnim mjerama, uspostavljenim povjerljivim odlukama ICTY-a.[171] Iako je ograničeni - neznatni broj dokumenata te provenijencije

---

[169] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda,* Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 62.

[170] Isto.

[171] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA…**, paragrafi 204-205. Nacionalni savjet Srbije i Crne Gore za saradnju sa ICTY-em je, na zahtjev tužioca ICTY-a, Kancelariji tužioca ICTY-a dostavio "sve dokumente Vrhovnog savjeta odbrane - i to na originalnom jeziku - od 1992. do 1999. godine, koji su postojali u arhivi". Ti su dokumenti od strane Vrhovnog savjeta odbrane kvalifikovani kao *vojna tajna,* a Odlukom Savjeta ministara Srbije i Crne Gore kao *materijali od interesa nacionalne sigurnosti* (∴ SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, Beograd 2007, knj. 1, str. 699-701).

Nacionalni savjet za saradnju je, na osnovu odluke Savjeta ministara Srbije i Crne Gore, od Pretresnog vijeća ICTY-a u Predmetu *Tužilac protiv Slobodana Miloševića* zatražio zaštitne mjere, predviđene pravilom 54 *bis* (F) i (I) Pravilnikom o postupku i dokazima ICTY-a, u odnosu na određene dijelove tih dokumenata (Isto, str. 699).

ICTY je u više navrata, na osnovu zahtjeva i u "interesu Srbije i Crne Gore" ("vitalni nacionalni interes"), Srbiji i Crnoj Gori odobravao zaštitne mjere na dokumente Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije (stenografske bilješke i zapisnici), čime su (dokumenti) zaštićeni i uskraćeni Pravnom timu Bosne i Hercegovine, Međunarodnom sudu pravde i javnosti. Sudska vijeća su ocijenila da su zaštitne mjere opravdane, posebno "Četvrta" (30. juli 2003.) i "Deveta" odluka (15. oktobar 2003.), kojima su odobrene mjere zaštite, prihvatajući zahtjeve i argumentaciju Srbije i Crne Gore o mjerama zaštite, jer bi javno objavljivanje tih dokumenta, za koje je Srbija i Crna Gora tražila zaštitu, pored ostalog, **"nanijelo štetu njihovom vitalnom nacionalnom interesu kada je u pitanju rezultat postupka pred Međunarodnim sudom pravde, pokrenutog od strane Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore po optužbi za genocid" i moglo bi "dovesti Srbiju i Crnu Goru da plate stotine biliona odštete"** (ICTY, THE APPEALS CHAMBER, PROSECUTOR v. SLOBODAN MILOŠEVIĆ, *DECISION ON SERBIA AND MONTENEGRO'S FOR REVIEW - CONFIDENTIAL, 20. septembar 2005; ICTY, IN THE APPEALS CHAMBER, PROSECUTOR v. SLOBODAN MILOŠEVIĆ, DECISION ON REQUEST OF SERBIA AND MONTENEGRO FOR REVIEW OF THE TRIAL CHAMBER'S DECISION OF 6 DECEMBER 2005.* - CONFIDENTAL, 6 april 2006. i druge tajne odluke sudskih vijeća).

Neke sudske odluke, posebno Odluka Žalbenog vijeća od 20. septembra 2005, po kojoj je **"Pretresno vijeće pogriješilo u Četvrtoj i Devetoj odluci kojima se dozvoljavaju mjere zaštite po osnovu državnih interesa",** nisu prihvatile zahtjeve Srbije i Crne Gore, ocjenjujući da je dodjeljivanje zaštitnih mjera dokumentima Vrhovnog savjeta odbrane, u skladu s članom 54bis iz razloga "vitalnih nacionalnih interesa", bilo pogrešno, te su tražile da stenografske bilješke i zapisnici (dijelovi) Vrhovnog savjeta odbrane budu otpečaćeni, tj. javno objelodanjeni (Isto). Pretresno vijeće je, u skladu sa tom odlukom i zahtjevom Tužilaštva o ponovnom razmatranju Četvrte i Devete odluke (23. septembra 2005.), 6. decembra 2005. **opozvalo** mjere zaštite (ICTY, THE TRIAL CHAMBER, PROSECUTOR v. SLOBODAN MILOŠEVIĆ, *DECISION ON PROSECUTION MOTION FOR RECONSIDERATION OF DECISIONS CONCERNING SUPREME DEFENCE COUNCIL DOCUMENTS AND IMPLEMENTATION OF APPEALS CHAMBER REVIEW DECISION* – OF 6 DECEMBER 2005, par. 54). Međutim, Odlukom od 6. aprila 2006. Žalbeno vijeće je, pored ostalog, **poništilo** navedenu odluku Pretresnog vijeća, uključujući i nalog da navedeni dokumenti budu javni (Isto). Očigledno je da su dokumenti Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije zaštićeni, kako bi Srbija i Crna Gora bila oslobođena od odgovornosti za genocid i izbjegla plaćanje "stotine bilona reparacije" (Isto). Navedeni povjerljivi dokumenti ICTY-a potvrđuju činjenicu da je zaštita dokumenata Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije, ključnih za utvrđivanje odgovornosti Srbije i Crne Gore za genocid u Bosni i Hercegovini, data na pogrešnoj pravnoj osnovi, što su sudska vijeća ICTY-a (Pretresno i Žalbeno vijeće) sama konstatovala (u) svojim povjerljivim odlukama i bila svjesna tih pravnih (po)grešaka. Međutim, zaista začuđuje činjenica da je (jedno) Žalbeno vijeće, nakon što je donijelo odluku da je Pretresno vijeće napravilo pravnu (po)grešku, odbijajući mjere zaštite, i tu (po)grešku je Pretresno

Pravnom timu Bosne i Hercegovine bio na raspolaganju, ti dokumenti nisu imali nikakav značaj, jer su bili neupotrebljivi. Riječ je o "**redigovanim**" dokumentima Vrhovnog saveta odbrane, "**odnosno odjeljaka gdje su dijelovi teksta zatamnjeni kako se ne bi mogli pročitati**".[172]

Bosna i Hercegovina je, u skladu sa čl. 49. Statuta, od Suda zahtijevala navedenu dokumentaciju. U drugoj rundi iznošenja usmene argumentacije Bosna i Hercegovina je ponovo od Srbije i Crne Gore tražila da joj dostavi kopije cjelovitih neredigovanih verzija svih stenograma (stenografske bilješke) i svih zapisnika Vrhovnog saveta odbrane SRJ, tj. dokumentaciju koja je ranije dostavljena ICTY-u pod uslovima povjerljivosti, a koja je, "**očigledno, a ne samo u očima Tužene strane, direktno relevantna za dobijanje ili gubljenje ovog spora**". S tim u vezi, zamjenik agenta Bosne i Hercegovine je **izričito** zahtijevao "*da Sud naloži Tuženoj strani da tako postupi*" (kurziv preuzet iz originala).[173] Međutim, Sud nije prihvatio prijedlog Bosne i Hercegovine da **naloži** Srbiji i Crnoj Gori da dostavi navedenu dokumentaciju.[174] U odgovoru na navedeno pitanje, Sud je konstatovao da Bosna i Hercegovina "**raspolaže obimnom dokumentacijom i drugim dokazima, posebno iz arhive ICTY-a, koja je lako dostupna**", a koju je (Bosna i Hercegovina) "**maksimalno koristila**". Međutim, Sud nije udovoljio nijednom zahtjevu Bosne i Hercegovine "**da mu se dostave nere-**

---

vijeće kasnije ispravilo (opozvalo je mjere zaštite), poništilo odluku Pretresnog vijeća i ponovo povjerljivom naredbom Srbiji i Crnoj Gori odobrilo mjere zaštite. Očigledno da je Žalbeno vijeće, imajući u vidu interese Srbije i Crne Gore u postupku pred Međunarodnim sudom pravde, gdje je istovremeno vođena usmena rasprava, i svjesno zanemarujući njihov značaj za žrtve genocida, pravdu i pravičnost, poništilo odluku Pretresnog vijeća od 6. decembra 2005. Florence Hartmann je prva otkrila tu zavjeru, skandal i zločin, zbog čega je ICTY optužio za otkrivanje "informacija koje se nalaze u određenim povjerljivim odlukama, donesenim od strane Žalbenog vijeća u Predmetu IT-02-54-AR bis - *Tužilac protiv Slobodana Miloševića"* (ICTY, Predmet: IT-02-54-R 77.5, *Order in lieu of an Indicment of contempt in case against Florence* Hartmann, (Nalog [umjesto Optužnice] za nepoštivanje suda u slučaju protiv Florence Hartmann) www.icty.org).

[172] Isto, paragrafi 204-205.

[173] Isto.

[174] *∴* **SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, PRESUDA,** knj. 2, Beograd 2007, str. 12. Interesantno je da Sud nije pozvao Srbiju i Crnu Goru da dostavi bilo koji dokument.

digovane kopije dotičnih dokumenata".[175] Na taj način ključni dokumenti za utvrđivanje odgovornosti Srbije i Crne Gore za genocid u R BiH[176] nisu bili dostupni Pravnom timu Bosne i Hercegovine. Očigledno je riječ o aktivnostima zločinačkog karaktera koje su imale za cilj oslobađanje Savezne Republike Jugoslavije od odgovornosti za genocid u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća.

Sud je odbio brojne dokaze koje je Bosna i Hercegovina pokušala da "uvede u posljednjem trenutku" i "svaki 'moderniji' način na koji se pokušavalo pristupiti izvođenju dokaza", čime je Srbija i Crna Gora u tom dijelu suđenja "imala apsolutni uspjeh" i njen "procesni položaj je (bio) u potpunosti zaštićen". "Najbolji primjer tog uspjeha", je, po ocjeni Saše

---

[175] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA…**, paragraf 206.

[176] Dokumenti Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije, po ocjeni Tužilaštva ICTY-a, od 23. septembra 2005. (ICTY, *Prosecution Motion for Reconsideration of Decisions Concerning SDC Documents and Submissions on the Implementation of the Appeals Chamber Review Decision in relation to VJ Files and Other Documents Voluntarily Provided, filed confidientially on 23 September 2005.*) pokazuju: umiješanost Srbije i Crne Gore u oružane sukobe u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini; odnos između Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske i Srpske Vojske Krajine; prisustvo JNA i Vojske Jugoslavije u Bosni i Hercegovini; unapređivanje i penzionisanje oficira Vojske Republike Srpske i Srpske Vojske Krajine koje je obavljao Vrhovni savjet odbrane (ICTY, THE TRIAL CHAMBER, PROSECUTOR V. SLOBODAN MILOŠEVIĆ, **DECISION ON PROSECUTION MOTION FOR RECONSIDERATION OF DECISIONS CONCERNING SUPREME DEFENCE COUNCIL DOCUMENTS AND IMPLEMENTATION OF APPEALS CHAMBER REVIEW DECISION OF 6 DECEMBER 2005,** (ODLUKA O POKRETANJU KRIVIČNOG POSTUPKA ZA PONOVNO RAZMATRANJE ODLUKA U VEZI SA DOKUMENTIMA VRHOVNOG SAVETA ODBRANE I PROVEDBI REVIZIJE ODLUKE ŽALBENOG VIJEĆA OD 6. DECEMBRA 2005.) **paragraf 24, nap. 30**). S tim u vezi, Tužilaštvo je s pravom postavilo pitanje - da li bi Pretresno vijeće "bilo u stanju donijeti javnu presudu, kako se zahtijeva prema Pravilu 98 *ter*, ukoliko bi taj dokaz ostao zaštićen od javnog razotkrivanja, uprkos odsustvu pravnih osnovica po kojima ostaje tajna"? (Isto). Polazeći od toga da je ta ključna činjenica (zaštićenost relevantnih dokaza) bila dobro poznata Međunarodnom sudu pravde, opravdano se, u skladu sa navedenim pitanjem Tužilaštva ICTY-a, postavlja pitanje: kako je Međunarodni sud pravde mogao donijeti (pravednu?) Presudu pošto je znao da su ključni dokazi zaštićeni od javnosti. Nažalost, Međunarodni sud pravde svjesno i ciljano nije želio da donese pravednu presudu, te zbog toga nije pokazao nikakav interes za ključne dokaze i važnost tih dokumenata za ovaj predmet i pravedno suđenje.

Obradovića, člana Pravnog tima Srbije i Crne Gore i prvog savjetnika Ambasade Srbije i Crne Gore u Kraljevini Holandiji, "predstavlja 'savet' predsjednice Suda predstavniku Bosne i Hercegovine da iz spisa predmeta povuče komapkt disk sa ogromnim brojem javnih dokumenata i eskpertskih izvještaja Tribunala, jer je isti podnet suviše kasno da bi se tužena strana sa materijalom mogla upoznati i pripremiti odgovor".[177]

*
* *

Presuda je i u suprotnosti sa rezultatima istraživanja najpoznatijih i najpriznatijih naučnih autoriteta, koji praktično svi uvažavaju činjenicu da je **genocid prvenstveno zločin države**. Samo moderna država može provoditi dramatične genocidne akte barbarizma. Svi zločini genocida u XX stoljeću su vršeni uz planiranje, pripremanje, znanje, saglasnost i učešće države /država i njihovih najviših organa vlasti, što je slučaj i sa državom Saveznom Republikom Jugoslavijom (Srbijom i Crnom Gorom), koja je na kraju XX stoljeća vodila osvajački rat protiv Republike Bosne i Hercegovine i pri tom, pored ostalog, izvršila genocid nad Bošnjacima.

Međunarodni sud pravde je svu odgovornost Srbije i Crne Gore za genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Republici Bosni i Hercegovini prebacio na njihove kolaboracioniste - Republiku Srpsku, koja, po ocjeni Suda, kao i Vojska Republike Srpske, uključujući i generala Mladića "**ili bilo koje druge oficire**", nisu bili *de jure* organi SRJ. "**Nema sumnje da je**", po ocjeni Suda, "**SRJ pružala značajnu podršku, između ostalog, finansijsku pomoć Republici Srpskoj (paragraf**

[177] ∴ **SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, PRESUDA,** knj. 2, Beograd 2007, str. 11-12. Bosna i Hercegovina je 7. marta 2006. Sudu i Tuženoj strani dostavila CD-ROM koji sadrži "javni dokazni materijal Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i drugu dokumentaciju koju je citirala BiH u svojim usmenim izlaganjima". Srbija i Crna Gora je 10. marta obavijestila Sud "da se protivi podnošenju CD ROM-a iz razloga što bi podnošenje tako obimne dokumentacije u kasnoj fazi izazvalo ozbiljnu zabrinutost za poštovanje Pravila Suda i principa pravičnosti i ravnopravnosti strana". Sud je, nakon toga, odlučio "da je u interesu pravičnog odmjeravanja pravde da se CD ROM povuče", nakon čega ga je agent Bosne i Hercegovine povukao (Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA…**, paragraf 54).

bila i isplata plata i ostalih prinadležnosti nekim (ključnim oficirima - prim. S. Č.) **oficirima VRS**". Međutim, to ih, tvrdi Sud, "**automatski nije činilo organima SRJ**". Iako je pouzdano utvrđeno da je SRJ oficirima VRS zvanično davala plate, unapređenja i stanove, što je, pored brojnih dokumenata, potvrdio i Pravni tim Srbije i Crne Gore,[178] Sud nije našao dokaze da su **general Mladić ili bilo koji drugi oficir** bili oficiri SRJ – *de jure* organi **SRJ**. Oficiri Vojske Republike Srpske, uključujući i generala Mladića, su, tvrdi Sud, "**bili pod komandom predsjednika Republike Srpske i bili su potčinjeni političkom rukovodstvu Republike Srpske**", pri čemu su "**primali naređenja od Republike Srpske i Vojske Republike Srpske**, **a ne od SRJ**", i obavljali su zadatke "**u ime vlasti bosanskih Srba, a ne u ime SRJ…**; **oni su predstavljali elemente vršenja javne vlasti Republike Srpske**".[179] Najrelevatnija dokumentacija različite provenijencije potvrđuje suprotno - političko i vojno rukovodstvo Republike Srpske nije predstavljalo nikakav samostalan politički ili vojni subjekt. Riječ je o rukovodstvu paradržavne tvorevine velikosrpskog (beogradskog) režima i kolaboracionistima Slobodana Milošeića, kao što je to, uostalom bila praksa nacista u Drugom svjetskom ratu. Radovan Karadžić i Ratko Mladić, kao i svi drugi oficiri JNA/VJ na službi u "Republiku Srpsku" i "Republiku Srpsku Krajinu" ("savezne države" Savezne Republike Jugoslavije), primali su naređenja neposredno od državnog i vojnog vrha Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore. "Vojska Republike Srpske" i "Vojska Republike Srpska Krajina" su predstavljale strategijska tijela Vojske Jugoslavije.

Oslobađanje Srbije za genocid u Bosni i Hercegovini je tipični primjer **falsifikata**, **kontradiktornosti, tendencioznosti** i **političke odluke**, koja ima sve odlike politikantske manipulacije, a sa samom strukom, pravom i međunarodnim političko-pravnim odnosima nema nikakve veze. U suštini, ova politička odluka (Presuda) sama po sebi predstavlja grandiozni zločin nad međunarodnim pravom, njegovim sistemom i logikom, zatim nad Poveljom Ujedinjenih nacija i principima međunarodnog mira, pravde i

---

[178] ∴ **SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, PRESUDA,** knj. 2, Beograd 2007, str. 13.

[179] Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...,** paragrafi 386 i 388.

sigurnosti, ali nadasve monstruozan zločin nad dignitetom žrtava genocidâ uopšte, a posebno genocida u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća. I pored brojnih relevantnih dokaza koje je imao na raspolaganju, a koji govore suprotno, Sud je donio **političku odluku**, čime je nagradio Srbiju za genocid, a preživjele žrtve genocida ovim činom i konačno i nepopravljivo najgrublje povrijedio i kaznio. Ova presuda je primjer presedana u historiji tog suda, koja šalje nedvosmislenu poruku malim narodima, malim državama, nemoćnim i slabim u svijetu, da im se isto ili gore može dogoditi u svakom trenutku, a što zavisi samo od motiva, interesa i ciljeva jakih, moćnih i velikih. To je vjerovatno i primjer današnje demokratije, razvoja civilizacije i kulture predstavnika velikih sila, evropskih i svjetskih država, članica OUN-a, koji nisu ni mogli donijeti bolju Presudu. Sudeći i osuđujući Srbiju, nažalost, jednim dijelom osudili bi i sebe, pa je više nego jasno da su to imali u vidu i da nisu željeli imati snage i hrabrosti donijeti odluku kojom bi se zaštitile univerzalne ljudske vrijednosti, slobode i prava, što je konsekventno ponašanje tzv. međunarodne zajednice, OUN-a i njegovih organa i neposredno pred 11. juli 1995, kada su ispoljili najviši stepen neodgovornosti u sprovođenju Konvencije o genocidu, jer su dopustili i omogućili izvršenje genocida pred očima cjelokupne svjetske javnosti na osnovu najneposrednijeg medijskog praćenja izvršenja genocida.

Presuda Međunarodnog suda pravde, je također, eklatantan primjer kontinuirane najnegativnije politike i političke prakse međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini i Bošnjacima – žrtvama genocida, kojom se stavlja pečat na karakter društvenih i političkih procesa i postavlja najotvorenije pitanje mogućnosti opstanka Bošnjaka na ovom prostoru.

Presuda Međunarodnog suda pravde je puna brojnih falsifikata, laži i obmana, koje relevantna dokumentacija ne može potvrditi. Ni dio Presude u kome je utvrđeno postojanje genocida u Bosni i Hercegovini (sigurna zona Ujedinjenih nacija Srebrenica, jula 1995.), nije dovoljno valjan, kao što je, primjera radi, pitanje utvrđivanja postojanja genocidne namjere za istrebljenje Bošnjaka i vremena (datuma) njenog donošenja, zatim identifikacija dobne starosti žrtava genocida, itd, itd.

Neophodna, konkretna (specifična) namjera (*dolus specialis*) o **fizičkoj likvidaciji Muslimana Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija - Srebrenici, jula 1995**, nije nastala neposredno prije izvršenja genocida, niti postoji tek i samo od "**oko 12. ili 13. jula**" 1995.

("**sve do promjene vojnog cilja i nakon zauzimanja Srebrenice**"), niti je tada utvrđena,[180] kao što je to ICTY pogrešno utvrdio u presudama pretresnih vijeća u predmetima *Krstić* i *Blagojević*, a Međunarodni sud pravde zaključio i bez ikakvog kritičkog pristupa ili vlastitih istraživanja, samo preuzeo, nemajući razloga "da odstupi od čvrstog mišljenja Tribunala". Odluka o fizičkoj likvidaciji Bošnjaka nije "**donesena neposredno prije nego što se pristupilo njenoj realizaciji**", niti je to bio "**proces koji je veoma kratko trajao (u suštini između 13. i 16. jula 1995. godine), uprkos izuzetno velikom broju žrtava**".[181] Relevantna dokumentacija potvrđuje da je odluka o fizičkoj likvidaciji Bošnjaka Srebrenice, kao i ukupnog područja istočne Bosne i cijele teritorije Republike Bosne i Hercegovine, donesena prije otpočinjanja i izvođenja agresije, odnosno prije izvršenja prvih elemenata zločina genocida i može se u kontinuitetu pratiti od 1991. i ranije. Tim prije, jer konkretna namjera o istrebljenju muslimana na Balkanu, uključujući i Bošnjake u Bosni i Hercegovini, u suštini datira još od početka XIX stoljeća i u skladu je sa srpskim velikodržavnim projektom fašističkog karaktera i njegovom ideologijom, politikom i praksom. Riječ je o procesu koji u kontinuitetu traje preko dva puna stoljeća i ponovo je u drugoj polovini 80-ih godina XX stoljeća obnovljen i eskalirao osvajačkim ratovima i brojnim drugim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i genocidom nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini, od Prijedora, Ključa, Sanskog Mosta, pa sve do Vlasenice, Bratunca, Srebrenice, Zvornika, itd, itd.[182]

U genocidu u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, nisu likvidirani samo "**vojno sposobni muškarci**" ili "**punoljetno muško stanovništvo muslimanske zajednice**", već i **djeca**, što, pored ostalog, pokazuju forenzička istraživanja ICTY-a i rezultati Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu. Naime, jula 1995. u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici ubijeno je preko 800 djece i nekoliko žena.

---

[180] Isto, paragraf 295.

[181] Isto, paragraf 423.

[182] S. Čekić, **IDEOLOGIJA I POLITIKA AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA,** *Univerzitetski informativni glasnik,* Specijalno izdanje, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, juli 2009, str. 4-10.

Međunarodni sud pravde je, nažalost, pokazao i određeni stepen nepoznavanja i nerazumijevanja, tačnije rečeno - neznanja međunarodnog humanitarnog prava, što je, također, slučaj i sa ICTY-em. Naime, oba suda su, kada je u pitanju status žrtava, izveli pogrešan zaključak da je riječ o **civilima** i **vojnicima**. Iznenađuje činjenica da jednom i drugom sudu nije poznat pojam **borac**, jer međunarodno humanitarno pravo, tretirajući pitanje statusa žrtava, razlikuje: **civile** i **borce** (a ne: **civile** i **vojnike**). Na taj su način oba suda učinila sadržajnu i suštinsku grešku koja doprinosi iskrivljenim rezultatima istraživanja koja tretiraju segment statusa žrtava. Zapravo radi se o nepoznavanju valjanih definicija osnovnih bitnih i kategorijalnih pojmova.[183]

*

* *

Mnogobrojni relevantni izvori različite provenijencije pouzdano ukazuju na dvije početne i osnovne, bitne, fundamentalne postavke i odredbe savremenih događanja i događaja u Republici Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća:

- prvo, na Republiku Bosnu i Hercegovinu je izvršena **klasična oružana agresija**, odnosno zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, što je, po osnovnom shvatanju i definiciji **međunarodni oružani sukob** i
- drugo, na okupiranim teritorijama Republike Bosne i Hercegovine i gradovima u opsadi nad Bošnjacima je izvršen najteži zločin - **zločin genocida**.[184]

---

[183] Detaljnije o tome vidi: S. Čekić, **ISTRAŽIVANJE ŽRTAVA GENOCIDA SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU - Naučno-teorijska i metodološko-metodska pitanja i problemi,** Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu - Kult B, Sarajevo 2007.

[184] Šire o tome vidi: S. Čekić, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU: Planiranje, priprema, izvođenje,** Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu -Kult B, Sarajevo 2004.

Imajući u vidu prethodno navedene bazne postavke, neophodno je, radi historijske istine, podsjetiti na bitne činjenice utvrđene na osnovu izvorne i relevantne dokumentacije:

- **srpski nacizam** je ponovo - tokom posljednje decenije XX stoljeća - **generirao najteže zločine** koji su poznati čovječanstvu;
- srpska nacionalistička elita (politička, intelektualna i crkvena) je, na temelju velikodržavnog projekta Velike Srbije ("**svi Srbi u jednoj državi**"), devedesetih godina XX stoljeća dovela do unutrašnje krize u SFRJ i razbila zajedničku državu;
- Republika Srbija, je izmjenom Ustava od 28. septembra 1990, praktično **izvršila secesiju** (od SFRJ) i preuzela funkcije samostalne, suverene i nezavisne države, čime je sama izuzeta iz pravnog sistema SFRJ, što je po zakonima SFRJ predstavljalo najteže krivično djelo;
- agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima čine **suštinu zajedničkog zločinačkog poduhvata** država SRJ (Srbije i Crne Gore) i Republike Hrvatske, njihovih rukovodstava i brojnih rukovodilaca političkog, vojnog, policijskog i upravnog vrha, te njihovih petokolonaša, kolaboracionista i plaćenika;
- namjera tog zločinačkog čina, utemeljena na srpskom i hrvatskom velikodržavnom projektu, imala je za cilj okupaciju, a onda i uništenje **Republike Bosne i Hercegovine kao države, te "konačno rješenje" muslimanskog pitanja - potpuno istrjebljenje Bošnjaka ili njihovo svođenje na beznačajnu etničku skupinu**. U funkciju tih zločinačkih aktivnosti poslušno su se, kao saradnici i izvršioci, stavili servilni petokolonaši iz Bosne i Hercegovine ("Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna", "Republika Srpska" i "Autonomna Pokrajina Zapadna Bosna") i Republike Hrvatske ("Republika Srpska Krajina");
- radi ostvarivanja navedenog zločinačkog poduhvata preduzete su sljedeće aktivnosti: **razbijen je ustavni koncept odbrane SFRJ; smanjena i razoružana Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine i još nekih konstitutivnih elemenata Federacije; JNA je, od antifašističke i multietničke, "transformisana" u veliko-**

srpsku vojsku; obnovljeni su i eskalirali i Velikosrpski i Velikohrvatski pokret; utvrđeni su metodi, mehanizmi i postupci planiranja i pripremanja zločina; postignut je načelan dogovor o uništenju Bosne i Hercegovine (marta 1991.); omeđavane su granice Velike Srbije i Velike Hrvatske; organizovana je i naoružana peta kolona (velikosrpska i velikohrvatska) susjednih država u Bosni i Hercegovini; komandovanje na okupiranim teritorijama objedinjeno je u rukama šefova susjednih država - okupacionih sila; zauzete su polazne pozicije za agresiju i druge zločinačke aktivnosti, uključujući i genocid nad Bošnjacima;

- agresija na Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima su **isplanirani** (intelektualno, ideološki, politički, vojno, ekonomski, medijski, obavještajno, psihološki, itd.), sa jasno postavljenim **ciljem**, **naređeni** sa nadležnih političkih i vojnih mjesta i **izvršeni** planski, sistematski i organizovano. Poznate su **države agresori**, zatim **ideolozi, planeri, naredbodavci, izvršioci i saradnici, te kako su zločini izvršeni i zbog čega su izvršeni**;

- oružana agresija, osvajački rat za teritoriju, za "životni prostor", za otimanje tuđe zemlje, protiv Bosne i Hercegovine bio je sastavni dio Miloševićeve državne politike,[185] u čije je ime najveći dio Bosne i Hercegovine okupiran, a Bošnjaci ubijani, protjerivani i odvođeni u koncentracione logore samo zbog njihove **nacionalne i vjerske pripadnosti**. Genocid nad Bošnjacima je, pored zauzimanja i podjele Bosne i Hercegovine između dva agresora, predstavljao instrument ostvarivanja osnovnog cilja agresije – **širenja agresorskog lebensrauma**. Bitan uslov za ostvarenje tog cilja bilo je biološko i duhovno istrebljenje Bošnjaka, koji su stajali na putu ostvarenja tog zločinačkog plana. Neobjašnjiva pasivnost međunarodne zajednice, neadekvatan odnos Ujedinjenih nacija, tobožnja neutralnost svjetskih sila i nedjelotvornost međunarodnog poretka omogućile su da agresori i njihovi kolaboracionisti upravo tim

[185] U ovom radu autor ne tretira pitanje hrvatskog velikodržavnog projekta, fašističkog i genocidnog karaktera, i zločine koji su, u skladu sa tim, izvršeni u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća.

instrumentom pokušaju ostvariti eksterminaciju Bošnjaka i nad njima počine genocid;

- neposredno pred početak agresije na Bosnu i Hercegovinu JNA je, u procesu disolucije zajedničke države, praktično udvostručila gustinu posjedanja SR BiH i pod izgovorom izvođenja vojnih vježbi, zauzela sve strateške položaje, zaposjela vitalne objekte oko gradova i naselja, potpuno kontrolišući sve značajnije komunikacije, čime je izvršila blokadu funkcionisanja legalne države. Istovremeno, JNA je ukopavala artiljerijsko naoružanje, postavljala mitraljeska gnijezda i straže, pravila fortifikacijske linije na svim strateškim mjestima oko gradova, izmještala vojnike i glavninu teškog naoružanja iz kasarni, dovlačila novo naoružanje, gorivo, municiju i druga meterijalno-tehnička sredstva, masovno mobilisala i obučavala srpsko stanovništvo. To joj je omogućilo da već u prvim mjesecima otvorene agresije efektivno okupira 3/4 državne teritorije;
- odluka o formiranju vojske "**za Srbe u BiH**" donesena je na sastanku u Beogradu 30. aprila 1992. Naredbu o ustrojavanju "Vojske Srpske Republike BiH" 10. maja 1992. donio je Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, a potpisao zastupnik saveznog sekretara za narodnu odbranu (general Blagoje Adžić). Da bi prikrili učešće Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u osvajačkom (agresorskom) ratu protiv Republike Bosne i Hercegovine i genocidu nad Bošnjacima i da bi se navodno razlikovao od **Generalštaba** Vojske (Savezne Republike) Jugoslavije tom je naredbom formiran "Glavni štab VRS", na čelu sa komandantom Ratkom Mladićem;
- **komande**, **jedinice** i **ustanove** 2. vojne oblasti JNA su, u skladu sa odlukama Velikosrpskog rukovodstva i lično Slobodana Miloševića, "**činile kičmu Vojske Republike Srpske, sa kompletnim naoružanjem i opremom**";
- **starješine** (srpski oficiri i podoficiri) porijeklom iz Srbije i Crne Gore ni poslije 19. maja 1992. ni iz daleka nisu napustili Bosnu i Hercegovinu. U "Vojsci Republike Srpske" je maja 1992. i kasnije bilo dosta starješina koji nisu bili državljani Bosne i Hercegovine. Jedan

broj takvih se izjasnio da bude premješten na teritoriju Savezne Republike Jugoslavije. Međutim, oni nisu mogli napustiti Bosnu i Hercegovinu jer je Glavni štab "Vojske Republike Srpske Bosne i Hercegovine", naređenjem Pov. br. 25/143-1, od 19. maja 1992, to zabranio. Bosnu i Hercegovinu su napustili vojnici na odsluženju kadrovskog roka (oko 8.000: Srbi, Albanci, Crnogorci i Muslimani) i pitomci vojnih škola, porijeklom iz Srbije i Crne Gore;

- profesionalni vojnici Vojske Jugoslavije (profesionalni oficiri, profesionalni podoficiri, oficiri po ugovoru, podoficiri po ugovoru i vojnici po ugovoru) su, po naređenju pretpostavljenog starješine, a u skladu sa članom 58. Zakona Vojske Jugoslavije, upućivani (raspoređivani) na ratište u Republiku Bosnu i Hercegovinu - u drugu međunarodno priznatu državu, "**na privremeni rad**" - na službi u "Vojsku Republike Srpske", gdje su izvršavali zadatke "**u zoni borbenih dejstava**" i "**na prostorima zahvaćenim borbenim dejstvima**" i boravili i učestvovali "**u oružanim akcijama na prostorima bivše SFRJ**".

Među brojnim (posebno) profesionalnim oficirima Vojske Jugoslavije koji su učestvovali u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima ukazaćemo na sljedeće generale i pukovnike:

- Radislav Krstić,
- Stanislav Galić,
- Dragomir Milošević,
- Zdravko Tolimir,
- Momir Talić,
- Milan Gvero,
- Novica Simić,
- Milenko Živanović,
- Svetozar Andrić,
- Bogdan Subotić,
- Nikola Delić,
- Momir Zec,
- Dušan Kukobat,

- Vlado Lizdek,
- Dragiša Masal,
- Savo Sokanović,
- Radivoje Tomanić,
- Milan Torbica,
- Boško Gvozden,
- Novak Đukić,
- Radmilo Zeljaja,
- Dragomir Keserović,
- Radivoje Miletić,
- Bogdan Kovač,
- Marko Lugonja,
- Ljubomir Obradović,
- Dragan Obrenović,
- Vinko Pandurević,
- Cvjetko Savić,
- Milivoje Samardžić,
- Čedo Sladoje,
- Bogdan Sladojević,
- Veljko Stojanović,
- Đuro Beronja,
- Ljubiša Beara
- Petar Skrbić,
- Manojlo Milovanović,
- Jovo Marić,
- Boško Kelečević,
- Vladimir Arsić,
- Radovan Grubač,
- Živomir Ninković,
- Božo Novak,
- Grujo Borić,
- Dušan Josipović,
- Luka Dragičević i mnogi drugi.

- General Ratko Mladić je bio faktički i suštinski komandant Glavnog štaba 30. Kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije u Beogradu, a formalno komandant Glavnog štaba "Vojske Republike Srpske".

General Dragomir Milošević se, u svojstvu oficira JNA/Vojske Jugoslavije i državljanina Srbije (Ub, Valjevo), na službi u Vojnoj pošti 3001 Beograd, nalazio "**na prostoru zahvaćenom ratnim dejstvima i u sastavu jedinice koja je izvršavala zadatke** od 30. juna 1991. do 14. decembra 1995". On je učestvovao **u oružanim akcijama** protiv Bosne i Hercegovine - "**u odsudnim bitkama širom RS, a posebno na sarajevskom delu fronta**", i drugim oblicima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. U neposrednom izvršenju zločina u Bosni i Hercegovini Dragomir Milošević je, kao pripadnik Glavnog štaba 30. Kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije Vojne pošte 3001 - garnizon u Beogradu, bio na službi u "Vojsci Republike Srpske" - Vojna pošta - 7598 Lukavica - Sarajevo (komandant Sarajevsko-romanijskog korpusa), gdje je 17. maja 1995. ranjen "**tokom izvođenja borbenih dejstava na objektu 'Bosut' u širem rejonu Zlatišta kod Sarajeva**". On je 10. septembra 1996. pokrenuo postupak protiv Savezne Republike Jugoslavije radi naknade štete po osnovu ranjavanja. Milošević je, prema Presudi Drugog opštinskog suda u Beogradu, od 9. jula 2001, "**u vreme povređivanja bio profesionalni oficir Vojske Jugoslavije, od koje je i primao svo vreme platu, te da je njegovo učešće na ratištu u širem rejonu Zlatišta kod Sarajeva bilo svakako uz saglasnost, odnosno saznanje Generalštaba Vojske Jugoslavije, jer bi u protivnom bilo kakav neovlašćeni odlazak tužioca**/tj. Dragomira Miloševića - prim. S. Č./, **kao profesionalnog oficira Vojske Jugoslavije na ratište u drugu Međunarodno priznatu državu povlačilo prestanak radnog donosa, a takva mera tužiocu nije izrečena od strane njegovih pretpostavljenih, niti su u tom smislu do završetka rasprave pred ovim sudom o istom pruženi dokazi**." Stoga je Drugi opštinski sud u Beogradu presudio da "**u konkretnom slučaju postoji odgovornost tužene Države SRJ za štetu koju je tužilac pretrpio i to po principu objektivne odgovornosti na osnovu člana 174. Zakona o obligacionim odnosima, jer se radi o šteti nastaloj od opasne delatnosti**."[186]

[186] Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, OKRUŽNI SUD U BEOGRADU, XIV-P-br. 5410/99, 9. juli 2001, PRESUDA.

- JNA je, a kasnije Vojska Jugoslavije, operativno planirala, pripremala, koordinirala, usmjeravala i vodila borbene operacije u i protiv Bosne i Hercegovine. Jedinice JNA, a kasnije i Vojska Jugoslavije, te specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, učestvovale su u ofanzivnim dejstvima na teritoriji Bosne i Hercegovine, uključujući padobranske i diverzantske snage. Svi strateški i operativni planovi upotrebe komandi i jedinica "Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine", odnosno "Vojske Republike Srpske", su izrađivani u Generalštabu Vojske (Savezne Republike) Jugoslavije u Beogradu, a zatim su, po već razrađenoj liniji rukovođenja i komandovanja, dostavljani Glavnom štabu "Vojske Republike Srpske", kao operativno-strateškom nosiocu na realizaciju i izvršenje. Ta je vojska (JNA/VJ) sve naredbe izdavala u Beogradu i dostavljala ih i svojim snagama u Bosni i Hercegovini ("Vojska Republike Srpske") koje su redovno izvještavale svoju vrhovnu komandu (u Beogradu). Te su dvije vojske bile jedna armija, odnosno sastavni dijelovi jedinstvene Vojske Jugoslavije (Savezna Republika Jugoslavija);
- "Vojska Republike Srpske" je bila **podređena Vojsci Jugoslavije**, posebno u pogledu dejstava. U suštini je formiranje i "djelovanje" "Vojske Republike Srpske" bilo samo **pravna fikcija** u nastojanju da se zamaskira i prikrije učešće JNA/Vojska Jugoslavije u agresiji i genocidu u Bosni i Hercegovini. Kadrovska politika "Vojske Republike Srpske" i sve druge zločinačke aktivnosti u i protiv Republike Bosne i Hercegovine su vođene preko 30. kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije (Vojna pošta 3001) u Beogradu, čiji je komandant bio general Mladić, oficir Vojske Jugoslavije i državljanin Srbije, odakle je (iz i preko Beograda), pored ukupne logističke podrške, planiranja i drugih potreba za vođenje agresije, išla i redovna službena korespodencija, kao i telefonske veze. Tim putem je naređivana i upotreba zabranjenih hemijskih i drugih sredstava;
- "Vojska Republike Srpske", kao sastavni dio jedinstvenih Oružanih snaga Savezne Republike Jugoslavije i njen strategijski elemenat, se u potpunosti oslonjala na Beograd, na popunu starješinskim i

vojničkim kadrom, na kompletnu logističku podršku (avijacija, borbena i neborbena vozila, tenkovi, transporteri, artiljerijsko i pješadijsko naoružanje, radarsko-računarska sredstva, minsko-eksplozivna sredstva, municija, gorivo i mazivo, sanitetski materijal, zdravstveno zbrinjavanje i svu drugu vojnu opremu). Plate aktivnih i penzije penzionisanih starješina dobivaju u Saveznoj Republici Jugoslaviji za cijelo vrijeme trajanja agresije, a penzije i danas;

- profesionalnim vojnicima (profesionalni oficir, profesionalni podoficir, oficir po ugovoru, podoficir po ugovoru i vojnik po ugovoru) Vojske Jugoslavije "**koja je izvodila oružane akcije**" u i protiv Bosne i Hercegovine, formalno na službi u komandama, jedinicama i ustanovama "Vojske Republike Srpske", je, na osnovu člana 156. i 157. Zakona o Vojsci Jugoslavije, priznavano pravo na penzijski staž ("ratni staž") osiguranja u dvostrukom trajanju i pravo na naknadu za službu pod otežanim (posebnim uslovima od 34-38 odsto), te pravo na naknadu troškova zbog odvojenog života od porodice. Vojska Jugoslavije je (svojim) profesionalnim vojnicima koji su učestvovali "**u oružanim akcijama**" protiv Republike Bosne i Hercegovine "**svo vreme tokom ratnih dejstava isplaćivala platu**";
- starješine "Vojske Republike Srpske" postavljane su i unapređivane od strane predsjednika Savezne Republike Jugoslavije i načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije;
- genocid nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini je dobro osmišljen i izvršen planski, sistematski, organizovano i ciljno (uprkos nepovoljnog razvoja događaja po agresora: prisustvo svjetskih medija, vojnih posmatrača, UNPROFOR-a, UNHCR-a i drugih međunarodnih organizacija i njihove neutralnosti u oružanom sukobu međunarodnog karaktera, grčevita i žilava odbrana žrtava agresije i genocida, izostala, pa katastrofalno zakašnjela međunarodna vojna intervencija u zaustavljanju genocida, itd.), uz, nažalost, **masovno učešće srpskog naroda**. Samo u genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, učestvovalo je (po raznim osnovama i na

različite načine), prema istraživanjima Vlade Republike Srpske, preko 25.000 ljudi;[187]

- za istrebljenje Bošnjaka, međunarodnim humanitarnim pravom zaštićene grupe (nacionalne i vjerske), postojala je **genocidna zločinačka namjera** i **genocidni plan** (postoje, pored strateških prioriteta i ostalog, naredbe za izvršenje genocida, uključujući i formiranje konclogora). Slobodan Milošević je "**bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata, koji je uključivao i rukovodstvo bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se djelimično unište bosanski Muslimani kao grupa**";[188]
- agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu je, uz **embargo na oružje i humanitarnu politiku** Ujedinjenih nacija, Evrope i međunarodne zajednice **i međunarodnu strategiju ignoriranja velikodržavnog fašističkog i genocidnog projekta Velike Srbije**, bila sastavni dio Miloševićeve državne politike, u čije je ime najveći dio Bosne i Hercegovine okupiran, a Bošnjaci ubijani, protjerivani i odvođeni u konclogore zbog njihove nacionalne i vjerske pripadnosti i zauzimanja njihove zemlje, pljačkanja materijalnih dobara i druge pokretne imovine, te otimanja i prisvajanja njihovih kuća i stanova i zatiranja tragova kulturnih i civilizacijskih tekovina;
- kolaboracionisti velikosrpskog agresora (politički, vojni, policijski i upravljačko-izvršni potencijal Republike Srpske, odnosno zvanična vlast Republike Srpske) su pod neposrednim rukovodstvom, organizacijom, komandom, učešćem i podrškom države Srbije i Crne Gore / Savezne Republike Jugoslavije, koja je okupirala preko 70%

---

[187] VLADA REPUBLIKE SRPSKE, Radna grupa za sprovođenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine, *IZVJEŠTAJ,* Banja Luka, 30. mart 2005. i *DOPUNA IZVJEŠTAJA,* Banja Luka, 30. septembar 2005.

[188] ICTY, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, *Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude,* Hag, 16. juni 2004; ∴ MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI - MEĐUPRESUDA HAŠKOG TRIBUNALA OD 16. JUNA 2004, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2007, str. 163.

teritorije Republike Bosne i Hercegovine, učestvovali u genocidu, zločinima protiv čovječnosti i ratnim zločinima nad Bošnjacima;

- fašističko i genocidno rukovodstvo kolaboracionističke tvorevine Republike Srpske, na čelu sa Radovanom Karadžićem, Momčilom Krajišnikom, Biljanom Plavšić i drugima, koju je generirao srpski nacizam i na kostima ubijenih Bošnjaka inaugurirao genocidnu tvorevinu nazvanu republikom, imalo je **genocidnu namjeru** i **genocidni plan** o istrebljenju Bošnjaka, po kojem je genocid vršen i izvršen;

- u zauzimanju Srebrenice, sigurne zone Ujedinjenih nacija, i izvršenju genocida nad Bošnjacima jula 1995, učestvovale su, pored vojnih i policijskih snaga kolaboracionističke, fašističke i genocidne Vojske Republike Srpske i Vojske Republike Srpska Krajina, i oružane snage Savezne Republike Jugoslavije (Vojska Jugoslavije i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije). Tako su, primjera radi, neposredno u egzekucijama zarobljenih Bošnjaka učestvovali pripadnici Vojske Jugoslavije i specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije;

- genocid nad Bošnjacima je, u skladu sa velikosrpskom genocidnom ideologijom, politikom i praksom, a po uzoru na fašizam i nacizam, (iz)vršen u kontinuitetu, sa manjim ili većim oscilacijama do kraja 1995, bez obzira na broj likvidiranih. Najmasovniji pokolji bili su u regijama od po desetak opština sa bošnjačkom većinom (stanovništva) u Podrinju, Bosanskoj posavini, te Potkozarju i u dolini Sane, regijama koje su prije izvršenja genocida naznačene kao strateški prioriteti velikosrpskog agresora i njegovih kolaboracionista. **Masovne grobnice i koncentracioni logori** su bitni pokazatelji agresije i realizacije njene osnovne namjere - biološko i duhovno istrijebljenje Bošnjaka, odnosno genocid nad tim narodom;

- Republika Bosna i Hercegovina, međunarodno priznata država i članica Ujedinjenih nacija, za vrijeme agresije i genocida imala je ogromne žrtve. Ukupan **broj ubijenih**, **prisilno protjeranih, ranjenih i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava** još uvijek nije naučno utvrđen. U dosadašnjim istraživanjima samo broj ubijenih (i poginulih) se kreće u rasponu od

25.000 do 328.000. Istraživači ICTY-a (demografski vještaci Tužilaštva), Dr Ewa Tabeau i Dr Jakub Bijak, temeljeći svoje podatke i na rezultatima istraživanja Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, ocjenjujući ih kao pouzdane i vjerodostojne, a izvore relevantne, procijenili su sredinom 2003. godine **minimalnu cifru** "**ukupnog broja smrti povezanih sa ratom u Bosni i Hercegovini**" na **102.622 osoba, od čega 55.261 (54%) civila i 47.360 (46%)** "**vojnih**" **smrti**, naglašavajući da su ti podaci još uvijek **nepotpuni**. U njihovu analizu nisu uključeni podaci o "svim slučajevima smrti povezanih sa ratom u Bosni i Hercegovini", kao ni smrtni slučajevi koji su bili rezultat teških životnih uslova, te "poremećaji u procesima reprodukcije".[189]

---

[189] E. Tabeau - J. Bijak, WAR - RELATED DEATHS IN THE 1992-1995 ARMED CONFLICT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA A CRITIQUE OF PREVIOUS ESTIMATES AND RECENT RESULTS, (LJUDSKI GUBICI U ORUŽANOM SUKOBU U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1992-1995. – KRITIČKI OSVRT NA PREDHODNE PROCJENE I NAJNOVIJI REZULTATI) *Europian Journal of Population,* Springer, 2005, str. 187-215. Kritički osvrt na rezultate istraživanja Ewe Tabeau i Jakuba Bijaka vidi, šire i potpunije, u: S. Čekić, ISTRAŽIVANJE ŽRTAVA GENOCIDA SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU - Naučno-teorijska i metodološko-metodska pitanja i problemi, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu - Kult B, Sarajevo 2007. , str. 81-188. Kada se govori o rezultatima istraživanja demografskih vještaka ICTY-a, neophodno je iz više razloga, a posebno u vezi sa utvrđivanjem ukupnog broja žrtava genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Republici Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća, obavezno imati u vidu sljedeću činjenicu: njihova statistika, je kao i "sve statistike" konzervativna, tj. relativno niska, što je povezano sa prirodom svake presude. Naime, njihovi izvještaji (često) pokazuju minimalan broj žrtava (ili "najmanje" brojeve), za koje je karakteristično "što je obuhvat očigledno nepotpun, što znači da su brojevi relativno mali, tj. umanjeni". Ovu činjenicu demografski vještaci permanentno korektno naglašavaju u svim svojim izvještajima, navodeći da "pristup minimalnih brojeva uzima u obzir jedino one podatke o smrti/ranjavanju koji se mogu direktno vezati za ratne aktivnosti", pri čemu su "indirektni smrtni slučajevi" (glad, loša higijena, fizički i psihički premor, iscrpljenost, uništena boravišta i drugo) isključeni iz minimalnih brojeva, a što je u suprotnosti sa Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Stoga oni navode da njihove izvještaje "ne treba uzimati kao krajnji izvor ratne statistike", već oni "služe u posebne svrhe ICTY predmeta" i treba ih koristiti samo u kontekstu tih predmeta. Nažalost, mnogi kvazi-istraživači, a posebno ideolozi, učesnici i izvršioci genocida, kao i oni koji umanjuju, relativiziraju i poriču genocid u Bosni i Hercegovini, ove

Pored masovnih i pojedinačnih ubistava, izvršeni su i drugi brojni oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, od kojih ovom prilikom navodimo:

- **nekoliko stotina hiljada ranjenih**, od čega nekoliko desetina hiljada djece;
- **više stotina hiljada zatočenih** u preko 650 koncentracionih logora i drugih mjesta zatočenja;
- **nekoliko desetina hiljada silovanih i seksualno zlostavljanih djevojčica, djevojaka, žena** (uključujući i starice), pa i muškaraca;
- iz svojih domova je, u panici, strahu i haosu, prisilno protjerano sa svojih staništa preko **2,200.000 ljudi**, a što čini više od jedne polovine ukupnog stanovništva Republike Bosne i Hercegovine po Popisu iz marta 1991;[190]
- **1.370.000 lica** je sa teškim psihičkim povredama;
- velikosrpski agresor je u gradovima pod opsadom i sigurnim zonama Ujedinjenih nacija, kao i mnogim naseljima u blizini fronta, **nametnuo takve uslove života koji su imali za cilj potpuno ili djelimično uništenje Bošnjaka - ciljne grupe**;
- ***značajno povećanje mortaliteta stanovništva***, **zbog teških uslova agresije i genocida.** To povećanje mortaliteta se, prije svega, odnosi na starija lica i djecu, čiji broj je vrlo znatan;
- ***bitno i značajno smanjenje nataliteta*****, koje se odnosi na smanjenje *prirodnog priraštaja stanovništva,* zbog teških uslova agresije i genocida**;

---

podatke koriste kao potpune, objektivne i konačne. Podatke demografskih vještaka ICTY-a je s navedenim ciljem koristio, primjera radi, Pravni tim Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u procesu *Bosna i Hercegovina protiv SRJ (SCG)* pred Međunarodnim sudom pravde (∴ RAT U BROJKAMA - DEMOGRAFSKI GUBICI U RATOVIMA NA TERITORIJI BIVŠE JUGOSLAVIJE OD 1991. DO 1999, priredila Ewa Tabeau, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd 2009, str. 13-20, 575, 694 i dr.).

[190] Isto, str. 210. Broj prisilno protjeranih lica (izbjeglica i raseljenih) u Bosni i Hercegovini je, prema podacima UNHCR-a, 6. novembra 1992. iznosio 2,626.840 (1,816.840 izbjeglica i 810.000 raseljenih lica); 1. aprila 1996. godine 2,211.833 (1,211.833 izbjeglica i 1,000.000 raseljenih lica), a 1. decembra 1997. godine 2,140.544 (1,324.544 izbjeglica i 816.000 raseljenih lica) - Isto, str. 210.

- velikosrpski agresor i njegovi kolaboracionisti su u pojedinim mjestima i krajevima prisilno **prevodili muslimane u pravoslavnu vjeru**. O tome postoje svjedočenja građana iz Kalimanića, Rogatice, Bjelimića, Foče, Kozarca, Semberije i drugih mjesta;
- agresor je **opljačkao, porušio, sistematski uništio i izbrisao tragove na oko 1.200 objekata islamske arhitekture**, među kojima su brojne džamije, mektebi, tekije, turbeta i druge sakralne građevine, među kojima je i mnogo onih koje imaju neprocjenjivu historijsko-kulturnu, umjetničku i naučnu važnost i koje su nenadomjestive. Istovremeno, srpsko-crnogorski fašisti uništili su ili oštetili više od 500 vjerskih objekata katoličke crkve i nekoliko jevrejskih;
- agresor je **opljačkao, porušio i popalio na stotine hiljada stambenih objekata**. Procjenjuje se da je uništeno i oštećeno između 60 do 70% ukupnog broja stambenih jedinica u Republici Bosni i Hercegovini. Razoreni su i uništeni mnogi infrastrukturni objekti u oblasti saobraćaja i veza (željeznička i putna infrastruktura, PTT saobraćaj i RTV);
- agresor je **opljačkao, razorio i uništio mnoge industrijske objekte, poljoprivredna dobra, hotele, motele i turističke centre**, te **bezbroj malih zanatskih i trgovačkih radnji u privatnom vlasništvu**. Procjenjuje se da je uništeno i oštećeno između 50 do 60% industrijskih objekata;
- velikosrpski zločinci **uništili su oko 55% zdravstvenih objekata**, čime je iz upotrebe izbačeno na hiljade bolničkih kreveta. Ubijeno je 349 ljekara i drugih zdravstvenih radnika, uglavnom na radnom mjestu (samo na području Sarajeva 47). Uništeno je oko 400 sanitetskih vozila;
- među najtežim rezultatima agresije je i **razaranje i uništenje gotovo svih obrazovnih, naučnih, kulturnih i sportskih objekata**. Dovoljno je u tom pogledu spomenuti činjenicu da je agresor granatirao i zapalio Nacionalnu i univerzitetsku biblioteku u Sarajevu (zbirku periodičnih publikacija sa više od 30.000 naslova iz svih oblasti nauke i ljudskog života uopće. Periodika je imala blizu pola miliona tomova, a u Vijećnici je bilo i oko 850.000 monogra-

fskih publikacija). Agresor je potpuno spalio Orijentalni institut, uključujući arhiv i biblioteku, uništio gotovo sve objekte na kojima su održane XIV Olimpijske igre 1984, te višestoljetno Jevrejsko groblje pretvorio u uporište sa kojeg je danonoćno ubijao civile Sarajeva u opsadi;

- agresor je u gradovima koji su bili pod opsadom, posebno u Sarajevu, **onesposobio ili iz upotrebe isključio brojne vodoopskrbne objekte i uskratio vodu, električnu energiju, gas i telefonske komunikacije**. Na taj način agresor je namjerno podvrgavao civile životnim uslovima koji su trebali dovesti do njihovog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
- srbijansko-crnogorski agresor i njegovi kolaboracionisti **nisu poštovali nikakve ratne konvencije**, te su protiv civilnog stanovništva koristili metode i sredstva koji su po svim međunarodnopravnim i humanitarnim pravima i standardima zabranjeni. Tako je protiv civilnog stanovništva, stambenih, privrednih i bolničkih objekata koristio rasprskavajuću i zapaljivu municiju, hemijske otrove, kasetne bombe, snajpere i dr. Iz svih je artiljerijskih oruđa vršio granatiranje po gradovima, naseljima i selima sa pretežno bošnjačkim stanovništvom;
- agresor je **sistematski izgladnjivao civilno stanovništvo, posebno u Sarajevu, zatim onemogućavao njihovo liječenje i epidemiološku zaštitu, te onemogućavao UNHCR-u i drugim međunarodnim i lokalnim humanitarnim organizacijama da isporučuju hranu i lijekove**. Također, u okupiranim mjestima u kojima je ostao manji broj Bošnjaka i Hrvata agresor ih je **otpuštao sa posla, izbacivao iz stanova,** uz prethodno prisilno potpisivanje da se odriču svoje cjelokupne imovine, uskraćivao im socijalnu i medicinsku zaštitu i drugo;
- u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu agresor je posebno **koristio opsadni način ratovanja i neselektivno i nesrazmjerno korištenje sile**, što je karakteristično za Sarajevo, Goražde, Žepu, Srebrenicu, Bihać i druga mjesta u opsadi;

- sistematski obrazac u nasilnom preuzimanju vlasti; počinjeni zločini; razmjere i obrazac napada; njihov intenzitet; veliki broj ubijenih Bošnjaka; protjerivanje, deportacija i okrutno postupanje prema njima u koncentracionim logorima i drugim mjestima zatočenja, te ciljni napadi na osobe ključne za njihov opstanak kao grupe (istaknute intelektualne, političke, duhovne i imućne Bošnjake) nedvosmisleni su dokazi o **namjeri** i **izvršenom genocidu nad Bošnjacima**. Nažalost, bosanski muslimani su na kraju XX stoljeća djelimično istrijebljeni. U mnogim krajevima, gdje su stoljećima živjeli, danas ih više nema;
- genocid nad Bošnjacima se i dalje prikriva, minimizira, relativizira i/ ili osporava, uključujući i presude međunarodnih (ICTY i ICJ) i nacionalnih (Savezna Republika Njemačka i Bosna i Hercegovina) krivičnih sudova, kao i rezultate *Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. Vlade Republike Srpske i Radne grupe za sprovođenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995*.;
- permanentno i kontinuirano se izjednačavaju žrtve genocida i njihovi izvršioci, što je nedopustivo (sve više se govori samo o ratnim zločinima na svim "stranama", čime se genocid i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava reduciraju samo na ratne zločine, što najblaže rečeno duboko vrijeđa istraživače ovih zločina, a pogotovo žrtve genocida) i na sasvim pogrešan način se unaprijed, bez ikakvog istraživanja, daju kvalifikacije o tako značajnom pitanju, kao što je karakter zločina, a što ne odgovara činjeničnom stanju i u suprotnosti je sa relevantnom dokumentacijom;
- svjedoci smo, nažalost, sve prisutnije pojave manipulisanja žrtvama genocida u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća, pri čemu se posebno aktivno angažuju kvazi istraživači. Nosioci manipulacija su različiti i raznovrsni, kako pojedinci, tako i grupe, razna udruženja, ustanove i drugi, čiji su interesi i ciljevi vrlo različiti i teško ih je artikulisati, otkriti, identifikovati, utvrditi i konstatovati na jedinstven način. Mi ih identifikujemo kao nedobronamjerne, tendenciozne i kontraproduktivne, sa mogućim i veoma teškim, dugoročno štetnim

implikacijama po Bosnu i Hercegovinu kao državu i sve njene građane, bez obzira na nacionalnu, vjersku ili političku pripadnost. Osnov za ovu kvalifikaciju proizilazi iz činjenice da se tzv. istraživanja ne organizuju i ne realizuju na naučnoj osnovi i naučno utvrđenoj proceduri, kojom se propisuje odvijanje procesa, od istraživačke ideje do konstituisanju rezultata naučnog istraživanja i njihove eventualne primjene u naučnoj i društvenoj praksi. Opšte je poznato da postoji samo jedna istina, a da je cilj nauke naučna istina, do koje se upravo dolazi primjenom naučnih metoda;

- krivično gonjenje i procesuiranje genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini se, najblaže rečeno, kontinuirano opstruira, pri čemu su na sceni snage koje, umjesto težine zločina, karaktera, statusa i broja žrtava, predmete biraju po nacionalnoj pripadnosti žrtava, radi izjednačavanja i izbalansiranja zločina među tri naroda (Bošnjaci, Srbi i Hrvati) i proglašavanja žrtve genocida - zločincem, i da, pored ostalog, kroz krivičnu proceduru izmijene karakter "sukoba" i karakter zločina u Bosni i Hercegovini, kako bi međunarodni oružani sukob, odnosno agresiju, prekvalifikovali u građanski rat, a zločin genocida u "etničko čišćenje";
- planeri, naredbodavci, učesnici, pomagači, saučesnici i izvršioci genocida su u velikosrpskoj ideologiji, politici i praksi najveći heroji u srpskom narodu (u nauci, kulturi, umjetnosti, obrazovanju), koji danas nekažnjeno žive i rade, uživajući, nažalost, u rezultatima genocida i ismijavajući žrtve tog zločina;
- srpski narod i njegova politička i naučna elita nisu se distancirali od izvršenog genocida, a kamoli da se žrtvama izvine i (za)traže oprost i pruže ruku pomirenja. Umjesto toga, oni u kontinuitetu negiraju genocid i odgovornost za zločine prebacuju na žrtvu genocida, te izmišljaju i falsifikuju historijske činjenice, kao što je, pored ostalog, primjera radi, "teza" da su legalni organi vlasti Republike Bosne i Hercegovine protjerali Srbe sa područja Sarajeva, uključujući i "više od 650 univerzitetskih profesora i asistenata";

- entitet Republika Srpska je **genocidna tvorevina** velikosrpskog nacizma, nastala na teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, obilježena i natopljena, uglavnom, bošnjačkom krvlju, te omeđena i prekrivena brojnim masovnim grobnicama i koncentracionim logorima, u kojoj legalno djeluju fašističke organizacije. Tu **genocidnu tvorevinu** tzv. međunarodna zajednica je legalizirala i ustanovila je kao ustavnu kategoriju. Političko rukovodstvo i druge strukture Republike Srpske, u skladu sa velikosrpskom genocidnom ideologijom, politikom i praksom, na sve moguće načine opstruiraju jačanje države Bosne i Hercegovine i konstantno sprovode politiku secesije, uništavanja i uništenja države Bosne i Hercegovine.

REZIME

U vezi sa praksom Međunarodnog suda pravde često se vode veoma ozbiljne i osjetljive naučne debate iz kojih proizilaze značajne dileme, kako za naučne radnike - istraživače, tako i za stručnjake iz prakse, ali i za neke bitne društvene i političke subjekte.

Jedna od dilema se, naprimjer, može iskazati sljedećim pitanjem – **da li se radi o pravnoj ili političkoj praksi, kao polazištu pristupa u radu Međunarodnog suda pravde.**

Jedan od očiglednih primjera, koji je pobudio oštru polemiku i podijeljenost u akademskoj zajednici i sudskoj praksi je Presuda Međunarodnog suda pravde u Predmetu *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore* od 26. februara 2007.

Dostupni, upotrebljivi, vjerodostojni, značajni, autentični i relevantni dokumenti sadrže obavještenja, podatke i iskaze kojima se nesumnjivo može dokazati odgovornost Srbije i Crne Gore u planiranju, pripremanju, organizovanju i izvršenju zločina genocida nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća.

Nažalost, analizom bitnih odredaba Presude i datim tumačenjima se može pouzdano i vjerodostojno zaključiti da je navedena Presuda političkog, a ne pravnog karaktera, što može imati ozbiljne implikacije u savremenom svijetu imajući u vidu povećanu rasprostranjenost, trajanje i intenzitet nasilja koje po sadržaju i formi ima sva bitna svojstva i odredbe zločina genocida.

SUMMARY

Related to the practice of the International Court of Justice very serious and painful scholar debates resulting in significant dilemmas are frequently being held both for scholars – researchers and also, for some relevant social and political entities.

One of the dilemmas can be expressed, for example, by the following question. I**s it a question of legal or political practice as a starting point of the access to the work of the International Court of Justice?**

One of the evident examples that caused sharp polemics and divisions in the academic community and court practice is the Judgment of 26th February 2007 passed by the International Court of Justice in the Case *Bosnia and Herzegovina versus Serbia and Montenegro.*

Available, applicable, credible, significant, authentic and relevant documents contain information, data and statements, undoubtedly testifying responsibility of Serbia and Montenegro in planning, preparing, organizing and committing the crime of genocide over Bosniaks in Bosnia and Herzegovina at the end of the 20th century.

Unfortunately, analysis of crucial provisions of the Judgment and the given comments can reliably and credibly lead to the conclusion that the said Judgment is of political and not legal character, what can have serious implications in the contemporary world regarding the enhanced scale, duration and intensity of violence possessing all essential characteristics and definitions of the crime of genocide.

Prof. dr. Omer Ibrahimagić, Univerzitet u Sarajevu

PROCEDUROM MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE O IZVRŠENOM GENOCIDU U SREBRENICI DELEGITIMIRANA JE REPUBLIKA SRPSKA KAO ZASEBAN ENTITET U BOSNI I HERCEGOVINI

Državno uređenje Bosne i Hercegovine ne može biti isto prije i poslije Presude Međunarodnog suda pravde u Hagu, kojom je meritorno utvrđeno da su vojska i policija Republike Srpske izvršile genocid u Srebrenici, neovisno od toga kako se pojedine političke snage odnosile prema ovoj presudi.

Presuda mora proizvesti određene pravne posljedice, ne samo na državno uređenje Bosne i Hercegovine, nego ona obavezuje na djelovanje Savjet sigurnosti Ujedinjenih nacija i Evropsku uniju koji su svojim nečinjenjem dozvolile genocid u Srebrenici. Ova presuda potvrđuje da je na Bosnu i Hercegovinu izvršena agresija Srbije koja nije spriječila da njen satelit Republika Srpska koja je bila pod političkim i vojnim vođstvom srbijanske Vlade izvrši genocid u Srebrenici.

Presuda kao međunarodnopravni akt delegitimira Republiku Srpsku kao poseban entitet u Bosni i Hercegovini. Da je nekim slučajem presuda izrečena prije Dejtonskog sporazuma, ne bi se moglo desiti da se Republici Srpskoj prizna legitimitet zasebnog entiteta u državnom uređenju Bosne i Hercegovine. To bi bilo suprotno međunarodnom pravu da se jednoj paradržavnoj tvorevini nastaloj na genocidu i etničkim čišćenjem nesrba da pravni legitimitet. Nije ni moralno opravdano da takav entitet nastao zločinom uopće postoji, iako ga je Dejtonski sporazum legalizirao, neznajući za izvršeni genocid. Ne možemo a da se ne složimo sa Peterom Galbrajtom, američkim diplomatom koji kaže: "Svi trebaju znati da entitet bosanskih Srba počiva na zemlji koju su zauzeli nakon što su izvršili genocide protiv bosanskih muslimana i Hrvata. Svijet mora shvatiti da nije u njegovom interesu da nagrađuje genocid i ostale neljudske radnje koje su se u ratu desile na teritoriji BiH", odgovarajući na prijedlog Vilijama Montogomerija

da se Srbima u RS dozvoli raspisivanje referenduma o otcjepljenju iz Bosne i Hercegovine.

Oduzimanjem legitimiteta Republici Srpskoj, automatski se delegitimira i Federacija BiH kao zaseban entitet u državnoj strukturi Bosne i Hercegovine kao ratne tvorevine uzrokovane agresijom Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu.

Upravo iz razloga postojanja ova dva nelegitimna entiteta nastala agresijom Srbije i Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu, sa pretenzijom da se oni pripoje ovim dvjema državama, nastaju političke podjele unutar Bosne i Hercegovine zbog kojih ni nakon trinaest godina od Dejtona ne može da funkcionira kao normalna država, niti da izvršava svoje međunarodne obaveze koje proizilaze iz njenog članstva u Ujedinjenim nacijama i kao subjekta međunarodnog prava.

Zato postoje međunarodne obaveze i Ujedinjenih nacija i Evropske unije da slijedom Presude međunarodnog suda pomognu Bosni i Hercegovini da bude uređena u skladu sa svojom političkom tradicijom i višestoljetnim suživotom njenih ljudi različitih vjera i etnokulturnih pripadnosti i time uklone smetnje za njeno normalno funkcioniranje kao suverene države i članice međunarodne zajednice. Ovo tim prije što je Ustav Bosne i Hercegovine u sebi nekonzistentan, jer je kao posljedica postojanja Republike Srpske i Federacije BiH u sebe čl. 4. i 5., umjesto građanskog, ugradio odredbe o etničkom predstavljanju u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina kao država nema svojih građana u predstavničkom domu Parlamentarne skupštine već predstavnici u njega dolaze kao građani entiteta. A pošto je prethodno izvršen genocid i etničko čišćenje iz oba entiteta nestali su dijelovi naroda koji su u vrijeme kampanje etničkog čišćenja bili ne-Srbi u Republici Srpskoj, a u dijelu Federacije BiH, ako su bili ne-Hrvati. Zanimljivo je da su iz područja kojima je kontrolirala Armija RBiH, koja se zalagala za cjelovitu Bosnu i Hercegovinu i ravnopravnost Bošnjaka sa Srbima i Hrvatima, raznim putevima i metodama izvlačeni i Srbi i Hrvati na područja koja su kontrolirale njihove paradržavne tvorevine kao što su Republika Srpska i Hrvatska republika Herceg Bosna.

Ova anomalija ne odnosi se samo na Predstavnički dom, već i na Dom naroda i Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. Iako u Ustavu BiH u stavu 3. člana 9. stoji odredba da "funkcioneri BiH predstavljaju po pravilu narode Bosne i Hercegovine", čl. 4. i 5. Ustava Bosne i Hercegovine u Dom

naroda ulazi 5 Srba samo iz Republike Srpske, a ne i iz Federacije BiH, kao što i 5 Bošnjaka i 5 Hrvata u Dom naroda šalje samo Federacija Bosne i Hercegovine, a ne i Republika Srpska. Ova odredba protivriječi Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, jer Srbima iz Federacije BiH i Bošnjacima i Hrvatima iz Republike Srpske oduzimaju njihovo pasivno i aktivno biračko pravo zagarantovano tom konvencijom.

Kao što smo rekli, ova anomalija se odnosi i na izbor tri člana Predsjedništva BiH koga čine 1 Srbin iz Republike Srpske i po jedan Bošnjak i Hrvat iz Fedearacije BiH. A pripadnicima nacionalnih manjina, kojih u Bosni i Hercegovini ima znatno, ovim ustavnim odredbama uopće nije omogućen pristup državnim funkcijama na nivou Bosne i Hercegovine, kako onima u zakonodavnoj, tako i onim u izvršnoj i sudskoj vlasti.

Što vrijeme više odmiče, naši građani, kao i političari, sami sebi postaju sve više otuđeni od normalne situacije, jer smo već skoro navikli na nenormalno stanje stvari koje je ugrađeno u sam Ustav Bosne i Hercegovine. U procesu postizanja mira u Dejtonu, međunarodna zajednica je pristala na tu nenormalnost teritorizacijom etničke vlasti u najgoroj varijanti, legitimirajući Republiku Srpsku nastalu genocidom i etničkim čišćenjem, nasuprot koje su instalirali Federaciju BiH na taj način, već na početku civilne implementacije dejtonskog sporazuma, napravile vještačke brane za brže ostvarivanje društvene, ekonomske i političke reintegracije Bosne i Hercegovine, u stanju u kakvom je ona bila prije izvršenja agresije Srbije, Crne Gore i Hrvatske na nju. Na više od 90% teritorije BiH bilo je nastanjeno etnički izmiješano stanovništvo. Prema popisu stanovništva 1991. godine u BiH je od 109 općina, svega u 10 općina, od kojih 2 bošnjačke, 3 srpske i 5 hrvatskih, u kojima je više od 90% stanovništva bilo jednonacionalno.

Ako se znaju ti podaci, onda se može zamisliti kakve je zločine nad stanovništvom trebalo izvršiti da se naprave nacionalno homogene teritorije samo za "svoj" narod. Ne treba zaboraviti da je u periodu 1992-1995. godine, od 4.370.000 stanovnika BiH, njih 2.200.000 bilo pokrenuto iz mjesta njigovog dotadašnjeg stalnog prebivališta, od kojih je 1.000.000 moralo napustiti svoju zemlju i tražiti spas u inostranstvu.

Po mom mišljenju najbolje je rješenje vraćanje Bosne i Hercegovine na svoje državno uređenje koje je imala prije agresije na nju kada je imala 109 općina, bez srednjeg nivoa vlasti, kao što je stanje danas u formi

Republike Srpske i Federacije BiH, koje su i onako nastale silom agresije, u pokušaju da Bosna i Hercegovina nestane kao važeća država, podijeljena između Srbije i Hrvatske.

Sa svoja dva, u zločinima genocida i etničkog čišćenja, nastala entiteta Republike Srpske i Federacije BiH, Bosna i Hercegovina neće imati budućnost, ukoliko se, uz pomoć međunarodne zajednice, ne osigura brzi ulazak u Evropsku uniju i NATO i tako stavi pod evroatlanski sigurnosni kišobran.

REZIME

Državno uređenje Bosne i Hercegovine ne može biti isto prije i poslije Presude Međunarodnog suda pravde u Hagu kojom je meritorno utvrđeno da su vojska i policija Republike Srpske izvršile genocid u Srebrenici, neovisno od toga kako su se pojedine političke snage odnosile prema ovoj Presudi.

Presuda mora proizvesti određene pravne posljedice, ne samo na državno uređenje Bosne i Hercegovine, nego ona obavezuje na djelovanje Savjeta sigurnosti Ujedinjenih nacija i Evropsku uniju koji su svojim nečinjenjem dozvolile genocid u Srebrenici. Ova Presuda potvrđuje da je na Bosnu i Hercegovinu izvršena agresija Srbije koja nije spriječila da njen satelit Republika Srpska koja je bila pod političkim i vojnim vođstvom srbijanske Vlade izvrši genocid u Srebrenici.

Presuda kao međunarodno pravni akt delegitimira Republiku Srpsku kao poseban entitet u Bosni i Hercegovini. Da je nekim slučajem Presuda izrečena prije Dejtonskog sporazuma, ne bi se moglo desiti da se Republici Srpskoj prizna legitimitet zasebnog entiteta u državnom uređenju Bosne i Hercegovine. To bi bilo suprotno međunarodnom pravu da se jednoj paradržavnoj tvorevini nastaloj na genocidu i etničkim čišćenjem nesrba da pravni legitimitet. Nije ni moralno opravdano da takav entitet nastao zločinom uopće postoji, iako ga je Dejtonski sporazum legalizirao, neznajući za izvršeni genocid.

Zato postoje međunarodne obaveze i Ujedinjenih nacija i Evropske unije da slijedom Presude Međunarodnog suda pravde pomognu Bosni i Hercegovini da bude uređena u skladu sa svojom političkom tradicijom i višestoljetnim suživotom njenih ljudi različitih vjera i etnokulturnih pripadnosti i time uklone smetnje za njeno normalno funkcioniranje kao suverene države i članice međunarodne zajednice.

SUMMARY

After the Judgment of the International Court of Justice, the state system of Bosnia and Herzegovina cannot be the same as before, since it concluded, based on the merit of the thing, that the army and the police of Republika Srpska had committed the genocide in Srebrenica, regardless of the relation the individual political forces may have toward the Judgment.

The Judgment has to produce particular legal consequences not only on the state system of Bosnia and Herzegovina, but it also obliges the UN Security Council and European Union to act, since by failing to act they allowed the genocide in Srebrenica to be committed. The Judgment confirms that the aggression over Bosnia and Herzegovina was performed by Serbia that has not prevented its satellite Republika Srpska, which was under political and military leadership of the Serbian Government, to commit genocide in Srebrenica.

The Judgment as an internationally legal act deprives Republika Srpska of the status of a separate entity in Bosnia and Herzegovina. If, by any chance, the Judgment was pronounced prior the Dayton agreement, it could not have happened that Republika Srpska was recognized as a legitimate separate entity in the state structure of Bosnia and Herzegovina. It would be contrary to the International law to give legal legitimacy to a para-state formation resulted from genocide and ethnic cleansing of non-Serbs. In addition, it is not morally justified that such an entity, emerged from crime, exists at all, although the Dayton Agreement legalized it not knowing for the genocide committed.

Just for this reason, there exist international obligations both for the United Nations and for the European Union to assist Bosnia and Herzegovina pursuant to the Judgment of the International Court of Justice to be regulated in accordance with its political tradition and for centuries' long tolerance of its population of different religions and ethno-cultural affiliations. In this way, they would help Bosnia and Herzegovina to remove barriers for its normal functioning as a sovereign state and a member state of the international community.

Prof. dr. Sakib Softić, Univerzitet u Sarajevu[1]

PRAVNE POSLJEDICE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE ZBOG KRŠENJA KONVENCIJE O GENOCIDU

1. Uvod

Međunarodni sud pravde u Hagu donio je 26. februara 2007. godine, presudu u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Utvrđeno je da je genocid počinjen protiv grupe bosanskih muslimana u i oko Srebrenice.

Kao počinitelji genocida imenovani su članovi Vojske Republike Srpske, odnosno snage bosanskih Srba: VRS i MUP Repuplike Srpske. Srbija je proglašena odgovornom zbog propuštanja da spriječi genocid i kazni počinioce.

Međunarodno pravo obavezuje sve države da ne priznaju stanje stvoreno ozbiljnim kršenjem peremptornih (bezuslovnih imperativnih) normi općeg međunarodnog prava i da ne pružaju pomoć u održavanju takvog stanja. Zabrana činjenja genocida predstavlja peremptornu normu općeg međunarodnog prava.

Republika Srpska stvorena 9. januara 1992. godine, nikad nije postigla međunarodno priznanje kao suverena država, ali je imala *de facto* kontrolu znatnog dijela treritorije Bosne i Hercegovine i lojalnost velikog broja bosanskih Srba. Elemente državnosti i teritorij stečen genocidom zadržala je i nakon zaključenja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

---

[1] Profesor međunarodnog prava na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu i Pravnom fakultetu Univerziteta u Tuzli, te agent tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore zbog kršenja Konvencije o genocidu.

2. Relevantno pravo

2. 1. Bečka konvencija o pravu ugovora

Bečka konvencija o ugovornom pravu iz 1969. godine, u članu 53. definiše peremptornu (*ius cogens*) normu kao "normu koju je prihvatila i priznala cjelokupna međunarodna zajednica država kao normu od koje nikakvo odstupanje nije dopušteno i koja se može izmijeniti samo novom normom opšteg međunarodnog prava koja ima isti karakter."[2] Ukoliko pak nastane nova peremptorna norma opšteg međunarodnog prava, svaki postojeći ugovor koji je u sukobu sa ovom normom postaje ništavan i prestaje da važi (čl. 64).[3]

2. 2. Pravila o odgovornosti država za međunarodna protivpravna djela[4]

Pravila o odgovornosti država za međunarodna protivpravna djela u Poglavlju III koje nosi naslov: *Ozbiljne povrede obaveza po peremptornim normama općeg međunarodnog prava* propisuju posljedice kršenja peremptornih normi. Poglavlje III sadrži dva člana. Član 40. Pravila odnosi se na međunarodnu odgovornost država koja nastaje kao posljedica ozbiljnog kršenja peremptornih normi općeg međunarodnog prava. "Kršenje takve obaveze ozbiljno je ukoliko uključuje velike i sistematske propuste odgovorne države da ispuni obaveze."[5]

---

[2] Član 53. Bečke konvencije o pravu ugovora glasi:

Ugovor koji je u sukobu sa imperativnom normom opšteg međunarodnog prava (jus cogens) koji je u trenutku svoga zaključenja u sukobu sa imperativnom normom opšteg međunarodnog prava ništavan je. Za svrhe ove Konvencije imperativna norma opšteg međunarodnog prava je norma koju je prihvatila i priznala cjelokupna međunarodna zajednica država kao normu od koje nikakvo odstupanje nije dopušteno i koja se može izmijeniti samo novom normom opšteg međunarodnog prava koja ima isti takav karakter.

[3] Član 64. Bečke konvencije o pravu ugovora glasi:

Ako nastane nova imperativna norma opšteg međunarodnog prava, svaki postojeći ugovor koji je u sukobu sa ovom normom postaje ništavan i prestaje da važi.

[4] United Nations A/RES/56/83 od 28. januara 2002.

[5] Ibid Čl. 40. Primjena ovog poglavlja

Čl. 41. 2. Pravila[6] koja se tiče posljedica koje nastaju usljed povreda unutar ovog poglavlja propisuje da "Nijedna država neće priznati kao zakonitu situaciju stvorenu ozbiljnim kršenjima peremptornih normi općeg međunarodnog prava, niti će pružiti pomoć u zadržavanju takve situacije". Međunarodnopravna komisija UN dala je primjere međunarodnih ugovora kršenje čijih normi je u stvari kršenje peremptornih normi međunarodnog prava. Kršenje zabrane činjenja genocida je kršenje peremptorne norme međunarodnog prava.[7]

Kao što smo već naveli član 40. služi da definiše povrede pokrivene poglavljem III. On ustanovljava dva kriterija za razlikovanje ozbiljnih povreda peremptornih normi opšteg međunarodnog prava od ostalih povreda. Prvi definiše karakter povrijeđene obaveze koja mora proizilaziti iz peremptorne norme općeg međunarodnog prava. Drugi se tiče intenziteta povrede koja mora biti ozbiljne prirode.

Prvi kriterij tiče se karaktera povrijeđene obaveze koja mora biti peremptorne naravi kako je to definisano Bečkom konvencijom o pravu ugovora. Koncept peremptornih normi općeg međunarodnog prava priznat je u međunarodnoj praksi, u jurisprudenciji međunarodnih i nacionalnih sudova i tribunala kao i u pravnoj doktrini.

Obaveze na koje upućuje član 40. proizilaze iz kršenja pravila ponašanja koja se ne mogu tolerisati zbog prijetnje koju ona nose sa sobom

---

1. Ovo poglavlje primjenjuje se na međunarodnu odgovornost koja proizilazi iz ozbiljne povrede od države neke obaveze koja proizilazi iz peremptorne norme opšteg međunarodnog prava.

2. Povreda takve obaveze je ozbiljna ukoliko uključuje velike i sistematske propuste odgovorne države da ispuni obaveze.

[6] Čl. 41. koji nosi naslov: Posebne posljedice ozbiljne povrede obaveze po ovom poglavlju, glasi:

1. Države će surađivati da okončaju zakonitim sredstvima svaku ozbiljnu povredu unutar značenja člana 40.

2. Nijedna država neće priznati kao zakonitu situaciju stvorenu ozbiljnim kršenjima unutar značenja člana 40., niti će pružiti pomoć u zadržavanju takve situacije.

3. Ovaj član je bez prejudiciranja drugih posljedica na koje se upućuje u ovom dijelu i takvih daljih posljedica, koje povrede, na koje ovo poglavlje upućuje mogu proizaći po međunarodnom pravu.

[7] *Yearbook . 1966,* vol. II, p. 248.

zbog prijetnje preživljavanju država, njenih naroda kao i osnovnim ljudskim vrijednostima.

Opšteprihvaćeno je da je zabrana agresije peremptorna norma općeg međunarodnog prava. Također, postoji nepodijeljeno mišljenje da u tu kategoriju spadaju trgovina robljem, genocid, rasna diskriminacija i aparthejd. Što se tiče peremptornosti zabrane genocida ona je potvrđena brojnim odlukama nacionalnih i međunarodnih sudova.[8] Mada međunarodnopravna komisija UN nije u svome komentaru člana 53. Bečke konvencije o pravu ugovora navela peremptorni karakter nekih drugih normi, opće prihvaćeno je da i one spadaju u tu kategoriju. To su zabrane tortura kako su definisane u članu 1 Konvencije protiv tortura i drugog okrutnog, nehumanog i drugog degradirajućeg tretmana i kažnjavanja iz decembra 1984. godine.[9] Peremptorni karakter ovih zabrana potvrđen je odlukama nacionalnih i međunarodnih sudova.[10]

Drugi kriterij tiče se povrede peremptorne norme koja mora biti ozbiljna. Član 40. 2. Pravila definiše ozbiljnu povredu kao veliki i sistematski propust odgovorne države da ispuni odnosnu obavezu. Riječ ozbiljna znači da je potrebno utvrditi određeni red veličina da ne bi trivilijazirali povredu. Na taj način ustanovljavamo razliku između ozbiljnih i trivijalnih povreda peremptornih normi. Trivijalne povrede peremptornih normi ne pripadaju ovoj kategoriji i nisu uključene u ovo poglavlje. Samo velike povrede spadaju u ovo poglavlje.

Da bi bila sistematična, povreda mora biti učinjena na organizovan način i namjerno. Ovi izrazi se uzajamno ne isključuju. Ozbiljna povreda će

---

[8] *Vidi naprimjer: The International Court of Justice in Application of the Convention on thePrevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, I.C.J. Reports1993, p. 325, at pp. 439-440; Counter-Claims, I.C.J. Reports 1997, p. 243; the District Court of* Jerusalem in Attorney-General of the Government of Israel v. Eichmann, (1961) I.L.R., vol. 36.

[9] United Nations, Treaty Series, vol. 1465, p. 112.

[10] Cf. the U.S. Court of Appeals, 2nd Circuit, in *Siderman de Blake v. Argentina,* (1992) *I.L.R.,* vol. 103, p. 455, at p. 471; the United Kingdom Court of Appeal in *Al Adsani v. Government of Kuwait,* (1996) *I.L.R.,* vol. 107, p. 536 at pp. 540-541; the United Kingdom House of Lords in *R. v. Bow Street Metropolitan Magistrate, ex parte Pinochet Ugarte (No. 3), [1999] 2 W.L.R.* 827, at pp. 841, 881. Cf. the U.S. Court of Appeals, 2nd Circuit in *Filartiga v. Pena-Irala,* (1980), 630 F.2d 876, *I.L.R.,* vol. 77, p. 169, at pp. 177-179.

biti obično oboje - i velika i sistematična. Faktori koji uključuju ozbiljnost povrede mogu uključiti obim i broj pojedinih povreda kao i ozbiljnost posljedica za žrtve. Mora se također imati u vidu da agresija i genocid kao najistaknutije među ovim zabranama po svojoj prirodi zahtijevaju povrede velikog obima.

Član 41. Pravila elaborira posebne posljedice povreda iz člana 40. Pravila. On se sastoji iz tri stava. Prva dva propisuju posebne pravne obaveze državama koje su se suočile sa povredama iz člana 40. dok treći ima formu rezervne klauzule.

Po stavu 1. člana 41. države imaju pozitivnu obavezu da sarađuju u cilju okončanja ozbiljne povrede iz člana 40. Zbog različitosti okolnosti koje mogu postojati, ovaj stav ne propisuje detaljno koja forma saradnje treba postojati. Ta saradnja treba biti organizovana unutar postojećeg međunarodnopravnog okvira i to posebno u okviru sistema Ujedinjenih nacija. Ovaj stav dakle predviđa i mogućnost vaninstitucionalne saradnje. Također, ovaj stav ne propisuje ni koje mjere trebaju biti poduzete u cilju okončanja ozbiljnih povreda iz člana 40. Pravila. Ove mjere moraju biti u okviru zakonitih sredstava čiji će izbor zavisiti od okolnosti svakog posebnog slučaja.

Međutim, potpuno je jasno da obaveze saradnje postoje za države bez obzira da li su one same pogođene ovim povredama. Od njih se zahtijeva da koordiniranim naporima uklone posljedice ovih zločina. Može se postaviti pitanje da li propisivanje pozitivne dužnosti odražava postojeće međunarodno pravo ili je u pitanju progresivan razvoj međunarodnog prava. Ako pogledamo sadašnje stanje možemo zaključiti da takva saradnja postoji, i da je često jedini način osiguranja efektivnih sredstava za okončanje takvih povreda. Stav 1. traži jačanje postojećih mehanizama saradnje, na temelju obaveze svih država da odgovore na ozbiljne povrede označene u članu 40.[11]

Dok stav 1. člana 41. propisuje državama pozitivne dužnosti, stav 2. propisuje im negativne dužnosti. Prvo, da ne priznaju kao zakonitu situaciju stvorenu ozbiljnim povredama i drugo da ne pruže pomoć u održavanju takve situacije.

Prva od ovih obaveza upućuje na obavezu kolektivnog nepriznavanja od međunarodne zajednice kao cjeline legalnosti situacije koja je direktno

[11] Vidi ILC 2001. chpt IV p. 287.

proizišla iz povrede u smislu člana 40.[12] "Ovo ne upućuje samo na formalno priznanje ovih situacija, nego također zabranjuje akte koji mogu podrazumijevati takvo priznanje.[13]

Postojanje obaveze nepriznavanja stanja stvorenog kršenjem peremptornih normi općeg međunarodnog prava nalazi svoju podršku u međunarodnoj praksi i odlukama Međunarodnog suda pravde.[14]

Primjer prakse nepriznanja kršenja peremptornih normi pruža reakcija Savjeta sigurnosti na iračku invaziju Kuvajta 1990. godine. Nakon invazije Irak je proglasio sveopštu i trajnu aneksiju Kuvajta. Savjet sigurnosti je Rezolucijom 662 (1990) odlučio da aneksija nije pravno važeća i pozvao sve države, međunarodne organizacije i specijalizirane agencije da ne priznaju aneksiju i da se uzdrže od bilo koje radnje koja bi mogla biti protumačena kao priznanje. U stvarnosti nijedna država nije priznala aneksiju.

Čak i ukoliko bi povrijeđena država priznala stanje stvoreno aktima kršenja na poticaj države kršitelja takvo stanje ne treba biti priznato.[15]

Druga obaveza sadržana u stavu 2. člana 41. zabranjuje državama pružanje pomoći u održavanju situacije stvorene ozbiljnim povredama peremptornih normi iz člana 40. Pravila. Ovo se odnosi na ponašanje država nakon akata kršenja koje pomaže državama prekršiteljima u očuvanju stanja stvorenog povredama međunarodnog prava. Njeno postojanje kao samostalne obaveze neovisno o obavezi nepriznanja stanja stvorenog silom potvrđeno je rezolucijama Savjeta Sigurnosti koje su zabranjivale bilo kakvu pomoć ilegalnog režima aparthejda stvorenog u Južnoj Africi ili na teritorijama

---

[12] Ibid, *This has been described as .an essential legal weapon in the fight against grave breaches of the basic rules of international law.:* C. Tomuschat, International Crimes by States: An Endangered Species?., in K. Wellens (ed.), International Law: Theory and Practice: Essays in *Honour of Eric Suy* (The Hague, Nijhoff, 1998), p. 253 at p. 259.

[13] Ibid

[14] Ibid str. 288.

[15] Ibid. str. 290. Evidently the responsible State is under an obligation not to recognize or sustain the unlawful situation arising from the breach. Similar considerations apply even to the injured State: since the breach by definition concerns the international community as a whole, waiver or recognition induced from the injured State by the responsible State cannot preclude the international community interest in ensuring a just and appropriate settlement.

pod portugalskom kolonijalnom upravom.[16] Ove rezolucije izražavaju univerzalne ideje primjenjive na sve situacije stvorene kršenjima iz člana 40.

Prema stavu 3. člana 41. ovaj član je bez prejudiciranja drugih posljedica na koje se upućuje u ovom dijelu i takvih daljih posljedica, koje povrede, na koje ovo poglavlje upućuje mogu proizaći po međunarodnom pravu. Cilj ovog člana je dvostruk. Prvo, on pojašnjava da ozbiljne povrede povlače pravne konzekvence. Shodno tome, ozbiljne povrede u smislu člana 40. vode obavezi za državu prekršitelja da prestanu sa protivpravnim djelovanjem, da poštuju zabrane kršenja i da daju garancije da neće ponovno kršiti peremptorne norme. Drugo, stav 3. dopušta postojanje daljih međunarodnopravnih posljedica koje prouzrokuju ove povrede.

Ključni preduslov za primjenu ovog poglavlja je utvrđivanje oštećene države. "To je država čije je individualno pravo osporeno ili oštećeno međunarodnim protivpravnim djelom ili koje je na drugi način posebno pogođeno djelom"[17]. Ovaj pojam je predstavljen u članu 42. Pravila[18] i iz njega su izvučene različite konzekvence u drugim članovima Poglavlja i Trećeg dijela.

2. 3. Konvencija o kažnjavanju i sprečavanju zločina genocida

Konvencija o genocidu nameće obaveze državama članicama da spriječe činjenje genocida, da kazne počinioce kao i da same ne počine

---

[16] Vidi S.C. Res. 218 (1965) on the Portuguese colonies and S.C. Res. 418 (1977) and 569 (1985) on South Africa.

[17] Ibid. Str. 293.

[18] Član 42.

Prizivanje odgovornosti od oštećene države.

Država je ovlaštena kao oštećena država da traži odgovornost druge države ukoliko je prekršena obaveza prema:

a) Toj državi pojedinačno; ili

b) Grupi država uključujući i tu državu, ili međunarodnoj zajednici

c) u cjelini, i povreda obaveze.

(i) posebno pogađa tu državu

(ii) je takve prirode da radikalno mijenja položaj svih drugih država prema kojim postoji obaveza daljeg izvršavanja obaveze.

genocid. Ali isto tako zabrana činjenja genocida predstavlja peremptornu normu međunarodnog prava koja obavezuje sve države članice međunarodne zajednice a ne samo potpisnice konvencije. Također, postoji obaveza i to ne samo za potpisnice Konvencije nego za sve države svijeta da uklone posljedice prouzrokovane genocidom. Stoga je stanje stvoreno genocidom neodrživo. Počinilac genocida ne može koristiti i uživati u posljedicama i prednostima stvorenim genocidom.

Ovdje je prvo, neophodno utvrditi koje obaveze državama članicama međunarodne zajednice nameće Konvencija o genocidu, koje obaveze nameće opće međunarodno pravo, a zatim utvrditi da li je počinjen genocid kao zločin protivan međunarodnom pravu, nakon čega treba utvrditi koje posljedice je prouzrokovalo činjenje genocida po žrtvu a koje prednosti je dalo počiniocu genocida. Nakon toga treba utvrditi koje obaveze proizilaze po osnovu konvencije o genocidu odnosno koje nameće opće međunarodno pravo državama potpisnicama Konvencije, međunarodnoj zajednici u cjelini i pojedinim institucijama međunarodne zajednice, odnosno tijelima obrazovanim sa zadatkom uspostave i očuvanja mira kao i uklanjanja posljedica genocida.

Ovo je važno ne samo zbog ispravljanja nepravde počinjene žrtvi genocida nego i radi očuvanja principa na kojima je utemeljen međunarodni poredak u cjelini. Stoga inicijativa za uklanjanje posljedica genocida ne smije doći samo od žrtve genocida nego i od ostalih članica međunarodne zajednice jer je logična pretpostavka da je genocid osakatio žrtvu genocida i da ona nije sposobna valjano pravno artikulira svoje zahtjeve.

Prema članu I Konvencije o genocidu: "Strane ugovornice potvrđuju da je genocid, bez obzira je li izvršen u vrijeme mira ili rata, zločin prema međunarodnom pravu, i obavezuju se da će ga spriječiti i kazniti." U ovoj presudi Sud navodi:

"162. Navedene karakteristike zabrane genocida i svrha Konvencije su značajne za tumačenje druge propozicije iz člana I – obavezivanja strana ugovornica da spriječe i kazne zločin genocida, posebno u kontekstu obaveze sprječavanja.... Navedena obilježja podupiru zaključak da član I, naročito dužnost sprječavanja, stvara posebnu obavezu, različitu od onih koje su određene narednim članovima. Takav zaključak također podržava i čisto humanitarna i civilizacijska svrha Konvencije."

Članovi II i III Konvencije o genocidu definišu genocid i kažnjive radnje koje proizilaze iz ovog kršenja a Prema članu IV, osobe koje počine bilo koje od navedenih djela biće kažnjene, bez obzira jesu li državnici koji su odgovorni prema ustavu, javni službenici ili pojedinci. Članovi V, VI i VII zahtijevaju donošenje zakona, a naročito propisivanje djelotvornih krivičnih sankcija za osobe krive za genocid i druga djela nabrojana u članu III, Konvencije kao i za krivični progon i ekstradiciju navodnih počinilaca. Pošto odredbe koje propisuju kažnjavanje imaju i odvraćajući karakter, pa samim tim i preventivni učinak, mogu se posmatrati i kao ispunjenje preuzete obaveze da se spriječi zločin genocida iz člana I, naveden i u nazivu Konvencije. Na osnovu toga ovaj član bi se mogao označiti kao upozoravajući. Preostalu specifičnu odredbu član VIII, koji govori o akciji nadležnih organa Ujedinjenih nacija, moguće je posmatrati kao dopunu sistema na političkom nivou.[19]

Genocid je zločin protiv međunarodnog prava i zabrana genocida predstavlja peremptornu (*ius cogens*) normu međunarodnog prava. U uvodu Konvencije o genocidu stoji da je Konvencija usvojena "uzimajući u obzir izjavu Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, datu u Rezoluciji 96(1) od 11. decembra 1946. godine, da je genocid zločin, prema međunarodnom pravu, protivan duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija i da ga civilizovani svijet osuđuje..". U savjetodavnom mišljenju o rezervama na Konvenciju o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1951. godine, Međunarodni Sud Pravde navodi da genocid kao zločin prema međunarodnom pravu[20] predstavlja negaciju prava na postojanje cijelim ljudskim grupama "negaciju koja šokira savjest čovječanstva i razultira velikim gubitcima za čovječanstvo i koja je suprotna moralnom zakonu i duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija"[21] Sud dalje, izvlači dva zaključka iz ovakvog shvatanja zločina genocida. Prvi, da su principi na kojima počiva Konvencija priznati od civilizovanih naroda i da oni obavezuju države čak i ukoliko nisu potpisnice

[19] Vidi paragraf 159. Vidi Presuda Međunarodnog Suda Pravde od 26. februara 2007. godine u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

[20] Ibid para.161.

[21] Reservation to the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide, Advisory opinion of may 28th, 1951. p. 12

Konvencije. Drugi je univerzalnost ovoga i to kako osude genocida tako i obaveznost saradnje "da bi se oslobodilo čovječansvo od jedne takve odvratne pošasti".[22] Dalje se navodi:

U preliminarnoj fazi postupka zbog kršenja Konvencije o genocidu, Bosna i Hercegovina protiv SR Jugoslavije, navedeno je da prava i obaveze propisane Konvencijom o genocidu su prava i obaveze *erga omnes*. Ovakav stav doprinio je zaključku da njegova vremenska nadležnost nije ograničena na vrijeme od kad je država postala članica Konvencije.[23]

Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, dodatak je Anexu IV, Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.[24] koji sadrži Ustav Bosne i Hercegovine. Ova Konvencija izravno se primjenjuje u Bosni i Hercegovini kao dio njenog ustavnog poretka.

3. Zaključak

Na kraju ovog eseja možemo zaključiti da je Međunarodni sud pravde utvrdio da je nad zaštićenom grupom bosanskih Muslimana, odnosno dijelom te grupe Muslimanima Srebrenice i Muslimanima istočne Bosne počinjen genocid. Genocid je počinio entitet Republika Srpska putem svojih oružanih snaga: vojske i policije. Republika Srpska, koja je u trenutku činjenja genocida po Presudi Međunarodnog suda pravde bila *de facto* država, nije stekla međunarodno priznanje nego status entiteta unutar Bosne i Hercegovine. Na taj način Republika Srpska ostvarila je strateške ciljeve srpskog naroda u Bosni i Hercegovini a izbjegla međunarodnopravnu odgovornost za genocid.

Srbija je proglašena odgovornom zbog nesprečavanja genocida. Posebni paralelni odnosi između Republike Srpske i Srbije posljedica su genocida.

Utvrdili smo kakve obaveze međunarodnoj zajednici u cjelini nameću norme općeg međunarodnog prava u slučaju kršenja peremptornih normi

---

[22] Ibid

[23] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide,* Preliminary Objections, I.C.J. Reports 1996, p. 595, at p. 616, para. 31.

[24] *DODATNI SPORAZUMI O LJUDSKIM PRAVIMA KOJI ĆE SE PRIMJENJIVATI U BOSNI I HERCEGOVINI* 1. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, 1948.

općeg međunarodnog prava. Nužno je utvrditi postojanje kršenja peremptornih normi međunarodnog prava i zatražiti uklanjanje posljedica tog kršenja.

Presudom Međunarodnog suda pravde u Hagu od 26. februara 2007. godine, utvrđeno je kršenje peremptornih normi općeg međunarodnog prava sadržanim u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, počinjeno od organa Republike Srpske.

Repuplika Srpska je počinilac genocida i posljedica genocida.

Stoga je u skladu sa međunarodnim pravom i ustavnim poretkom Bosne i Hercegovine, nužno poduzeti sve neophodne mjere u cilju uklanjanja posljedica genocida.

LITERATURA

1. Presuda Međunarodnog Suda Pravde od 26. februara 2007. godine u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida,
2. Securitiy Council Resolution 819 (1993) (S/RES/819, 16. April 1993),
3. Security Council Resolution 824 (1993), (S/RES/824 6. Maj 1993),
4. Report of the Secretary Pursant to General Assembly Resolution 53/35 (1998), "Srebrenica Report", 15 November 1999., (Izvještaj Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine od 15. novembra 1999.)
5. Security Council Resolution 836 (1993) (S/RES/836, 4. Juni 1993), Ibid., str. 43.,
6. Bečka konvencija o pravu ugovora iz 1969,
7. Pravila o odgovornosti država za međunarodna protivpravna djela United Nations A/RES/56/83 od 28. januara 2002,
8. *Yearbook ILC. 1966,* vol. II,
9. *Tthe International Court of Justice in Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, I.C.J. Reports 1993*,

10. United Nations, Treaty Series, vol. 1465,
11. Reservation to the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide, Advisory opinion of may 28th, 1951.,
12. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide,* Preliminary Objections, I.C.J. Reports 1996,
13. Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

REZIME

Međunarodni sud pravde utvrdio je da je nad međunarodnopravno zaštićenom grupom bosanskih Muslimana počinjen genocid. Genocid je počinio entitet Republika Srpska odnosno Vojska i MUP Republike Srpske u vršenju javnih ovlasti Republike Srpske.

Republika Srpska, koja je u trenutku činjenja genocida po Presudi Međunarodnog suda pravde imala elemente *de facto* nezavisnosti, nije stekla međunarodno priznanje nego status entiteta unutar Bosne i Hercegovine. Na taj način, Republika Srpska je suštinski ostvarila samoproglašene Strateške ciljeve srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, a izbjegla međunarodnopravnu odgovornost za genocid. Srbija je oglašena odgovornom zbog nesprječavanja genocida.

Član 41.2. Pravila koji se tiče posljedica koje nastaju usljed povreda unutar ovog poglavlja propisuje da "Nijedna država neće priznati kao zakonitu situaciju stvorenu ozbiljnim kršenjima peremptornih normi općeg međunarodnog prava, niti će pružiti pomoć u zadržavanju takve situacije".

Utvrdili smo kakve obaveze međunarodnoj zajednici u cjelini nameću norme općeg međunarodnog prava u slučaju kršenja peremptornih normi općeg međunarodnog prava, a one se sastoje u uklanjanju stanja stvorenog genocidom. Nužno je utvrditi kršenje peremptornih normi međunarodnog prava i zatražiti uklanjanje posljedica tog kršenja.

Presudom Međunarodnog suda pravde u Hagu od 26 februara 2007 utvrđeno je kršenje peremptornih normi općeg međunarodnog prava sadržanim u Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, počinjeno od strane organa Republike Srpske u vršenju javnih ovlasti.

Republika Srpska je počinilac zločina genocida. Stoga je u skladu sa međunarodnim pravom nužno poduzeti sve neophodne mjere u cilju uklanjanja posljedica genocida.

SUMMARY

The International Court of Justice has affirmed that genocide had been committed over an internationally legal group of Bosnian Muslims. The genocide has been committed by the entity Republika Srpska and/or Army and Ministry of the Interior – (MUP) of RS in performing public powers of Republika Srpska.

Republika Srpska, which at the time of committing genocide had the elements of *de facto* independence under the Judgment of the International Court of Justice, has not acquired international recognition, but only the status of an entity within Bosnia and Herzegovina. In that way, Republika Srpska has essentially, realized self-proclaimed *Strategic Goals of Serb People in Bosnia and Herzegovina*, and avoided internationally legal responsibility for genocide. For failing to prevent the genocide, Serbia was declared responsible.

Treating consequences caused by infringements Article 41.2. of the Rules provides in this Chapter that "No state shall recognize as legal situation created by serious infringements of peremptory norms of the general international law, nor will offer assistance in withholding such a situation".

We have established what obligations had been imposed to the international community as a whole by the norms of the general international law in case of infringement of peremptory norms of the general international law and these consist of removal of the situation created by genocide. Therefore, it is indispensable to identify the infringement of peremptory norms of the international law and require removal of the consequences of such infringement.

By the Judgment of the International Court of Justice in The Hague of 26 February 2007, it was found out that violation of peremptory norms of general international law contained in the Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide had existed and that the organs of Republika Srpska have executed such violation in performing their public powers.

Accordingly, Republika Srpska is the perpetrator of the crime of genocide and in compliance with the international law, it is obligatory to undertake any indispensable measures in the aim of removing the consequences of the genocide.

Prof. dr. Zijad Hasić, univerzitetski profesor, član Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

MEĐUNARODNOPRAVNI ASPEKT PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE O GENOCIDU U BOSNI I HERCEGOVINI

Međunarodni sud pravde je 26. februara 2007. godine, u sporu o primjeni Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv SR Jugoslavije), donio presudu. To je bila kruna rada ove važne međunarodne institucije, odnosno završetak postupka, kojeg je pokrenula Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore još 20. marta 1993. godine.

Naime, zbog velikih i razornih posljedica rata, koji je od 1992. do 20. marta 1993. godine bjesnio Bosnom i Hercegovinom, a nemajući načina i sredstava za njegovo zaustavljanje, kao i u nemogućnosti provođenja procesuiranja učesnika rata, ovlašteni agent Bosne i Hercegovine, Francis Boyle je toga dana podnio Međunarodnom sudu pravde u Hagu tužbu Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore (u daljnjem tekstu SR Jugoslavija), optužujući ih da su prekršili odredbe Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Presuda, osim iznimne važnosti o samom meritumu spora, ima brojne druge kvalitete i domašaje, a zbog svog značaja, može se promatrati s mnogih aspekata: međunarodnopravnog, unutrašnjepravnog, krivičnopravnog, obligacionog i slično. Ovo obraćanje bit će doprinos sagledavanju Presude s međunarodnopravnog aspekta.

Međunarodnopravni aspekt Presude je dosta složen i višestruk. On se može promatrati kroz brojna pitanja, kao što su:

1. Presuda je potvrdila stav Međunarodnog suda pravde u Hagu da je spor između Bosne i Hercegovine i Savezne Republike Jugoslavije **međunarodni spor**;

2. Spor između Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije vodio se zbog povrede odredaba **međunarodnog dokumenta**, Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida;
3. Podnošenje Tužbe (Zahtjeva za pokretanje postupka) ostvareno je pred **međunarodnom institucijom** Međunarodnim sudom pravde;
4. Odlučivanje o sporu pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu predviđalo je primjenu **međunarodnih instrumenata**;
5. Provođenje (izvršenje) Presude Međunarodnog suda pravde je obavezno za sve **međunarodne subjekte** koji su obuhvaćeni Presudom.

1. Međunarodni spor

Prva činjenica međunarodnog aspekta Presude Međunarodnog suda pravde je okolnost da je spor između Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije međunarodni spor.

Spor kojeg je pokrenula Bosna i Hercegovina protiv SR Jugoslavije je međunarodni spor. Predmet spora je pitanje Bosne i Hercegovine, da li je u Bosni i Hercegovini u ratu, izvršen genocid i da li je SR Jugoslavija (Savezna Republika Jugoslavija), kao država, kriva za povredu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Činjenicu o postojanju međunarodnog spora, potvrdio je Međunarodni sud pravde u Hagu 3. februara 2003. godine, potvrđujući svoju nadležnost u ovom predmetu.

Od momenta podizanja Tužbe, SR Jugoslavija (koja je od podizanja tužbe, do donošenja presude pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, promijenila nekoliko svojih naziva), podnosila je zahtjeve u kojima je tražila da se Međunarodni sud pravde proglasi nenadležnim u ovom predmetu, ističući brojne okolnosti kao prilog svom mišljenju. Oni su ukazivali na činjenicu da je Savezna Republika Jugoslavija 1. novembra 2000. godine primljena u Organizaciju Ujedinjenih nacija (u daljnjem tekstu UN), te se, slijedom toga, na njih ne primjenjuje jurisdikcija Međunarodnog suda pravde iz Haga, kao ni terećenje za povredu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Po njihovom mišljenju, tek nakon prijema u UN kao nove zemlje članice, Savezna Republika Jugoslavija je

postala članica Statuta Međunarodnog suda pravde i potpala je pod nadležnost Konvencije.

U pravnoj teoriji, međunarodni spor se definiše kao neslaganje o nekoj činjenici, nekom pravu ili suprotstavljanje dvaju pravnih stavova, ili isticanje suprotnih interesa između subjekata međunarodnog prava. U ovom konkretnom slučaju, država Savezna Republika Jugoslavija, sporila je svoju umiješanost u rat u Bosni i Hercegovini, te povredu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida i nadležnost Međunarodnog suda pravde u ovom sporu. Međutim, priznajući svoju nadležnost u sporu, Međunarodni sud pravde je potvrdio postojanje međunarodnog spora, što podrazumijeva i njegovo međunarodno rješavanje.

Kada se utvrdi postojanje međunarodnog spora, tada pred državama u sporu, postoje razni načini rješavanja spornog pitanja, kao što su arbitraža, razni diplomatski pregovori, posredovanje, mirenje, anketne komisije, poravnanja, kao i međunarodni sud ili neki drugi zajednički određen sud.[1] Bosna i Hercegovina je ocijenila 1993. godine, da korištenje drugih, alternativnih metoda rješavanja međunarodnog spora ne dolazi u obzir, već samo presuđivanje spora od strane najautoritativnije međunarodne institucije, Međunarodnog suda pravde u Hagu. Ovo iz razloga što je u vrijeme podnošenja tužbe bjesnio rat na prostoru Bosne i Hercegovine i nije mu se nazirao kraj, a druga, osumnjičena strana u ratu, negirala je bilo kakvu umiješanost, pogotovo genocidno postupanje njenih učesnika rata.[2]

2. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida

Drugi međunarodnopravni aspekt Presude je činjenica da je spor između Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije vođen zbog povrede odredaba

[1] Član 95. Povelje Ujedinjenih nacija ističe: *"Ništa u ovoj Povelji ne sprečava članove Ujedinjenih naroda da rješavanje svojih sporova povjere drugim sudovima na osnovu sporazuma koji već postoje ili koji ubuduće mogu biti sklopljeni"*.

[2] Isto tako, odmah po podnošenju Zahtjeva (tužbe) Bosna i Hercegovina je podnijela i Zahtjev za izdavanje privremenih mjera, tražeći da Međunarodni sud pravde naloži SR Jugoslaviji da prestane i odustane od svih akata genocida protiv ljudi i Bosne i Hercegovine, što je Sud i donio, a što je navedeno u Presudi u dijelu koji nosi naziv (4) *Relevantne prethodne odluke Suda*).

međunarodnog dokumenta, Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Bosna i Hercegovina je podnijela tužbu protiv Savezne Republike Jugoslavije zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Ova Konvencija (*1948. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*) odobrena je i predložena za potpisivanje i ratifikaciju ili akcesiju Rezolucijom Generalne skupštine UN 260 A (III) od 9. decembra 1948. godine. Ovaj međunarodni dokument stupio je na pravnu snagu 12. januara 1951. godine.

Bosna i Hercegovina je prihvatila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida kao Republika Bosna i Hercegovina po osnovu sukcesije 12. decembra 1992. godine. Isto tako, prihvatanjem Dejtonskog sporazuma, Konvencija je ušla u pravni sistem Bosne i Hercegovine i na način da je predviđena u Aneksu IV, Ustavu BiH, u njegovom Aneksu broj I. i Dodatnim sporazumima o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini.

Što se tiče prihvatanja Konvencije od strane SR Jugoslavije, ona je više puta negirala nadležnost suda u svakom zahtjevu tužitelja Bosne i Hercegovine, koji izlazi iz okvira Konvencije, kao i mogućnost suđenja Međunarodnog suda pravde u ovom predmetu. SR Jugoslavija je ukazivala na činjenicu da u trenutku podnošenja tužbe, bosanskohercegovačkog zahtjeva, tadašnja SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) nije bila članica UN, kao ni potpisnica Statuta Međunarodnog suda pravde, pa samim tim, ta država, po njihovom shvatanju, ne može biti ni stranka u sporu pred tim sudom. Isto tako, zastupnici SR Jugoslavije su tvrdili da u momentu pokretanja spora SR Jugoslavija nije bila "vezana" Konvencijom, kojoj je pristupila tek 2001. godine. Pa i tada, pristupajući toj Konvenciji, SR Jugoslavija je stavila rezerve na njen član 9., što znači da nije prihvatila automatsku nadležnost Međunarodnog suda pravde, da presuđuje u sporovima o primjeni Konvencije.

Raspravljajući ovaj problem, Međunarodni sud pravde je u Presudi od 11. jula 1996. godine zaključio da je pokrenuti postupak pred sudom između dvije države, čije se teritorije nalaze na teritoriji bivše Socijalističke

Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), koja je 11. decembra 1948. godine potpisala Konvenciju i položila svoj instrument ratifikacije bez ograda 1950. godine. Također, u vrijeme proglašenja SR Jugoslavije 27. aprila 1992. godine, u ime SR Jugoslavije usvojena je rezolucija kojom se ističe da ona nastavlja državni, međunarodnopravni i politički subjektivitet SFRJ, te će striktno poštovati sve međunarodne obaveze koje je SFRJ preuzela. To sve je potvrđeno i zvaničnom Notom od 27. aprila 1992. godine Stalne misije Jugoslavije u UN, upućenoj Generalnom sekretaru.

Svoju nadležnost u sporu "Bosna i Hercegovina protiv SR Jugoslavije", Međunarodni sud pravde je ponovo i konačno potvrdio 3. 2. 2003. godine, smatrajući da prijem SR Jugoslavije 1. novembra 2000. u UN nije nikakva nova činjenica, koja bi mogla retroaktivno promijeniti stanje iz 1996. godine prema UN, Statutu Međunarodnog suda pravde i Konvenciji.

Ove okolnosti su u potpunosti potvrđene, te opširno i temeljito prikazane u Presudi od 26. februara 2007. godine, u dijelu koji nosi naziv (2) Historijat statusa SR Jugoslavije u odnosu na Ujedinjene nacije.

Uostalom, nema dvojbe, da li su Bosna i Hercegovina i SR Jugoslavija potpadale pod obavezu poštovanja odredaba Konvencije, jer Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida predstavlja *kodifikaciju međunarodnog običajnog prava*, slično kao i četiri Ženevske konvencije o zaštiti lica u ratu iz 1948. godine. Na taj način, a kako principi međunarodnog običajnog prava, obavezuju sve države, pa i one koje nisu ratificirale ovu Konvenciju, Konvencija se primjenjuje i na ovaj spor. Time je nadležnost Međunarodnog suda pravde u sporu Bosna i Hercegovina i SR Jugoslavija bila **neupitna**.

Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, kao međunarodni dokument, ukazuje na činjenicu da je genocid, koji se javljao u svim razdobljima ljudske historije, prouzrokovao velike gubitke ljudi u svijetu, te da su članice UN, potpisnice Konvencije, saglasne da će ga spriječiti i kažnjavati. Ovom okolnošću se rukovodila Bosna i Hercegovina, podnoseći tužbu Međunarodnom sudu pravde.

Konvencijom, genocid je proglašen zločinom po međunarodnom pravu, te ga tako i UN tretiraju.[3] Osnov nadležnosti Međunarodnog suda pravde, Bosna i Hercegovina je našla u članu IX Konvencije, u kojem se kaže: *"Član IX. Sporovi između ugovornih strana, vezanih za tumačenja, primjene i izvršenja ove konvencije, uključujući i one koje se odnose na odgovornost neke države po predmetu genocida ili kojeg drugog djela navedenog u članu III. Bit će izneseni pred Međunarodni sud pravde, na zahtjev bilo koje strane u sporu."*

3. Podnošenje tužbe (zahtjeva za pokretanje postupka) međunarodnom sudu pravde

Podnošenje tužbe Međunarodnom sudu pravde predstavlja još jednu međunarodnopravnu okolnost Presude. Presudu je donio Međunarodni sud pravde, međunarodna institucija koja je najvažniji i glavni sudski organ UN. On je važna institucija Ujedinjenih nacija, koja se brine o očuvanju međunarodnog mira i sigurnosti. Iz preambule, iz Ciljeva i načela te brojnih drugih odredaba Povelje Ujedinjenih nacija proizilazi potreba održanja međunarodnog mira i sigurnosti u svijetu. To se može ostvariti otklanjanjem prijetnji miru i suzbijanjem čina agresije ili ostalih vidova kršenja mira, kroz aktivnost svih tijela UN, a posebno Vijeća sigurnosti i Međunarodnog suda pravde. U tom smislu, potrebno je poduzimati djelotvorne kolektivne mjere radi sprečavanja i otklanjanja svega što ugrožava mir, uključujući suzbijanje napada ili drugih ugrožavanja mira, a jedan od načina te aktivnosti je i djelovanjem Međunarodnog suda pravde po tužbama međunarodnih subjekata.

Kako je sastavljen od kolegija nezavisnih sudija od predstavnika raznih naroda, njegov sastav je činjenica njegove internacionalnosti, te njegove nezavisnosti. Činjenica da u sastavu Međunarodnog suda pravde, koji se sastoji od petnaest sudija, može biti samo jedan sudija iz jedne države, daje mu karakter internacionalnosti i nepristrasnosti. Ukoliko se doda i činjenica da se sudije biraju kao ličnosti (bez obzira na njihovo drža-

[3] Izraz "genocid" prvi put je 1943. godine upotrijebio poljski Jevrej Rafael Lemkin, stvorivši riječ kombinacijom izraza geno (grč. rod) i cide (lat. ubiti).

vljanstvno), a ne predstavnici država, to osigurava još veći nivo nepristrasnosti ovog suda. Pa i procedura izbora sudija, koja uključuje činjenicu da sudije biraju Generalna skupština i Vijeće Sigurnosti Organizacije Ujedinjenih nacija, tajnim glasanjem, s liste lica predloženih od nacionalnih grupa Stalnog arbitražnog suda, doprinosi ostvarenju načela nepristrasnosti sudija.

Nadležnost ove internacionalne institucije je da utvrdi postojanje povrede pravde između sukobljenih stranaka, te da riješi slučaj putem obavezujuće presude. Imajući u vidu odredbu člana 36. stav (2) Statuta Međunarodnog suda pravde, koja ima procesni značaj, ukazujem na okolnost da sve države, stranke Statuta Međunarodnog suda pravde, priznaju nadležnost Međunarodnog suda pravde u sporovima koji se između ostalog, odnose na:

a) tumačenje nekog ugovora;
b) svako pitanje međunarodnog prava;
c) postojanje bilo koje činjenice koja bi, ako se utvrdi predstavljala kršenje neke međunarodne obaveze;
d) prirodu i veličinu dužne naknade zbog kršenja neke međunarodne obaveze.

4. Odlučivanje o sporu pred međunarodnim sudom pravde u Hagu predviđa primjenu međunarodnih instrumenata

Odlučivanje o sporu pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, koje predviđa primjenu međunarodnih instrumenata, predstavlja još jedan element međunarodnopravne pozadine Presude. Presuda Međunarodnog suda pravde nastala je kao rezultat postupka, u kojem je pri odlučivanju, Međunarodni sud pravde primijenio međunarodno pravo, kao što je predviđeno članom XXXVIII. Statuta, gdje je normirano slijedeće:

"Član XXXVIII.
1. Sud kojemu je zadaća da njemu podnesene sporove rješava po Međunarodnom pravu, primjenjuje:
a) Međunarodne konvencije bilo opće ili posebne, koje ustanovljavaju pravila, izrijekom priznata od država u sporu;

b) međunarodni običaj kao dokaz oopće prakse, prihvaćene kao pravo;

c) opća načela prava, priznata od civiliziranih naroda;

d) uz rezervu, odredbe članka 59, sudske rješidbe i naučavanja najpoznatijih publicista različitih naroda kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravih pravila;

*2. Ova odredba ne dira u ovlast Suda da odlučuje **ex aequo et bono** (fer i pravično), ako se stranke o tome sporazumiju".*

5. Provođenje (izvršenje) presude međunarodnog suda pravde je obavezno za sve međunarodne subjekte koji su obuhvačeni presudom

Najznačajnija praktična strana međunarodnog aspekta Presude je činjenica da je Presuda *res iudicata*, presuđena stvar od Međunarodnog suda pravde. Ona kao akt, treba uživati poštovanje svih strana u sporu, te uvažavanje članica organizacije Ujedinjenih nacija zahtjevima koji se postavljaju Presudom.

Naime, svaki član Organizacije ujedinjenih nacija obavezan je potpuno povinovati se svim zahtjevima koji proizilaze iz bilo koje presude Međunarodnog suda pravde iz Haga, pa i ove Presude, ukoliko je stranka u sporu.

Član 94. Povelje Ujedinjenih nacija glasi: "*Svaki član Ujedinjenih nacija se obavezuje da će prihvatiti odluku Međunarodnog suda u svakom sporu u kojem je on jedna od strana."*

Povelja Ujedinjenih nacija, u stavu (2) istog člana, ističe dalje: *"Ako bilo koja strana u sporu ne izvrši obaveze koje joj nameće presuda izrečena od strane suda, druga strana može se obratiti Vijeću sigurnosti koje, ako to smatra potrebnim, može dati preporuke ili odlučiti o mjerama koje treba preduzeti radi izvršenja presude."*

Ovim stavom člana 94. Povelje Ujedinjenih nacija ovlašćuje se Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija, da poduzme mjere protiv one strane u sporu, koja ne izvršava obaveze iz Presude. Vijeće sigurnosti može donijeti preporuke ili odlučiti o drugim mjerama, koje trebaju nadležni organi države učesnika spora, da poduzmu u cilju provođenja Presude.

Obaveze strana u sporu, kao i članica Ujedinjenih nacija na poštovanje pravne situacije nastale i ustanovljene presudom Međunarodnog suda pravde u Hagu ojačana je i članom 103. Povelje Ujedinjenih nacija. Tim odredbama, predviđeno je da u slučaju sukoba između obaveza koje članovi Ujedinjenih nacija imaju po Povelji i obaveza koje imaju po ma kojem drugom međunarodnom sporazumu, preovladavaju obaveze na osnovu Povelje. Na taj način, ustanovljena je obaveza državama da prvenstveno prihvate i povinuju se svim zahtjevima koji proizilaze iz presuda Međunarodnog suda pravde.

ZAKLJUČCI

Na kraju, može se zaključiti da je podnošenje tužbe Međunarodnom sudu pravde od strane Bosne i Hercegovine 1993. godine, bio opravdan i prijeko potreban akt. Opravdanost podnošenja tužbe je vidljiva iz toga što je u vrijeme podnošenja tužbe bio rat u Bosni i Hercegovini. Na sceni je bila agresija Savezne Republike Jugoslavije na međunarodno priznatu državu članicu Ujedinjenih nacija i u okviru toga okupacija značajnog dijela Republike Bosne i Hercegovine. Vršena su nemilosrdna ubijanja, raseljavanja, zatvaranja, mučenja ljudi, samo zato što nisu pripadali istom narodu (provođenje genocidnih radnji) uz brojne indicije da i država, SR Jugoslavija, učestvuje u tome. Rat je tekao, a nije bilo načina njegovog brzog i efikasnog zaustavljanja, pa je tužba skrenula pažnju Ujedinjenih nacija i cjelokupne svjetske javnosti na događaje u Bosni i Hercegovini.

Isto tako, danas, donošenje presude ima veliki značaj kao dokaz o razmjerama tragedije koja se desila u Bosni i Hercegovini, kao i umiješanosti određenih tijela SR Jugoslavije u ratu. Kroz analizu aspekata presude, pokazat će se potreba njene implementacije, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u drugom subjektu ovog međunarodnog spora. Zato predlažem da se

rezultati ovog Simpozija kvalitetno sagledaju i utvrde, te o njima obavijeste nadležne institucije Bosne i Hercegovine, koje bi trebale sačiniti plan provođenja Presude od 26. februara 2007. godine. U tom planu, treba navesti obaveze organa u Bosni i Hercegovini, ali i državnih organa Republike Srbije i Republike Crne Gore. Od donošenja Presude proteklo je gotovo dvije godine, a njena implementacija nije vidljiva. Isto tako, veoma sramežljivo se govori o Presudi, bez njenog zasluženog afirmiranja. Zato treba, odmah, krenuti u njenu implementaciju.

Nesumljivo je da o izvršenju presude treba animirati sve političke činioce, kao i predstavnike vlasti, posebno Vijeće ministara BiH, a po nadležnosti prvenstveno Ministarstvo vanjskih poslova BiH, Ministarstvo pravde BiH i Ministarstvo civilnih poslova BiH. O potrebi implementacije Presude, trebalo bi obavijestiti nadležno tijelo UN, te ga kontinuirano obavještavati o tom procesu, a u slučaju neaktivnosti provođenja Presude, poduzeti one mjere koje predviđa domaće zakonodavstvo i Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

REZIME

U ovom radu dao sam osvrt na međunarodnopravni aspekt Presude Međunarodnog suda pravde o genocidu. Izlažući ovu problematiku u radu je obrađeno pet najvažnijih međunarodnopravnih aspekata u vezi sa Presudom i to:

1. Presuda je potvrdila stav Međunarodnog suda pravde u Hagu da je spor između Bosne i Hercegovine i Savezne Republike Jugoslavije **međunarodni spor**;
2. Spor između Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije se vodio zbog povrede odredaba **međunarodnog dokumenta**, Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida;
3. Podnošenje Tužbe (Zahtjeva za pokretanje postupka) je ostvareno pred **međunarodnom institucijom** Međunarodnim sudom pravde;
4. Odlučivanje o sporu pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu predviđalo je primjenu **međunarodnih instrumenata**; i najvažniji uvjet međunarodnopravnog karaktera
5. Provođenje (izvršenje) Presude Međunarodnog suda pravde je obavezno za sve **međunarodne subjekte** koji su obuhvaćeni Presudom.

Posebno je apostrofiran peti aspekt, te u zaključcima zahtijevamo da se odmah krene u implementaciju Presude o genocidu, jer su od njenog donošenja do danas protekle dvije godine, a ništa značajnije u njenoj propagandi i izvršenju nije učinjeno.

U radu su prikazana i druga međunarodnopravna obilježja Presude, koja zajedno s istaknutim međunarodnim obavezama poštovanja, uvažavanja i rada na implementaciji svih subjekata, obuhvaćenih Presudom, predstavljaju dobru osnovu njenog provođenja.

U zaključnim razmatranjima ovog rada predloženo je da nadležni organi Bosne i Hercegovine obavijeste Generalnog sekretara i nadležna tijela Organizacije ujedinjenih nacija o potrebi implementacije Presude o genocidu i koracima koji su i koji će se poduzimati.

SUMMARY

In this paper, I gave a comment of the international aspect of the Judgment of the International Court of Justice on genocide. While exposing the problems of the issue, the paper is treating five most important internationally legal aspects related to the Judgment:

1. The Judgment affirmed the standpoint of the International Court of Justice in The Hague that the dispute between Bosnia and Herzegovina and the Federal Republic Yugoslavia (FRY) is an **international dispute**;
2. The dispute between Bosnia and Herzegovina and the FR of Yugoslavia has been instituted because of violation of the provisions of the international documents, the **Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide**;
3. Submission of the Application for instituting the proceedings has been made before an **international institution - the International Court of Justice;**
4. Taking decision on the dispute before the International Court of Justice in The Hague provided for the application of the **international instruments**; and the most important requirement of the internationally legal character
5. Implementation of the Judgment of the International Court of Justice is obligatory for all the **international subjects** covered by the Judgement.

Especially the fifth aspect was emphasized in the paper; consequently, in the conclusions we require to immediately start with the implementation of the Judgement on Genocide because two years have already passed and nothing significant in its publicity and implementation has been done.

The paper also presents other internationally legal characteristics of the Judgement, which, together with the emphasized international obligations of respecting, appreciating and doing efforts in implementation by all the subjects covered by the Judgement, constitute a good basis for its implementation.

In the conclusion of this paper, a proposal was addressed to the competent organs of Bosnia and Herzegovina to inform the Secretary General and the competent bodies of the Organization of United Nations on the need of implementation of the Judgement on Genocide and the steps which have been or will be undertaken.

Prof. dr. Muhamed Filipović, redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

ODSTUPANJA TVORACA ICTY-a U ODNOSU NA NIRNBERŠKE PRINCIPE I PRAKSU

Ovaj rad polazi od dvije osnovne tvrdnje koje se odnose na evidentirane i poznate činjenice. Prva tvrdnja se može, grosso modo, svesti na stav da su tokom rata na tlu Bosne i Hercegovine, a kojeg su povele srpske i hrvatske vojne i paravojne snage, počinjeni evidentni i masovni ratni zločini svih vrsta, kao i evidentni zločini koji ne mogu biti drugačije klasificirani nego kao zločini genocida nad Muslimanima (bošnjačkim narodom) u Bosni i Hercegovini. Te su činjenice općenito poznate i o njima ne samo da postoje vjerodostojni dokumenti i dokazi svih vrsta, nego su na osnovu tih činjenica izrečene brojne kvalificirane presude sudova koji su ih utvrdili i na osnovu njih sudili. Istina malom broju, počinioca zločina, ispuštene su iz procesa istrage i suđenja one najvažnije, ali ipak je suđeno i presuđeno za ratne zločine i zločin genocida ni to više niko ne može niti smije negirati i previđati.

Druga tvrdnja se svodi na konstataciju da je u međunarodnom pravu i političkom stavu međunarodne zajednice u pogledu primjene tog prava i vođenja adekvatne politike u oblasti njegove primjene, izraženom u odgovarajućim odlukama Organizacije ujedinjenih naroda, nakon Drugog svjetskog rata vladao konsensualni stav da se svi ratni zločini moraju adekvatno kažnjavati, da se zločin genocida mora posebno oštro i adekvatno kazniti i da su masovni ratni zločini i zločini genocida zločinačka djela određenih kolektiva a ne samo pojedinaca, tj. da se počiniocima tih zločina moraju smatrati svi oni koji su bili njihovi idejni inicijatori, odgovarajuća državna i politička tijela koja su donosila odluke koje su implicirale počinjenje zločina, dok su vojni i drugi organi bili izvršioci tih odluka i kao takvi, također, odgovorni, bez obzira što može biti sami nisu zamislili i planirali zločin, s obzirom na pravni i moralni princip da ono što leži izvan normi ljudskog prava i morala ne može u pravnom i moralnom pogledu

obavezati nikoga, pa ni izvršioce ovih zločina koji su bili podređeni njihovim začetnicima.

Istovremeno, stav onih koji su donosili odluke o suđenju zločinima isključio je iz svake mogućnosti suđenja sve one koji su branili legalne institucije, države, narod i živote ljudi, makar su u tom kontekstu počinili djela koja prekoračuju zakonito postupanje. Da nisu tako postupili na sud bi morali izvesti sve vodeće ljude antifašističke alijanse, sve vojne komandante i druge ljude koji su vodili ratne operacije savezničkih armija. Oni to nisu učinili i to je ne samo politički nego i pravni presedan.

Tim stavom su pod jurisdikciju zakona i organa koji progone ratne zločince stavljeni svi kolektivni i individualni subjekti koji su sudjelovali u njihovom izvršenju i to od zamisli do izvršenja i prikrivanja tih zločina, što je jedino moguće i ispravno stajalište u primjeni zakona naspram njegovog narušavanja. Pri tome, treba znati, da su kao zločinačka definirana i sva ona ponašanja koja podrazumijevaju neizazvano otpočinjanje ratnih dejstava sa ljudskim i materijalnim žrtvama ma kojeg i kolikog obima, tj. da je samo otpočinjanje rata, bez stvarnih i opravdanih razloga i povoda smatrano kao agresija i kao takvo je kvalificirano kao ratni zločin, odnosno zločin protiv mira i sigurnosti ljudi.

Na temelju ovakvog shvatanja i interpretacije problema rata, agresije i ratnih zločina, uključujući i onaj najteži zločin, a to je zločin genocida, stvoren je Sud za ratne zločine u Nirnbergu, koji je sudio njemačkom nacizmu kao sistemu ideologije, politike i organizacije države i njegovim institucijama, organizacijama i funkcionerima, svima koji su intelektualno, psihološki i organizacijski pripremili, organizirali i praktički provodili izvršenje zločina.

Taj sud bio je uzor za sva ostala suđenja za ovu vrstu zločina. Sudski progon po tom konceptu je uključivao ideologe, organizatore, naredbodavce i izvršioce tih zločina svih rangova. Naravno, prvi subjekt zločina bila je ideologija nacizma i njeni protagonisti, zatim politika zasnovana na toj ideologiji koju su provodile nacistička stranka i njemačka država i njene organizacije, a posebno one koje su specijalno angažirane na izvršenju zločina. Takvim stavom međunarodna zajednica je ispoljila svoju čvrstu volju da kazni začetnike i izvršioce zločina, jer se svaki zločin začinje u glavama ljudi i u ovom slučaju u ideologijama i politikama određenih političkih i državnih institucija, te da se takvim kažnjavanjem ponovno

uspostavi zakon i osigura satisfakcija žrtvama zločina, a, prije svega, da kaznom osigura da se takav zločin više ne može ponoviti.

U tom kontekstu je razorena njemačka država koja je otpočela agresiju, planirala, organizirala i provodila zločine preko određenih institucija i organizacija, kao i ideologija koja je stajala iza tih zločina, a to je ideologija nacizma ili ekstremnog nacionalizma, koja je određenim ljudskim grupama oduzela pravo na postojanje i vršila njihovu eksterminaciju.

Takav stav je bio u skladu sa osjećanjima ljudi čija je savjest bila veoma uzbuđena zločinima koje su fašisti počinili, ali je odgovarala i uvjerenjima i načelima morala i prava. On je bio u skladu sa klasičnim stavom filozofije prava i morala da se zločinom potire moralni i pravni poredak kao osnova ljudske zajednice i da se on uspostavlja samo onda kad se zločin i njegovi izvršioci kažnjavaju tako da i pravo i žrtva zločina dobivaju satisfakciju, a ponavljanje zločina nije više moguće. Apsolutni zločin, kakav je zločin genocida, mora biti osuđen na apsolutan način, tj. u korijenu, pravni poredak. To je uslov da pravna misao i pravno stanje može da se ponovno uspostavi i napreduje, a sa njima i civilizacija i kultura. Kazna mora biti vraćanje prava u život u punom obimu i sa mogućnošću da se pravo štiti u svim uvjetima i na sve načine.

Da li je i kada je bilo odstupano od načela po kojima je sudio sud u Nirnbergu i ostali sudovi koji su sudili za počinjene ratne zločine i zločine genocida, posebno je pitanje, ali je sigurno da skoro nikada niko nije doveo ova načela u pitanje. Njemačka država je zbog toga što je bila nosilac zločina stavljena pod međunarodni nadzor i denacizirana. Kao pravni nasljednik države koja je počinila zločine ona je isplaćivala štete žrtvama, a pojedini izvršioci zločina se još izvode pred sudove. To je ono što bi se moglo reći u pogledu stava u odnosu na ratne zločine i zločine genocida počinjene u ratu 1939-1945. godine.

Šta da se kaže o ratu u Bosni i Hercegovini koji je započeo srpskom agresijom i agresijom hrvatskih snaga na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine? Razlika između ova dva rata je jedino u tome što je prvi poprimio svjetske razmjere, a drugi nije. Dakle, razlika je u kvantitetu.

U svemu ostalom, a posebno u učincima za ljude, za državu Bosnu i Hercegovinu i za žrtve genocida izvršenog nad Muslimanima su ti ratovi istovjetni.

I ovaj rat je započeo neizazvanom agresijom na međunarodno priznatu, suverenu i neovisnu državu, koja je sa svojim legalnim ustavom i granicama bila primljena za punopravnu članicu OUN. Bosna i Hercegovina je bila priznata na temelju Ustava SFRJ iz 1974. godine i svog Ustava iz 1992. godine, u čemu je bila u istovjetnom ustavnopravnom i međunarodnopravnom položaju sa svim ostalim Republikama bivše države.

Poznato je da je Bosna stara država nastala u VIII vijeku i da je od početka bila izrazito multietnička i vjerski tolerantna. Na tlu današnje Bosne, zbog njenog geopolitičkog položaja nije nikada došlo do vjerske i etničke unilateralizacije i Bosna je ostala upravo takva, vjerski i etnički multilateralna i u unutarnjim odnosima tolerantna i otvorena. Takva je ostala i nakon osmanskog osvajanja. Šta više, multireligiozni i multietnički karakter Bosne tada je ojačan i obogaćen islamom i potom i jevrejstvom, jer je Osmansko carstvo toleriralo sve narode i vjerske knjige. Takva je Bosna bila sve do Berlinskog kongresa, a bosansko društvo otvoreno društvo vjerske tolerancije i suživota bez unutarnjih sukoba, osim onih koje su izazvali agresivni susjedi željni njenih teritorija.

Kao i u svim drugim balkanskim zemljama – Srbiji, Grčkoj, Bugarskoj i u Bosni je došlo do ustanka protiv osmanske vlasti. Karakteristično je da su svi ustanci, osim bosanskog, uživali punu podršku i pomoć zapadnih država i Rusije. Razlog takvog stava kršćanskih zemalja je bila činjenica da je vođstvo bosanskog ustanka bilo muslimansko i da su Muslimani bili najvažnija vojna, socijalna, ekonomska i kulturna grupacija bosanskih stanovnika.

Ustanak nije bio muslimanski nego bosanski, kako se to vidi iz njegovih dokumenata, ali mu je vođstvo bilo muslimansko, zbog čega ustanak Bosanaca protiv Osmanlija nije bio podržan. Vođa ustanka Gradaščević je izručen Osmanlijama kada je prešao u Austriju tražeći azil, što se nije dogodilo ni sa jednim drugim vođom ustanka tog doba.

Nasuprot tome, i nakon što su Osmanlije desetkovale bosansko plemstvo iz susjednih država, uz obilatu pomoć Austrije i Rusije, organizirana su dva ustanka u perifernim dijelovima Bosne (Krajini i Hercegovini) sa ciljem da se stvori pretekst za intervenciju zapadnih zemalja u Bosni. Do intervencije je došlo na Berlinskom kongresu i Bosna je data na upravu Austriji. Time je započeta era aktivnog i u biti negativnog mišljenja evropskih sila u bosanske poslove i ona traje sve do danas.

Austrougarska je svoju vlast usmjerila od početka na katolicizaciju Bosne i konačnu aneksiju njene teritorije. Pad Austrougarske nije donio satisfakciju Bosni i Hercegovini i njenim stanovnicima, jer je ona, pod auspicijom (pokroviteljstvom) Velike Britanije i Francuske, uvrštena u novostvorenu Kraljevinu SHiSl.

Uvidjevši promašaj sa formulom unitarne države pod srpskom vladavinom, Velika Britanija je nametnula rješenje srpsko-hrvatskog sukoba putem podjele Bosne i Hercegovine između Srba i Hrvata. Podjela je izvršena 1939. godine a da većinsko muslimansko stanovništvo nije uzimano u obzir. Podjela nije donijela ništa osim što je bila uvod u teško krvoproliće u hrvatskom pokušaju (pod fašističkom okupacijom) aneksije cijele Bosne i to putem genocida nad Srbima 1941. Taj slučaj je dokaz da podjela ne može ni pod kojim uvjetima rješavati ni srpskohrvatski ni bosansko-srpsko-hrvatski spor.

U ustanku protiv fašizma i njegovih saveznika ustaša i četnika, antifašistički Narodnooslobodilački pokret je konačno riješio bosansko pitanje na jedino mogući način, a to je obnova bosanske države i uključenje te države u novonastalu Federativnu Jugoslaviju sa istim statusom kao i sve druge republike. Federativna Jugoslavija je bila povoljan okvir u kojem je Bosna i Hercegovina uspješno razvila svoju državnost i političku samostalnost, zbog čega je postala važan faktor unutrašnje i vanjske politike Jugoslavije.

Rušenje komunizma nije dovelo do slobode nego do katastrofe u Jugoslaviji i to prvenstveno zbog toga što zapadni svijet nije imao strategiju i taktiku obzirom na velike razlike u prirodi komunizma u Jugoslaviji i ostalim zemljama. Da bi srušili jugoslovenski komunizam oni su srušili Jugoslaviju i u tom su se oslonili na nacionalizme u njoj. To je bila fatalna greška koja je dovela do kaosa i koja je, specijalno u Bosni i Hercegovini, obnovila kontekst borbe srpskog i hrvatskog nacionalizma oko nje. Obnovljena je ona ista historija koja je tokom cijelog jednog vijeka od Bosne i Hercegovine činila poligon borbe nacionalizama vođenih iz dvije susjedne zemlje.

Nacionalisti su bili već organizirana politička snaga i na nju su se planeri rušenja komunizma oslanjali. Nisu vodili računa da će obnoviti cijeli program srpskog i hrvatskog nacionalizma uopće i u Bosni i Hercegovini posebno. Ulaskom u politiku i pogotovo zadobivanjem vlasti u Bosni

i Hercegovini 1990. i srpski i hrvatski nacionalisti su formulirali svoje političke ciljeve koji su se svodili na Hrvatsku do Drine i na Srbiju do Karlobaga i Virovitice, inclusive sa Bosnom i Hercegovinom.

To je bila osnova svih sukoba u Jugoslaviji. Rješenje sukoba su oba ova nacionalizma vidjela u ratu, uz pomoć svojih zapadnih i istočnih prijatelja, ili u podjeli Bosne i Hercegovine. Pošto se rat u Hrvatskoj pokazao besperspektivnim doveo je u pitanje interese nekih zapadnih zemalja (Francuske i Velike Britanije, na srpskoj i Njemačke, Italije i Austrije, na hrvatskoj strani).

Došlo je do zaustavljanja tog rata i sve snage oba nacionalizma su se okrenule prema Bosni i Hercegovini. Postigli su sporazum o njenoj podjeli (Karađorđevo i Graz) i dodatne sporazume među kojima i famozni Ćosićev sporazum o humanom preseljenju.

U svim tim kalkulacijama nije više bilo mjesta za Bošnjake osim u Miterand-Holbrookovoj formuli podjele države i preživljavanja Muslimana u maloj teritoriji srednje Bosne. Tako se dogodilo da je Amerika pristala na formulaciju da Drina cijelim tokom uđe u srpsku Republiku.

Muslimane je trebalo eksterminirati na tri načina: masovnim ubijanjem uključujući genocid; masovnim protjerivanjem i prisiljavanjem da sami pobjegnu (to je plan velike evropske trojke (Major, Kohl i Miterand), a preostalom dijelu osigurati preživljavanje na malom prostoru. Oni koji ne prihvate ovaj plan prepustiti sudbini, tj. Mladićevoj vojsci, kako se to i dogodilo u dolini Drine); stvoriti takve ukupne državopravne i ekonomske uvjete života da Muslimani polako sami isele iz svoje zemlje.

Cijeli ovaj ekskurs je bitan za razumijevanje farse o osudama zločina, o mirovnim sporazumima i o pravdi koja će doći suđenjem zločinima kojima smo bili zasipani proteklih godina. U ovom kontekstu su bitna dva aspekta: Jedan je aspekt ko su počinioci zločina i na osnovu kojih su to političkih i općih ideja izvršeni zločini u Bosni i Hercegovini. Isključuje se mogućnost da su to bili zločini sticajem okolnosti. To su bili planirani zločini čija je osnova bila stoljetna politika Srbije i Hrvatske prema Bosni i Bošnjacima, a nosioci zločinačke ideologije i politike su bili srpski i hrvatski nacionalisti, koji su osvajačke aspiracije, pokrivali kojekakvim historijskim teorijama. Istrijebitelji Muslimana bili su kako savremeni tako i oni srpski i hrvatski nacionalisti, koji su u Drugom svjetskom ratu vršili zločine, tj. bivše ustaše i četnici. U tom nacionalizmu došlo je do njihove pune simbioze u okviru ideologije nacionalnog pomirenja.

Ideologijska osnova zločina je antimuslimanstvo sa dodatkom cijelog niza laži o Bošnjacima, od njihovog porijekla, broja, uloge i svih drugih aspekata njihovog historijskog postojanja, do optužbi za terorizam i sl. Uz ovo, izvršeni su i vrše se i sada pokušaji da se Muslimani retrospektivno optuže i za saradnju sa fašizmom, pa i učešće u genocidu nad Jevrejima. Sve te laži imaju jedan cilj. One nastoje antimuslimansku i antibošnjačku akciju da uklope u sheme borbe protiv komunizma, islamskog fundamentalizma i terorizma i teorije da su muslimani i kao takvi opasnost za zapad, pa je prema tome ubijanje Muslimana odbrana Zapada, kao što je nacizam bio antikomunizam koji nekada nije imao smisla, ali sada ima svoj puni smisao.

Drugi moment se sastoji u nastojanju da se ostvari jedinstvo svih ideoloških i političkih snaga na temelju ideje da su islam i komunizam glavni neprijatelji čovječanstva i da se na tom fonu mora ostvariti jedinstvo svih provjerenih antikomunističkih snaga. Komunizam se suprotstavlja antifašizmu mada se zna da su komunisti u Evropi bili jedini dosljedni antifašisti i to od nastanka fašizma do njegovog kraja. Ako je komunizam, koji je nota bene već davno umro, neprijatelj demokratije, ko su veći neprijatelji komunizma nego nacionalisti svih vrsta, od Hitlerovih nacista do naših Pavelićevih ustaša i Mihailovićevih četnika.

Naša je teza da je u kontekstu ove dvije premise došlo do obimne revizije cijelog koncepta i ocjene Drugog svjetskog rata, pa i do revizije kriterija o zločinima počinjenim iz ideoloških razloga i načela na kojima je radio sud koji je sudio nacističkim zločinima. Ukida se zločin države, ideologije, državnih formacija za izvršenje zločina i genocida, zločin genocida se minimizira ako su žrtve komunisti i Muslimani, a sve se svodi na pojedinačna zločinačka djela individualnih počinilaca kriminalnih djela, dok uloga onih faktora bez kojih je nemoguće zamisliti izvršenje tolikih i tako organiziranih i provedenih masovnih zločinačkih djela, ostaje u magli inkriminacije po zapovijednoj odgovornosti. Sud u Hagu je prenebregao uopće činjenicu agresije i prava odbrane legalne države i kao takav on je karikatura suda u Nirnbergu, kao što je i kažnjavanje zločinaca koji su svoje zločine počinili nakon onih koje su počinili nacisti, karikatura kažnjavanja teških zločina uopće.

Pisac ovih radova je na Kongresu za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini, održanom u Bonnu 1995., rekao da se u odnosu Europe prema zločinima u Bosni i Hercegovini radi o velikoj obmani i da je nama,

koji smo žrtva najvećeg pokolja u historiji Europe nakon Drugog svjetskog rata, namjenjeno da prekopavamo zemlju i pregledamo jame u potrazi za našim najbližim, da pravimo masovna groblja, kako bi imali gdje masovno žaliti, što je čak i u suprotnosti sa našom tradicijom i vjerom i da držimo ovakve simposiume na kojima možemo do mile volje lamentirati o nepravdi, ali pravde naš narod, naša zemlja i žrtve zločina i genocida neće vidjeti ni dočekati. Kao narod i kao civilizacijsko-kulturna zajednica mi smo u njihove teftere upisani kao kolektivna kolateralna šteta. Na nas se gleda u smislu izreke velikog njemačkog filozofa Schellinga "Najbolje je da ništa nije, tada bi sve bilo jednostavno, jer ne bi postojali nikakvi problemi ni pitanja". Izgleda da smo mi krivi što smo živi i da bi najbolje bilo da nas nema, kao što već i nema onih 150.000 pobijenih i 600.000 Bošnjaka humano preseljenih "u Australiju, Skandinaviju, Ameriku ili zapadnu Europu. Oni više i nisu problem ili to neće više biti za koju godinu. A šta nas ovdje čeka, bog sami zna.

Budući da se sve na ovom prostoru ipak događalo u režiji zapadnih demokratija (Major, Mitterand i Kohl) onda ni zločini ne smiju biti veliki kakvi su bili, pa kako bi to bilo moguće da se oni dogode na oči i uz asistenciju tolikih predstavnika i vojnika zapadnih zemalja. Svako bi normalan postavio takvo pitanje. Ako je u Bosni i Hercegovini bilo više od 60.000 izvrsno naoružanih vojnika UNPROFORA, sa savršenom logistikom, ako su postojale mnogostruke mogućnosti intervencije protiv počinioca masovnih zločina, ako su stvorene sigurne zone OUN, ako je poštena Europa bdila nad pravima ljudi i mirom u njoj, kako da se sve to dogodilo. Rješenje je u okviru citirane Schellingove misli. Ništa se zapravo nije ni dogodilo. Zar se tako već ne ponašaju i to ne tvrde okupatori velikog dijela naše zemlje, pa i ovog Podrinja. Iz strateškog razloga stvaranja jednog novog ideološkog i političkog jedinstva, Zapad je odlučio da amnestira ne samo zločince prošlog velikog nego i ovog malog ali užasnog rata.

Da se stvar ipak pokrije velom prava i humanosti, nama je dat sud koji je prije negacija nego afirmacija prava i pravde. Taj sud sudi i onima koji su legitimno branili ljude, svoju zemlju i državu od agresije, napada i genocida i to jednako kao i onima koji su izvršili agresiju i masovno ubijanje ljudi. Po mjerilima tog suda bi trebali biti na doživotnu robiju osuđeni i Truman i Roosevelt i Churchill i Staljin, Eisenhower, Žukov, Montgomery i drugi i svi oni koji su naređivali ubijanje fašista ili vršili

masovne odmazde nad onima koji su pomagali fašizam. Sjetite se upotrebe atomske bombe u Hirošimi i Nagasakiju, bombardovanja Dresdena, Hamburga, Kasela i brojnih drugih gradova itd. Mjerila su pomjerena, ali u čiju korist. Mislim i tvrdim da su pomjerena u korist zločina i zločinaca.

REZIME

Srpska i hrvatska agresija na teritoriju Bosne i Hercegovine bile su prve agresije koje su izvršene nakon Drugog svjetskog rata i Nirnberškog suđenja agresiji i genocidu na tlu Evrope. Ta agresija bila je toliko očita, a njene žrtve toliko brojne, a uz to se, zahvaljući medijima, odvijala pred očima cijele svjetske javnosti da međunarodni faktori nisu mogli da previde da je ona počinjena i morali su na nju nekako reagirati. Međutim, njihova reakcija na agresiju, zločine i genocid počinjen na tlu bivše Jugoslavije i posebno na teritoriji Bosne i Hercegovine, bila je sasvim drugačija u odnosu na onu nakon pada fašizma.

Statutom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u Hagu iz njegove nadležnosti su izuzeti zločini neprovociranog započinjanja rata, počinjenje agresije, masovnog ubijanja civila, rušenja gradova, vjerskih i kulturnih spomenika, uništavanja duhovnih dobara, promjena etničkog karaktera teritorija i najzad protjerivanje i ubijanje masa stanovnika što su zločini genocida, a zločini su svedeni na individualna kriminalna djela i na zapovjednu odgovornost za počinjenje takvih djela od pojedinih počinilaca koja nije ništa drugo nego maska za odgovornost države. Time je potpuno promijenjena osnova i sadržaj kvalificiranja i suđenja za zločine u našoj zemlji, veliki broj kriminalnih djela i njihovih počinitelja je, unaprijed, konstitucijom samog suda, bio apsolviran od odgovornosti, a suđenje svedeno na farsu bez ikakve mogućnosti da žrtve, kao što su narod BiH, država BiH, i posebno bošnjački narod kao najveća i najmasovnija žrtva genocida, dobiju bilo kakvu satisfakciju. Sud je pretvoren u persiflažu prava i pravde.

Zbog svega toga se postavlja opravdano i logično pitanje: Koji su to razlozi i interesi odlučili da oni koji su konstruirali sud i propisivali njegov Statut do te mjere iznevjere pravo i pravdu i načine od suđenja jednu farsu i od suda načine Palatu nepravde, umjesto Palatu pravde.

SUMMARY

Serbian and Croatian aggression on the territory of Bosnia and Herzegovina were the first aggressions performed after the Second World War and the Nuremberg Trial conducted for the aggression and genocide in Europe. This aggression was so evident, and its victims so numerous, and in addition, due to the media, it was developing before the eyes of the whole world public that international factors could not fail to notice its committing, so that they should react in some way. Meanwhile, their reaction to the aggression, crimes and genocide committed on the area of the former Yugoslavia and particularly of Bosnia and Herzegovina, was quite different compared with that after the fall of fascism.

The Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia in The Hague exempted from its jurisdiction crimes of non-provoked beginning of war, execution of aggression, mass killing of civilians, destruction of towns, religious and cultural monuments, annihiliation of spiritual values, change of ethnical character of territories and finally, expelling and killing of masses of inhabitants and these are the crimes of genocide, and the crimes have been reduced to individual criminal acts and to the commanding responsibility for committing of such acts by individual perpetrators. Such responsibility is nothing else but a mask for the state responsibility. This completely changed the basis and the contents of qualification and conducting the trials for crimes in this country, a great number of criminal acts and their perpetrators was, in advance, by constitution of the Tribunal itself absolved of responsibility, and the trial was reduced to a farce without any possibility for the victims, such as the people of BiH, the state of Bosnia and Herzegovina, and especially Bosniak people as the greatest mass victim of genocide, to receive any satisfaction, whatsoever. The Tribunal turned to persiflage of law and justice.

Therefore, because of all the above a justified and logic question is put: Which are the reasons and interests that had decided that those who constructed the Tribunal and and prescribed its Statute betrayed law and justice to such extent as to make a farce from the trial and a Palace of injustice from the Tribunal, instead of making the Palace of Justice.

Prof. dr. Carlo Gerardo Pinnetti, Univerzitet u Edinburgu,

PONOVNO RAZMATRANJE ZNAČENJA GENOCIDA RAT, POLITIKA I REFLEKS ANALOGIJE

"O jednoj stvari govorimo
da je neka
druga stvar, kada je ono što stvarno težimo
da opišemo nešto jedinstveno na svijetu".
Vladimir Nabokov[1]

I Uvod

Ni u jednom trenutku ljudske historije nije toliko ljudi živjelo u tako nepouzdanim okolnostima. Pod ekonomskim pritiscima globalizacije, zajednice se dezintegriraju do sada nezapamćenom brzinom,[2] sa mnogima koji ostavljaju za sobom agrarne korjene da bi zaposjeli rubove u urbanim sirotinjskim četvrtima[3] pod stalnom prijetnjom nasilja, bolesti i gladovanja. Suočeni sa ovim besprimjerenim uslovima moglo bi se očekivati da znanost o genocidu odražava stanje takvih grupa i to kako se naša trenutna konceptualna i pravna značenja genocida mogu aplicirati na one koji stvaraju ove pogubne uslove. Ipak, suprotno je istinito. Savremeno akademska i pravna znanost opisuje genocid ograničenim izrazima utemeljenim na njegovoj asocijaciji sa empirijskim regularnostima prisutnim u paradigma-

[1] Nabokov citiran u Rorty, R., OBJECTIVITY : RELATIVISM AND TRUTH (OBJEKTIVNOST - RELATIVIZAM I ISTINA) *Philosophical Papers Vol. 1, Cambridge,* 1991, str. 162.

[2] O izumiranju jezika vidjeti LANGUAGES: CONFLICT OR COEXISTENCE, (JEZICI – SUKOB ILI SUŽIVOT) *UNESCO Courier,* april 2000, str. 17.

[3] Vidjeti Mike Davis, PLANET OF SLUMS, (PLANETA SIROTINJSKIH ČETVRTI) Verso, New York, 2006.

tskim slučajevima. Sastavni dio među ovim regularnostima su veze između genocida i oružanog sukoba.

Moj zadatak u ovom Referatu će biti da ispitam način rezoniranja koji se koristi da bi se opravdalo određeno značenje genocida i njegove veze sa oružanim sukobom, i da argumentiram da ova veza unaprijed određuje njegovo značenje isključujući određene činjenične i normativne elemente koji razjašnjavaju zašto je genocid posebna vrsta nepravde. Moj interes ovdje nije da zagovaram opsežnu niti ograničeniju primjenu izraza, već prije svega da istražim ulogu znanja u oblikovanju konceptualnih razvoja u vezi sa zločinom i da ponudim način da se ponovo razmotre normativni elementi koji predstavljaju genocid kao nepravdu.

U prvom dijelu Referata istražujem trud koji se ulaže da se smjesti genocid kao koncept različit od rata, i da se preispita trenutna pravna i akademska literatura koja povezuje sukob sa genocidom. Iako prikazujem da se opisi koji povezuju genocid sa sukobom razlikuju u pogledu mnogih stvari, argumentirati ću da ovi opisi imaju nešto zajedničko; naime, oni tretiraju genocid kao ekstreman oblik oružanog sukoba a ova pozicija je podržana upotrebom analognog rezoniranja empirijskih regularnosti "jasnih slučajeva". Na primjer, pravna znanost tvrdi da je definirala genocid kao poseban zločin nezavisan od bilo kakvih preduvjeta povezanih sa oružanim sukobom, ipak konsenzusom u objema literaturama genocid se opisuje kao gora verzija drugih ratnih zločina, koji se dešavaju tokom oružanog sukoba. Isto tako, neki istraživači su opisali genocid kao nastavak središnjih praksi oružanog sukoba. Osporit ću ove prikaze iz perspektive kritike "historijske znanosti" Hannah Arendt i argumentirati da rezoniranje koje povezuje oružani sukob sa genocidom u osnovi skriva stvarno značenje genocida kao nepravde.

U drugom dijelu Referata istražujem značenje genocida kao nepravde. Tvrdim da značenje genocida ne dijeli isti moralni rod sa drugim ratnim zločinima, i da ova moralna osnova daje izrazu genocid njegov distinktivan karakter koji je odvojen od analogije sa sukobom. Moja osnovna tvrdnja je ta da genocid stoji na sopstvenim temeljima kao *sui generis* nepravda zbog antietičnog odnosa sa političko-diskurzivnim normama. Moj argument je taj da je bilo kakva veza između genocida i oružanog sukoba samo uvjetno empirijska, i da upotreba analognog rezoniranja da se opravda restriktivan prikaz genocida isključuje njegovu bit kao nepravde. Sveukupno,

zadatak ovog spisa je da tretira izraz genocid kao tekuće poetsko ostvarivanje ciljeva unutar mreže drugih značenja, a ne nekog unaprijed određenog analogijom sa empirijskim 'činjenicama', tako omogućavajući da se razmisli o tome kako su užasni zločini koji se nazivaju 'genocid', uz Nabokovu težnju, različiti od bilo čega na svijetu.

II Genocid i njegova veza sa oružanim sukobom - neophodna distinkcija?

Lemkinov neologizam je dokazao svoju relevantnost za javni moralni diskurs na taj način što utiče na različite političke i pravne institucije – od UN-a i svjetskog javnog mnijenja[4], do autohtonih glasova koji se bore da očuvaju svoj identitet. Ne postoji drugi izraz koji posjeduje veći globalni značaj od riječi genocid. Mnogim audijencijama, genocid označava vjerovatno najozbiljniju nepravdu našeg doba, a koja posjeduje i imperativ (Nikada više!) i univerzalne (univerzalna jurisdikcija) karakteristike. Ipak, uprkos služenju kao globalni pokazatelj nemoralnosti par excellence, upotreba genocida od strane pravne i akademske znanosti posjeduje veoma restriktivnu mogućnost primjene na događaje koji su stvarni u svijetu. Da bi se postiglo čvrsto utemeljenje u najjasnijim slučajevima, mnogi su povezali genocid sa praksom oružanog sukoba. Ironija analogije sa oružanim sukobom je ta da se izraz genocid, od svog početka, borio za to da se prepozna kao autonomno nedjelo koje je distinktivno u odnosu na zloupotrebe povezivanja sa oružanim sukobom sa kojim se pojmovno dovodi u vezu. U ovom dijelu želim istražiti dvosmislene veze između genocida i oružanog sukoba od strane akademske znanosti.

Genocid je na početku stekao pravni i politički značaj u vezi sa Međunarodnim vojnim sudom u Nirnbergu, čija je jurisdikcija primijenjena samo na njemačko učešće u ratu od 1. septembra 1939. Lemkin, između ostalih sastavljača teksta Konvencije o genocidu, koje je zabrinjavalo to što jurisdikcija Nirnberške povelje (Međunarodnog vojnog tribunal) nije bila

[4] Vidjeti THE CHICAGO COUNCIL ON GLOBAL AFFAIRS na (VIJEĆE ČIKAGA O GLOBALNIM PITANJIMA) www.worldpublicopinion.org

dovoljno opsežna, i što njemačka zlostavljanja grupa u vrijeme mira neće izazivati niti pravno pažljivo ispitivanje niti zabranu. Njihova vizija je bila da genocid treba predstavljati zločin koji je iznad vođenja rata i njegove zloupotrebe, i, što je još važnije, da treba logički dopuniti doprinose Nirnberga.[5] S jedne strane genocid je zamišljen kao ekspanzija međunarodnog krivičnog prava, a opet s druge strane predstavljao je zločin sa kompleksom inferiornosti, koji je tražio i zahtijevao dovoljno nezavistan karakter u odnosu na druge zločine, to jest zločine protiv čovječnosti. Za razliku od potonjeg, genocid neće postati zločin ovisan o vođenju oružanog sukoba. Zaista se raspravljalo o tome da li je distinktivnost genocida kao zločina za vrijeme rata ili mira pripisiva uvjetovanim ograničenjima postavljenim nad zločinima protiv čovječnosti – veza koja je sada ukinuta.[6] Iako je međunarodni konsenzus o značenju genocida sporo isplivavao, bilo je jasno da se razvoj genocida kao zločina vrtio oko zločina protiv čovječnosti zato što je zavisio od oružanog sukoba. To je rezoniranje bilo zasnovano na želji da se stvori logična i koherentna struktura kodeksa zločina hijerarhijskih nepravdi, Šesti komitet UN-a odlučio se za verziju koja definira genocid kao distinktivan zločin koji se može izvesti i tokom mira i u ratu. Ipak, veza između Konvencije o genocidu i oružanog sukoba se ovdje ne završava, i uključuje historiju kompleksnosti koju može razjasniti jedino istraživanje pravnih debata i sudske praksa. Za svoje potrebe ovdje, fokus će ostati na znanosti o genocidu zato što izgleda da je način na koji neki istraživači koriste pojam oružani sukob ne samo da se značajno odvaja od doprinosa pravne znanosti, već, također, stvara novi, koji se pored toga zanima za rad na tome kako opravdavamo značenje genocida.

Dok znanost o genocidu skreće malo pažnje na to kako međunarodno pravo rezonira o distinkciji između genocida i oružanog sukoba, oni dijele

---

[5] Vidjeti Schabas, op.cit., str. 37; The Secretary-General, *Draft Convention on the Crime of Genocide, 15, delivered to the Economic and Social Council,* U.N. Doc. E/447 (26.juni, 1947).

[6] Za genealoški prikaz genocida unutar UN-a i međunarodnog kaznenog pravosuđa vidjeti Schabas, W. ORIGINS OF THE GENOCIDE CONVENTION: FROM NUREMBURG TO PARIS, CASE WESTERN RESERVE JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (KORIJENI KONVENCIJE O GENOCIDU - OD NIRNBERGA DO PARIZA) vol. 40, ½, 2008, 35-55.

sa pravnom znanosti potrebu da opravdaju značenje genocida koje je povezano sa 'jasnim slučajevima' koji se često dešavaju u situacijama oružanog sukoba. U cjelosti, Konvencija o genocidu je od malo koristi istraživačima – ili je previše apstraktna[7] ili preusko koncipirana[8] - da bi bila od neke upute u objašnjavanju ili nuđenju jasnijeg historijskog opisa uništenja grupa. Ipak, za razliku od prava, značenje genocida i njegov precizni odnos sa sukobom je tekući argument. Neki istraživači su izrazili nepovjerenje u asocijaciju između genocida i oružanog sukoba otkrivajući druge slučajeve uništenja grupa koji se odvajaju od tipičnog opisa genocida kao masovnog ubijanja. Kada ovi istraživači odgovaraju na pitanje 'Šta genocidi ubijaju?',[9] njihov odgovor uključuje skup raznih nepravdi, koje su iznad fizičkog ubijanja koje utiče na egzistenciju grupe. U drugim opisima, genocid se karakterizira kao oblik "socijalne smrti"[10] koja uništava društvene veze u grupi; u drugima, genocid je povezan sa "generičkom"[11] kombinacijom nepravdi koje funkcioniraju da bi uništile grupu bez nužnog ubijanja njihovih članova. Ova nit u literaturi reflektira frustriranost ograničenjem postojeće terminologije, a naročito neodobravanje ograničene primjene tog izraza usljed definiranja genocida u smislu "tijelo se računa". Drugi su istraživači, međutim, otišli u sasvim različit smjer od njihovih pravnih i znanstvenih pandana i njihovih pokušaja da razdvoje značenje genocida od oružanog sukoba. Ovi su pristupi, u drugu ruku, posvetili opsežno teorijsko i empirijsko istraživanje u ispitivanju njihove kompleksne povezanosti. Ovi prikazi su opisali kako su oružani sukob i genocid međuovisne socijalne prakse i, najvažnije, čija su značenja analogno isprepletena. U nekim prikazima neophodna su bitna obilježja modernog oružanog sukoba kao socijalne

---

[7] Fein, H. SOCIOLOGY OF GENOCIDE.

[8] Chalk, F. & Jonassohn, K., THE HISTORY AND SOCIOLOGY OF GENOCIDE, (HISTORIJA I SOCIOLOGIJA GENOCIDA) Press, 1990, str. 11.

[9] Powell, JOURNAL OF GENOCIDE RESEARCH (ŽURNAL O ISTRAŽIVANJIMA GENOCIDA), vol. 9, no. 4, 527-548, 2007.

[10] Claudia Card, GENOCIDE AS SOCIAL DEATH, HYPATHIA, (GENOCID KAO DRUŠTVENA SMRT, HIPATIJA) vol., 2003.

[11] Lewy, CAN THERE BE GENOCIDE WITHOUT THE INTENT TO COMMIT GENOCIDE? (MOŽE LI BITI GENOCIDA BEZ NAMJERE DA SE POČINI?), *Journal of Genocide Research,* vol. 9, br. 4, 2007.

prakse da bi se proizveli materijalni, ideološki i emotivni elementi za genocid[12]; u drugima, oružani sukob i politički prevrat služe kao neophodni uslovi za genocid zato što stvaraju nove mogućnosti da se reorganizira politička zajednica.[13] Alternativno, drugi istraživači opisuju genocid kao "degenerirani"[14] ili ekstremni[15] oblik oružanog sukoba, koji se razlikuje po načinu na koji zločinci opisuju svoje naznačene mete kao civilne grupe.

Razlika između ovih prikaza reflektira razlike u tome kako istraživači rasuđuju o vezama između oružanog sukoba i genocida. Za neke genocid vodi porijeklo iz logističkih obilježja modernog ratovanja koje određuje tendenciju eskalacije, primjenjujući veću upotrebu sile (zračno bombardiranje i atomsko oružje) i šire postavljanje za cilj civila kao neprijatelja (naročito tokom gerilskih ratova).[16] Za druge, rat ili politički sukob stvara nužne uvjete za razvoj genocidnih rješenja.[17] Za neke istraživače genocid se najbolje identificira uobičajenim varijablama ekstrapoliranim iz komparativno različitih genocidnih konteksta. Ovi se tiču asimetrične materjalne moći[18], masovnog ubijanja[19], tipova ekstremne političke ideologije, izgradnje nacije[20], ambicija moći i etničkog sastava političkih elita.[21] Razlike između ovih pristupa su značajne i sežu daleko dublje nego što imam prostora da istražim ovdje; ipak one reflektiraju i metodološke i kvalitativno konce-

---

[12] Markusen & Kopf, THE HOLOCAUST AND STRATEGIC BOMBING; (HOLOKAUST I STRATEŠKO BOMBARDOVANJE) Valentino, B. DRAINING THE SEA (ISUŠIVANJE MORA).

[13] Melson, R., REVOLUTION AND GENOCIDE; (REVOLUCIJA I GENOCID) Harff & Gurr, 1998.

[14] Shaw, M., WHAT IS GENOCIDE? (ŠTA JE GENOCID?), Polity Press, London, 2007.

[15] Levene, M., GENOCIDE IN THE AGE OF THE NATION-STATE: (GENOCID U DOBA NACIONALNE DRŽAVE) *Vol. 1 The Meaning of Genocide,* I. B. Taurus & Co., London, 2005.

[16] Valentino, B. DRAINING THE SEA.

[17] Melson, R., Ibid.

[18] Fein, op. cit.u radu citirano.

[19] Valentino.

[20] Mark Levene, op. Cit.

[21] Haff & Gurr, op. Cit.

ptualne divergencije[22], kao i željenu namjeru istraživanja i način preventivne intervencije, koje otkrivaju kako je značenje genocida formulirano. Tako, glavni način na koji znanost stvara nova konceptualna značenja i preispituje stara je u mnogome subjektivan proces, i ovisi od distinktivnog opisa na koji svaka pojedina teorija polaže pravo - naime, različiti načini proučavanja, koje činjenice se smatraju važnim i upotrebljivost izraza u zalaganju za strategiju prevencije. Uprkos njihovim kompleksnim razlikama, postoje značajne zajedničke tačke koje ovi pristupi dijele. Jedno uobičajeno obilježje je to da je genocid opisan kao ekscesivan oblik ubijanja za vrijeme oružanog sukoba, a to obilježje je u biti analogno vrsti sukoba.

Među ovim pristupima uobičajena normativna pozicija je da je genocid nepravda na temelju planiranog fizičkog uništenja grupa, a ono uglavnom uključuje masovna ubistva ili "stvarne smrti"[23]. Odnos između činjenica o masovnim ubistvima i ove normativne pozicije, opisan u prikazima gore navedenim osigurava samo-ojačanu vezu između oružanog sukoba i genocida. S jedne strane široka politička (zlo)upotreba izraza genocid[24] je inspirisala ove istraživače da utemelje značenje samo na najjasnije dokumentovanim slučajevima. S druge strane, epizode masovnih ubistava tokom oružanih sukoba su dobro dokumentovan način eliminiranja grupa,[25] koji zadovoljava kriterije planiranja i fizičkog uništenja velikog dijela grupe. Potkrepljivanje značenja genocid je postignuto povlačenjem analogije sa oružanim sukobom gdje činjenične tvrdnje ne samo da utemeljuju primjenljivost na stvarne događaje , već također funkcioniraju da odrede svoj semantički sadržaj. U narednom dijelu želim istražiti detaljnije kako je definirano značenje genocida kao analogno oružanom političkom sukobu u radu Marka Levenea i Martina Shawa. Odabrao sam ove istraživače iz

---

[22] Ovdje je slab konsenzus u vezi sa tim šta je predmet proučavanja po većini istraživača. Na primjer, oni se razilaze u vezi sa tako jednostavnim predmetima kao što su šta čini jednu grupu ili epizodu. O tome zašto je nevjerovatno da će društvena nauka ikada doći do konsenzusa u vezi sa ovim pitanjima vidjeti Collins, R., SOCIAL SCIENCE AS... *Sociological Forum,* vol. 9, br. 2, 1994, 155-177.

[23] Horowitz, I. L., TAKING LIVES: GENOCIDE AND STATE POWER, (ODUZIMANJE ŽIVOTA - GENOCID I MOĆ DRŽAVE) Transaction Publishers, 2002, str. 31.

[24] Strauss, S.

[25] Harff, B. & Gurr, T., ... 1998.

sljedećih razloga: 1) svaki prikaz opisuje genocid kao instrumentalni proces koji obuhvata mnoštvo načina smrtonosnog nasilja, 2) oni reflektiraju trend da se genocid ispituje u okviru oružanog sukoba, 3) svaki prikaz sugerira da značenje genocida treba da bude određeno činjenicama prisutnim u specifičnim epizodama u historiji. Moj je cilj prikazati kako je za značenje genocida u ovim prikazima središnja analogija između genocida i sukoba.

III Shvatanje značenja analogijom - sukob kao genocid

Mark Leveneov argument o značenju genocida je historijski dobro utemeljen, i gradi se na konceptualnom okviru koji je prvi postavio Lemkin. U njegovom GENOCIDE IN THE AGE OF THE NATION STATE*:* (GENOCID U DOBA NACIONALNIH DRŽAVA) *Vol, 1: The Meaning of Genocide*, on nudi historijski postavljen prikaz zašto bi se određene epizode genocida trebale smatrati dijelom većeg historijskog ispitivanja nacije-države i načina na koji se vodi rat. Naročito, njegovo ispitivanje istražuje uobičajene historijske uslove i obrasce koji objašnjavaju zašto određeni konflikti između države i grupe vode genocidu a drugi ne. Unutar ovog polja rada, Levineov cilj je da stvori koristan konceptualni okvir koji će pomoći u zadatku objašnjavanja motivacija na genocid kao "rješenju" koje države primjenjuju, prije nego samo koncept koji će pomoći u određivanju slučajeva genocida u historiji. Genocid je, u ovom prikazu, izraz čije je značenje najbolje određeno i istaknuto razumijevanjem okolnosti i mehanizama koji ga izazivaju; i mogućnosti države nacije da vodi rat.

Početna tačka za razvoj značenja genocida počinje paradigmom utemeljenom Lemkinovom uvodnom konceptualizacijom. Levene teži da istakne i dopuni ovaj pristup zato što je Lemkinov prikaz, kako sugerira, prvi koji je ispravno posmatrao genocid kao "oblik ratovanja"[26]. Lemkin je centralan u Levinovom prikazu ne samo zato što je prvi razumio da se genocid dešava tokom epizoda oružanog sukoba, već, također, zato što je samo fizičko uništenje grupa nalik metodama ratovanja koje vode države. Za Levinea historijske okolnosti i sličnosti koje genocid dijeli sa vrstama

[26] Levene, op. cit., str. 51.

rata su središnje u stvaranju jasnog konceptualnog okvira. Ovo je, tvrdi on, izazovan zadatak zato što je s jedne strane genocid teško identificirati jer dijeli istu preklapajuću i neizvjesnu dinamiku prisutnu u scenarijima ratnih sukoba. Genocid, tvrdi on, tako nije niti faza niti koherentna politika koja se može apsolutno kategorizirati, već je umjesto toga "proces" koji ovisi o i proizilazi iz konfliktnih okolnosti koje su fluidne. Uprkos tome, on tvrdi da bi se genocid mogao uspješno identificirati ukoliko se otkriju središnje karakteristike ovih konfliktnih okolnosti koje češće stvaraju temelj za genocid. Prvi indikator je, naprimjer, taj da se genocid dešava i sličan je dvjema vrstama državnog sukoba, jednog u kojem se neprijatelji "smatraju nelegitimnim"[27], a drugi su ratovi u kojima se utvrđuje da su njihovi protivnici legitimni. Iako ne povlači slučajnu vezu između tipova rata i genocida, on tvrdi da je genocid nalik "ekstremnoj manifestaciji"[28] ovih tipova rata kojima upravlja država. Ovaj prikaz tako teži da razluči distinktivna svojstva koja određuju genocid kao neodijeljen od ovih tipova ratova, već kao ekstremnu verziju ovih obrazaca sukoba država-grupa.

U ovom prikazu, pojava ovih dvaju tipova rata i njihovo historijsko poklapanje sa genocidom se vide kako zamagljuje bilo kakvu navodnu konceptualnu distinkciju između rata i genocida:

"... svi ratovi u kojima je država zločinac a žrtva nacionalno stanovništvo ili ...komunalna grupa... imaju karakteristike bliske karakteristikama genocida. Doista, genocid ne samo da je oblik totalnog ratovanja... već izgleda da u mnogim slučajevima nastaje iz ovih baš istih scenarija "totalnog rata".[29]

Leveneov prikaz se ne prilagođava jednostavno Lemkinovoj konceptualizaciji, već također teži da je dopuni identificirajući zajedničke obrasce koji čine genocid mogućim. S jedne strane, kao i kod Lemkina, njegov prikaz gleda na genocid kao na "ekstremnu manifestaciju" načina ratovanja integrirajući nove opise toga kako su moderni genocidi razvijali priču o državnom ratovanju. S druge strane, on se udaljava od Lemkinovog ispitivanja tehničke štete kako bi iznova koncipirao kako genocid može

---

[27] Leveneova tipologija rata definira tip dva i tri kao *"Rat države protiv drugih suverenih država ili nacija" i rat države koji se dešava "unutar granica... kontroliranih od strane suverena",* Ibid., str. 56.

[28] Ibid., str. 65.

[29] Ibid., str. 64.

biti efikasnije iskorišten od strane istraživača kako bi se ispravno klasificirali najnoviji slučajevi identificiranjem uobičajenih praksi koji odvajaju genocid od drugih obrazaca masovnog nasilja. On se tako bavio identificiranjem osobitih svojstava genocida kao oblik ratovanja, i na temeljima ovih historijskih povezivanja sa ratom, odbija da opisuje genocid kao fenomen koji je različit od sukoba.

S obzirom da genocid ne može biti kategoriziran nezavisno od ovih obrazaca koji ga uzrokuju, Levene odvaja genocid od rata identificirajući ga kao ekstreman nastavak konfliktne dinamike prisutne u ratu. Identificirajući genocid u ovom prikazu tako zahtjeva sličnost ovih ekscesivnih karakteristika u konceptualnom modelu. Ovdje Levene upotrebljava Weberov metod idealnog tipa da identificira zajednička svojstva i obrasce izvedene iz "jasnih slučajeva" genocida. Traganje za ovim svojstvima se fokusira na okolnosti koje kreiraju mogućnost genocida kao instrumenta država-grupa sukoba. Genocid je tako "devet dijelova...genocidni proces" i "jednim dijelom...rezultat"[30] Zajedničke okolnosti i svojstva koja imaju države zločinci u toku procesa uzrokovanja uništenja grupe su idealni tipovi koji se približavaju obrascima u ovim jasnim slučajevima. Levene ističe 9 općih svojstava:

1. Vlada ili režim koji kontroliše država, posvećena istiskivanju komunalne grupe ili grupa zbog političkih ciljeva i uz logistički i resursni kapacitet da se ovo poduzme posredstvom direktnog fizičkog istrebljenja;
2. Prilika za ostvarivanje ovoga uz minimum ometanja ili vanjskog uplitanja;
3. Pojačan osjećaj krize kada se ovo desi, vlada vjeruje da postoji ekstremna opasnost po nju samu ili državu;
4. Dugotrajan ali kontinuiran slijed ubijanja kroz prostor i vrijeme, uz proglašenje genocida koji se ne da reducirati niti na jedno djelo masovnog ubistva;
5. Nastavljeno ubijanje bez obzira na razliku u dobi ili spolu;

[30] Ibid., str. 204.

6. Upotreba od strane države organiziranog ... vojnog i paravojnog osoblja da predvodi ubijanja i druge elemente u kojima učestvuje dominantna populacija;
7. Nemogućnost grupa, koje su meta... da odbrane sebe...na takav način da primjetno zaustave ili spriječe ubijanje;
8. Osjećaj od strane vlade da je komunalna grupa istinska prijetnja za dobrobit države i/ili dominantnog društva... bez obzira na koherenciju ili kohezivno jedinstvo grupe kao grupe.[31]
9. Ciljana grupa je produkt zločinačkog sklapanja društvene stvarnosti.[32]

Dok niti jedan od ovih tipova sam ne karakterizira 'genocid', njegov model polaže pravo na opća svojstva koja se, kada se uzmu zajedno, približavaju onome što karakterizira genocid kao oblik masovnog nasilja. Tako se ovdje primjenjuje upotreba idealne tipologije kako bi pomogla izgradnju konsenzusa u vezi sa onim što genocid jeste prema onome što je ograničeni konsenzus.

Ono što izdvaja genocid kao ekstremnu verziju rata su određeni načini na koji se zločinci odnose prema svojim žrtvama. Idealni počinitelj genocida je onaj koji upotrebljava dominantnu moć da uništi komunalnu grupu potpuno iskorištavajući sredstva državnog nasilja trajnim nesistematskim ubijanjem grupe. Genocid, kako tačke osam i devet sugeriraju, više odražava skrivenu i obmanjujuću predstavu situacije i njihovih neprijatelja, nego uobičajene ratne situacije. Na isti način tip sedam se odnosi na asimetričan odnos država-grupa i nemogućnost žrtava da se odbrane uz pomoć dostupnih sredstava, koja eventualno uključuju praksu predaje. U posljednje tri tačke moguće je vidjeti kako se ovi idealni scenariji mogu desiti i dešavaju se tokom tipova rata koje Levene opisuje, pa ipak ono što zaslužuje klasifikaciju 'genocida' ovisi o identificiranju ovih kombiniranih osobina u jednoj epizodi.

Shawov rad, s druge strane, unosi mnogo uži historijski okvir i dubinu u konceptualnu diskusiju o genocidu, u odnosu na Leveneov prikaz. Shaw

[31] Ibid., str. 77.

[32] Ibid., str. 88.

usmjerava veću pažnju na sociološka obilježja konfliktnih situacija i konceptualne naučne debate nego na historijski kontinuitet koji postoji u epizodama genocida. Razlike između ovih autora reflektiraju više to kako njihove pojedinačne naučne discipline pristupaju problemu genocida, nego ono što njihovi prikazi na koncu zaključuju. Shawov konceptualni prikaz genocida teži tome da izgradi temelj za sociološki pristup objašnjenju, prevenciji i kažnjavanju genocida. Sociologija genocida, na ovaj način, zahtijeva rekonceptualizaciju genocida u izrazima koji stoje odvojeni od ograničenja postavljenih na izraz drugih pravnih i naučnih značenja. Ova značenja moraju biti transcendirana zato što sva ne uspijevaju objasniti različite sociopolitičke postupke koji se dešavaju za vrijeme i prouzrokuju genocidne situacije. **Značenje genocida mora uzeti u obzir ove karakteristike koje ga čine nasilnom praksom**.

Proučavanja genocida, Shaw tvrdi, su previše zaokupljena pravnim diskursom u vezi sa genocidom. Pravo prikriva stvarno vođenje genocida zato što opravdava njegovo značenje u smislu pravnih normi, prije nego empirijskih observacija – jednostavno rečeno, pravo se kreće od normi ka značenju, prije nego od činjenica do značenja. Pravno značenje genocida, on sugerira, nije u vezi sa praksom zato što je njegovo značenje unaprijed određeno u smislu fizičke destrukcije, ograničeno na određenje intencionalnosti, i reducira kompleksnost sociopolitičke dinamike koja povezuje genocid sa drugim vrstama sukoba. Genocid se, na primjer, ne bi trebao definirati samo u odnosu na fizičke destrukcije, kako je izloženo u međunarodnom pravu, niti samo u vezi sa socijalnom destrukcijom, zato što ovi konceptualni pokušaji isključuju destruktivnu praksu koja je dio cijelog spektra nasilja koje konstituira 'genocid'. Shaw teži za tim da preokrene ovu unaprijed određujuću tendenciju i zaključuje da izraz genocid treba biti korišten kao "glavni koncept"[33] koji je u stanju da uključi sve raznovrsne obrasce nasilja koji utiču na opstanak civila kao grupa. Rat, etničko čišćenje, gendercid, politicid, etnocid i sve komponente genocida koje funkcioniraju tako da uništavaju socijalnu i političku moć civilnih grupa kao neprijatelja. Izraz 'genocid', on sugerira, na taj način nije niti opipljiva realnost niti dopunjeno stanje, ali je, kao i Leveneov koncept, idealan tipični okvir ili model koji doseže do "strukture društvenog djelovanje i...odnosa koje

[33] Shaw, M. WHAT IS GENOCIDE? (ŠTA JE GENOCID?), str. 78.

empirijski genocid uključuje“.[34] Namjera ovog konceptualnog okvira je tako “integrativna“ preko otapanja “artificijelnosti“ distinkcija između “oblika političkog nasilja“[35] ujedinjeno, općenito značenje. “Genocid“ je, on piše, oblik nasilnog društvenog sukoba, ili rata, između oružanih organizacija vlasti koje teže uništiti civilne društvene grupe i druge aktere koji se opiru ovom uništavanju.[36]

Shawov prikaz tako nadalje razvija ideju da je genocid analogan čak i širem nizu sukoba nego se nekad mislilo, i čini to tako da stvara inkluzivan koncept koji treba poslužiti sociološkom zadatku objašnjavanja rekurentnih procesa koje prouzrokuju genocid. Po ovom opisu, koncept je korisniji za potrebe sociološkog znanja ukoliko se genocidne empirijske asocijacije mogu ispitati, prije nego isključiti iz promatranja. Shawova društvena nauka je ona koja “radije razvija postojeća značenja nego osmišljava nove izraze“[37], navodi razloge protiv “konceptualnog širenja“[38] novih oblika nasilja, koji, tvrdi on, samo remete temeljnu sličnost između svih ovih oblika. Ipak, Shawov koncept genocida nije samo okvir koji treba da posluži ovim istraživačkim ciljevima, već je, također, konstituiran od pronalazaka do kojih je istraživanje o genocidu do sada došlo.

Empirijski pronalasci, po Shawovom mišljenju, sugeriraju da je genocid produkt sistematičnog sukoba između zločinaca i grupa žrtava. Opisi koji definiraju genocid kao jednostrano ubijanje, tvrdi on, samo ispituju ulogu zločinca u nasilju a zanemaruju konfliktnu dinamiku situacije. Žrtve, također, strukturiraju svoja djelovanja, i ovi koraci, Shaw zaključuje, igraju značajnu ulogu u odluci zločinca da počini genocid. Genocid nije oblik nasilja koji postoji u vakuumu, neizazvan od strane žrtava, već je tokom vremena struktuiran, oblikovan i reproduciran od strane ovih sukobljenih strana.

Shvatajući genocid kao sociopolitički sukob, Shaw se udaljava od ideje da je genocid značajno različit od uobičajenih oblika sukoba kao što

---

[34] Ibid. Str. 91, izvorno isticanje.

[35] Shaw, M. WHAT IS GENOCIDE?

[36] Ibid., str. 154, izvorno isticanje.

[37] Ibid., str. 12.

[38] Ibid., str. 63.

je rat. Sličnosti između genocida i drugog konfliktnog nasilja su narezlučive tokom bilo koje date epizode. Ono što odvaja genocid od rata je to da *génocidaire* "uzima nenaoružano civilno stanovništvo kao ciljeve oružanih sukoba koji se normalno primjenjuju nad naoružanim neprijateljima".[39] Jednostavno rečeno, ovaj opis ocjenjuje genocid kao nepravdu samo zato što usmjerava sredstva nasilja koja se koriste u ratu protiv civilnih grupa s ciljem uništavanja njihove moći da postoje kao grupa.

IV Analogno rezoniranje i njegova ograničenja - hannah arendt o historiji logora

Na površini, razlike između ovih opisa su značajne. Svaki istraživač istražuje utjecaj jasnih varijabli određenih uz različite metode historijsko-sociološkog objašnjavanja. Međutim, njihovi opisi dijele jednu ključnu tačku u vezi sa značenjem genocida. Koncept sukoba u svakom igra kritičku ulogu u obezbjeđenju okvira za rad na razumijevanju genocida. Genocid naročito dobija svoje značenje kao ekstreman oblik sukoba, a koje je kako se čini potkrijepljeno korelacijom između rata i genocida. Na ovaj način svaki opis povezuje genocid i sukob analogno, u njemu je značenje genocida prošireno i obogaćeno uz protivnički opis rata. Na ovaj način je genocid opisan kao posljedica destruktivnog procesa. Rezultat je fokus na postupke i okolnosti sukoba kao i doprinose povećanoj destrukciji grupe. U sljedećem dijelu dokazivat ću da ova analogija između sukoba i genocida sadrži inherentnu tendenciju da zanemari istaknuta svojstva genocida koja se često otkriju tokom posljednje faze nasilja. Moja namjera je ne da na ovaj način problematiziram upotrebu analognog rezoniranja u društvenim tumačenjima, već da tvrdim da se uloga analogije koristi u ovim prikazima kao popunjavanje praznine koja isključuje druga istaknuta svojstva genocida.

Jedna od bitnijih kritika analognog rezoniranja u društvenim naukama dolazi od Hannah Arendt. Njeno istraživanje promjena prakse upravljanja, što je postalo poznato kao 'totalitarizam', nastao je iz njenog angažmana na moralno zazornim događajima kao što je genocid, i pitanjem

[39] Ibid., str. 112, izvorno isticanje.

kako se ponašanje ovih vlada dovodi u vezu sa opsežnijim historijskim zapisima u vezi sa državnosti. Ono što me ovdje zanima nisu specifična otkrića njenog istraživanja totalitarizma, već kako se Arendt nosi sa ovim izazovom pisanja o užasavajućim događajima, a naročito kako nam njeno razumijevanje jednog događaja bez presedana može pomoći da razmišljamo kritički u vezi sa formulacijom koncepata.

Ona je rezervirala poseban prezir za metode koje opisuju neki događaj u odnosu na postojeće historijske obrasce. Ovaj način "zaključivanja o nečem bez presedana izvedeno iz prethodnog"[40] naglasio je veoma važnu jednakost između nekog događaja i njegovih prijašnjih događaja, i, po njenom mišljenju, učinio nerazumljivim potencijalno identificiranje "fenomenalnih razlika"[41] karakterističnih za neki događaj. Koristeći iste dobro utemeljene stručne nazive za tekuće događaje ili identificiranje kontinuiteta između prošlosti i sadašnjosti je bila , tvrdi Arendt, pogrešna pozicija društvenih i historijskih nauka. Ovo je bio način opisa koji je Arendt nastojala izbjeći zato što je isključio kapacitet za izvođenje razlika između prošlosti i sadašnjosti, i nije istakao način na koji su slučajnosti međusobno djelovale da bi proizvele nešto potpuno različito. Zanemarivanje ovih novih obilježja događaja sprječilo je bilo kakvo bavljenje jedinstvenim problemima koje su ove karakteristike predstavljale za naše doba.

Problem sa kojim se Arendt nosila kroz svoju karijeru kretao se oko efekata totalitarizma – njegovog negiranja politike kao akcije, i njegovog isticanja ponašanja, itd. Fenomeni, kao što je totalitaristička vlada, tvrdila je ona, prikazivali su nešto novo, temeljni raskid od postojećeg institucionalnog porijekla vlade od onoga što su nekada obuhvatale. Sporna tačka ovdje je stepen do kojeg inovacije u društvenoj i političkoj praksi trebaju uvjetovati način na koji su opisane. Upravo ovdje Arendt tretira događaj ne samo kao eksplanandum (predmet koji treba objasniti, definicija nečega što treba objasniti), već kao neupitan temeljni podatak koji nas inspiriše da kontinuirano opet procjenjujemo adekvatnost opisnih izraza. Arendt se, u ovom smislu, ne razlikuje od Heideggerova mislioca, teoretičara koji "nema izbora već da pronađe riječi za ono što je biće u historiji svog bivstvovanja".[42]

---

[40] H. Arendt, A REPLY TO VOEGLIN (ODGOVOR VOEGLINU), str. 80.

[41] Ibid., str. 82.

[42] Heidegger, *Nietzche,* vol. IV, preveli F. A. Cappuzi, Harper i Row, New York, 1982, str. 7.

Ovaj zadatak je imao za nužnu posljedicu kritički stav prema tome kako se riječi upotrebljavaju, dovode u vezu jedna s drugom, i kada je neophodno da se stvaraju novi izrazi. 'Totalitarizam' je, za Arendt, tražio svoje pravo na novi oblik upravljanja, koji bi otkrio neadekvatnost prethodnih kategorija koje su odgovorne za njihove institucionalne inovacije. Stara interpretativna sredstva koja su korištena, naprimjer, za razjašnjavanje tretiranja subjekata koji su pod drugim oblicima upravljanja, dokazala su se kao nekorisna u pokušaju da objasne tretiranje "objektivnih neprijatelja".[43] Princip među njihovim novitetima je bio taj zašto su njihovi neprijatelji trpjeli skup raznih nekarakterističnih užasa, i kako su ove politike trebale da okarakteriziraju totalitarizam kao "novi oblik upravljanja".[44] Tako je postavljanje staljinizma ili nacizma, tvrdila je ona, unutar okvira 'nacionalizma' ili 'tiranskog' upravljanja bilo nedovoljno da objasni njihovo vođenje unutar historije ovih izraza. Njena prijeporna tačka sa sociološkim interpretacijama nacional-socijalizma je bila ta da su oni štitili metodološku tendenciju da se ponovo upotrijebe utvrđeni metodi objašnjavanja, koji su namjerno umanjivali važnost neobičnosti ovih užasa i dubinu u kojoj su karakterizirali nešto novo u historiji upravljanja. Društvene nauke su, tvrdila je, tretirale nove elemente kao što je razvoj logorskog sistema, kao ekstreman slučaj nečega što je već poznato.

Uzmite u obzir, na primjer, H. G. Adlerovo, IDEAS TOWARD A SOCIOLOGY OF THE CONCENTRATION CAMP[45], istraživanje koje je tvrdilo da je sociologija ropstva najbolji okvir za razumijevanje nacističkih i sovjetskih logorskih sistema. Sugerirao je tretiranje logora "kao društva" "neslobodnih", tvrdeći da sociologija treba uporediti "ekstremne oblike isključenja... koje prikazuju kaznionice i koncentracioni logori"[46]. Cilj sociološkog pristupa, komentira:

"...ne treba samo opisivati historiju modernih koncentracionih logora već potražiti institucije iz ranijih vremena koje su srodne i koje ispoljavaju

---

[43] Arendt, H., THE ORIGINS OF TOTALITARIANISM (KORIJENI TOTALITARIZMA), op. Cit., str. 425.

[44] Ibid., str. 460.

[45] Adler, H. G., IDEAS TOWARD A SOCIOLOGY OF THE CONCENTRATION CAMP (IDEJE U PRILOG SOCIOLOGIJI KONCENTRACIONOG LOGORA), American Journal of ociology, Vol. 63, str. 513-22.

[46] Ibid., str. 514.

elemente koji vjerovatno postoje kadgod su ljudi značajno ili totalno isključeni iz relativno slobodne zajednice. Razumijevanje koncentracionog logora je nemoguće bez uvida u prirodu ropstva, koncentracioni logor je dio historije ropstva".[47]

Iako je potvrdio različite vrste i promjenljive namjene logora (segregacija, radna snaga ili istrebljenje), Adler je zaključio da su metodi pritvora bili značajnije utvrđenih obrazaca. Operacije tajne policije u hapšenjima nedužnih ili disciplinske mjere logora na ovaj način nalikuju ponavljanju ranijih praksi "uzimanja talaca" ili "'norme' kontrolirane ekonomije".[48] Iako, tvrdio je on, "tretman Jevreja čini SS koncentracione logore jedinstvenom i neusporedivom institucijom", ove karakteristike kontinuiteta su ono što treba smjestiti u ovo istraživanje "unutar općeg okvira ropstva".[49]

Ovaj način transhistorijskog pristupa logorima, ističe da je kontinuitet iznad distinktivnosti, prikazao je standardni refleks da se premoste jazovi između inače različitih konteksta i institucija. Za Arendt je ova tendencija označavala lojalnost "sumnjivim historijskim pedigreima"[50] prije nego "objektivnim"[51] i zazornim realnim događajima. Njen način pobijanja ove metode istraživanja, s druge strane, je bio da bi pokazala kako logori, kao sistem terora, nisu bili u vezi sa prethodnim institucijama (kao što je ropstvo) kojima su očigledno najviše bili nalik. I upravo su ovi brutalni novi elementi odvojili totalitaristički sistem od svih drugih oblika upravljanja. Jedna istaknuta divergencija u ovim sistemima, tvrdila je, je bila nedostatak bilo kakve razlučive ekonomsko-utilatirističke vrijednosti u tretiranju njihovih neprijatelja.[52] Napisala je:

---

[47] Ibid.

[48] Ibid., 517.

[49] Ibid., str. 520.

[50] Baehr, P., IDENTIFYING THE UNPRECEDENTED: HANNAH ARENDT, TOTALITARIANISM AND THE CRITIQUE OF SOCIOLOGY (IDENTIFIKACIJA BEZ PRESEDANA – HANNAH ARENDT, TOTALITARIZAM I KRITIKA SOCIOLOGIJE), *American Sociological Review,* 2002, Vol. 67, str. 804-31.

[51] A REPLY (ODGOVOR), str. 79.

[52] Arendt je tvrdila: "Koncentracioni logor kao institucija nije osnovan zbog bilo kakvog mogućeg radnog doprinosa; jedina permanentna ekonomska funkcija logora je bila finansiranje njihovog nadzornog aparata...", Arendt, H. THE ORIGINS OF TOTALITARIANISM, 1973, Harcourt Brace & Co., New York, str. 444.

Kroz historiju je ropstvo bilo institucija unutar društvenog reda; robovi nisu bili, kao logoraši, skriveni od pogleda i stoga zaštite njihovih bližnjih; kao radna snaga i kao vlasništvo oni su imali određenu cijenu. Logoraš nema cijenu, zato što uvijek može biti zamijenjen; niko ne zna kome on pripada, zato što se nikada ne vidi. S tačke gledišta normalnog društva on je apsolutno suvišan...[53]

Dok sam Arendtin opis logora nije nepobitan,[54] njeno stajalište je bilo da ovi pristupi ignorišu ove distinktivne činjenice, koje su, po njenom mišljenju, od najveće važnosti da bi se moglo opravdati pravljenje novih distinkcija i identificiranje do sada nezabilježenih načina na koji ove institucije štetno utiču na aspekte ljudskog stanja kao niti jedan prethodni oblik upravljanja. Bilo da se slažete ili ne sa njenim zaključcima o logorima, ključna stvar u razmišljanju o Arendtinoj prepirci sa sociologijom nije da se pokaže da su, kako je Arendt sama tvrdila, "historijske nauke"[55] previše okupirane njihovim samim "intelektualnim afinitetima i utjecajima" prije nego "činjenicama i događajima".[56] Zapravo, Arendtino skromnije stajalište je, ja mislim, bilo dvostruko: 1) izazvati promjenu u standardnoj proceduri istraživanja, prekidajući sa refleksom za izvođenja analogija između prijašnjih i tekućih događaja prema utvrđenim paradigmama za interpretiranje, i 2) uzeti u obzir nove elemente nepravdi u toku objašnjavanja. Umjesto ponovnog korištenja starih izraza, ona je mislila da zadatak teoretičara politike treba da bude da ponovo razmišlja o tradicionalnim terminologijama koje najčešće koristimo da bismo opisali svjetske događaje kao fazu samog istraživanja. Identificiranje novih elemenata i diskontinuiteta sa našom prošlošću ponovo preusmjerava pažnju na adekvatnost riječi koje koristimo da bismo opisali nove događaje, i usljed toga pomaže da se razjasne vrste problema koje nam ovi novi elementi predstavljaju. Arendtin zadatak je, djelimično, bio prema tome da prikaže hermeunitičko stajalište, koje čini prioritetnim dijaloški angažman sa svijetom kao način da se unaprijedi poznavanje samog sebe. Novi elementi događaja, Arendt je zaključila, trebaju izazvati promjene u našoj terminologiji, bilo da redefiniraju postojeća

---

[53] Ibid.

[54] Za sociološki protuudarac Arendtinom opisivanju vidjeti Baehr, op. cit., str. 812.

[55] A REPLY (ODGOVOR), str. 79.

[56] Ibid., str. 80.

značenja, što ću istražiti nadalje, ili identificiraju potrebu da se izmisle izrazi "bez presedana" kao što je "genocid".[57]

Vrijednost Arendtinog načina istraživanja nije u tome što događaji bez presedana stvarno postoje - što je holokaust jedinstven[58] ili što je jedini pravi slučaj genocida - niti što je korištenje analogija ili metafora kao načina opravdavanja nečijeg argumenta nešto što se treba izbjegavati - njeno istraživanje totalitarizma je bilo utemeljeno na analogiji između staljinizma i nacizma. Pouka je, zapravo, u tome što je evaluiranje značenja za komparativno istraživanje neophodan zadatak, a tu bi se trebalo oduprijeti refleksu da se iscrtavaju kontinuiteti sa prošlošću kao primarnom metodom historijskog objašnjenja, koja ponovo upotrebljava stari alat kada se suočava sa potpuno novim problemima. Jedinstveni novi elementi unutar ovih događaja trebaju biti evaluirani kao nešto što se samo po sebi razumije, a ne obuhvaćeni unutar utvrđenih naučnih obrazaca analognog rezoniranja između prošlosti i sadašnjosti. Još konkretnije, odbacujući ovaj refleks, Arendtino istraživanje nam pomaže da se postavimo u pravi konceptualni okvir uma, vodeći nas i inspirišući da ponovo procjenimo značenje naših koncepata u svjetlu novih događaja. Sveukupno, vrijednost Arendtine historiografije je bila u tome što je istakla potrebu da se kontinuirano nanovo promišljaju kategorije i izrazi koje trenutno koristimo kao uslov istraživačkog pothvata.

IV Antiteze & Značenje genocida

Kako sam i ranije diskutirao, komparativno istraživanje je identificirajući zajednička deskriptivna i normativna svojstva, koja demarkiraju genocid od ostalih obrazaca nasilja, identificiralo opšte teme. Ja se želim, ipak, fokusirati na pitanje asimetrije; i naročito na to kako je ovo 'sučeljevanje' između izvora društvene moći karakterizirano kao politički sukob. Suprotno ovom opisu, postavit ću drugačiju interpretaciju ove zločinac-žrtva dinamike, interpretaciju koja ispituje reciprocitet ove situacije. Dokazivanje ovog posljednjeg dijela je u tome da ovim genocidnim situacijama nedostaje

[57] Arendt, THE ORIGINS OF TOTALITARIANISM, op. cit., str. xiv.

[58] Cf. Katz, S. u IS THE HOLOCAUST UNIQUE? (JE LI HOLOKAUST JEDINSTVEN?).

diskurzivni element koji je fundamentalan za značenje politike. S obzirom na ovu manjkavost, dokazivat ću da politika služi kao ključna tačka između rata i genocida usljed njenih srodnosti sa ratom. Uključit ću prikazivanje kako su određeni postupci mogući u uslovima rata a ne genocida, i vice versa. Argument će biti kako slijedi: budući da rat uvijek uključuje neki stepen diskurzivne političke dimenzije, genocid je, s druge strane, uvijek monologan, označavajući najpotpuniji kolaps političkog.

1. *Šta genocid nije: Schmitt & Clausewitz o ratu & političkom*

Evo genocidnog scenarija koji Shaw prikazuje kao konfliktan.

Genocidisti... [pokušavaju] da nametnu svoje društvene klasifikacije, čineći da realnost korespondira po cijenu života. Fizičko nasilje podržava konceptualno nasilje u njihovim prikazima. Ali žrtve, naročito protivnici, također promiču svoje kategorije. Oni proklamiraju svoj status žrtava, kao i civila, pobijajući uvjeravanja genocidista da nenaoružani ljudi mogu biti tretirani kao borci. I u isto vrijeme, protivnici nameću klasifikacije na one koji ih klasificiraju.[59]

Ovo je opis recipročnog antagonističkog međusobnog djelovanja, ili kako bi Shaw kazao, političko osporavanje društvenih identiteta u kojem genocid postaje instrumentaliziran. Vrsta 'relacijskog karaktera genocida' je asimetrična, gdje se koristi "jaka moć da bi se uništila slaba moć"[60] i civili se definiraju kao naoružani neprijatelji srodno sa našim tradicionalnim razumijevanjem rata. Ipak, ima toliko toga što se ovdje pretpostavlja; naime međusobno razumijevanje kao u konkurirajućim zahtjevima, i unutargrupna samo-identifikacija, oboje označavaju diskurzivno međusobno djelovanje. Usađivanje u žrtve čvrstog shvatanja grupacije i socijalne moći koju ne posjeduju. Ovo, ću dokazivat nadalje, u tekstu, je reflektirano u načinu komunikacije u ovoj dinamici.

Prije nego istražim detaljno ovaj argument, dozvolite mi da kažem šta je to što ja mislim da se dešava u kontekstu koji Shaw opisuje. Prvo, ovaj opis oslikava faze koje prethode genocidu u zločinac-žrtva dinamici kada

[59] Shaw, WHAT IS GENOCIDE, op. cit., str. 12. Izvorno isticanje.

[60] Ibid., str. 112.

ustanovljeno rukovodstvo tretira genocid jedva kao iskušenje, ili kao jednu opciju među ostalima koje još uvijek nisu pri ruci. Ovo je zato što se rukovodstvo treba još pobrinuti za potpunu dominaciju nad ciljanim žrtvama, i tamo gdje opozicija i otpor imaju šansu da uspješno ograniče moć vlade i osporavaju njenu politiku prema njihovim neprijateljima. U ovim situacijama, sudbina neprijatelja je još uvijek neizvjesna u očima njihovih zločinaca. Drugo, dijalektici žrtva-zločinac nedostaje prodorno zagovaranje kolektivnog samo-razumijevanja koje Shaw opisuje. Ova sučeljavanja nisu momenti međusobnog razumijevanja gdje jedni shvataju zašto je neprijatelj - onaj drugi koji se proganja, i reagiraju shodno tome adaptirajući se svom političkom ambijentu braneći svoj 'istinski' identitet u svjetlu pogrešnih tumačenja. Umjesto toga, ova situacija je bolje opisana nametanjem nesporazuma, gdje se razmjenjuju monolozi a da se ne primaju, i njihovi pojedini argumenti i opravdanja prolaze jedni pored drugih. S jedne strane, zločinac pogrešno tumači ono što njihov 'objektivni neprijatelj' zastupa. Oni vide zločin tamo gdje ga nema, pogrešno tumače, falsificiraju, i pogrešno predstavljaju dokazni materijal da bi sve to prilagodili prethodnom shvatanju situacije, a sve to zadovoljava utvrđena očekivanja njihove političke ideologije. Greška žrtava, s jedne strane, je dvostruka. Jedna je ta što pretpostavljaju da posjeduju barem nešto malo vrijednosti u očima svojih tlačitelja, i da će njihova eksploatacija, progon ili nestanak koristiti moći njihovih progonitelja; i drugo, da neka vrsta uzvišenog smisla ili sebičnog motiva mora nužno opravdati napor da se iskorijeni postojanje njihove grupe. Ovaj opis dijalektike žrtva-zločinac otkriva monološki karakter ove situacije - ono što ja želim nazvati nekonfliktnim elementom unutar konflikta. Tretiranje genocida kao konfliktnog procesa djelovanja i protudjelovanja, opisivanje, dotjerivanje i pobijanje prikriva istaknuti monološki karakter koji označava genocid. Prije nego opišem ovaj element detaljnije, želim opisati diskurzivne komponente sukoba, ili šta nedostaje genocidnoj situaciji.

2. Politika i rat

Carl von Clausewitz, u svojim predavanjima *On War* (O ratu), je dobro poznat zbog zapažanja da rat ima za nužnu posljedicu tendenciju da prekorači bilo kakva postavljena ograničenja (politička i legalna). Pa ipak, važna je bila observacija njegovog karakteriziranje ratnog odnosa sa

političkom praksom, kako je on prikladno opazio da je "rat vođenje politike drugim sredstvima"[61] Njegovo stajalište je bilo da je rat temeljno strateško djelovanje sile, konstruirano da se dostigne određeni cilj razmještajem vojnih organizacija. Ovaj opis, također, otkriva da rat ima za nužnu posljedicu instrumentalnu logiku koja dijeli proceduralne sličnosti sa imidžima državnih oblika i političke prakse. Ekstenzija politike kao oružanog sukoba nalikuje Machiavellijevom shvatanju političkog u *The Prince* (Vladalac). Za Machiavellija politika stavlja u središte pitanje ciljeva (kakvo društvo želimo?) i sredstava (kako ćemo ga dobiti?). Sredstva nasilja za vrijeme rata su uglavnom usmjerena ka uništenju mogućnosti protivnika da upotrijebi silu za sopstvene političke ciljeve. Prema tome, upotreba vojne sile je u službi političkih ciljeva da bi do kraja proveli uvjerenja rukovodstva. Pa ipak postoji još jedna dimenzija u kojoj rat kondicionira vođenje političke akcije.

Carl Schmittov THE CONCEPT OF THE POLITICAL, (POJAM POLITIČKOG) zaključio je da je "političko" definirano "svojstvom da se bude sposoban da se antiteza prijatelj – neprijatelj tretira, razlikuje i shvati kao antiteza nezavisno od drugih antiteza".[62] Ova prijatelj-neprijatelj antiteza se treba "shvatiti u svom konkretnom i egzistencijalnom smislu" gdje svaka strana "označava najviši stepen intenziteta sjedinjenosti ili razdvojenosti".[63] "Politički", piše on, "je najintenzivniji i najekstremniji antagonizam, i svaki konkretni antagonizam postaje sve više političkiji što se više približava najekstremnijoj tački".[64] Konfrontacija između prijatelja i neprijatelja ne samo da konstituira ili nalikuje političkoj akciji, već je prije temeljni uslov političke akcije. Kako je "Rat egzistencijalno pobijanje neprijatelja" u njegovoj 'najekstremnijoj tački', pravo značenje neprijateljstva, i tako politike, je pospješeno ovim uslovom između prijatelja i neprijatelja – to znači da je politika prožeta mogućnošću realiziranja fizičkog ubijanja.[65] Dok Clausewitz nije ništa više uradio nego shvatio rat kao instrument politike, Schmitt opaža njegovo značenje za politiku:

---

[61] Clausewitz citiran kod Shawa, WAR AND GENOCIDE (RAT I GENOCID), op. Cit., str. 19.

[62] Schmitt, C., THE CONCEPT OF THE POLITICAL (POJAM POLITIČKOG), 1996., str. 27.

[63] Ibid., str. 26.

[64] Ibid., str. 29.

[65] Ibid., str. 33.

Rat nije niti cilj niti svrha niti čak sadržaj politike. Ali kao uvijek prisutna mogućnost on je vodeća pretpostavka koja određuje na karakterističan način ljudsko djelovanje i razmišljanje i usljed toga stvara specifično političko ponašanje.[66]

Rat, kao jedan od uvijek prisutnih stanja prijatelja i neprijatelja, dijeli blizak afinitet sa politikom usljed sukoba. Obje strane u političkom sporu donose svoje odluke utemeljene na ovom potencijalu da se angažira u fizičkom ubijanju. Tako za Schmitta mogućnost rata inspiriše i uslovljava politička mišljenja i pregovaranja između suprotstavljenih gledišta. Temeljna stvar ovdje je da je artikuliranje stvarnog neprijatelja ili prijetnje neophodno, po Schmittovom mišljenju, za političku akciju. Ipak, genocidna situacija, s druge strane, predstavlja jedinstven problem zbog onoga što smatram *paradoksom žrtve* – neprijatelj – onaj drugi je prikazan kao bitna prijetnja utvrđenom društvenom poretku, dok u stvarnosti onima koji su pod ovom klasifikacijom nedostaje moć i grupacija koja im je zabranjena kao opasna. Snaga druge grupacije ne proizilazi iz tradicionalnih izvora političke moći, već iz njihove sposobnosti da koriste njihovu nemoć da korumpiraju, zagađuju ili potkopavaju društveni poredak iznutra. Paradoks je taj da se ovo pogrešno predstavljanje drugog izaziva a zatim poriče na temelju njihove nemoći. Tako bi se, po Schmittovom mišljenju, genocidni neprijatelj posmatrao kao biće koje transcendira "limite političkog okvira" zato što ova dinamika zahtjeva to da neprijatelj "ne samo da treba biti poražen već, također, potpuno uništen".[67]

Obje su teorije, i Clausewitzeva i Schmittova, svjedočenja odnosa između politike, pregovaranja i spektra ratovanja. Ironično svojstvo ovih teorija je to da one otkrivaju utjecaj političke akcije u izbjegavanju upotrebe sile, stajališta koje je središnje u antiratnim doktrinama. Tako je jedan od razloga zašto su antiratna gledišta tako privlačna činjenica da rat dijeli ovaj odnos sa političkom akcijom, i često je izbježiv uz druga dijaloška sredstva gdje konflikt može biti ublažen ili riješen kroz pregovore. Ovaj odnos može biti prikazan kroz brojne historijske slučajeve koji uključuju predaju protivnika i u slučajevima gdje se rat u potpunosti izbjegao. Ipak, u ovoj

[66] Ibid., str. 34.

[67] Ibid., str. 36.

analogiji je zanemarena činjenica da genocid, za razliku od ratovanja, ne biva ublažen ukoliko dođe do predaje, kako je Fein[68] ističe, već umjesto toga biva podstaknut ovim djelom tako da dolazi do totalne dominacije. Ova razlika u vezi sa predajom ima za posljedicu to da genocid, za razliku od rata, nije ovisan o dijaloškoj komunikaciji kako bi priveo kraju nasilje. Drugačije rečeno, politika genocida ne može biti oslabljena djelima niti pregovorima sa ciljanim žrtvama. Obratno, ratovanje dijeli sličnost sa politikom što otkriva zašto njeno vođenje može biti zaključeno ili zadržano dijaloškom komunikacijom sa protivnikom. Važnost oba tvrđenja, i Clausewitzevog i Schmittovog, o ratnoj bliskoj povezanosti sa političkom odlukom demonstrira da je rat situacija protivnih djelovanja volje zamišljene da prisili kroz upotrebu nasilja. Tendencija da se progresivno eskalira razmjer destrukcije dok se ne dobije jasan glas i determinacija političke volje kao željeni cilj. Tako, za Clausewitza "rat" ostaje "djelo nasilja koje namjerava da prisili našeg protivnika da ispuni našu volju".[69] Do te mjere da je uništenje protivnika, kao rezultat nasilja koje sugerira drugačije shvatanje neprijatelja, materijalizirano, ili, kako je Schmitt indicirao, operacija sasvim različite antiteze.[70] Kako ću i pokazati u sljedećem dijelu, genocid ne dijeli istu vrstu recipročne dimenzije, što je simbol ratovanja i politička komponenta.

3. Genocid kao monolog

Razlozi zašto se genocidne akcije komunikativno razlikuju od političkog neprijateljstva utjelovljenog u ratovanju su zbog njegove monološke prirode. Genocid, za razliku od rata, se primarno primjenjuje u trenutku potpune dominacije gdje je sav otpor ugušen. U ovim okolnostima, želja za uništenjem grupe je nezavisna od volje onih lica koja su zločinci označili kao mete. Za razliku od genocida, akt ratovanja pretpostavlja da postoji volja koja treba biti prisiljena u ime protivnika za pobjednika do preciznih zahtjeva od pobijeđenog. Genocid, s druge strane, u potpunosti

---

[68] Fein, H. GENOCIDE: A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE (GENOCID-SOCIOLOŠKA PERSPEKTIVA), 1993.

[69] Clausewitz, C. ON WAR (O RATU), 1982, str. 103.

[70] Schmitt, C., op. cit. str. 36.

prestaje sa situacijom prisiljavanja volje i uskraćuje to da se neprijateljeva – volja onog drugog treba prisiliti bilo kakvim zahtjevom koji bi osigurao opstanak grupe. Ustvari, zločinački opis volje drugoga je mnogo kompleksniji i perverzniji od jednostavnog poricanja njihovog postojanja. Pogrešna tumačenja od strane *génocidaires*, na šta se često aludira kao na 'mitsku' ili ideološku dimenziju, gdje se neprijatelji opisuju ne onako kakvi su individualno već na takav način da se predstavlja njhovo postojanje onako kako se ono razumije. Genocid je nasilje usmjereno na destrukciju fizičkog predstavljanja onoga od čega je grupa konstituirana, a to je njena 'priroda'. Isto tako, ova 'priroda' može se, također, ticati historije jedne grupe koja je uslovila svoje članove da se ponašaju po određenim obrascima koji ne mogu biti promijenjeni. U svakom slučaju, genocid ovisi o teoriji djelovanja, koja kako je Bauman primijetio, proklamira da je "Čovjek prije onoga što čini, ništa od onoga što uradi ne može promijeniti ono što on jeste."[71] Ova predstava neprijatelja pretpostavlja da nikakvo uvjeravanje ne može sačuvati one koji su označeni kao mete od strane politike genocida. Nametanje ove teorije djelovanja preko metoda nasilja označava totalni kolaps političkog momenta zato što žrtve ne mogu izbjeći ove klasifikacije. Glasovi onih koji su označeni kao mete se nikada ne uzimaju u obzir izuzev u onoj mjeri u kojoj bi mogli pospješiti njihovu smrt. Prema tome, središnje svojstvo koje označava i upućuje na distinkciju između genocida i ratovanja je rezultat nepopravljivih i nelingvističkih karakteristika 'historije' ili 'prirode' koje se pripisuju žrtvama genocida. Zbog ovoga – što ove osobine povećane kako bi zadovoljile volju zločinačkog autoriteta-genocid nema za nužnu posljedicu diskurzivnu dimenziju koja je uporediva unutar političkih zahtjeva. Genocid je na ovaj način monolog prisilnog iskorjenjivanja ili istrebljenja pošto ono što je ciljano nije snaga volje njihovog gledišta, već 'priroda' drugog koja 'konstituira' njihovo postojanje.

Genocid, sve dotle dok je namjeravana politika, shvata i tretira svoje neprijatelje na drugačiji način u odnosu na situacije gdje njihova volja treba biti prisiljena. Nasilje u kojem se pojavljuje genocid se pravda onim što se očekuje u budućnosti, prije nego bilo kojom postojećom opasnosti.

---

[71] Bauman, Z., MODERNITY AND THE HOLOCAUST, (SUVREMENOST I HOLOKAUST) Polity Press, 1991, str. 60.

Meta *génocidaire* se smatra antitetičnom (dijametralno suprotno) za državu, i definirana je nekim objektivnim svojstvom nezavisnim od bilo kakve namjere da našteti, historije prijetnji ili stvarne moći da uništi državu. Njihov neprijatelj je nosilac nepopravljih ili inherentnih tendencija koje jedino mogu biti prevaziđene smrtonosnim nasiljem ili uništavanjem grupe nesmrtonosnim sredstvima (ono na šta je Ward Churchill aludirao "ubijte Indijanca, spasite čovjeka").[72] Neprijatelji su ovdje povezani sa 'kriminalcima', određeni svojim postojanjem da budu prijetnja sigurnosti države, i iz ovog razloga genocidne politike ne potpadaju pod uobičajenu vojnu komandu, već pod komandu policije u hitnim slučajevima ili *ad hoc* civilne milicije koja se bavi detekcijom, agitiranjem i drugim oblicima sakupljanja informacija. Pod ovom upravom uslovi tretiranja i nasilja sugeriraju nešto različito u vezi sa subjektivnosti žrtava genocida. Još jedan primjer ovoga se može primijetiti u tretiranju mrtvih u svakoj situaciji. Za vrijeme sukoba, čak i u najprljavijim ratovima, gdje civili postaju rutinske mete nasilja, mrtvi posjeduju barem minimum vrijednosti razmjene. Naprimjer u ratu Rusije sa Čečenijom, umrli se pronalaze i koriste se za razmjenu kako bi se postigli ustupci.[73] S druge strane kada su u pitanju žrtve genocida često nema obavijesti o njihovoj smrti[74] i njihova tijela se tretiraju ne kao prikazivanja žrtvovanih, već kao prikazi zločinačkih ideoloških pogrešnih tumačenja subjektivnog identiteta žrtava. U tom smislu, može se povući paralela između žrtava genocida i Giorgio Agambenovog prisjećanja na biće *homo sacer* – života osuđenog na "zonu indistinkcije",[75] izvan ljudskog ili svetog, u kojoj

---

[72] Churchill, W. GENOCIDE BY ANY OTHER NAME: NORTH AMERICAN INDIAN RESIDENTIAL SCHOOLS IN CONTEXT, (GENOCID PO BILO KOM DRUGOM IMENU – U KONTEKSTU SJEVERNO-AMERIČKO - INDIJANSKE ŠKOLE) u Jones, A. Eds. Genocide, *War Crimes and the West: History and Complicity,* (.... u: GENOCID, RATNI ZLOČINI I ZAPAD: HISTORIJA I ODGOVORNOST) Zed Books, New York, 2004.

[73] Politkovskaya, A., A DIRTY WAR: A RUSSIAN REPORT IN CHECHENYA, (PRLJAVI RAT - RUSKI IZVJEŠTAJ O ČEČENIJI) Crowfoot, J. Trans., The Harvill Press, London, 2001.

[74] Za iznimku vidjeti Doerry, M., MY WOUNDED HEART: THE LIFE OF LILLI JAHN, (MOJE RANJENO SRCE – ŽIVOT LILLI JAHN) 1900-1944, preveo Brownjohn, J., Bloomsbury Publishers, London, 2004, str. 194.

[75] Agamben, G., HOMO SACER: SOVEREIGN POWER AND BARE LIFE, (HOMO SACER - SUVERENA MOĆ I GOLI ŽIVOT) 1998, str. 170.

se ne primjenjuju zakoni niti etika i gdje neko može biti ubijen a da to ne znači počinjenje zločina. Nasilje bez minimum prepoznavanja – nestajanje mrtvih kao da nikad nisu ni postojali - svjedoči o tome kako različite vrste neprijatelja dobijaju različite tretmane u odnosu na željeni ishod. Genocidni neprijatelj je segregiran, sklonjen je s vidika u domen tajnovitosti[76] za 'poseban tretman'. Sve ove zajedničke činjenice sugeriraju da neprijatelju koji je pod politikom genocida nedostaje diskurzivni karakter drugih vrsta neprijatelja u drugim kontekstima sukoba. Uočavajući ovo stajalište, mogla bi se bolje razumjeti činjenica da su se mnogi genocidi u posljednjem stoljeću završili, ne oblicima dijaloške komunikacije (diplomatija ili politika), već kroz vojno djelovanje sile.[77]

ZAKLJUČAK

Prezentiranim dokazivanjem sam nastojao da opišem ograničenja upotrebe analognog rezoniranja koje se odnosi na značenje genocida i da objasnim mogućnost ponovnog razmatranja genocida upotrebljavajući i kombinirajući druge načine rezoniranja. Citirajući Arendtinu kritiku historijskih nauka, dokazivao sam da je upotreba analognog rezoniranja za interpretiranje genocida kao produžetak fenomena koji su već poznati služi kao privremena zamjena posmatranju genocida kao distinktivne nepravde odvojene od generičkih tipova sukoba. Dokazivao sam da je refleks da se doda značenje pojmu genocida analogijom sa oružanim sukobom zanemarila element sile ili nekonfliktnosti koja je prisutna u scenarijima genocida.

---

[76] 1965-66 vlada Sjedinjenih Država je pružila informacije ("lista za odstrjel" 4,000-5,000 lica) indonežanskoj vojnim snagama u vezi sa licima koja su bila članovi komunističke partije ili simpatizeri, Pilger, J., THE NEW RULERS OF THE WORLD, (NOVI VLADARI SVIJETA) Verso, London, 2002, str. 17-48. Nekih 300,000 'komunista', većina seljaci ili etnički Kinezi, su bili sistematski poklani od strane indonežanskih vojnih i paravojnih snaga sljedeći navodni 'državni udar' od strane starijih 'komunističkih' vojnih dužnosnika. Vidjeti Cripp, R.'

[77] Sistem koncentracionih logora je najpoznatiji metod segregacije i destrukcije. Cf. Arendt op. cit., str. 419-59. Genocid u Srebrenici, tretiranje mrtvih tijela za vrijeme genocida u Ruandi, i uništenje komunista u Indoneziji 1965-6 su drugi primjeri tajnovitosti. U ovim slučajevima žrtve se vode u zone za ubijanje daleko od pogleda javnosti.

Do ovog stajališta se došlo otkrivanjem monoloških karakteristika prisutnih unutar dijalektike žrtva-zločinac. Uz pomoć Clausewitzevog i Schmittovog shvatanja politike, dokazivao sam da su sukob i rat posjedovali određeno neprijateljstvo koje je jasno nedostajalo genocidnim situacijama kako je postalo očigledno kroz nemogućnost predaje. Ukratko, zagovarao sam stajalište koje pokušava da se suprotstavi refleksu za opisivanjem fenomena poput genocida analogijom sa oružanim sukobom, i fokusirao sam se na zalaganje da se ponovo razmotri i otkrije njegovo distinktivno značenje u kontekstu kako je postavljen unutar matrice drugih značenja.

REZIME

Kako naučnici tumače genocid kao zločin? Da li se on mora shvatiti kao krajnji produžetak nečega što je već poznato ili je genocid zločin *a sui generis,* nezavisno od drugih zločina?

Ovim radom istražujemo značenje genocida i način na koji ga najčešće naučnici tumače kao zločin. Nasuprot preovladavajućeg načina prosuđivanja kojeg ja zovem Analogni odraz – tendencija da se pojave tretiraju kao produžetak nečega što je već poznato - ja ću zagovarati korišćenje dijalektičke logike za opravdanje značenja genocida u analitičko-političkom smislu.

Moj prvi zadatak će biti istraživanje kako ovaj refleks utiče na determiniranje značenja ispitivanjem tvrdnje da je genocid analogan modalitetima koji su prisutni u konfliktu koji mu predhode, te prema tome, dodjeljuju genocidu i njegove definirajuće karakteristike.

Ja dokazujem da ovi pokušaji prilikom izvođenja značenja analogno kreiraju stops-gaps (privremena rješenja) za mišljenje da je genocid nešto drugačiji zločin bilo:

1) obezvrjeđivanjem važnosti nekih činjenica ili
2) pogrešnim sačinjavanjem matrice značenja u koju se genocid postavlja.

Glavni argument za to je da je značenje genocida različito od uobičajenih pojmova konflikta i da se ova distinkcija temelji na direktno suprotstavljenom odnosu prema politici.

SUMMARY

How does scholarship reason about genocide as a wrong? Is it to be understood as an extreme extension of something that is already known or is genocide *a sui generis* wrong independent of other crimes?

This paper explores the meaning of genocide and the prevailing manner scholarship reasons about it as a wrong.

Against the prevailing mode of reasoning that I call the Analogical reflex – the tendency to treat phenomena as an extension of something that is already known – I shall argue in favour of employing a dialectical logic to justify a meaning of genocide in discursive-political terms.

My first task will be to investigate how this reflex impacts determinations of meaning by exploring the claim that genocide is analogous to modalities present within conflict that precede it, and hence give genocide its defining characteristics.

I argue that these attempts at deriving meaning analogically create stops-gaps to the view that genocide is a distinct wrong, either by

1) downplaying the importance of certain facts or
2) misconstruing the matrix of meanings within which genocide is situated.

My central argument will be that the meaning of genocide is distinct from common notions of conflict and that this distinction pivots on an antithetical relationship to the political.

Amir Ahmić, Oficir za vezu sa ICTY

MEĐUNARODNI SUD PRAVDE - POGREŠNA KOPIJA MEĐUNARODNOG KRIVIČNOG SUDA ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

Uvodne napomene

Međunarodni sud pravde - International Court of Justice - ICJ se u svojoj presudi od 26. 02. 2007. godine u tužbi Bosna i Hercegovina protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora u daljem tekstu SRJ) skoro u potpunosti pravno oslonio na procesne dokumente, zaključke i prvenstveno presude Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju - International Criminal Tribunal for The Former Yugoslavia - ICTY, nastale u periodu od 1993-2007. godine. Referat je isključivo fokusiran na dio oslobađajuće presude (tzv. Direktna odgovornost) ICJ da SRJ nije izvršila genocid preko subjekata ili osoba koja imaju svojstva organa Tužene strane (SRJ), da genocid nije izvršen po nalozima ili direktivama tih organa i da Tužena strana nije vršila efektivnu kontrolu nad operacijama zločina, te da Tužena strana nije izvršila udruživanje radi izvršenja genocida, niti podsticala izvršenje genocida i da nije bila saučesnik u genocidu.

Smatram da je ICJ prekršio Statut i da je postupak dokazivanja bio restrikrivan, u većini podudaran za stavovima Tužene strane (SRJ), jednostran, te od strane ICJ skoro isključivo usmjeren na pronalazak, obradu, analizu i prihvatanje određenih, selektivno odabranih nalaza, zaključaka i presuda ICTY.

Navedeni nalazi ICTY su poslužili za donošenje oslobađajuće presude za SRJ u dijelu tzv. direktne odgovornosti i presude da se zločin genocida u BiH desio samo i jedino u Srebrenici. Iako je Tužilac u postupku (BiH strana) dostavio desetine hiljada različitih dokumenata iz najmanje desetak različitih izvora, te iako je ICJ shodno statutu ICJ i samoproklamovanim kriterijima bio u obavezi sveobuhvatno analizirati i procijeniti **sve dostavljene dokaze**, ipak većina sudija ICJ "upala u zamku" i svoje

zaključke bazirala, usuđujem se napisati, na selektivno odabranim dokumentima ICTY nastalim u periodu od 1993. do 2007. godine. Veoma je važno naglasiti, što nije tema referata, da je ICJ na osnovu skoro identičnih nalaza koji su poslužili za oslobađanje SRJ od tzv. direktne odgovornosti, donio osuđujuću presudu protiv SRJ za nesprečavanje i nekažnjavanje genocida. Pokušaću rasvjetliti dva pristupa ICJ u odnosu na procesne dokumente (presude) ICTY. Jedan je, kako sam već naveo, jednostran, isključiv i selektivan, a drugi je negativistički, ignorantski i zakamufliran u odnosu na određene procesne dokumente i presude ICTY koji su išli u prilog Tužiocu (BiH strani). Smatram da je ključno rasvjetliti pogrešan metodološki pristup ICJ u postupku dokazivanja, jer ICJ nije uzeo u obzir ukupni dokazni materijal Tužioca (BiH strane) prikupljen iz izvora različite provenijencije, a onda kada su se sudije ICJ (većinski) odlučile isključivo osloniti na procesne domete ICTY, to su uradile jednostrano i selektivno, a van fokusa ostavili druge procesne dokumente ICTY što će biti posebno analizirano u referatu. Također, veoma je bitno pokušati rasvjetliti i druge aspekte postupka dokazivanja koji su u direktnoj vezi sa pogrešnom primjenom metodologije ICJ, kao što je primjena tereta i standarda dokazivanja od strane ICJ u postupku tužbe BiH protiv SRJ.

Posebno je zabrinjavajuća činjenica da se metod dokazivanja, kao i teret i standard dokazivanja, u većini podudara sa stavovima i zahtjevima Tužene strane (SRJ). Napominjem da sam se u Referatu fokusirao i na (zlo)upotrebu mandata i statusa ICTY, kao međunarodnog krivičnog suda, od strane (većine) sudija ICJ u postupku tužbe BiH protiv SRJ.

Greške u postupku dokazivanja koje je napravio ICJ su usko vezane za pogrešnu percepciju uloge i mandata ICTY i sudije ICJ su, po mom mišljenju, (zlo)upotrijebile status i mandat ICTY ”zaboravljajući” pri tom na stvarne nadležnosti i status ICTY, te limitirajuće fakore u sprovođenju mandata ICTY od početka osnivanja.

I Pogrešna primjena postupka dokazivanja od strane ICJ

U Glavi V Presude u dijelu koji se bavi pitanjima postupka dokazivanja ICJ je jasno uspostavio kriterije za strane u postupku, ali i za sebe (ICJ):

1. TERET dokazivanja je na Tužiocu (BiH strani);

2. STANDARD dokazivanja je na najvišem nivou i optužbe moraju biti dokazane na osnovu elemenata koji imaju PUNU DOKAZNU SNAGU;

3. METOD dokazivanja je sadržan u Statutu ICJ da Sud (ICJ) mora sam utvrditi pravno relevantne činjenice za koje podnosilac tužbe tvrdi da ih je tužena strana prekršila, te posebno u članu 181. Presude: "Različitost postupaka i ovlaštenja koja ima ovaj Sud, u odnosu na sudove i tribunale koji sude pojedincima za izvršena krivična djela, sami po sebi ne predstavljaju pravnu zapreku da SUD SAMOSTALNO UTVRDI KAKO JE GENOCID, ODNOSNO BILO KOJE DJELO TAKSATIVNO NAVEDENO U ČLANU III, IZVRŠENO."

1a) *Teret dokazivanja*

Iako je ICJ naglasio da je teret dokazivanja na strani Tužioca (BiH strana), Tužilac je insistirao da ICJ iskoristi svoja ovlaštenja i da zahtjeva dostavljanje dokumenata od Tužene strane, posebno u vezi sa sakrivenim dokumentima iz srbijanskih arhiva poznatih kao dokumenti Vrhovnog saveta odbrane (VSO) SRJ. ICJ je odbio zatražiti navedena dokumenta ili prisiliti SRJ na dostavu, imajući u vidu da je Tužena strana u jednom podnesku odgovorila ICJ-u da su vlasti SRJ zaštitile određenu dokumentaciju svojim odlukama i da je ne mogu staviti na raspolaganje ICJ. U vezi sa dokumentima VSO u članu 206 Presude ICJ zaključuje: "U vezi sa ovim pitanjem Sud ističe da Podnosilac tužbe raspolaže obimnom dokumentacijom i drugim dokazima, naročito onima iz lahko dostupnih spisa MKTBJ (ICTY). Premda Sud NIJE PRIHVATIO ni jedan zahtjev Podnosioca tužbe da se dostave nepreuređene kopije dokumenata, nije propustio zabilježiti prijedlog Podnosioca tužbe (BiH strane) da je sud slobodan iz toga izvući vlastite zaključke."????! Naravno, niti je ICJ "izvukao vlastite zaključke", a stav o dostupnosti spisa ICTY je ustvari najjasnija potvrda pogrešne primjene postupka dokazivanja i oslanjanja isključivo i selektivno na dokumente ICTY. Pravno licemjerstvo i klasično kršenje postupka dokazivanja od strane ICJ i ICJ se već u startu postupka dokazivanja opredijelio za usko (pogrešno)

tumačenje raspoloživih prava koja mu pripadaju shodno članu 49. Statuta ICJ i tako doveo Tužioca (BiH stranu) u neravnopravni položaj. Odbijajući preuzeti pripadajuće ovlasti u postupku tereta dokazivanja, ICJ je postao saučesnik u prikrivanju srbijanskih zaštićenih dokumenata. Takođe, ICJ kao organ UN-a, je prekršio međunarodna pravila i Statut na način da je prilikom donošenja svoje presude svjesno zloupotrijebio povjereni mandat ne pribavivši dokaze i dokumenta o kojima je i od tužene strane znao da su zaštićeni državnim mjerama SRJ upravo zbog postupka pred ICJ.

2a) *Standard dokazivanja*

Tužilac (BiH strana) je cijelo vrijeme postupka tražio poseban standard dokazivanja koji je bio suprotan ne samo u odnosu na Tuženu stranu (SRJ), nego i na ICJ. Tužilac je zahtjevao fleksibilni pristup činjenicama i dokaznom materijalu u pogledu specifične namjere (dolus specialis), naglašavajući da ovo pitanje nije krivično-pravno pitanje i da je primjenjiv standard jačeg dokaza ili hipoteza koja je najvjerovatnija u mjeri u kojoj navodi predstavljaju kršenje ugovornih obaveza. Takođe, Tužilac (BiH) je zastupao argumentaciju da sam obrazac koji je postojao prilikom izvršenja zločina u BiH dokazuje postojanje specifične namjere (dolus specialis) bitne za utvrđivanje zločina genocida. ICJ je tražio "punu dokaznu snagu" optužbi i suprostavio se poziciji Tužioca, te u članu 373. Presude naveo: "Sud se ne može složiti s tako širokom postavljenom tezom." Ovakav isključiv standard je poslužio ICJ da u svoj fokus postavi ICTY i da se isključivo osloni na pravosnažne presude ICTY u kojima nije dokazan genocid u BiH (G. Jelisić, M. Stakić, R. Brđanin, M. Krajišnik) i tako donese zaključak da osim Srebrenice zločin genocida nije počinjen nigdje u BiH o čemu ću detaljnije u nastavku Referata.

3a) *Metod dokazivanja*

ICJ je utvrdio u toku dokaznog postupka da su strane u sporu dostavile "široku paletu" materijala iz različitih izvora i u članu 211. Presude taksativno naveo izvore i vrste dokumenata počevši od dokumenata UN, međunarodnih institucija, vlada, nevladinih organizacija, do izvještaja medija, raznih članaka, knjiga, publikacija i dr, sa posebnim naglaskom na dokumente ICTY. Umjesto da jedinstveno, sveobuhvatno i metodološki pristupi svim izvorima i dokazima, ICJ se odlučio (većinski) da METOD DOKAZIVANJA

usmjeri na procesne dokumente ICTY od 1993-2007. godine i tako direktno prekrši Statut i u najbitnijoj fazi, u metodu dokazivanja, doveo BiH u neravnopravni položaj u odnosu na Tuženu stranu (SRJ). Kod metode dokazivanja, ali i tereta i standarda dokazivanja ICJ je ne samo pogriješio, nego je zastupao, podržavao, usvojio i prihvatio stavove Tužene strane i postupak dokazivanja apsolutno prilagodio interesima Tužene strane. Razmatranje ukupne procedure dokazivanja sudije ICJ zaključuju sa povijesnim zaključkom (stav 212. Presude): **"OVAJ SPOR IMA, MEĐUTIM, NEUOBIČAJEN KARAKTER. MNOGI OD NAVODA KOJI SU IZNIJETI PRED OVAJ SUD VEĆ SU BILI PREDMET PROCESA I ODLUKA MKTBJ (ICTY). SUD ĆE RAZMOTRITI NJIHOV ZNAČAJ KASNIJE U OVOM ODJELJKU PRESUDE."** Zašto zaključak ICJ iznesen u stavu 212. nazivam povijesnim? Zbog toga što je zaključak "NEUOBIČAJEN KARAKTER SPORA" svoj epilog dobio u tome što su se sudije ICJ (većinski) opredijelile da isključivo i selektivno razmatraju procesne dokumente ICTY i što je na osnovu toga donesena neadekvatna presuda 26. 02. 2009. od strane ICJ u povodu tužbe BiH protiv SRJ. Pravno je neobjašnjivo da je ICJ, pogrešnom metodom, preko 95% svojih nalaza bazirao isključivo na pravnim dometima ICTY, a istovremeno suštinski i formalno odbacio sve druge raspoložive izvore i dokumente koji su priloženi od Tužioca. Tužilac (BiH strana) je u postupku koristio ICTY samo kao jedan od izvora i to međunarodnih i prvenstveno u cilju potvrde vjerodostojnosti predatih dokaza i autentifikacije ogromnih materijala imajući u vidu strogu kontrolu i proceduru na ICTY prilikom usvajanja bilo kojeg dokaza u postupku. Šta se desilo sa još najmanje desetak raznih izvora i šta se desilo sa najvažnijim izvorima? Šta se desilo, po meni, sa najvažnijim izvorima BiH strane kao što su originalni dokumenti prikupljeni od vladinih institucija za dokumentovanje genocida u BiH (zaplijenjena dokumentacija, izjave preživjelih, video zapisi, prisluškivani razgovori, legalno prikupljene informacije dobijene praćenjem štampanih i elektronskih medija u Srbiji i RS u vrijeme počinjenja genocida i dr itd). Poznato je da je BiH, generalno, od početka osnivanja, do danas, snažno podržavala ICTY (dostavila je ICTY nemjerljiv broj dokaza-np.) i zasigurno da je veliki broj istovrsnih dokumenata i dokazanog materijala od strane BiH bio predat i u postupku pred ICJ. Na kraju će se ispostaviti da će se ovakva prednost BiH, tj da su dokazni materijali dobijali legitimizaciju kroz postupke ICTY, izroditi u najveću

suprotnost i da će se ICJ isključivo fokusirati na domete ICTY, te selektivno koristiti domete ICTY zanemarujući druge nalaze i zaključke do kojih je došao ICTY od 1993 g. ICJ nije želio sagledati svaku pojedinačnu tvrdnju i dokaz BiH strane, nego se fokusirao na presude i selektivne zaključke ICTY i time direktno izbjegao jedini primjenjiv test i metodologiju uz pomoć kojih bi došao do "OBRASCA ZLOČINA" od strane Tuženog (SRJ) i njihovih agenata, a samim time i njihove tzv. direktne odgovornosti za počinjen genocid.

II Pogršna razmatranja ICJ u odnosu na procesnu dokumentaciju ICTY

A - *Selektivan i jednostrani pristup ICJ u odnosu na procesnu dokumentaciju ICTY nastalu od 1993-2007. godine*

Nagovještavajući u Presudi da će razmotriti značaj ICTY dokumentacije, ICJ je u članovima 214-225. to i uradio;

U razmatranjima značaja procesa i odluka ICTY, sudije su (većinski) zauzeli identičan stav sa Tuženom stranom (SRJ) na sljedeći način:

Stav Tužene strane u Članu 215.: *"Ne smatramo da cjelokupni materijal Tribunala za b. Jugoslaviju ima istu relevantnost, odnosno dokaznu vrijednost. Prvenstveno smo se oslonili na presude Pretresnih i Žalbenih vijeća Tribunala, imajući u vidu da se samo presudama kredibilno utvrđuju činjenice o izvršenim zločinima."*[1]

Stav ICJ u stavu 219.: **"S obzirom da sudija, odnosno Vijeće ICTY ne donosi konačne zaključke u bilo kojoj od opisane četiri faze (optužnica, potvrđivanje optužnice, početak postupka sa svjedocima i MEĐUPRESUDE ICTY-n.p.), Sud ne smatra da može dati težinu tim odlukama. Standard dokazivanja koji Sud traži u ovome sporu ne bi bio time zadovoljen.**

[1] Važno je napomenuti da je SRJ ovaj stav prezentirala u usmenom dijelu postupka pred ICJ i tako PROMIJENILA svoje prvobitne stavove u kojima je apsolutno osporavala ne samo bilo koji nalaz ICTY, nego i legalitet ICTY. Nakon smrti S. Miloševića, a nakon presude protiv M. Krajišnika u kojem sudije ICTY nisu potvrdile genocid, stav SRJ se automatski promijenio i u usmenom dijelu rasprave su zastupali poziciju da su jedino releventne presude ICTY, što je ICJ i prihvatio.

Sud zaključuje da, u načelu, treba prihvatiti kao veoma uvjerljive zaključke o činjenicama do kojih je došao Tribunal tokom postupka (prvo stepene presude-np), osim ako one nisu bile osporene po žalbi (drugostepene presude-np). Iz tih razloga, treba dati adekvatnu težinu svakoj procjeni Tribunala zasnovanoj na tako utvrđenim činjenicama koje se tiče, naprimjer, postojanja posebne namjere." Takođe u članu 403. Presude: "KAO ŠTO JE REČENO, SUD PRIDAJE NAJVEĆI ZNAČAJ ČINJENIČNIM I PRAVNIM KVALIFIKACIJAMA DO KOJIH JE DOŠAO MKTBJ (ICTY) PRILIKOM ODLUČIVANJA O KRIVIČNOJ ODGOVORNOSTI OPTUŽENIH PRED NJIM."

Takođe identičan stav ICJ je imao sa Tuženom stranom (SRJ) i u pogledu presuda na osnovu sporazuma - priznanja krivice između optuženika ICTY i Ureda tužioca ICTY. Tužena strana (SRJ) je smatrala da su sporazumi o priznanju krivice ograničeni u raznim aspektima i da se u njima niko pred ICTY nije izjasnio o odgovornosti za genocid, dok ICJ veoma restriktivno komentira ove procesne dokumente, tj. ne daje im skoro nikakvu pravnu snagu, osim što zaključuje da ICJ MOŽE uzeti u obzir ove procesne dokumente: "Sud MOŽE kada je to potrebno, dati odgovarajuću težinu iznesenim činjenicama i optužujućoj presudi." (U cijeloj Presudi ICJ ova vrsta dokumenata ICTY je upotrebljena samo dva puta od strane sudija ICJ i to u prilogu da se u BiH nije desio genocid-np.)

Ovakav selektivan pristup u razmatranju procesne dokumentacije prvenstveno ICTY-prvostepenih i drugostepenih presuda ICTY, uz skoro identičan stav ICJ sa Tuženom stranom (SRJ), za posljedicu je imao sljedeće zaključke u Presudi ICJ:

1. Genocid u BiH se desio samo u Srebrenici (Presuda ICTY protiv R. Krstića u kojoj je pravosnažno potvrđen genocid u BiH);

2. Genocid nije dokazan u drugim dijelovima BiH, tj. u BiH (Presude protiv G. Jelisića, M. Stakića, R. Brđanina, M. Krajišnika u kojima su sudska vijeća ICTY odbile optužbe za genocid);

3. U genocid u Srebrenici nije direktno umiješana SRJ (Presude protiv R. Krstića i V. Blagojevića, odnosno ICTY ni u jednoj presudi nije istraživao, niti dovodio u vezu SRJ za genocid u Srebrenici);

4. Zločin genocida u BiH nije počinjen ni na osnovu presuda izrečenih protiv optuženika ICTY koji su priznali zločin, jer ni jedan optu-

ženik koji je optužen za genocid nije priznao zločin genocida, a tužilastvo ICTY je pristalo na sporazume u kojima nisu bile uključene tačke optužnice za genocid.

Najobičnijim pregledom dolazimo do jedinstvenog zaključka da je ICJ SELEKTIVNO doslovno prepisao presude ICTY i nalaze iz presuda ICJ. Kažem SELEKTIVNO jer na osnovu skoro identičnih, selektivnih nalaza, ICJ donio presudu da je Tužena strana (SRJ) odgovorna za nesprečavanje i nekažnjavanje genocida u BiH. Druge procesne dokumete ICTY, sudije ICJ su koristile samo kada su ti dokumenti bili u funkciji njihovih pogrešnih zaključaka, ali je takvih dokumenata veoma malen broj i naravno upotrebljavani su seletivno i restriktivno kao što su pojedine izjave date pred ICTY, nekoliko priznanja o krivici, ili čak pojedini dokumenti kao što je "Odluka o strategijskim ciljevima srpskog naroda u BiH" pomoću kojeg je ICJ zaključio da "ICTY u svojim presudama ove ciljeve nije okarakterisao kao GENOCIDNE"??! Isti pristup u smislu selekcije i malobrojnosti dokaza ICJ je primjenjivao i za druge dokumente i dokaze koji producirani kroz rad ICTY, uključujući pojedine izvještaje i rezolucije UN-a.

B - *Ignorantski, pravno-negativistički i zakamuflirani odnos (većine) sudija ICJ prema drugim procesnim dokumentima ICTY koji su išli u prilog Tužioca (BiH strana)*

Određujući ICTY kao skoro jedini autoritet za donošenje Presude, većina sudija ICJ je, kršeći osnovne postulate procesa dokazivanja i Statuta ICJ, ne samo selektivno izabirala procesne dokumente ICTY, nego je zanemarujući i ignorišući druge dokaze, a posebno druge procesne dokumente ICTY, na poseban način amnestirala SRJ za tzv. direktnu odgovornost za genocid u BiH. Koji su to dokazi i zašto su oni bitni?

a) Presuda ICTY protiv Duška Tadića je u nekoliko aspekata pravno poništena od strane ICJ. Tačka 403. Presude ICJ: "Prvo, Sud konstatira da MKTBJ (ICTY) nije bio pozvan u slučaju Tadić, niti je on uopće pozvan, da odlučuje o pitanjima državne odgovornosti, jer je njegova nadležnost krivična i proteže se samo na posljedice." Drugim riječima, ICJ nije prihvatio nalaze žalbenog vijeća u slučaju Tadić pred ICTY, jer je smatrao da ICTY nije imao mandat da utvđuje odgovornost države, iako je presuda jasna i utvrđuje

međunarodni konflikt i "sveukupnu kontrolu" SRJ nad RS-om.[2] Presuda protiv D. Tadića je bila osnov za utvrđivanje tzv. direktne odgovornosti SRJ u Srebrenici, ali i za BiH. Iako u tački 241. Presude ICJ zaključuje da: "Sud smatra da je utvrđeno da je Tužena strana (SRJ) na taj način stavljala svoju značajnu vojnu i finansijsku podršku na raspolaganje Republici Srpskoj, te da je odlučila uskratiti tu podršku, a to bi tada u velikoj mjeri ograničilo mogućnost koje su vlastima RS-a stajale na raspolaganju.", te iako u tački 276. Presude ICJ kaže: "Sud nalazi da je utvrđeno na osnovu nepobitnih dokaznih elemenata da su se, tokom sukoba, vršila masovna ubistva u određenim područjima i zatočeničkim logorima širom BiH," ipak, na kraju (negativno) zaključuje dio Presude u vezi sa ubistvima zaštićene grupe, što postaje na kraju pravosnažno na ovaj način: "Sud međutim nije uvjeren na osnovu dokaza koje ima pred sobom, da je neosporno utvrđeno da su počinioci vršili masovna ubistva pripadnika zaštićene grupe sa specifičnom namjerom. Sud je pažljivo ispitao krivične postupke koje vodi MKTBJ (ICTY) i presude vijeća, koje su citirane i primjećuje da ni za jednog od OSUĐENIH nije utvrđeno da je djelovao sa specifičnom namjerom. Gore navedena ubistva mogu predstavljati ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, ali Sud nema nadležnost da to utvrđuje."

ICJ je primijenio tzv. test efektivne kontrole i jednostavnim riječima kazano, BiH strana je trebala ICJ predočiti dokaze iz kabineta političkog i vojnog rukovodstva Tužene strane (SRJ) da su planirali i osmislili genocid. Takvi dokazi vjerovatno ne bi bili dovoljni, jer bi se za svaki pojedinačan zločin u BiH (kao za Srebrenicu-np) morao pronalaziti isti dokaz tj. nalaz da je političko - vojno rukovodstvo izdavalo posebne naredbe.

Vjerovatno i to ne bi bilo dovoljno, jer bi se morao istovremeno utvrditi i dolus specialis Tužene strane, tj. postojanje posebne, specifične namjere za izvršenje genocida, te da su tu namjeru dijelili i agenti Tužene strane (organi RS-a) u BiH, itd. itd. Pravni analitičari su se izjasnili da je "ICJ postavio visok standard dokazivanja", a ja bih dodao da je to "standard" u kojem niko i nikad ne bi uspio dokazati tzv. direktnu odgovornost za genocid, a vjerovatno i neće nakon ovakve presude ICJ.

---

[2] Žalbeno vijeće ICTY je zauzelo mišljenje da su djela koja su počinili bosanski Srbi proizvela međunarodnu odgovornost SRJ na osnovu ukupne kontrole koju je SRJ vršila nad RS-om i VRS, a da pri tom nije potrebno dokazivati da je svaka operacija zločina u BiH sprovođena po instrukcijama SRJ.

b) ICJ je "previdio" dva veoma bitna nalaza iz presuda protiv G. Jelisića i R. Krstića. U žalbenom postupku protiv G. Jelisića, žalbeno vijeće ICTY-a je skoro u potpunosti osporilo postupak pretresnog vijeća u vezi sa optužbama za genocid i neobjašnjivo je odustalo od ponavljanja postupka, ali je zaključilo da se dokaz o specifičnoj namjeri može dokazati na osnovu obrasca zločina, odnosno razmjera počinjenog zločina, općeg konteksta, sublimacijom krivičnih djela uperenih protiv zaštićene grupe, sistemskog ciljanja žrtava, i ponavljanja diskriminatorskih djela. Ne uzimajući u obzir ovaj zaključak žalbenog vijeća, ICJ je onemogućio strategiju BiH da se i na ovaj način dokaže specifična namjera, tj. tzv. direktna odgovornost Tužene strane (SRJ).

U presudi protiv R. Krstića ICTY je zaključio da se genocidna namjera može utvrditi i preko činjeničnih okolnosti počinjenog zločina, što ponovo nije prihvaćeno od ICJ.

U ovim presudama D. Tadiću, G. Jelisiću i R. Krstiću, ICJ uzima sebi za pravo da određuje šta je nadležnost ICTY, da negira pravo ICTY da primjenjuje mjerodavno pravo utvrđenom Statutom ICTY, ali i da istovremeno negira svoje proklamovane ciljeve po kojima su za ICJ najrelevantniji nalazi presuda i zaključci koji nisu osporeni po žalbi. Zašto ICJ nije prihvatio nalaze iz pravosnažnih presuda protiv D. Tadića i zaključke iz presuda ICTY protiv G. Jelisića i R. Krstića, po kojem se obrazac zločina može koristiti u dokazivanju posebne, genocidne namjere, ostaje pitanje svih pitanja!!? Ovo razmatranje završavam zaključkom da je ICJ negirajući nadležnost ICTY da utvrđuje odgovornost države, istovremeno skoro u potpunosti preuzeo zaključke tog suda (ICTY) koji je isključivo nadležan za pojedinačnu odgovornost i ugrađujući ih u temelj presude od 20.02 2007. godine ustvari napravio pravni skandal kršeći statut ICJ. Ako je bilo ko u ovim razmatranjima ICJ-a prekršio svoj mandat i Statut i nije bio pozvan da prihvati limitirajuće zaključke ICTY, onda je to isključivo i jedino bio ICJ.

c) Međupresuda ICTY protiv S. Miloševića iz juna 2004. kojom je utvrđena odgovornost S. Miloševića za genocid u 8 opština BiH.

Sudije ICJ su samo konstatovale ovu međupresudu, a proces protiv S. Miloševića kao "nezavršen proces". Ne samo da smatram da su dokazi iz slučaja S. Miloševića pred ICTY trebali bit u fokusu sudija ICJ, uključujući i zaključke same međupresude, nego je navedeni "nezavršeni" proces

za sudije ICJ morao biti "crvena nit" koja bi ih dovela do zaključaka da je SRJ direktno odgovorna za zločin genocida u BiH. Kao što sam u uvodu Referata naglasio, isti dokazi sa ICTY (u ovom slučaju Međupresuda-np) su korišteni za utvrđivanje odgovornosti SRJ za nesprečavanje i nekažnjavanje genocida, a prethodno u postupku utvrđivanja direktne odgovornosti insertno su korišćeni u dokazivanju suprotnog - da u BiH nije počinjen genocid?! Proces protiv S. Miloševića je mogao, zajedno sa nekim drugim procesima pred ICTY, poslužiti kao JEDINSTVENI OBRAZAC za utvrđivanje genocida u BiH. U članu 182 Presude Sud je zaključio: "Sud zaključuje da prema Konvenciji, može postojati odgovornost države za genocid i saučesništvo u genocidu, a da za taj ili sličan zločin nije osuđen niti jedan pojedinac". Ovaj samoproklamujući stav i zaključak u članu 182. Presude je ostao neiskorišten, kao i mnogi drugi od strane ICJ.

d) Priznanja o krivnji pred ICTY – sporazumni dogovori optuženika sa ICTY

ICJ kao i u slučaju međupresude protiv S. Miloševića nije imao namjeru ući u sadržaj presuda izrečenih na osnovu priznanja. U Presudi nema niti jedne analize koja bi se osvrnula na značaj i sadržaj priznanja. Već sam naveo da su sudije ostavile mogućnost da se priznanja "MOGU" uzeti u obzir, a primjenili su samo dva priznanja (insertno) i to u amnestiranju SRJ za direktnu odgovornost.[3] Samo preko priznanja B. Plavšić i M. Deronjića, uz primjenu drugih relevatnih zaključaka ICTY, sudije ICJ su mogli jasno i nedvojbeno utvrditi sistem, ne samo sveukupne kontrole SRJ, nego i na koji način su izvršene operacije zločina kao dio sistema efektivne kontrole od državnog nivoa SRJ do "običnih" izvršilaca na "terenu" u BiH. M. Deronjić je do detalja opisao ukupan plan sa tačnim imenima i pripadnošću osoba. ICJ i u ovom segmentu nije smatrao da preko priznanja zločina može da dođe do OBRASCA ZLOČINA i tako da utvrdi specifičnu namjeru i direktnu odgovornost SRJ. Stav ICJ je podudaran sa stavom Tužene strane (SRJ) da priznanja nemaju snagu punog dokaza, jer nisu priznanja u odnosu na zločin genocida i da je Tužilaštvo ICTY pristalo da se prilikom priznanja

[3] Priznanja D. Nikolića, logor Sušica, općina Vlasenica i R. Češić, logor Luka, općina Brčko.

krivnje izbace tačke optužbe koje su se odnosile na genocid protiv lica protiv kojih je ICTY podigao optužnice. Pred ICTY je sklopljeno 19 sporazuma o priznanju krivice, od toga je 17 priznanja iz reda političkih i vojnih predstavnika Srba.

e) Procesni dokazi ICTY o Specijalnim jedinicama vojske i MUP-a Tužene strane (SRJ).

Tužilac (BiH) je dostavio posebne dokaze o specijalnim jedinicama Tužene strane kao što su: ”Crvene beretke”, ”Škorpioni”, razne elitne jedinice Vojske Jugoslavije (VJ) i MUP-a Tužene strane. Nakon objavljivanja video zapisa likvidacije srebreničkih mladića, ICJ je posvetio poseban dio Presude u kojoj je detaljno ustvrdio da “Škorpioni” nisu bili sastavni dio institucija Tužene strane, a ako su i bili da ne postoje dokazi da su djelovali u ime Tužene strane (SRJ)??! Licemjerno i neutemeljeno i to je časni sudija g. S. Al-Khasawneh, potpredsjednik ICJ, u svom izdvojenom mišljenju primijetio: ”Mora se zapaziti da, u vezi s ovim značajnim pitanjem činjenica, NE POSTOJE DOKAZI DA SU ŠKORPIONI STAVLJENI NA RASPOLAGANJE NEKOM DRUGOM ORGANU” (G.Al-Khasawneh je insistirao na dostavljanju dokaza od Tužene strane da su “Škorpioni” od strane SRJ stavljeni na raspolaganje RS-u). Drugim riječima, ICJ se nije potrudio da ako ništa drugo, natjera Tuženu stranu (SRJ) da preda sve dokaze u vezi sa Škorpionima, pa i eventualno one dokaze koji bi išli u prilog tvrdnje (većine) sudija u presudi ICJ! Naravno takvih dokaza nema, koji bi išli u prilog SRJ. Postoje dokazi o kojima se javno govori na ICTY da u dokazima Međupresude protiv Miloševića postoje originalni dokazi da su “Škorpioni” dio MUP-a Srbije i da je tužena strana na ICTY zaštitila i ove dokumente, ne samo dokumente VSO (Vrhovnog saveta odbrane SRJ). BiH je predala ICJ još 1996. godine desetak dokumenta o ovoj jedinici koja je prebačena iz SRJ pred pripremu genocida u Srebrenici. O drugim specijalnim jedinicama ICJ je jednostavno smatrao da to nije bitno i relevatno za utvđivanje odgovornosti tužene strane.

U slučaju S. Milošević pred ICTY izvedeno je hiljade dokaza o djelovanju i ulozi “Crvenih beretki”, kao udarne jedinice za činjenje zločina ne samo u BiH. Od početka počinjenja zločina genocida u BiH ova jedinica je bila ključna i predstavljala je de iure i de facto organ Tužene strane. Za

vojne specijalne jedinice koje su od početka činjenja zločina u BiH bile smještene oko Sarajeva, Bihaća, istočne Bosne, Posavine itd. takođe ni riječi, ni analize, ni makar kurtoaznog osvrta. Specijalne jedinice Tužene strane su bile i ostale takođe jedan od najvažnijih pravaca u utvrđivanju OBRASCA ZLOČINA u BiH i tzv. direktne odgovornosti SRJ.

f) Optužnica i dokazni materijali iz optužnica ICTY protiv M. Perišića, J. Stanišića i F. Simatovića kao mogući osnov za utvrđivanje tzv. direktne odgovornosti Tužene strane (SRJ).

ICJ je propustio analizirati dokaze i navode iz navedenih optužnica preko kojih bi ne samo utvrdio direktnu vezu Tužene strane za genocid u Srebrenici, nego bi pronašao i odlučujuće dokaze za tvrdnje da je genocid počinjen u cijeloj BiH. Potvrdu činjenice da je ICJ mogao i na osnovu dokaza iz optužnica protiv M. Perišića i J. Stanišića pronaći elemente direktne odgovornosti Tužene strane (iako procesi do februara 2007. nisu bili započeli-np), nalazimo u tekućem procesu protiv M. Perišića gdje su na javnim sjednicama svjedočili najviši oficiri VJ i specijalnih jedinica VJ (insajderi), kao i u uvođenju niza novih dokaza u umiješanosti Tužene strane u genocid u BiH. Zašto sudije ICJ "nisu interesirali" dokazi iz optužnica koji podržavaju tzv. direktnu odgovornost Tužene strane; tj. da su oficiri užičkog korpusa VJ učestvovali u planiranjima i pripremi napada na Srebrenicu, da je M. Perišić 13. jula 1995. izdao naredbu tridesetorici oficira VJ da se jave Glavnom štabu VRS i da preuzmu dužnosti u BiH, uključujući i područje Srebenice, kao i da je VJ 1994. i 1995. godine organizirala tajnu obuku Desetog diverzantnog odreda čiji su pripadnici učestvovali u masovnim pogubljenima u Srebrenici itd.??! Iako Perišić nije optužen od strane ICTY za zločin genocida, utvrđivanje njegove odgovornosti za počinjeni zločin U SREBRENICI, kao komandanta VJ je najbolja preporuka za pokretanje revizije. U svakom slučaju, ICJ pozivajući se i pravdajući se u Presudi da procesi protiv M. Perišića i J. Stanišića nisu bili ni započeli pred ICTY, a da pri tom sudije ICJ ne uđu u razmatranje činjeničkog osnova zbog čega su optuženi M. Perišić i J. Stanišić, predstavlja svjesnu manipulaciju i ignorisanje najvažnijih dokaza, posebno po pitanju Srebrenice. Pored vojske i MUP-a Tužene strane (SRJ), sve specijalne jedinice tužene strane su bile pod kontrolom pomenutog dvojca M. Perišića i J. Stanišića i njihovog mentora S. Miloševića i najobičnija analiza dokaza navedenih optužnica i Međupresude S. Miloševiću bi između ostalog u prvi plan "izbacila" specijalne

jedinice Tužene strane kao jednu od osnova djelovanja u realizaciji genocida u BiH. Na žalost, većina sudija ICJ je svoju energiju potrošila utvrđujući status Škorpiona, umjesto da je analizirala upotrebu svih specijalnih jedinica Tužene strane u BiH, kao ključni dokaz u utvrđivanju odgovornosti SRJ. Sud u Beogradu je na suđenjima pripadnicima ove jedinice utvrdio da su Škorpioni bili privatna jedinica nekih srbijanskih preduzeća, što je pokušaj manipulacije i alibija u slučaju pokretanja Revizije od strane BiH.

III Pogrešna razmatranja u odnosu na mandat i status ICTY

ICJ u svojim razmatranjima dometa i procesnih rezultata ICTY ni na jednom mjestu u Presudi nije izvršio analizu mandata ICTY, njegovu specifičnu poziciju u realizaciji mandata, ograničenja u krivičnom progonu osumnjičenih, te analizu tzv. izlazne strategije ICTY nametnute od strane Savjeta bezbjednosti UN-a. Neprihvatljivo je da se ICJ nije pozabavio ovakvim krucijalnim pitanjima, jer su navedena pitanja ustvari osnova za analizu i procjenu zaključaka i nalaza ICTY od njegovog osnivanja i direktno su povezana sa rezultatima rada ICTY, posebno u oblasti donošenja presuda. Zasigurno da sudijama ICJ nije bilo nepoznato (nadam se) da je ICTY nadležan da presuđuje o individualnoj odgovornosti i da se presude ograničavaju isključivo na djelovanje optuženih, te da je takva utvrđena odgovornost limitirana ne samo na konkretne sadržaje optužbi koje dokazuje tužilac ICTY, nego je limitirana i vremenski, teritorijalno, strukturalno i funkcionalno. Upravo zbog toga smatram da je ICJ u Presudi trebao izvršiti navedenu analizu. ICTY od početka osnivanja radi pod tzv. NAMETNUTOM STRATEGIJOM, s jedne strane, pod pritiskom samog osnivača, UN-a i tkz. (dijela) Međunarodne zajednice, a s druge strane, do današnjeg dana pod opstrukcijama i blokadama država iz b. Jugoslavije, prvenstveno i odlučujuće SRJ. Između 1996/97. većina sudija i tužilaca ICTY su htjeli podnijeti ostavke zbog činjenice da je ICTY bio sud bez optuženih, bez procesa, bez podrške osnivača, bez dovoljnih sredstava.[4] Pod takvim okolnostima jedina stra-

[4] Dokumentarni film agencije "SENSE"iz 2003. g. pod nazivom UPRKOS SVEMU gdje su i osnivači ICTY priznali da je ICTY "stvoren da umre". Kroz intervjue i sa najodgovornijim osobama sa ICTY (Cassese, Goldstone, Arbour, Del Ponte, Meron, Jorda Kirik Mcdonald i dr.) autor je autentično prikazao rad ICTY u prvih 10 godina u jednoj rečenici najave dokumentarnog filma: "TRI VELIKE BITKE ICTY - ZA OPSTANAK, POŠTOVANJE I VRIJEME."

tegija je bila "daj-šta-daš" i umjesto da se ICTY bavi najvišim nivoima odgovornosti, svoje procese je započeo suđenjima i presudama protiv zatvorskih čuvara, "običnih" izvršilaca zločina i nižerangiranih zlikovaca. Nažalost, ICTY je postao talac svog osnivača i dijela tzv. Međunarodne zajednice, ali i prvenstveno SRJ.

NAMETNUTA STRATEGIJA "daj-šta-daš" bez Miloševića (koji je do 2001. god. bio "garant Dejtonskog ugovora"), R. Mladića, R. Karadžića, M. Perišića, J. Stanišića, V. Šešelja, je producirala razne D. Tadiće, M. Stakiće, G. Jelisiće, R. Brđanine i ICTY je na najnižim nivoima odgovornosti utvrđivao najzahtjevnije i najkompleksije međunarodne zločine, uključujući zločin genocida. Neki od odgovornih iz UN i iz ICTY su ovu skandaloznu strategiju objašnjavali kao "građenje piramide zločina do najviših nivoa odgovornosti". Da nije tragično, bilo bi smiješno. Zločini genocida nisu utvrđeni u suđenjima protiv G. Jelisića, M. Stakića, R. Brđanina i ove presude protiv navedenih su postale sudska praksa ICTY, te je shodno tome zaključeno da se zločin genocida nije desio ni u slučaju Krajišnik. ICJ je nažalost "objema nogama" stao na ove presude (G. Jelisić, S. Stakić, R. Brđanin, M. Krajišnik) i zaključio da zločin genocida nije počinjen nigdje u BiH, osim u Srebrenici, za što mu je poslužila pravosnažna presuda protiv R. Krstića u kojoj je utvrđen genocid u Srebrenici. Nametnuta strategija, odnosno ignorantski odnos UN-a i dijela tzv. Međunarodne zajednice spram ICTY nakon 15 godina traje i danas jer tolerira kršenje međunarodne obaveze SRJ odnosno Srbije zbog ne izručenja ratnih zločinaca i skrivanja arhiva. Smatram da je ICJ nije smio u svoju Presudu ugraditi ovakve iznuđene i nametnute presude ICTY. Ne samo zbog presuda, koje su posljedica postojanja stalnih ometanja sprovođenja mandata ICTY, opstrukcija i blokada koje su doprinijele da se zločini genocida utvrđuju na najnižim nivoima, nego prvenstveno što ICTY NIJE ZAVRŠIO SVOJ RAD.

Dokaze za ove tvrdnje ICJ je mogao naći u decenijski ponavljanim izvještajima raznih tužilaca ICTY pred SB UN-a koji su stalno izvještavali o opstrukcijama i blokadama ICTY od strane SRJ, ali u tim izvještajima sudije ICJ su mogli pronaći i kritike upućene tzv. Međunarodnoj zajednici od strane prvih ljudi ICTY zbog uskraćivanja podrške u realizaciji mandata ICTY.

U tim izvještajima, a posebno Rezolucijama SB UN 1503 i 1534 su mogli saznati da je SB UN od 2002/03. godine. limitirao mandat ICTY i odredio da se rad ICTY u prvostepenim postupcima "treba" završiti 2008, a žalbeni do 2010, ali i činjenicu da su se OPTUŽNICE OD STRANE UREDA TUŽIOCA ICTY MORALE PRESTATI PODIZATI ZAKLJU-

ČNO SA DECEMBROM 2004. god. Odredba Rezolucije UN-a o zaustavljanju podizanja optužnica od strane ICTY je "ispoštovana" i to skoro 3 godine prije donošenja presude ICJ. Takođe u navedenim Rezolucijama je decidno navedeno da se od ICTY traži ne samo prestanak podizanja optužnica poslije 2004, nego je izričito naređeno da se politika podizanja optužnica od strane ICTY do tog roka mora usmjeriti na najviše nivoe odgovornosti[5]???!." Pa, zar ICTY nije ustanovljen za najviše nivoe odgovornosti?! SB UN-a ne samo da je najviše vremena sabotirao rad ICTY (opstrukcija budžeta, nekažnjavanje država zbog opstruiranja ICTY, prvenstveno SRJ, itd) nego je svojim rezolucijama i direktno određivao politiku podizanja optužnica, vremenski ograničio rokove za podizanje optužnica, te finansijski i organizaciono ograničio rad ICTY. Odrediti UN Rezolucijom, 9 godina nakon osnivanja ICTY, da se optužuju najviši nivoi odgovornosti je najbolja potvrda stava da je rad ICTY bio pod NAMETNUTOM STRATEGIJOM. ICJ je skandalozno prihvatio zaključke tog i takvog suda. ICJ je morao i trebao koristiti ICTY kao pomoćno sredstvo, kao posredni kontrolni izvor dostavljenih dokaza Tužioca (BiH) i prihvatati od strane ICTY izvorne dokumente koji su dobili potvrdu autentičnosti i na osnovu toga graditi stavove i donositi zaključke, a ne nikako, po automatizmu, prihvatati limitirajuće nalaze ICTY, prvenstveno presude, a uz to i vršiti princip selekcije u odnosu na ukupne nalaze ICTY. Na kraju, ne smije se izgubiti iz vida da ni u jednom dijelu Presude ICJ nije navedeno da je rad ICTY u finalnoj fazi, da ICTY nije okončao mandat i da se rad Suda može PRAVNO i POVIJESNO sagledati tek kada ICTY prestane sa radom. Ovakav propust predstavlja jedan od najvažnijih promašaja ICJ.

[5] Rezolucija SB UN-a br.1534, tačka 5: "Poziva svaki od ovih međunarodnih sudova (sud za Ruandu i ICTY-n.p.) da prilikom pregleda i potvrde svake eventualne optužnice osigura da su te optužnice usredotočene na najviše rukovodioce za koje se sumnja da snose najveću odgovornost za zločine u nadležnosti relevantnog međunarodnog suda, kako je i potvrđeno Rezolucijom 1503.

IV Operacionalizacija pogrešnih zaključaka ICJ - kako je ICJ pogrešnim postupkom dokazivanja i pogrešnom ocjenom statusa i dokaza ICTY donio oslobađajuću presudu za tzv. direktnu odgovornost tužene strane (SRJ)

Utvrđivanje genocida samo u Srebrenici bez tzv. direktne odgovornosti Tužene strane (SRJ) za počinjen genocid u BiH, ICJ je došao primjenjujući i tumačeći član II i III Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Konvencija).

1. Član II Konvencije:

a) Ubijanje pripadnika zaštićene grupe;
b) Uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda zaštićene grupe;
c) Namjerno podvrgavanje grupe uvjetima sračunatim da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
d) Nametanje mjera u cilju sprečavanja rađanja unutar zaštićene grupe;
e) Prisilno premještanje djece iz zaštićene grupe u drugu grupu.

2. Član III Konvencije:

a) Pitanje odgovornosti Tužene strane za događaje u Srebrenici shodno tački (a) čl. III Konvencije;
b) Pitanje odgovornosti za događaje u Srebrenici od tačke (b) do (e) čl. III Konvencije.

1a) Član II Konvencije

- Tačka (a) - Ubijanje pripadnika zaštićene grupe. Primjenjujući član II Konvencije od (a) do (e) ICJ je u tumačenju i primjeni već uspostavljenih nalaza upotrijebio najmanje 36 primjera ili uzoraka u kojima je "objasnio" i zaključio na kraju da u BiH (osim Srebrenice) nije počinjen genocid i samim tim SRJ ne može odgovarati za nešto što i nije počinjeno odnosno nema odgovornost za navedene tačke od (a) do (e). **U 36 odabranih primjera zločina, koji su uključivali (osim Srebrenice) razmatranja o opsadi Sarajeva, ubistva i ranjavanja u logorima, višestruke zločine u**

pojedinim opštinama, Prijedor, Banja Luka, Brčko, Zvornik, Foča, itd. ICJ je koristio nalaze i zaključke ICTY u preko 30 primjera. Znači, skoro pa u potpunosti se ICJ oslonio na selektivne nalaze ICTY zaključujući da shodno članu II konvecije od (a) do (e) nigdje u BiH nije počinjen genocid, a da samim tim nema ni odgovornosti Tužene strane (SRJ). Članovi - zaključci 276 i 277 u razmatranju tačke (a) su najbolji primjer na koji su način sudije ICJ srušile kompletnu koncepciju genocida u cijeloj BiH." Sud nalazi da je utvrđeno na osnovu nepobitnih dokaznih elemenata da su se tokom sukoba vršila masovna ubistva u određenim područjima, a i zatočeničkim logorima širom teritorije BiH. Osim toga, iznijeti dokazni elementi ukazuju da su žrtve bile u velikoj mjeri pripadnici zaštićene grupe, što sugerira da su one mogle biti sistemski birane kao cilj za uništavanje. Sud, međutim nije uvjeren da je neosporno utvrđeno da su počinioci vršili masovna ubistva pripadnika zastićene grupe sa specifičnom namjerom (dolus specialis) radi potpunog ili djelimičnog uništavanja grupe kao takve.

SUD JE PAŽLJIVO ISPITAO KRIVIČNE POSTUPKE KOJI VODI MKTBJ (ICTY) I PRESUDE NJEGOVIH VIJEĆA, KOJE SU GORE CITIRANE I PRIMJEĆUJE DA NI ZA JEDNOG OD OSUĐENIH NIJE UTVRĐENO DA JE DJELOVAO SA SPECIFIČNOM NAMJEROM.

Gore navedena ubistva mogu predstavljati ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, ali SUD NEMA NADLEŽNOST DA TO UTVRĐUJE. "Drugim riječima kazano, ako nema genocida, nema ni odgovornosti, što je u biti predstavljao NAJOPASNIJI zaključak ICJ u fazi razmatranja optužbi i javnosti mora biti jasno da je ovim JEDNOSTRANIM ZAKLJUČKOM ICJ sebi dao za pravo da optužbe Tužioca (BiH) "ogoli" i reducira na nekoliko odvojenih i zasebnih postupaka u kojem je apriori i prvenstveno utvrđivao činjenice postojanja genocida i to preko nalaza ICTY. Naime, usmjeravajući postupak dokazivanja primarno i u prvoj fazi isključivo na dokazivanje postojanja genocida u BiH kao nekog apstraktnog pojma kroz selektivne zaključke ICTY, a pri tom ne sagledavajući ukupnost i prožimanje dokaza o povezanosti SRJ sa svojim agentima u BiH i logičku povezanost i obrazac zločina i međusobnih odnosa između SRJ i agenata, ICJ je već na početku dokaznog postupka donio presudu.

Razmatrajući tačke II Konvencije od (a) do (e), ICJ je prvo "dokazao" da u BiH uopšte nije počinjen genocid, a onda se potreba da se utvrđuje direktna odgovornost Tužene strane (SRJ) nije ni podrazumijevala. U tačkama III Konvencije je razmatrana odgovornost Tužene strane samo u odnosu na utvrđen zločin genocida u Srebrenici i naravno ICJ i tu nije pronašao nikakvu direktnu odgovornost Tužene strane, o čemu ću detaljnije u nastavku Referata. Djelovanje ICJ u povodu tačaka člana II Konvencije ću zaključiti sa citatima zaključaka koji su nažalost pravosnažni dio Presude ICJ, a sa posebnim osvrtom na (zlo)upotrebu procesnih nalaza i zaključaka ICTY.

- **TAČKA (b)** - Uzrokovanje teških tjelesnih povreda ili psihičkih povreda pripadnicima zaštićene grupe.

Zaključak ICJ: "Pošto je pažljivo ispitao predočene dokaze i PRIMIO NA ZNANJE ONE KOJI SU PRESTAVLJENI MKTBJ-u (ICTY), Sud smatra da je na osnovu potpuno nepobitnih dokaza utvrđeno da su pripadnici zaštićene grupe, tokom sukoba, a posebno u zatočeničkim logorima, bile žrtve masovnog lošeg postupanja, batinanja, silovanja i mučenja čime su nanošene teške tjelesne povrede i duševna bol. Sud, međutim, zaključuje, na osnovu dokaza koje ima pred sobom, da nije nepobitno utvrđeno da su ovi zločini, mada se i oni mogu podvesti pod ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, izvršeni sa specifičnom namjerom (dolus specialis) da se, potpuno ili djelimično, uništi zaštićena grupa, a ŠTO JE POTREBNO DA BI SE ZAKLJUČILO DA JE IZVRŠEN GENOCID."

- **TAČKA (c)** - Namjerno podvrgavanje grupe uvjetima života sračunatim da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja.

Zaključak ICJ po pitanju logora u BiH: "Sud smatra da postoje nepobitni i uvjerljivi dokazi da su zatočenici u logorima bili izloženi užasnim uvjetima. Međutim, iznijeti dokazi nisu omogućili Sudu da utvrdi da su ova djela bila praćena specifičnom namjerom (dolus specialis) da se potpuno ili djelimično uništi zaštićena grupa."

U vezi s tim, SUD KONSTATIRA DA NI U JEDNOM OD SLUČAJEVA MKTBJ (ICTY), KOJI SE ODNOSE NA NAPRIJED SPOMENUTE LOGORE MKTBJ (ICTY) NIJE UTVRDIO DA JE OPTUŽENI

POSTUPAO S TAKVOM SPECIFIČNOM NAMJEROM (DOLUS SPECIALIS).

Isti zaključci su doneseni i u vezi opkoljavanja, granatiranja i izgladnjivanja (Sarajevo) i ICJ se pozvao na presudu protiv S. Galića, isti zaključci su doneseni i u pogledu deportacije i izgladnjivanja, te za uništavanje historijskih, vjerskih i kulturnih dobara gdje su sudije (većinski) ICJ po istom modelu "priznali" sistemsko uništavanje vjerskih i kulturnih dobara, ali su se pozvali na presudu R. KRSTIĆU i "utvrdili" da se definicija genocida ograničava na ona kojima se nastoji izvršiti fizičko ili biološko uništavanje jedne grupe??!

- **TAČKA (d)** - Nametanje mjera u cilju sprečavanja rađanja unutar zaštićene grupe

U svojim optužbama Tužilac (BiH) se pozvao na nekoliko slučajeva ICTY i suda za Ruandu, ali je ICJ odbio optužbe zaključkom "Sud nalazi da dokazi, koje mu je Podnosilac tužbe iznio, ne pružaju mogućnost za donošenje zaključka da su snage bosanskih Srba izvršile djela koja bi se mogla okvalificirati kao nametanje mjera u cilju sprečavanja rađanja u zaštićenoj grupi u smislu značenja člana II (d) Konvencije."

- **TAČKA (e)** - Prisilno premještanje djece iz zaštićene grupe u drugu grupu Tužilac (BiH) se pozvao i na tri slučaja sa dokaznim materijalima koji su vođeni pred ICTY i kao i u prethodnim slučajevima ICJ je odbacio optužbe.

2a) Član III Konvencije

U vezi sa članom III TAČKA (a) Konvencije ICJ je nakon "detaljnog" razmatranja utvrdio da : "Nije utvrđeno da su masakre u Srebrenici izvršile osobe ili subjekti koji imaju svojstva organa Tužene strane i nije utvrđeno da su ti masakri izvršeni po nalozima ili na osnovu direktiva organa države koja predstavlja Tuženu stranu, niti je Tužena strana vršila efektivnu kontrolu nad operacijama u toku kojih su izvršeni ti masakri." Do svojih zaključaka ICJ je došao ignorišući sve dokaze Tužioca (BiH). ICJ je konstatovao da se ICTY nije utvrđivao bilo kakve veze organa Tužene strane (SRJ) sa genocidom u Srebrenici, što je apsolutno netačno.

- TAČKE od (b) do (e) se tiču odgovornosti za saučesništvo, udruživanje radi izvršenja genocida, direktno i javno podsticanje za izvršenje genocida i pokušaj izvršenja genocida.

ICJ je "očekujuće" zaključio da Tužena strana (SRJ) nije odgovorna ni po jednoj inkriminaciji. Primjenjujući isti test kao i za sve prethodne nalaze, ICJ i kod ovih veoma bitnih inkriminacija u vezi sa Članom III tačkama od b do e, prešao olahko i nije smatrao da treba detaljnije ulaziti u strukturu dokaza Tužioca (BiH). Zaključujući ovo poglavlje osvrnuo bih se na članove od 370-376 u kojima je ICJ definitvno srušio zahtjev Tužioca (BiH) da kroz obrazac izvršenja utvrdi specifičnu namjeru za izvršenje genocida. U članu 374 i 375 Presude ICJ je definitivno "zakucao" svoj pogrešan i selektivan odnos prema nalazima i zaključcima ICTY **nabrajajući 34 slučaja pred ICTY od optužnica do presuda, priznanja o krivnji, do umrlih optuženika koji su bili optuženi za genocid, slučajeva u kojima je Tužilac ICTY odustao od dokazivanja genocida, do procesa koji nisu okončani po optužbama za genocid. Svih 34 slučaja sudije (većinski) su iskoristile da sruše prijedlog Tužioca za utvrđivanje jedinstvenog obrasca zločina u BiH pomoću kojeg bi se utvrdila posebna namjera, ali i da "otpečate" svoje ranije nalaze po kojima su se u BiH desili ratni zločini i zločini protiv čovječnosti, ali se nije desio zločin genocida, osim u Srebrenici. Nabrajanjem 34 slučaja ICTY u završnici Presude u kojima na razne načine nisu dokazani zločini genocida pred ICTY, sudije (većinski) ICJ su potražile završni alibi za svoje skandalozne zaključke da se u BiH nije desio genocid i da SRJ nije direktno odgovorna za jedini zločin genocida koji su utvrdili u Srebrenici.**

V Pitanje revizije presude ICJ I ICTY

Cilj referata ni u jednom dijelu nije usmjeren na diskreditaciju ICTY. Naprotiv. Sudije ICJ su (zlo)upotrijebile ICTY za realizaciju svojih ciljeva. Tvrdim da je ICJ koristio ispravno postupak dokazivanja i čak da se samo i isključivo bavio (svim) dokazima prezentiranim na ICTY došao bi do zaključaka o tzv. direktnoj odgovornosti SRJ. ICTY je od donošenja Presude ICJ producirao veliki broj novih i veoma važnih dokaza o direktnoj umiješanosti SRJ u zločine u BiH.

Eventualna Revizija Presude ICJ morala bi uključivati sve dokaze od 26.02.2007. godine, a posebno one koji će biti upotrijebljeni u suđenjima ICTY do kraja 2013. ili 2014. godine. BiH strana mora izvući pouke iz procesa, ako su neki analitičari, ali i neki članovi BiH tima, veoma skeptični po pitanju pokretanja procesa Revizije. Postupak Revizije se mora bazirati na ukupnosti dokaza, a ne nikako na bazi zaključaka, nalaza i presuda ICTY ili bilo kojeg domaćeg ili međunarodnog subjekta. Revizija se može pokrenuti samo na osnovu novih i odlučujućih dokaza. Čak i u uslovima kada bi Ured Tužioca ICTY dokazao sve optužbe i izdjejstvovao osuđujuće presude protiv, R. Karadžića, M. Perišića, J. Stanišića, V. Šešelja i dr, smatram da navedene presude mogu biti samo kao pomoćno sredstvo, a NOVI DOKAZI O GENOCIDU su ti koji pokreću Reviziju i koji jedino u postupku Revizije mogu promijeniti Presudu ICJ.

Velika odgovornost "leži" na ICJ, ali i ICTY, zbog činjenice da su svaki na svoj način pružili vanstatutarnu i usudio bih se reći nezakonitu zaštitu dokumentima iz SRJ. Svjedoci smo skandala u vezi sa internet i javnim objavljivanjem dokumenata na osnovu kojih je od strane ICTY optužena F. Hartman, ali i skandala sa sadržajem navedenih dokumenata. Prioritetna obaveza državnih organa BiH, odnosno svih nas uključenih u saradnju sa ICTY je pokušati pronaći način kako skinuti zaštite nad tim dokumentima na ICTY, naravno koristeći sve raspoložive zakonske osnove. Pomoć žrtava u tim nastojanjima je od neizrecive važnosti. Pitanje skidanja zaštite nad srbijanskim tajnim dokumentima trebala bi biti i zadaća i cijele međunarodne zajednice, posebno vlada zapadnih zemalja, ali i nevladinih međunarodnih organizacija koje se bave pitanjima zaštite ljudskih prava i sloboda, međunarodnom pravdom i zaštitom. Do sada, na prste jedne ruke se mogu izbrojati oni koji su nešto uradili da se pokrene procedura skidanja zaštitnih mjera za dokumenata zastićenih odlukama ICTY. Također, ne treba isključiti i postupak pred UN-om da bi se skinula uspostavljena zaštita. Pitanje nepravedene i nezakonske zaštite dokumenata je pitanje naše budućnosti, pitanje zamišljene međunarodne pravde i morala posebno onih koji odlučuju o budućem svjetskom poretku. Osnovi preduslov za pokretanje Revizije je pronalazak i pribavljanje novih i odlučujućih dokaza. ICTY je idealno mjesto za to.

REZIME

Međunarodni sud pravde (ICJ) se u svojoj Presudi od 26.02.2007. godine u Tužbi BiH protiv SRJ – Srbija i Crna Gora skoro u potpunosti pravno oslonio na procesne dokumente, zaključke i prvenstveno presude ICTY.

Referat je isključivo fokusiran na dio oslobađajuće presude (tzv. direktna odgovornost) ICJ da SRJ nije izvršila genocid preko subjekata ili osoba koja imaju svojstva organa Tužene strane, da genocid nije izvršen po nalozima ili direktivama tih organa i da Tužena strana nije vršila efektivnu kontrolu nad aktima zločina, te da Tužena strana nije izvršila udruživanje radi izvršenja genocida, niti podsticala izvršenje genocida i da nije bila saučesnik u genocidu.

Smatram da je ICJ prekršio Statut i da je postupak dokazivanja bio restriktivan, u većini podudaran sa stavovima Tužene strane, jednostran, te od strane ICJ skoro isključivo usmjeren na pronalazak, obradu, analizu i prihvatanje određenih, selektivno odabranih nalaza, zaključaka i presuda ICTY. Nalazi ICTY su poslužili za donošenje oslobađajuće presude za SRJ u dijelu tzv. direktne odgovornosti.

Dalje smatram da je ključno rasvijetliti pogrešan metodološki pristup ICJ u postupku dokazivanja, jer ICJ nije uzeo u obzir ukupni dokazni materijal Tužioca prikupljen iz izvora različite provenijencije, a onda kada su se sudije ICJ (većinski) odlučile isključivo osloniti na procesne dokumente ICTY, to su uradile jednostrano i selektivno, a van fokusa ostavili druge procesne dokumente ICTY. Takođe je veoma bitno pokušati rasvijetliti i druge aspekte postupka dokazivanja koji su u direktnoj vezi sa pogrešnom primjenom metodologije ICJ, kao što je primjena tereta i standarda dokazivanja od strane ICJ u postupku tužbe BiH protiv SRJ. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da se metod dokazivanja, kao i teret i standard dokazivanja, u većini podudara sa stavovima i zahtjevima Tužene strane.

Napominjem da sam se u referatu fokusirao i na (zlo)upotrebu mandata i statusa ICTY, kao međunarodnog krivičnog suda od strane većine sudija ICJ u postupku Tužbe BiH protiv SRJ.

SUMMARY

In its Judgment of 26 February 2007 in the matter of Application of Bosnia and Herzegovina versus FRY - Serbia and Montenegro, the International Court of Justice (ICJ) has almost fully legally relied on proceedings documents, conclusions and primarily on the ICTY judgments.

The paper is solely focused on the ICJ acquitting judgment (so-called direct responsibility) stating that FRY did not commit the genocide by the subjects or persons in the capacity of the Respondent's organs (FRY), that genocide was not committed by these organs' orders or directives and that Respondent was not performing effective control over the crime acts, that Respondent did not form the association for purpose of committing genocide and did not incite committing of genocide and that the Respondent did not take part in committing the genocide.

My opinion is that ICJ violated the Statute and that the procedure of evidence was restrictive, mostly identical with the Respondent' views, unilateral, and by the ICJ side, almost solely oriented to reaching, elaboration, analysis, and accepting particular, selectively chosen findings, conclusions and judgments of ICTY. So the ICTY findings have served for passing the acquitting judgment to FRY regarding the so-called direct responsibility.

It is crucial to illustrate the ICJ's wrong methodological access in the procedure of evidence, since ICJ did not take in consideration the whole Applicant's evidence file gathered from various provenience sources. Finally, when the majority of ICJ judges decided to rely exclusively on the ICTY trial documents, they did it unilaterally and selectively leaving the other proceedings documents outside the focus of consideration. It is also essential to attempt to illuminate other aspects of the hearing of evidence, which are in direct connection with wrong application of ICJ methodology, such as application of burden and standard of proof by the ICJ in the proceedings of BiH Application against FRY. It is especially disturbing that methods of proof, as well as burden and standard of proof mainly coincide with the Respondent's views and claims.

In the paper I also focussed on (mis)use of the ICTY powers and status as an international criminal court by (majority) of ICJ judges in the proceedings of BiH Aplication against FRY.

Dr. Jean-Claude Métraux, psihijatar za djecu i adolescente,
Lozana, Švicarska

PRIZNAVANJE GENOCIDA - MEĐUNARODNO PRAVO I MENTALNO ZDRAVLJE

Moja zainteresiranost za dramu Bosne i Hercegovine je višestruka. U Švicarskoj sam sreo prve izbjeglice koje su došle iz Modriče ili Kozarca u jesen 1992., kada me je lokalni Crveni krst zamolio da obratim pažnju na neke od njih. Tada sam prakticirao psihoterapiju sa izbjeglicama i licima koja su tražila azil u Lozani, mom gradu, u zadnjih petnaest godina. Kasnije, između 2001. i 2002., proveo sam jednu godinu u Sarajevu kako bih izučavao kolektivnu tugu (Métraux 2004). Od tada, učestvovao sam u velikom programu edukacije nastavnika – u Bosni i Hercegovini i na Kosovu – kako bih ih obučio da spriječe psihološke poremećaje kod djece[1], asistirajući na različitim seminarima u Gračanici, Gradačcu, Banovićima, Zavidovićima, Bihaću i Sarajevu. Konačno, moja kćerka je pola Bosanka i izgubila je ujaka tokom rata.

U ovom radu ću nastojati da shvatim kompleksne veze između međunarodnog prava, tačnije priznavanje genocida i presudu Međunarodnog suda pravde od 26. februara 2007., i potrebe mentalnog zdravlja pojedinaca i zajednica. U tu svrhu, prvo ću morati objasniti neke psihološke pojmove, kao što su trauma, individualna i kolektivna tuga.

Od poremećaja post-traumatskog stresa do tuge

Kada se govori o temama psiholoških problema izbjeglica, žrtava rata, onih koji su preživjeli genocid, raseljenim licima i izbjeglicama, fokus je obično na traumi post-traumatskom poremećaju. Ova dijagnoza, koja je postala prilično moderna kod mnogih psihologa i psihijatara, je također

[1] Ovaj program je vodila moja kolegica Anica Mikus Kos iz Slovenije.

prihvaćena od javnosti i postala je okosnica kako u političkim, tako i u pravnim arenama. Pitanje da li je prihvatljivo poslati izbjeglicu koja pati od post-traumatskog stresa nazad u zemlju gdje se trauma i desila, je jedan od primjera debate o ovom pojmu.

Međutim, fokusiranje na traumu sprečava nas da vidimo pravu stvarnost psiholoških problema preživjelih, i čak možda da prepoznamo osnovni problem, problem *gubitka* i *tuge*. Ponekad se pitanje tuge pominje u literaturi, na primjer u vezi sa onima koji su nestali u Srebrenici, ali važnost ovog pojma nikada nije u potpunosti prihvaćena. Stoga ću ja ići mimo postojećeg trenda i istražiti osnovne aspekte tuge.

Kada govorimo o tuzi u vezi sa raseljenim licima, onima koji traže azil, izbjeglicama ili drugim koji su preživjeli genocid, prvo što pada na pamet su višestruki gubici koje su pretrpjele te žene, muškarci i djeca, i onda kada su napustili svoje domove i kada se moraju vratiti (što se smatra drugom migracijom). Gubici koje možemo zamisliti su gubici njihovog grada, njihove kuće, njihove porodice, njihovih prijatelja, njihove škole, njihovog posla, njihovog jezika, itd… Međutim, ovi očigledni gubici nisu jedini s kojima se preživjeli suočavaju. Razmotrimo traumatična iskustva kao što su mučenje, svjedočenja o masakru ili ponižavajuća iskustva. Iako se u ovim slučajevima trauma koja nastaje ne može opovrgavati, ona prikriva gubitak, gubitak u *smislu* sebe i svijeta, narušen užasnim iskustvima. Pojam tuge otvara vrata za semantičko tumačenje nečega što je besmisleno.

Tuga prvenstveno, nasuprot letalnoj prirodi traume, može generirati kreativnost. Traženje gubitka iza traume nam dozvoljava da skinemo masku sahrane koja potapa mnoge preživjele u noć bez zvijezda, i možda čak dozvoljava nekoliko zraka sunca da rasvijetle njihovu budućnost. Iako su mnogi stručnjaci posvetili veliku pažnju post-traumatskim reakcijama, neke karakteristike su često bile ignorisane ili pogrešno shvatane. Na primjer, dosta autora još uvijek smatra da je gubitak jedna vrsta traume. Međutim, trauma i gubitak ili post-traumatske reakcije i tuga, trebaju biti izdiferencirane ili čak suprotstavljene.

Prije svega, na fenomenološkom nivou: trauma se sastoji od ekscesa novih i nepoznatih iskustava koji teku bujicom kanalima percepcije, prožimajući ih i ne ostavljajući mjesta za druge percepcije. Trauma tada postaje standard za buduće percepcije, ma kakve da su (Ferry 1991). Obratno,

gubitak implicira da su raniji izvori iskustava i njegove popratne percepcije, neopozivo nestali.

Ova prva suprotstavljenost nije jedina, niti je najvažnija za našu trenutnu diskusiju. Trauma uvijek ima destruktivan uticaj. Ona uništava postojeća značenja i čak prijeti ljudskoj sposobnosti da nečemu da značenje. Visoko cijenjeni koncept fleksibilnosti prikriva ovu stvarnost. Iako mnogi ljudi prežive traumatska iskustva i "prilagode se" neopisivo teškim događajima, ovakvo suočavanje nikad ne nagovještava odsustvo uticaja, kao što to sugeriše fizička etimologija same riječi. Opisana kao "prototip fleksibilnosti" od Borisa Cyrulnika[2], Stanislas Tomkiewicz, psihijatra koji je proveo svoju adolescenciju u varšavskom getu, a mladost u koncentracionom logoru, je rekao da on iako je uspio u suočavanju, to mu nije pomoglo da nadoknadi njegovu izgubljenu adolescenciju (Tomkiewicz, 1999). Štaviše, mehanizmi suočavanja mogu otkazati u svako doba (Tisseron, 2003). Kao procesi prilagođavanja, oni mogu pući kada se kontekst promijeni i zahtijeva novu adaptaciju.

Nasuprot tome, gubici su kreativne tragedije. Procesi tuge siju sjeme za stvaranje značenja. Rani dječiji razvoj je vođen *izvornom tugom*, dosljedan dječijim prvim razdvajanjima od majke (Winnicott, 1975). Prinuđena da iza sebe ostavi svoju omnipotenciju (svemoć), beba još uvijek ne može zamisliti da je "ona svijet". Arheologija je također otkrila da su prvi kulturni objekti koje su ostavila sva antička društva povezana sa sahranama, kao što su grobnice. Prema tome, čini se da tuga predstavlja matricu pojedinca i društava.

Trauma i tuga imaju vrlo različite uticaje na sjećanja. Da bi se sjetili nečega, i za pojedinca i za zajednicu, prije svega znači da je iskustveni događaj nestao i sada je *odsutan*, i drugo, da smo mi bili u stanju da *kreiramo* sliku toga što je sada *prisutno* u našim mislima (Ricoeur, 2000). Nestanak prošle stvarnosti praćen stvaranjem jedne slike, predstavlja preciznu definiciju procesa tuge (Métraux, 1991), pod uslovom da treba dodati da ova slika izgubljene stvarnosti nikad ne prestaje da se transformira, u vrijeme i čak nakon prolaska kroz proces tuge.

[2] Autor, između ostalih djela, UN MERVEILLEUX MALHEUR (ČUDNA NESREĆA) (Odile Jacob, Paris, 1999) gdje brani pojam fleksibilnosti.

Kako bi se razumjelo kako je *tuga kreator sjećanja* svih sjećanja, korisno je dati kratki pregled svih individualnih procesa tuge. Prema John Bowlby-u (1980.) i Michel Hanus-u (2001.), oni uključuju tri osnovne faze:

a) "stanje šoka" (Hanus), "goruća želja da se ponovo pronađe izgubljeni" (Bowlby), karakterizirana negiranjem nepovratnosti smrti naizmjeničnih napora da se ponovo pronađe preminuli ili da se zaboravi njena ili njegova smrt;

b) faza "dezorganizacije" (Hanus), "očaja i depresije" (Bowlby), koja zahtijeva *jasno priznavanje nepovrata gubitka*, definitivnog odsustva prošle stvarnosti;

c) faza reorganizacije (Hanus) ili restauracije (Bowlby). Ovo se postiže kada se sjećanje prethodno fokusira na sam gubitak, na prazninu stvorenu gubitkom, okrene ka iskustvima podijeljenim sa izgubljenom osobom što gaji budućnost onoga ko je ostao. Ova nova *slika* artikulira prošle događaje u pojedinačnu priču i pri tome ponovo kreira *narativni identitet* (Ricoeur, 2000).

Ja lično bih volio da ove tri faze nazovem kako slijedi:

- *završna faza* ili *faza negiranja,*
- *početna faza* ili *depresivna faza,*
- *faza sjećanja.*

Tugovanje često prati ovaj proces bez puno poteškoća. Međutim, proces tuge se može neograničeno *fosilizirati* u bilo kojoj od prve dvije faze (Métraux, 2000a), sputavajući pri tome njegov kreativni potencijal. Trauma, na drugoj strani, stvara kako nenadoknadiva sjećanja na užasne činjenice, tako i ponovno oživljavanje traumatičnih događaja, poznatih kao *flash backs* (vraćanje u prošlost). Preživjeli izražavaju razumljivu želju da zaborave bol koja se ne može zaboraviti, a koja ih okupira danonoćno. Sadašnjost, zaglavljena u prošlosti, dobija svoje beskonačno ponavljanje. Ne postoji osjećaj odsustva, nema transformacije prethodno doživljene stvarnosti u autentične slike, nema mogućnosti promjene, kolorizacije ili oplemenjivanja priče o prošlosti, nema evolucije ili promjene u dostupnim slikama. Drugim riječima, *trauma onemogućuje istinska sjećanja.*

Dakle, trauma i gubitak vode ka radikalno različitim koncepcijama vremena. Trauma zaustavlja vrijeme i odstranjuje narativni identitet (Métraux, 1999). Žrtve još uvijek nisu u stanju da povežu svoju ličnu historiju prije traumatskih događaja sa svojim sadašnjim životom. Artikulacije bilo koje vrste su potpuno odsutne. Sjećanja na prošla iskustva također postaju nedostupna.

Nasuprot tome, prevazilaženje tuge daje pogođenoj osobi vrijeme da diše. Kreiranjem sjećanja, tuga veže prošlost sa sadašnjošću i omogućava da se prethodna iskustva koriste kao elementi za izgradnju budućnosti. Ovo je nedvojbeno bitno tokom perioda društvene rekonstrukcije. Štaviše, integracijom svih značajnih životnih događaja u jedinstvenu i koherentnu naraciju, ovaj proces rekonstruira narativni identitet nakon nekog kritičnog događaja. Tuga je čak najbolji lijek za liječenje identiteta prekinutih traumom (Métraux, 2001a).

Kada su u pitanju izbjeglice i raseljena lica, da bi se omogućila njihova kreativna integracija u zemlji domaćinu, zahtijeva se dupli proces (Métraux, 2001b). Sposobnost da se ujedine vrijednosti kulture porijekla i kulture sela, grada ili zemlje domaćina je temelj ove kreativne integracije. Ova vrsta integrativnog procesa je uvijek kreativna jer zahtijeva originalnost i oslanja se na izvore imaginacije. U stvarnosti, kreativna integracija je jedini lijek protiv asimilacije u društvu domaćina, proces koji migrantima krade izvore koji ih pothranjuju. Ona također štiti od "getoizacije", koja je ubačena unutar društvenog i kulturnog geta što snažno oponaša migrantovo vlastito društvo, društvo koje je vjerovalo da je imuno na koroziju vremena. Dvostruki napor koji je potreban da bi se dosegla kreativna integracija mora se pretrpjeti kroz fazu sjećanja. Ovaj dvostruki napor se sastoji, na jednoj strani, kako izbjeglica rekonstruira svoj vlastiti smisao značenja iz ostataka značenja koje je ona ili on izgubio. Na drugoj strani, on zahtijeva da narod sela, grada ili zemlje domaćina prizna da je značenje koje oni daju svijetu, bolesti i patnji, samo ograničena verzija stvarnosti.

Kada su u pitanju ostali preživjeli, oni ljudi koji su tokom i poslije rata ostali u njihovoj zemlji porijekla, također se zahtijeva takav dvostruki proces tuge. Prvo, rekonstrukcija njihovog vlastitog smisla značenja od ostataka sjećanja koje su izgubili tokom rata i genocida, sve do faze sjećanja koja im omogućava da povežu njihovu prošlost – zakopanu oružanim sukobom – sa njihovom sadašnjosti i budućnosti. Drugo, on traži da drugi

stanovnici – u ovom slučaju bosanski Srbi u, između ostalog, području Drine – prihvate da je značenje koje su oni dodijelili ratu, susjedstvu i lokalnom društvu spriječilo druge da prežive, te stoga treba biti transformirano kako bi se omogućila socijalna rekonstrukcija. Priznavanje počinjenog genocida ovdje nalazi svoju prvu korisnost za zdravlje preživjelih.

Zamrznuta tuga

Ukoliko su, uprkos davanja tačnih opisa traume i gubitka, teoretičari često izostavljali suprotnost između njih, kao i kreativni potencijal tuge, također su propuštali druge osnovne elemente. Nisu primijetili da tuga za izgubljenim značenjem ima iste faze. Gotovo nikako nisu posvećivali pažnju kolektivnoj tuzi, pa čak i kada su se doticali kolektivne tuge, za nju nije data jasna definicija niti je diferencirana od kolektivne traume. Konačno, većina teoretičara nije shvatila da se u situacijama ekstremnog siromaštva, ratova, i čak tokom post-ratnih perioda, kada se ljudi u žalosti dnevno moraju boriti za preživljavanje, procesi tuge obično *zamrzavaju* prije nego počnu (Métraux 2000b).

Za čovjeka ili ženu koji se samo nadaju da će on ili ona biti još uvijek živi nakon zalaska sunca, prevazilaženje gubitaka predstavlja rizik koji je previše opasno preduzeti, jer depresivna faza umanjuje opreznost koja je konstantno potrebna da bi se zaštitili i suočili s prijetnjama. Ovo objašnjava zašto se depresivni simptomi, kao vrsta luksuza, tako rijetko javljaju tokom ratova i ranih post-ratnih perioda. *Zamrznuta tuga* je karakterisana ostajanjem u sadašnjosti, ili pretjeranom opreznošću i davanjem prioriteta identitetu preživljavanja u odnosu na fizičko preživljavanje. Fiksirani na njihovu trenutnu sudbinu, ljudi su potpuno nemoćni da smisle bilo koji budući projekt: izbjeglice, lica koja traže azil i raseljene osobe ne mogu se suočiti s tim da idu kući, niti da ostanu na duže vrijeme u zemlji ili regiji domaćina. Zajednici se, na drugoj strani, poklanja više pažnje nego pojedincu. Zahtijeva se homogenost radi održavanja kolektivnog identiteta i njegovog kasnijeg prenošenja na djecu preživjelih. Pojedici su vezani ovim kolektivnim imperativom: oni nemaju slobodu da biraju da rade stvari na svoj vlastiti način, ili da se barem suočavaju s njihovom tugom prije nego cijela zajednica započne takav proces. U zajednicima gdje ima puno nestalih osoba, kada ne

postoji leš koji će potvrditi smrt muža, oca ili brata, prolongirana spoznaja nepovratnog gubitka čini ovo fokusiranje na preživljavanje kolektivnog identiteta čak više evidentnim.

Nemogućnost zamišljanja budućnosti, prioritet dat preživljavanju identiteta i zahtjev za homogenizmom u zajednici, objašnjava razloge zbog kojih zamrznuta tuga čini prepreku za društvenu rekonstrukciju nakon rata i genocida. Na drugoj strani, kako tuga ostaje zamrznuta sve dok žena, muškarac i dijete ne osjete da ponovo žive u sigurnom okruženju, neke tuge mogu ostati zamrznute tokom godina i čak decenija, prolongirajući bilo kakvu društvenu rekonstrukciju. Zbog ovoga, mnogo energije treba posvetiti ponovnoj izgradnji okruženja koje daje osjećanje sigurnosti unutar zajednice. Priznavanje genocida od strane izvršilaca i medjunarodne zajednice ovdje predstavlja ključni faktor, na što Armenci još uvijek čekaju gotovo čitavo stoljeće nakon njihovog genocida.

Koncept zamrznute tuge nam također pomaže da razumijemo mnoge probleme s kojima se izbjeglice suočavaju. Učenje jezika zemlje domaćina može biti vrlo teško jer podrazumijeva projektiranje sebe u budućnost. Integracija u zemlji domaćinu je teška jer se pojedinac mora nositi sa pitanjima kao što su "kako ja mogu staviti ljagu na moj naslijeđeni identitet sa značenjima posuđenim od zemlje domaćina, kada je moj kulturni identitet jedini oslonac koji mi pomaže da ne propadnem?". Izbjeglička djeca se susreću sa poteškoćama u školi jer prihvatanjem jezika zemlje domaćina i stranim vrijednostima koje se prenose u školi, oni mogu ugroziti homogenost porodice i zajednice. Međutim, također je nemoguće, u mnogim slučajevima, razmišljati o povratku u domovinu, bez obzira koliko su relevantni objektivni razlozi za ovo. Ovi razlozi mogu biti, na primjer: ako odlučim da odem kući, kada sudionici moje nesreće smatraju da je ovo suicidalno, ja mogu otuđiti od sebe posljednje preživjele pripadnike moje razbijene zajednice; da bi uopće bio u stanju da razmatram povratak u moje devastirano selo, prvo moram prihvatiti da je ono nepovratno izmijenjeno, što znači da ja moram proći kroz bolan proces tuge.

Prepoznavanje zamrznute tuge konačno ima važne implikacije za terapeutsku praksu. To znači da spoznaja o tome da oni koji su "prokleti na Zemlji" imaju "pravo na šutnju" (Métraux, 2000b), a ne nametanje, *manu militari* (vojnim sredstvima), oblika ispitavanja koja prisiljavaju pojedince da utope njihovu tugu, potkopavajući narušavajući pri tome njihove mehanizme preživljavanja.

Kolektivna tuga

U zajednicama osuđenim da se bore za preživljavanje, individualni i kolektivni procesi tuge se ne mogu razdvojiti. Ova ideja upućuje na to da svaka faza individualne tuge ima dvojnika na kolektivnom nivou. Stoga moramo izučavati kolektivnu tugu u kontekstu kojeg karakterišu horori koji dovode do toga da se kolektivni procesi tuge zamrzavaju, kao i u sigurnijim okruženjima gdje su dozvoljeni individualni procesi tuge.

Prvo moramo definisati kolektivni gubitak i tugu. Spajanje individualnih gubitaka, čak i kada se dešavaju simultano i kada su slični po svom karakteru, nije dovoljno. U takvim slučajevima, svaka pogođena osoba prevazilazi njegovu ili njenu osobnu tugu koja je povezana s gubitkom određenog objekta, osobe ili značenja. Emocije mogu biti više ili manje iste za sve pogođene, ali ovo ne ukazuje obavezno na kolektivni proces. Da bi ovo bio slučaj, mora postojati gubitak *uobičajenog* "objekta". U jednoj organizaciji udovica ili majki nestalih osoba, svaki član je izgubio muža, sina ili kćerku i ističe svoju *osobnu* tugu. Kolektivni gubitak, na drugoj strani, se odnosi na odsustvo dokaza o sudbini nestalog, i odsustvo leševa, koje dijele sve žene, i čak predstavlja smisao njihovog udruženja. Ovo znači da *samo zajednica*, definirana prisustvom kolektivnog bića i podijeljenih mišljenja, može iskusiti kolektivni gubitak.

Ja ću ilustrirati ovu definiciju i poteškoće koje ona uključuje kroz tragični slučaj Srebrenice. U svakom slučaju, zajednica ili društvo kao žrtva genocida, je pretrpjelo kolektivni gubitak i onda proživljava kolektivnu tugu. Ali, na što se danas odnosi izraz "Srebrenička zajednica" (Podrinje)? Na bivše stanovnike grada, od kojih je većina ubijena ili su danas rasuti po cijelom svijetu? Na brojne ljude koji su pobjegli iz Bratunca i obližnjih sela prije uspostavljanja opsade u mučeničkom gradu? Na sadašnje stanovništvo, uglavnom Srbe, koji su zauzeli prazne kuće nakon pokolja? Poteškoća sa kojom se suočavamo u pokušaju definisanja ove grupe potvrđuje potpuni razdor izvornog *kolektivnog bića.* Razdvojeni u beskonačan broj mikrozajednica, koje proganjaju duhovi tako brojnih nestalih osoba, preživjeli mogu razmišljati o svojoj zajednici kao o snu ili noćnoj mori. U takvoj situaciji, priznavanje genocida koje je stanovništvo kolektivno pretrpjelo, pomaže prvo u jačanju kolektivnog identiteta i započinjanju kolektivnog procesa tuge. Ali, drugi put, ukoliko drugi uobičajeni identitet nije ponovo uspostavljen,

ukoliko prevazilaženje kolektivne tuge ne dostiže fazu sjećanja, to može također voditi ka fiksiranom identitetu žrtava, što paralizuje društvenu rekonstrukciju.

Nadalje, ova grupna *podijeljena* značenja su također nestala, do toga da je danas gotovo nemoguće otkriti šta su ona. Možemo identificirati samo nova značenja koja su ih zamijenila. Među ovim novim značenjima, postoje neka, vjerovatno većina njih, koja su specifična za svaku mikro-zajednicu: za izbjeglice u različitim zemljama, za one koji traže azil, za raseljena lica, za povratnike, za stare žene, za mladu siročad, itd. Druga nova značenja, kao što su očajničko traženje izgubljenog kolektivnog identiteta ili kreiranje mita o povratku – "da će se svi prijašnji stanovnici vratiti jednog dana" -, nastoji da uspostavi fikciju jedne ujedinjene zajednice nuđenjem zamjenskog identiteta, podijeljenog kolektivnog značenja prema obrascu.

Prema tome, postoje dvije osnovne kategorije kolektivnog gubitka i tuge[3]: gubitak *kolektivnog bića* i gubitak *kolektivnih značenja*.

Tuga kolektivnog bića

Zajednica više nije ista kao što je bila prije. "Mi" više nije isto "mi", više nema iste okvire, ne uključuje iste ljude. U slučaju Srebrenice, smrt toliko muškaraca i silovanje tolikog broja žena je ozbiljno kompromitiralo veliku mogućnost kolektivnog bića za buduće generacije. Nestale osobe kojima nema traga, neotkriveni i neidentificirani leševi, kao i disperzija preživjelih širom cijelog svijeta su prekinuli stvarnost kao i simboličke veze tako da zajednica danas izgleda sablasno ili mitski. Gubitkom njegovih bivših temelja, običnog parčeta zemlje, običnog predjela, kolektivno biće je također izgubilo njegovo fizičko usidrenje.

Kolektivna tuga slijedi sličan proces ka individualnoj tuzi. Faze su iste i obje vrste tuge se mogu *fosilizirati* ili tokom *završne* ili *početne* faze.

---

[3] Postoje tri vrste individualnih gubitaka (Métraux 2004):

a) gubitak drugih objekata ili osoba, drugim riječima *gubitak drugog;* njihova tuga vodi ka konstrukciji ili rekonstrukciji *bića.*

b) gubitak bića; ova tuga vodi ka konstrukciji ili rekonstrukciji značenja

c) gubitak značenja; ova tuga vodi ka kreiranju osobnih Vrijednosti.

Ali zbog karakteristika specifičnih za psihu i socijalne organizacije, i također zbog permanentne interakcije između individualne i kolektivne tuge, njihove dinamike se razlikuju:

- U *zamrznutoj tuzi* – ili u "*nultoj fazi"* – već smo uočili da je gotovo nemoguće napraviti razliku između individualnih i kolektivnih dimenzija.

- U *završnoj* – ili *negirajućoj – fazi*, zajednica stvara jedno vještačko biće koje održava iluziju permanentnosti. Tipični slučaj fosilizacije jeste slučaj porodica u žalosti, koje "rode ili usvoje" zamjensko dijete kako bi zamijenili umrlo (Poznansky, 1972), davajući njemu ili njoj čak isto ime. U široj kolektivnoj tuzi, postoje različite vrste "stvaranja".

- o *početnoj* ili *depresivnoj fazi* tuge (te *fazi sjećanja)* biće govora nešto kasnije.

- Prvo, postoje ponovni pismeni zahtjevi geneaologa o polaganju prava na krvnu vezu sa mitskim precima: ova vrsta "stvaranja" se primjećuje od antičkih grčkih geneaologa do carskog Japana u 5. stoljeću (Macé, 1994), od Indonezijskih Bugi-Masar-a u 17. stoljeću (Hamonic, 1994) do savremenih nacionalističkih i fundamentalističkih pokreta širom svijeta.

- Drugo, postoji iluzija permanentnosti koja se može dobiti izgradnjom spomenika posvećenih sjećanjima na umrle i nestale osobe, kao što je Yad Vashem, formiran prije pola stoljeća kao memorijal za žrtve Shoah-a u Jeruzalemu. Iako takva "stvaranja" pomaže zajednici i njenim članovima da prihvate njihov gubitak i da kasnije uđu u depresivnu fazu, kolektivna tuga ponekad ostaje paralizovana u ovoj fazi čineći "zloupotrebu sjećanja" (Ricoeur, 2000) pravom prijetnjom. Kako bi se smanjio ovaj rizik, neki umjetnici su predlagali pokretne memorijale koji će kasnije nestati ili koje će buduće generacije trajno rekonstruisati, pa čak i ponovo kreirati (Robin, 2003). U ovom teoretskom okviru, još uvijek nije moguće procijeniti rizik takve iluzije permanentnosti u slučaju mezarja i Komemorativnog centra u Potočarima, nekoliko kilometara od Srebrenice, gdje se svake godine, 11. jula, vrši ukop novoekshumiranih ili identificiranih ostataka ubijenih.

- Treće, druga vrsta "stvaranja" je ustrojstvo Komisija za istinu, pravdu i pomirenje[4], izrada njihovih izvještaja i izvršenje akcija. Ponovo, ove incijative svjedoče o svijesti i namjeri o prevazilaženju negiranja. Tu i tamo, kao u Južnoj Africi, to uspijeva, pod uslovom da, nakon što je postignut formalni cilj Komisije, postoji mogućnost ulaska u novu fazu. Ovaj uslov implicira potrebu prihvatanja, čak iako je to bolno, da se potpuna istina nikad ne može doseći, da je svako pomirenje po svojoj definiciji jedan kreativan i nepredvidiv proces. Ali, ukoliko Istina i Pomirenje postanu neka vrsta mitskog ideala, jedan uvijek prisutan cilj kojem zajednica beskrajno posvećuje sve svoje napore, ovi etički imperativi se transformiraju u oblike negiranja. Ovo je zato što riječ "Ponovno mirenje" implicira iluziju da je neko sposoban da ponovo uspostavi izgubljeno kolektivno biće. U isto vrijeme, ideja o jedinstvenoj Istini, povezana sa udaljenom prošlošću, fosilizira kolektivni narativni identitet, isključujući većinu događaja iz skore prošlosti – gotovo šestdeset godina u izraelskom slučaju. Dugoročna potraga "prave istine", kada traumatična "prošlost ne prolazi"[5], kreira iluziju sposobnosti da se *savlada* prošlost koju nije moguće savladati. Onda će druga vrsta negiranja, povezana sa drugom fosiliziranom tugom značenja, prožeti društvo. Spomenimo također da u mnogim organizacijama porodica nestalih osoba, članovi posvećuju svu svoju energiju pronalasku *svih* izgubljenih dokaza i zahtijevaju od vlasti da pronađu *sva* tijela. Ovaj cilj je ljudski i politički razumljiv: identifikacija skeleta olakšava individualnu tugu članova porodice. Međutim, ne možemo ignorisati da je restitucija svih skeleta nestalih osoba gotovo nemoguća. Ako zaboravimo ovo, onda tuga za nedostatkom tragova o nestalom će biti blokirana u svojoj prvoj fazi u narednih dvadeset pet godina ili više. Opasnost koja može nastupiti je u tome da će vještačko kolektivno biće koje je "stvo-

[4] Pri čemu se element pravde često obilazi i tako kompromituje efekat pomirenja (napomena Redakcije).

[5] Izraz historičara Henri Rousso-a, koji se odnosi na ono što on zove "tuga Vishy-a" nakon II svjetskog rata u Francuskoj [*LE DEUIL DE VICHY DE 1944 A NOS JOURS (TUGA VISHY-A OD 1944. DO NAŠIH DANA,* Seuil, Paris 1987].

reno“, uključivati nestale osobe i njihove članove porodice s težnjom da isključi druge preživjele, ljude koji bi mogli sahraniti njihove voljene koji su ubijeni ili koji nisu izgubili nikoga. Nove podjele će rascijepiti društveno tkivo. Naravno, učestali napori vlasti da promovišu ljudsku amneziju jačaju tendenciju prema hiperamneziji; pri čemu su oboje simptomi kolektivnog poricanja.

Možemo reći da “stvaranja“ – mezarja, monumenata, Komisija za istinu i pomirenje – predstavlja neophodan korak u svakom kolektivnom procesu tuge, kako bi se zajednicama omogućilo da prihvate njihove nepovratne gubitke i kasnije započnu tranziciju ka depresivnoj fazi. Ali, u isto vrijeme, ako se tuga fosilizira u fazi negiranja, fabrikacija postaje cilj za sebe, donoseći sa sobom brojne opasnosti za svako društvo.

Sljedeći korak u procesima tuge – *početna faza* ili *depresivna faza* – se dostiže spoznajom nepovratnog gubitka kolektivnog bića: nove konfiguracije i prikazi kolektivnog bića *spajaju* se u zajednici čiji članovi su preplavljeni emocijama, kao što su tuga i krivnja. Ali, za preživljavanje zajednice, previše je riskantno dozvoliti svim članovima da uđu simultano u svoju vlastitu depresivnu fazu: neki moraju ostati oprezni, dok su odbrane drugih oslabljene. Ovo vodi ka diferencijaciji članova. Povezanost opada. Solidarnost može čak i nestati. Ponekad, u istinskim zavjerama krivnje[6], neki članovi formiraju koaliciju i optužuju druge jer pokazuju previše ili premalo tuge. Unutarnji sukobi, čak i društvene podjele, mogu uslijediti. U našem prethodnom primjeru, ukoliko svi članovi organizacija porodica nestalih osoba simultano spoznaju nemogućnost pronalska tragova *svih* nestalih osoba, i onda zajedno uđu u depresivnu fazu, njihov oprez prema međunarodnoj pasivnosti i pasivnosti vlade, amnezija ili licemjerstvo, bi se smanjili. Rizik za gubitak njihove etičke borbe bi opasno porastao. Zbog toga je korisno, za opstanak njihovog udruženja i njihove borbe, čak i za cjelokupno društvo, da neki ljudi ostanu u fazi negiranja dok drugi postaju svjesni nepovratnosti njihovog gubitka, da se neki tragovi nikad neće naći i da će se zajednica, jednog dana, morati nositi sa *nestankom* prethodnog bića. Ova spoznaja, ukoliko je barem javno izražena, će povrijediti druge članove,

[6] Analogija sa podatkom posmatranom na porodičnom nivou (Tooley, 1975).

koji su još uvijek čvrsto vezani za njihov jedinstveni zahtjev. Ovo može voditi ka stvaranju zavjere o krivnji protiv rušitelja ikona koji su se usudili "da prihvate neprihvatljivo" (pojava novih izjava), i čak njihovo isključenje (pojava nove konfiguracije). Organizacija se može onda brzo rascijepiti na dvije ili više frakcija.

Depresivna faza objašnjava nezadovoljstvo u Južnoj Africi prema procesu istine i pomirenja. Ovo nezadovoljstvo ne znači da Komisija o istini i pomirenju nije dobro uradila svoj posao; to znači da je Komisija završila svoj posao i da je društvo ušlo u novu fazu. To također pokazuje da je depresivna faza najopasniji period za svaku zajednicu. Mnoge zajednice "preferiraju" da nikad ne pređu taj prag.

Konačno, tokom *faze sjećanja*, zajednica kreira nova *kolektivna značenja* usklađena sa njenim novim bićem. Izgubljeni tragovi nestalih osoba omogućavaju rađanje sjećanja na tragove, simboličkim zamjenama stvarnih tragova i sahrana koje siju sjeme budućnosti. Ovo su uradila prazna nosila, prije više od 2400 godina, u Periklovom dobro poznatom govoru (Thucydide, 2000), najljepšoj himni o demokratiji koja ne uzurpira njeno ime (savremeni psiholozi i psihijatri trebaju biti malo više skromniji!). Kao i svjedočenja o nepovratnom, takvi zamjenski rituali već proširuju pojedinačno prevazilaženje indivudualne tuge za voljenim nestalim osobama. Oni također dozvoljavaju identifikaciju drugih vrsta tragova: dah *agore (javnog trga)*, šapat zloupotrebljenog dostojanstva ili drugih ušutkanih glasova. Zahtjevi za tijelima i njihovom identifikacijom dobivaju onda novo značenje: ponovno kreiranje kolektivne memorije na osnovu historijskih tragedija. Ovo novo značenje mogu onda dijeliti svi preživjeli, čak i oni koji još uvijek nisu prevazišli svoju individualnu tugu za tragovima. Još od nastanka čovječanstva *kolektivna tuga je bila vrelo iz kojeg su izvirala kolektivna značenja*, izvor kultura i identiteta.

Tuga kolektivnih značenja

Obzirom da su zajednice jedini kreatori njihovih podijeljenih značenja, samo zajednica može narediti njen prestanak. Kada nečlanovi zajednice pozivaju zajednicu da preuzme tugu njenih prošlih ideala, to je zapravo zloupotreba vlasti i također, nalog koji je nemoguće ispuniti.

Na drugoj strani, ljudska bića su semantičke kreature, koje ne mogu živjeti bez značenja: mađarski pisac Imre Kertèsz je pokazao da je ovo tačno čak i nakon pakla u Aušvicu (Kertèsz, 1995). Zbog toga, novo značenje je odmah zamijenjeno za ono izgubljeno i ovo novo značenje nosi pečat tuge. Ovo podrazumijeva da su sva značenja dio *matrice značenja* koja razotkriva fazu koju je dostigla tuga prethodnog značenja. Ja ovu matricu zovem *kolektivne Vrijednosti*[7], koje su analogne *imaginarnim značenjima* prema Kastoriadisovom značenju (Castoriadis, 1975). One artikuliraju prošla i sadašnja značenja i interpretiraju promjenu značenja kroz historiju.

Šta ovo konkretno znači?

Kada tuga značenja ostane *zamrznuta*, uglavnom u kontekstu svakodnevnog preživljavanja, zajednice posvećuju svu svoju snagu očuvanju njihovog kolektivnog identiteta, a zajednica vlada nad pojedincima. Trenutna značenja, navodno vječna, se smatraju potpuno istim kao i ona od Predaka. Iluzija vječnosti ostaje, iako se značenja mijenjaju. *Preživljavanje,* kao kolektivna Vrijednost, može se prepoznati u gotovo svim "arhaičnim" i "tradicionalnim" zajednicama, od njihovog očinstva sve do njihovog izvornog mita. *Preživljavanje* se također može uočiti iza ideologije većine nacionalističkih stranaka u Bosni i Hercegovini i šire.

Tokom *završne faze – ili faze negiranja,* zajednice ne priznaju gubitak značenja koje su same naložile. To možemo pronaći među bivšim vojnicima izgubljenih revolucija, čiji novi diskurs, koji je potpuno u skladu sa današnjom nemilosrdnom globalizacijom, zapravo razotkriva beskonačno odgođeno žalovanje njihovih prošlih ideala. Zajednice neumorno pokušavaju bilo da ožive izgubljena kolektivna značenja – negiranje njihove smrti– ili da izbrišu njihovu sjenu iz kolektivnog sjećanja – negiranje njihove prošle egzistencije. Da bi ispunili ove nerealne zahtjeve, oni *fabriciraju halucinatorni svijet* ili *halicinatorno biće* u skladu sa njihovim nerazumnim nadama. Oni interpretiraju historiju njihovih kolektivnih značenja, artikulaciju između prošlih i sadašnjih, kao *linearni i neprekinuti progres* ka njihovim halucinatornim koncepcijama svijeta i sebe. *Gospodarenje* – prirodom,

[7] Riječ "Vrijednost" ovdje pišem velikim slovom kako bih naznačio ovu posebnu vrstu vrijednosti.

vremenom ili bilo čim drugim (na primjer gospodarenje historijom i budućnošću) – postaje onda nova kolektivna Vrijednost. Ove zajednice smatraju da je sadašnjost poboljšanje u odnosu na prošlost, a od budućnosti se očekuje poboljšanje u odnosu na sadašnjost. Vrijednosti određene modernim dobom, zbog toga tumače historiju društvenih značenja kao stalni napredak od nastanka čovječanstva. Ove linearne skale napretka ka halucinatornoj budućnosti ukazuju na jednu rastuću diferencijaciju među članovima zajednice. Bilo da su brzi ili spori, jaki ili slabi, ispravni ili pogrešni, moderni ili tradicionalni, dominantni ili se njima dominira, svaki pojedinac obavlja bolje ili lošije njegov ili njen zadatak gospodarenja. Drugi jednostavno ne mogu biti drugačiji sa svojim vlastitim *Weltanschauunggom* (pogledom na svijet). Pojedinci, kao rezultat optičke iluzije, čini se da vladaju zajednicom. Takve opasnosti su zapravo evidentne u svim zemljama bivše Jugoslavije i predstavljaju prijetnju za njihovu budućnost.

Uporedba između Preživljavanja i Gospodarenja pokazuje da je očiti naglasak stavljen na pojedinca ili na zajednicu od strane društva određen osjećajima sigurnosti, nasuprot osjećajima nesigurnosti. Kako je opstanak zajednice daleko više neizvjestan u istočnim i južnim zemljama nego na Zapadu, nepretencioznost se ponovo zahtijeva od strane zapadnih društava. Štaviše, možemo vidjeti da sada očigledno porijeklo individualizama nije ništa drugo već kolektivna tuga fosilizirana u prvoj fazi, dakle metaforički još uvijek u pelenama!

Pored njihovih radikalnih razlika, kombinacije Opstanka i Gospodarenja ipak postoje. Kad se iz bilo kojeg razloga, društvo upravljano Gospodarenjem plaši za opstanak njene nuklearne Vrijednosti, dolazi do sinkretičke pojave. Ovo je bio slučaj s Njemačkom koja je bila primorana na opstanak Versajskom prijetnjom između dva svjetska rata, *Opstanak Gospodarenja* predstavlja plodno tlo za totalitarizam. Također, kada zajednice koje su ranije bile izgrađene na Gospodarenju pređu na Opstanak nakon najnovijih gubitaka značenja, oni mogu koristiti njihove stare tehnike negiranja kako bi nametnuli njihov sadašnji cilj – opstanak ugroženog identiteta – na članove i susjede. Ova vrsta *Očuvanja Opstanka* može se uočiti u mnogim fundamentalističkim, nacionalističkim, rasističkim i ekstremno desničarskim pokretima.

Tokom *početne faze* – ili *depresivne* faze, zajednice bolno osjećaju prazan prostor ostavljen izgubljenim značenjem. Kao i u našim savremenim

zapadnim društvima, one teže ka idealiziranju prošlu čaroliju, i osjećaju se nostalgično i krive zbog odbacivanja prošlih značenja. Neke zajednice vjeruju da su ih Bog, Bogovi ili njihovi supstituti – kao što je Razlog – napustili. One tumače povlačenje svojih Bogova kao kaznu jer ih nisu dovoljno obožavale. Druge gube svaku nadu da će biti u stanju da tumače svijet. Dakle, čini se gotovo nemogućim da se potpuno razumije tranzicija između prošlosti i novih značenja. Ovo vodi ka uvjerenju da ruka sudbine mora nekako pokrenuti ljudske marionete. Rizik i sreća su predviđeni da upravljaju budućnošću. *Uravnotežena neuravnoteženost* ili *Neuravnotežena uravnoteženost* mogu biti nazivi za rezultirajuće kolektivne Vrijednosti: neuravnotežena zajednica traga za novim balansom; i njegova neizvjesna ravnoteža je stalno ugrožena neravnotežom. Od osamdesetih, ova Vrijednost se širila u zapadnim društvima gdje su neograničena globalizacija i nediferencirana značenja praćena sve većim vjerovanjem u zakone šanse. Pored javnog diskursa koji tvrdi suprotno, ni zajednice, niti pojedinci kao subjekti, nisu zaista cijenjeni. Autsajderi nisu ni uključeni u globalizacijski proces niti su isključeni, i marginizirani od strane društva. Obzirom da se budućnost Bosne i Hercegovine, danas, ne može razdvojiti od sudbine aktualnog globalnog svijeta, ova Vrijednost može postati sve više prisutna.

Nakon dostizanja *faze sjećanja*, zajednice uspijevaju da artikuliraju prijašnja i trenutna značenja u istoj kolektivnoj priči. Ona počinju da shvataju da sjećanja starih značenja pothranjuju nova, bez reduciranja aktualnih značenja na prijašnja. Kreativnost postaje onda centralna Vrijednost. Prošlost je sjeme posijano u sadašnjosti kako bi omogućilo procvat nove budućnosti. I zajednica i pojedinac se visoko cijene. Autsajderi se smatraju punopravnim članovima običnog čovječanstva, a njihove razlike se smatraju svjedočenjem o kreativnoj imaginaciji, prisutnom u svim društvima. Nažalost, nijedno društvo se nikad nije izgradilo na ovoj Vrijednosti: može se reći da je Atina u 5. stoljeću prije nove ere, uspjela u ovome u određenoj mjeri, ali njene žene i robovi su bili isključeni iz skupštine.

U slučaju Bosne i Hercegovine, glavni akteri rata su bili etnički fundamentalisti prožeti Opstankom. Ohrabrena propadanjem komunizma, zapadna društva, kao što je Njemačka, usmjerena Gospodarenjem, su bila vrlo brza u priznavanju nezavisnosti Hrvatske i Slovenije. Danas, u očajničkoj potrazi za društvenom rekonstrukcijom, svjetskom pozornicom počinju dominirati hvalospjevi globalizaciji koju inspiriše Neuravnotežena Ravnoteža.

Može li tok historije biti puka pretvorba procesa kolektivne tuge? To bi značilo da će svaka dugoročna nada u, i za Bosnu i Hercegovinu, zavisiti od kvaliteta procesa tuge zajednice, od sljedećeg izbora Kreacije kao centralne Vrijednosti.

Ova analiza nas podsjeća, prije svega, na "neizgovorenu dimenziju" društvene rekonstrukcije. Za koju vrstu rekonstrukcije se mi borimo? Rekonstrukciju u vidu Opstanka: da li želimo da ponovo izgradimo društvo kakvo je bilo prije rata? Rekonstrukcija u vidu Gospodarenja: da li želimo da izgradimo društva, kuće i mostove jače nego prije, više prilagođene današnjem svijetu – uključujući njegove ratove, terorizam i antiterorizam -, sa iluzijom da smo u mogućnosti da upravljamo sa budućnošću? Rekonstrukcija u vidu Uravnotežene ravnoteže: da li bismo preferirali da se kladimo na ekonomske igre nacionalnog i međunarodnog neo-liberalizma? Ili rekonstrukcija u vidu Kreacije: da li bismo se usudili da poduzmemo ponovno kreiranje inspirisano iskustvom koje se stoljećima akumuliralo, poštivajući pravo na istinska druga bića, fokusirajući se i na zajednice i na pojedince?

Paradoksalne dinamike koje povezuju pojedinačnu i kolektivnu tugu

Prevazilaženje kolektivne tuge značenja je ključ za društvenu rekonstrukciju. Ali teškoća i sporost ovog procesa su neobične. Vrijednost Kreacije, to svjedočenje za kolektivno prevazilaženje, je bilo vrlo rijetko kroz historiju! Nuklearne Vrijednosti se mijenjaju vrlo rijetko! Ako pogledamo konkretne primjere, ova ekstremna sporost nas još više pogađa. U Ateni, 403 godine prije nove ere, *narod (polis)* se zaključao u dug period negiranja nakon gubitka značenja koje je pratilo pad demokratije prethodnih godina (Loraux, 1997). Tokom sljedećeg stoljeća, filozof Platon je posijao sjeme *Gospodarenja* koje je obuzelo Zapad sve do 20. stoljeća (Castoriadis, 1999). U Francuskoj, nakon Drugog svjetskog rata, trebalo je preko pedeset godina da se prevaziđe tuga običnih republikanskih značenja pokopanih u Vichy-u (Rousso, 1987). (Da li je ova tuga danas prevaziđena? Kontroverznost o nošenju marame u francuskim školama pokazuje da ovo još uvijek nije tako.) U Jugoslaviji (1939-1945), dezintegracija kolektivnog značenja, u krvavim

bitkama između partizana, ustaša i četnika[8], je također bila negirana i bili su potrebni bratoubilački ratovi zadnjeg desetljeća[9] da bi se toga tragično sjećali. Čak i mučenički logori, kao što je Omarska, jedan od najtežih srpskih zločina prošlog rata, su bili formirani na egzaktnim mjestima gdje su srpske starce nekad ubile ustaše. Ali, kako je to često slučaj, ljudska bića ne uče iz historije. Društva bivše Jugoslavije možda sad padaju u drugi period negiranja – o gubitku prošlog socijalističkog značenja – ilustrirano voljom da se to zaboravi i zataška.

Ekstremna sporost kolektivnih procesa tuge naglašava, u post-ratnim periodima, neophodnost planiranja dugoročnih radnji. Također naglašava irelevantnost kratkoročnih ili srednjeročnih psihosocijalnih programa i znatno dovodi u pitanje većinu hitnih radnji poduzetih od strane nevladinih organizacija koje se kreću "*avec armes et bagages*" (sa oružjem i prtljagom)[10] iz jednog do drugog konfliktnog područja.

Paradoksalne dinamike pojedinca i kolektivne tuge mogu objasniti ovu ekstremnu sporost. Doduše, tuga je, prije svega, značajna sposobnost *psihe* i ovaj dragulj čovječanstva stanuje u našim mozgovima. Zahvaljujući pojedinačnim draguljima, mogućnost zajednica da prevaziđu kolektivnu tugu, da kreiraju kolektivna značenja i Vrijednosti, postoji. Ali, recipročno, zamrznuta ili fosilizirana kolektivna tuga sprečava ili usporava procese individualne tuge. Kako zamrznuta tuga homogenizira zajednicu, član koji prevazilazi njegov ili njen vlastiti gubitak, predstavlja opasnost za društvo. Kada kolektivna tuga zastane u fazi negiranja, pojedinci koji lično priznaju nepovratni gubitak, znatno prijete uvjerenju društva u njegovom halucinatornom svijetu. Zajednica će često isključiti takve avanture.

Ali, uprkos ovom Damokleovom maču, uvijek postoje neki pojedinci koji započinju svoj lični proces tuge, iako zamrznuta kolektivna tuga čvrsto drži njihovo društvo u svom zahvatu. Neke nane (bake), koje sam ja imao privilegiju posjetiti 2001. su se rano vratile u Srebrenicu i okolno

---

[8] Jugoslavija je bila okupirana 1941. i partizani su Oslobodilački rat vodili (1941-1945.) protiv okupatora, a onda i protiv ustaša i četnika kao saradnika okupatora. (napomena Redakcije).

[9] Rat u Bosni i Hercegovini 1992. do 1995. je bio odbrambeni rat pošto je na nju 1992. godine agresiju izvršila SRJ. (napomena Redakcije).

[10] Na francuskom u tekstu.

područje i zasadile raskošno cvijeće oko kuća koje nisu imale struju niti tekuću vodu. Čak su uživale u rijeci Drini. Iako se vrlo malo mladih ljudi vratilo, u junu 2003, neki od njih su organizovali "Dane Srebrenice". Pozvali su popularne muzičke grupe na komemoraciju, iako su neka Udruženja udovica smatrala da je ovo uvreda za sjećanja na izgubljene. Suprotno tuzi, historija nikad ne zamrzava! Konferencija održana u Srebrenici u julu 2009, *Genocid u Bosni i Hercegovini – Posljedice presude Međunarodnog krivičnog suda*, ponovo nam pokazuje da dosta pojedinaca i zajednica nikad pasivno ne napuštaju nesreću, ali oni još uvijek vjeruju u njihovu sposobnost pomjeranja i kreiranja historije.

Pravo, Presuda Međunarodnog suda pravde i mentalno zdravlje

Sada dolazi vrijeme da se razmisli o posljedicama odluka Međunarodnog suda pravde kada su u pitanju procesi tuge. Veze između prava i mentalnog zdravlja su brojne, naročito nakon genocida, čak iako ograničimo našu istragu na pojedinačne i kolektivne tuge. Ja sam već pomenuo neke od njih i sada ću insistirati na nekim značajnijim.

Pravo treba i moglo bi učiniti jedno okruženje naklonim za sigurnost pojedinaca i zajednice, što je neophodno za odmrzavanje zamrznutih tuga. Pojedinci i zajednice moraju osjetiti da su zaštićeni. Presude o krivnji za protekla kršenja ljudskih prava nisu same u stanju da osiguraju takvu zaštitu: mogućnost povratnika da žive u mirnom okruženju, između ostalog, je krucijalna. Tačno je da priznavanje genocida od strane Međunarodne zajednice može poboljšati takve osjećaje sigurnosti. Čak i važnije bi bilo priznavanje genocida od strane počinilaca: tako bi se umanjili rizici da oni to ponovo učine. Ukoliko sama međunarodna zajednica ne identificira počinioce ili ograniči svoju ulogu na definiranje pojedinačne krivnje i odgovornosti – odbijajući da okrivi države i kolektive – onda to ide u korist negiranja zločina unutar institucija koje su počinile genocid i kršenja ljudskih prava, otvarajući put ponavljanju, barem u mislima žrtava. Posljedica može biti jedno beskonačno prolongiranje zamrznutih tuga.

Priznavanje genocida od strane Međunarodne zajednice još uvijek ima i drugi uticaj na kolektivne procese tuge: to govori, na osnovu uni-

verzalnih pravila, da je društvo pretrpjelo nepovratan gubitak svog prošlog kolektivnog bića, da je ovo društvo iskusilo ogromna gubitka, a ne samo traume. Tada, društvo i njegovi članovi, bez obzira na jasnu identifikaciju počinilaca, može laške napredovati u svom kolektivnom procesu tuge, izlazeći iz *završne faze ili faze negiranja*, povećavajući mogućnosti kreativnog ishoda.

Ali, u isto vrijeme, priznavanje genocida doprinosi definiciji kolektivnog identiteta: društvo je – iako ne samo – društvo žrtava. I, gotovo prema definiciji, ono mora ispred sebe naći okrivljenu zajednicu – ili društvo. Ako ova okrivljena zajednica ne bude identificirana od vanjskih institucija – kao što je Međunarodni sud pravde, društvo žrtava rizikuje da doprinese krivnji cjelokupnom drugom društvu, u ovom slučaju cjelokupnom srpskom društvu. "Dobri ljudi" – definirani na etničkoj osnovi – na jednoj strani, "loši ljudi" – jednako definirani – na drugoj strani, tlo je pogodno za beskonačan etnički sukob, jedan beskonačan gubitak poštovanja prema drugima. Oba društva će možda reducirati svoj identitet, na jedan duži period, na jednu beznadežnu suprotstavljenost između okrivljenih društava i društava žrtava, loših i dobrih ljudi. Oba kolektivna identiteta će zbog toga izgubiti svoje bogatstvo i prema tome, svoj kreativni potencijal.

Također moramo pokloniti pažnju značenju riječi "genocid". Destrukcija riječi *genos* ne predstavlja samo gubitak kolektivnog bića: ona također znači nepovratan prekid naslijeđene kulture, prošlih značenja i vrijednosti. Borba za opstanak može prikriti ovu dimenziju i transformirati se u borbu za ponovno uspostavljanje izgubljenog identiteta. Ponovo, priznavanje genocida može otvoriti put za tugu značenja, za ponovno kreiranje društva, ali samo nakon perioda sigurnosti, što će zavisiti od mogućeg dodavanja drugih prijetnji kao što su trenutni i budući napadi na ekonomiju društva u pitanju. Naomi Klein (2007) je pokazala da je neoliberalizam, od prije nekoliko decenija, koristio *Šok Doktrinu* karakteriziranu *Intenziviranjem propasti kapitalizma*: ukoliko priznavanje genocida nije praćeno jasnom spoznajom budućih destrukcija počinjenih od strane finansijskih lešinara, kreativno pitanje kolektivnih tuga može ostati vječno odgođeno.

U svakom slučaju, priznavanje genocida i identifikacija kolektivnih počinilaca (kako samog genocida, tako i ekonomskog i finansijskog šoka koji često slijede nakon njega) predstavlja samo inicijalni korak – javno

priznavanje nepovratnih kolektivnih gubitaka – u procesu kolektivnih tuga. Izazovi društava žrtava su još uvijek mnogo širi. Pored malo povoljnog konteksta na lokalnim, nacionalnim i međunarodnim nivoima, da li će bosanske zajednice i društvo uspjeti da ih ispune?

LITERATURA

1. Bowlby, John, ATTACHMENT AND LOSS III, LOSS – SADNESS AND DEPRESSION, (PRIVRŽENOST I GUBITAK III, GUBITAK – TUGA I DEPRESIJA) Penguin Books, London 1980.
2. Castoriadis, Cornelius, L'INSTITUTION IMAGINAIRE DE LA SOCIETE (IMAGINARNA INSTITUCIJA DRUŠTVA), Seuil, Paris 1975.
3. Castoriadis, Cornelius, SUR LE POLITIQUE DE PLATON (O PLATONOVOM DJELU POLITIKA) Seuil, Paris 1999.
4. Ferry, Jean-Luc, LES PUISSANCES DE L'EXPERIENCE (MOĆI ISKUSTVA) I. Cerf, Paris 1991.
5. Hamonic, Gilbert, L' HISTOIRE COMME ECLATEE... DEUX ORDRES DE CONSERVATION DU PASSE EN PAYS BUGIS MAKASSAR (HISTORIJA KAO DA JE RASPRSNUTA ...? DVA NALOGA ZA OČUVANJE PROŠLOSTI U POKRAJINI BUGI - MAKASSAR, Južni Celebes, Indonezija) u: TRANSCRIRE MYTHOLOGIES (PREPISIVATI MITOLOGIJE), Albin Michel, Paris 1994, str. 114 – 128.
6. Hanus, Michel, LES DEUILS DANS LA VIE (TUGOVANJA U ŽIVOTU), Maloine, Paris 2001.
7. Kertèsz, Imre, KADDISH POUR L'ENFANT QUI NE NAITRA PAS (KADIŠ (jevrejska molitva) ZA DIJETE KOJE SE NEĆE RODITI) Actes Sud, Arles 1995.
8. Klein, Naomi, THE SHOCK DOCTRINE. THE RISE OD DISASTER CAPITALISM (ŠOK DOKTRINA – INTENZIVIRANJE PADA KAPITALIZMA), Knopf Canada, Toronto 2007.
9. Loraux, Nicole, LA CITE DIVISEE (PODIJELJENI GRAD) Payot, Paris 1997.

10. Macé, François, LA DOUBLE ECRITURE DES TRADITIONS DANS LE JAPON DU VIII-ème SIECLE. FONDATION ET REFONDATION, HISTOIRE ET RECOMMENCEMENTS (DUPLO PISMO TRADICIJA U JAPANU OSMOG VIJEKA – FONDACIJA I REFONDACIJA, HISTORIJA I PONOVNI POČECI) u: TRANSCRIRE MYTHOLOGIES (PRE-PISIVATI MITOLOGIJE), Albin Michel, Paris, 1994, str. 77 – 102.

11. Métraux, Jean-Claude, APPROCHE SYSTEMIQUE DES FAMILLES EN DEUIL. NEUROPSY (SISTEMATSKI PRISTUP PORODICAMA U TUGOVANJU. NEUROPSIJA), 1991. 6, 4, str. 193-202.

12. Métraux, Jean-Claude, AU TEMPS DU SILENCE, LA NOSOGRAPHIE RESTE MUETTE. LES SYNDROMS POST-TRAUMATIQUES EN QUESTION (U VRIJEME ŠUTNJE, NOZOGRAFIJA OSTAJE NIJEMA. U PITANJU POST-TRAUMATSKI SINDROMI) u: TRAUMATISMS DE GUERRE: HOMMES ET PERSPECTIVES (RATNE TRAUME – LJUDI I PERSPEKTIVE), str. 41-66, 1999.

13. Métraux, Jean-Claude, BROKEN BRIDGES – COMMUNITY GRIEF PROCESSES AS A KEY FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL, FAMILY AND COMMUNITY RESOURCES (PREKINUTI MOSTOVI – PROCESI KOLEKTIVNE TUGE KAO KLJUČNI FAKTOR ZA RAZVOJ RESURSA POJEDINCA, PORODICE I ZAJEDNICE) u: HEALTH HAZARDS OF ORGANIZED VIOLENCE IN CHILDREN (II) (ZDRAVSTVENI RIZICI ORGANIZIRANOG NASILJA KOD DJECE, Utrecht Pharos 2000a, str. 93-110.

14. Métraux, Jean-Claude, AUX TEMPS DE LA SURVIE, LE DROIT AU SILENCE (U VREMENIMA PREŽIVLJAVANJA, PRAVO NA ŠUTNJU) Tromjesečni Bilten Fondacije Aušvic, br. 69, str. 43-50. (Reprodukcija *Revue Médicale de la Suisse Romande* (*Medicinski časopis Švajcarske francuskog jezičnog područja*, 1997.) 2000b, 117, br. 5, str. 419-424.

15. Métraux, Jean-Claude, ADOLESCENTS DU SUD MALADES DE L'ÉCHANGE INÉGAL, (ADOLESCENTI JUGA BOLESNI ZBOG NEPRAVEDNE PROMJENE) *Revue Médicale de la Suisse Romande* 2001b, 121, 7, str. 551-554.

16. Métraux, Jean-Claude, DEUILS COLLECTIFS ET CREATION SOCIALE (KOLEKTIVNE TUGE I DRUŠTVENA KREACIJA), LA DISPUTE (RASPRAVA), Paris 2004.

17. Poznansky, E.O., THE "REPLACEMENT CHILD" ("ZAMJENSKO DIJETE" - PRIČA O NERIJEŠENOJ RODITELJSKOJ TUZI *J. Pediat.* 81(6), 1972, str. 1190-1193.

18. Ricoeur, Paul, LA MEMOIRE, L'HISTOIRE, L'OUBLI (SJEĆANJE, HISTORIJA, ZABORAV), Seuil, Paris 2000.

19. Robin, Régine, LA MEMOIRE SATUREE (PREZASIĆENO SJEĆANJE) Stock, Paris 2003, str. 372-373,

20. Rousso, Henri, LE SYNDROME DE VICHY DE 1944 A NOS JOURS (SINDROM VICHY-A OD 1944. DO NAŠIH DANA) Seuil, Paris 1987.

21. Thucydide, LA GUERRE DU PELOPONNESE (RAT NA PELOPONEZU), Gallimard Zbirka, Paris 2000.

22. Tisseron, Serge, LE MONDE DIPLOMATIQUE (DIPLOMATSKI SVIJET), August 2003, str. 32.

23. Tomkiewicz, Stanislas, L'ADOLESCENCE VOLEE (PROHUJALO DOBA ODRASTANJA) Calmann-Levy, Paris 1999.

24. Tooley, K., THE CHOICE OF A SURVIVAL SIBLING AS "SCAPEGOAT" IN SOME CASES OF MATERNAL BEREAVEMENT – A CASE REPORT (IZBOR O OPSTANKU BRATA ILI SESTRE KAO "NEČIJE ŽRTVE" U NEKOLIKO SLUČAJEVA RODITELJSKE BOLI ZA IZGUBLJENIM DJETETOM – IZVJEŠTAJ O JEDNOM SLUČAJU). *J. Child Psychol. Psychiat.* 16, str. 331-339.

25. Winnicott, Donald W., JEU ET REALITE (IGRA I REALNOST), Gallimard, Paris 1975.

REZIME

Naša razmišljanja potiču iz veoma različitih iskustava: petnaestogodišnje psihoterapije sa izbjeglicama (zatjevaocima azila) i sa bosanskim izbjeglicama u Švajcarskoj, učestvovanje u preventivnim projektima u bosansko-hercegovačkim školama, studije o kolektivnim procesima žalovanja i obilježavanja tragedije u Bosni i Hercegovini izvršena između 2001. i 2003. godine.

Veze između međunarodnog prava i mentalnog zdravlja su mnogobrojne, naročito što se tiče post-genocidnih situacija. Bilo ono individualno ili kolektivno, žalovanje, da bi moglo biti izvršeno, zahtijeva priznanje, i službeno, i simbolično.

Sa druge strane, vremenska dimenzija država, društva i osoba nije bila ista što se tiče vremenskog horizonta: osobe, to jest pojedinci, ne mogu čekati neko hipotetično i zvanično priznanje genocida da bi otpočeli njihovo žalovanje i obilježavanje tragedije ; zastoj koji može proizvesti očekivanje na službeno i pravno priznanje od strane međunarodnog suda izaziva usporenje individualnih žalovanja i obilježavanja tragedije i ima kao posljedicu kočenje socijalnog stvaranja, stvarni demokratski proces u etimološkom smislu riječi.

Kada su uz sve to, mnoge osobe i porodice u izbjeglištvu, kolektivna žalovanja i obilježavanja tragedije su ometana mnogobrojnim faktorima: "rasipanjem" stanovništva, strogim zakonima zemlje u koju su izbjegli, hroničnim i psihološkim patnjama i na kraju asimilacijom novorođene djece sa stanovništvom i kulturom zemlje izbjeglištva.

U tom kontekstu, situacija Bosne i Hercegovine i Presuda Međunarodnog suda nude mogućnost da razmislimo o složenosti tih međuodnosa. Po našem mišljenju samo jedan mješoviti i multidisciplinarni pristup – pravni i psihološki – je dovoljno fleksibilan da ima u vidu pojedinačne i kolektivne potrebe i samo takav pristup može doprinijeti društvima i žrtvama genocida da pređu preko tih trauma i da primijete "svetionik u pustom moru".

SUMMARY

Our deliberations derive from very different experiences: fifteen year of psychotherapy with the refugees (asylum applicants) and with Bosnian refugees in Switzerland, taking part in prevention projects in the BiH schools, studies on collective processes of condolence and marking of the tragedy in Bosnia and Herzegovina made between 2001 and 2003.

Connections between the international law and mental health are numerous, especially those relating to the post-genocide situations. Whether individual or collective, expressing of condolence and marking, for being realized, requires confession, official from one part and symbolic from the other.

On the other side, time dimension of the states, societies and persons was not the same as regards the time horizon: persons, i.e. individuals cannot wait for a hypothetic and official confession of genocide for beginning with condolence and marking of the tragedy; stoppage that can produce expectation of official and legal confession by the International Court of Justice causes slowing of individual condolence and marking of the tragedy and has, as a consequence, hinderance of social creation, real democratic process in etymological sense of the word.

If, besides all this, many persons and families are in exile, collective condolence expressions and marking of the tragedy are hindered by numerous factors: "scattering" of population, severe laws of the country in which they are refugees, by chronic and psychological sufferings and finally, by assimilation of newborn babies with the population and culture of the country of exile.

In this context, situation of Bosnia and Herzegovina and the Judgement of the International Court of Justice offer an option to think about the complexity of these inter-relations. In our view, only one mixed and multidisciplinary access – legal and psychological – is enough flexible to have in mind individual and collective needs and only such an access may contribute to the societies and victims of genocide to overcome these traumas and to see "the lighthouse in a deserted sea".

Mr. Enis Omerović, Institut za istraživanje zločina
protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu

NAMJERA ZA GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI[1]

Uvod

Mentalni ili subjektivni element genocida (*mens rea*) je jedan od fundamentalnih dijelova pravne definicije ovog, najgnusnijeg međunarodnog zločina. Ovaj element zločina genocida uzrokuje određene kontroverze kada se govori o pravnom razumijevanju kroz međunarodnu i nacionalnu pravnu praksu. Ove određene kontroverze i nejasnoće predstavljene su, u najvećoj mjeri, u formi **stepena kvaliteta namjere**. Koristeći teorijska saznanja, međunarodno ugovorno pravo uopće ne definira stepen kvaliteta namjere koja se traži za međunarodni zločin genocida. U Konvenciji Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. u pravnoj odredbi stoji da genocid mora biti izvršen "s namjerom da se uništi, u potpunosti ili djelimično, nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, kao takva."[2] Ova definicija je, po riječima Komisije za međunarodno pravo, "široko rasprostranjena i opće prihvaćena kao autoritativna definicija ovog zločina."

Nadalje, pravno pitanje namjere je od velike važnosti jednostavno zbog toga što je, prema pravnoj praksi, posebice prema odlukama Međunarodnoga krivičnoga tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i Međunarodnoga suda pravde (MSP/ICJ), veoma teško dokazati da je neko imao namjeru uništiti zaštićenu grupu ljudi slijedeći odredbe Konvencije o geno-

[1] Naslov naučnog referata koji je prezentiran na 8. bijenalnoj međunarodnoj konferenciji o genocidu, u organizaciji Međunarodne asocijacije istraživača genocida (IAGS - International Association of Genocide Scholars), koja je održana od 7. do 10. juna 2009. u Arlingtonu, Virginia, SAD.

[2] Član II, stav 1, UN Konvencije o genocidu iz 1948. godine.

cidu. Ono što genocid razdvaja od ostalih zločina protiv čovječnosti je to da djelo, bilo da se govori o ubijanju ili jednom od ostala četiri oblika izvršenja ovog zločina, mora biti izvršeno sa gore navedenim mentalnim elementom.

Ideologija

Znajući da kod zločina genocida sve počinje od ideje, koja se zatim pretvara i sazrijeva u viši stepen, što je predstavljeno u ideologiji koja sistematično širi osnovne postulate dehumanizacije i demonizacije ciljane grupe, preko priprema i planova, javnog podsticanja, podstrekavanja, zatim preko direktnog izvršavanja, saučesništva i pomaganja, pa sve do prikrivanja i negiranja. Naime, ideologija je veoma važan proces za zločin genocida. Kada izvršitelji djeluju kolektivno, oni trebaju određenu ideologiju kako bi opravdali svoja djela.[3] Bez ideologije oni bi sebe vidjeli kao obične ubice i ništa više.[4]

U kontekstu oružane agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, srbijanska politička i intelektualna elita je, u skladu sa srpskom fašističkom velikodržavnom ideologijom, politikom i praksom, genocidnog karaktera, imala za cilj formiranje jedinstvene srpske države – Velike Srbije. Za njih je, također, bilo jako važno izgraditi održivu političku strukturu, koja će moći nositi i podržavati sve ove ciljeve, a koju je činila upravo država Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) na čelu sa Slobodanom Miloševićem. Nadalje, u budućoj Velikoj Srbiji, Bošnjaci su, u proklamiranim srpskim ciljevima, predstavljali neželjeni narod, te su morali biti uništeni u ime te ideologije.

Osuđeni ratni zločinac Biljana Plavšić je priznala svoju krivnju pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (ICTY), izjavivši da je osnovni cilj Srpske demokratske stranke (SDS) i vodstva bosanskih Srba bio – što je, također, proklamirao i Slobodan Milošević – "svi Srbi u

[3] Pogledati šire dio III, odjeljak prvi: Norman Cigar, GENOCIDE IN BOSNIA: THE POLICY OF ETHNIC CLEANSING, Texas A&M University Press, College Station, 1995. godine, na bosanskom objavljeno 1998. u Sarajevu pod naslovom GENOCID U BOSNI – POLITIKA "ETNIČKOG ČIŠĆENJA".

[4] Isto.

jednoj državi". Jedna od metoda koja je omogućavala ovaj cilj je bila i separacija etničkih zajednica u Bosni i Hercegovini. Sve do oktobra 1991, lideri bosanskih Srba, uključujući i Biljanu Plavšić, su bili svjesni i imali su namjeru da u separaciju etničkih zajednica uključe stalnu eliminaciju etničkih grupa, sporazumom ili naprosto – silom. Biljana Plavšić je bila svjesna da prisilna eliminacija bošnjačkog stanovništva sa teritorije Bosne i Hercegovine uključuje i diskriminatornu politiku progona. Ona je u svome sporazumu sa Tužiteljstvom ICTY-a ustvrdila da je jedan od ciljeva, na početku, bilo naoružavanje znatnog broja stanovništva bosanskih Srba u saradnji sa Jugoslavenskom narodnom armijom (JNA), Ministarstvom unutrašnjih poslova Srbije, srpskim paramilitarnim i kolaboracionističkim jedinicama, te ustanovljavanje srbijanskih vojnih i policijskih formacija, kao i koordinacija sa JNA i paramilitarnim jedinicama iz Bosne i Hercegovine i inozemstva.

Do kojih ekstremnih granica su pojedinci išli govorio je i Vladimir Srebrov, jedan od osnivača Srpske demokratske stranke, kojega su bili uhitili i zatvorili u toku agresije, a nakon što je odao osjetljive informacije o planu SDS-a za istrebljenje Bošnjaka. On je, između ostalog, za srbijanski list Vreme izjavio: 'Muslimani su trebali biti podvrgnuti konačnom rješenju:[5] više od 50 posto je trebalo biti ubijeno, mali dio je trebao biti obraćen na pravoslavnu vjeru, a manjem dijelu – oni sa novcem, naravno – je trebalo biti odobreno da odsele u Tursku, putem tzv. *turskog koridora*'[6]

[5] Plan istrebljenja je bio označen kao 'plan Ram' kojega je izradio Generalštab Jugoslavenske narodne armije 1990. Plan je poslužio kao kopija za 'konačno rješenje' bosanskih Muslimana kojega je sprovodila Srpska demokratska stranka. (vidjeti više: http://srebrenica-genocide.blogspot.com/2007/07/bosnian-genocide-judgment-upheld.html posljednji puta pogledano: 14 juli 2009). Više o planiranju, pripremi i toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu pogledati u dvotomnoj knjizi prof. dr. Smaila Čekića: AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU - PLANIRANJE, PRIPREMA, IZVOĐENJE u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2004.

[6] Intervju sa Vladimirom Srebrovom, suosnivačem Srpske demokratske stranke, magazin Vreme, 30. oktobar 1995.

Pojavljivanje *dolus specialisa*

Objašnjavajući genocid, kontroverze i nejasnoće se počinju javljati kada je *case law* (pravna praksa) međunarodnih krivičnih tribunala predmet analize. Na ovome mjestu bitno je istaknuti predmet *Goran Jelisić* gdje je Apelaciono vijeće Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY) utvrdilo da termin *namjera* znači *posebna* ili *specifična namjera* (*dolus specialis*) koja se mora razumjeti kao namjera s kojom se **traži** uništavanje grupe. Ovaj standard koji se odnosi na genocidnu namjeru je kasnije potvrđen od strane Pretresnoga vijeća ICTY-a u predmetu *Radislav Krstić*. Što je još čudnije, ovakav standard biva prihvaćen i u kasnijim odlukama pomenutog *ad hoc* tribunala.

Dolus specialis i ICTR

Imajući u vidu značaj jurisprudencije Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu (ICTR), nekoliko značajnih predmeta se, u ovoj fazi pisanja rada, mora spomenuti. U predmetu *Jean-Paul Akayesu*, presuda Pretresnoga vijeća jasno potvrđuje da se "specifična namjera" traži; međutim, ova presuda je nejasna kada se pokušalo objasniti što to zapravo znači.[7] U predmetu *Clement Kayishema* i *Obed Ruzindana*, Pretresno vijeće je utvrdilo da 'prepoznatljiv aspekt zločina genocida je specifična namjera *(dolus specialis)* da se uništi grupa u potpunosti ili djelimično.'[8] Predmet *Alfred Musema* također uključuje raspravu o genocidnoj namjeri. U ovom predmetu, Pretresno vijeće je utvrdilo da je zločin genocida zaseban od ostalih zločina 'jer zahtijeva *dolus specialis*, specifičnu namjeru.'[9]

---

[7] "Intent." GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY (GENOCID I ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI) Ed. Dinah L. Shelton. Gale Cengage, 2005. eNotes.com. 2006. 4 Jun, 2009 <http://www.enotes.com/genocide-encyclopedia/intent>

[8] Tužitelj vs. *Clement Kayishema i Obed Ruzindana,* Pretresno vijeće, Presuda, ICTR-95-1, (21. maj 1999).

[9] Tužitelj vs. *Alfred Musema,* Pretresno vijeće, Presuda, ICTR-96-13, (27. januar 2000).

Konačno, Međunarodni sud pravde je insistirao (naprosto posuđujući riječi iz presude Pretresnog vijeća u predmetu *Radislav Krstić*), u svojem Savjetodavnom mišljenju o zakonitosti prijetnje ili upotrebe nuklearnog oružja, da se specifična namjera za uništavanje zahtijeva za međunarodni zločin genocida. Isti svjetski sud u predmetu glede primjene Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (*Bosna i Hercegovina vs. Srbija i Crna Gora*) ponavlja presudu Pretresnoga vijeća u predmetu *Radislav Krstić* gdje je utvrđeno:

> Pretresno vijeće nije u mogućnosti utvrditi precizan datum kada je odluka za ubijanje svih vojnosposobnih muškaraca donijeta. Dakle, ono ne može utvrditi da ubistva koja su izvršena u Potočarima 12. i 13. jula 1995. formiraju dio plana da se izvrši ubistvo svih vojnosposobnih muškaraca. Ipak, Pretresno vijeće je uvjereno da su masovne egzekucije i druga ubistva, koja su izvršavana od 13. jula pa nadalje, bila dio ovoga plana.[10]

Međunarodni sud pravde je našao postojanje mentalnog elementa zločina genocida samo za sigurnu zonu Ujedinjenih nacija Srebrenicu u nekoliko dana mjeseca jula 1995. bez sprovođenja svoje vlastite istrage o ovom pitanju velike važnosti. Dakle, ovaj je sud zaključio da je fizički element (*actus reus*) genocida zadovoljen za ostale okupirane općine i područja u Bosni i Hercegovini, međutim, Podnosilac tužbe (Bosna i Hercegovina), kao što je Sud naveo, nije uspio u dokazivanju postojanja genocidne namjere. Identičan primjer imamo i u predmetu *Goran Jelisić* gdje je sudsko vijeće zaključilo da je na području Brčkog *actus reus* dokazan, ali ne i *mens rea.* Na ovome je mjestu također bitno istaknuti da odluke u predmetima *Krstić* i *Blagojević*, uključujući i odluku Međunarodnog suda pravde o ovom pitanju, nažalost, ne odgovaraju sa *de facto* situacijom na terenu, te iz ovoga proizilazi, da pravne odluke sudova nisu u skladu sa stvarnom istinom o prirodi međunarodnog zločina koji je izvršen u Bosni i Hercegovini.

---

[10] Tužitelj vs. *Radislav Krstić,* Pretresno vijeće, Presuda, 2 august 2001, paragrafi 572 – 573 i paragrafi 591 – 598.

Interesantno je spomenuti i stav Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo u njenim Komentarima o Nacrtu pravila o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva iz 1996. da 'definicija zločina genocida zahtijeva specifičnu namjeru što je prepoznatljiva karakteristika ovog zločina prema međunarodnom pravu.' Komisija u nastavku zaključuje:

> opća namjera za izvršavanje jednog od nabrojanih djela kombiniranih sa općom svjesnosti mogućih posljedica takvoga djela glede direktne žrtve ili žrtava nije dovoljna za zločin genocida. Definicija ovoga zločina zahtijeva poseban stepen uma ili specifičnu namjeru glede cjelokupnih posljedica zabranjenoga djela.[11]

Okrenimo se sada drugom problemu. Međunarodni sud pravde u predmetu *Bosna i Hercegovina vs. Srbija i Crna Gora* glede zločina genocida je presudio da Srbija nije odgovorna niti kao direktni učesnik niti kao saučesnik, jer se nije uspjelo dokazati pred ovim Sudom da su izvršitelji zločina genocida u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici bili *de jure* organi Srbije i Crne Gore. Kao što je Antonio Cassese postavio logično pitanje u svojem članku: *The ICJ Ruling, Bosnia vs. Serbia, Shows Governments Can Avoid Liability for Genocide, even if They are Found to be Complicit in Genocide:* 'da li je moguće da su srbijanske vlasti bile u mraku dok je ubijanje bilo u toku i dok je izvještavano o tome u cijelome svijetu?'[12] Imajući u vidu presudu Apelacionog vijeća u predmetu *Duško Tadić*, moglo bi se konstatirati da je mnogo razumnije vjerovati da su srbijanski lideri bili informirani o onome što se dešavalo, naročito kada se jedna činjenica ima u vidu, a to je da srbijanska, financijska i politička pomoć Vojsci Republike Srpske i Republici Srpskoj zapravo nikada nije prestajala.

---

[11] Komisija Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo, Komentar o Nacrtu pravila o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva iz 1996.

[12] Antonio Cassese, THE ICJ RULING, BOSNIA VS. SERBIA, SHOWS GOVERNMENTS CAN AVOID LIABILITY FOR GENOCIDE, EVEN IF THEY ARE FOUND TO BE COMPLICIT IN GENOCIDE, ODLUKA MSP-a, (TUŽBA BOSNE I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE POKAZUJE DA VLADE MOGU IZBJEĆI ODGOVORNOST ZA GENOCID, ČAK I AKO SE UTVRDI DA SU SUUČESTVOVALE U GENOCIDU) Članak se može pronaći na: http://srebrenica-genocide.blogspot.com/2007/02/icj-ruling-bosnia-vs-serbia-dangerous.html, 27. februar 2007.

Međutim, ono što ohrabruje jeste Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude ICTY-a od 16. juna 2004, u kojoj je Pretresno vijeće u predmetu *Slobodan Milošević* utvrdilo da "mada nije nemoguće imati direktan dokaz tražene namjere, najčešće će namjera morati biti zaključena iz dokaza."[13] Pretresno vijeće može biti zadovoljno izvan razumne sumnje da je postojao udruženi zločinački poduhvat ... čiji su cilj i namjera bili uništavanje dijela bošnjačkog stanovništva. Dodatno, Pretresno vijeće je utvrdilo, u paragrafu 246. da **"razmjera i obrazac napada, njihov intenzitet, značajan broj ubijenih Muslimana u sedam općina, zatočenje Muslimana, njihov brutalan tretman u zatočeničkim centrima i drugdje, kao i ciljanje osoba koje su bitne za opstanak Muslimana kao grupe su sve faktori koji ukazuju na genocid."** Među svim negativnim pristupima koji mogu biti utvrđeni glede stepena tražene namjere u predmetu *Goran Jelisić*, postoje također i pozitivni zaključci ili pravno rasuđivanje Apelacionog vijeća gdje je ono utvrdilo da u nedostatku direktnih dokaza, dokaz tzv. "specifične namjere" može biti izveden iz:

> mnoštva činjenica i okolnosti, kao što je generalni kontekst, izvršavanja drugih zločinačkih djela koja su sistematski uperena protiv iste grupe, razmjera počinjenih zločina, sistematskog ciljanja žrtava na osnovu njihove pripadnosti određenoj grupi, ili ponavljanja destruktivnih i diskriminatornih djela.[14]

Moramo uzeti u obzir da postoji jako malo direktnih ili pisanih dokaza kako bi se dokazala namjera za zločin genocida, kao što je, naprimjer, specifična odluka ili naredba da se izvrše djela genocida, koju je potpisala ili odobrila određena optužena osoba. Ured tužitelja u predmetu *Slobodan Milošević* je zastupao tezu da 'ukoliko se dovoljan broj okolnosti može objektivno identificirati da zajedno demonstriraju koherentnu seriju akcija na strani optuženoga, razumni tribunal bio bi ovlašten da pristupi neophodnom izvođenju zaključaka da je optuženi namjeravao uništavanje dijela grupe bosanskih Muslimana.'[15]

---

[13] Tužitelj vs. *Slobodan Milošević,* Pretresno vijeće, Odluka o prijedlogu, IT-02-54, (16 juni 2004), paragraf 120.

[14] Tužitelj vs. *Goran Jelisić,* Apelaciono vijeće, Presuda, IT-95-10, (5 juli 2001), paragraf 47.

[15] Tužitelj vs. *Slobodan Milošević,* Pretresno vijeće, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, IT-02-54, (16. juni 2004), paragraf 121.

Od velikog će značaja za ovaj rad biti i činjenica da je ICTY izrekao da genocidna namjera ne mora biti jasno izražena, odnosno ispoljena i u drugim predmetima. Pretresno vijeće je u predmetu *Dragan Nikolić* pointiralo da namjera može biti izvedena iz određenog broja činjenica kao što je **generalna politička doktrina** čije se djelovanje može pokriti definicijom u članu 4. Statuta ICTY-a, ili ponavljanjem destruktivnih i diskriminatornih djela.[16] Namjera može, također, biti izvedena od izvršavanja djela koja povređuju, ili ukoliko počinitelji smatraju da povređuju temelje grupe – djela koja nisu pokrivena listom u članu 4(2) Statuta, ali koja su izvršena kao dio istoga obrasca djelovanja.[17]

Da li se zločin genocida može izvršiti na lokalnoj razini?

I Sud Bosne i Hercegovine preuzima pravno rasuđivanje *ad hoc* međunarodnih tribunala ICTY i ICTR kod rasprave o ovom pitanju. Naime, Pretresno vijeće u predmetu *Miloš Stupar et al.* ispravno tvrdi da namjera za izvršenje zločina genocida, u nedostatku pisanih, konkretnih i eksplicitnih izjava, odnosno dokumenata, može biti dokazana razmatranjem činjeničnih okolnosti, kao i samoga djela. Jer 'na osnovu dokaza o: 1) općem kontekstu događaja u kojem je izvršilac djelovao; 2) upoznatosti izvršioca sa tim kontekstom; te 3) konkretnoj prirodi djela izvršioca, kada se sagledaju u cijelosti, moguće je van svake sumnje utvrditi namjeru izvršioca.'[18] I genocid u Srebrenici se, slijedeći ovakav pravni rezon, mora promatrati u širem kontekstu vršenja jedinstvenoga zločina genocida na cijelom području okupiranih dijelova Bosne i Hercegovine, uz obavezno poznavanje suštinske stvari: **djelimični zločin genocida se može izvršiti na lokalnoj razini.** Jer, ukoliko pogledamo definiciju zločina genocida, može se kazati da, iako se uvijek pretpostavlja da iza ovog zločina stoji organizirani državno-politički *apparatus*, ne postoji pravna zapreka izvršenja ovog zločina na teritorijalno

[16] Vidjeti više: Tužiteljstvo vs. *Radovan Karadžić i Ratko Mladić,* Preispitivanje optužnica prema Pravilu 61 Pravila o proceduri i dokazima, 11 juli 1996, paragraf 94.

[17] Isto.

[18] Tužiteljstvo vs. *Miloš Stupar et al,* Pretresno vijeće, Presuda, (29. juli 2008), strana 63.

ograničenom području. Naime, kao odgovor na stavove naučnika[19] koji smatraju da se zločin genocida nije mogao desiti u Srebrenici, na lokalnom i relativno izoliranom području, bitno je istaknuti slijedeće: Ured tužitelja ICTY-a 'je razvio teoriju gdje genocid može biti počinjen na relativno izoliranoj skali, kao što je slučaj sa jednom općinom.'[20] Također se može kazati da su sudije, kako prvostepenog tako i drugostepenog vijeća, u predmetu *Radislav Krstić* prihvatili ovakav pristup. Namjera da se istrijebi jedna grupa unutar ograničenog geografskog područja, kao što je područje države ili čak jedna općina, može biti okarakterizirana kao genocid.[21] Pretresno vijeće je utvrdilo da genocid može biti izvršen na ograničenom geografskom području.[22]

Namjera za genocid i njemački sudovi

Da je zločin genocida obuhvaćen univerzalnom jurisdikcijom pokazuje primjer Nikole Jorgića, bosanskoga Srbina, koji je uhićen pri prelasku njemačke granice u decembru 1995. i zadržan u pritvoru na osnovu sumnje da je izvršio zločin genocida. Odlukama njemačkih sudova svih instanci, Nikola Jorgić je osuđen na kaznu doživotnoga zatvora za izvršenje zločina genocida na području općine Doboj 1992. Odlukom Višeg regionalnog suda u Dizeldorfu od 26. septembra 1997. Nikola Jorgić je postao prva osoba koja je osuđena za genocid koji je izvršen na teritoriji Bosne i Hercegovine. Ovom presudom je proglašen krivim za 11 tački optužbi za genocid te osuđen na kaznu doživotnoga zatvora. Dana 12. decembra 2000.

---

[19] Southwick, G. Katherine. Pogledati njen članak: SREBRENICA AS GENOCIDE? THE KRSTIĆ DECISION AND THE LANGUAGE OF THE UNSPEAKABLE (SREBRENICA KAO GENOCID? PRESUDA KRSTIĆU I JEZIK NEOPISIVOG), koji je objavljen u Yale Human Rights and Development Law Journal, Vol. 8, 188, 2005.

[20] Schabas A. William, GENOCIDE: NEW INTERPRETATIONS OF AN OLD CRIME (GENOCID – NOVA TUMAČENJA STAROG ZLOČINA), 14 Interights Bulletin, 2002, strana 36.

[21] Tužitelj vs. *Radislav Krstić,* Pretresno vijeće, Presuda, IT-98-33-A, (2. august 2001), paragraf 589.

[22] Tužitelj vs. *Goran Jelisić,* Pretresno vijeće, Presuda, IT-95-10, (14. decembar 1999), paragraf 83.

Savezni ustavni sud Njemačke donosi odluku u povodu apelacije Nikole Jorgića kojom se on žalio na odluku Saveznog suda pravde Njemačke (njemačkoga Vrhovnoga suda) od 30. aprila 1999. Savezni ustavni sud Njemačke je odgovorio negativno na pitanje da li se definicija zločina genocida koju su koristili njemački niži sudovi udaljava od pojma ovog zločina u međunarodnome pravu. Kod ovog pitanja, Savezni ustavni sud se pozvao na Rimski statut Međunarodnoga krivičnoga suda te na elemente zločina ovoga suda, sudsku praksu međunarodnih sudova i, u konačnici, na službeni stav Generalne skupštine i Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija. Nadalje, Savezni ustavni sud Njemačke je potvrdio da ništa ne sprečava njemačke sudove da apliciraju princip univerzalne jurisdikcije na zločin genocida. Član VI Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. te postojanje *ad hoc* tribunala ne sprečavaju njemačke sudske forume da raspravljaju o ovom zločinu. Postojanje hipotetičke norme međunarodnog običajnog prava koja bi zabranjivala aplikaciju ovog principa bila bi protivna pravilu (imperativnoj pravnoj normi – *ius cogens*) koji zabranjuje genocid.

Nezadovoljan odlukom i Saveznoga vrhovnoga suda i Saveznoga ustavnoga suda, Nikola Jorgić upućuje žalbu Europskom sudu za ljudska prava u Strasbourg tužeći državu Njemačku za kršenje članova 5, 6. i 7. Europske konvencije o ljudskim pravima. Nikola Jorgić se, *inter alia*, žalio na nenadležnost njemačkih sudova koji uopće nisu imali pravo suditi za zločin genocida, izravno napadajući, pri tome, univerzalnu jurisdikciju koja je općeprihvaćena za ovaj zločin. Nikola Jorgić je tvrdio da njemački sudovi zločin genocida tumače na ekstenzivnoj osnovi, te da se jedino ICTY može pojaviti kao nadležni sud za procesuiranje osoba sa prostora bivše Jugoslavije. Europski sud za ljudska prava je dana 12. jula 2007. donio presudu u predmetu *Jorgić vs. Njemačka*, (predmet No. 74613/01) ustvrdivši jednoglasno da su njemački sudovi pravilno primijenili sve međunarodne i nacionalne pravne propise u osuđivanju aplikanta, te da u ovome predmetu nisu prekršeni članovi 5, 6. i 7. Europske konvencije o ljudskim pravima.

Europski sud za ljudska prava je, u pogledu namjere za izvršenje zločina genocida, u svojoj presudi dao hronološki prikaz odluka njemačkih sudova:

"Nadalje, Sud [Viši regionalni sud u Dizeldorfu] je zaključio da je aplikant djelovao sa namjerom izvršenja genocida prema značenju člana 220 (a) Krivičnog zakona. Navodeći stavove nekoliko pravnih naučnika, sud je utvrdio da "uništavanje grupe" prema značenju člana 220 (a) Krivičnog zakona znači uništavanje grupe kao društvene cjeline u svojoj svojstvenosti i osobenosti i u svojem osjećanju zajedničkoga pripadanja... Sud je zaključio da je aplikant djelovao sa namjerom uništavanja grupe Muslimana u sjevernoj Bosni, ili najmanje u Dobojskoj regiji.[23]

... Savezni sud pravde je podržao nalaženje Višeg regionalnog suda da je aplikant namjeravao izvršiti genocid prema značenju člana 220a Krivičnog zakona... Sud je naveo odredbe člana 220a stav 1 tačka 4 (nametanje mjera koje imaju za cilj preveniranje rađanja unutar grupe) i tačke 5 (prisilno premještanje djece iz jedne u drugu grupu) kako bi podržao svoj stav da genocid ne zahtijeva nužno namjeru fizičkog uništavanja grupe, nego da je dovoljno da se namjerava njeno uništavanje kao društvene cjeline."[24]

Nikola Jorgić je prva osoba koja je pravomoćno osuđena za zločine genocida od strane njemačkih sudova slijedeći član 220a od vremena inkorporacije ovog člana u njemački Krivični zakon 1954. kada je Njemačka pristupila UN Konvenciji o genocidu iz 1948. Nikola Jorgić jeste prva osoba, međutim nikako i jedina. Naime, 29. novembra 1999. Viši regionalni sud u Dizeldorfu je osudio **Maksima Sokolovića,** bosanskoga Srbina, na 9 godina zatvora za pomaganje u vršenju zločina genocida i za teška kršenja Ženevskih konvencija. Sokolović ulaže žalbu Saveznom vrhovnom sudu Njemačke na presudu prethodnoga suda, tvrdeći da sud u Dizeldorfu nije imao nadležnost u ovome predmetu. Savezni vrhovni sud je dana 21. februara 2001. odbio argumentaciju optuženoga, te je odlučio, prema nacionalnim pravilima o nadležnosti, da je njemački niži sud donio ispravnu odluku kada je procesuirao ovo djelo, primjenivši njemačko pravo kao primjenjivo, jer zločin genocida potpada pod princip univerzalne jurisdikcije.

Slično je zaključio i još jedan sud u Njemačkoj. Naime, za zločin genocida koji je izvršen na području Kotor-Varoši pravomoćno je osuđen i

[23] *Jorgić vs. Njemačka,* Europski sud za ljudska prava, Presuda, No. aplikacije: 74613/01, 12. juli 2007, paragraf 18.

[24] Isto, paragraf 23.

Đurađ Kušljić.[25] Naime, 1999. bavarski Viši regionalni sud u Minhenu je osudio Đurađa Kušljića na doživotnu kaznu zatvora za zločin genocida zajedno sa šest tačaka koje se odnose na ubistva i nezakonito posjedovanje oružja. Sud je konstatirao da ima nadležnost rješavati u ovom predmetu prema međunarodnom običajnom pravu upravo zbog ustanovljene pravne veze koju je optuženik imao sa državom Njemačkom. Kako ističe Sud, Kušljić je na dobrovoljnoj osnovi ušao u Njemačku 1993. stekavši naknadno pravo stalnoga boravka. Godine 2001. Savezni vrhovni sud Njemačke odbija njegovu žalbu osim u dijelu smanjivanja šest tačaka, koje se odnose na ubistvo, na jednu, jer su šest ubistava sačinjavali jedan *corpus delicti*.[26] Kao posljedica ovoga, svaki stranac može biti procesuiran od strane njemačkoga suda za zločine izvršene na stranoj državnoj teritoriji.

U prilog raspravi o osnovnim postulatima i principima univerzalne jurisdikcije ide i činjenica da je jedno pitanje ostalo neriješeno od strane Saveznog vrhovnog suda Njemačke: da li primjena principa univerzalne jurisdikcije zahtijeva "blisku vezu" između optuženika i države koja ga procesuira. Viši regionalni sud u Dizeldorfu je ovakvu vezu smatrao neophodnom te je ustvrdio da je dugotrajni boravak optuženoga u Njemačkoj sasvim dovoljan razlog da se zadovolji ovaj zahtjev. Međutim, kada izvršimo analizu predmeta *Eichmann* Vrhovnoga suda Izraela, uvidjećemo da postoje ogromne razlike u sudskom rasuđivanju ove problematike.

Da li je za zločin genocida potrebno fizičko-biološko uništavanje grupe ili njenoga dijela?

Vratimo se problemu shvatanja namjere za zločin genocida. U vrijeme kada je Nikola Jorgić počinio djela genocida u 1992. većina naučnika

---

[25] Na ovome ćemo mjestu spomenuti i **Novislava Đajića** koji je, također, u Njemačkoj optužen za učestvovanje u genocidu u Bosni i Hercegovini, međutim, bavarski Viši regionalni sud u Minhenu donosi prvostepenu presudu u kojem konstatira da tužiteljstvo nije uspjelo dokazati namjeru za izvršenje zločina genocida.

[26] Đurađ Kušljić je oslobođen 2006, bez da je odslužio kaznu doživotnoga zatvora, te je protjeran iz Njemačke i, navodno, predat vlastima Bosne i Hercegovine. Pogledati više na: http://www.trial-ch.org/en/trial-watch/profile/db/legal-procedures/djuradj_kuslji c_140.html

je smatrala da genocidna "namjera za uništavanje grupe" prema članu 220a Krivičnog zakona mora biti izražena u fizičko-biološkom uništavanju međunarodnopravno zaštićene grupe. Međutim, danas je značajan broj naučnika koji su mišljenja da pod pojmom uništavanja grupe kao takve, u svome doslovnom značenju, ne potpada samo fizičko-biološko uništavanje i da, također, možemo govoriti o genocidu kada ono obuhvata uništavanje grupe kao društvene zajednice, odnosno jedinke.[27]

Međutim, ovo stanovište ne podržava ICTY, gdje je Apelaciono vijeće u Presudi, u predmetu Radislav Krstić, potvrdilo:

> "Konvencija o genocidu i međunarodno običajno pravo uopćeno, zabranjuju samo fizičko ili biološko uništavanje ljudske grupe... Pretresno vijeće je ekspresno potvrdilo ovo ograničenje, i uzdržalo se od bilo koje šire definicije..."[28]

Ovakvo rasuđivanje je prihvatio i Međunarodni sud pravde u predmetu *Bosna i Hercegovina vs. Srbija i Crna Gora* kada je izjavio da se distinkcija mora povući između fizičkog uništavanja grupe i obične disolucije grupe, gdje istjerivanje grupe ili dijela grupe nije, samo po sebi, dovoljno za genocid. I Komisija za međunarodno pravo, kao stalno pomoćno tijelo Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, podržava rasuđivanje gore navedenih sudbenih tijela:

> "Kao što je jasno prikazano u pripremnom radu za Konvenciju [UN Konvencija o genocidu], uništavanje, o kome je riječ, predstavlja materijalno uništavanje grupe, bilo fizičkim ili biološkim sredstvima, a ne uništavanje nacionalnog, lingvističkog, religijskog, kulturnog ili drugog identiteta određene grupe."[29]

Pretresno vijeće ICTY u predmetu *Blagojević* obrazložilo je da je 'fizičko ili biološko uništenje grupe vjerovatan ishod prisilnog premještanja

---

[27] Vidjeti šire: *Jorgić vs. Njemačka,* Europski sud za ljudska prava, Presuda, No. aplikacije: 74613/01, 12. juli 2007, paragraf 36.

[28] Tužitelj vs. *Radislav Krstić,* Apelaciono vijeće, Presuda, IT-98-33-A, (19. april 2004), paragraf 25.

[29] Izvještaj Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo o radu svoga 48. zasjedanja, od 6. maja do 26. jula 1996, UN dok/A/51/10 (Izvještaj Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo), komentar broj 6 o članu 17.

stanovništva kada se to premještanje vrši na takav način da se grupa više ne može sama obnoviti,' ponavljajući tako zaključak Žalbenoga vijeća u predmetu *Krstić* prema kojemu 'prisilno premještanje stanovništva može predstavljati dodatno sredstvo da se osigura fizičko uništenje [zaštićene grupe].'[30]

Da li prinudno raseljavanje stanovništva predstavlja radnju izvršenja genocida?

Prema zakonu koji je postojao i još uvijek važio u to vrijeme, prisilno premještanje je predstavljalo jednu od nabrojanih metoda kojom se ostvarivao genocid. Naime, prema članu 141. Krivičnog zakona SFRJ:

> "Ko u namjeri da potpuno ili djelomično uništi neku nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu, naredi da se vrše ubistva, ili teške povrede tijela ili narušavanja fizičkog ili duševnog zdravlja članova grupe odnosno **prinudno raseljavanje stanovništva** ili da se grupa stavi u takve životne uslove koji dovode do potpunog ili djelomičnog istrebljenja grupe ili da se primjene mjere kojima se sprečava rađanje između pripadnika grupe, ili da se vrši prinudno preseljavanje djece u drugu grupu ili ko u istoj namjeri izvrši neko od navedenih djela, kaznit će se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom."[31]

Slijedeći ovakav pravni rezon jednog pravnog propisa, možemo sa sigurnošću kritizirati prisutno mišljenje, u dijelu u kojemu se govori o prisilnoj deportaciji staraca, žena i djece nakon pada Sigurne zone Ujedinjenih nacija – Srebrenice. Naime, ono glasi: 'ako je Vojska Republike Srpske namjeravala izvršiti genocid, oni bi onda pogubili cijelo stanovništvo srebreničke enklave, a ne samo **vojnosposobne muškarce i dječake**.[32] Oni ne bi sačuvali žene, djecu i starce.'

---

[30] Tužitelj vs. *Blagojević*, Pretresno vijeće, Presuda, paragraf 666.

[31] Glava XVI, član 141 KRIVIČNOG ZAKONA SFRJ: Službeni list SFRJ, broj 44/76-1392, 36/77-1478, 56/77-1982, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441 i 3/90-63.

[32] Pretresno vijeće ICTY u predmetu *Radislav Krstić* zaključuje da se 'kroz cijelu ovu presudu termin "vojno sposoban" koristi kako bi se opisala grupa muškaraca koji su

Međutim, ukoliko se definicija genocida prouči pažljivo, onda možemo vidjeti da ne postoji odredba koja bi vodila do ovakvog zaključka: ubijanje pripadnika oba spola zaštićene grupe predstavlja genocid, dok ubijanje samo muških pripadnika zaštićene grupe predstavlja zločin protiv čovječnosti. Naime, pravna definicija genocida inkorporira termin "pripadnici grupe" i ne može dovesti do zaključka da ubijanje samo oba spola jedne grupe predstavlja zločin genocida.

Zaključci Pretresnoga vijeća da samo ubijanje "vojnosposobnih" bošnjačkih muškaraca konstituiraju genocid su, u najmanju ruku, nerazumni. Zašto se ICTY ograničio na ubijanje bošnjačkih "vojnosposobnih" muškaraca i dječaka kao *actus reus* zločina genocida? Zašto, također, nije uvrstio i prisilnu deportaciju ostatka bošnjačkog stanovništva sigurne zone Ujedinjenih nacija, Srebrenice, kao *actus reus* zločina genocida? Neko bi prisilnu deportaciju u ovom slučaju mogao shvatiti kao raseljavanje u smislu prisilne promjene mjesta boravka, što je karakteristično za sve oružane sukobe i što ne mora nužno značiti zločin genocida.

Nema sumnje da samo raseljavanje stanovništva ne predstavlja genocid, ali u ovom slučaju se nije radilo samo o raseljavanju. Ovdje se, naime, radilo o prisilnom premještanju ili deportaciji bošnjačkog civilnog stanovništva, što je neodvojivi dio prisutnog genocidnog plana.[33] Pretresno vijeće ICTY u predmetu *Krstić* je zaključilo da su 'snage bosanskih Srba znale, u momentu kada su odlučile da pobiju sve vojno sposobne muškarce, da će ta ubijanja, u sprezi sa prisilnim premještanjem žena, djece i staraca, neizbježno za posljedicu imati fizički nestanak bosansko-muslimanskog

---

zarobljeni i smaknuti nakon zauzimanja Srebrenice. Upotreba tog termina nije potpuno tačna, budući da su u tu grupu uključeni i dječaci nekoliko godina mlađi, kao i muškarci nekoliko godina stariji, i time izlazili iz starosnih granica za "vojno sposobne" muškarce. Slijedom toga, taj termin treba shvatiti u njegovom najširem, a ne tehničkom smislu, kao termin koji obuhvata muškarce i dječake koje su vlasti bosanskih Srba široko definisale kao lica vrlo blizu starosnoj grupi vojno sposobnih muškaraca. Naime, istraživanja pokazuju i dokazuju da su i malodobna djeca ubijana nakon pada Srebrenice.' (Tužitelj vs. *Radislav Krstić,* Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, IT-98-33-T, strane 1-2). O ovome govori i presuda Pretresnog vijeća Suda Bosne i Hercegovine u predmetu Miloš Stupar et al.

[33] Da je genocidni plan postojao, potvrdilo je u presudi i Pretresno vijeće Suda Bosne i Hercegovine u predmetu Miloš Stupar et al. Pogledati više strane 120-122.

stanovništva u Srebrenici.'[34] Pretresno vijeće je, također, smatralo da je jaka indikacija namjere uništavanja grupe kao takve sakrivanje i ponovno ukopavanje leševa masakriranih muškaraca Bošnjaka.[35]

Pretresno vijeće ICTY je u predmetu *Blagojević* ispravno usvojilo identičan pristup i zaključak: 'Pretresno vijeće konstatira da su snage bosanskih Srba ne samo znale da će ubijanje muškaraca, kombinirano s prisilnim premještanjem žena, djece i starijih ljudi, za neizbježnu posljedicu imati fizički nestanak stanovništva Srebrenice bosanskih Muslimana, nego su nedvosmisleno namjeravale da tim djelima fizički unište ovu grupu.'[36]

Znatno uništenje dijela zaštićene grupe

Obuhvatajući različite aspekte u dokazivanju namjere za genocid u Bosni i Hercegovini, još je jedno pitanje potrebno akcentirati: da li je, da bi se dokazala namjera za zločin genocida, kod djelimičnog uništenja zaštićene grupe, neophodno **znatno** uništiti zaštićenu grupu? Pretresno vijeće Suda Bosne i Hercegovine u predmetu *Miloš Stupar et al.* se slaže da analiza pojma "znatni" dio grupe podrazumijeva analizu čitavog niza pitanja koja uključuju brojnost, relativnu većinu datog dijela u odnosu na ukupnu veličinu grupe; značaj u okviru grupe; da li dati dio grupe simbolizira cijelu grupu; te da li je taj dio grupe od suštinskog značaja za opstanak grupe. Prema jurisprudenciji ICTY-a i mišljenju Komisije za međunarodno pravo, zaštićena grupa se mora znatno uništiti, odnosno mora se uništiti znatni dio zaštićene grupe na određenom prostoru. Uništavanje (ubijanje) muškaraca nakon pada Srebrenice onemogućavao je nastavak prirodnoga procesa reprodukcije, te je nužno dovelo do drastično rapidnog pada nataliteta kod preživjelog bošnjačkog stanovništva, prisilno deportiranog iz tog dijela Bosne i Hercegovine. Dodatno, i Treća izmijenjena optužnica protiv Radovana Karadžića od 27. februara 2009, *inter alia*, u paragrafima 40 b) i c) svjesno upotrebljava izraz: "**uključujući vodeće pripadnike tih**

[34] Tužitelj vs. *Radislav Krstić,* Pretresno vijeće, Presuda, paragraf 595.

[35] Isto, paragraf 596.

[36] Tužitelj vs. *Blagojević*, Pretresno vijeće, Presuda, paragraf 677.

grupa", na osnovu čega se može sasvim opravdano donijeti zaključak da je cilj genocidne kampanje bio i uništavanje vodećeg intelektualnog, političkog, vojnog i vjerskog vodstva u svim okupiranim sredinama u Bosni i Hercegovini.

Namjera za progon

U predmetu ICTY: *Tužitelj vs. Kupreškić et al*, Pretresno vijeće je raspravljalo o terminu namjere za progon, gdje doslovce stoji:

> "Progon je samo jedan korak udaljen od genocida – najodvratniji zločin protiv čovječnosti – gdje je namjera za progon gurnuta do svojih krajnjih granica kroz ostvarenje fizičke anihilacije grupe ili pripadnika grupe. U zločinu genocida krivična namjera je uništiti grupu ili njezine pripadnike; kod zločina progona, krivična namjera je predstavljena u prisilnoj diskriminaciji grupe ili njezinih pripadnika kroz veliko i sistematično kršenje njihovih fundamentalnih ljudskih prava. U ovome predmetu, prema Tužiteljstvu – i ovo je tačka s čime se Pretresno vijeće slaže – ubijanje muslimanskih civila je primarno bilo usmjereno na protjerivanje grupe iz sela, a ne u uništavanju muslimanske grupe kao takve. Ovo je, dakle, slučaj progona a ne genocida."[37]

Moramo primijetiti da su ovo ne tako česti trenuci kada je ICTY raspravljao o razlici između zločina protiv čovječnosti (progon) i genocida kroz pitanje namjere za progon (pravno neobavezujuća) i namjere za genocid (pravno obavezujuća). Naime, namjera za progon se ne traži osim što se za sve zločine protiv čovječnosti traži sistematično i plansko izvršavanje zločinačkih radnji. Namjera za progon se ne smatra mentalnim elementom ovog zločina, dok je situacija kod zločina genocida, kao što smo i vidjeli, sasvim drukčija.

---

[37] Tužitelj vs. *Kupreškić* et al, Pretresno vijeće, Presuda, IT-95-16-T (14. januar 2000), paragraf 751.

Namjera za genocid i Sud Bosne i Hercegovine

Kada analiziramo predmete Suda Bosne i Hercegovine, moramo primijetiti da su za naš rad interesantna posebno dva predmeta od kojih je jedan pravosnažno okončan odlukom Suda o prihvatanju sporazuma o priznanju krivnje (*Vaso Todorović*) dok se drugi predmet, u vrijeme pisanja ovoga rada, još uvijek nalazi u žalbenome postupku (*Miloš Stupar et al.* [Kravice]).

Optužnica Tužiteljstva Bosne i Hercegovine je Vasu Todorovića teretila za krivično djelo genocida prema članu 171. Krivičnoga zakona Bosne i Hercegovine. U činjenični osnov optužnice ulazi:

> "… optuženi Vaso Todorović, u svojstvu specijalca-policajca Drugog odreda Specijalne policije Šekovići, u periodu od 10. do 19. jula 1995. godine, sa namjerom da djelimično uništi grupu Bošnjaka, učestvovao u udruženom zločinačkom pothvatu koji je za cilj imao prisilno preseljenje oko 40 hiljada civila sigurne zone Srebrenica UN. Prema navodima iz optužnice optuženi Todorović je, dana 12. jula 1995. godine, učestvovao u pretresu bošnjačkih sela u okolini Potočara sa ciljem istjerivanja i protjerivanja stanovništva na područja pod kontrolom Armije RBiH. Nadalje, u optužnici Tužilaštva se navodi da je optuženi Todorović, dana 13. jula 1995. godine, učestvovao u zarobljavanju više hiljada muškaraca Bošnjaka, koji su pokušavali pobjeći iz sigurne UN zone, te je učestvovao u sprovođenju kolone od više stotina zarobljenih Bošnjaka iz mjesta Sandići u skladište Zemljoradničke zadruge Kravica. Nakon zatvaranja zarobljenih Bošnjaka u skladište, pripadnici Drugog odreda su iz automatskog naoružanja i bacanjem bombi ubijali zarobljene Bošnjake. Optuženi Todorović je, tom prilikom, vršio stražu kako neko od napadnutih zarobljenika ne bi pobjegao."[38]

Dana 16. oktobra 2008. optuženi Vaso Todorović zaključuje sporazum o priznanju krivnje sa Tužiteljstvom Bosne i Hercegovine. Optuženi

[38] Tužiteljstvo vs. Vaso Todorović, X-KR-06/180-1, pogledati više na: http://www.sudbih.gov.ba/?opcija=predmeti&id=146&zavrsen=1&jezik=b, (datum pregleda: 07. juli 2009).

je, kako stoji u Presudi Pretresnoga vijeća Suda Bosne i Hercegovine od 22. oktobra 2008, u cijelosti priznao krivnju za izvršenje djela koja mu se stavljala na teret, te je pristao na izricanje kazne u rasponu od pet do deset godina zatvora. Sud je ovaj sporazum, nakon vijećanja i glasanja, prihvatio i donio osuđujuću presudu čime je optuženiku izreklo kaznu zatvora u trajanju od šest godina. Tužilaštvo je istaknulo da ovaj sporazum o priznanju krivnje predstavlja iznimnu korist za pravosuđe u Bosni i Hercegovini, imajući u vidu da je glavni pretres u predmetu Kravice trajao tri godine, a pošto i ovaj predmet ima sličnu činjeničnu osnovu, za očekivati je bilo "nastavak" dugotrajnog i skupog sudskog procesa. Tužilac u ovome predmetu je 'naglasio da se prihvaćanjem sporazuma o krivnji od strane Suda postiže željena ravnoteža između interesa pravde i interesa žrtava, s obzirom na to da se drugi osumnjičeni potiču da to iskoriste i priznaju vlastitu krivnju, čime se stvara atmosfera povjerenja i pomirenja.'[39] Pretresno vijeće Suda Bosne i Hercegovine je prihvatilo, kao olakšavajuću okolnost, sve gore navedene navode Tužitelja, te konstatiralo da je iznimno bitno da žrtve ne moraju ponovno svjedočiti i, na taj način, ponovno se suočavati sa zločincima i proživljavati identičnu traumu.

U sporazumu o priznanju krivnje, optuženik je priznao krivnju za zločine protiv čovječnosti a ne za zločin genocida, kako je bilo navedeno u prvobitnoj optužnici za genocid od 03. juna 2008. Naime, Tužiteljstvo, dana 13. oktobra 2008. dostavlja Sudu Bosne i Hercegovine na potvrđivanje drugu, u potpunosti izmijenjenu, optužnicu, gdje je izvršena pravna prekvalifikacija krivičnog djela (iz zločina genocida u zločine protiv čovječnosti). U drugoj, izmijenjenoj optužnici Vaso Todorović se optužuje da je, 'kao dio širokog i sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog bošnjačkog stanovništva, znajući za takav napad, optuženi pomogao u lišenju drugih osoba života (ubistvima) i prisilnom preseljenju bošnjačkog stanovništva na političkoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj i vjerskoj osnovi, čime je učinio krivično djelo zločin protiv čovječnosti'[40] iz člana 172. stav 1. tačka a) i d) Krivičnoga zakona Bosne i Hercegovine. Na ovaj se način, svjesno ili nesvjesno odustalo od krivičnog gonjenja i dokazivanja

[39] Tužiteljstvo vs. *Vaso Todorović,* Pretresno vijeće, Presuda, X-KR-06/180-1 (22. oktobar 2008), strana 7.

[40] Tužiteljstvo vs. *Vaso Todorović,* Izmijenjena optužnica, (13. oktobar 2008), strana 2.

zločina genocida, a sve u cilju pravde i pravičnosti, "brige" za žrtve, saradnje sa Tužiteljstvom, razvijanja mira, i, u konačnici, stvaranja atmosfere povjerenja i pomirenja. Upravo se na ovom kontroverznom slučaju može vidjeti da je pravnom prekvalifikacijom krivičnog djela (iz genocida u zločine protiv čovječnosti), donošenjem izmijenjene optužnice na samo dvije stranice teksta, anglosaksonski institut priznanja krivnje, koji je u naše krivično pravo na velika vrata ušao 2003, dobio svoj zamućeni sjaj. Naime, naš krivični sistem poznaje samo izjašnjavanje optuženika o krivnji, a nikako izjašnjavanje o vrsti djela, te je ovo istinski, ilustrativni primjer domaćeg pravosudnog tijela kako na relativno lagan način "baciti u vodu" ozbiljnu optužnicu za zločin genocida. Za zločin, koji se prema članu 220a njemačkog Krivičnog zakona kažnjava kaznom doživotnoga zatvora. Istaknućemo još da u ovome predmetu namjera za izvršenje genocida nikada neće biti dokazana. Ali je zato, dozvolivši sebi tračak ironije, namjera za progon – dokazana!

U predmetu *Miloš Stupar et al*. [Kravice], Pretresno vijeće je dana 29. jula 2008. nepravosnažno osudilo sedmoricu optuženih za krivično djelo genocida. U osuđujućoj presudi Sud je prihvatio da UN Konvencija o genocidu iz 1948. sadrži principe koje civilizirane nacije prihvataju kao obavezujuće po države, što je Međunarodni sud pravde naveo još 1951. kada je ovaj međunarodni dokument i stupio na pravnu snagu. Pošto je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija uzela aktivno učešće u izradi Konvencije o genocidu i ratificirala je 1950, pravne odredbe ovog dokumenta su postale odredbe domaćega zakona koje su na taj način izvedene iz međunarodnoga prava. Upravo 'član 171 Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, kao uvjerljiv autoritet, nosi sa sobom svoje međunarodno pravno nasljeđe, kao i međunarodnu sudsku praksu putem koje se ono tumači i primjenjuje.'[41] Pretresno vijeće je u obrazloženju Presude, na strani 57, konstatiralo:

> Vijeće zaključuje da petorica glavnih izvršilaca zapravo jesu namjeravali da ubiju zatvorenike u skladištu i da zapravo jesu posjedovali genocidnu namjeru u vrijeme izvršenja predmetnih ubistava.[42]

---

[41] Tužiteljstvo vs. *Miloš Stupar et al,* Pretresno vijeće, Presuda, (29. juli 2008), strana 56.

[42] Isto, strana 57.

Ovaj predmet predstavlja prvi predmet pred Sudom Bosne i Hercegovine u kojem je, bar na prvostepenoj instanci, dokazana *mens rea* izravnih izvršitelja ovoga zločina. Radi se, naime, o zločinu genocida čija su djela *(actus reus)* izvršena nad zaštićenom grupom Bošnjaka, nakon pada Srebrenice, sigurne zone Ujedinjenih nacija u julu 1995. Sud ispravno rasuđuje kada citira predmet *Niyitegeka* koji je procesuiran pred ICTR, gdje stoji da na osnovu dokaza mora biti utvrđeno da su 'propisana djela izvršena protiv žrtava *zbog* njihove pripadnosti zaštićenoj grupi', mada nije nužno da su izvršena '*isključivo* zbog te pripadnosti.'[43]

Motiv za izvršenje genocida

Na ovome mjestu je potrebno kazati nekoliko rečenica i o problemu motiva za zločin genocida. Neko će kritizirati ICTY jer u svojim odlukama ne diskutira o ovom pitanju, koje može biti od izuzetne važnosti kada se raspravlja o problemu namjere. Razmišljanja sam da motiv za zločin genocida može biti identičan onome kako stoji u pravnoj definiciji – *kao takav*. Bošnjaci su bili izloženi genocidu jednostavno jer su pripadali bošnjačkoj populaciji kao nacionalnom entitetu. Žrtve (Bošnjaci) su bili odabrani jer su bili pripadnici jednog kolektiviteta. To znači da su Bošnjaci, kao zaštićena grupa, bili odabrani za žrtve jer je, jednostavno, tako bilo određeno genocidnim planom. Prema Komisiji za međunarodno pravo, 'djela koja su poduzeta protiv pojedinih pripadnika grupe je sredstvo koje se koristi da bi se postigao ultimativni cilj glede grupe'[44] Pretresno vijeće ICTY u predmetu *Duško Sikirica* je ustvrdilo:

> Bilo da se radi o pojedincima koji čine žrtve mnogih zločina, **konačna žrtva genocida je grupa**, mada njezino uništavanje nužno zahtijeva izvršavanje zločina protiv njezinih pripadnika, odnosno pojedinaca koji pripadaju toj grupi.[45]

---

[43] Tužilac vs. *Niyitegeka,* Presuda, ICTR-96-14-A, (9. juli 2004), paragraf 53.

[44] Izvještaj Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo o radu svoga 48. zasjedanja, od 6. maja do 26. jula 1996, UN dok/A/51/10 (Izvještaj Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo), komentar broj 6 o članu 17.

[45] Tužiteljstvo vs. *Duško Sikirica* et al, Presuda o zahtjevu odbrane za oslobađanje, IT-95-8-T, (3. septembar 2001), paragraf 65.

Nadalje, kako Pretresno vijeće u predmetu *Miloš Stupar et al.* ispravno tvrdi – optuženi ne moraju znati o kojoj se pravnoj kvalifikaciji krivičnog djela radi. Naime, dovoljno je da optuženi (izvršitelji genocida) znaju da njihove radnje imaju kriminalni karakter, odnosno prirodu. Uloga je sudskoga vijeća da u konačnici utvrdi vrstu i naziv krivičnoga djela. Također, optuženi ne moraju biti u stanju da daju pravnu definiciju genocidne namjere ukoliko su posjedovali namjeru na koju se definicija odnosi. Neophodna namjera je cilj da se potpuno ili djelimično istrijebi ili uništi zaštićena grupa, pri čemu nije nužno da oni koji imaju tu namjeru konkretno znaju da je pravni termin za to genocidna namjera [ili jednostavno – namjera].

Zaključna razmatranja

Prema svim dostupnim izvorima različite provenijencije, imajući u vidu *de facto* i *de jure* situaciju u Bosni i Hercegovini, moram zaključiti da je genocidna namjera **bila prisutna** tokom oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu, na okupiranim teritorijama. Kao što je u ovome radu prikazano, temelj velikosrpske ideologije, politike i prakse u Republici Bosni i Hercegovini je bila Srpska Demokratska Stranka (SDS), koju je vodio optuženik Radovan Karadžić.[46] Njezino rukovodstvo kao i njeni članovi su uzeli učešće u *actus reus* zločina genocida pod direktnim političkim vodstvom Slobodana Miloševića, sa konačnim ciljem uništavanja Bošnjaka kao grupe. Ovaj genocid je izvršen 'u atmosferi agresije protiv nezavisne i međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine, i u periodu od tri i pol godine duge okupacije većeg dijela državne teritorije,'[47] koji je izvršavan u kontinuitetu sve do kraja 1995. godine.

'Namjera za izvršavanje zločina genocida protiv Bošnjaka uključuje sistematičan obrazac prisilnog preuzimanja vlasti; izvršavanja zločina; veličine, obrasca i intenziteta napada; velikog broja ubijenih Bošnjaka; raseljavanja, deportacije i okrutnog postupanja zatočenika u koncentracionim

[46] Čekić, Smail, GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI NA KRAJU 20. STOLJEĆA. Ovaj je rad prezentiran na 7. bijenalnoj međunarodnoj konferenciji o genocidu koja je održana u Sarajevu, od 9. do 13. jula, 2007.

[47] Isto.

logorima; ciljane napade na ključne osobe unutar grupe (intelektualce, političare, vjerske vođe i bogate Bošnjake).'[48] Genocidni ciljevi su bili djelimično ispunjeni, jer su Bošnjaci, kao zaštićena grupa, bili djelimično uništeni u nekim područjima Bosne i Hercegovine koja su oni naseljavali stoljećima.

Problem specifične ili specijalne namjere, koja je navodno potrebna za ovaj zločin prema određenom broju presuda, predstavlja izraz velike naučne neugodnosti. Zahtjev specifične namjere *(dolus specialis)* svakako predstavlja pogrešnu interpretaciju i nerazumijevanje pravne definicije genocida, ne uzimajući u obzir i mogućnost namjerne zloupotrebe ovog instituta. Savremena međunarodna jurisprudencija će svakako imati negativne implikacije na nauku međunarodnoga javnoga prava i međunarodnoga krivičnoga prava.

Nadalje, u pravnoj praksi, međunarodni sudovi i tribunali su već ustanovili visok standard za dokazivanje mentalnog elementa ovoga zločina. Presuda Međunarodnog suda pravde, kada je Sud ustanovio, da je osim Srebrenice, *actus reus* izvršen i u drugim okupiranim teritorijima zemlje, i kada je zatim ustanovio da Podnosilac tužbe (Bosna i Hercegovina) nije uspjela dokazati postojanje *mens rea-e,* predstavlja veliku zabludu kako u teoriji tako i u praksi.

Genocid se može promatrati i iz ugla teških kršenja ljudskih prava koji involviraju učešće velikih dijelova stanovništva na mnogim nivoima, te nisu načelno izolirana djela individualnoga počinitelja. Genocid je, prije svega, državni zločin. Genocid je politika. To je više kolektivni zločin nego individualno krivično djelo. Obično postoje državne vlade i dobro organizirane političke organizacije i institucije koje stoje iza svakog genocida koji je počinjen u historiji čovječanstva.

U ovome radu smo pokušali kazati nešto više o svim bitnim elementima koji se vezuju za osnovni pojam zločina genocida. Govorili smo

---

[48] Antonio Cassese, THE ICJ RULING, BOSNIA VS. SERBIA, SHOWS GOVERNMENTS CAN AVOID LIABILITY FOR GENOCIDE, EVEN IF THEY ARE FOUND TO BE COMPLICIT IN GENOCIDE, 2007. Članak se može pronaći na: http://srebrenica-genocide.blogspot.com/2007/02/icj-ruling-bosnia-vs-serbia-dangerous.html, 27. februar 2007.

o genocidnom planu, čije dokazivanje, samo po sebi, ne predstavlja element ovog krivičnog djela, odnosno zločina u međunarodnome pravu, već se, na jedan studiozan i cjelovit način iz postojanja genocidnoga plana može izvesti održiv zaključak o postojanju namjere za genocid. Genocid je i zločin u međunarodnom pravu, odnosno protiv međunarodnoga prava, jer je prvi puta na međunarodnome nivou pravno reguliran 1948. UN Konvencijom o genocidu. Genocid je i krivično djelo u nacionalnim krivičnim zakonodavstvima u svijetu. Za definiranje genocida u nacionalnom krivičnom zakonu se nerijetko uzima, odnosno posuđuje definicija iz međunarodne Konvencije iz 1948. godine.

Uvidjeli smo da se zločin genocida, odnosno genocidna namjera može itekako dokazati ne samo iz pisanih dokaza nego i putem sistematičnog obrasca djelovanja, odnosno načina ubijanja i vršenja ostalih djela genocida. Ukoliko je i bilo teško doći do očite i jasne manifestacije genocidne namjere, može se zaključiti, kroz izvođenje i posrednih i neposrednih dokaza, da je više nego evidentno da je mentalni element zločina genocida bio prisutan ne samo kod naredbodavaca, nego i kod pomagača, podstrekača, saučesnika i direktnih počinitelja. Kako smo već vidjeli, djela genocida u Bosni i Hercegovini su bila precizna, planirana, sistematska i jako dobro organizirana.

Za zločin genocida je prihvaćena univerzalna jurisdikcija u međunarodnome pravu. Naime, UN Konvencija o genocidu sadrži pravne norme *erga omnes* (koje djeluju *prema svima*) što znači da su pravne norme Konvencije prihvaćene od svih civiliziranih nacija/naroda svijeta. S druge strane, odredbe Konvencije predstavljaju peremptorne (imperativne) norme u međunarodnome pravu *(ius cogens),* što znači da se ove norme moraju poštivati te se ni u jednoj situaciji ne smiju derogirati. Univerzalna jurisdikcija nameće obavezu svim državama svijeta i njihovim nacionalnim pravnim sistemima da procesuiraju odgovorne počinitelje zločina genocida, neovisno o mjestu gdje je počinjen ovaj zločin, odnosno od strane koga je počinjen.

Zločin genocida se uvijek mora promatrati u kojem su se kontekstu dešavala djela ovog zločina. Kontekst nam jako često daje odgovore na mnoga pitanja, odnosno uvelike nam olakšava procesni put u dokazivanju ovog zločina.

Kazali smo, također, da se prisilno premještanje ili deportacija bošnjačkoga civilnoga stanovništva iz Sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice opravdano i ispravno smatra radnjama genocida nad dijelom Bošnjaka kao zaštićene grupe. Ovakvo preseljavanje stanovništva se odvijalo na prisilnoj osnovi i nije se zasnivalo na imperativnim vojnim razlozima ili sigurnosti stanovništva što zahtijeva Četvrta ženevska konvencija.

U ovome smo radu dali prikaz najvažnijih sudskih odluka i na međunarodnoj instanci i na nacionalnim instancama. Praveći usporedbu i pravnu analizu, može se kazati da ICTY, ICTR, Međunarodni sud pravde te Komisija za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija uspostavlja rigidniji pristup dokazivanju namjere za genocid. Navedene institucije uspostavile su "visoke" standarde u dokazivanju ovoga zločina koji seže tako daleko da se sa predmetom *Goran Jelisić* počinje zahtijevati specijalno ili posebno stanje svijesti što je predstavljeno u pravnom institutu: specijalna ili posebna namjera *(dolus specialis).* Iako ju pravna definicija genocida ne zahtijeva, jurisprudencija sudova pokazuje da je *dolus specialis* ipak neophodan. S druge strane, vidjeli smo praksu njemačkih sudova u dva navedena predmeta koji čak, kod krivičnog djela genocida, ne traže, za posljedicu, ni biološko, odnosno fizičko uništavanje dijela zaštićene grupe, već je za sudsko dokazivanje namjere sasvim dovoljno uništavanje grupe ili dijela grupe kao društvene jedinke, odnosno potpuno ili djelimično uništavanje društvene cjelovitosti grupe.

Namjera za genocid još uvijek ostaje kontroverzno pitanje u nauci međunarodnoga krivičnoga prava. Dosadašnja jurisprudencija će svakako imati značajne implikacije, ne samo na nauku međunarodnoga prava i historijsku istinu, nego i na osnovne vrijednosti – ljudska prava i slobode. Međunarodni sud pravde, oslobodivši Srbiju međunarodne odgovornosti za direktno činjenje i saučesništvo u zločinu genocida, jasno je pokazao da su državni interesi, nažalost, još uvijek mnogo važniji nego elementarna prava žrtava na istinu, pravdu i moralnu satisfakciju.

Govoreći o općem pojmu *mens rea* zahtjeva, moralo bi se naglasiti da ne samo da se međunarodno pravo mora ojačati, nego stalna sudska tijela moraju biti spremna na svakodnevno suđenje počiniteljima ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida, i to ne samo direktnim počiniteljima nego i saučesnicima, pomagačima i javnim podstrekačima. Kažnjavanje je samo jedan segment u preveniranju zločina genocida. Sa druge strane,

moramo imati stalne i spremne međunarodne vojne snage koje će se moći odmah rasporediti u kriznim područjima u svijetu. Na ovome vojnom prevencijskom planu moraju biti, pored Organizacije ujedinjenih nacija, uključene i regionalne organizacije iz svih dijelova svijeta. Međutim, pitanje preveniranja genocida je, nažalost, još uvijek više političko pitanje negoli stvar znanja i promptne obaviještenosti.

Jedna od najgnusnijih stvari koja se, nažalost, dešava nakon zločina genocida, koja je također na djelu i u jednom dijelu Bosne i Hercegovine jeste – negiranje genocida. Sa negiranjem ovog zločina se valja dugo boriti, i pravnim i političkim sredstvima, a posebno kroz proces obrazovanja mladih ljudi gdje je prijenos historijske istine na mlade generacije jedna od važnih obaveza svakoga od nas.

Znajući da je međunarodna sudska praksa glede pitanja zločina genocida još uvijek nesigurna, maglovita, te u nekim segmentima i nejasna, prevencija budućih zločina genocida je jedino oružje za uspješno uništavanje korijena ovoga zla.

REZIME

Namjera za činjenje najgnusnijeg zločina u međunarodnom pravu – genocida, je kontraverzan pojam, i ponekada je namjeru veoma teško dokazati pred sudovima, prema utvrđenoj praksi i jurisprudenciji uglavnom Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i glavnog sudskog organa Ujedinjenih nacija – Međunarodnog suda pravde (MSP). Konvencija Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. definirala je zločin genocida, određujući da je za ovaj zločin potrebna mjera – kao mentalni element genocida – što se na latinskom jeziku zove *dolus.*

Međutim, Raspravno vijeće u predmetu Goran Jelisić je došlo do zaključka da za dokazivanje genocidne namjere nije dovoljno da počinitelj zna da će njegova djela prouzročiti fizičko uništenje jedne zaštićene grupe, već mora tražiti, zahtijevati takvo uništenje.

Haški tribunal je u ovom predmetu ustanovio termin specifične namjere ili *dolus specialis* za zločin genocida. Na drugoj strani, nejasnoća u određivanju uloge Savezne Republike Jugoslavije od strane MSP u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore za genocid, je veoma uočljiva.

Međunarodna odgovornost Srbije i Crne Gore nije pravno potvrđena za učestvovanje u međunarodnom oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, uprkos dokazanoj činjenici u predmetu Duško Tadić (Žalbeno vijeće, 1999.) od strane Haškog tribunala da je u Bosni i Hercegovini na sceni bio međunarodni oružani sukob u kojem je Srbija i Crna Gora pomagala, opremala, finansirala, organizirala, doprinosila Vojsci i MUP-u RS u izvršavanju zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Bosni i Hercegovini.

Postoji dovoljno empirijskih i drugih dokaza koji tvrde da su i Srbija i Crna Gora kao i R Hrvatska počinile zločin protiv mira – agresiju – na Republiku BiH direktno ili preko svojih organa ili osoba na teritoriji BiH. Ovaj rad zaključuje da za namjeru, nije neophodno da postoje pisane izjave ili naredbe kako bi se dokazali navedeni zločini, nego da postoji koherentan i sistematičan obrazac djelovanja radi izvođenja zaključka o prisutnoj i utvrđenoj namjeri.

SUMMARY

Intent to commit the most atrocious crime in the international law – genocide is a controversial notion, and sometimes, it is very difficult to prove such intention before the courts according to the established practice and jurisprudence, mainly to that of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and the main judicial organ of the United Nations – International Court of Justice (ICJ). The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 1948 defined the genocide crime, prescribing that for this crime it is necessary to have intention – as a mental element of genocide – in Latin language it is called *dolus.*

However, the Trial Chamber in Case Goran Jelisić brought to the conclusion that for substantiating genocide intent it is not sufficient that perpetrator knows that his acts will cause physical destruction of a protected group, but he has to claim, require such destruction.

For the crime of genocide, the Tribunal in The Hague established in this Case a notion of a specific intent or *dolus specialis*. On the other hand, ambiguity in defining the role of the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) by the International Court of Justice in Case Bosnia and Herzegovina versus Serbia and Montenegro for genocide is clearly evident.

International responsibility of Serbia and Montenegro has not been legally affirmed for taking part in international armed conflict in Bosnia and Herzegovina, in spite of the proved fact in Case Duško Tadić (Appeal Chamber, 1999) by the Tribunal of The Hague that in Bosnia and Herzegovina occurred international armed conflict in which Serbia and Montenegro have assisted, equipped, financed, organized and contributed to the Army and MUP of Republika Srpska in committing the crimes against humanity and international law in Bosnia and Herzegovina.

There are enough empiric and other proofs evidencing that both Serbia and Montenegro and the Republic of Croatia had committed the crime against peace – aggression – on the Republic of Bosnia and Herzegovina direct or through their organs or persons on the territory of BiH. This paper concludes that for the intention it is not indispensable to have written statements or orders for proving the said crimes, but only the existence of a coherent and systematic form of action for making the conclusion on the present and established intent.

Prof. dr. Ismet Dizdarević, Institut za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu

PSIHOLOŠKI INDIKATORI POSTOJANJA SPECIFIČNE NAMJERE ZA ZLOČIN GENOCIDA

Razumijevanje i znalačka primjena međunarodne pravne definicije zločina genocida je bitan preduvijet uspješnog procesuiranja ideologa, podstrekača i izvršitelja ove, zaista, najteže kategorije zločina. Respekt pravnih kanona i pravnih procesa procesuiranja je sigurna garancija da će pojedinci, grupe pojedinaca, institucije i (ili) države koji su izvršili djela sa namjerom da potpuno ili djelimično unište nacionalne, etničke, rasne ili religiozne grupe, biti kažnjeni za svoja zlodjela. U međunarodnoj pravnoj definiciji[1] su precizno definirana i djela genocidnog karaktera. Unutar

[1] Termin "genocid" je, u osnovnom značenju, upotrebljen davne 1944. godine. Bernard Bruneteau, u objašnjvanju nastanka izraza "genocid", ističe da je "godine 1944. Winston Churchill govoreći o strahotama koje je izazvao nacizam spomenuo "zločin bez imena." Odgovarajući mu na neki način Raphael Lemkin, profesor međunarodnog prava, američki Židov poljskog porijekla, skovao je iste godine riječ "genocid" na osnovu grčke riječi *genos* (rasa, pleme) i latinskog nastavka *cide* (*caedere,* ubiti). Pojam je osobito koristio u svojoj knjizi *Axis Rule in Occupied Europe* (ULOGA OSOVINE U OKUPIRANOJ EVROPI), u kojoj opisuje sve mjere koje su nacisti planirali za uništenje raznih naroda, ponajprije Židova i Poljaka, u njihovim nacionalnim, religijskim i etničkim komponentama. R. Lemkin je ukazao na razliku između sintagme "masovno ubistvo" i termina "genocid". Genocid je uvijek motiviran potrebom uništenja nacije ili etničke grupe. Nacisti su na osvojenim teritorijama *svjesno i namjerno* uništavali Jevreje samo zato što su Jevreji. Nacistički plan o potpunom uništenju negermanskih grupa, posebno Jevreja, Adolf Hitler je jasno nagovijestio 1939. godine izjavom: "Za sada sam poslao na Istok samo moje "Odrede smrti" sa naredbom da ubiju, bez sažaljenja i milosti, sve muškarce, žene i djecu poljske rase ili jezika. Samo ćemo na takav način osvojiti vitalni prostor koji nam treba. Ko danas uopće govori o Jermenima?"

U *Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida,* koju je Opća skupština UN prihvatila 9. decembra 1948. godine, opisana su dva elementa zločina genocida: *mentalni element* (namjera potpunog ili djelimičnog uništenja određenih skupina) i

definicije je naznačena i suština zločina genocida: *namjerno uništenje pripadnika određenih grupa*. Pravna distinkcija između drugih oblika zločina (na pr. ratnog zločina, masovnog zločina) i zločina genocida je upravo u nepostojanju ili postojanju posebne namjere (*dolus specialis).* Kriminalna djela - ubijanje drugih grupa, uzrokovanjem teških tjelesnih i mentalnih povreda pojedinaca unutar njih i (ili) podvrgavanje pripadnika grupe teškim životnim uvjetima koje nužno dovode do potpunog ili djelimičnog njihovog uništenja - se pravno tretiraju zločinima genocida *ako su vršeni i izvršeni sa posebnom namjerom.* Namjerno sprečavanje rađanja djece u okviru grupe ili pak svjesno (namjerno) premještanje djece iz jedne u drugu grupe je također zločin genocida.

Pravilno pravno tumačenje kriterija specijalne namjere (dolus specialis),[2] neosporno je, od prioritetne važnosti za pouzdano utvrđivanje

---

fizički element (naznačenost pet krivičnih djela zločina genocida). Ovih pet krivičnih djela se tretiraju zločinom genocida samo onda ako su *"počinjena u namjeri da se u cjelosti ili djelimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina, kao što je:* (a) ubijanje pripadnika skupine; (b) nanošenje teške ozljede ili duševne boli pripadnicima skupine; (c) namjerno podvrgavanje skupine životnim uvjetima kojima je cilj njezino potpuno ili djelimično fizičko uništenje; (d) nametanje mjera s namjerom sprečavanja rađanja unutar skupine; (e) prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu" (http://hr.wikipedia.org/wiki/ Genocid).

[2] Iako se u sintagmi "zločin genocida" sadržana krivična djela koja se podrazumijevaju pod sintagmama "etničko čišćenje" i "masovna ubistva", ipak to ne znači da između njih postoji znak jednakosti. Objektivno *razlika je očigledna.* U sintagmi "zločin genocida" su sadržane odrednice koje karakterziraju samo zločin genocida: posebna namjera, uništenje (istrjebljenje), druge nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine. Zločin genocida podrazumijeva potpuno ili djelimično uništenje nacionalne, etrničke, rasne ili vjerske skupine koje je, i u pripremi i izvršenju zločina, vršeno sa specijalnom namjerom i posebno ako ih je određena država, u okviru svojih genocidnih projekata, planirala. Zločin nad Jevrejima – holokaust i genocid nad Bošnjacima su zločini genocida koji su pripremile, planirale i organizirale dvije države, Hitlerova Njemačka (holokaust) i Miloševićeva Srbija (genocid nad Bošnjacima).

U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu, ali i danas, planeri i izvršitelji zločina genocida su nastojali, da uzroke i posljedice zločina genocida "ublaže" zamjenom za sintagmu "etničko čišćenje". U pravnom tumačenju "etničko čišćenje" se tretira zločinom protiv čovječnosti i međunarodnog prava, a ne zločinom genocida. U studiji "O SRPSKOM VELIKODRŽAVNOM PROJEKTU" (Kongres Bošnjaka Sjeverne Amerike, *18. maj 2009., http://www.bosniak.org*), prof. dr. Smail Čekić konstatira, između ostalog, da su srpski nacionalisti istakli da je u "Republici Bosni i Hercegovini vođen građanski rat,

karaktera zločina. Sud je institucija koja, u skladu sa normama pravnih nauka, ocjenjuje da li su izvršeni zločini planirani i realizirani sa *posebnom namjerom djelimičnog ili potpunog uništenja druge grupe zaista zločini genocida.* Iako je pravna procjena postojanja ili nepostojanja specijalne namjere za djelimično ili potpuno uništenja grupe isključivi uvjet donošenja presude o krivici, ipak to ne znači da se procjene eksperata drugog profila, posebno forenzičkih psihologa, mogu zanemariti. Zapravo, osim historičara "sve je više stručnjaka za društvene nauke, koji, polazeći od svojih disciplina i kroz primenu različitih teorijskih principa, proučavaju (aspekte) genocida i drugih zločina uperenih protiv određenih grupa. Među njima su politikolozi, sociolozi i antropolozi, kao i kriminolozi, psiholozi i psihijatri. Pored toga, postoji ogromna literatura, čiji su autori osobe koje su preživjele genocid, očevici i posmatrači, a ima i izuzetno dobrih studija koje se bave različitim aspektima ove teme, čiju su autori dobro obaviješteni novinari, pravnici i pripadnici drugih profesija". (Ton Zwaan 2005.). Sigurno je da njihove procjene ne mogu zamijeniti pravnu, primarnu i konačnu, procjenu, ali je sigurno da je mogu učiniti pouzdanijom. Forenzički psiholozi svoje sudove baziraju na poznavanju psiholoških osobenosti namjere ustvari njenih *kognitivnih, emotivnih i konativnih dimenzija.* Psihološki indikatori namjere se mogu identifikovati u svim kažnjivim oblicima zločina genocida: u pripremanju, planiranju, podsticanju, saučesništvu, načinu izvršenja pa, čak, i u verbalnim i neverbalnim vidovima ponašanju izvršitelja zločina genocida nakon izvršenja. Pokazatelji namjere su, nakon izvršenja genocida, vidljivi u *poricanju genocida*, zapravo u manifestnim i latentnim vidovima ispoljavanja odbrambenih mehanizama ličnosti.

Psihološka tumačenja biti "specijalne namjere"

Psiholozi su saglasni da je namjera važan psihološki proces. Namjera pokreće i usmjerava ponašanje čovjeka. O namjeri se govori kao svjesnoj

---

unutrašnji sukob između tri strane, a ne zločin protiv mira, odnosno klasična oružana agresija (međunarodni oružani sukob) Srbije i Crne Gore (Savezna Republika Jugoslavija na Republiku Bosnu i Hercegovinu) te, umjesto genocida, koriste pojam i termin "etničko čišćenje", u kome su sve tri strane (podjednako) vršile zločine, pri čemu jedni negiraju postojanje srpskog velikodržavnog projekta, a drugi mu odriču odredbu fašističkog i zločinačkog karaktera."

težnji, kao voljnoj, svrsihodnoj spoznajnoj, emocionalnoj i motivacionoj aktivnosti. Sinonimi namjere – *naum, svrha, htjenje*, *usmjerenost i, posebno, intencija* – ukazuju na intrinzična svojstva subjekta koja su u odnošajnom odnosu sa izvanjskom stvarnošću. U savremenoj psihologiji terminom *intencija se* šire i preciznije definiraju psihološke dimenzije *namjere.* U psihološkim rječnicima, publiciranim i u ranijim i u sadašnjim etapama razvoja psihologije, definiraju se dva psihološka pojma - intencija i objektivna intencionalnost. Mišljenja smo da je dublje razumijevanje, pravno iskazane, sintagme "posebna namjera" moguće ostvariti upoznavanjem intrinzičkih i ekstrinizičnih značenja sadržanih u terminima *intencija i objektivna intencionalnost.* Značenje intencije: usmjerenost jasne svijesti na cilj, potreba da se poduzme aktivnost u pojavi okolnosti (situaciji, događaju) prema kojoj postoji unutrašnja usmjerenost, imanentno svojstvo svakog svjesnog procesa povezanog sa izvanjskim – reljefno ukazuju na smisao psihološkog određenja namjere.

Za ilustraciju psihološkog tumačenja namjere prezentirat ćemo dva tumačenja izraza "namjera", sadržane u dva rječnika, u kriminalističkom i psihološkom. Duško Modly i Nedžad Korajlić u svom, vrlo obuhvatnom i preciznom kriminalističkom rječniku važnih kriminalističkih pojmova, definiraju izraz "namjera" psihološkim terminima: " namjera je takav psihički odnos počinitelja prema djelu i posljedici gdje pored izravne namjere postoji i predodžba o nekim daljnim posljedicama djela. To je psihički pokretač odluke o izvršenju djela. Predodžba počinitelja o posljedici ne ograničava se samo na neposrednu posljedicu djela, već obuhvaća i neke daljne posljedice koje upravo i čine stvarni sadržaj njegovog htijenja u vezi sa krivičnim djelom, npr. namjera pribavljanja protupravne imovinske koristi kod krađe" (Modly D., Korajlić N. , 2002.). Ž. Trebješanin u REČNIKU PSIHOLOGIJE (2001) ističe da je intencija (intentio) "težnja ka nečemu, namera, upravljenost na neki predmet ili cilj. Kod svesnih psihičkih akata, ali i kod ponašanja, postoji imanentna intencija, upravljenost ka nečemu izvan njih" (Trebješanin Ž., 2001.). Autor ističe da pored svjesne, voljne intencije postoji i *nesvjesna* [3], nenamjerna intencija.

[3] U kontekstu problematike koju razmatramo, pod pojmom "nesvjesna intencija", podrazumijevamo svjesno potisnuta, "zaboravljena" uvjerenja, neiskazana unutrašnja emotivna stanja, potrebe "koje čekaju povoljne okolnosti da se ispolje". Izjava zločinca Mladića u Srebrenici je očevidni pokazetelj, kako dugo potiskivana želja za osvetom "Turcima", ustvari kako jedno latentno, nesvjesno, psihološko stanje "prerasta" u svjesno stanje, u stanje masakra i ubijanja nedužnih Srebreničana kao odmazda za "zločine

Smjer i intenzitet subjektivne intencionalnosti (unutrašnja namjera) se manifestira i u objektivnim indikatorima. U sudskoj praksi se analizira relacija između objektivnog događaja i subjektivne namjere. Forenzički psiholozi ukazuju na poteškoće i probleme s kojima su, u nastojanju utvrđivanja odgovornosti, suočene sudije. Psihološki izvori poteškoća su sadržani u nemogućnosti prepoznavanja i klasificiranja objektivnih indikatora koji jesu (ili za koje se pretpostavlja) da su pokazatelji unutrašnje intencionalnosti (namjere) osumnjičenih osoba. Psihološka analiza karaktera i načina izvršenja krivičnog djela je, ustvari, ocjenjivanje ponašanja izvršitelja krivičnih djela na osnovu *kriterija objektivne intencionalnosti*. Stručna analiza će, najvjerovatnije, pokazati da li je objektivni događaj (naprimjer, jedno teško krivično djelo) ishod subjektivne namjere ili je, pak, sticaj drugih okolnosti? Da li je izvršenom krivičnom djelu predhodila duža psihološka priprema, u kojoj je subjektivna intencija "sazrijevala" i "obogaćivala" se istinitim ili lažnim informacijama, u kojoj su aktivirane emotivne pobude i misaono razrađeni postupci koji dovode "uspješnom" ostvarenju pripremanog djela? Ako nije, da li je moguće pretpostaviti da su slijed vanjskih događaja i aranžirana psihosocijalna propaganda usmjerili ponašanja potencijalnih izvršitelja kriminalnih djela, najčešće, u pravcu usmeno nagovještenih ciljeva političkih ili vojnih centara moći?

Neodgovornost za zločin genocida zločinaca - razlog nevoljnosti žrtava za pomirenje

Samo neke argumente, sadržane u Tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore, Međunarodni sud pravde je, u toku procesuiranja i donošenju konačne Presude, tretirao dokazima za postojanje specijalne

---

dahija". U dinamskoj psihologiji je, između ostalog, ukazano da verbalno ili ispoljeno ponašanje su jasni pokazatelji nesvjesnih težnji, namjera, pobuda. Genocidna ponašanja pojedinaca, grupa pojedinaca, institucija ili država mogu se pouzdanije objasniti i na ovim, nažalost, zanemarenim psihološkim mehanizmima koji uvjetuju osobna ponašanja pojedinaca. U okolnostima zločina genocida u Srebrenici, genocidna ponašanja Ratka Mladića mogu se tumačiti ne samo njegovim potpunim prihvaćanjem srpskog velikodržavnog projekta, već i postojanim, ali dugo potiskivanim nacionalističkim, uvjerenjima.

namjere. Argumenti, koji pokazuju da je zločin genocida nad Bošnjacima izvršen na cijeloj okupiranoj teritoriji Bosne i Hercegovine i da su Srbija i Crna Gora neposredno odgovorna za njih, su *osporeni* jer, navodno, nisu izvršeni "u prisustvu bilo kakve namjere." Očito je, također, da je Međunarodni sud pravde odbio da razmatra ključne dokumente (o čijem postojanju je bio upoznat) koji uvjerljivo pokazuju da je "Savezna Republika Jugoslavija direktno ili korištenjem svojih surogata prekršila i da krši Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, djelimično uništavajući i nastojeći da uništi u cjelini nacionalne, etničke ili vjerske grupe u okviru ali i izvan teritorije Bosne i Hercegovine, uključujući posebno muslimansko stanovništvo...." (Presuda, 2008., str. 108). Važni dokumenti su "preuređeni" ili "zatamnjeni " jer su ti dokumenti "odlukom Vrhovnog saveta odbrane SRJ/VSOJ, klasificirani kao vojna tajna, a povjerljivom odlukom Vijeća ministara Srbije i Crne Gore proglašeni su pitanjima od interesa za nacionalnu sigurnost" (Presuda, 2008., str. 108). Pravna i pravedna opravdanost zahtjeva je jasno izrečena i u prezentiranju argumentacije pomoćnika zastupnika Podnosioca tužbe. Zastupnik Podnosioca tužbe je istakao da "Srbiji i Crnoj Gori ne bi trebalo dopustiti da odgovori na naše citiranje preuređenih dokumenata, ukoliko Podnosiocu tužbe i Sudu istovremeno ne dostave kompletne nepreuređene verzije svih stenografskih izvještaja kao i *svih* zapisnika VSOJ. U protivnom Srbija i Crna Gora bili bi u velikoj prednosti u odnosu na Bosnu i Hercegovinu kada se radi o dokumentima koji su, očigledno, a ne samo u očima Tužene strane, direktno relevantni za dobijanje ili gubljenje ovoga spora. Mi izričito, gospođo presjedavajuća, zahtijevamo da Sud naloži Tuženoj strani da tako postupi" (Presuda, 2008., str. 108).

Nakon prezentacije argumenata kojim Međunarodni sud pravde "dokazuje" pravnu zasnovanost Presude, razumljivo zašto se Sud nije saglasio sa odlukom Pretresnog vijeća (Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004.) u kojoj je, pravno argumentirano, izrečeno da "postoji dovoljno dokaza da je postojao udruženi zločinački poduhvat, koji je uključivao i članove rukovodstva bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se bosanski muslimani djelimično unište kao grupa i da su njegovi učesnici izvršili genocid u Brčkom, Prijedoru, Sanskom mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom." (Donia, J. R., 2007.). Prihvatajući navode predstavnika Tužene strane pravno prihvatljivim, sudije Međunarodnog suda pravde nisu

pokazali ono što su od njih očekivale žrtve genocida, već su svojim stavovima i ponašanjima, naprotiv, pokazali *osobnu pristrasnost i ovisnost od centara političke moći*. Nepravičnost i nepravednost nije se mogla očekivati od sudija sa izrazito velikim međunarodnim ugledom, ali se ona, nažalost, ispoljila. Intervju [4] kojeg su vodili Thomas Darnstadt i Caroline Schmidt, novinari "Spiegela" sa Christoph-om Fluge, sudijom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY) ukazuje na razliku u definiranju zločina genocida između stava sudije C. Fluge-a i dokazanih činjenica u ranijim sudskim presudama ratnih zločinaca za zločine genocida izvršenih nad Bošnjacima. Njegovu tvrdnju - "striktno govoreći, termin "genocid" je primjenljiv samo na Holokaust" - moguće je protumačiti da Fluege misli da se zločin genocida nije izvršio nad Bošnjacima. S obzirom da je Christoph

[4] Od toka i ishoda suđenja Radovanu Karadžiću žrtve zločina genocida, ustvari od istrajnosti u traženju istine i nepristrasnosti sudija Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY), uveliko zavisi da li će se u potpunosti respektirati najispravniji kriterij u sudskom procesuiranju: pravičnost i pravedenost.

I danas, nakon 14. godina, od izvršenog i dokazanog zločina genocida u Srebrenici, proces poricanja zločina genocida je prisutan. Izrazitije se ispoljava nakon privođenja sudu pravde, glavnog aktera zločina genocida nad Bošnjacima, Radovana Karadžića. Pokušava se i da se zločin genocida poistovijeti sa "masovnim ubistvima", iako je u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida jasno definirano njegovo značenje. Poricanje, modeliranje, razvodnjavanje, dvosmisleno tumačanje je moguće očekivati od ideologa i izvršitelja zločina genocida, ali ne i od istaknutih međunarodnih sudija. Neshvatljivo je da sudija Christoph Fluge, upravo u toku očekivanja početka procesuiranja Radovana Karadžića, na konstataciju novinara "Spiegela" - "eksperti u međunarodnom pravu nisu jednog mišljenja po pitanju da li su masakr u Srebrenici može definisati kao genocid", se pita:" da li nam treba pojam genocida da opišemo takve zločine. Zašto uopšte podvlačimo tu razliku? Da li je zločin imalo nepravedniji kada je grupa ljudi ubijena iz nacionalnih, etničkih, rasnih ili vjerskih razlloga, kako to stoji u našem Statutu, nego jednostavno zato što su svi ljudi bili na istom mjestu? To je često bio slučaj u Staljinovoj borbi sa takozvanim kulacima u Ukrajini." Na drugu konstataciju novinara "Spiegela" da to ne bi palo pod elemente zločina genocida, C. Fluge obrazlaže svoje mišljenje riječima: " Zbog toga mislim da bismo morali razmotriti novu definiciju zločina. Možda bi termin "masovno ubistvo" eliminisao neke od teškoća s kojima se suočavamo u kontekstu pravnih definicija. On bi bio primjeren u Kambodži, gdje su Kambodžanci ubili velike brojeve Kambodžanaca. Kako biste to nazvali? Samoubilački genocid"? Sociocid?

Striktno govoreći, termin "genocid" je primjenljiv samo na Holokaust." (Izvor: http: //www.spiegel.de/international/spiegel/0.1518.635205.00.html).

Fluge sudija Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju znači osporavanje onoga što se normalno očekuje od ishoda procesa suđenja Radovanu Karadžiću. Činjenice koje su prezentirane Sudu uvjerljivo govore da je Radovan Karadžić *pripremao, planirao i naredio izvršenje zločina genocida nad Bošnjacima i to ne samo u Srebrenici već na cijeloj okupiranoj teritoriji Bosne i Hercegovine.* Sumnja u moguće ispoljavanje pristrasnosti sudije C. Flugea u toku skorog suđenja Radovanu Karadžiću za izvršeni zločin genocida nad Bošnjacima zasnovana je i na njegovom poistovjećenju "masovnog ubistva" sa zločinom genocida. Značajnu razliku između ovih krivičnih djela je, davne 1944. godine, uvidio Raphael Lemkin. U Drugom svjetskom ratu, u tumačenju ratnih zločina, mnogo je korišten termin "masovna ubistva". Raphael Lemkin je zapazio pojavu novog zločina koji se ne može opisati sintagmom "masovno ubistvo", jer je činjen isključivo iz nacionalnih, rasnih i vjerskih pobuda. Ustvari na teritorijama koja su okupirali nacisti najviše su ubijani Jevreji, oba pola i svih uzrasta, samo zato što su bili Jevreji, negermanske rasne, nacionalne i vjerske skupine. Koncem dvadesetog stoljeća, ideolozi i izvršitelji velikosrpskog državnog projekta, su nastojali da, vojnom silom, unište Bošnjake isključivo iz nacionalnih (srpskih) i vjerskih (pravoslavnih) pobuda. Iako su zločini nad Jevrejima i Bošnjacima činjeni u dva različita vremenska perioda, ipak su oni, očito je, jednaki po svom karakteru – oni su zločini genocida.

Florence Hartman, izvanredan poznavalac načina procesuiranja i ličnosti sudija Međunarodnog suda pravde, ističe da žrtve i svjedoci traže od ICTY da istraju na istraživanju istine i da u "punoj mjeri iskoriste spoznaje prikupljene tijekom svojeg rada, kao u "slučaju Milošević"[5], jer ako, naprotiv, ICTY oslabljen Miloševićevom smrću, neuhićinjem Karadžića i Mladića i svojim skorim zatvaranjem, koje je nametnulo pet velikih sila Vijeća sigurnosti, bude doprinosio razdvajanju ili brisanju svojih ključnih spoznaja i uklanjanju istina koje smetaju, Milošević bi tada mogao odnijeti posmrtnu pobjedu" (Hartman, F., 2007., str. 103). Florence Hartmann smatra da je odluka Međunarodnog suda pravde od 26. februara 2007. uvjerljivi pokazatelj ove opasnosti. Za genocid u Srebrenici Međunarodni sud je

[5] Vidi: MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI – MEĐUPRESUDA HAŠKOG TRIBUNALA OD 16. JULA 2004, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2007.

oslobodio Srbiju kao državu "svakog sudioništva u pokolju" iako prikupljeni dokumenti govore suprotno. Ustvari, "Srbija se ne može smatrati odgovornom za djela Srba u Bosni zato što ima uticaja na svoje susjede ili zato što im je davala "značajnu pomoć" na političkom i vojnom polju. Čak i da im je poslala specijalne jedinice ili druge trupe kao pojačanje. Sud nisu uvjerili ni dokazi koji su mu predani da je Beograd dao podršku znajući o čemu je riječ ili da je htio da se dogodi baš taj pokolj, a naročito da je želio njegov uništavajući učinak" (Hartmann F., 2007., str. 103). Florence Hartmann tvrdi da je Carla del Ponte, u aprilu 2007. godine, istakla da "bez nepročišćene verzije tih dokumenata ne bismo mogli računati na osudu Miloševića za genocid ..., a bez originalne verzije sjednica Bosna neće moći zatražiti od ICJ poništenje presude i ponovno otvaranje slučaja" (Hartmann F., 2007., str. 105).

Vidljivo je i iz drugih dokumenata da bi Presuda bila primjerenija predmetu Tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore da je Sud razmatrao sadržaje Zapisnika i strenografskih zabilješki sastanaka VSOJ SRJ. Postupak Suda, očito je, nije "nanio štetu nacionalno bezbjednosnim interesima Srbije i Crne Gore", kao ni "njihovom vitalnom nacionalnom interesu", ali je svjesno zanemario pravno opravdane zahtjeve Bosne i Hercegovine. Žrtve i očevidci genocida su vjerovali u nezavisnost Međunarodnog suda. *Vjerovali da su sudije motivirani potrebom istraživanja i dokazivanja istine, a ne osobnim ili, šire, političkim interesima određenih država*. Očekivali su presudu državi Srbiji koja je, argumentirano govoreći, realizirala genocidni plan o uništenju Bošnjaka, a shvatili su, nakon prezentirane Presude, da su štitili "dželata a ne žrtvu." Ovih namjernih promašaja Suda svjesna je i Florence Hartmann koja uvjerljivo pokazuje šta može i šta treba učiniti svaki nezavisni sud. "Svaki stvarno nezvisni sud – naglašava F. Hartmann – bio bi napravio sve što je bilo u njegovoj moći da pokuša dobiti te dokumente koji, više nego išta drugo, rasvjetljavaju spor u kojem je bio pozvan suditi. Odbivši primijeniti član 49. Statuta i zatražiti izravno od Beograda da mu preda ključne dokumente, ICJ je popustio pred pritiscima velikih sila koje su se suprostavljale osudi Srbije, među njima Velika Britanija, koja je više godina bezuspješno pokušavala nagovoriti Bosnu i Hercegovinu da povuče tužbu." (Hartmann F., 2007., str. 105).

Psihološke posljedice nepravedne presude su dalekosežne. Nepovjerenje prema pravnim institucijama se povećava, osjećanje nepravde se

širi, strah od porasta bezakonja se prihvaća uvjerljvije i očaj žrtvi se produbljuje. Podstrekači i izvršitelji genocida se osjećaju sigurnijim, doživljavaju svoja zlodjela pravednim djelima. *Država Srbija ne smatra sebe krivom za genocid, iako je kriva, rasterećena je bojaznosti od plaćanja ratne odštete, ohrabrena je za nastavak genocida drugim načinima i "shvatila" je da će, sa povećavanjem vremenskog razmaka, postepeno rasti zaborav na strahotne dane genocida*. Nepravedna Presuda Međunarodnog suda pravde, općenito rečeno, smanjuje osjećanje odgovornosti planera i izvršioca zločina genocida za učinjena zlodjela sadržana u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida s jedne strane i slabljenje motivacije žrtava genocida za pomirenjem, s druge strane.

Psihološki pokazatelji specijalne namjere za zločin genocida

Pravno dokazivanje specijalne namjere za uništenje nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine (postojanje namjere izvan svake sumnje) je izuzetno složena i visoko profesionalno zahtjevna obaveza sudija. Istrajno praktikovanje standardnih sudskih postupaka u dokazivanju postojanja namjere "izvan svake sumnje" (analiza vjerodostojnih dokumenata, analiza iskaza, iskaza svjedoka, analiza eksplicitne i implicitne sadržine izjava vrhovnog rukovodstva, naredbi vojnih starješina i drugi, mogući indikatori namjere) su od prioritetne važnosti. Iako su odluke sudija o postojanju dolus specijalis "izvan svake sumnje" konačne i presudne, ipak to ne znači da se sudije ne trebaju konsultirati, u toku procesuiranja i donošenju presude, sa ekspertima drugog profila. Savremena pravna teorija i sudska praksa ukazuje na značajnu ulogu koju, u procesima suđenja za krivična djela, imaju forenzički i socijalni psiholozi.

Psihosocijalna analiza procesa pripreme (posebno neposrednog i javnog podstrekavanja), planiranja i vršenja zločina genocida nad Bošnjacima, nedvojbeno ukazuje na postojanje specijalne namjere za te zločine. Od primjerenog psihosocijalnog analiziranja napisanih i (ili) usmeno izrečenih sudova uveliko zavisi uvid u psihosocijalne indikatore posebne namjere (intencije). Iz ranijih interpretacija je vidljivo da je *namjera*, u svojoj biti, svjesna usmjerenost ka nekom cilju. Specijalna namjera koja uvjetuje zločin genocida je, za razliku od drugih prilika zločina, složenija, specifičnija

i suptilnija. Složena je, jer je utemeljena na: *spoznaji svrhe (objektivna intencionalnost), na unutrašnjem, emotivnom doživljaju (subjektivna intencija) i na visokoj motviranosti za zločin genocida.* Specifična jer je usmjerena na potpuno ili djelimično uništenje članova grupe drugog nacionalnog, etničkog i (ili) religijskog identiteta. Suptilna je, jer njene smjerove nije moguće identifikovati samo na osnovu *jasno izrečene intencije*, već i na iznalaženju dubljih, unutrašnjih procesa u ličnosti, kojih, ponekad, nisu svjesni oni koji su vršili zločine genocida, koji su ih organizirali ili, pak, koji su izdavali naređenje za izvršenje ovih, zaista grozomornih, kriminalnih djela.

Psihosocijalne pokazatelje posebne namjere moguće je utvrditi: (1) u činjenicama koje ukazuju na različite pobude i različita ponašanja izvršitelja krivičnih djela zločinu genocida i (ili) masovnih zločina; (2) u ispoljenim psihosocijalnim vidovima ponašanja tvoraca i sljedbenika velikosrpskih državnih pretenzija i (3) u sadržaju i načinu propagiranja (posebno u elektronskim i printanim sredstvima masovnog komuniciranja). U masovnim medijima su potencijalnim agresorima pripisivane čestite i opravdane namjere a budućim žrtvama, Bošnjacima su, pak, pripisivane najgore osobine i zločinačke pobude. Seriozna psihosocijalna analiza pismeno ili usmeno izrečenih vrhunskih, državnih, vojnih, naučnih i (ili) vjerskih gledišta o percipiranom ili stvarnom položaju "nebeskog naroda", unutar i izvan granica Srbije, vrste i učestalosti upotrebe riječi, sintagmi i simbola genocidnog značenja (osveta, mržnja, prijetnje, priprema zločina nad Srbima, "uzvišenost pravoslavlja" i drugih, emotivno obojenih poruka) ukazuju na psihološke pokazatelje genocidne namjere srpskih ideologa. Ideolozi, sljedbenici i neposredni izvršitelji zločina genocida su nastojali da javnim frazama o "pravednosti", "dobronamjernosti" i "iskrenim uvažavanjem" osobnih, etničkih i vjerskih osobina drugih grupa prikriju stvarne, agresivne i genocidne namjere. Vidljivo je i da su se, u prikrivanju vlastitih namjera, često koristili prividno istinitim i dvosmislenim porukama. Podstrekači i izvšitelji zločina genocida su, takođe, otvoreno i (ili) prikriveno, obezvređivali, ponižavali i negirali vrijednosti grupe (Bošnjake), koju namjeravaju "potpuno ili djelimično" uništiti osporovali su njen nacionalni, etnički i (ili) religijski identitet i u ostvarivanju planiranih ciljeva, dosljedno tome, zagovarali metode progona, mučenja i ubijanja. Dosadašnji slučajevi masovnih ubistava pokazuju, čak, da su vlastodršci, hunte ili organizirane grupe ubijale pripadnike vlastite nacionalne, etničke, vjerske ili rasne skupine.

Aspekti namjere u sadržaju i načinu propagiranja zločina genocida

Propaganda, u fazi priprema i planiranju agresije i genocida bila je usredsređena: (1) na psihološka stanja i procese koji se odigravaju unutar ličnosti pojedinca, (2) na relacije između pojedinaca i institucija unutar svoje etničke i vjerske grupe (sloja) i (3) na odnose između "nas" i "njih", ustvari na odnose između potencijalnog agresora (Srba kao "nebeskog naroda") i viktimizirane skupine (Bošnjaci). Usmjerenje propagande na osporavanje personalnog identiteta Bošnjaka je zasnovano na želji ideologa agresije i genocida da se, moralnom degradacijom istaknutih bošnjačkih intelelektualaca, "olakša" planirani proces uništenja Bošnjaka kao skupine. U homocidnim projektima, korišteni su "primjereni" psihosocijalni postupci. Propagatori su, u strukturama ličnosti istaknutih bošnjačkih intelektualaca, "otkrivali" razloge njihove "zle prirode" i "neprijateljskih" namjera prema Srbima. Njihovi "neprijateljski stavovi" nisu utemeljeni na na "objektivnoj istini", već su izraz njihovih "osobnih frustracija" i "kompleksa inferiornosti."

Ideolozi velikodržavnog projekta su, u procesu propagiranja svojih agresivnih i genocidnih planova, nastojali da uvjere svoje građane u potrebu i važnost ostvarivanja Projekta. Propagandnim postupcima je nastojano da svaki Srbin uvidi da je "duhovno velik" samo zato što je Srbin i što osobno "pripada nebeskom narodu". Ni jedan od pripadnika drugog naroda (bošnjačkog ili hrvatskog naroda) ne posjeduje karakterne osobine koje su svojstveni Srbinu. Srbin je u osobinama časnosti, plemenitosti i duhovne uzvišenosti uvijek "iznad" njih. Tradicionalna "odanost vođi" ga je, u ranijim epohama, dovodila do "pobjede", a i sada ga vodi, ka istom cilju.

Propagatori genocidnih namjera Slobodana Miloševića i njegovih sljedbenika su uočili da je *pripisavnje krivice drugima*, za tadašnja ekonomska i društvena krizna stanja, izvanredno "pogodna" okolnost za izazivanje straha od drugog. Znali su da, u kriznim okolnostima, strah, neizvjesnost i indidualna nesigurnost povećava potrebu za identifikacijom sa svojom etničkom grupom. Krizne situacije uvjetuju promjenu mišljenja većine o sebi i drugim, dovodi do porasta samoobmana, nekritičkog mišljenja i stereotipa. "Iznalaženje" većih razlika nego što stvarno postoje između srpskog i bošnjačkog naroda, pridavanje većih vrijednosti svom narodu a umanjivanje mogućih vrijednosti drugom narodu su snažni psihološki

podsticaji u kriznim, destruktivno i genocidno konstelarnim okolnostima, za učinkovitije destruktivno djelovanje "srpskim svetinjama" opčinjenih masa. Vrhovno državno rukovodstvo Srbije, u toku psihosocijalne pripreme masa za agresiju, ukazalo je "najbolji izlaz" iz stanja opće i posebne neizvjesnosti, u primjeni mjera kažnjavanja naroda koji je jedini "kriv" za sve, povjesne i sadašnje nevolje Srba. Porast javno izricanih stereotipa – "balije", "poturice", izdaja "Srba islamske vjeroispovijesti" i slično - jasno pokazuje ko su "krivci". Očito je, da su ideolozi "nebeskog naroda", korištenjem stereotipa, nastojali uvjeriti građane Srbije u potrebu radikalnog ostvarenja srpskog, velikodržavnog projekta.

Neistrajnost u dokazivanju istine o zločinu genocida

Konstatacija Međunarodnog suda pravde da se genocid nad Bošnjacima ne može dovesti u vezi sa postojanjem *specijalne namjere (dolus specialis)* Države Srbije i Crne Gore nije utemeljena na stvarnim materijalnim i personalnim činjenica, već je plod *pravne neistrajnosti* sudija Međunarodnog suda pravde u dokazivanju istine o zločinu genocida izvršenom nad Bošnjacima. Iako, u toku procesuiranja, nisu *analizirani* svi značajni dokumenati (posebno zapisnici i stenografske bilješke sa sjednica Vrhovnog vijeća odbrane Jugoslavije), ipak se moglo, i na osnovu dokumenata koja su bila na raspolganju Sudu, *dokazati* postojanje posebne namjere za izvršeni zločin genocida u Bosni Hercegovini. Presuda je, neosporno, ishod, ne samo objektivno analiziranih vjerodostojnih dokumenata, već i individualnih sudijskih uvjerenja. Osobne crte ličnosti sudije određuju karakter sudijskog uvjerenja. Forenzički i socijalni psiholozi ukazuju na mogući uticaj referentnog okvira[6] u procjenjivanju dokume-

[6] U naučnoj psihologiji sintagma "referentni okvir" ili "sistem referencije " se koristi u objašnjavanju uticaja lličnosti na tačnost procjenjivanja događaja, pojava i ponašanja drugih ljudi. U procjenjivanju se, procjenjivač oslanja na stavove, standarde, norme, uvjerenja koja, u svakoj ličnosti postoji. Referentni okvir je "širi sistem pojmova, propozicija, stavova, normi ili standarda na koji se, često nesvesno, oslanja ili poziva onaj ko procenjuje ili tumači neku pojavu, svojstvo, predmet ili ličnost ....." (Žarko Trebješanin, REČNIK PSIHOLOGIJE, Stubovi kulture, Beograd, 2001.). Referentni okvir je "1. standard po kojem neko ocjenjuje neke događaje, situacije ili objekte i donosi zaključke o

ntacije koja je stajala na raspolaganju Sudu. Očito je, da bi objektivna, pravno konzekventna i individualno nepristrasna procjena dovela do pravičnije i pravednije Presude. Argumentacija o postojanju odnosno nepostojanju specijalne namjere za zločin genocida, prezentiranoj u izrečenoj Presudi, nije uvjerljiv pokazatelj da je svaki sudija Međunarodnog suda pravde ostvario u potpunosti svoju visoku, ljudski vrlo složenu i odgovornu, pravnu funkciju. Da li su sudije (ali očito je ne svi), u svojim individualnim uvjerenjima, ispoljili osobnu pristrasnost, pouzdan odgovor nije moguće dati, ali je vidljivo, posebno iz sadržaja izdvojenih mišljenja pojedinih sudija, da se postojanje pristrasnosti ne može ni pravno ni psihološki osporiti. *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda Awn Shawkata Al-Khasawneha* nedvojbeno ukazuje da se u izboru metoda analiziranja i načina procjenjivanja činjenica mogu uočiti elementi pristrasnosti. U Zaključku izdvojenog mišljenja, Awn Shawkat Al-Khasawneh konstatira da je Sud "oslobodio Srbiju odgovornosti za genocid u Bosni i Hercegovini, osim odgovornosti za nesprečavanje genocida u Srebrenici. Sud je ostvario ovaj nevjerovatni rezultat, suočen sa obiljem uvjerljivih dokaza u suprotno. Taj je rezultat, međutim, proizvod kombiniranja metoda i tehnika koje je Sud usvojio, a koje nisu mogle dovesti do tog rezultata. Prije svega, Sud je odbio informirati se o dvostrukim pitanjima namjere i pripisivanja, koji predstavljaju elemente koje je najteže dokazati u zločinima genocida i za državnu odgovornost za taj zločin. Istovremeno, Sud je odbio pretočiti svoje zapažanje odbijanja da se otkriju preuređeni materijali u konkretne korake u vezi s teretom i standardom dokazivanja, čime je doveo podnosioca Tužbe u izuzetno nepovoljan položaj. To nije bilo dovoljno, već je postavljen vrlo visok prag za kontrolu, a koji nije bio u skladu s činjenicama ovog spora niti sa relevantnom sudskom praksom MKTBJ. Sud iako nije uvažio kompleksnost zločina genocida, po definiciji, kao i potrebu sveobuhvatnog pristupa prilikom razmatranja tijesno povezanih činjenica, uloge generala Mladića i Škorpiona u Srebrenici, koji predstavljaju krunski primjer. Štaviše, tamo gdje

---

njima. 2. U području *procjenjivanja* (drugih ljudi, situacija, intenziteta nekog podražaja, kvaliteta i drugih karakteristika podražaja), r.o. je ona unaprijed zadana ili subjektivno postavljena veličina koja služi kao "referenična", dakle "osnovna" i s kojom se ostale veličine uspoređuju" (Boris Petz i et: PSIHOLOGIJSKI RJEČNIK, Naklada Slap, Zagreb 2005.)

se određene činjenice nisu uklapale u zaključke Suda, one su odbačene bez ikakavog opravdanja, a jedan takav primjer je i izjava nove Vlade Srbije. Uvjeren sam da, kada se radi o Srebrenici, odgovornost SRJ kao glavnog učesnika ili kao saučesnika dokazana je na osnovu činjenica i prava. Smatram, također, u odnosu na druge dijelove Bosne i Hercegovine, da je Sud koristio adekvatnije metode ocjenjivanja činjenica, došao bi, najvjerovatnije, do pozitivnih nalaza u pogledu međunarodne odgovornosti Srbije" (Presuda, 2008, str. 26.)

Nepristrasna interpretacija dokumenata koja je prikupio Podnosilac tužbe i to ne samo od sudija, već i od eksperata drugog profila, bi nedvosmisleno ukazala na odgovornost države Srbije i Crne Gore za izvršeni zločin genocida nad Bošnjacima. Dr. Ton Zwaan, vanredni profesor Centra za izučavanje holokausta i genocida Univerziteta u Amsterdamu je, u toku svjedočenja, istakao da ideologija ima presudnu ulogu u pripremi i vršenju genocida. "uključujući razne vrste ekstremnog nacionalizma, koje dehumanizuju ciljnu grupu, koristeći takođe kolektivno historijsko pamćenje (gdje je to moguće) u nastojanju da se napravi atmosfera podjele na "njih" i na "nas". (MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI - MEĐUPRESUDA HAŠKOG TRIBUNALA, od 16. juna 2004. str. 140). Dr. Ton Zwaan uočava i važne psihološke činjenice vezane za različite motive pojedinaca ali oni, u procesu introjekcije ideologije, prihvataju njene opće intencije i, na taj, način osmišljavaju i opravdavaju svoje buduće genocidno djelovanje. Od posebne važnosti je i naučna spoznaja i uvjerenje dr. Zwaana da je zločin genocida ishod državnih pretenzija i planova i da, zapravo, ne nastaje "odozdo", već uvijek "odozgo". Psihosocijalna analiza sadržaja, zvaničnih i prigodnih izjava najodgovornijih srpskih i crnogorskih rukovodilaca, je reljefna potvrda psiholoških indikatora posebne namjere (konstantna upotreba određenih termina, optužbe Bošnjaka za poteškoće srpskog naroda, reaktiviranje mitoloških simbola o mučenju i ubijanju Srba od strane Turaka, osporovanje nacionalnog identiteta Bošnjaka itd.).

U Presudi je, između ostalog, istaknuto da je genocidna namjera *conditio sine qua non* zločina genocida. U pravnom tumačenju posebne namjere sadržani su i elementi psihološke interpretacije. Naglašava se da zločin genocida "karakterizira subjektivni element – namjera da se uništi nacionalna, etička, rasna ili vjerska grupa kao takva - element koji predstavlja *diferentia specifica* po kojoj se genocid razlikuje od drugih međunarodnih

zločina s kojima dijeli suštinski isti subjektivni element" (Presuda, 2008., str. 55) da genocidna namjera "nije jednostavno zločinački um, već um svjesno usmjeren ka uništenju vjerske, etničke, nacionalne ili rasne grupe kao takve" (Presuda, drugi dio, 2008, str. 57) da je karakterizira i element "svrsishodne i aktivne volje" i da "svijest o prirodnim i predvidljvim posljedicama učinjenih djela nije *per se* dovoljna da predstavlja namjeru uništenja." (Presuda, drugi dio, 2008, str. 57.) Psihološki je sporno neprihvatanje *znanja* bosanskih Srba o štetnim posljedicama koje će imati ubijanje muških zatvorenika namjerom, jer "znanje ili "upoznatost" je jedna stvar, a namjera "druga". "Znanje" ili "upoznatost" kao pasivni, intelektualni element namjere predstavlja *dolus generalis.*

Dok *dolus generalis* zahtjeva da počinilac ima namjeru prouzrokovati izvjesne posljedice ili je svjestan da će se to dogoditi u normalnom slijedu događaja (član 30 (2b) Statuta MKTBT), *dolus specialis* zahtjeva da počinilac jasno namjerava postići taj rezultat ili jasno nastoji izvršiti djelo za koje je optužen. Prema tome, razlika je u aktivnom voljnom elementu koji je prvenstveno kod posebne namjere kao subjektivni konstruktivni element zločina genocida." (Presuda, 2008, drugi dio, str. 117). Tačno je da svako znanje o cilju nije dokaz namjere. Međutim, ako je znanje o svrhi djelovanja zasnovano na uvjerenju da je istinito, ako se može racionalno sagledati njegova opravdanost i ako su stvarni ili izmišljeni podaci o aspektima cilja "uvjerljivi" za jednu osobu onda je moguće pretpostaviti da će takvo znanje, samo po sebi, postati "aktivni voljni elemenat ".

Vrhunski ideolozi zločina i njihovi istaknuti sljedbenici su, oslonom na "naučne spoznaje", "verificirana životna iskustva" poznatih pojedinaca, "falsifikovana povjesna zbivanja", zloupotrebi fundamentalnih vjerskih učenja i na drugim "izvorima pravih znanja", nastojali da "racionalno" uvjere svoje građane da su proklamirane ideološke koncepcije naučne i povjesne "istine". U državnim planovima, u Memorandumu SAN-a, u vjerskim propovijedima, u školskim programima utkani su, na razne načine, "racionalno opravdani" razlozi: zašto Srbi ne smiju vjerovati pripadnicima nesrpskih skupina, zašto trebaju čuvati "svetu srpsku zemlju" i zašto je nužno, "ako zatreba", i vojnom silom vratiti ono što su drugi, najčešće "prevarama", od Srba stoljećima "otimali".[7]

[7] Prof. dr. Smail Čekić ističe da se u realizaciji "velikosrpske ideologije i politike, koristi nauka/e. Nju jednim imenom možemo označiti kao službena nauka, koja ima zadatak da

Psihološki mehanizmi poricanja genocida

Naglašeno korištenje mehanizama odbrane ličnosti su neki od važnih pokazatelja negiranja genocida. Analiza iskaza haških zatočenika, izrečenih stavova odgovornih pojedinaca i prigodnih izjava "običnih građana" Republike Srpske i države Srbije osporovaju *potrebu i nužnost poricanja genocida*. Mišljenja i ponašanja određenih pojedinaca i skupina pojedinaca iz Srpske Republike, zapravo, pokušavaju da *mehanizmima odbrane ličnosti* (posebno racionalizacijom, projekcijom, obrnutim ponašanjem, regresijom) poreknu izvršenje genocida u Srebrenici. Izjava-vlade Republike Srpske da nije slijedila politiku istrebljivanja, u "međureligijskom ili građanskom ratu", svi su podjednako krivi, genocid je izvršen nad Srbima a ne nad Bošnjacima, izmišljeni genocid je novi pokušaj satanizacije Srba i slično - su reljefne ilustracije korištenja mehanizama odbrane ličnosti u cilju odbijanja sankcioniranja i poricanja genocida u Srebrenici. U saopćenju "ISTORIJSKE I STRATEŠKE OSNOVE REPUBLIKE SRPSKE" kojeg je Milorad Ekmečić prezentirao na naučnom skupu održanom u Banjaluci, sadržana je vidljiva zloupotreba povjesnih člinjenica. On sa "naučnim uvjerenjem" tvrdi da "ako bismo uslovno prihvatili zaključak da je Republika Srpska plod genocida - kao što današnji protivnici mira običavaju da kažu - onda bi ta rečenica morala da glasi da je Republika Srpska plod genocida nad srpskim narodom, a ne na drugim narodima od njega. Republika Srpska je ostatak ostataka srpske etničke zajednice zapadno od reke Drine" (Ekmečić, E., 2007.)

I danas, u izjavama i ponašanjima političkog rukovodstva i istaknutih pojedinaca koji žive u Republici srpskoj ili državi Srbiji ali, nažalost, i u

---

obezbijedi "argumente" kojima dokazuje svoje teze o potrebi izgrađivanja, konstruisanja i formiranja jedinstvene velikosrpske države. U tom smislu naročito se koristi historija, kao nauka i naučne discipline, u kojoj se pojavljuje sve više tzv. historičara sa "novim" argumentima kojima dokazuju i objašnjavaju predhodno navedenu tezu. S ciljem prikrivanja osvajačkog, agresivnog rata protiv Republike Bosne i Hercegovine i zločinačke namjere i genocidnog plana o istrebljenju Bošnjaka, srpski nacionalnosti obamnjuju domaću i međunarodnu javnost svojim lažnim epsko-mitskim tezama o Bosni i Hercegovini kao "srpskoj zemlji" (dijelu "srpskog prostora"), u kojoj "vekovima kao većinsko stanovništvo" žive pravoslavni Srbi, da su muslimansko stanovništvo Srbi islamske veroispovesti" ("islamski Srbi", "muhamendanski Srbi"); da je četnički pokret Draže Mihailovića antifastički i da su (Dr. Smail Čekić: O SRPSKOM VELIKODRŽAVNOM PROJEKTU, 18. maj 2009., http://www.bosniak.org)

izjavama i ponašanjima pojedinaca koji nisu živjeli, niti sada žive u prostorima gdje se desio zločin genocida, zapaža se trend minimiziranja krivice zbog zločina genocida. Trendovi minimiziranja krivice su naročito izraženi u, racionalnom ili iracionalnom, naglašavanju vrijednosti zločina genocida, pomeranju i (ili) difuziji odgovornosti. Tvrde da su zločine vršili ili iz pravednih, patriotskih razloga, ili da su za njih odgovorni drugi a ne oni ili, pak, da su "najviše krive" žrtve, a ne oni koji su zločine izvršili. Ističu, potupno ne samo neprihvatljivo već i ljudskom umu neshvatljivo, da to žrtve "zaslužuju", da je to "njihova sudbina." Ovakva ponašanja su svojstvena najviše podstrekačima i izvršiteljima zločina genocida ali i onima koji su mogli spriječiti sunarodnike, komšije ili rođake u pripremi ili vršenju povređivanja ili ubijanja drugih i to, samo zato, što su druge nacionalnosti ili vjere.

Očekivati od većine onih koji su sa zadovoljstvom progonili, mučili i ubijali Bošnjake, samo zato što su druge nacionalnosti i vjere, javnog izražavanja osjećanje srama, krivice i kajanja, a pogotovo, izražavanja *prezira* prema doktrini zločina genocida i iskreno saosjećanje sa obiteljima žrtava je upitno, a kako vrijeme prolazi, zaista je sve više i *uzaludno.*

Dokaze o uzrocima i posljedicama ostvarivane namjere za zločin genocida ne žele, "ne mogu" ili neće prihvatiti glavni ideolozi genocida i njihovi odani sljedbenci. Zašto? Većina sljedbenika genocidne ideologije Slobodana Miloševića su, na razne načine izrečene intencije - namjere, doživjeli vrlo "prijatnom" i, individualno i nacionalno, vrlo korisnom idejom i akcijom. Upravo zato što je, intencija namjere, duboko usađena u strukturama ličnosti ideologa, podstrekača, izvršitelja genocida koji, i danas sebi i istomišljenicima, stalno iznova "dokazuje" da je genocidni Projekat rukovodstva države Srbije "opravdan" i "pravedan" "projekat, nerealno je očekivati da će, isticanjem značaja osobnih izvinjenja predstavnika države koja je planirala, pripremila i izvršila genocid i izricanjem fraza o potrebi pomirenja, doći do radikalnih izmjena njihovih, na "činjenicama" internaliziranih uvjerenja, o "opravdanosti" zločina genocida.

Žrtve zločina očekuju od pojedinaca koji su izvršili zločin genocida kao i od onih koji su mogli zločin genocida spriječiti a nisu spriječili, da *iskažu i pokažu osjećanje krivice i kajanja*. Ali ne samo osjećanje krivice i kajanja, već i *osudu* onih koji, i nakon presude Međunarodnog suda pravde, poriču zločin genocida u Srebrenici. Žrtve zločina genocida očekuju dokaze

o promjenama u stavovima i ponašanju i to ne samo od rukovodstva države Srbije već i od njenih građana. Progonjeni, zatvarani i mučeni su izgubili povjerenje u druge ljude i svijet, jer su doživjeli ono što nisu mogli očekivati od poznanika, komšija pa, čak, i od prijatelja druge nacije ili vjere. Jer, "kada komšije, prijatelji, ili čak srodnici, ljudi koji govore isti jezik i žive u istom gradu i zemlji, mogu načiniti tako nasilna djela protiv vas i vaše porodice, povjerenje i pouzdanje u ljude i u svijet je narušeno, i trebat će puno godina da se ponovno uspostavi. Sveprisutno osjećanje izdaje nalazi se u kolektivnoj svijesti kao kolektivna trauma." *Žrtva zločina genocida je doživjela nasilje i nepravdu.* Doživjela je "nepravdu i kršenje svojih ljudskih prava, ne samo prema međunarodnom humanitarnom pravu, nego također, što je i mnogo značajnije za njegovo samorazumijevanje, prema standadrdima vlastitog društva. Možda može zaboraviti, ali ne želi zaboraviti. Možda može šutjeti, ali želi imati glas u društvu. Možda može oprostiti, ali ne želi mučitelja osloboditi kazne. Ono što je iskusila, mora biti dio društva i ona ima ohrabrenje u izražavanju indignacije i protesta protiv ranijih i sadašnjih nepravdi. Socijalni oporavak mora biti dio rehabilitacije osoba koji su preživjeli torturu: (International Commission of Jurists, (Međunarodna komisija pravnika) 1993.) a) radikalnim društvenim promjenama sistema u kome je namjera za zločin genocid "rođena", b) ostvarenjem pravične i pravedne presude začetnicima, propagatorima i izvršiteljima zločina genocida i c) do adekvatnog obeštećenja žrtava genocida.

Umjesto zaključka

Psihosocijalni indikatori specijalne namjere (dolus specijalis) se mogu identifikovati u svima fazama složenog procesa zločina genocida. Takav pristup je nužan jer "genocid ne predstavlja zaseban događaj niti pojedinačno delo, već je on mnogo adekvatnije konceptualizovan u vremenu i prostoru kao proces, kao međusobno povezani niz različitih dela počinjenih od strane prilično velikog broja međusobno zavisnih ljudi koji su, na organizovan način, delovali kao pojedinci ili grupa...." (Ton Zwaan 2005.). *Ustvari u fazama procesa genocida, u fazi psihosocijalne pripreme, u fazi progona, mučenja i ubijanja Bošnjaka i u fazi poricanja genocida, su "vidljivi"*

psihološki pokazatelji specijalne namjere. Ne postoji slučajni ili nenamjerni zločin.

U prvoj fazi, u fazi psihosocijalne pripreme za genocid, psihološkom analizom zakamufliranim i dvosmislenim jezikom izrečenih mišljenja vrhovnih lidera države koja namjerava istrijebiti pripadnike određene nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe, moguće je identifikovati psihološke pokazatelje planiranog koncepta zločina genocida. Moguće je, zapravo, otkriti *kognitivne, afektivne i konativne aspekte namjere* odnosno, psihološki rečeno, intencije i objektivne intencionalnosti. Kognitivna psihologija ukazuje na spoznaju, znanje kao značajnu dimenziju namjere. Naučne spoznaje omogućavaju ljudima da shvate i pravilno usmjere svoje unutrašnje potrebe. Međutim, u početku pripreme agresije i genocida države Srbije stvarna svojstva naroda koga treba uništiti kao grupu (bošnjački narod) su zanemarivana, mijenjana i dopunjavana lažima. Jedan broj istaknutih naučnika (povjesničari i orijentalisti), umjetnika (književnici) i vjerskih dostojanstvenika (teoretičari pravoslavne vjere) su, svojim zloupotrebama nauka, umjetnosti i religijskih učenja, značajno doprinijeli uvjeravanju masa o potrebi "suprostavljanja" narodu, ustvari, kako su često u svojim propagadnim porukama govorili, "poturicama". Borba protiv "poturica" je nužna, zato što oni "negiraju najveće vrijednosti i svetinje Srba" i zato što su, vijekovima, "progonili, mučili i ubijali" Srbe. Neistine o ponašanju Bošnjaka su temeljili na "istorijskim činjenicama".

Osim kognitivnih pokazatelja namjere, vidljivi su i afektivni (emotivni) i konativni (voljni, motivacioni) aspekti namjere. Sadržaj i način propagiranja specijalne namjere, duboko utkanoj u srpskom velikodržavnom projektu, govori o izrazitoj emotivnoj zasićenosti principa, ideja, fraza i riječi koje su, u svrhu opravdavanja genocidne namjere Slobodana Miloševića, korišteni u zvaničnim, prigodnim i (ili) svakodnevnim situacijama. U psihološkoj strukturi etničke i vjerske predrasude usmjerene prema Bošnjacima i bosanskim muslimanima, kao nacionalnoj i vjerskoj skupini, su preferirana emocionalno negativna usmjerenja. Ispoljene predrasude prema Bošnjacima ne sadržavaju samo negativno mišljenja o njima (odbojnost i netrpeljivost) i pozitivno o svom narodu, već i elemente *mržnje, segregacije i opravdavanja progona i uništavanja pripadnika bošnjačkog naroda.*

U kontekstu Uvodnih napomena sadržanih u Presudi Međunarodnog suda pravde, istaknuto je da se ovaj, međunarodni pravni dokument, "ne može tretirati isključivo, pa čak ni pretežno, kao dokument pravne prirode, iako je po subjektu odlučivanja i samom procesu to zaista tako. Presudu je nužno posmatrati kao dokument koji sadrži i obuhvata raznorodne i raznovrsne probleme, ocjene, kvalifikacije, razna značanja i iskaza u njemu, kao i poruke određenog sadržaja, forme i suštine." Prezentiran stav uvjerljivo ukazuje na potrebu naučnih analiza izvornih dokumenata, izdvojenih mišljenja sudija Međunarodnog suda i manifestetnih i latentnih ocjena sadržanih u formuliranoj Presudi. Ishodi nepristrasnih analiza sadržaja pravno validnih dokumenata i načina njihovog sudskog razmatranja može imati višestruke i dalekosežne implikacije. Može doprinijeti razumijevanju razloga za opravdavanje ili negiranje sudijskog preferiranja određenih dokumenata, a zanemarivanja drugih, pouzdanosti ili nepouzdanosti individualnih sudskih uvjerenja kao i činjenica koje pokzuju koliko je Međunarodni sud pravde ispoljio nezavisnosti od centara političke moći. Istaknuti istraživači iz pravnih, kriminoloških, historijskih, sociooloških, psihosocijalnih, psihoforenzičkih i drugih, posebno zainteresovanih, naučnih disciplina bi ishodima nepristrasnih analiza ukazali na propuste i greške koje su se mogle pojaviti u toku trajanja pravnog procesa a, pogotovo za obrazloženje razloga pravne opravdanosti, pravno neopravdanog zahtjeva Srbije i Crne Gore sadržanog u posebnom sporazumu između Država Srbije i Crne Gore i Međunarodnog suda pravde. Iz objavljenog teksta "Zahtjev Srbije i Crne Gore za preispitivanje odluka Pretresnog Vijeća od 06. decembra 2005." je vidljivo da bi Presuda bila primjerenija predmetu Tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore da je Sud razmatrao sadržaje Zapisnika i strenografskih zabilješki sastanaka Vrhovnog vijeća odbrane SR Jugoslavije. Postupak Suda, očito je, nije "nanio štetu nacionalno bezbjednosnim interesima Srbije i Crne Gore", kao ni "njihovom vitalnom nacionalnom interesu", ali je svjesno zanemario pravno opravdane zahtjeve Bosne i Hercegovine.

Na potrebu nepristrasne, psihosocijalne i forenzičko psihološka analiza ukazuju sadržaji sastojnica vrlo složenog sudskog procesa razmatranja tužbenog zahtjeva Bosne i Hercegovine i protivtužbi Srbije i Crne Gore, posebno sadržina i intencija donesene presude i značenje stavova utkanih u izdvojenim mišljenjima sudija. Psihosocijalna analiza prezenti-

ranih sadržaja dokumenata i procedura donošenja odluka, posebno elemenata namjere je od velike, ne samo psihološke, već i pravne važnosti. Od osobite važnosti, jer se, u pravnoj interpretaciji, zločin genocida tumači ishodom posebne namjere. Naglašavanje jedinstvenog karaktera genocida je rezultanta elementa *dolus specialis*.

LITERATURA

1. Čekić, S., AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU - PLANIRANJE, PRIPREMA, IZVOĐENJE, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2004;
2. Čekić S., O SRPSKOM VELIKODRŽAVNOM PROJEKTU, http: //www.bosniak.org; (2009);
3. Dizdarević I., NEZABORAV USJEKLINA GENOCIDA. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2003;
4. Dwyer D., ANGLES ON CRIMINAL PSYCHOLOGY, (STANOVIŠTA O KRIVIČNOJ PSIHOLOGIJI) Nelson Thomas, 2001.
5. Ekmečić M., REPUBLIKA SRPSKA - 15 GODINA OPSTANKA I RAZVOJA, naučni skup održan u Banjaluci od 26-27. juna 2007.
6. Hartmann F., MIR I KAZNA - TAJNI RATOVI MEĐUNARODNE POLITIKE I PRAVOSUĐA, Buybook, Sarajevo 2007;
7. Libby, T. A., Popović S. , Kučukalić, A., Bravo-Mehmedbašić, A TRETMAN PREŽIVJELIH TORTURE I TRAUME U POSTRATNOM DRUŠTVU, CTV, Sarajevo, 2003;
8. MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI - MEĐUPRESUDA HAŠKOG TRIBUNALA OD 16. JUNA 2004, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007;
9. Modly D., Korajlić N., KRIMINALISTIČKI RJEČNIK, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj 2002;
10. Pečjak, V., POLITIČNA PSIHOLOGIJA, Plantprint, Ljubljana 1995;

11. Pečjak V., A PSYCHOLOGICAL MODEL OF WAR READINESS AND WAR PARTICIPATION (PSIHOLOŠKI MODEL SPREMNOSTI NA RAT I UČEŠĆA U RATU)

12. ∴ PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2008;

13. Siegel L., CRIMINOLOGY (KRIMINOLOGIJA), Wordsworth, Belmon 2000;

14. Shoham S. G., Seis M., PSYCHOLOGY OF CRIME, (PSIHOLOGIJA ZLOČINA) Harrow and Heston, New York 1993;

15. Staub E., THE ROOTS OF EVIL - THE ORIGINS OF GENOCIDE AND OTHER GROUP VIOLENCE, (KORIJENI ZLA – PORIJEKLO GENOCIDA I DRUGOG GRUPNOG NASILJA) Cambridge University Press 1995;

16. Šiber I., OSNOVE POLITIČKE PSIHOLOGIJE, Politička kultura, Zagreb 1998;

17. Trebješanin Ž., REČNIK PSIHOLOGIJE, Stubovi kulture, Beograd 2001;

18. Zwaan T., O ETIOLOGIJI I GENEZI GENOCIDA I DRUGIH MASOVNIH ZLOČINA UPERENIH PROTIV ODREĐENIH GRUPA, u knjizi SREBRENICA - OD PORICANJA DO PRIZNANJA, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2005, str. 22. do 58.

REZIME

Uvodne napomene sadržane u Presudi Međunarodnog suda Pravde (MSP) uvjerljivo ukazuju na potrebu naučnih analiza izvornih dokumenata, izdvojenih mišljenja sudija MSP i manifestnih i latentnih ocjena sadržanih u formalnoj Presudi.

Ishodi nepristrasnih analiza sadržaja pravno validnih dokumenata i načina njihovog sudskog razmatranja mogu imati višestruke i dalekosežne implikacije. Mogu doprinijeti razumijevanju razloga za opravdanje ili negiranje sudskog preferiranja određenih dokumenata, a zanemarivanja drugih, pouzdanost ili nepouzdanost individualnih sudskih uvjerenja, kao i činjenica koje pokazuju koliko je Međunarodni sud pravde ispoljio nezavisnost od centara političke moći.

Istaknuti istraživači iz pravnih, kriminoloških, historijskih, psihosocijalnih, psihoforenzičkih i drugih posebno zainteresovanih, naučnih disciplina bi ishodima nepristrasnih analiza ukazali na propuste i greške koje su se mogle pojaviti u toku trajanja pravnog procesa, a pogotovo za obrazloženje razloga pravne opravdanosti, pravno neopravdanog zahtjeva Srbije i Crne Gore sadržanog u posebnom sporazumu između država Srbije i Crne Gore i MSP. Iz objavljenog teksta *"Zahtjev Srbije i Crne Gore za preispitivanje odluke Pretresnog vijeća od 6. decembra 2005."* je vidljivo da bi Presuda bila primjerenija da je Sud razmatrao sadržaje Zapisnika i stenografskih zabilješki sa sastanaka Vrhovnog vijeća odbrane SRJ.

Psihosocijalna analiza prezentiranih sadržaja, dokumenata i procedura donošenja odluka, posebno **elemenata namjere** je od velike, ne samo psihološke, već i pravne važnosti. Od osobite je važnosti jer se, u pravoj interpretaciji, zločin genocid tumači ishodom **posebne namjere. Naglašavanje jedinstvenog karaktera genocid je rezultanta elemenata *dolus specialis.***

Rad se zasniva na psihološkom tumačenju namjere, na identifikaciji elemenata namjere u pripremi i u toku agresije i na "uvjerljivosti" psiholoških mehanizama odbrane svojih genocidnih namjera koje su koristili (a i danas koriste) idejni začetnici, planeri i neposredni izvršitelji genocida.

SUMMARY

Introductory notes contained in the Judgment of International Court of Justice (ICJ) convincingly point out to the need of making scholars' analyses of the original documents, dissenting opinions of the judges of the ICJ and manifest and latent assessments contained in the official Judgment.

The results of impartial analyses of the contents of legally valid documents and method of their consideration in the Court may have multiple and far-reaching implications. They can contribute to understanding of the reasons for justification or negation of the Court preferring certain documents and ignoring others, reliability or non-reliability of individual Court views, as well as the fact showing how much the ICJ expressed independence of the political power centers.

Prominent researchers from legal, criminological, historical, psychosocial, psycho-phorensic and other specially interested scholar disciplines would by the results of impartial analyses, point out to the failures and mistakes which might appear during the legal proceedings, and especially for explanation of the reasons of legal justification of legally unjustified requirement of Serbia and Montenegro, contained in the special treaty between the states Serbia and Montenegro and the ICJ. From the published text *"Application of Serbia and Montenegro for reviewing the Trial Chamber's decision of 06 December 2005",* it is visible that the Judgement would be more appropriate if the Court have had considered the Minutes and stenographic notes contents from the sessions of the FRY Defence Supreme Chamber. Psychosocial analysis of the presented contents of the documents and procedures of taking decisions, especially the **elements of intent** is of great importance, not only psychological, but also legal. It is especially important since in the legal interpretation, the crime of genocide is interpreted by the outcome of **specific intent. Emphasizing a uniform character of genocide is the resultant of the *dolus specialis* elements.** The paper is founded on psychological interpretation of the intent, on identification of the intent elements in preparation and during the aggression, and on "credibility" of psychological mechanisms for defending their genocide intents, which have been used (and are still being used) by the idea creators, planners and direct perpetrators of genocide.

Mr. Maja Sahadžić, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

RAZMATRANJE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE U SPORU KOJI SE ODNOSI NA PRIMJENU KONVENCIJE O SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA IZ 1948. GODINE (BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE) - ZNAČAJ PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE ZA BOSNU I HERCEGOVINU

1. Kratak pregled sudskog postupka[1]

Bosna i Hercegovina je tužbu protiv tadašnje Savezne Republike Jugoslavije podnijela Međunarodnom sudu pravde 20. marta 1993. godine zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine a iste godine je Međunarodni sud pravde, na zahtjev Bosne i Hercegovine, donio privremene mjere u smislu zaštite prava predviđenih Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine; 1996. godine se održala javna rasprava o prethodnim prigovorima te je 11. jula iste godine Međunarodni sud pravde potvrdio svoju nadležnost te odbacio prigovore. Savezna Republika Jugoslavija je 1997. godine podnijela protutužbu u kojoj je tvrdila da je Bosna i Hercegovina počinila genocid nad srpskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini, te je kasnije predložila izvansudsko poravnanje što je Bosna i Hercegovina odbila. U međuvremenu je Savezna Republika Jugoslavija povukla protutužbu 2001. godine ali je zatražila da se ponovno ispita nadležnost Međunarodnog suda pravde kao i reviziju presude koja je donijeta 1996. godine u pogledu nadležnosti. U međuvremenu, 2003. godine Savezna Republika Jugoslavija postala je državna zajednica pod nazivom Srbija i Crna Gora s tim da je iste godine

[1] Za detaljan pregled trajanja sudskog postupka Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore vidjeti: Malcolm N. Shaw, INTERNATIONAL LAW (MEĐUNARODNO PRAVO), Cambridge University Press, Cambridge 2008., str. 283 – 285.

Međunarodni sud pravde potvrdio svoju nadležnost. Tokom 2006. godine održana je usmena rasprava, a iste godine se Crna Gora proglasila neovisnom državom. Presuda o navedenom sporu donesena je 26. februara 2007. godine.

2. Kako je presudio međunarodni sud pravde ?

Tokom trajanja procesa Međunarodni sud pravde odlučivao je o nadležnosti, pojedinačnoj odgovornosti počinilaca u odnosu na odgovornost države kao subjekta međunarodnog prava, odgovornosti za činjenje odnosno nečinjenje itd. Na kraju je Međunarodni sud pravde utvrdio sljedeće:[2]

- da Srbija nije izvršila genocid, preko svojih organa ili osoba čija djela povlače njenu odgovornost prema međunarodnom običajnom pravu, kršenjem obaveza koje ima prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida;
- da Srbija nije izvršila udruživanje radi izvršenja genocida, niti je podsticala na izvršenje genocida kršenjem svojih obaveza prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida;
- da Srbija nije bila suučesnik u genocidu, kršenjem svojih obaveza prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida;
- da je vezano za genocid izvršen u Srebrenici u julu 1995. godine, Srbija prekršila obavezu sprečavanja genocida prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida;
- da je Srbija prekršila svoju obavezu prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, pošto nije izručila Ratka Mladića, optuženog za genocid i suučesništvo u genocidu, radi suđenja pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i pošto na taj način nije u cijelosti surađivala s tim Tribunalom;
- da je Srbija prekršila svoju obavezu da se pridržava privremenih mjera koje je Sud naložio 8. aprila i 13. septembra 1993. godine u

[2] PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2008., par. 471.

ovom sporu, budući da nije poduzela sve mjere koje su bile u njenoj moći da spriječi genocid u Srebrenici u julu 1995. godine;

- da Srbija mora odmah poduzeti efikasne korake u cilju punog poštivanja obaveze prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida u cilju kažnjavanja djela genocida, kako je definirano u članu II Konvencije[3], ili bilo kojih drugih djela zabranjenih članom III Konvencije[4] i izručiti osobe optužene za genocid ili za bilo koje od ostalih djela u Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju i u potpunosti surađivati s tim Tribunalom;
- što se tiče kršenja obaveza navedenih u stavovima 5 i 7, zaključci Suda formulirani u tim stavovima, predstavljaju adekvatnu satisfakciju, te da spor nije takve prirode da bi bilo primjereno davanje naloga za plaćanje naknade u odnosu na kršenje na koje se poziva u stavu 5, niti za pružanje uvjerenja i garancija o neponavljanju.

Sud je donio svoju odluku u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije nakon što su "iznesene složene rasprave u ovom predmetu (ili ovome sličnim predmetima) poslije 14 godina".[5] Predmet Bosna i Hercegovina protiv Srbije [i Crne Gore] obuhvatio je glavna pitanja u odnosu na činjenice,

---

[3] U članu II Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine navodi se sljedeće: u smislu ove Konvencije kao genocid se smatra bilo koje od navedenih djela učinjenih u namjeri potpunog i djelimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve: a) ubojstvo članova grupe; b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe; c) namjerno podvrgavanje grupe životnim uvjetima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja; d) mjere uperene na sprečavanje rađanja u okviru grupe; e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu (navedeno prema: Službeni vesnik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, broj 2/1950).

[4] U članu III Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine navodi se sljedeće: kažnjiva su sljedeća djela: a) genocid; b) planiranje izvršenja genocida; c) neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida; d) pokušaj genocida; e) suučesništvo u genocidu (navedeno prema: Službeni vesnik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, broj 2/1950).

[5] Daniel Müller, PROCEDURAL DEVELOPMENTS AT THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, (KAKO SE ODVIJAO POSTUPAK U MEĐUNARODNOM SUDU PRAVDE) *The Law and Practice of International Courts and Tribunals,* vol. 6, 2007., str. 447. u:

njihovo postojanje, njihovu istinitost, njihovu sadržinu i važnost koja im je trebala biti pridodana.[6] Tako autor Daniel Müller ukratko objašnjava da prema iznesenom, Sud drži da Srbija nije počinila, niti je bila u zavjeri da počini ili potiče činjenje genocida, te da nije bila suučesnik u izvršenju genocida u smislu svojih obaveza prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. U stvari, iako je Sud zaprimio veliki broj dokaza o masovnim ubojstvima i drugim zvjerstvima počinjenim u Bosni i Hercegovini, nije mogao da prema dostavljenim dokazima utvrdi postojanje specijalne namjere (*dolus specialis*) da se u cijelosti ili dijelom uništi grupa bosanskih Muslimana, osim kada su u pitanju ubojstva više od 7000 bosanskih Muslimana u Srebrenici u julu 1995. godine. U skladu s tim, Sud nije bio uvjeren da se genocid u Srebrenici treba pripisati Srbiji prema međunarodnom pravu. Sud je ipak utvrdio da je Srbija prekršila svoje obaveze iz člana I Konvencije [o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida][7] u smislu [ne]sprečavanja genocida u Srebrenici. (…) Konačno, Sud je mišljenja da je Srbija prekršila svoje obaveze iz člana VI Konvencije [o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida][8] da surađuje sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, s jedne strane, i da tužena strana nije poštovala ranije naloge Suda koje su ukazivale na privremene mjere. Prema tome sud je zaključio da ovako utvrđeno činjenično stanje predstavlja odgovarajuću satisfakciju za Bosnu i Hercegovinu. Niti plaćanje naknade, niti garancija neponavljanja nije se smatrala prigodnom od strane Suda.[9]

---

[6] Ibidem, str. 486.

[7] U članu I Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine navodi se da: strane ugovornice potvrđuju da je genocid, bez obzira da li je izvršen za vrijeme mira ili rata zločin po međunarodnom pravu i da preuzimaju obaveze da ga spriječe i kazne (navedeno prema: Službeni vesnik Prezidijuma FNRJ, broj 2/1950).

[8] U članu VI Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine navodi se da: lica optužena za krivično djelo genocida ili za neko drugo djelo navedeno u članu III biće predana na suđenje nadležnim sudovima države na čijoj teritoriji je određeno djelo izvršeno, ili u Međunarodnom krivičnom sudu, koji će biti nadležan za članice ugovornice koje budu priznale njegovu nadležnost (navedeno prema: Službeni vesnik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, broj 2/1950).

[9] Müller, *op. cit.,* str. 448.

3. Utjecaj prakse Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju na presudu Međunarodnog suda pravde

"Međunarodni sud pravde veoma se oslonio na činjenična i pravna saznanja Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju[10]. Kao rezultat toga, tretirao je *ad hoc* Tribunal kao specijalizirani i autoritativni sudbeni organ čiji bi zaključci, u okviru svog područja stručnosti, trebali biti promatrani sa ogromnim poštovanjem"[11] gdje se "Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju u pogledu svrhe i primjene Konvencije o genocidu pozivao na mišljenja Raphaela Lemkina koji je prvi upotrijebio termin genocid".[12] U skladu s tim, "u Presudi je Međunarodni sud pravde potvrdio već utvrđeno činjenično i pravno stanje od strane Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Tako je 2001. godine Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju utvrdio da je masakr u Srebrenici u julu 1995. godine genocid ali da se ratni pohod bosanskih Srba potpomognut od strane Srbije nazvan 'etničko čišćenje'[13] ne može nazvati genocidom".[14]

---

[10] Za više informacija o praksi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju pogledati: Zarije Seizović, ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI, POJAM, BITNI ELEMENTI I OBLICI PREMA STATUTU I PRAKSI HAŠKOG TRIBUNALA, Međunarodno javno pravo, zbirka eseja, Univerzitet u Zenici, Zenica, 2008., str. 147 – 185.

[11] William A. Schabas, INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNALS (MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUDOVI): A REVIEW OF 2007, *Northwestern Journal of International Human Rights,* vol. 6 iss. 3, 2008., str. 384.

[12] Vidjeti više: Paul Kim, THE LAW OF GENOCIDE IN THE JURISPRUDENCE OF ICTY AND ICTR IN (ZAKON O GENOCIDU U PRAVOSUĐU MKTBJ I MKT ZA RUANDU 2004.) *International Criminal Law Review,* vol. 5, 2005., str. 433.

[13] Sagledavajući u kontekstu sukoba u bivšoj Jugoslaviji, "etničko čišćenje" znači iscrtavanje etnički homogenog područja putem upotrebe sile ili zastrašivanja da bi se uklonile osobe određene gupe sa tog područja. (Interim Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992), UN Doc. S/35374 (1993), para. 55. (preuzeto iz: William A. Schabas, GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW, Cambridge University Press, 2000., str. 190.).

[14] Vidjeti više: *Prosecutor v. Jelisić,* 14 December 1999, Judgment, Case No. IT – 95 – 10 – T; *Prosecutor v. Sikirica et al.,* 3 September 2001, Judgment on Defence Motions to Acquit, Case No. IT – 95 – 8 – T; *Prosecutor v. Stakić,* 31 July 2003, Judgment, Case No. IT – 97 – 24 – T; Prosecutor v. Brđanin, 1 September 2004, Judgment, Case No. IT – 99 – 36 – T (preuzeto iz: William A. Schabas, PREVENTING THE 'ODIOUS SCOURGE':

Osim toga, u smislu pridavanja velike važnosti pravu i praksi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju "Sud je zaključio da Srbija nije mogla biti obilježena kao suučesnik u srebreničkom masakru, iako je proglašena krivom za propuštanje djelovanja u cilju sprečavanja zločina".[15]

4. Izdvojena mišljenja – utjecaj na tumačenje presude

Suci su suprotstavljena mišljenja priložili u Dodatku presude (Dodatak 350 strana – Presuda 233 strana) u obliku izdvojenog mišljenja, pojedinačne ili pojedinačnog izjašnjenja, neslaganja. Tako je u Izdvojenom mišljenju o Presudi potpredsjednik Međunarodnog suda pravde Awn Shawkat Al – Khasawneh zauzeo stav da "obimni i uvjerljivi dokazi potkrepljuju umiješanost Srbije kao glavnog učesnika ili suučesnika u genocidu koji se dogodio u Srebrenici"[16], naveo je kako je nesuglasan sa metodologijom Međunarodnog suda pravde "za procjenjivanje činjenica i izvlačenjem zaključaka iz njih"[17], te je uz ovo u zaključku naveo da je Sud "ostvario ovaj nevjerojatan rezultat, suočen sa obiljem uvjerljivih dokaza u suprotno. Taj je rezultat, međutim, proizvod kombiniranja metoda i tehnika koje je Sud usvojio, a koje nisu mogle dovesti do tog rezultata".[18]

Veliki broj neslaganja i izdvojenih mišljenja priloženih uz Presudu[19], ukazuje na čitav kompleks pravno – političkih razmimoilaženja sudaca. Ono

---

THE UNITED NATIONS AND THE PREVENTION OF GENOCIDE (SPREČAVANJE TOG 'ODVRATNOG RATA' - UJEDINJENE NACIJE I SPREČAVANJE GENOCIDA), International Journal on Minority and Group Rights, vol 14, 2007., str. 391).

[15] William A. Schabas, PREVENTING THE 'ODIOUS SCOURGE': THE UNITED NATIONS AND THE PREVENTION OF GENOCIDE (SPREČAVANJE TOG 'ODVRATNOG RATA' – UJEDINJENE NACIJE I SPREČAVANJE GENOCIDA), International Journal on Minority and Group Rights, vol. 14, 2007., str. 391 – 392.

[16] Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al – Kasawneha, PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2008., str. 1.

[17] *Ibidem.*

[18] *Ibidem,* str. 26.

[19] Vidjeti više: PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2008.

što je zabrinjavajuće, jeste postojanje medijskih špekulacija o "pregovorima i/li dogovorima između pro – srpskih i pro – bosanski orijentiranih sudaca – po kojima je, navodno, trebalo učiniti ustupak objema stranama – Srbiji – jer neće plaćati ratne reparacije i biti proglašena za direktnog i/li indirektnog izvršioca genocida, te da njena odgovornost bude ograničena samo na nečinjenje – propust da spriječi genocid i kazni počinioce a BiH time – što bi se zločin u Srebrenici okarakterizirao kao genocid, Srbija optužila za nepridržavanje privremenih mjera, nesuradnju sa MKTBJ [Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju], te propustom sprečavanja Srebreničkog genocida i nekažnjavanja (in)direktnih izvršilaca.

Nisu provjerljive ocjene kako bi drugačijom presudom – Srbiji bio otežan put pristupanja Evropskoj uniji. Posljedice koje presuda ima na porast nacionalizma u Srbiji, ali i BiH, već su vidljive, jer su pro–radikalno orijentirane političke opcije trenutno dobile zamah".[20] I ne samo to. Spominje se ne samo da je Međunarodni sud pravde pokušao putem Presude da osigura svakoj strani u sporu određeni vid zadovoljštine, nego i da se baš u vrijeme donošenja presude Kosovo proglasilo neovisnim, pa se vodilo računa da Srbija ne bude potpuni gubitnik time što će se proglasiti krivom za izvršenje zločina genocida. Iz onoga što je proizašlo nakon presude, teško je ne pomisliti da su suci Međunarodnog suda pravde željeli uravnotežiti odnose strana u sporu te su pristali na kompromis. Ipak, teško je zamisliti da bi Međunarodni sud pravde kao najviši pravosudni organ Ujedinjenih nacija mogao biti rukovođen političkim pritiscima i da bi mogao podleći utjecaju političkih motiva.

5. Nakon presude

Presuda Međunarodnog suda pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije bila je ponajviše bolna za Bosnu i Hercegovinu kao Državu tužiteljicu, te krajnje nelogičan i nedosljedan završetak dugotrajnog sudskog procesa. Činilo se da je osnovna pogreška bila u tome što je Bosna i Hercegovina nastavila proces pred Međunarodnim sudom pravde

[20] Mirjana Tejić, ODGOVORNOST SRBIJE ZA GENOCID – PRIMENA KONVENCIJE O SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA, *Temida,* decembar 2007., str. 41 – 42.

usprkos ranije utvrđenim činjenicama pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju. Naravno da su prve reakcije u Bosni i Hercegovini bile nevjerica, užas, ljutnja a presuda se, od njenog donošenja, promatra ambivalentno: ili na način da je Srbija oslobođena genocida ili da je Sud presudio o postojanju genocida u Bosni i Hercegovini.

Na prvoj međunarodnoj konferenciji o genocidu koja je održana u Sarajevu nakon sukoba 1992. – 1995. godine intenzitet emocija u pogledu reakcije na presudu je bio očevidan. Dok su neki karakterizirali presudu kao "izdaju" međunarodne zajednice, drugi su hvalili odluku Suda tvrdeći da je konačno riješeno pitanje da li je Srbija orkestrirala genocid. Neki su izrazili razočarenje u Sud, naglašavajući da je propustio da razriješi mnoga kontraverzna pitanja koja su se javila tokom spora. Zbunjenost u pogledu onoga što je složena i dugačka Presuda Suda sadržavala, i daljnja kontroverza da li je presuda dobitak ili gubitak za bilo koju od strana, naglašava potrebu pobližeg čitanja i točnijeg razumijevanja analize Suda.[21]

Naravno da su se u Bosni i Hercegovini pojavile tvrdnje poput one da Presuda Međunarodnog suda pravde predstavlja potvrdu genocida u Bosni i Hercegovini što za posljedicu treba da ima ukidanje Republike Srpske koja je genocidna tvorevina. Izraženo je duboko razočaranje u odluku Međunarodnog suda pravde koja je ocijenjena ponižavajućom za žrtve i sramnom za porodice žrtava. Često se dodaje i da je djelovanje Suda određeno isključivo političkim utjecajem a ne prema načelima pravde i istine. Argumentira se i da najvažniji dokazi nisu bili dostupni Sudu obzirom da ih Srbija i danas krije, kao što uostalom nisu bili dostupni ratni zločinci. Interesantno je i da se Sud u nekim odlukama pozivao na prijašnje presude Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju a u nekim odlukama to nije činio.

Neki autori mišljenja su da je za vrijeme trajanja procesa "često cilj upotrebe termina genocid – od strane novinara, političara i historičara –

---

[21] Suzana SáCouto, REFLECTIONS ON THE JUDGEMENT OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE IN BOSNIA'S GENOCIDE CASE AGAINST SERBIA AND MONTENEGRO (RAZMIŠLJANJA O PRESUDI MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE ZBOG GENOCIDA U BOSNI - TUŽBA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE), *HRB,* 2007., str. 2.

bio jedino da se stigmatiziraju zvjerstva koja nisu posebno pravno regulirana. Sa stajališta međunarodnog prava, osnovni interes u karakteriziranju djelovanja kao genocida bio je da se oslobode otporne i besprimjerne odredbe Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine. Član IX [Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida][22] kojim se utvrđuje nadležnost Međunarodnog suda pravde u sporovima koji se odnose na tumačenje, primjenu i izvršenje Konvencije, bio je od posebnog značaja u tom pogledu. Konvencijom su uspostavljeni važni pravni principi, utvrđene su uzvišene obaveze da se poštuje i omogući poštovanje zabrane zločina genocida. Većina navedenog je jednostavno neprimjenjivo spram drugih međunarodnih prekršaja koji su služili da se poboljša zaštita ljudskih prava, posebice zločini protiv čovječnosti i ratni zločini, barem onako kako je pravo tada bilo uspostavljeno".[23] William Schabas, profesor međunarodnog prava na Univerzitetu Irske u Galwayu izjavio je da je sud možda želio izbjeći diplomatsko urušavanje Srbije, kao i da je više kao građanski nego krivični sud, naviknut da se osloni na zabilježene materijale nego na agresivno provođenje dokaza.[24]

Presuda je izazvala mnogo užasa u Sarajevu, ali bila bi greška da se tretira kao jedna forma odrješenja za Srbiju. Sud je zaključio da zvjerstva koja su počinjena za vrijeme sukoba mogu da se opišu kao zločini protiv čovječnosti ili ratni zločini. Pa ipak, obzirom da je tužba podnesena na temelju Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Sud nije imao

---

[22] U članu IX Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine navodi se: da će sporovi između strana ugovornica u pogledu tumačenja, primjene i izvršenja ove Konvencije, podrazumijevajući tu i sporove koji se odnose na odgovornost neke države za genocid ili bilo koje drugo djelo pobrojano u članu III, biće izneseni pred Međunarodni sud pravde, na traženje jedne od strana u sporu (navedeno prema: Službeni vesnik Prezidijuma FNRJ, broj 2/1950).

[23] William A. Schabas, THE INTERNATIONAL LEGAL PROHIBITION OF GENOCIDE COMES OF AGE (MEĐUNARODNA PRAVNA ZABRANA GENOCIDA JE POSLJEDICA RANIJIH DOGAĐANJA) [Konvencija je donesena 1948. godine]), Human Rights Review, July – September, 2004., str. 46.

[24] Marlise Simons, GENOCIDE COURT RULED FOR SERBIA WITHOUT SEEING FULL WAR ARCHIVE, (SUD ZA GENOCID JE PRESUDIO U KORIST SRBIJE A DA NIJE PREDHODNO PREGLEDAO KOMPLETNU RATNU ARHIVU) *New York Times,* April 9, 2007.

nadležnost da konačno presudi u pogledu ovih kategorija međunarodnog zločina. Sud je čini se iskazao mišljenje da kada su međunarodni zločini ovakve prirode u pitanju, da je bolji sud za sudsku raspravu specijalizirani međunarodni krivični tribunal, poput Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog krivičnog suda. Ishod na Međunarodnom sudu pravde, za one koji su upoznati sa sudskom praksom Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, bio je u potpunosti predvidljiv. Bosna i Hercegovina je pogrešno procijenila ustezanje Suda od davanja slobodnije i šire interpretacije Konvencije o genocidu, onoj koja bi u praksi podvela etničko čišćenje u okvire definicije o genocidu. Presuda Bosna i Hercegovina protiv Srbije je vjerojatno obeshrabrila buduće traženje pomoći od Međunarodnog suda pravde u pogledu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Njeno izricanje o obavezi sprečavanja, ipak je važan razvoj čiji značaj ne bi trebao biti podcijenjen.[25]

6. Značaj mišljenja Međunarodnog suda pravde za Bosnu i Hercegovinu

Jedna od osnovnih značajki Presude Međunarodnog suda pravde je u tome što je to prva presuda u historiji povodom spora u kojem je jedna država optužila drugu za genocid. Bosna i Hercegovina je time postala prva država u historiji koja je "zatražila sudsku naredbu protiv već pokrenutih, raširenih zvjerstava koja su se činila protiv civilnog stanovništva".[26] U isto vrijeme "ovo je prva konačna presuda Međunarodnog suda pravde o primjeni odredbi Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Ima značajan *precedentni* karakter, jer *explicite* utvrđuje trostruku odgovornost država: 1) da ne počine genocid ili druga djela navedena Konvencijom, 2) da preduzmu sva raspoloživa sredstva kako bi spriječile izvršenje

[25] William A. Schabas, PREVENTING THE 'ODIOUS SCOURGE': THE UNITED NATIONS AND THE PREVENTION OF GENOCIDE, op. cit., str. 392.

[26] John Quigley, INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE AS A FORUM FOR GENOCIDE CASES, (MEĐUNARODNI SUD PRAVDE KAO FORUM ZA SPOROVE O GENOCIDU) *Case Western Reserve Journal of International Law,* vol. 40, 2007/2008., str. 244.

genocida i/li drugih navedenih akata, i 3) da kazne počinioce ovih zlodjela, prema svojim ili međunarodnim krivičnim sudovima".[27] Tako je i spor Bosna i Hercegovina protiv Srbije pred Međunarodnim sudom pravde jedan od najvažnijih sudskih procesa od II svjetskog rata. Na kraju, ovo je prvi spor u historiji za koji je donesena konačna presuda o odgovornosti države za počinjenje zločina genocida. Sasvim je jasno da u praksi nije bilo jasno definiranih mjerila i standarda na osnovu kojih bi komparativnom analizom mogli doći do zaključaka o tome da li je Međunarodni sud pravde primijenio blaža ili strožija mjerila i standarde.

Iako će Presuda u narednim godinama biti predmetom analize, posebno problema nadležnosti Međunarodnog suda pravde nad Srbijom, ograničenja u pogledu ocjene odgovornosti Srbije za počinjeni genocid, postoje određeni aspekti koje valja sagledati: odluka Suda da se osloni na jurisprudenciju Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju; odluka Suda da ne primijeni kumulativnu analizu dokaza zbog efikasnosti vođenja postupka; odluka Suda da ne upotrijebi dokaze, odnosno ne dozvoli pribavljanje dokaza koji bi na najbolji način prikazali umiješanost Srbije u genocid u Bosni i Hercegovini obzirom da je Bosna i Hercegovina već imala dokaze istog karaktera iz arhive Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju što se moglo smatrati zamjenom za dokaze koje je Bosna i Hercegovina tražila da se dostave iz Srbije. Nesporno je da postoji potreba za jasnom, tačnom i preciznom analizom Presude Međunarodnog suda pravde. Uz ovo neophodno je i objektivno objašnjenje Presude bez predrasuda i pristrasnosti.

Značaj Presude Međunarodnog suda pravde ogleda se u tome da je Bosna i Hercegovina tokom trajanja postupka dokazala da je Međunarodni sud pravde nadležan u ovom sporu koji je spor između dvije države kao subjekata međunarodnog prava, tako da krivica za genocid nije u potpunosti prenesena na pojedince, nego da Srbija snosi odgovornost kao država, odnosno kao subjekt međunarodnog prava.

Presuda je potvrdila nadobudni pristup tumačenju obaveze sprečavanja genocida u smislu da nameće obavezu države da spriječi genocid

[27] Tejić, *op. cit.,* str. 41.

čak i kada se ne događa u okvirima te konkretne države nego i izvan državnih granica iste.[28] Stoga je značajno da je "Sud pojasnio da obaveze prema Konvenciji o genocidu nisu ograničene samo na vlastitu teritoriju države, nego se primjenjuju u bilo kojoj državi u kojoj se genocid događa. Tako je Sud i zaključio da obzirom da je vlast u Srbiji bila u mogućnosti da utječe na bosanske Srbe u pogledu masakra u Srebrenici, da je Srbija odgovorna prema Konvenciji o genocidu za propuštanje sprečavanja genocidnog napada na [taj] bosanski grad. Povrh toga, Sud je zaključio da je Srbija prekršila obavezu prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida tako što je propustila da liši slobode začetnika masakra u Srebrenici generala Ratka Mladića, koji je bio prisutan u Srbiji i izruči ga Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju pred kojim je optužen za genocid".[29]

U skladu sa navedenim, značaj Presude Međunarodnog suda pravde moguće je pratiti i u dijelu u kojem Presuda referira na kršenje obaveze sprečavanja zločina genocida i kažnjavanja počinitelja genocida, gdje je sud nesporno utvrdio da Srbija snosi odgovornost sve dok ne izruči optužene za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti koji su počinjeni na području bivše Jugoslavije Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju a koji se nalaze u okviru njenih nadležnosti. Ovim se jasno daje do znanja da Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju može snažnije i izražajnije zahtijevati od Srbije da surađuje u pogledu izručenja ratnih zločinaca koji do sada nisu izručeni Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju.

Postoji čitav niz značajnih posljedica različitog karaktera koje je prouzročila Presuda Međunarodnog suda pravde od kojih je najvažnija da je Srbija u više navrata po više različitih tačaka optužnice osuđena u

---

[28] William A. Schabas, INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNALS : A REVIEW OF 2007 (MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUDOVI – PREGLED IZ 2007. GODINE) Northwestern Journal of International Human Right, op. cit., str. 385.

[29] Michael P. Scharf & Brianne M. Draffin, TO PREVENT AND TO PUNISH (SPRIJEČITI I KAZNITI) AN INTERNATIONAL CONFERENCE IN COMMEMORATION OF THE SIXTIETH ANNIVERSARY OF THE GENOCIDE CONVENTION, *Case Western Reserve Journal of International Law,* vol. 40, 2007/2008., str. 3.

presudama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju što se uzimalo u obzir tokom vođenja postupka u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije. S druge strane utjecaj presude Međunarodnog suda pravde u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije osjetio se gotovo odmah u predmetima za koje se vodi postupak pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i to u predmetima Tužilac protiv Krstića, Tužilac protiv Blagojevića, prema jednima u negativnom a prema drugima pozitivnom smislu.

Značaj presude ogleda se i u tome što je Presudom Međunarodnog suda pravde još jednom potvrđena agresija na Bosnu i Hercegovinu. U tom smislu je u presudi navedeno da su pripadnici Oružanih snaga Jugoslavenske narodne armije, kasnije Vojske Jugoslavije, zatim pripadnici Ministarstva unutarnjih poslova te pripadnici paravojnih formacija iz Srbije bili umiješani u oružani sukob u Bosni i Hercegovini.

Kroz obrazloženje presude, Sud se osvrnuo i na ulogu Republike Srpske Krajine, danas Republike Srpske, odnosno na umiješanost tadašnjeg političkog i vojnog vrha Republike Srpske Krajine.

Možda je najvažnija značajka Presude Međunarodnog suda pravde da je **utvrđeno da je u julu 1995. godine izvršen genocid u Srebrenici** a Srbija je proglašena krivom jer nije spriječila genocid u Bosni i Hercegovini, iako je kao potpisnica Konvencije i sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine obavezana da to učini. Ipak, iako je utvrđeno izvršenje genocida, Srbija nije obavezana da plati reparacije, naglašena je samo obaveza suradnje sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju. Tako se nakon donošenja presude otvaraju mnoga pitanja od kojih je možda i najvažnije pitanje procesa pomirenja na području bivše Jugoslavije. Pravo na istinu i obaveza utvrđivanja istine o prošlim događajima prepoznati su i u okvirima međunarodnog prava i to kroz međunarodne dokumente, opća pravna načela međunarodnog prava, međunarodno običajno pravo, međunarodne sudske presude itd. Tako "zadatak primjene obaveze procesuiranja, obaveze na istinu i obaveze na reparaciju[30] treba biti

[30] O mogućnosti da nacionalni sudovi osiguraju obeštećenje u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore pogledati: Sanja Đajić, VICTIMS AND PROMISE

usmjeren i izvan ustavnih i zakonskih odredbi, kroz izgradnju kulture ljudskih prava, oprost i demokratizaciju".[31]

Naravno da presuda otvara složena pravna i politička pitanja u pogledu izravne odgovornosti Srbije za činjenje odnosno nečinjenje te mogućnosti pripisivanja specijalne namjere za izvršenje genocida. Ali, značaj presude treba shvatiti u smislu da se genocid koji je počinjen u Srebrenici u julu 1995. godine više ne može poricati, da postoji kao činjenica koju je utvrdio neovisni međunarodni sudski organ, da su političke manipulacije i relativiziranja sada izlišni, da je neophodno da se preuzme odgovornost obje strane, i to odgovornost svake vrste, prema zajednici spram koje je zločin genocida počinjen.

7. Zaključak

Genocid u Srebrenici koji se dogodio u julu 1995. godine smatra se u pravnoj teoriji i praksi najvećim počinjenim masovnim ubojstvima u Evropi od II svjetskog rata. Ipak, 26. februara 2007. godine najviši pravosudni organ Ujedinjenih nacija oslobodio je Srbiju neposredne odgovornosti za genocid u Bosni i Hercegovini, ali je presudio da je Srbija propustila da spriječi genocid i kazni počinioce genocida koji se dogodio u Srebrenici. Presuda se smatrala velikim događajem ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u Evropi pa i šire. Dok je jedan dio stanovnika u Bosni i Hercegovini bio uznemiren odlukom Suda smatrajući je podrškom i ohrabrenjem za ono što su srpske snage učinile u Srebrenici, drugi dio stanovnika, posebice Srbi u Republici Srpskoj (iako su i sami stanovnici i državljani Bosne i Hercegovine) su slavili

---

OF REMEDIES INTERNATIONAL LAW FAIRYTALE GONE BAD (ŽRTVE I OBEĆANJE POMOĆI – BAJKA MEĐUNARODNOG PRAVA ZAVRŠILA LOŠE), *San Diego International Law Journal,* vol. 9 no. 2., 2008., 356 – 358.

[31] Jean – Marie Kamatali, "ACCOUNTABILITY FOR GENOCIDE AND OTHER GROSS HUMAN RIGHTS VIOLATIONS: THE NEED FOR INTEGRATED AND VICTIM BASED TRANSITIONAL JUSTICE", ("KRIVIČNA ODGOVORNOST ZA GENOCID I DRUGA TEŠKA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA - POTREBA ZA POTPUNOM PRAVDOM ZA ŽRTVE") *Journal of Genocide Research,* vol. 9 no. 2, 2007., str. 285.

u znak podrške Srbiji. Tužba u sporu koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Srbije) pred Međunarodnim sudom pravde precedent je u historiji Međunarodnog prava ali je Presuda koju je Međunarodni sud pravde donio 26. februara 2007. godine također prva takve vrste od osnivanja istoimenog suda. Ova presuda otvorila je čitav niz složenih pravnih i političkih pitanja ne samo između dvije države koje su bile u sporu nego i onih drugih u regionu koje su i same manje ili više bile umiješane u sukobe na području bivše Jugoslavije u periodu 1992. – 1995. godine.

Spor koji je pokrenula Bosna i Hercegovina zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine bila je prva "zgoda" za Međunarodni sud pravde da "pojasni domet obaveze o sprečavanju genocida te da proizvede efekt na primjenu koja je formulirana četrdeset godina ranije".[32] Upotreba Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine u suprotstavljanju zvjerstvima je ograničena prije svega ograničenom nadležnošću Međunarodnog suda pravde s jedne strane (što je rezultat rezervi na Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine), i uskim tumačenjem termina "genocid" posebno u kontekstu "etničkog čišćenja". Tako se "Sud osvrnuo na veliki broj važnih problema u tumačenju u pogledu odredaba Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine. Usvojio je relativno konzervativno tumačenje definicije zločina, i odbio prijedloge da 'etničko čišćenje', 'kulturalni genocid' i oblici napada i progona usmjereni na etničke grupe koji potpadaju pod fizičko uništavanje obuhvati u okviru ovog koncepta".[33] Da li je Konvencija [o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida] morala da se osloni na istu izvitoperenu metodologiju kao i

---

[32] Mark Toufayan, THE WORLD'S COURT'S DISTRESS WHEN FACING GENOCIDE: A CRITICAL COMENTARY ON THE APPLICATION OF THE GENOCIDE CONVENTION CASE (BOSNIA & HERZEGOVINA V. YUGOSLAVIA (SERBIA AND MONTENEGRO) (NEVOLJA SVJETSKOG SUDA U SUOČAVANJU SA GENOCIDOM - KRITIČKI KOMENTAR O PRIMJENI KONVENCIJE O GENOCIDU SLUČAJ (BiH PROTIV JUGOSLAVIJE (SRBIJA I CRNA GORA), *Texas International Law Journal,* vol. 40, 2005., str. 235.

[33] William A. Schabas, INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNALS: A REVIEW OF 2007, *op. cit.,* str. 384.

prekršioci da bi razgraničila zaštićene grupe?[34] Činjenica je da pažnja treba biti usmjerena kako na sprečavanje tako i na kažnjavanje zlodjela, bez obzira da li ona potpadaju pod zločine protiv čovječnosti i ratne zločine. A presuda Međunarodnog suda pravde u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije nije nimalo ohrabrujuća u ovom kontekstu. Stoga se i postavlja pitanje da li je Međunarodni sud pravde kao osnovni organ Ujedinjenih nacija u mogućnosti da rješava predmete koji su veoma osjetljivog karaktera?

Bilo je veoma teško odrediti osnove po kojima bi se mogao predvidjeti krajnji ishod spora, odnosno kako će se Međunarodni sud pravde nositi sa izazovima ovog spora. Da li je Bosna i Hercegovina tražila previše? Da li je Bosna i Hercegovina dobila premalo? Od vremena podizanja tužbe, preko vođenja sudskog procesa a posebno neposredno prije donošenja presude, gradila su se velika očekivanja o ishodu presude, posebno u Bosni i Hercegovini. Ono što je "dobiveno", nije ono što se očekivalo. Da li je ishod pravedan ili nije? Presuda je možda bila dobra u smislu održavanja stabilnosti regiona Jugoistočne Evrope, ali ono što je utvrđeno Presudom postaje standard koji podrazumijeva da će veoma teško bilo koja druga država biti osuđena za genocid. Treba imati strpljenja i sačekati da se završe postupci pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju. Tada će biti jasno da li je moguće, teoretski i praktično, pokrenuti reviziju Presude Međunarodnog suda pravde u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije. U krajnjoj liniji, Srbija je kao subjekt međunarodnog prava obilježena u pogledu odgovornosti koja je proizašla iz nepoštivanja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine a Presuda je potvrdila da se zločin genocida dogodio u Bosni i Hercegovini i u odnosu na Srbiju *implicite* dala odgovor na to ko ga je počinio.

[34] Peter Quayle, UNIMAGINABLE EVIL: THE LEGISLATIVE LIMITATIONS OF THE GENOCIDE CONVENTION, (NEZAMISLIVO ZLO – ZAKONSKA OGRANIČENJA KONVENCIJE O GENOCIDU) *International Criminal Law Review,* vol. 5, 2005., str. 368.

LITERATURA

1. Đajić Sanja, VICTIMS AND PROMISE OF REMEDIES: INTERNATIONAL LAW FAIRYTALE GONE BAD (ŽRTVE I OBEĆANJE KOMPENZACIJE – BAJKA MEĐUNARODNOG PRAVA OKRENULA NA ZLO, San Diego International Law Journal, sv. 9, br. 2, 2008.
2. Kamatali Jean – Marie, ACCOUNTABILITY FOR GENOCIDE AND OTHER GROSS HUMAN RIGHTS VIOLATIONS: THE NEED FOR INTEGRATED AND VICTIM BASED TRANSITIONAL JUSTICE (ODGOVORNOST ZA GENOCID I DRUGA TEŠKA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA – POTREBA ZA SVEOBUHVATNOM I RELAZNOM PRAVDOM), Journal of Genocide Research, sv. 9, br: 2, 2007.
3. Kim Paul, THE LAW OF GENOCIDE IN THE JURISPRUDENCE OF ICTY AND ICTR IN 2004 (PRAVO O GENOCIDU U PRAVOSUĐU MKTBJ I MKT ZA RUANDU 2004. GODINE), International Criminal Law Review, sv. 5, 2005.
4. Müller Daniel, PROCEDURAL DEVELOPMENTS AT THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE (RAZVOJ SUDSKIH PROCESA NA MEĐUNARODNOM SUDU PRAVDE), The Law and Practice of International Courts and Tribunals (Zakon i praksa međunarodnih sudova i tribunala, sv. 6, 2007.
5. PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE: BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2008.
6. Quayle Peter, UNIMAGINABLE EVIL: THE LEGISLATIVE LIMITATIONS OF THE GENOCIDE CONVENTION (NEZAMISLIVO ZLO – ZAKONSKA OGRANIČENJA KONVENCIJE O GENOCIDU), International Criminal Law Review (Revija za Međunarodno krivično pravo), sv. 5, 2005.
7. Quigley John, INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE AS A FORUM FOR GENOCIDE CASES (MEĐUNARODNI SUD PRAVDE KAO FORUM ZA SLUČAJEVE GENOCIDA), Case Western Reserve Journal of International Law, sv. 40, 2007/2008.

8. SáCouto Suzana, REFLECTIONS ON THE JUDGEMENT OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE IN BOSNIA'S GENOCIDE CASE AGAINST SERBIA AND MONTENEGRO (RAZMIŠLJANJA O PRESUDI MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE U SLUČAJU GENCIDA U BOSNI PROTIV SRBIJE I CRNE GORE), HRB, 2007.;

9. Sahadžić Maja, PRIRODA POLITIČKOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI u UVOD U POLITIČKI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE – IZABRANI ASPEKTI, Sarajevo Open Center, Swiss Agency for Development and Cooperation i Konrad Adenauer Stiftung, Sarajevo 2009.

10. Seizović Zarije, ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI, POJAM, BITNI ELEMENTI I OBLICI PREMA STATUTU I PRAKSI HAŠKOG TRIBUNALA, Međunarodno javno pravo, zbirka eseja, Univerzitet u Zenici, Zenica 2008.

11. Shaw Malcolm N., INTERNATIONAL LAW (MEĐUNARODNO PRAVO), Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

12. Schabas William A., INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNALS: A REVIEW OF 2007 (MEĐUNARODNI KRIVIČNI TRIBUNALI – PREGLED IZ 2007. GODINE), Northwestern Journal of International Human Rights, sv. 6, izd. 3, 2008.

13. Schabas William A., PREVENTING THE 'ODIOUS SCOURGE': THE UNITED NATIONS AND THE PREVENTION OF GENOCIDE (SPRJEČAVANJE TOG 'ODVRATNOG RATA' – UJEDINJENE NACIJE I SPRJEČAVANJE GENOCIDA, International Journal on Minority and Group Rights, vol. 14, 2007.;

14. Schabas William A., THE INTERNATIONAL LEGAL PROHIBITION OF GENOCIDE COMES OF AGE (MEĐUNARODNA ZAKONSKA ZABRANA GENOCIDA JE POSLJEDICA RANIJIH DOGAĐAJA), Human Rights Review, July – September, 2004.

15. Schabas William A., GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW (GENOCID U MEĐUNARODNOM PRAVU), Cambridge University Press, 2000.;

16. Scharf Michael P. & Brianne M. Draffin, TO PREVENT AND TO PUNISH: AN INTERNATIONAL CONFERENCE IN COMMEMORATION OF THE SIXTIETH ANNIVERSARY OF THE GENOCIDE CONVENTION (SPRIJEČITI I KAZNITI – MEĐUNARODNA KONVENCIJA U OKVIRU OBILJEŽAVANJA ŠEZDESETE GODIŠNJICE KONVENCIJE O GENOCIDU), Case Western Reserve Journal of Interna-tional Law, sv. 40, 2007/2008.

17. Simons Marlise, GENOCIDE COURT RULED FOR SERBIA WITHOUT SEEING FULL WAR ARCHIVE (SUD ZA GENOCID PRESUDIO U KORIST SRBIJE, A DA NIJE U POTPUNOSTI VIDIO RATNU ARHIVU), New York Times, april 9, 2007.

18. Službeni vesnik Prezidijuma FNRJ, broj 2/1950;

19. Tejić Mirjana, ODGOVORNOST SRBIJE ZA GENOCID – PRIMENA KONVENCIJE O SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA, *Temida*, decembar 2007.

20. Toufayan Mark, THE WORLD'S COURT'S DISTRESS WHEN FACING GENOCIDE: A CRITICAL COMENTARY ON THE APPLICATION OF THE GENOCIDE CONVENTION CASE [(BOSNIA & HERZEGOVINA V. YUGOSLAVIA (SERBIA AND MONTENEGRO)], (NEVOLJE SVJETSKOG SUDA U SUOČAVANJU S GENOCIDOM – KRITIČKI KOMENTAR O PRIMJENI KONVENCIJE O GENOCIDU U SLUČAJU BOSNA I HERCEGOVINA VERSUS JUGOSLAVIJA [SRBIJA I CRNA GORA]) *Texas International Law Journal*, sv. 40, 2005.

REZIME

Međunarodni sud pravde (MSP) kao glavni sudski organ Ujedinjenih nacija je 26. februara 2007. godine prvi put u historiji presudio u sporu kojim se jedna država (Srbija) tereti za počinjeni genocid nad stanovništvom druge države (Bosna i Hercegovina). Tumačeći Konvenciju Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, MSP donio prvu presudu u okviru koje drži da se masakr koji je počinjen nad Bošnjacima u julu 1995. odnosi na genocid, ali utvrđuje da nema dovoljno dokaza da se Srbija utvrdi izravno odgovornom pa čak i za suučesništvo u počinjenom zločinu genocida.

Ipak, Sud je utvrdio da je Srbija prekršila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine jer je propustila sprečavanje i kažnjavanje masakra u Srebrenici.

Značaj Presude treba shvatiti u smislu da se genocid koji je počinjen u Srebrenici u julu 1995. više ne može poricati, da postoji kao činjenica koju je utvrdio neovisni međunarodni sudski organ, da su političke manipulacije i relativiziranja sada izlišni, da je neophodno da se preuzme odgovornost obje strane, i to odgovornost svake vrste, prema narodu spram kojeg je zločin genocida počinjen.

SUMMARY

The International Court of Justice (ICJ) as the main judicial organ of United Nations passed its Judgment on 26 February 2007 for the first time in the history in Case of dispute charging a state (Serbia) for the committed genocide over the population of another state (Bosnia and Herzegovina). While interpreting the Convention of the United Nations on the Prevention and Punishment of the crime of genocide of 1948, the International Court of Justice passed its first Judgment expressing its opinion that the massacre performed over Bosniaks in July 1995 refers to genocide, but asserting that there are not enough evidence for pronouncing Serbia directly responsible, even for co-partnership in the crime of genocide committed.

Nevertheless, the Court established that Serbia had violated the provisions of the Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 1948, since it had failed to prevent and punish the execution of the massacre in Srebrenica.

The importance of the Juddgment should be understood in the sense that the genocide committed in Srebrenica in July 1995, cannot be denied any more, that it exists as a fact found out by an independent international judicial organ, that political manipulations and relativization are now in excess, that it is indispensable to take over the responsibility by both sides, namely the responsibility of any type toward the national community over which the crime of genocide had been committed.

Šejla Haračić, Asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici

PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - PRECEDENT BUDUĆIM SPOROVIMA O ODGOVORNOSTI DRŽAVE ZA GENOCID?

1. Uvod

Rad na *Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (u nastavku: Konvencija o genocidu, Konvencija) pokazao je svu osjetljivost i političku uvjetovanost inkriminiranja "zločina nad zločinima". Neka od pitanja koja su bila nametnuta pri izradi, a koja su i danas tema mnogih stručnih rasprava, nisu nikada normativno riješena. S druge strane, određene odredbe Konvencije nisu u dovoljnoj mjeri jasne, što je bio osnov različitim tumačenjima. Jedno od takvih pitanja bilo je i pitanje odgovornosti države za djela genocida predviđena u Konvenciji (član IX). Historija je pokazala da nametanje "ratne krivice" državama ima, prosto rečeno, nesretne posljedice: proglašenje Njemačke krivom za događaje u Prvom svjetskom ratu pokazalo se kao jedan od uzroka pojave nacizma.[1] Poslije toga, međunarodno pravo se posvetilo radije kažnjavanju pojedinaca, a eventualna izvinjenja i retribucije od strane države bila su dobrovoljnog karaktera.

Presudom u *Sporu koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (u nastavku: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore[2]), Međunarodni sud pravde je po prvi put utvrdio određeni vid odgovornosti države za djela genocida i tu je najveći značaj ove

[1] Posner, Eric A., SINS OF THE FATHERLAND (GRIJEHOVI DOMOVINE), The Boston Globe 5. mart 2006. godine, dostupno na: http://www.law.uchicago.edu/posner-sinsfatherland.html (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[2] U nastavku će se koristiti naziv "Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore", koji inače koristi i sam Sud (vidi zvaničnu stranicu Suda: http://www.icj-cij.org!). Naravno, ovaj naziv ne odgovara stvarnom stanju stvari: u početku spora, na strani respodenta bila je SR Jugoslavija, a u vrijeme donošenja presude R Srbija.

presude, koji se može predstaviti u nekoliko ključnih momenata: pokušaj Suda da riješi pitanje prirode odgovornosti države za genocid, pitanje elemenata te odgovornosti (*mens rea* i *actus reus*), standarda i metoda dokazivanja elemenata odgovornosti i sankcije za državu koja je proglašena odgovornom. Ovo su neki od najvažnijih zaključaka koji će nesumnjivo imati snagu precedenta u eventualnim budućim predmetima na osnovu kršenja odredaba Konvencije o genocidu: cilj ovog rada stoga jeste da pokaže koliko je Međunarodni sud pravde bio uspješan u njihovom donošenju, ukazujući i na neka druga ponuđena rješenja i sugestije.

2. Kratki pregled rada UN-a na pitanju odgovornosti države za međunarodna krivična djela

Kroz historiju se više puta potvrdila mogućnost uplitanja države u izvršenje krivičnih djela, pogotovo djela koja su podrazumijevala sistematičnost u izvršenju, što je jasno naročito kod krivičnog djela genocida[3]. Konvencija o genocidu izazvala je mnoge kontraverze, no čini se da je najduže rješavano pitanje bilo ono o odgovornosti države za genocid. Inače, pitanje odgovornosti države za međunarodna krivična djela raspravljalo se i pri Komisiji za međunarodno pravo UN-a. U Presudi u Sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, Međunarodni sud pravde se pozivao i na historijat izrade međunarodnih akata koji regulišu odgovornost države, pa je bitno ukratko ga predstaviti.

---

[3] Jorgensen, Nina B., THE RESPONSIBILITY OF STATES FOR INTERNATIONAL CRIMES, (ODGOVORNOST DRŽAVA ZA MEĐUNARODNE ZLOČINE) Oxford University Press, Oxford/ New York, 2000, s. 112. Uplitanje države podrazumijevalo je čitav niz radnji, od direktnog uplitanja, kao što je donošenje propisa kojima se ustvari vrše neka od krivičnih djela, npr. zakoni protiv Jevreja u Njemačkoj i tzv. Endlősung, ili propisa kojima se u Južnoj Africi provodila politika apartheida, zatim agresija, preko terorizma sponzoriranog od strane države, do prikrivanja krivičnog djela i odbijanja kažnjavanja ili saradnje na otkrivanju krivičnog djela i izvršioca. Vidi npr. i Komentar Komisije za međunarodno pravo UN o Nacrtu odredaba o odgovornosti države za međunarodne protupravne akte, Report of the ILC, Doc. A/56/10, 2001, dostupan na: http://untreaty.un.org/ilc/reports/2001/english/content.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

2.1. Izrada Konvencije o genocidu i problem odgovornosti države

Kada je u pitanju odgovornost države za zločin genocida, pri izradi Konvencije naročito su se bitna pitanja javila kod propisivanja članova IV, VI i IX.

Pitanje odgovornosti države za genocid javilo se prvenstveno prilikom diskusija o izradi člana IV[4]. Ujedinjeno Kraljevstvo je pokrenulo pitanje odgovornosti države, smatrajući da "odgovornost (...) treba obuhvatati ne samo privatna lica ili organizacije, nego i države, vlade, organe ili vlasti države ili vlade"[5], napominjući da je to najčešći slučaj upravo kod zločina genocida[6]. Ujedinjeno Kraljevstvo je tom prilikom napomenulo da se ne radi o krivičnoj odgovornosti i da Međunarodni sud pravde tu ne bi izricao krivične sankcije, nego naredio prestanak izvršenja takvih djela.[7] Ovaj prijedlog pokrenuo je diskusiju u vezi sa prirodom odgovornosti države za genocid. Neke države, kao npr. Francuska, Panama, Kanada, smatrale su da država treba biti krivično odgovorna i da je treba kazniti; druge su smatrale da bi jedina moguća sankcija bila plaćanje odštete (Švedska, Venecuela), dok su treće naglašavale da je to pitanje u okviru drugih grana prava (SAD). Na kraju, pokazalo se da se države uglavnom protive konceptu krivične odgovornosti države, ali da podržavaju postojanje građanskopravne odgovornosti.[8]

Problem odgovornosti države ponovo je postao aktuelan prilikom propisivanja člana VI[9] Konvencije. Ujedinjeno Kraljevstvo je ponovo

---

[4] Odredba člana IV glasi: "Lica koja učine djelo genocida ili neko drugo djelo navedeno u članu III, biće kažnjena bez obzira da li upravljaju državom, obavljaju funkcije ili su obični pojedinci." Tekstovi svih odredbi Konvencije o genocidu pomenuti u radu preuzeti su iz "SLUŽBENOG VESNIKA PREZIDIJUMA NARODNE SKUPŠTINE FNRJ", br. 2/1950.

[5] UN Doc. A./C.6/236 i korigendum Corr. 1, prema: Schabas, William A., GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW: THE CRIMES OF CRIMES, (GENOCID U MEĐUNARODNOM PRAVU – ZLOČINI NAD ZLOČINIMA) Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 419.

[6] UN Doc. A/C.6/SR.95, prema: Schabas, William A., *ibid.*

[7] UN Doc. A/C.6/SR.95, UN Doc. A/C.6/SR.96, prema: Schabas, William A., *ibid.*

[8] Schabas, William, GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW..., ss. 420-421.

[9] "Lica optužena za krivično delo genocida ili za neko drugo delo navedeno u članu III biće predata na suđenje nadležnim sudovima države na čijoj teritoriji je određeno delo izvršeno, ili Međunarodnom krivičnom sudu, koji će biti nadležan za one od članica ugovornica koje budu priznale njegovu nadležnost."

pokrenulo raspravu, predlažući da se "u slučaju da je [ili se sumnja da je] djelo genocida kako je definisano članom II i IV, [ustvari] djelo države ili vlade ili bilo kojeg organa ili vlasti države ili vlade, predmet, po zahtjevu bilo koje pristupnice Konvenciji, dostavi Međunarodnom sudu pravde, čije odluke treba da budu konačne i obavezujuće."[10] Belgija se složila sa predlogom Ujedinjenog Kraljevstva, uz izmjene koje se tiču nametanja odgovarajućih mjera u cilju zaustavljanja protupravnog djelovanja ili naknadu štete.[11] SAD su bile protiv prijedloga.[12]

Konačno je pitanje odgovornosti država za krivično djelo genocida riješeno propisivanjem odredbe člana IX Konvencije. Član IX propisuje da će "sporovi između strana ugovornica u pogledu tumačenja, primjene i izvršenja ove Konvencije, podrazumijevajući tu i sporove koji se odnose na odgovornost neke države za genocid ili bilo koje drugo djelo pobrojano u članu III, [biti] izneseni pred Međunarodni sud pravde, na traženje jedne od strana u sporu". Sekretarijat je smatrao da je spor pred Sudom bolje rješenje od arbitraže, koja inače ne bi obavezivala ostale države.[13] U vezi sa odgovornošću država, Grčka je istakla da taj koncept nije naročito jasan, što se pokazalo tačnim: Francuska, Belgija, Haiti, Kanada i Ujedinjeno Kraljevstvo, naprimjer, smatrale su da se radilo o građanskopravnoj odgovornosti, dok su Filipini zauzimali stav da je u pitanju krivična odgovornost.[14] SAD su istakle da nije jasno o kakvoj se odgovornosti radi, pa su kasnije donijele i "formalnu izjavu o tumačenju člana IX".[15]

2.2. Izrada Nacrta kodeksa o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva

Rad Komisije za međunarodno pravo (*International Law Commission*, u nastavku: ILC) u vezi sa odgovornošću država za krivična djela tiče

---

[10] UN Doc. A./C.6/236 i korigendum Corr. 1, prema: Schabas, William A., GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW..., s. 421.

[11] UN Doc. A/C.6/252., prema: Schabas, William A., *ibid.*

[12] UN Doc. A/C.6/SR.99, prema: Schabas, William A., *ibid.*

[13] UN Doc. E/447, s. 50, prema: Schabas, William A., *idem,* s. 422.

[14] Schabas, William, *idem,* s. 423.

[15] UN Doc. A/C.6/SR.113, prema: Schabas, William, *idem,* s. 424.

se prvenstveno izrade tzv. Nacrta kodeksa o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva (u nastavku: *Nacrt kodeksa*), koji je (prvenstveno) trebao dati jedinstvenu definiciju agresije. Rad na kodifikaciji počeo je 1981. U početku[16], ILC je isključila razmatranje odgovornosti države. U kasnijoj analizi Izvještaja ILC, većina članova komisije su smatrala da se pitanje odgovornosti države ne smije ostaviti neriješeno.[17] Naprimjer, Francuska i Kuba su inzistirale na tome da postoji veza između individualne krivične odgovornosti i odgovornosti države, Njemačka je smatrala da države trebaju i mogu biti odgovorne u situacijama kada su "organizovale, izvršile ili podržavale"[18] zločine, te da se njihova odgovornost ne može zamijeniti odgovornošću pojedinaca. Međutim, iako se većina članova ILC-e složila da je potrebno naglasiti odgovornost država, nije bilo eksplicitnog pominjanja krivične odgovornosti države, koja bi bila različita od do tada poznatog koncepta odgovornosti države. U *Nacrtu kodeksa* iz 1991. godine se u članu 5. napominje da individualna odgovornost ne isključuje "gonjenje države za isto krivično djelo".[19] Ipak, ni ovaj Nacrt ne govori o prirodi te odgovornosti. U komentarima na ovaj *Nacrt kodeksa* Bjelorusija je, naprimjer, države nazvala "izvršiocima".[20] Ujedinjeno Kraljevstvo je našlo ozbiljne zamjerke *Nacrtu kodeksa* smatrajući da se individualna i odgovornost države moraju jasno izdvojiti, navodeći kao primjer upravo krivično djelo genocida, za koje je potrebna organizacija od strane države, iako su "ubistva izvršena od strane pojedinaca".[21] Za Ujedinjeno Kraljevstvo, nema razloga da se ne

---

[16] Početni izvještaj napravio je Doudou Thiam, kao specijalni izvještač, 1983. Vidi više u: ILC, First Report on the Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, A/CN.4/364 (1983), *Yearbook of International Law Commission,* vol. 2, part 1, 137-155, ss. 144-6, dostupno na: http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/contents/1983_v2_p1_e.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[17] Vidi: Jorgensen, Nina B., THE RESPONSIBILITY OF STATES (ODGOVORNOST DRŽAVE)... , s. 140.

[18] *Idem,* s. 141.

[19] *Ibid.*

[20] Report of the ILC on the Work of its Forty-Fifth Session, Comments and Observations of Governments on the Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind Adopted on First Reading by the ILC at its Forty-Third Session, A/CN.4/448, 1 Maech 1993, prema: Jorgensen, Nina B., THE RESPONSIBILITY OF STATES... , s. 142.

[21] Jorgensen, Nina B., THE RESPONSIBILITY OF STATES... , s. 143.

govori o odgovornosti u oba slučaja. Nakon toga, u Dvanaestom izvještaju o *Nacrtu kodeksa*, Belgija je ponovo istakla potrebu propisivanja odgovornosti države.[22]

Konačno, na četrdeset i osmoj sjednici održanoj 1996. godine, ILC je usvojila tekst *Nacrta kodeksa*[23], u kojem je odgovornost države propisana članom 4. (Odgovornost država): "Činjenica da Kodeks propisuje odgovornost pojedinaca za zločine protiv mira i sigurnosti čovječanstva je nezavisna od bilo kog pitanja odgovornosti države prema odredbama međunarodnog prava."[24]

Iz ovako date odredbe člana 4., vidimo da pitanje prirode odgovornosti države uopšte nije riješeno.

2.3. Izrada Nacrta odredbi o odgovornosti država za međunarodne protupravne akte

Pokušaj ILC da jedinstveno i konačno riješi pitanje odgovornosti država predstavlja rad na Nacrtu odredbi o odgovornosti država za međunarodne protupravne akte (u nastavku: *Nacrt odredbi*), usvojenom 2001. godine.[25] Ono što je bitno, jeste da iako se radi samo o Nacrtu, mnogi među-

---

[22] Vidi više u: Report of the ILC on the Work of its Forty-Sixth Session, Twelfth Report on the Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind, by Doudou Thiam, Special Rapporteur, A/CN.4/460, 15 April 1994, dostupan na: http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_460.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[23] Nacrt kodeksa dostupan na: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/English/draft%20articles/7_4_1996.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[24] Prilikom prevođenja odredbe korištena presuda Međunarodnog krivičnog tribunala za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije nakon 1991. (u nastavku MKSJ), *Tužilac protiv Duška Tadića,* IT-94-1-T, 7. maj 1997, paragraf 573.

[25] ILC je počela rad na ovom Nacrtu još 1955. godine. Tekst nacrta objavljen je u *Yearbook of the International Law Commission,* 2001, vol. II (Part Two), a predstavlja Aneks Rezoluciji Generalne skupštine UN-a br. 56/83, od 12. decembra 2001. godine, korigendum br. A/56/49(Vol. I)/Corr.4. Tekst Nacrta dostupan je i na: http://www.un.org/law/ilc/texts/state-responsibility/responsibilityfra.htm (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

narodni sudovi su se pozivali na njegove odredbe - tako i Međunarodni sud pravde, smatrajući ih odredbama međunarodnog običajnog prava i prije spora Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore.[26]

Ovdje će biti navedeni najznačajniji doprinosi *Nacrta odredbi*, bar što se tiče potreba ovog rada. Prije svega, njime je riješeno pitanje elemenata odgovornosti države za međunarodne protupravne akte:odgovornost postoji ako se akt može pripisati državi i ako predstavlja povredu međunarodnih obaveza države, što je određeno međunarodnim pravom i ne zavisi od unutrašnjeg prava država. Prema Nacrtu, akt se može pripisati državi ukoliko se radi o postupcima: 1) njenih organa, čak i kada prekorače ovlašćenja, 2) osoba ili pravnih lica koja vrše ovlašćenja javne vlasti, 3) organa stavljenih od strane jedne na raspolaganje drugoj državi, 4) pojedinaca ili grupe pod kontrolom, uputstvima ili upravljanjem države, 5) pojedinaca ili grupe koje vrše vlast u odsustvu ili zbog propusta državnih organa, 6) ustaničkih i drugih pokreta, 7) privatnih lica, kada država priznaje i prihvata njihove protupravne akte.[27] Takođe je bitno da *Nacrt odredbi* predviđa neovisnost odgovornosti države o odgovornosti međunarodne organizacije i o individualnoj (krivičnoj) odgovornosti.[28] Naročito je važno to da Nacrt određuje da posebna odgovornost nastaje kršenjem normi *ius cogens*, što i jeste Konvencija o genocidu, jer je obaveza poštivanja ovih normi obaveza *erga omnes*.[29] Sankcije predviđene Nacrtom bit će pomenute kasnije.[30]

3. Sporovi pred Međunarodnim sudom pravde u vezi sa konvencijom o genocidu

Bilo je nekoliko, nazovimo ih, situacija koje su rješavane pred Međunarodnim sudom pravde na osnovu člana IX Konvencije o genocidu.

---

[26] Vidi spor *Case Concerning Gabcíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia),* presuda od 25. septembra 1997. godine: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=hs&case=92&k=8d (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[27] *Nacrt odredbi,* članovi 4. do 11.

[28] *Idem,* članovi 57. i 58.

[29] *Idem,* članovi 40. i 41.

[30] *Infra* 4.4.

Posmatrano po datumu podnošenja zahtjeva za pokretanje spora pred Sudom, to su: *Spor koji se odnosi na suđenje pakistanskim ratnim zarobljenicima* (Pakistan protiv Indije) iz 1973. godine, *Spor koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore) iz 1993. godine, *Sporovi koji se odnose na zakonitost upotrebe sile* (zajednički poznati kao Srbija i Crna Gora protiv Belgije i ostalih, ili Srbija i Crna Gora protiv NATO-a)[31] iz 1999. godine, te *Spor koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (Hrvatska protiv Srbije i Crne Gore) iz 1999.[32] Ovom prilikom ćemo ukratko predstaviti ove sporove i njihov značaj za tumačenje člana IX Konvencije o genocidu.

3.1. Spor Pakistan protiv Indije

Kako bi okončala građanski rat u Pakistanu, u toku kojeg je ubijeno skoro milion građana Istočnog Pakistana, a oko 10 miliona ih izbjeglo, Indija je poduzela humanitarnu intervenciju, čiji je rezultat bio predaja Zapadnog Pakistana i zarobljavanje blizu 92000 pakistanskih vojnika od strane Indije. Protiv ovih zarobljenika, Indija i (novonastali) Bangladeš su pokrenuli krivične postupke, što je bio osnov podnošenja zahtjeva od strane Pakistana pred Međunarodnim sudom pravde, u kojem je navedeno da Indija vrši praksu izručivanja zarobljenika Bangladešu, koji im sudi za krivična djela genocida i zločina protiv čovječnosti, čime se krši Konvencija o genocidu. Pozivali su se na odredbu člana VI Konvencije, po kojoj se navodnim izvršiocima genocida sudi na teritoriji izvršenja, u ovom slučaju, Pakistana, jer je, po navodima aplikanta, (raniji) Istočni Pakistan bio

[31] Misli se na sljedeće sporove: *Serbia and Montenegro v. Belgium, Serbia and Montenegro v. Canada, Serbia and Montenegro v. France, Serbia and Monténégro v. Germany, Serbia and Montenegro v. Italy, Serbia and Montenegro v. Netherlands, Serbia and Montenegro v. Portugal, Yugoslavia v. Spain, Serbia and Montenegro v. United Kingdom i Yugoslavia v. United States of America.* Šire o tome vidi na stranici Međunarodnog suda pravde, http://www.icj-cij.org.

[32] Generalna skupština UN-a je 1950. godine uputila zahtjev Međunarodnom sudu pravde u vezi sa rezervama na Konvenciju o genocidu, na osnovu kojeg je Sud donio 1951. Savjetodavno mišljenje. Međutim, ovaj predmet nije interesantan za potrebe ovog rada.

"univerzalno poznat kao dio Pakistana". Indija se pozivala na rezerve koje je stavila na član IX, ali je Sud ipak zakazao ročište. Spor je okončan krajem 1973. godine, nakon što je Pakistan obavijestio Sud o namjeri pregovaranja sa Indijom.[33]

3.2. Spor Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore

U zahtjevu za pokretanje postupka koji je Bosna i Hercegovina podnijela u martu 1993, navodi se da je (tadašnja) SR Jugoslavija (između ostalog) "prekršila i da dalje krši svoje pravne obaveze prema narodu i državi Bosni i Hercegovini u skladu sa članovima I, II(a), II(b), II(c), II(d), III(a), III(b), III(c), III(d), III(e), IV i V Konvencije o genocidu".[34] U aprilu 1993. godine, Sud je naredio privremene mjere, u kojima je istakao da član IX Kovencije o genocidu daje osnov za nadležnost suda da odlučuje o sporovima koji se takođe "tiču odgovornosti države za genocid ili bilo koju radnju pobrojanu u članu III Konvencije".[35] U naređenju od septembra 1993[36] Sud je naredio (tadašnjoj) Jugoslaviji da poduzme sve moguće mjere u cilju sprečavanja genocida, i konkretnije da "osigura da vojne, paravojne i neregularne naoružane jedinice kojima bi mogla da upravlja ili ih podržava, kao i sve organizacije i osobe koje bi mogle biti pod njenom kontrolom, usmjeravanjem ili utjecajem, ne izvrše bilo koju radnju genocida, niti planiranje, direktno ili javno podsticanje ili saučesništvo u genocidu, bilo da su usmjerene protiv Muslimana u Bosni i Herecegovini bilo protiv bilo

---

[33] Šire o ovome vidi u: Schabas, William, GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW…, s. 426.

[34] Paragraf 64. PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE OD 26. FEBRUARA 2007. GODINE. Dijelovi presude pominjani u tekstu preuzeti su iz prevoda u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008. Isto vrijedi i za pojmove "Podnosilac tužbe" i "Tužena strana".

[35] Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Requests for the Indication of Provisional Measures,* 8. april 1993. godine, paragraf 20, dostupno na: http://www.icj-cij.org/docket/files/91/7305.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[36] Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Further Requests for the Indication of Provisional Measures,* 13. septembar 1993. godine, dostupno na: http://www.icj-cij.org/docket/files/91/7311.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

koje druge nacionalne, etničke, rasne ili religijske skupine".[37] Ubrzo nakon ovoga, Bosna i Hercegovina je najavila i pokretanje spora protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zbog pomaganja u genocidu, ali je ubrzo odustala od toga. U julu 1997. godine, Jugoslavija je podnijela "protuzahtjev" u kojem navodi da je Bosna i Hercegovina odgovorna za genocid protiv Srba u Bosni i Hercegovini"[38], ali ga je povukla u aprilu 2001.[39]

3.3. Sporovi Srbija i Crna Gora protiv NATO-a

Iako su se sporovi Srbija i Crna Gora protiv NATO-a prvenstveno ticali zakonitosti upotrebe sile od strane NATO-a[40], osnov ovom sporu bila je i Konvencija o genocidu. Sud je odbacio zahtjev (tadašnje) Jugoslavije za naređenje privremenih mjera od 29. aprila 1999. godine, iz razloga što nije bilo osnova za pozivanje na Konvenciju o genocidu. S druge strane, dio zahtjeva koji se zasniva na Povelji UN-a bio je također neosnovan, jer u to vrijeme Jugoslavija nije bila članica UN i prema tome ni Statuta Međunarodnog suda pravde, kako je Sud naglasio u tzv. *Zajedničkoj izjavi* iz decembra 2004. godine.[41]

---

[37] *Idem,* paragrafi 342-3.

[38] Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Counter Memorial of the Federal Republic of Yugoslavia,* 23. juli 1997. godine, dostupno na: http://www.icj-cij.org/docket/files/91/10503.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[39] Vidi na: http://www.icj-cij.org/docket/files/91/10503.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[40] Konkretno, Jugoslavija je u zahtjevu za pokretanje postupka navodila kršenje obaveze država da se ne miješaju u unutrašnje poslove druge države, kršenja Ženevskih konvencija iz 1949. i njihovih Dodatnih protokola, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kao i Povelje UN. Radilo se prvenstveno o pozivanju na kršenje prava države na samoodbranu i odredbi o akcijama poduzetim na osnovu odluka Vijeća sigurnosti. Vidi više u: *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), Application,* 29. april 1999., dostupno na: http://www.icj-cij.org/docket/files/105/7155.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[41] Vidi "Zajedničku izjavu": Srbija i Crna Gora protiv Belgije i ostalih, Joint Declaration of Vice-President Ranjeva, Judges Guillaume, Higgins, Kooijmans, Al-Khasawneh, Buergenthal and Elaraby, 15. decembra 2004. godine, dostupno na: http://www.icj-cij.org/docket/files/105/8442.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

3.4. Spor Hrvatska protiv Srbije i Crne Gore

Hrvatska je u julu 1999. godine podnijela zahtjev za pokretanje postupka na osnovu člana IX Konvencije o genocidu, navodeći da je Jugoslavija odgovorna za etničko čišćenje na području Knina, uključujući i etničko čišćenje nad hrvatskim građanima srpske nacionalnosti, koje je provodila uz pomoć svojih vojnih snaga, obavještajnih službi i paravojnih jedinica.[42]

4. Presuda u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore - precedent budućim sporovima o odgovornosti države za genocid?

U međunarodnom pravu nije sporno da države snose određeni vid odgovornosti za svoje obaveze. Međutim, kada je u pitanju odgovornost države u vezi sa krivičnim djelima, prvenstveno onim međunarodnog karaktera, postavlja se pitanje kakva je priroda te odgovornosti: "uobičajena" odgovornost države u međunarodnom pravu ili krivična odgovornost države. Praksa i teorija međunarodnog prava sve je više naklonjena shvatanju da država treba biti kažnjena i stigmatizirana od strane međunarodne zajednice[43] u slučaju međunarodnih krivičnih djela. "Režim" odgovornosti država[44] ovisit će prvenstveno i od toga da li je ponašanje države proizvelo posljedice *erga omnes* ili samo prema "direktno zainteresiranim državama"[45], a kada je u pitanju Konvencija o genocidu, ona zaista propisuje obaveze *erga*

---

[42] Vidi: *Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia),* Zahtjev za pokretanje postupka *(Application Instituting Proceedings),* 2. juli 1999, na http://www.icj-cij.org/docket/files/118/7125.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[43] *Jorgensen, Nina B., The Responsibility of States...,* s. 208.

[44] *Idem,* ss. 178 *et seq.*

[45] Na svojoj 48. sjednici, ILC je naglasila potrebu da se termin povređena država (injured states) odnosi kako na direktno zainteresirane/povređene države (directly affected states), tako i na indirektno povređene države (indirectly affected states). O ovome više u: UN Doc. A/CN.4/479/Add.1, 1. maj 1997. godine, dostupno na: http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/119/56/PDF/N9711956.pdf?OpenElement (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

omnes. Dalja pitanja koja bi trebalo riješiti, jesu pitanja o elementima odgovornosti države, načinu njihova dokazivanja, vezi sa odgovornošću pojedinaca (direktnih izvršilaca), te posljedicama koje ona proizvodi (prirodi i vrsti sankcija koje se izriču odgovornim državama). Naravno, ukoliko govorimo o genocidu, moramo uzimati u obzir sve radnje pobrojane u članu III Konvencije o genocidu – izvršenje, planiranje, javno i direktno podsticanje, saučesništvo, ali i to da je država po Konvenciji dužna da spriječi bilo koju od pobrojanih radnji, i/li da kazni za bilo koju od njih.

Ovom prilikom ćemo ukazati na precedentne zaključke Međunarodnog suda pravde u vezi sa gore postavljenim pitanjima, nastojeći ujedno prikazati ranije napore prakse i teorije međunarodnog prava u davanju odgovora na ista. Takođe će se, ne umanjujući skoro pa (bar po ovom pitanju) revolucionarni značaj Presude, utvrditi i svojevrsne nedorečenosti i savremene kritike rješenja ponuđenih Presudom.

4.1. Konvencija o genocidu propisuje odgovornost država

Polazna tačka analizi odgovornosti države za genocid jesu zaključci Međunarodnog suda pravde u paragrafima 170 -174. Presude. Radi se o potvrdi principa istaknutog u ranije pomenutom članu 58. *Nacrta odredbi*, kojim je propisana neovisnost odgovornosti države o individualnoj krivičnoj odgovornosti za međunarodne protupravne akte. Kada je u pitanju odgovornost države za kršenje odredaba Konvencije o genocidu, Sud je primijetio da "dualitet vezan za odgovornost i dalje predstavlja konstantno obilježje međunarodnog prava"[46], te da tako i Konvencija obavezuje strane ugovornice "na neizvršavanje (*sic*!) genocida".[47] Ovakav stav suda, po Schabasu[48] će služiti kao rješenje sporovima o ovom pitanju u budućnosti.

---

[46] Paragraf 172. Presude. Riječi "i dalje" odnose se na čuveni zaključak u Nirnberškoj presudi da "zločine protiv međunarodnog prava vrše ljudi a ne apstraktni subjekti": Sud je ustvari utvrdio da se radilo o odgovoru na argument odbrane da se međunarodno pravo bavi jedino postupcima suverenih država. Međunarodni vojni tribunal u Nirnbergu nije isključio odgovornost države, nego je "uveo" i odgovornost pojedinaca u međunarodnom pravu.

[47] Paragraf 179. Presude.

[48] Schabas, William A., GENOCIDE AND INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE: FINALLY, A DUTY TO PREVENT THE CRIME OF CRIMES, (GENOCID I MEĐU-

4.2. Da li je odgovornost države za genocid krivične prirode ili odgovornost na osnovu međunarodnih obaveza?

Kako se moglo vidjeti iz prethodnih izlaganja, veliki napori međunarodne zajednice na regulisanju odgovornosti država za međunarodne protupravne akte ipak nisu dali definitivne odgovore na mnoga pitanja, a prvenstveno na pitanje o prirodi same te odgovornosti. Čini se, međutim, da je praksa i teorija međunarodnog prava sve sklonija krivičnopravnom poimanju odgovornosti države za međunarodna krivična djela. Jorgensen[49] pominje autore koji su isticali potrebu da se razdvoji odgovornost države za (uobičajeno) kršenje međunarodnih obaveza od odgovornosti za krivična djela. Takvi su naprimjer Lauterpacht i Verzijl. Brownlie (prema Jorgensen) i Jorgensen, naprimjer, smatraju da rad ILC ukazuje na mogućnost postojanja "državnih zločina". Gilbert smatra da različita kršenja dovode do različitih oblika odgovornosti, dok Cassese prepoznaje kršenja koja proizvode drugačije dejstvo u odnosu na uobičajena kršenja, ali naglašava da ih međunarodna zajednica još uvijek ne smatra zločinima počinjenim od strane države. Dugard ističe da praksa država upućuje na postojanje krivične odgovornosti države. Pellet je uporan u podržavanju koncepta državnih zločina[50], a tu ideju, kako naglašava Jorgensen, podržava i Allot. Jennings i Watts takođe bezrezervno podržavaju ideju krivične odgovornosti država.[51]

NARODNI SUD PRAVDE – KONAČNO, DUŽNOST SPREČAVANJA ZLOČINA NAD ZLOČINIMA) *Genocide Studies and Prevention,* vol. 2, br. 2, 2007, 101-122, s. 107.

[49] Jorgensen, Nina B., THE RESPONSIBILITY OF STATES...

[50] Pellet smatra da je razlikovanje delikta od zločina neupitno, i zbog toga je i koncept krivične odgovornosti neophodan u međunarodnom običajnom pravu. Više o tome vidi u: Pellet, Alain, CAN A STATE COMMIT A CRIME? DEFINITELY, YES!, (MOŽE LI DRŽAVA POČINITI ZLOČIN? DEFINITIVNO, DA!) *European Journal of International Law,* vol. 10, 1999, 425-434.

[51] Više vidi u: Jorgensen, Nina B., THE RESPONSIBILITY OF STATES... , ss. 259-261, 281, te: Loewenstein, Andrew B./ Kostas, Stephen A., DIVERGENT APPROACHES TO DETERMINING RESPONSIBILITY FOR GENOCIDE: THE DARFUR COMMISSION OF INQUIRY AND THE ICJ'S JUDGMENT IN THE GENOCIDE CASE, (RAZLIČITI PRISTUPI UTVRĐIVANJU ODGOVORNOSTI ZA GENOCID - ISTRAŽNA KOMISIJA ZA DARFUR I PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE U SLUČAJU GENOCIDA) *Journal of International Criminal Justice,* vol. 5, 2007, 839-857, s. 846.

Sama Jorgensen koristi izraz "državni kriminalitet"[52] i odlučno zauzima stav da krivična odgovornost države postoji, dajući devet argumenata koji opravdavaju "uvođenje krivične odgovornosti država u međunarodnom pravu".[53] Shaw smatra da nema sumnje da je genocid djelo za koje država može biti (krivično) odgovorna.[54]

U svakom slučaju, odgovornost država ne bi se mogla nazvati ni građanskopravnom ni krivičnopravnom, bar ne onom kakva je u unutrašnjem pravu, mada se i s jednom i s drugom mogu povući mnoge paralele.[55]

Slijedeći neodlučnost međunarodne prakse i teorije u vezi sa prirodom odgovornosti države za međunarodne protupravne akte, međunarodna pravna zajednica ne zauzima ni jasan stav u vezi sa pitanjem na kakvu se prirodu odgovornosti države za genocid poziva Međunarodni sud pravde u sporu *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*. Mnogi autori su se očitovali povodom donošenja presude u sporu, između ostalog, i

---

[52] "State criminality", "criminality of state", u: Jorgensen, Nina B., THE RESPONSIBILITY OF STATES... , *passim.*

[53] *Idem,* ss. 279-283. Ti argumenti su: 1) krivična odgovornost države je sve više prisutan opći princip međunarodnog prava, 2) također je sve više prisutna kategorija međunarodnog običajnog prava, 3) zločini i delikti proizvode različite vrste međunarodnih protupravnih akata, 4) koncept odgovornosti država za međunarodne zločine je pravno izvodiv i može se analizirati kao insitut kriminalne organizacije ili institut krivične odgovornosti pravnih lica, 5) država se može kazniti, što je ponekad čak i pragmatično, 6) najbolji način da se reaguje na državne zločine jeste kombinacija deklaratornih presuda i/li naknade štete (od strane Međunarodnog suda pravde, međunarodnog tribunala ili komisije) i suđenja vođama pred međunarodnim krivičnim tribunalom, 7) uvođenje krivične odgovornosti države proizvest će proširenje nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda ili uspostavljanje krivičnog odjeljenja Međunarodnog suda pravde, kao i konačno određenje ILC-e u pogledu krivične odgovornosti države, 8) uvođenje ovog koncepta može se odraziti i na *common law* pravne sisteme i doprinijeti sazrijevanju koncepta obaveza *erga omnes,* te na kraju 9) koncept krivične odgovornosti države nije izvedena (tzv. *vikarna odgovornost, op. aut!*) nego izvorna odgovornost države.

[54] Prema: Schabas, William A., GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW ..., s. 434. Shaw koristi izraz "accountable", što bi značilo odgovoran, ali samo u krivičnom smislu. Riječi "responsible" i "liable" se odnose na odgovornost općenito.

[55] Obradović, K., ODGOVORNOST DRŽAVE ZA MEĐUNARODNE PROTIVPRAVNE ČINE – OPŠTA NAČELA, 2000, ss. 73, 75, prema: Dimitrijević, Vojin i drugi, OSNOVI MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005, s. 279.

u vezi sa ovim pitanjem, no ovdje će se ukazati samo na neke od stručnih mišljenja, nakon navođenja samih zaključaka koje je Sud donio povodom rasprave o ovom pitanju.

Prilikom odbijanja prethodnih prigovora Jugoslavije u julu 1996. godine, Međunarodni sud pravde je utvrdio da "član IX (...) ne isključuje bilo koji oblik odgovornosti države".[56]

U presudi iz 2007. godine međutim, Sud se ograničava od koncepta krivične odgovornosti države, ali čini se na jedan nedosljedan način.

U paragrafu 167. Sud ističe: "(...) ne bi bilo u skladu sa ciljem i svrhom Konvencije osporavati da međunarodna odgovornost jedne države – iako je ona po svom karakteru potpuno različita od krivične odgovornosti – može nastati jednim od takvih djela, osim samog genocida, taksativno navedenih u članu III."

U paragrafu 170. Sud navodi: "Sud zapaža da obaveze, o kojima se radi u ovom sporu a proizlaze iz propisa Konvencije, kao i odgovornosti država koje bi nastale kršenjem takvih obaveza, predstavljaju obaveze i odgovornosti koje proizlaze iz međunarodnog prava i nisu krivičnog karaktera."

U paragrafu 178. Sud naglašava: "Po mišljenju Suda, mogu se izvesti dva zaključka iz upravo razmotrenog historijata izrade nacrta Konvencije. Prvo, da se tu većinom radilo o prijedlozima u prilog krivične odgovornosti država, ali da ti prijedlozi *nisu* bili usvojeni. Drugo, usvojeni amandman vezan za član IX govori o nadležnosti u pogledu odgovornosti države *u apsolutnom smislu*. Prema tome, historijat potkrepljuje zaključak do kojeg je Sud došao u paragrafu 167 gore u tekstu. (kurziv izvoran)"

Nedosljednost stava da ne postoji krivična odgovornost države je iz pomenutih dijelova Presude jasna: jedini argument koji sud pruža jeste "historijat izrade nacrta Konvencije" o genocidu. Međutim, uzmemo li u obzir ranije pomenute napore UN-a na rješenju pitanja odgovornosti države, vidimo da to pitanje nikada do kraja nije riješeno. Također, Sud se ovdje poziva samo na Konvenciju o genocidu, ne uzimajući u obzir *Nacrt kodeksa* i *Nacrt odredbi* koje smo ranije pominjali, a koji se tiču zločina protiv

[56] Vidi: BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, *Judgment on Preliminary Objections,* 11. juli 1996, paragraf 32, s. 25, dostupno na: http://www.icj-cij.org/docket/files/91/7349.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

mira i sigurnosti, odnosno međunarodnih protupravnih akata, u koje svakako možemo ubrojati i genocid. Ovdje trebamo pomenuti i to da mnogi autori, između ostalih Schabas i Jorgensen, upravo smatraju da historijat izrade *Nacrta odredbi* pokazuje podršku ideji "državnog zločina". ILC ni u Nacrtu iz 2001. nije konačno zauzela stav o ovome.[57]

Nadalje, kasnija razrada elemenata odgovornosti države, kao i načina njihovog dokazivanja upućuju na to da Sud ponovo upliće krivičnopravne kategorije u institut odgovornosti države. Na ovakav problem upućuju i mnogi teoretičari međunarodnog (krivičnog) prava.

Cassese[58], recimo upućuje na pogreške Suda u vezi sa prirodom odgovornosti država. On tvrdi da je Sud pogriješio zato što je "posudio" krivično pravo prilikom primjene člana III Konvencije o genocidu kada je raspravljao o elementima odgovornosti države, što naročito vrijedi za saučesništvo i odnos različitih modaliteta odgovornosti za genocid, o čemu će kasnije biti više rečeno. On ispravno navodi da je Sud, kada je jednom prihvatio pomenuti dualitet odgovornosti, trebao (a nije) pokazati na čemu on zasniva to razlikovanje.[59] Cassese zaključuje: "Ukoliko sud koji odlučuje o sporovima između država smatra neophodnim *oslanjanje* (kurziv Š.H.) na odredbe krivičnog prava, onda ih treba primijeniti na odgovornost države, pošto su već primjenjivane pred međunarodnim krivičnim sudovima."[60]

4.3. Utvrđivanje elemenata odgovornosti države za genocid

Nakon što je odlučno zauzeo stav da država može biti odgovorna za genocid, Sud je utvrdio koji su to elementi odgovornosti države za genocid, služeći se (po mnogima, nepravilno) prvenstveno krivičnopravnim kate-

---

[57] Schabas, William A., GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW…, ss. 440-442. Jorgensen, Nina B., *The Responsibility of States... ,* ss. 178-184.

[58] Cassese, Antonio, ON THE USE OF CRIMINAL LAW NOTIONS IN DETERMINING STATE RESPONSIBILITY FOR GENOCIDE, (UPOTREBA POJMOVA KRIVIČNOG ZAKONA U UTVRĐIVANJU DRŽAVNE ODGOVORNOSTI ZA GENOCID) *Journal of International Criminal Justice,* vol. 5, 2007, 875-887.

[59] *Idem,* ss. 880-1.

[60] *Idem,* s. 884.

gorijama prakse MKSJ i uspostavljajući određene standarde dokazivanja tih elemenata. Ovom prilikom ćemo uporedno ukazivati i na rješenja Komisije za Darfur[61], koja je također utvrđivala elemente odgovornosti države dovodeći ih u vezu sa radnjama lica individualno odgovornim za međunarodne protupravne radnje.

Actus reus

Prvo pitanje koje je Sud morao riješiti jeste pitanje za koje sve radnje zabranjene Konvencijom o genocidu država može biti odgovorna. U paragrafu 179. Presude, Sud je zauzeo konačan stav: "(...) Konvencijom [se] strane ugovornice obavezuju na neizvršavanje (*sic*!) genocida i drugih djela taksativno navedenih u članu III (...)". Ovakav zaključak Suda jasno upućuje na to da država može biti odgovorna ne samo za propuštanje da spriječi i/li kazni, nego i za same radnje genocida: izvršenje, planiranje, javno i direktno podsticanje i saučesništvo u genocidu. Predmet rasprave suda bilo je izvršenje, saučesništvo, propust da spriječi i propust da kazni za izvršenje genocida. Zaključci Suda u vezi sa ovim radnjama izvršenja, kao i njihovo dovođenje u vezu sa individualnim izvršiocima putem tzv. testa efektivne kontrole nejasni su, na što ukazuju i stručnjaci međunarodnog prava.

Još jedan bitan precedent, pored potvrđivanja odgovornosti države za genocid neovisno o individualnoj odgovornosti (direktnih) izvršilaca, jeste

[61] Izvještaj Komisije za Darfur iz 2005. godine (*Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General,* Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004), dostupan na: http://www.un.org/news/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine). O kritikama rada Komisije vidi više kod, naprimjer: Loewenstein, Andrew B./ Kostas, Stephen A., DIVERGENT APPROACHES TO...; Mills, Kurt, Which Responsibility in Darfur?, *Peace Review: A Journal of Social Justice,* vol. 20, 175-183; Quénivet, Noëlle, THE REPORT OF THE INTERNATIONAL COMMISSION OF INQUIRY ON DARFUR: The Question of Genocide, (IZVJEŠTAJ MEĐUNARODNE ISTRAŽNE KOMISIJE ZA DARFUR - Pitanje Genocida) *Human Rights Review,* July-September, 2006, 38-68; Smith, Cynthia E./ Pipa, Tony, THE POLITICS OF GENOCIDE: U.S. RHETORIC VS. INACTION IN DARFUR, (POLITIKA GENOCIDA – RETORIKA SAD-a PROTIV NEČINJENJA U DARFURU) April-September, 2004, *Kennedy School Review,* 131-140.

zaključak Suda da država može izvršiti genocid. Sud je ovdje slijedio čistu logiku – bilo bi paradoksalno da države imaju (samo) obavezu da spriječe ili kazne, a ne i da se suzdrže od učešća u izvršenju genocida. Kako i sam Sud naglašava, to bi bilo suprotno "humanitarnoj i civilizovanoj svrsi Konvencije".[62]

Zadržavajući stav da je odgovornost države za genocid "uobičajena" međunarodna odgovornost država, Sud smatra da država može izvršiti genocid "ako neki organ države ili osoba ili grupa čiji se postupci legalno pripisuju toj državi izvrši jedno od zabranjenih djela članom III Konvencije".[63] Prije svega, ovdje treba istaći da Sud proširuje (u odnosu na uobičajeno shvatanje) krug lica čije ponašanje upućuje na odgovornost države – pored državnih organa[64], to mogu biti i pojedinci nad kojima država ima određeni stepen kontrole[65]. Prema Sudu, ovi subjekti su instrumenti njene akcije.[66] Ovdje se Sud poziva na član 4. i član 8. Nacrta odredbi[67], ali i na vlastitu praksu: u predmetu *Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država*[68], Sud je u paragrafu 391. Presude utvrdio da bi ponašanja pojedinaca koji se ne mogu poistovijetiti sa organima države ipak mogla proizvesti odgovornost države ukoliko se dokaže njena efektivna kontrola nad tim pojedincima. Sud sugerira da je "uputno da se ide izvan samog pravnog statusa [pojedinaca ili grupa pojedinaca] kako bi se shvatila realnost odnosa između osobe koja preduzima akciju i države s kojom je tako blisko povezana da se čini da je [osoba] samo njen agent: bilo koje drugo rješenje omogućilo bi državama da izbjegavaju svoju međunarodnu odgovornost tako što bi se odlučivale da djeluju preko osoba ili subjekata čija bi navodna nezavisnost bila čisto fiktivna."[69] Sud je ovdje nesumnjivo bio slobodniji u odlučivanju

---

[62] Paragraf 167. Presude.

[63] Paragraf 179. Presude.

[64] Paragrafi 385-395. Presude.

[65] Paragrafi 396-407. Presude.

[66] Paragraf 384. Presude.

[67] *Supra* 2.3.

[68] *Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America),* presuda od 1986. godine, pregled dokumenata na: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=66&case=70&code=nus&p3=4 (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[69] Paragraf 392. Presude.

nego Komisija za Darfur: iako je utvrdila *actus reus* genocida, kao i to da su djela izvršena protiv grupa zaštićenih Konvencijom o genocidu, ona je naglasila da nema genocidne namjere – "bar što se tiče centralne Vlade".[70]

S druge strane, Sud je odbacio argument da se kontrola države nad osobama koje djeluju protupravno treba posmatrati kao "sveobuhvatna", kakav je stav MKSJ-a u predmetu *Tužilac protiv Duška Tadića*, a ne efektivna, što je obrazložio dvojako: time da MKSJ nema nadležnost odlučivanja o takvom pitanju, te time da bi se primjenom širokog koncepta sveobuhvatne kontrole udaljilo od osnovnog principa međunarodne odgovornosti koji znači da država odgovara samo za radnje onih koji postupaju u njeno ime.[71] Ipak, ovdje ponovo moramo naglasiti da Sud odgovornost države koju ne smatra krivičnopravnom kategorijom dokazuje upravo takvim kategorijama. Prije svega, standard dokazivanja postavila je na nivo "van svake razumne sumnje", što je krivičnopravna kategorija. Na to upućuju mnogi autori: Gattini[72] i Cassese su neki od njih. Gattini tvrdi da ni sam Sud nije načisto s tim šta bi u ovom predmetu bilo dokazivanje "van svake razumne sumnje": Sud je naglasio da će u svrhu dokazivanja koristiti elemente "koji imaju punu dokaznu snagu"[73], što je drugačije od uobičajenog zahtjeva za jasnim i uvjerljivim dokazima, a samo značenje ove sintagme će se trebati odrediti od strane buduće jurisprudencije. Gattini pokazuje kako se ovakav nejasan standard dokazivanja negativno odrazio na ispitivanje samih činjeničnih navoda, zaključivši da bi "pojašnjenje od strane Suda u vezi sa standardima dokazivanja bilo dobrodošlo".[74]

---

[70] Vidi paragraf 518. Izvještaja. Šire o ovome u: Loewenstein, Andrew B./ Kostas, Stephen A., DIVERGENT APPROACHES TO..., ss. 845-850. Komisija je nastojala utvrditi genocidnu namjeru samo kod organa centralne Vlade, što je i dovelo do zaključka da u Darfuru nije izvršen genocid – mnogi zamjeraju Komisiji što u obzir nije uzela i ostale organe države, kao naprimjer tzv. Janjaweed, miliciju koja je bila naoružana i kontrolisana od strane Vlade.

[71] Više o ovome vidi u paragrafima 402-407. Presude. Cassese smatra da proširenje odgovornosti država i na pojedince koji su pod kontrolom država nije u skladu sa njegovim odbijanjem da prihvati test sveobuhvatne kotrole MKSJ-a. Vidi više u: Cassese, Antonio, ON THE USE OF CRIMINAL LAW..., ss. 878-9.

[72] Gattini, Andrea, EVIDENTIARY ISSUES IN THE ICJ'S GENOCIDE JUDGMENT, (DOKAZNI PREDMETI U PRESUDI MSP-a ZA GENOCID) *Journal of International Criminal Justice,* vol. 5, 2007, 889-904.

[73] Paragraf 209. Presude.

[74] Gattini, Andrea, EVIDENTIARY ISSUES IN..., ss. 893-9.

Stav Suda da država može biti saučesnik u genocidu također predstavlja revolucionaran zaključak u vezi sa odgovornošću država za genocid. Mogućnost saučesništva države u izvršenju djela od strane pojedinaca, grupa pojedinaca ili organa do tada nije bila potvrđena: iako je Konvencija o genocidu predviđala kažnjavanje za takav vid učešća u izvršenju, smatralo se da se ta odredba prvenstveno odnosila na individualne izvršioce. ILC je pri izradi Nacrta odredbi predviđala saučesništvo države, ali samo u odnosu na drugu državu.[75]

Međutim, prilikom utvrđivanja elemenata koji bi se trebali ostvariti kako bi postojala odgovornost za saučesništvo, Sud ponovo koristi krivičnopravna rješenja, postavljajući previsoke standarde dokazivanja. Ustvari, sud je zaključio da su potrebni elementi isti za saučesništvo država i saučesništvo u krivičnom pravu: a) pružanje pomoći ili podrške izvršenju krivičnog djela i b) znanje na strani onog koji pruža pomoć ili podršku o kriminalnoj namjeri direktnog izvršioca, što bi u slučaju genocida bila *dolus specialis*.[76] Sud je utvrdio da, iako postoji prvi element, Jugoslavija nije posjedovala znanje o genocidnoj namjeri izvršioca, što je rezultat upravo previsoko postavljenih standarda dokazivanja i nedosljedne primjene već prihvaćenog krivičnopravnog shvatanja saučesništva. Cassese, recimo, tvrdi da bi u slučaju dosljednosti u utvrđivanju ovih elemenata, Sud došao do drugačijeg zaključka: Sud je ustvari trebao prihvatiti jurisprudenciju *ad hoc* tribunala po kojoj je drugi element (potreban za postojanje saučesništva) svijest o riziku izvršenja krivičnog djela od strane direktnog izvršioca.[77]

Iako je Međunarodni sud pravde jasno stavio do znanja da je moguće da država bude odgovorna za bilo koju od radnji genocida iz člana III Konvencije o genocidu, ipak je na kraju zaključio da je Srbija, "vezano za (*sic*!) genocid izvršen u Srebrenici (...) prekršila obavezu sprečavanja genocida".[78] Teorija međunarodnog prava u cjelini smatra ovakvu odluku

---

[75] Quigley John, INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE AS A FORUM FOR GENOCIDE CASES, (MEĐUNARODNI SUD PRAVDE KAO FORUM ZA SPOROVE O GENOCIDU) *Case Western Reserve Journal of International Law,* vol. 40, 2007/2008, 243-263, s. 248. Takođe vidi član 16. *Nacrta odredbi.*

[76] Paragrafi 420-1 presude.

[77] Cassese, Antonio, ON THE USE OF CRIMINAL LAW..., s. 886.

[78] Paragraf 471. Presude.

Suda "snažnom porukom" kojom su potvrđeni novi napori UN-a da nametne obavezu sprečavanja, što će naći mjesto u okviru međunarodnog običajnog prava.[79] Zaista, ovakav zaključak Suda ujedno je i njegov najznačajniji i "najpozitivniji" doprinos: radi se o fascinantnom zaključku koji je u potpunosti na tragu pune zaštite ljudskih prava i sprečavanja (njihovih) kršenja.[80] Obaveza države da djeluje neovisno o izvjesnosti da li će se akcijom koja će se preduzeti uspješno spriječiti genocid ili o vjerovatnoći takvog ishoda[81], mogla bi se, prema Schabasu naprimjer, primijeniti i na odgovornost Francuske, Belgije i SAD za događaje u Ruandi, kao i na odgovornost za događaje u Darfuru.[82] Ipak, i ovdje postoje određene zamjerke od strane teorije: Cassese smatra da je upravo potreba da na strani države postoji svijest o riziku izvršenja genocida ustvari element jednog, slobodno interpretirano, težeg oblika odgovornosti – saučesništva, o čemu je ranije bilo riječi.[83] Naravno, ovo ne znači da autor smatra da je Sud pogrešno proglasio Srbiju odgovornom za propust da spriječi, nego samo to da on favorizuje ozbiljniji oblik odgovornosti koji bi sigurno proizveo ozbiljnije posljedice.

Zaključak Suda da je Tužena strana odgovorna za nepoštivanje obaveze kažnjavanja nije sporna, niti je u teoriji posebno razmatrana. Međutim, ovdje bi se takođe mogli utvrditi određeni elementi koji bi mogli poslužiti u eventualnim novim sporovima o odgovornosti države za genocid. Obaveza kažnjavanja propisana je članom VI Konvencije o genocidu. Sud je zaključio da su nacionalni sudovi dužni postupati samo u slučaju kada je genocid izvršen na teritoriju države čiji su oni organi, a da je za suđenje pred međunarodnim krivičnim tribunalom bitno utvrditi da li se zaista radi o međunarodnom krivičnom sudu i da li je prihvaćena nadležnost tog suda od strane države koja je dužna da kazni izvršioce. Naročito važan zaključak je taj da je država obavezna da kažnjava od momenta izvršenja djela ili prihvatanja nadležnosti međunarodnog suda.

---

[79] Schabas, William, GENOCIDE AND THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE (GENOCID I MEĐUNARODNI SUD PRAVDE), s. 102.

[80] Schabas, William, WHITHER GENOCIDE?: THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE FINALLY PRONOUNCES, (DA LI JE BIO GENOCID? MEĐUNARODNI SUD PRAVDE KONAČNO IZRIČE PRESUDU) *Journal of Genocide Research,* vol. 9, br. 2, 2007, 183-192, ss. 184-5.

[81] Paragraf 461. Presude.

[82] *Schabas, William,* WHITHER GENOCIDE?.., s. 185.

[83] Cassese, Antonio, ON THE USE OF CRIMINAL LAW..., ss. 886-7.

Mens rea

Međunarodni sud pravde napravio je još jedan značajan korak u utvrđivanju odgovornosti države za genocid: pokušao je odrediti mentalni element na strani države, ali kroz prizmu državne odgovornosti u međunarodnom pravu. Bez obzira što se ovime bavila i Komisija za Darfur, moglo bi se reći da su zaključci Međunarodnog suda pravde revolucionarni – dok je Komisija za Darfur utvrđivala samo namjeru organa centralne Vlade, Sud je utvrđivao mentalni element na strani same države.[84] Obzirom da se radi o državi, teško je govoriti o postojanju *mentalnog elementa* na njenoj strani. Naročito je teško poimati taj element kada je u pitanju genocid, obzirom da je za postojanje krivičnog djela genocida nužna *dolus specialis*, koju je i kod same individualne krivične odgovornosti jako teško dokazati. Upravo zbog toga postoje neslaganja u kritikama ovih zaključaka Presude od strane teorije međunarodnog (krivičnog) prava, koja će biti prikazana u redovima koji slijede.

Schabas smatra da se, kada govorimo o mentalnom elementu države, ustvari treba govoriti o planu ili politici[85], što zaključuje iz činjenice da se može utvrditi da su pojedinci odgovorni za genocid, a da se država ne proglasi odgovornom – u suprotnom, djelovanje jednog jedinog izvršioca moglo bi zahtijevati utvrđivanje genocidne namjere, u što se Sud nije upuštao.[86] On ovdje pravi analogiju sa Elementima zločina Rimskog statuta[87], po kojima je za izvršenje genocida potrebno da je djelo izvršeno u "kontekstu vidljivog obrasca sličnog ponašanja uperenog protiv..."[88]. Upravo zbog toga, Schabas

---

[84] Komisija za Darfur je utvrdila da organi centralne Vlade nisu imali genocidnu namjeru. Različiti pristupi u utvrđivanju mentalnog elementa genocida uzrok su različitom poimanju veze individualnih (direktnih) izvršilaca i države – Komisija je smatrala da su bitne jedino radnje organa centralne Vlade, dok je Sud prihvatio širu koncepciju, obuhvatajući tu i radnje pojedinca koji su pod (efektivnom) kontrolom države, o čemu je ranije bilo riječi.

[85] Komisija za Darfur u svom izvještaju zaista pominje politiku genocida: vidi paragraf 519. Izvještaja.

[86] Schabas, William A., WHITHER GENOCIDE? (KUDA VODI GENOCID?) s. 189.

[87] *Elements of Crimes,* ICC-ASP/1/3(part II-B), usvojeni i stupili na snagu 9. septemra 2002. godine, dostupni na: http://wwwold.icc-cpi.int/library/about/officialjournal/ Element _of_Crimes_English.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[88] Džouns, Džon R.V.D./ Pauls, Stiven, MEĐUNARODNA KRIVIČNA PRAKSA, Fond za humanitarno pravo, Beograd 2006, s. 290.

zaključuje da je Sud ispravno presudio.[89] Međutim, Loewenstein i Kostas smatraju da je Schabas pogriješio, pozivajući se na (pomenuti) paragraf 384. Presude. Smatrajući da argument da se genocidna politika države dokazuje jedino putem genocidne namjere vođa nije ispravan, obzirom da otvara nova pitanja (koliko visokopozicionirani ti vođi moraju biti? koliko njih mora dijeliti genocidnu namjeru da bi se ona mogla pripisati državi?), što opet dovodi do određenih teškoća u dokazivanju[90], oni zaključuju: "Presuda (...) jasno daje do znanja da postojanje državnog plana ili politike genocida nije potrebno za postojanje individualne krivične odgovornosti ili državne odgovornosti." Po njima, činjenica da je Sud utvrđivao da li se bilo koje genocidno ponašanje može pripisati državi pokazuje da on nije imao namjeru dokazivati genocidnu politiku na strani države[91] i da *mens rea* države (*state intent*) uopšte nije potrebna za utvrđivanje odgovornosti države.[92]

Ukoliko prihvatimo da postoji više radnji koje čine genocid, po članu III Konvencije o genocidu, te da se pokazalo da se genocid može izvršiti na razne načine – pa i donošenjem "genocidnih" propisa (*Endlősung*!), onda bismo mogli tvrditi da je genocidna politika ustvari sinonim za genocidnu namjeru na strani države, iako ne bismo mogli izjednačiti "vidljivi obrazac ponašanja" sa politikom države – vidljivi obrazac mogao bi se odnositi i na djelovanje npr. organizacije, grupe pojedinaca i sl. Sam Sud je govorio o potrebi dokazivanja *dolus specialisa* – u paragrafu 413. pominje izdavanje naloga sa specifičnom namjerom koja karakterizira zločin genocida, u paragrafu 421. zahtijeva znanje na strani saučesnika o specifičnoj namjeri izvršioca, a u paragrafu 431, kada pominje obavezu sprečavanja genocida, Sud govori o sumnji o pripremanju genocida ili podsticanju specifične namjere. Moglo bi se onda zaključiti da se u određenim situacijama specifična

---

[89] Schabas, William A., WHITHER GENOCIDE?..., s. 190. Schabas smatra da bi se odgovornost države za genocid mogla dokazati samo ako su njeni vođi izvršili genocid, tako da se taj element ne pre(d)viđa, nego se samo preslikava; vidi: idem, s. 444.

[90] Komisija za Darfur nikada nije uspjela pregledati dokumente Vlade Sudana, a dokumenti srbijanskog Vrhovnog vijeća odbrane su bili redigovani "iz razloga nacionalne sigurnosti kao vojna tajna" (paragraf 205. Presude).

[91] Misli se i na radnje koje nisu procesuirane, kako navodi sam Sud u paragrafu 180. Presude.

[92] Loewenstein, Andrew B./ Kostas, Stephen A., DIVERGENT APPROACHES TO..., ss. 839-857.

namjera zahtijeva na strani države u slučaju izvršenja genocida, ali da se u ostalim situacijama genocidna namjera preslikava, odnosno dijeli sa direktnim izvršiocima, što ponovo znači nedosljednost zaključaka Suda.

4.4. Sankcije protiv države odgovorne za genocid

Odluka Suda da "spor nije takve prirode da bi bilo primjereno davanje naloga za plaćanje naknade u odnosu na kršenje (...) niti za pružanje uvjerenja i garancija o neponavljanju"[93] izazvala je dosta negodovanja, između ostalog, i (međunarodne) pravne zajednice. Očito je da u ovom slučaju težina akta i posljedice koje je prouzrokovao nisu bile u direktnoj vezi sa određivanjem sankcije.

Međunarodno pravo je jasno po pitanju posljedica koje odgovornost država za međunarodna protupravna djela[94] izaziva: država koja prekrši obavezu koja djeluje *erga omnes,* dužna je da "akt obustavi, ako i dalje traje" (*cessation*), te da "pruži odgovarajuća jemstva da taj akt neće ponoviti, ako okolnosti to zahtijevaju" (*non-repetition*).[95] Pored obaveze obustave akta (radnje, djelovanja) kojom se krši međunarodno pravo, državi se može, prema članu 34. *Nacrta odredbi,* izreći neka od tri vrste sankcija, ili bolje rečeno načina otklanjanja povrede (*reparation*) međunarodnog prava[96]: vraćanje u

---

[93] Paragraf 471. Presude.

[94] Međunarodno pravo predviđa mnogo mogućnosti da se država opomene i sankcioniše zbog povrede određenog međunarodnog pravila. Prema Avramovoj i Kreči, sankcije protiv država u međunarodnom pravu mogu biti: sankcije koje poduzimaju države protiv država, diplomatske, ekonomske i sankcije koje primjenjuju međunarodne organizacije. Nije svaka od ovih sankcija pogodna za izricanje u slučaju postojanja odgovornosti države za međunarodna protupravna djela. Vidi: Avramov, S./ Kreča, M., MEĐUNARODNO JAVNO PRAVO, dvadeseto izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu/ Službeni glasnik, Beograd 2007, ss. 116 *et seq*.

[95] Vidi član 30. *Nacrta odredbi.*

[96] Brownlie smatra da se reparacija može odrediti kao sve mjere koje podnosilac tužbe/ zahtjeva može očekivati/zahtijevati od odgovorne države: kompenzacija, izvinjenje, kažnjavanje odgovornih pojedinaca, poduzimanje mjera u cilju sprečavanja daljih povreda i sl. Vidi više kod: Brownlie, Ian, PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW (PRINCIPI JAVNOG MEĐUNARODNOG PRAVA), sixth edition, Oxford University Press, Oxford/New York, 2003, ss. 442 et seq.

predašnje stanje (*restitutio in integrum*)[97], naknada štete (*compensation*)[98], zadovoljenje/zadovoljština ili satisfakcija (*satisfaction*)[99]. Koja će sankcija biti najprimjerenija, zavisit će od konkretnog slučaja, a moguće je i primijeniti više sankcija u jednom slučaju[100], kako i sam član 34. *Nacrta odredbi* propisuje[101], sve u cilju potpunog uklanjanja nastalih posljedica protupravnog akta.[102]

U paragrafu 460, Sud je kao kriterije za odlučivanje o odšteti uzeo posljedice neispunjenja obaveze sprečavanja i štetu koja je time nastala, utvrdivši zatim u paragrafu 461. da "*nije morao* (kurziv Š.H.) odlučivati o

---

[97] Restitucija predstavlja, prosto rečeno, uspostavljanje "u mjeri u kojoj je to moguće" (*Komentari Nacrta odredbi,* s. 96) stanja koje je postojalo prije povrede međunarodnog prava. Mnogi autori govore o dvije vrste restitucije koje bismo mogli nazvati *materijalnom i pravnom,* iako postoje i drugačiji nazivi. Vidi npr. kod: Shaw, Malcolm N, INTERNATIONAL LAW, sixth edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, ili kod Brownliea, op.cit, ss. 445-6.

[98] Kompenzacija predstavlja reparaciju u vidu plaćanja određene sume novca (ili, po *Komentarima Nacrta,* drugih vrijednosti) koja predstavlja protuvrijednost nanesenoj šteti. Stavom 2. člana 36. *Nacrta* određeno je da kompenzacija obuhvata svu "finansijski procjenjivu štetu, uključujući i izmaklu dobit, u onoj mjeri u kojoj je ona dokazana". Svrha ovakve odredbe bila je ustvari razlikovati kompenzaciju od onoga što se u međunarodnom pravu naziva moralna reparacija/šteta, politička reparacija/šteta ili čak penali (*penal damage*). Vidi: *Komentare Nacrta odredbi,* ss. 99, 104-5, kod Shawa, *op.cit,* ss. 804-5 i kod Browlieja, *op.cit,* ss. 442, 447.

[99] Satisfakcija (zadovoljština), kako sama odredba stava 1. člana 37. Nacrta odredbi propisuje, dolazi u obzir tek ukoliko (i u onom obimu u kome) se povreda ne može ukloniti restitucijom ili kompenzacijom, mada postoji i mogućnost da bude izrečena uz neku od njih. Stav 2. pomenute odredbe navodi *exempli causa* oblike satisfakcije: priznanje da je povreda izvršena, izjava žaljenja, formalno izvinjenje i sl, dok Komentar Nacrta i mnogi autori navode i druge oblike ove sankcije. Vidi npr. Dimitrijević, Vojin i drugi, OSNOVI MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005, ss. 292-5, *Komentare Nacrta odredbi,* s. 106, ili Brownlie, Ian, *op.cit,* s. 444.

[100] Vidi npr. spor pred Stalnim sudom međunarodne pravde iz 1927. godine, *Factory at Chorzów Case,* gdje je Sud primijenio restituciju i naknadu štete: *Case Concerning Factory at Chorzów (Germany vs. Poland),* Merits, Judgment No. 8, 1927, P.C.I.J., Series A, No. 9, s. 21. Kasnije će se početi primjenjivati i satisfakcija kao još jedan vid sankcije.

[101] Član 34. (oblici naknade) propisuje: "Potpuna naknada štete prouzrokovane aktom protivnom međunarodnom pravu se može dati u obliku vraćanja u predašnje stanje, novčane naknade ili zadovoljenja, bilo pojedinačno ili zajedno (...)".

[102] Šire o ovome vidi u: *Komentari Nacrta odredbi,* s. 95.

tome da li bi se djela genocida (...) ipak dogodila čak i da je Tužena strana učinila ono što je trebala učiniti i upotrijebila sredstva koja su joj stajala na raspolaganju", o čemu je više rečeno u dijelu koji se odnosi na *actus reus.* Takav navod vodio je do zaključka u paragrafu 462: pošto sud *nije morao* utvrditi da li bi djela bila spriječena, *ne može se* utvrditi ni uzročno-posljedična veza između nesprečavanja i posljedica niti štete – pa tako ni novčana naknada nije adekvatan oblik reparacije. Čudno je da Sud kao kriterije sankcije zbog odgovornosti za nesprečavanje uzima ono što je smatrao nepotrebnim za utvrđivanje same te odgovornosti. Što se tiče ostalih oblika reparacije, Sud se pozivao na odluku u sporu *Krfski kanal*[103] kada je odlučio da je dovoljna satisfakcija "uključiti u dispozitiv Presude" izjavu da je Tužena strana odgovorna za nesprečavanje.[104]

Obzirom da se radi o povredi pravila *ius cogens*, same sankcije za takve povrede trebale bi biti strožije, jer u tom slučaju treba voditi računa o sadržaju povrijeđenog pravila, a ne o "nivou" odgovornosti koju države imaju. S druge strane, ukoliko se sankcije izriču protiv/ prema državi koja je odgovorna, pa bila to i satisfakcija, kao (uslovno rečeno) najblaži oblik sankcija za države u međunarodnom pravu, onda je država jedini subjekt koji ih treba trpiti/pružiti. Rečeno bi značilo dvoje: prvo, odgovornost (bilo kakva) za kršenje Konvencije o genocidu treba posljedovati naknadom štete, makar i simbolične.[105] Tome bi u ovom konkretnom predmetu trebalo pridonijeti i

---

[103] *Krfski kanal, Case Concerning Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania),* presuda od 9. aprila 1949, ss. 35-6, dostupna na: http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine). Tomuschat (ispravno) smatra da je Sud kao mjerodavan precedent uzeo spor sasvim drugačijeg činjeničnog osnova: radilo se o sporu koji je skoro 60 godina ranije pokrenula Albanija zbog nedozvoljene plovidbe njenim vodama. Vidi: Tomuschat, Christian, REPARATION IN CASES OF GENOCIDE, *Journal of International Criminal Justice,* vol. 5, 2007, 905-912.

Više o predmetu vidi na http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=cc&case=1&k=cd (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine).

[104] Paragraf 463. Presude. Ovdje se Sud poziva na navode Podnosioca tužbe da je najprimjerenija forma satisfakcije pomenuta izjava u presudi. Međutim, Podnosilac tužbe jeste tražio i punu naknadu za prouzrokovanu štetu i gubitke (paragraf 459. Presude!), kao i simboličnu naknadu zbog kršenja obaveze kažnjavanja (paragraf 458. Presude).

[105] Međunarodni sud pravde je u predmetu *Gabcikovo-Nagymaros Project* zaključio da je "jasno ustanovljeno pravilo međunarodnog prava da država koja je oštećena može

ponašanje Tužene strane nakon kršenja.[106] Drugo, ukoliko ipak bude odlučeno da je satisfakcija dovoljna sankcija za odgovornu državu, onda tu satisfakciju treba pružiti država[107], a ne sud koji je riješio spor, što inače impliciraju paragrafi 463, 465, 469. i 471(9) Presude.[108] Kako smo vidjeli, satisfakcija bi se mogla sastojati u raznim postupcima, od kojih bi neki sigurno odgovarao u ovom predmetu: Tomuschat naprimjer, smatra da bi simbolična novčana naknada bila moguća, pozivajući se na međunarodnu praksu[109]; formalno priznanje odgovornosti je posve izvedivo i nije ni na koji način ponižavajuće po Tuženu stranu[110], mogućnost pomoći (indirektnim) žrtvama bilo bi visoko moralno i lako izvodivo.

---

zahtijevati kompenzaciju od države koja je odgovorna za međunarodni protupravni akt, za štetu koja je time nastala", što pretpostavlja i ovlaštenje nadležnog suda da dosudi određenu kompenzaciju državi za štetu nanesenu joj kršenjem međunarodnog prava (vidi predmet *Factory at Chorzów Case*).

[106] Vidi paragraph 469. Presude: nepoštivanje Naloga o privremenim mjerama iz 1993. godine (vidi fusnotu 30!) i kasnije odbijanje saradnje sa MKSJ, upućuju da je ponašanje Tužene strane trebalo biti "otežavajuće" u smislu izricanja sankcije.

[107] U *Komentarima Nacrta odredbi* se ističe da je izjava o kršenju data od "nadležne treće strane" nije predviđena u članu 37. *Nacrta odredbi,* jer svrha nacrta nije da rješava pitanja nadležnosti, ali da to nije razlog da se takva izjava smatra izuzetkom od onoga što propisuje član 37. Međutim, odredba stava 1. člana 37. jasno navodi da je država ta koja je dužna pružiti satisfakciju. Takav stav jasan je i kod Shawa, a i Brownlie smatra da takva izjava "nije satisfakcija u njenom uobičajenom značenju" i da je u predmetu Krfski kanal konkretno "bila samo način da se donese odluka koja će imati pravnu snagu". Vidi: Shaw, Malcolm, *op.cit,* s. 806, te Brownlie, Ian, *op.cit,* s. 445.

[108] Ne radi se o formalnoj izjavi o priznanju datoj od Tužene strane, nego o izjavi Suda – što znači, o zaključcima Suda, kako je i izričito navedeno u paragrafu 471(9) Presude.

[109] Radi se o predmetu *Rainbow Warriors Case (Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements),* Reports Of International Arbitral Awards, vol. XX, ss. 215-284, u kojem je arbitražni sud smatrao da je novčana naknada kao satisfakcija moguća kada postoji pravna ili moralna šteta, čak i ako ne postoji materijalna, iako sam Sud kasnije nije dosudio satisfakciju, jer to sam Podnosilac tužbe nije tražio. Više o tome na: http:// untreaty.un.org/cod/riaa/cases/vol_XX/215-284.pdf (zadnji pristup stranici 20. maja 2009. godine), te na stranici Međunarodnog suda pravde http://www.icj-cij.org.

[110] Izvinjenje je veoma čest oblik satisfakcije kao oblika sankcije protiv država odgovornih za međunarodna protupravna djela, što potvrđuje i međunarodna praksa: Vidi naprimjer navedeni predmet Rainbow Warrior Case, kao i predmet Međunarodnog suda pravde Case Concerning Vienna Convention on Consular Relations (Paraguay v.

Na kraju, obzirom da je Sud odluku o izjavi u presudi kao dovoljnoj satisfakciji donio bez ikakvog obrazloženja, ne može se oteti utisku da je važno pitanje posljedica odgovornosti država za međunarodne protupravne akte[111] Sud jednostavno previdio.

5. Zaključak

Cilj ovog rada bio je dati pregled zaključaka Suda u vezi sa pitanjem odgovornosti države za genocid, ograničivajući se na pitanje prirode, elemenata i posljedica te odgovornosti, bez analiziranja drugih interesantnih pitanja koje je ova presuda nastojala riješiti, ili ih je potakla. Ne možemo reći da ovi zaključci nisu relevantni – nema obavezujućih, ili barem jasnih odredbi niti precedenata o ovom pitanju prije Presude. Međutim, rješenja tih specifičnih problema nije moguće samo pobrojati, naprosto iz razloga što se čini da na neka pitanja Sud nije imao riješenja. Najbolji bi način onda bio podijeliti zaključke Suda na riješena pitanja i pitanja koja će ipak trebati kasnije riješiti, bar prema skromnom mišljenju autora ovih redova.

Ono što bismo mogli nazvati odlučenim stvarima, dakle svojevrsnim precedentima, bez obzira na njihovu održivost (i pravednost?), jeste:

1. Država jeste odgovorna za kršenje obaveza iz Konvencije o genocidu, neovisno o individualnoj odgovornosti direktnih izvršilaca.
2. Država može izvršiti genocid, planirati genocid, javno i direktno podsticati na genocid, biti saučesnik u genocidu, a može biti odgovorna za propust da spriječi ili kazni zbog neke od tih radnji.

United States of America), Naredba o privremenim mjerama od 9. aprila 1998, u: *I.C.J. Reports* 1998, s. 248: radilo se o pismenom izvinjenju datom od strane SAD, te *Le Grand Case (Germany v. United States of America),* Naredba o privremenim mjerama od 3. marta 1999, u: *I.C.J. Reports* 1999, ss. 9, 16, para. 28. Sud je u presudi u ovom predmetu (ipak) zaključio da izvinjenje nije zadovoljavajuća sankcija.

[111] Brownlie tvrdi da se ova pitanja trebaju tretirati s posebnom pažnjom, jer se tiču i supstancijalnog problema prirode odgovornosti država (poslije 1945. godine, sve je više onih koji smatraju da država može biti i krivično odgovorna) i "daleko da su samo prosti dodatak pravu odgovornosti država"; vidi: Brownlie, Ian, *op.cit,* s. 441.

3. Država je odgovorna za genocidne radnje svojih organa, kao i pojedinaca ili grupa pod njenim utjecajem, kontrolom ili upravljanjem.
4. Država je dužna spriječiti genocid svim raspoloživim sredstvima čak i ukoliko nije izvjesno da bi njene radnje zaista dovele do sprečavanja.
5. Obaveza države da kazni izvršenje genocida nastaje od momenta izvršenja ili od momenta priznanja nadležnosti međunarodnog krivičnog suda.
6. Jedna od sankcija protiv odgovorne države može biti i izjava o odgovornosti uključena od strane suda u dispozitivu presude, tj. zaključak suda o odgovornosti.

Čini se ipak da je mnogo više stvari ostalo neriješeno. Pitanja koja će trebati riješiti kasnije su, između ostalog:

1. Ukoliko je odgovornost države za genocid odgovornost po međunarodnom pravu, kako to da se dokazuje krivičnopravnim kategorijama?
2. Šta je sa činjenicom da kršenje normi *ius cogens* po *Nacrtu odredbi* proizvodi ozbiljniji vid odgovornosti?
3. Koji su elementi efektivne kontrole države nad licima čiji joj se akti mogu pripisati?
4. Šta podrazumijeva dokazivanje putem standarda "van svake razumne sumnje" u odnosu na odgovornost države?
5. Da li se specifična namjera nužna za izvršenje genocida mora utvrditi za državu *stricto sensu*, ili se namjera organa države, odnosno pojedinca ili grupa pod njenim utjecajem pripisuje državi, kao i sam *actus reus*?
6. Kako se dokazuje, u slučaju saučesništva države u genocidu, da država posjeduje znanje o genocidnoj namjeri na strani izvršilaca?
7. Šta podrazumijeva svijest o riziku izvršenja genocida kod obaveze sprečavanja?

8. Koliko je ovaj stepen svijesti drugačiji od znanja o genocidnoj namjeri, potrebnog za saučesništvo države u genocidu?
9. Koja je razlika u načinu i standardima dokazivanja ova dva elementa "svijesti"?
10. Šta podrazumijeva priroda spora koja će odrediti (ne)postojanje potrebe da se odredi naknada štete?
11. Da li naknada štete u svakom slučaju mora u potpunosti odgovarati nanesenoj materijalnoj šteti, koju je jedino moguće egzaktno utvrditi?
12. Ako da, ne zanemaruje li se time moralna i pravna šteta, inače relevantne u međunarodnom pravu?
13. Koji je (pravni, činjenični) osnov određivanja novog oblika satisfakcije u vidu izjave date od subjekta koji nije odgovoran za kršenje, odnosno, nije strana u sporu?

LITERATURA

1. Avramov, S./ Kreča, M., MEĐUNARODNO JAVNO PRAVO¸ dvadeseto izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu/ Službeni glasnik, Beograd 2007,
2. Brownlie, Ian, PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW (PRINCIPI MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA), šesto izdanje, Oxford University Press, Oxford/New York 2003.
3. Cassese, Antonio, ON THE USE OF CRIMINAL LAW NOTIONS IN DETERMINING STATE RESPONSIBILITY FOR GENOCIDE (O KORIŠĆENJU POJMOVA KRIVIČNOG PRAVA U UTVRĐIVANJU ODGOVORNOSTI DRŽAVE ZA GENOCID), *Journal of International Criminal Justice*, sv. 5, 2007. str. 875-887.
4. Dimitrijević, Vojin i drugi, OSNOVI MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
5. Džouns, Džon R.V.D./ Pauls, Stiven, MEĐUNARODNA KRIVIČNA PRAKSA, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2006.

6. Gattini, Andrea, EVIDENTIARY ISSUES IN THE ICJ'S GENOCIDE JUDGMENT (DOKAZNI PREDMETI U PRESUDI O GENOCIDU MSP-a), *Journal of International Criminal Justice*, sv. 5, 2007, str. 889-904.

7. Jorgensen, Nina B., THE RESPONSIBILITY OF STATES FOR INTERNATIONAL CRIMES (ODGOVORNOST DRŽAVA ZA MEĐUNARODNE ZLOČINE), Oxford University Press, Oxford/ New York 2000.

8. Loewenstein, Andrew B./ Kostas, Stephen A., DIVERGENT APPROACHES TO DETERMINING RESPONSIBILITY FOR GENOCIDE: THE DARFUR COMMISSION OF INQUIRY AND THE ICJ's JUDGEMENT IN THE GENOCIDE CASE (RAZLIČITI PRISTUPI UTVRĐIVANJU ODGOVORNOSTI ZA GENOCID – DARFURSKA KOMISIJA ZA ISTRAGU I PRESUDU MSP-a U PREDMETU GENOCIDA), *Journal of International Criminal Justice*, sv. 5, 2007, str. 839-857.

9. Mills, Kurt, RESPONSIBILITY IN DARFUR? (ODGOVORNOST U DARFURU ?), *Peace Review: A Journal of Social Justice*, sv. 20, str. 175-183.

10. Pellet, Alain, CAN A STATE COMMIT A CRIME? DEFINITELY, YES! (MOŽE LI DRŽAVA POČINITI ZLOČIN? DEFINITIVNO, DA!), *European Journal of International Law*, sv. 10, 1999, str. 425-434.

11. Quénivet, Noëlle, THE REPORT OF THE INTERNATIONAL COMMISSION OF INQUIRY ON DARFUR: THE QUESTION OF GENOCIDE (IZVJEŠTAJ MEĐUNARODNE KOMISIJE ZA ISTRAGU U DARFURU – PITANJE GENOCIDA), *Human Rights Review*, juli - septembar 2006, str. 38-68.

12. Quigley John, INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE AS A FORUM FOR GENOCIDE CASES (MEĐUNARODNI SUD PRAVDE KAO FORUM ZA SLUČAJEVE GENOCIDA), *Case Western Reserve Journal of International Law*, sv. 40, 2007/2008, str. 243-263.

13. Schabas, William, WHITHER GENOCIDE?: THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE FINALLY PRONOUNCES (KUDA VODI GENOCID? – MEĐUNARODNI SUD PRAVDE KONAČNO IZRIČE [PRESUDU]), *Journal of Genocide Research*, sv. 9, br. 2, 2007. str. 183-192.

14. Shaw, Malcolm N, INTERNATIONAL LAW (MEĐUNARODNO PRAVO), šesto izdanje, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

15. Smith, Cynthia E./ Pipa, Tony, THE POLITICS OF GENOCIDE: U.S. RHETORIC VS. INACTION IN DARFUR (POLITIKA GENOCIDA – RETORIKA SAD-a VERSUS NEČINJENA U DARFURU), april - septembar 2004. *Kennedy School Review*, str. 131-140.

16. Tomuschat, Christian, REPARATION IN CASES OF GENOCIDE (REPARACIJA U SLUČAJEVIMA GENOCIDA), *Journal of International Criminal Justice*, sv. 5, 2007. str. 905-912.

17. Komisija za međunarodno pravo UN, First Report on the Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, A/CN.4/364 (1983), u: *Yearbook of International Law Commission*, vol. 2, part 1, 1983,

18. Komisija za međunarodno pravo UN, Komentari o Nacrtu odredaba o odgovornosti države za međunarodne protupravne akte, *Report of the ILC,* Doc. A/56/10, 2001,

19. Komisija za međunarodno pravo, Report of the ILC on the Work of its Forty-Sixth Session, Twelfth Report on the Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind, by Doudou Thiam, Special Rapporteur, A/CN.4/460, 15 April 1994.,

20. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, "Službeni vesnik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ", br. 2/1950, dostupan na:

21. Međunarodna komisija za istragu o Darfuru, *Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General,* pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004,

22. Međunarodni krivični sud, *Elements of Crimes*, ICC-ASP/1/3(part II-B),

23. Nacrt kodeksa o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva, *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind*, 1996, u: *Yearbook of the International Law Commission, 1996*, vol. II (Part Two)

24. Nacrt odredaba o odgovornosti država za međunarodne protupravne akte, Komisija za međunarodno pravo UN, *First Report on State Responsibility by Mr James Crawford, Special Rapporteur*, UN Doc. A/CN.4/490/ Add.2, paragraf 61, 1998, u: *Yearbook of the International Law Commission*, vol. II (Part Two), 2001, UN Doc. A/C.6/236 i Corr. 1.

SUDSKA PRAKSA

1. Međunarodni sud pravde, Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Counter Memorial of the Federal Republic of Yugoslavia*, 23. juli 1997. godine,
2. Međunarodni sud pravde, Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Further Requests for the Indication of Provisional Measures*, 13. septembar 1993. godine,
3. Međunarodni sud pravde, Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Judgment on Preliminary Objections*, 11. juli 1996. godine,
4. Međunarodni sud pravde, Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Presuda*, 26. februar 2007. godine, prevod u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008,
5. Međunarodni sud pravde, Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Requests for the Indication of Provisional Measures*, 8. april 1993. godine,
6. Međunarodni sud pravde, Hrvatska protiv Srbije i Crne Gore, Zahtjev za pokretanje postupka, 2. juli 1999. godine,
7. Međunarodni sud pravde, Jugoslavija protiv NATO-a (Legality of Use of Force), *Application*, 29. april 1999. godine,
8. Međunarodni sud pravde, Jugoslavija protiv NATO-a, *Joint Declaration of Vice-President Ranjeva, Judges Guillaume, Higgins, Kooijmans, Al-Khasawneh, Buergenthal and Elaraby*, 15. decembra 2004. godine, Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država, Spor koji se odnosi na vojne i paravojne aktivnosti u Nikaragvi i protiv nje, *Presuda*, 1986. godine,
9. *Rainbow Warriors Case* (*Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements*), 30. aprila 1990. godine, Reports Of International Arbitral Awards, vol. XX, ss. 215-284,
10. Međunarodni sud pravde, *Krfski kanal, Case Concerning Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)*, presuda od 9. aprila 1949.

INTERNET

1. http://www.law.uchicago.edu/posner-sinsfatherland.html.
2. http://www.icj-cij.org
3. http://un.org/ilc/

REZIME

Cilj koji se htio postići pri istraživanju koje je na kraju rezultiralo ovim radom bio je detektovati zaključke Međunarodnog suda pravde u pogledu režima, elemenata i posljedica odgovornosti države za međunarodna protupravna djela, kakvo je i krivično djelo genocida. Ovi zaključci bi trebali poslužiti kao presedani I opomene za eventualne buduće slučajeve učestvovanja države u izvršenju genocida – od podržavanja do direktnog učešća. Ipak, entuzijazam kojim je započela analiza relevantnih paragrafa Presude pretvorila se u ogorčenost saznanjem da je Sud učinio sve moguće da izbjegne makar i nagovještaj ozbiljnijeg učešća tadašnje SRJ u izvršenju genocida i drugih zločina u Bosni i Hercegovini, čak i po cijenu žrtvovanja jasnih pravnih kategorija i pravn(ičk)og rezonovanja.

To je prvi spor u kojem se odlučivalo o pojedinim pitanjima odgovornosti države za genocid: ostali sporovi pred Sudom koji su se ticali Konvencije o genocidu zapostavljali su ovu osjetljivu problematiku onoga što se danas često od strane priznatih stručnjaka međunarodnog prava naziva "državnim zločinom". Teorija, čini se s pravom, predbacuje Sudu nonšalantnost, kompromisnost, i dvoznačnost stavova iznešenih u Presudi: Sud izbjegava stigmatiziranje odgovorne države odbacujući stav da država može biti krivično odgovorna, ali istovremeno, kako to Cassese ironično kaže, posuđuje krivičnopravne kategorije kada govori o elementima te odgovornosti i načinu njihovog dokazivanja.

Pri izricanju sankcije Sud prešućuje zahtjeve podnosioca tužbe i zadovoljava se "izjavom u dispozitivu" koja nema presedana u sistemu sankcija protiv države u međunarodnom pravu, iako podsjeća na moralnu osudu koja je neprikladno blaga sankcija kada se krše norme *ius cogens*...

Sve vodi zaključku da Sud jeste zauzeo određene stavove koji se mogu smatrati presedanom, no da je način obrazlaganja takvih stavova ustvari otvorio nova pitanja kojih je, nažalost, mnogo više nego odgovora u ovoj Presudi.

SUMMARY

The goal to be attained by the research, which finally resulted in this paper, was to detect the conclusions of the International Court of Justice regarding the regime, elements and consequences of the state responsibility for internationally illegal acts, such as the criminal offence of genocide. These conclusions should serve as precedents and warnings for eventual future events of taking part in committing genocide by a state – from support to direct participation. Nevertheless, enthusiasm in making first analysis of relevant paragraphs of the Judgment, turned to indignation after realizing that the Court had done any possible effort to avoid at least an indication of a more serious involvement of the then FRY in committing genocide and other crimes in Bosnia and Herzegovina, even at the cost of sacrificing clear legal categories and legal and juridical reasoning.

This was the first dispute where decisions should be taken on individual issues of the state responsibility for genocide: other disputes referring to the Convention on Genocide have ignored this delicate issue of a "state crime", how it is called today frequently by recognized experts of international law. It seems justified, theory reproaches to the Court nonchalancy, access with compromise, and ambiguity of the views expressed in the Judgment: the Court avoids stigmatizing of responsible state rejecting the attitude that a state can be responsible for offences, but at the same time, as Cassese ironically said, it lends criminal law categories when speaking of such responsibility elements and of the manner of the proving such elements.

When pronouncing sanctions, the Court tacitly passes over the Applicant's requirements and is satisfied with the "statement in dispositive" which has no precedent in the sanction system against state in international law, although it reminds of moral condemnation which is inappropriately mild sanction in case of violation of *ius cogens…norms*.

All this leads to a conclusion that the Court took specific attitudes which may be deemed precedent, but the manner of the rationale of such attitudes had, if fact, opened new questions which are, unfortunately more numerous than the answers in this Judgment.

Doc. dr Hajriz Bećirović, Institut za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu

DRŽAVA KAO SUBJEKT GENOCIDA

"Stvarni problem nije u srcima niti u mislima ljudi.
To nije problem psihe nego etike.
Lakše je promijeniti prirodu plutonijuma
nego promijeniti prirodu zlog ljudskog duha"

Albert Einstein

Termin ***genocid*** skovao je pravnik Rafael Lemkin, kao dio napora da se nauči iz iskustava sudbine Jevreja okupirane Evrope u Drugom svjetskom ratu, kao i da se dođe do međunarodnog pravnog konsenzusa o izvjesnim vrstama sistematskog krvoprolića. Taj je termin Rezolucijom Generalne skupštine OUN od 11. decembra 1946. godine usvojen, a onda 9. decembra 1948. međunarodnom konvencijom zabranjen. Sve zemlje potpisnice, uključujući i članice NATO saveza, složile su se da je genocid "prema međunarodnom pravu zločin za koji se obavezuju da će ga spriječiti i kazniti".

Genocid je specifično definiran kao čin čija je namjera da "uništi, u cjelini ili djelimično, jednu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu kao takvu".[1] Ti činovi uključuju ubistva, mučenja i napore da se spriječi rađanje i obnavljanje određene nacije. Lemkin naglašava da taj termin ne podrazumjeva nužno, neposredno uništavanje cijele nacije. U stvari, on prije predstavlja "koordinirano planiranje različitih akcija koji imaju za cilj uništenje suštinskih temelja života nacionalnih grupa". Među ciljeve za uništenje prema takvom planu Lemkin ubraja kulturne institucije, jezik,

[1] Konvencija OUN o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida.

osjećanje pripadnosti određenoj naciji, sigurnost privatnog vlasništva, slobodu, zdravlje, dostojanstvo i ljudski život. Ključni kriterij za genocid, prema Lemkinu, jeste da je on "usmjeren protiv nacionalne grupe kao entiteta"; nasilje nad pojedincima vrši se "ne u njihovom individualnom svojstvu već u svojstvu članova određene nacionalne grupe".[2]

Tehnologija genocidnog uništenja ciljne grupe obuhvata i protjerivanje, silovanje, zastrašivanja, zatvaranja u koncentracione logore, i mnoge druge zločinačke radnje.[3]

Kvantitativni obim genocida u XX stoljeću, njegovi izvori, forme i metode, te konzekvence prevazilaze ili ostavljaju iza sebe jedinstvene i jednodimenzionalne disciplinarne, pravne, sociološke, politološke, antropološke, etnopsihološke formulacije i definicije genocida. Otuda se i u društvenoj znanosti i pojavila empirijska potreba da se fenomen genocida kao svjetsko-planetarni fenomen istražuje kao fenomen **sui generis** modernog svijeta, da se na cjelovit način objasni složenost i multidimenzionalnost fenomena zločina genocida, analizira i utvrdi socijalno-političke i teorijsko-znanstvene sadržaje genocida kao svjetsko-planetarnog fenomena.

U vezi s tim, bosanskohercegovačko socijalno-povijesno iskustvo genocida pokušat ćemo staviti u kontekst znanstveno-teorijskih spoznaja, te pokazati da je zločin genocida u okviru agresije Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) 1992. do 1995. na Republiku Bosnu i Hercegovinu ***primarno izvršila država, odnosno države***.[4]

Akteri genocida, njegovi izvršioci, pored pojedinaca, jesu i društvene grupe (rasne, nacionalne, religijske, političke), političke partije i države.

Možemo primijetiti da ovdje nema naroda, odnosno nacije, i to je tačno. Nikada do sada u povijesti cijeli narodi kroz nacije nisu bili subjekti

---

[2] Michael A. Sells, THE BRIDGE BETRAYED: RELIGION AND GENOCIDE IN BOSNIA (IZNEVJERENI MOST - RELIGIJA I GENOCID U BOSNI), University of California Press, London 1998.

[3] Rafael Lemkin, AXIS RULE IN OCUPIED EUROPE - VLADAVINA SILA OSOVINE U OKUPIRANOJ EVROPI (OKUPACIONO PRAVO, ANALIZA UPRAVLJANJA, ISPRAVKA NEPRAVDE), Carnegie Endowment for Peace (Fondacija Carnegie [Ka'negi] za međunarodni mir), Vašington 1944, Howard Fertig, New York 1973.

[4] Doc. dr Hajriz Bećirović, GENOCID U SAVREMENOJ DRUŠTVENOJ ZNANOSTI, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007. Knjiga je popraćena obilnom bibliografijom izvora i literature (preko 700 bibliografskih jedinica).

genocida. Genocid su vršili instrumentalizirani dijelovi nacija (vojne, policijske i paravojne jedinice, organi državne vlasti, političke organizacije, kriminalne grupe, članovi političkih stranaka, države). Subjekti instrumentalizacije bile su najčešće političke, a ponekad i religijske ili znanstvene i kulturne elite. "Kao što je poznato, većinu pojedinaca i njihovih oblika gospodarskog i socijalnog povezivanja, kao i većinu naroda, država i zajednica u koje se oni preko određenih mehanizama i instrumenata integriraju, pokreću interesne snage u okviru čega značajnim dijelom djeluju i patološko-kriminalni nagoni u sklopu čega se upotrebljavaju otvorene i prekrivene zločinačke metodologije.

Ciljevi uništenja nisu samo ljudi kao pripadnici određene društvene grupe, već i njihove kulturne institucije, osjećanje pripadnosti grupi, jezik, sigurnost privatnog vlasništva, zdravlje, sloboda i ljudsko dostojanstvo. Bosansko iskustvo upravo potvrđuje ovo teorijsko spoznajno iskustvo. Organizatori i sprovoditelji genocida u Bosni i Hercegovini bošnjačku nacionalnu zajednicu su tretirali kao kvintesenciju toga društva. Bošnjaci su trebali biti uništeni kao narod i kultura, da bi se time izbila jedna od osnovnih karika bosanskohercegovačkog društva i države. To je bio uslov kako bi se država Bosna i Hercegovina mogla podijeliti između dva velikodržavna projekta.

Riječ je o zločinima dvije ideologije, dva velikodržavna projekta, dva nacionalistička pokreta, dvije genocidne strategije, dvije zločinačke nacističke politike, dvije države, zatim dvije, odnosno tri kolaboracionističke vojne formacije i više drugih oružanih jedinica i grupa, uključujući i strane plaćenike. Takva zločinačka ideologija, politika i praksa je, po uzoru na fašizam i nacizam, imala za cilj – formiranje velikosrpske i velikohrvatske države. Cilj te ideologije, politike i prakse bio je osvajački rat za teritorije, za "životni prostor" za otimanje tuđe zemlje (Bosne i Hercegovine). Namjera tog zločinačkog čina, utemeljena je na srpskim i hrvatskim velikodržavnim projektima, imala je za cilj ***osvajanje, podjelu i likvidaciju Republike Bosne i Hercegovine, te istrebljenje Bošnjaka ili bar njihovo svođenje na beznačajnu etničku skupinu***. Na taj način je prije izvođenja agesije na Bosnu i Hercegovinu i izvršenja genocida nad Bošnjacima postojala dobro osmišljena ***namjera*** za izvršenje tih i drugih oblika zločina.[5]

[5] Prof. dr. Smail Čekić, AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU - PLANIRANJE – PRIPREMA – IZVOĐENJE, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2004, str. 1119 i 1120.

Genocid počinjen u Bosni i Hercegovini, planirala je, ustrojila i izvšila država.[6] Genocid je dominantno zločin države (u najvećem broju slučajeva, izuzetak je slučaj Pendžab).

Smail Čekić s pravom ističe, da je velikosrpska genocidna ideologija utemeljena u Kosovskom mitu i političkoj propagandi, nadalje ističe da je ona razrađena i uobličena u Njegoševom Gorskom Vijencu,[7] Garašaninovom Načertaniju iz 1844. godine, politici Kraljevske Srbije, jezičkom nacionalizmu Vuka Karadžića, genocidnom programu Četničkog pokreta Draže Mihailovića i njegove Instrukcije od 20. decembra 1941. godine o istrebljenju Muslimana, programskim dokumentima SANU, zaključcima četničke konferencije u Šahovićima (sada Tomaševo, u Crnoj Gori), historiografskim, filozofskim i književnim radovima Vase Čubrilovića, Dobrice Ćosića, Milorada Ekmečića, itd., strateškim planovima vojnog vrha SFRJ i državnog političkog rukovodstva Srbije, Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.

Svakom genocidu prethodi "ideologija genocida" koja ga istovremeno i uzrokuje, ali i čini osnovu za njegovo društveno "prihvatanje" i "moralno" umanjivanje zločina, odnosno shvaćanje radnje zločina genocida kao nužne radnje njegovih počinitelja. "Ideologija genocida" označava niz simbola, obreda, stereotipa i djelomično prikrivenih predpostavki koje dehumaniziraju jednu naciju kao cjelinu, opravdavaju upotrebu vojne sile da bi se ona uništila, a zauzvrat su ojačani ekonomskim, političkim i vojnim korisnicima toga uništenja.

Uhvaćeni u Kosovski mit porazom "cara" Lazara od armije sultana Murata 1389. godine, za Srbe je obnovljeno kolektivno sjećanje i dalje živo kao historijski momenat koji se definira sudbinom srpske nacije. Sramno portretiranje bosanskih muslimana u XIX i XX vijeku lansirano od strane Njegoša u Gorskom Vijencu i Ive Andrića u romanu Na drini Ćuprija (mitomanija) to potvrđuju.[8] Ova ideologija imala je djelotvorni učinak da

---

[6] Rene Lemarchand, POREĐENJE POLJA SMRTI - RUANDA, KAMBODŽA, BOSNA, u Zborniku GENOCID – SLUČAJEVI POREĐENJA I SAVREMENE RASPRAVE, Danski institut za genocid i holokaust, Kobenhavn 2004, str. 161-196.

[7] Vidi: dr. Mirsad Abazović, GORSKI VIJENAC SAM SVE GOVORI, u autorskoj knjizi OGLEDI O BH ZBILJI, DES, Sarajevo 2008, str. 23-30.

[8] Zbornik GENOCID – SLUČAJEVI POREĐENJA I SAVREMENE RASPRAVE, Danski institut za genocid i holokaust, Kobenhavn, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007.

se Bošnjaci kod srpskog i crnogorskog naroda portretiraju kao izrodi, otpadnici "poturice", to jest, izdajnici svoje vjere i naroda.

Ovu nacionalnu mitologiju usvojile su srbijanske političke elite, vojni vrh JNA/VJ koji ih je štitio. Ova se nacionalna mitologija politički operacionalizirala u ideologiju genocida. Ova ideologija genocida bila je idejna vodilja srbijanskim imperijalnim težnjama. Najveći problem, osim časnih izuzetaka oko narastanja i zločinačkih profiliranja velikosrpskog imperijalizma, jeste da su ga podržavale skoro sve intelektualne, menadžerske i duhovne elite na čelu sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Srpska je pravoslavna crkva nažalost postala glavno rodilište i pokretna snaga srpskog imperijalnog genocida i ekspanzionizma. Došlo je do permanentnog mehaničkog preplitanja i instrumentalizacije između srpske države i Srpske pravoslavne crkve koje su se međusobno nekritički podržavale i servisirale.

Spoznajni produktivitet teorije genocida, kada je u pitanju bosansko iskustvo, upozorava nas na jednu bitnu karakteristiku subjekta genocida u Bosni i Hercegovini. To je fenomen tzv. ***cezaropapizma***, fenomen u kome u izgradnji jedne ideje istovremeno učestvuje crkva, nacija i država. Ovo je fenomen na koji znanstvena misao mora više ukazivati. Jedno od najeksplicitnijih objašnjenja iznosi Veselica koji kaže: da "je u Srbiji, u jednom vjekovnom vrenju i patološkom zrenju Srpske pravoslavne crkve, došlo do tzv. fenomena cezaropapizma gdje se crkva organski i instrumentalno povezala s državom i nacijom i na taj način onemogućila proces moralne i kreativne kristalizacije i rekonstrukcije srpske države, nacije i društva od raspada Otomanske imperije na ovamo..."[9]

Stvaranje i druge Jugoslavije (Versajske 1918. i federativne 1943. godine) nije imalo za cilj stvaranje novih državnih civilizacijskih socijalno-gospodarskih i kulturnih jedinki u okviru kojih bi se narodi, koji imaju svoju memoriju, identitet, svijest i ostalo, brže razvijali nego da žive samostalno koristeći tzv. efekte šireg tržišta i boljeg korištenja pojedinačnih i zajedničkih resursa u konkurenciji s drugim državama i njihovim integracijskim formacijama. Primjer za to navodi Noel Malkom, koji opisuje 28. juni 1989. godine kada se okupilo nekoliko stotina hiljada Srba na "bojnom" polju

[9] Šire o tome vidi: B. i S. Letica, POSTMODERNA I GENOCID U BOSNI, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1998.

Gazimestanu, nedaleko od glavnog grada Kosova, Prištine, da proslave šestostotu obljetnicu bitke na Kosovu. U dvorištu manastira Gračanice (južno od Prištine), dok su ljudi stajali u redu da iskažu počast kostima kneza Lazara, koji je izgubio glavu u toj bitci, na štandovima su se prodavali posteri nalik na ikone (Isusa Krista, kneza Lazara i Slobodana Miloševića jedan do drugoga). Na samoj ceremoniji na nekadašnjem bojnom polju uz Miloševića su stajale mitropolite Pravoslavne crkve u crnim mantijama.[10] Milorad Tomanić kaže da su tokom 80-ih godina u Srpskoj pravoslavnoj crkvi gotovo svi podržavali Slobodana Miloševića, jer im je svojim postupcima ulivao nadu u ostvarivanje ideja. Tekstovi Vuka Draškovića, Milana Komnenića, Slobodana Rakitića stalno su se pojavljivali na stranicama crkvenih listova, tako da nije teško pogoditi da je Srpski pokret obnove bio favorit SPC.[11] Ili monstruozni primjer jedinice "Škorpioni", koju je pravoslavni svećenik pričešćivao i blagosiljao za zvjersko ubijanje maloljetnih dječaka u regionu Trnova.

Značajno je ukazati na veću potrebu istraživanja fenomena **cezaro-papizma**, tj. fenomena u kome u izgradnji jedne ideje istovremeno učestvuje crkva, nacija i država. Taj fenomen po našem mišljenju nije dovoljno istraživan na ovom prostoru a predstavlja krucijalni segment istraživanja **države kao subjekta genocida**.

Za potrebe ovog naučnog skupa smatramo da je za sada dovoljno ograničiti se na komentar dispozitiva Presude Međunarodnog suda pravde od 26. februara 2007. godine.

Međunarodni sud pravde u Hagu Presudom u slučaju Bosna i Hercegovina protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) od 26. februara 2007. u **dispozitivu** Presude (paragraf 471.) **utvrdio** je između ostalog:

- "**da Srbija nije izvršila genocid** preko svojih organa ili osoba čija djela povlače njenu odgovornost prema međunarodnom običajnom pravu, kršenjem obaveza koje ima prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida ....";

- "**da Srbija nije izvršila udruživanje radi izvršenja genocida**, niti je podsticala na izvršenje genocida kršenjem svojih obaveza prema konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida ....";

---

[10] Noel Malkom, POVJEST BOSNE, Novi Liber, Zagreb 1995. str. 290.

[11] Milorad Tomanić, SRPSKA CRKVA U RATU I RATOVI U NJOJ, Beograd 2001.

- "**da Srbija nije bila saučesnik u genocidu**, kršenjem svojih obaveza prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida ...";

te, vezano za genocid izvršen u Srebrenici u julu 1995, **konstatovao**

- **da je Srbija prekršila obavezu sprečavanja genocida** prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida ...;

- **da je Srbija prekršila svoju obavezu prema Konvenciji** o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, pošto **nije izručila Ratka Mladića** optuženog za genocid i saučesništvo u genocidu, radi suđenja pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i pošto na taj način nije u cjelosti sarađivala sa tim Tribunalom...;

- da je Srbija prekršila svoju obavezu da se pridržava privremenih mjera koje je Sud naložio 8. aprila i 13. septembra 1993. u ovom sporu budući da **nije preduzela sve mjere koje su bile u njenoj moći da spriječi genocid u Srebrenici u julu 1995.** godine" i na kraju **odlučio**:

- **da Srbija odmah mora preduzeti efikasne korake u cilju osiguravanja punog poštivanja obaveze prema Konvenciji** o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida u cilju kažnjavanja djela genocida, kako je definirano u članu II Konvencije, ili bilo kojih drugih djela zabranjenih članom III Konvencije i prebaciti osobe optužene za genocid ili za bilo koje od ostalih djela u Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju i u potpunosti sarađivati sa tim tribunalom";

- i konačno, Međunarodni sud pravde je konstatovao "da spor nije takve prirode da bi bilo primjereno davanje naloga za plaćanje naknade za kršenje obaveze sprečavanja genocida... i kršenje obaveze da se pridržava privremenih mjera koje je Sud naložio 8. aprila i 13. septembra 1993. godine".[12]

Ako rezimiramo **Međunarodni sud pravde je utvrdio da Srbija nije izvršila genocid, da se u tom cilju nije udružila te da nije bila saučesnik u genocidu**. Sud je vezano za genocid u Srebrenici u julu 1995, konstatovao da je Srbija prekršila obavezu sprečavanja genocida, time što nije izručila Ratka Mladića, prekršila je obavezu da se pridržava privremenih mjera koje je Sud naložio 8. aprila i 13. septembra 1993. pošto nije preduzela sve mjere koje su bile u njenoj moći te odlučio da odmah osigura poštivanje

[12] PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE OD 26. FEBRUARA 2007, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo 2008, str. 230 - 233.

obaveza prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju genocida i prebaciti osobe optužene za genocid u Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju .

Uz to, u Presudi (na više mjesta i van dispozitiva) Sud je konstatovao **da je u Srebrenici izvršen genocid**, da su ga izvršili Vojska i policija Republike Srpske da su izvršioci Genocida "bili pod komandom predsjednika Republike Srpske i bili potčinjeni političkom rukovodstvu Republike Srpske, odnosno da su "primali naređenja od Republike Srpske i VRS, a ne od Savezne Republike Jugoslavije.... oficiri VRS, uključujući generala Mladića, u obavljanju svojih funkcija bili su pozvani da obavljaju zadatke u ime vlasti bosanskih Srba, posebno Republike Srpske, a ne u ime SRJ....".[13]

Utvrđujući da li su subjekti koji su izvršili djela genocida u Srebrenici imali takve veze sa Saveznom Republikom Jugoslavijom da se mogu smatrati "potpuno zavisnim od SRJ", Sud navodi da su odnosi "između saveznih organa u Beogradu i vlasti na Palama u prethodnim godinama bili **čvrsti** i **bliski**, a u relevantnom periodu "**nesumnjivo i dalje snažni**", ali da nisu bili takvi da li se vojne organizacije bosanskih Srba (uključujući i 1.800 svojih oficira) mogle izjednačiti sa organima SRJ odnosno da bi se taj odnos mogao okvalifikovati kao "**potpuna zavisnost**" od nje.[14]

Ovakvim i sličnim manipulacijama, kao što je ovdje "relativan ali realan stepen samostalnosti" RS prevagnuo "izuzetno veliku podršku koju je Tužena strana davala Republici Srpskoj, bez koje ona ne bi mogla sprovoditi svoje ključne ili najznačajnije vojne i paravojne aktivnosti", a Sudu omogućeno da eskivira odluku o slučaju Škorpiona.[15]

To potvrđuje i činjenica da nijedan zaključak Dispozitiva Presude nije usvojen jednoglasno. Posebno je značajno da je podpredsjednik Suda Al-khasawneh izdvojio mišljenje u 62 slučaja, a da su i druge sudije to učinile u velikom broju (sudije Ranjev, Ši, Koroma, i Owada u 73 slučaja, Mahiu u 129 slučajeva, Tomka u 73 slučaja) i iznijeli ih na 364 strane, što je za 130 strana više od obima Presude (233 str.).[16]

---

[13] Isto, str. 192, paragraf 388.

[14] Isto.

[15] PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, od 26. februara 2007, Sarajevo 2008, str. 194. i 195. (paragrafi 393. i 394).

[16] Ništa ne mijenja što je u tom okviru ad hok sudija tužene strane M. Kreča svoje mišljenje izdvojio u 153 slučaja i iznio ih na 133 strane.

U vezi sa ovim samo ćemo se ukratko osvrnuti na neka od pomenutih izdvojenih mišljenja. Podpredsjednik Suda, sudija Khasawneh je već u uvodnom pasusu njegovog mišljenja istakao da je postupak Suda na ovom procesu "doveo do konfuzije i kontradikcija u okviru sudske prakse samoga suda", i u prvi plan istakao da "**Obimni i uvjerljivi dokazi potkrepljuju umiješanost Srbije kao glavnog učesnika ili saučesnika u genocidu koji se dogodio u Srebrenici - Podpredsjednik suda je nesaglasan s metodologijom suda za procjenjivanje činjenica i izvlačenja zaključaka iz njih**;

- i istakao da je "Sud trebao zahtijevati od Tužene strane da dostavi nepreuređene kopije dokumenata Vrhovnog saveta odbrane SRJ. U protivnom je trebao dopustiti liberalnije korištenje izvedenih zaključaka....";

- "Odbijanje Suda da izvede genocidnu namjeru iz dosljednog obrasca ponašanja u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa ustanovljenom sudskom praksom MKTBJ";

- Istakao "jasno utvrđeno saznanje SRJ o pripremanju genocida u Srebrenici;

- te da je "Sud trebao tretirati Škorpione kao de jure organ SRJ ...";

- zaključujući da se on i njegove učene kolege "**ne slažu po centralnom pitanju međunarodne odgovornosti Srbije**, kao posljedice njenog učešća kao glavnog učesnika ili saučesnika u genocidu koji se dogodio u Bosni i Hercegovini".[17]

U opštem zaključku (paragraf 62, str. 26) Al-khasawneh je precizirao svoj stav da je "Sud oslobodio Srbiju odgovornosti za genocid u Bosni i Hercegovini i da je to proizvod **kombinovanja metoda i tehnika** koje je Sud usvojio, te "odbio svoje zapažanje odbijanja da se otkriju preuređeni materijali (Vrhovnog saveta odbrane SRJ), u konkretne korake u vezi s teretom i standardom dokazivanja...." a onda i usvojio "visok prag za kontrolu i sve "činjenice koje se nisu uklapale u zaključke Suda, odbacio bez ikakvog opravdanja.."[18]

U okviru raspoloživog vremena bilo bi nemoguće dalje analizirati kako izdvojena mišljenja tako i paragrafe Presude, pa samo ukazujemo na

---

[17] Prva i druga strana Izdvojenog mišljenja. PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE od 26. februara 2007. godine.

[18] Paragraf 62 Izdvojenog mišljenja na njegovoj posljednjoj strani.

sistematskije i na suštinu spora koncentrisana mišljenja sudija (Owada, Tomka i Mahi-ua). To se prije svega odnosi na, kod nas, nedovoljno obrađivanom problemu odgovornosti države za genocid.

U zaključku bi se moglo reći da je Međunarodni sud pravde samo udovoljio, na samom početku usmene rasprave postavljenom, zahtjevu Tužbe da Sud pribavi nepreuređene primjerke dokumenata Vrhovnog saveta odbrane SRJ i da je prihvatio da **genocidunu namjenu** izvede iz dosljednog obrasca ponašanja u Bosni i Hercegovini Presuda bi bila adekvatnija zločinu. Za to bi bila dovoljna MEĐUPRESUDA HAŠKOG TRIBUNALA OD 16. JUNA 2004. GODINE, kojom je Miloševiću (šefu Tužene države) dokazan genocid u Bosni.[19]

[19] Međupresuda je donesena 16. juna 2004. godine, na zahtjev Miloševićevih **Prijatelja suda** o donošenju oslobađajuće presude od 3. marta iste godine - dvije godine prije Miloševićeve smrti 11. marta 2006. godine. Na bosanskom jeziku objavljena je u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, u Sarajevu 2007. godine.

REZIME

Genocid je najteži oblik zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i jedan od najsloženijih društvenih procesa i pojava. Kao takav genocid je u međunarodnom pravu definisan Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida usvojenom na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 9. decembra 1948. godine. Pošto su Konvenciju o genocidu ratifikovale gotovo sve članice Ujedinjenih nacija, ona se odnosi i na malobrojne države koje to nisu učinile.

Nesumnjivo je da se radi o pojavi koju najneposrednije proizvodi i iza koje stoji država kao politički subjekt.

U prezentiranom radu upravo je tretirano i razmatrano pitanje uloge i funkcije države u procesu (iz)vršenja genocida. To je učinjeno s obzirom na dimenzije ovog zločina u Drugom svjetskom ratu, ali i činjenicu da se zločin genocida ponovo javio poslije jedva pola stoljeća u Evropi.

Posebnu pažnju referat poklanja ulozi države u pripremi, mobilizaciji i izvršenju genocida u Bosni i Hercegovini, gdje je nad Bošnjacima genocid konstatovan i na međunarodnim i nacionalnim sudovima. Kao subjekt genocida na Međunarodnom sudu pravde imenovana je Vojska Republike Srpske, oslobodivši Srbiju (tada SRJ). Referat se uz to osvrće i na cezaropapizam u kome ulogu subjekta dijele crkva, nacija i država.

SUMMARY

Genocide is the heaviest form of the crime against humanity and international law and one of the most complex social processes and phenomena. As such, in international law genocide was defined by the Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide adopted at the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948. Regarding the fact that the Genocide Convention has been ratified by nearly all UN member countries, the same Convention refers also to the small number of countries although they have not ratified it.

It is undeniable that this phenomenon is most directly produced and supported by the state as a political subject.

In the presented paper, just the role and function of the state in the process of committing genocide have been considered regarding the scale of this crime committed in the Second World War, but also regarding the fact that the crime of genocide repeated after hardly a half of the century.

The paper pays special attention to the role of the state in preparation, mobilization, and execution of genocide in Bosnia and Herzegovina, for which country it was stated by both international and national courts that genocide had been committed over Bosniaks. As a subject of genocide, the International Court of Justice named the Army of Republika Srpska, releasing so Serbia (Federal Republic of Yugoslavia at that time). The paper also takes note of Caesaropapism in which the role of the subject is shared by church, nation and state.

Dipl. pravnik Ibro Bulić, tužitelj Tužiteljstva Bosne i Hercegovine

PRAKSA SUDA I TUŽITELJSTVA BIH U PROCESUIRANJU GENOCIDA U SIGURNOJ ZONI UN - SREBRENICA 1995. GODINE

Krivičnim gonjenjima u Bosni i Hercegovini sve više na putu stoji činjenica da osumnjičeni i optuženi žive izvan Bosne i Hercegovine. Ovaj problem je posebno akutan kada takva osoba ima državljanstvo zemlje koja ne dozvoljava ekstradiciju svojih državljana. Određeni broj bosanskih Srba i Hrvata, među njima i osumnjičeni za ratne zločine, preselili su se u Srbiju odnosno Hrvatsku u nekoliko proteklih godina i tamo su stekli državljanstvo. Stoga su zaštićeni od ekstradicije u Bosnu i Hercegovinu radi suđenja. Drugi osumnjičeni su već bili državljani Hrvatske ili Savezne Republike Jugoslavije (nakon 1992., što je danas Srbija i Crna Gora) u vrijeme činjenja ratnih zločina, te su po sličnoj osnovi zaštićeni od ekstradicije. Nedostupnost osumnjičenih u Bosni i Hercegovini za tužiteljstva stoji na putu kao pravna prepreka podizanja optužnica prema zakonu iz 2003. godine, jer se optužnica ne može podići bez prethodnog ispitivanja optuženog.

To je jedan od razloga zbog kojih Human Rights Watch i tužiteljski organi u Bosni i Hercegovini apeliraju da na dugoročnom planu nadležni organi u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori ukinu postojeću zabranu ekstradicije svojih državljana. Osim toga, suđenje za ratni zločin u zemlji u kojoj je ratni zločin počinjen nudi bitnu šansu žrtvama da vide da je pravda zadovoljena.

U okviru Posebnog odjela za ratne zločine u Tužiteljstvu Bosne i Hercegovine, osnovan je Tim VI koji ima isključivu nadležnost procesuiranja zločina počinjenih nakon zauzimanja sigurne zone UN-a Srebrenica u julu mjesecu 1995. godine u kom rade tri tužitelja od kojih jedan međunarodni. Pred ovim timom su veoma kompleksni krivični postupci koji imaju za predmet krivično djelo Genocid iz člana 171. KZ BiH.

To su ogromni i dugotrajni postupci od kojih neki traju više godina, jer tužitelji traže dokaze kojim će dokazati svaku činjenicu standardom "izvan razumne sumnje" kako bi se obezbijedila pravičnost i zadovoljila pravda. Stalan je pritisak žrtava da se brže procesuiraju predmeti zločina i da se počinitelji kazne, što je i razumljivo. Ali procesuiranje zločina ne smije biti briga i problem samo tužiteljstva u ovoj zemlji. Mora se zajedno stvarati atmosfera u kojoj počinitelji zločina neće uživati status nacionalnih heroja i u kojoj će žrtve i svjedoci slobodno i bez pritisaka i straha svjedočiti na sudovima. Mora se osigurati sigurno okruženje i podrška za svejdoke zločina da pred sudove dolaze oslobodjeni ili sa manje straha od osvete ili osude okoline iz koje dolazi počinitelj zločina. U izgradnju povjerenja među narodima ne može biti samo uključeno pravosudje na procesuiranju zločina već se moraju uključiti i druge institucije i slojevi društva, vladine i nevladine organizacije.

Tim VI u Posebnom odjelu za ratne zločine čini mnogo u smislu vršenja uticaja na način na koji se u Bosni i Hercegovini provodi pravda. Ohrabren sam dosadašnjim nastojanjima da se stvori zdrava osnova za provođenje pravičnih i djelotvornih suđenja pred Odjelom za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine, uključujući i inicijative i nastojanja za stvaranje uslova da se promovira održiv domaći kapacitet. Međutim, stvarni izazovi povezani sa provođenjem pravičnih i djelotvornih sudskih postupaka ne trpe odlaganje obezbjeđenja veće kadrovske i materijalne opremljenosti ovog tima. Ovisno o tome kako se ti izazovi budu rješavali, Odjel za ratne zločine i njegovi timovi, njih šest u dosadašnjem radu su pokazali potencijal potreban za vršenje znatnog utjecaja na izgradnju poštivanja vladavine prava u Bosni. U tom smislu biće potrebna stalna nastojanja međunarodne zajednice i građana Bosne i Herzegovine u pravcu ostvarenja njegovog mandata.

Međutim, ograničen mandat i resursi Odjela za ratne zločine Suda BiH znači da će se pred njim suditi samo malom broju najtežih ratnih zločina počinjenih u Bosni i Hercegovini. Najveći broj slučajeva će se krivično goniti pred kantonalnim i okružnim sudovima širom Bosne i Hercegovine. Postoje razlozi za vjerovanje da nedostatak resursa, između ostalog, može podrivati sposobnost provođenja pravičnih i djelotvornih procesa u predmetima ratnih zločina.

Jedan od predmeta u kom je Tužiteljstvo BiH provelo veoma kompleksnu i složenu istragu i podiglo optužnicu, rezultirao je donošenjem osuđujuće presude protiv sedam lica koja su osuđena na 284 godine dugotrajnog zatvora za krivično djelo Genocid iz Čl. 171. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine u vezi sa događajem kada je 13. 7. 1995. godine u skladištu Kravica kod Bratunca usmrćeno preko 1000 zarobljenih civila Bošnjaka. U toku suđenja koje je trajalo više od dvije godine održano je 120 ročišta na kojima je saslušano 129 svedoka od kojih 7 zaštićenih, 11 vještaka i izvedeno nekoliko stotina materijalnih dokaza. Među svjedocima Tužiteljstva Bosne i Hercegovine našli su se oficiri i vojnici Holandskog bataljona, pripadnici specijalne policije koji su bili neposredni očevici događaja, svjedoci koji su preživjeli strijeljanja, optužena i osuđena lica od strane MKSY-a. Jedan od ključnih dokaza je bilo svjedočenje zaštićenog svjedoka S4 koji je potkrijepio tezu optužnice. Zaštićeni svjedok bio je očevidac događaja i detaljno je opisao ulogu svakog od osuđenih. Tužiteljstvo se u značajnoj mjeri oslanjalo na dokaze koji su već korišteni u postupcima pred MKSY-om, posebno forenzički dokazi, transkripti svjedoka i utvrđene činjenice u pravosnažnim presudama Krstić, Blagojević i dr. Tokom suđenja često su raspravljana mnoga pravna pitanja vezana za prihvatljivost, vjerodostojnost i autentičnost dokaza. Značajno je istaknuti da je tokom cijelog suđenja Tužiteljstvo ostvarivalo kontakte sa pojedinim timovima u Tužiteljstvu MKSY-a u stalnom nastojanju da se razmjenjuju dokazi do kojih su tužiocu došli u predmetu Kravica na jednoj i dokaze u predmetu protiv šestorice najviših oficira vojske i policije RS koji su optuženi za genocid u Srebrenici, na drugoj strani. Takođe je značajno istaknuti da je Sud omogućio na najvišem nivou poštivanje prava optuženih u postupku tako što je svakom od optuženih Sud BiH obezbijedio po dva branioca - advokata, omogućio unakrsno ispitivanje svih svjedoka optužbe, pristup svim dokazima kojim je raspolagalo Tužiteljstvo BiH i tužiteljstvo MKSY-a. Pojedini svjedoci dobili su imunitet od krivičnog gonjenja a jedan od optuženih za učešće u istom zločinu kao pomagač svjedočio je nakon što je sa istim Tužiteljstvo BiH zaključilo Sporazum o priznanju krivnje koji je Sud prihvatio.

Neophodan uslov za postojanje genocida jeste genocidna namjera. Tužilaštvo je uspjelo da dokaže genocidnu namjeru kod optuženih. Pretresno vijeće u ovom postupku bilo je sastavljeno od jednog domaćeg i dvoje

međunarodnih sudija. Tužiteljstvo je dokazujući svoj slučaj pred Sud iznijelo valjane dokaze, a Sud ih prihvatio i na osnovu njih donio Presudu. Presuda je svojim obrazloženjem obuhvatila mnoge relevantne činjenice koje se odnose na vrijeme prije u toku i nakon izvršenog genocida .

U toku je više postupaka, što u fazi istrage što u fazi suđenja protiv više lica za koja tužioci žele dokazati odgovornost za genocid.

Napad na UN-ovu sigurnu zonu Srebrenica, koji je započeo 06. jula i koji je za posljedicu imao hvatanje, zatvaranje i sistematsko ubijanje više od 7.000 muškaraca i dječaka, Bošnjaka iz srebreničke enklave, u periodu od šest dana, od 12. do 17. jula 1995. godine. Pretresna i Žalbena vijeća MKSJ-a na dva suđenja, Sud Bosne i Hercegovine na jednom suđenju su potvrdili da je nad Bošnjacima istočne Bosne počinjen genocid kao i Međunarodni sud pravde u Hagu. To je neizbježna pravna kvalifikacija čvrsto zasnovana na nepobitno utvrđenim činjenicama.

Nakon izbijanja oružanog sukoba u Republici Bosni i Hercegovini u proljeće 1992., vojne i paravojne oružane snage Republike Srpske i SRJ napale su i okupirale gradove, mjesta i sela u istočnom dijelu zemlje, i učestvovale u kampanji etničkog čišćenja područja od nesrpskog stanovništva koja je za posljedicu imala masovni bijeg civila nesrpske nacionalnosti u gradove Srebrenica, Goražde i Žepa. Kasnije će Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija proglasiti ova područja sigurnim zonama UN-a, dajući im na taj način poseban status, koji je stanovnicima tadašnjih enklava ulijevao povjerenje.

Nekoliko dokumenata hronološki svojim sadržajem ilustruju slijed događaja na ovim područjima:

Dana 19. novembra 1992., general Ratko Mladić, komandant Glavnog štaba VRS-a, izdao je Direktivu op. br. 4. U jednom dijelu te direktive Drinskom korpusu se nalaže da neprijatelju treba: "nanositi što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda. Prethodno ponuditi razoružavanje borbeno sposobnih i naoružanih muškaraca, a ako ne pristaju – ***uništiti ih***".

Dana 16. aprila 1993., Vijeće Sigurnosti Ujedinjenih nacija je, postupajući na osnovu glave VII Povelje Ujedinjenih nacija, usvojilo Rezoluciju br. 819, kojom se od svih strana u sukobu u Republici Bosni i Hercegovini traži da Srebrenicu i okolinu Srebrenice tretiraju kao "sigurnu zonu UN" koja se ne smije izlagati **nikakvom oružanom napadu** niti ikakvom drugom činu neprijateljstva.

Dana 8. marta 1995., Vrhovna komanda Oružanih snaga Republike Srpske izdala je Direktivu op. br. 07. U ovoj direktivi predsjednik Republike Srpske, Radovan Karadžić, VRS-u (konkretno Drinskom korpusu VRS-a) nalaže sljedeće: "… izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, da bi se spriječilo i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi".

Dana 2. jula 1995., u zapovijesti za aktivna borbena dejstva oko muslimanskih enklava Drinskog korpusa kojom se naređuje napad na srebreničku enklavu, general Milenko Živanović je naredio da napad na enklavu mora dovesti do toga da se ona "suzi na gradsko područje". Dana 2. jula 1995. enklava je obuhvatala približno 58 kvadratnih kilometara, a gradsko područje enklave iznosilo je oko 2 (dva) kvadratna kilometra. Prije 2. jula 1995., velik broj Bošnjaka, stanovnika enklave, živio je izvan gradskog područja Srebrenice. Plan Drinskog korpusa za izvršenje ove naredbe je predstavljao korak bliže ispunjenju šireg plana VRS za dovođenje bošnjačkog stanovništva u humanitarnu krizu i na koncu eliminaciju enklave.

Dana 6. jula 1995. ili približno tog datuma, jedinice Drinskog korpusa granatirale su Srebrenicu i napale posmatračke punktove Ujedinjenih nacija unutar enklave na kojima su bile holandske snage. Napad Drinskog korpusa na srebreničku enklavu, uključujući granatiranje, nastavio se do 11. jula 1995., kada su snage "Vukova sa Drine", Bratunačke brigade, i drugih jedinica VRS-a ušle u Srebrenicu.

Naredbom broj 64/95 od 10. jula 1995. koju je izdao v.d. Ministar unutrašnjih poslova RS Tomo KOVAČ, formirane su zajedničke snage jedinica MUP-a (uključujući i četu iz Centra za obuku na Jahorini, 2. Odred Šekovići, i 1. četu iz zvorničkog centra) da pomognu snagama Vojske RS u napadu. Prema ovoj naredbi zajedničke snage jedinica MUP-a stavljene su pod komandu Drinskog korpusa VRS, koji je dalje bio podređen Glavnom štabu VRS pod komandom Generala Ratka Mladića.

Dana 10. jula 1995. godine ili približno toga datuma, pripadnicima Drugog odreda Specijalne policije Šekovići bilo je poznato da postoji plan da će nakon zauzimanja zaštićene zone Srebrenica bošnjačko stanovništvo biti protjerano iz Srebrenice, a vojno sposobni da će se zarobiti i likvidirati, te da će Drugi odred Specijalne policije učestvovati u izvršenju ovog plana.

Bošnjaci, muškarci, žene i djeca koji su se nalazili u Srebrenici nakon početka napada VRS opredijelili su se za jednu od dvije mogućnosti:

a) Nekoliko hiljada žena, djece i nešto, uglavnom starijih muškaraca, pobjegli su u bazu UN-a u Potočarima unutar "sigurne zone" kako bi tamo potražili spas od očekivanog pokolja i zatražile zaštitu Holandskog bataljona. Ovo civilno bošnjačko stanovništo ostalo je u Potočarima i okolini Potočara od 11. do 13. jula 1995, a za to vrijeme terorisali su ih pripadnici VRS-a i MUP-a. Nakon toga, oni su odveženi autobusima i kamionima pod kontrolom VRS-a i MUP-a u područja izvan enklave.

b) Istovremeno, približno 15.000 muškaraca, Bošnjaka iz enklave, sa nešto žena i djece, okupili su se uveče 11. jula 1995. u selima Šušnjari i Jaglići i krenuli u zbjeg krećući se u ogromnoj koloni kroz šumu u pravcu Tuzle. Čelo kolone koja je uspjela bez zaustavljanja proći kroz šumu činili su malobrojni naoružani vojnici 28. divizije Armije RBiH, dok su ostali u koloni bili civili i nenaoružano vojnici.

Dana 10. jula 1995. godine pripadnici Drugog odreda Specijalne policije u blizini Sarajeva (Srednje) dobijaju zadatak da krenu na područje Srebrenice kako bi uzeli učešća u izvršenju plana prislinog iseljavanja žena, djece i starijih i zarobljavanja i likvidacije muškaraca iz sigurne zone Srebrenica.

Dana 12. jula 1995. ili približno toga datuma, Ratko Mladić i Radislav Krstić, kao i drugi predstavnici VRS i civilnih vlasti RS, susreli su se u hotelu Fontana u Bratuncu sa holandskim vojnim starješinama i predstavnicima okupljenog bošnjačkog naroda u Potočarima. Na ovome sastanku, Ratko Mladić je objasnio da će on nadgledati "evakuaciju" izbjeglica iz Potočara i da želi da vidi sve muškarce Muslimane starosti od 16 do 60 godina kako bi se mogla izvršiti provjera da li među njima eventualno ima ratnih zločinaca.

U ranim jutarnjim satima dana 12. jula 1995, pripadnici Drugog odreda Specijalne policije Šekovići i 1. čete PJP CJB Zvornik izvršavaju zadatak pretresa terena desno od Bratunca prema Srebrenici i to sela Budak i Milačevići nastanjenih bošnjačkim stanovništvom, sa ciljem pronalaska bošnjačkog stanovništva i njihovog sakupljanja u Potočarima, odakle će biti prisilno premješteni na područje pod kontrolom Armije RBiH. Komanda Drinskog korpusa poslala je Glavnom štabu, raznim brigadama, MUP-a i

podčinjenim brigadama korpusa izvještaj koji je sastavljen na glavnom komandnom mjestu Drinskog korpusa u Vlasenici u kome je navedeno da se civilno stanovništvo organizovano uputilo prema bazi UNPROFOR-a u Potočarima, prvenstveno žene, djeca, starci i ranjeni, dok su vojno sposobno oružane formacije, krenule u probijanje ka Tuzli, najvjerovatnije preko Ravnog Buljima, Kravice, Purkovića, Kušlata, i dalje preko Udrča, Kozjaka, Kamenice, Crnog Vrha, Nezuka. U tom Izvještaju stoji: Upoznali smo organe MUP-a RS-a stacionirane u Konjević Polju o ilegalnom koridoru kojim se izvlače Muslimani iz Srebrenice. Obzirom da oni imaju zadatak da obezbjeđuju komunikaciju Bratunac – Konjević Polje, komande brigada dužne su u cjelini sa informacijom upoznati Službu javne bezbjednosti u zoni odgovornosti. Organi OBP-a predložiće komandama da se preduzmu mjere na sprečavanju ilegalnog izvlačenja oružanih Muslimana radi njihovog hapšenja. Na putnoj komunikaciji Bratunac- Milići – Vlasenica i Zvornik – Konjević Polje - Vlasenica organizovati saobraćaj za kretanje samo vozila i jedinica VRS-a i MUP-a. Civilni saobraćaj usmjeriti pravcem Zvornik - Šekovići - Vlasenica". Izvještaj je upućen sa potpisom general – majora Radislava Krstića.

Na osnovu raznih dokumenata i video-dokaza, utvrđen je identitet, i mjesta različitih jedinica MUP-a koje su 13. jula 1995. djelovale duž puta. Najznačajnije od tih jedinica su bile 2. odred Šekovići, Specijalne brigade policije RS-a pod komandom Miloša Stupara. MUP-ova četa Kampa za obuku Jahorina, Mješovita četa MUP-a RSK iz Srbije, i 1. četa PJP iz Zvornika. Ova mješovita formacija policije nalazila se pod komandom Ljubiše Borovčanina, zamjenika komandanta Specijalne brigade policije RS-a. Dok su neki dijelovi ove mješovite formacije ostali u Potočarima, veći dio ove jedinice već u ranim večernjim satima 12. jula 1995. bio razmješten duž puta Kravica - Konjević Polje. Osim toga, bar neki dijelovi 5. čete PJP-a iz Zvornika takođe su bili razmješteni na tom putu. Ove jedinice MUP-a su preuzimale na stotine muškaraca bosanskih Muslimana koji su im se predavali duž puta tog dana.

Prema svjedočenjima svjedoka i preživjelih tokom kasnih popodnevnih i ranih večernjih sati, 13. jula 1995. godine, stotine muškaraca Muslimana ubijeni su u skladištu poljoprivrednog dobra u Kravici. Ovi Muslimani su bili dio kolone, koji se predao na putu Bratunac – Kravica – Konjević Polje tokom jutra 13. jula uključujući i one koji su ujutru 13. jula, okupljeni na livadi u Sandićima.

Analiza događaja u vezi s ovim ukazuje na to da je okupljanje muškaraca Muslimana nakon njihove predaje na putu Bratunac – Kravica – Konjević Polje bio dio dobro organizovane operacije. Zatočenici su okupljeni na više mjesta uz put. Zapadno od Kravice, jedno od sabirnih mjesta bila je livada u Sandićima.

Dana 12. jula 1995., u prisustvu Ratka Mladića, Radislava Krstića, u blizini vojne baze UN-a u Potočarima stiglo je približno 50 do 60 autobusa i kamiona. Ubrzo nakon dolaska ovih vozila, počeo je proces transporta bošnjačkih žena i djece. Kad su žene, djeca i muškarci, počeli ulaziti u autobuse i kamione, pripadnici VRS i MUP RS odvojili su muškarce od žena i djece i te muškarce zatočili u Potočarima i okolini Potočara, u Bratuncu, a potom ih odveli na područje Zvornika i Bratunca, gdje su ih zatvorili u više objekata na različitim lokacijama, da bi ih na kraju pogubili.

Dana 12. i 13. jula 1995. Komanda i jedinice Drinskog korpusa, kao i jedinice MUP-a nadgledale su prisilno premještanje civila Bošnjaka iz Potočara. Pripadnici Drinskog korpusa i MUP-a RS koji su bili u bazi u Potočarima 12. i 13. jula 1995, morali su biti svjesni katastrofalne humanitarne situacije koja je prijetila izbjeglim Bošnjacima, kao i zlostavljanja od strane pripadnika Oružanih snaga RS, ali nisu preduzeli ništa s tim u vezi.

Svjedoci su vidjeli u Potočarima kada su dva srpska vojnika naredila holandskim vojnicima da predaju puške, pancire i uniforme. Uniforme holandskih vojnika obukli su srpski vojnici, i tako obučeni i sa dresiranim psima šetali između ljudi koji su tu bili smješteni. Puštali su pse da ujedaju civile, a zatim bi odvlačili te ljude i oni bi nestajali. Ujutru je počelo prebacivanje stanovništva prema Bratuncu. Srpski vojnici su postavili dva transportera i naredili civilima da se kreću između njih kako bi odvajali muškarce od žena.

U Potočare se smjestilo oko 25 hiljada civila. Druga noć bila je užasna, ljudi su vrištali. U bazu su upali srpski vojnici tražeći muškarce. Sa grupom vojnika **policajac** Milisav Gavrić izdvojio je desetak Bošnjaka koji su se smjestili u fabrici olova i cinka. Odveli su ih do kuće izvjesnog Mehana koja se nalazila u Blječevoj gdje su ubijeni. U grupi zarobljenih Bošnjaka bio je Nezir Osmanović. U toku dana 13. jula vršen je prevoz stanovništva u Kladanj. Muškarce su odvajali i vodili ih u jednu bijelu kuću. Ispred kuće su im oduzimali prtljag. Odvajali su mlađe muškarce, jedino su propuštali dječake do deset godina. Jednoj ženi koja je krila svog sina, istrgli

su sina iz naručja i dok je dječak plakao oni su ga odveli. Žena je pala u nesvijest, vojnici su je ubacili u jedan od autobusa.

Komanda Drinskog korpusa i MUP-a je također znala da su odvojeni muškarci iz Potočara autobusima odvoženi u mjesta zatočenja u Bratunac, za što su se koristili autobusi koji su prvobitno bili namjenjeni za transport žena, djece i starijih.

Na sastancima koji su održani u hotelu Fontana 11. i 12. jula, general Mladić je pokušao dogovoriti predaju snaga Armije RBiH sa područja sigurne zone UN. Međutim, pošto u tome nije uspio, u narednim danima jedinice VRS i MUP-a, uključujući jedinice Drinskog korpusa koje nisu bile angažovane u napadu na Žepu, dobile su zadatak da blokiraju kolonu.

Pored ovih jedinica Drinskog korpusa, i jedinice koje nisu bile u sastavu Drinskog korpusa kao što su Specijalna brigada MUP-a, elementi Bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka i redovna policija, preduzeli su akciju na blokiranju kolone.

Nakon povlačenja 28. Divizije Armije RBiH iz Srebrenice poslije zauzimanja Srebrenice, snage MUP-a su bile uključene u "završne" operacije. Jedinice MUP-a su bile prisutne u Potočarima i uključujući 2. odred Šekovići Specijalne brigade policije bile su raspoređene duž ceste Bratunac - Konjević Polje, gdje su 13. jula 1995. godine učestvovale u blokiranju kolone i zarobljavanju velikog broja Bošnjaka.

Pripadnici VRS i specijalne policije MUP-a, uz podršku oklopnih transportera, tenkova, protivavionskih topova i artiljerije, rasporedili su se duž puta Bratunac - Milići u pokušaju da presretnu kolonu. Neki naoružani pripadnici kolone Bošnjaka u povlačenju upustili su se u borbu sa pripadnicima MUP-a RS. Hiljade Bošnjaka iz kolone u povlačenju je zarobljeno ili su se predali Vojsci i MUP-u RS.

Drinski korpus je pomagao snagama MUP-a u zadatku blokade i zarobljavanja Bošnjaka u bijegu, i koordinirao je svoje vojno djelovanje sa snagama MUP-a.

Po optužnicama Tužiteljstva BiH na Sudu BiH su u toku suđenja za više pripadnika vojske i policije RS zbog krivičnog djela Genocid iz Čl.171. KZ BiH. U jednom od tih postupaka sud je osudio sedam pripadnika specijalne policije i izreklo im kazne dugotrajnog zatvora i to: trojici po 42 godine, trojici po 40 i jednom 38 godina dugotrajnog zatvora.

Tužilaštvo je tokom dokaznog postupka iznijelo dokaze u namjeri da Sudsko vijeće dovede do nepogrešivog zaključka, koji je i jedino razumno objašnjenje činjenica, da su optuženi svjesno odigrali svoje uloge u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je imao za cilj da ubijanje vojnosposobnih muškaraca u kombinaciji sa prisilnim premještanjem žena, djece i staraca dovede do uništenja bošnjačkog naroda u sigurnoj zoni UN Srebrenica.

Među članovima ovog udruženog zločinačkog poduhvata bili su: general Ratko Mladić, komandant VRS-a, general Milenko Živanović, komandant Drinskog korpusa; general Radislav Krstić, načelnik štaba/ zamjenik komandanta i komandant Drinskog korpusa; pukovnik Vidoje Blagojević, komandant Bratunačke brigade; pukovnik Vinko Pandurević, komandant Zvorničke brigade; potpukovnik Dragan Obrenović, zamjenik komandanta i načelnik štaba Zvorničke brigade; Momir Nikolić, pomoćnik komandanta za bezbjednost i obavještajne poslove Bratunačke brigade; Dragan Jokić, načelnik inžinjerije Zvorničke brigade; Ljubomir Borovčanin, komandant Specijalne brigade policije MUP-a osnovane Naredbom 64/95, i ***SVI OPTUŽENI***, pripadnici združenih snaga MUP-a; te drugi pojedinci i vojne i policijske jedinice koje su učestvovale u operacijama prisilnog premještanja i/ili ubijanja bošnjačkih muškaraca i mladića, uključujući, ali se ne ograničavajući na sljedeće: jedinice Drinskog korpusa, elementi Bratunačke brigade, elementi Zvorničke brigade, elementi Vlaseničke brigade, elementi 5. inžinjerijskog bataljona, jedinice Glavnog štaba, elementi 10. diverzantskog odreda, elementi 65. zaštitnog puka, Posebne policijske jedinice MUP-a, elementi "**Specijalne policije" Republike Srpske**, elementi bratunačke, milićke i zvorničke opštinske policije.

Učesnici udruženog zločinačkog poduhvata su aktivno učestvovali u preduzimanju radnji i postupaka u izvršenju operacija koje su imale za cilj uništenje grupe bošnjačkog naroda iz sigurne zone UN Srebrenica znajući za plan da se bošnjačko stanovništvo iz sigurne zone UN Srebrenica treba ukloniti trajno i to žene, djecu i starce premjestiti na područje pod kontrolom Armije RBiH, a muškarce ubiti.

Kada se govori o dijelu zajedničkog cilja i plana o prisilnom premještanju žena i djece iz enklave Srebrenica, tužiteljstvo je iznijelo dokaze na osnovu kojih je Sud mogao izvući zaključak o postojanju zajedničkog cilja i da je postojao veći broj lica koji su skladno djelovali kako bi

izvršili prisilno premještanje žena i djece izvan enklave autobusima i kamionima koji su se kretali iz pravca Potočara kroz Bratunac, Konjević Polje i dalje prema liniji razdvajanja u blizini Kladnja, u Lukama.

Civilno stanovništvo koje je prisilno premješteno se moralo ukrcati na autobuse i kamione u Potočarima, vozilima se morala obezbijediti pratnja, a pravac kretanja se morao obezbijediti tako da su se vozila mogla nesmetano kretati do krajnjeg odredišta. Svaka osoba koja je pružila materijalnu pomoć ili olakšala ovu operaciju je dala svoj doprinos krivičnom djelu prisilnog premještanja. Kada ti učesnici vojne operacije znaju da uzimaju učešće u nekom aspektu vojne operacije, a u isto vrijeme znaju da autobusi i kamioni prevoze civilno stanovništvo izvan enklave bez nekog legitimnog vojnog razloga za to, time su učestvovali u udruženom zločinačkom poduhvatu sa zajedničkim ciljem i planom da prisilno premjeste civile.

Izgladnjeli, ranjeni, izmoreni i goloruki muslimanski zarobljenici nisu mogli biti realna prijetnja u poređenju sa dobro naoružanim optuženim koji su raspolagali i te prilike koristili automatsko oružje, puške, puškomitraljeze i ručne bombe. Oni koji su pokušali da izmaknu kiši rafala bili su pokošeni prije nego što su uspjeli pobjeći. Pokazuje to i film Zorana Petrovića.

Za što objektivniju sliku o događajima u i oko Srebrenice iz jula 1995. godine, od ogromnog su značaja forenzički dokazi koje su haški i domaći istražitelji i eksperti prikupili u proteklih 14 godina, a koji dokazi se koriste pred Sudom BiH. Poznato je da je postupak pronalaženja masovnih grobnica (primarnih i sekundarnih) još uvijek aktuelan, te da veliki broj tijela pobijenih Bošnjaka još nije pronađen i identificiran. Činjenica da su tijela iz primarnih masovnih grobnica premještana u sekundarne i to nekoliko mjeseci kasnije, odnosno u septembru i oktobru 1995. godine jasno ukazuje na namjeru da se što je moguće više oteža pronalaženje tijela ubijenih Bošnjaka, kao i da se prikriju počinjeni zločini. Opširni forenzički dokazi čvrsto su potkrijepili važne aspekte svjedočenja preživjelih sa raznih mjesta pogubljenja.

Izvršena su komparativna ispitivanja materijala i ostataka pronađenih u primarnim i sekundarnim grobnicama od strane forenzičara, balističara i drugih vještaka i kao rezultat tih analiza otkrivene su veze između određenih primarnih i određenih sekundarnih grobnica.

Forenzički dokazi potkrijepili su tvrdnju da su po zauzimanju Srebrenice hiljade muškaraca Bošnjaka pogubljeni po kratkom postupku i pokopani u masovne grobnice. Iako vještaci forenzičari nisu mogli sa sigurnošću utvrditi koliko se tijela nalazilo u masovnim grobnicama zbog stepena raspadnutosti tijela i činjenice da su mnoga unakažena tokom procesa premještanja iz primarnih u sekundarne grobnice, koji je obavljen uz pomoć teške mehanizacije, vještaci su ipak bili u stanju načiniti uzdržanu procjenu, prema kojoj je iz masovnih grobnica identificirano po Dinu Meningu 4011 žrtava. Na osnovu rezultata forenzičkih ispitivanja, koje uključuje analize rana od metaka i eksplozija, ugao rane, može se zaključiti da većina osoba čija su tijela ekshumirana nije poginula u borbi. Ti ljudi su ubijeni tokom masovnih pogubljenja.

Istraga u predmetima genocida obuhvata jedno cijelo naučno istraživanje u kojoj učestvuju ljudi različitih profila i zanimanja kao što su forenzičari, arheolozi, patolozi, balističari, policijski istražitelji i dr. gdje su pregledane sve lokacije koje se odnose kako na masovne grobnice tako i na mjesta pogubljenja, zatim su pregledavani svi predmeti na tim lokacijama, a radi se o ostacima zemlje, dijelovi zgrade, boja sa zidova, betona, čelika, čahure od kojih je 99% bilo kalibra 7,62 mm, dijelovi eksplozivnih naprava, kao i kuglične ležajeve ručno pravljenih bombi.

GENOCID - *PRAVNA KVALIFIKACIJA*

U odbrani teze da je u julu mjesecu izvršen genocid nad dijelom bošnjačkog naroda, Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine je pošlo od nekoliko važnih činjenica:

1. Mora se praviti razlika između genocida i drugih masovnih zločina. Definisan kao "djelo počinjeno s namjerom da uništi u cjelini ili djelimično nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu", genocid je najgnusniji oblik zločina u istoriji čovječanstva. To objašnjava zašto se on drži u tajnosti, zataškava, poriče i relativizuje.

2. Do genocida dolazi u teškim krizama države i društva. Ali, nikada iznenada, neočekivano i spontano.

3. U državama kao što je bila SFRJ određene državne elite odnosno rukovodstava preuzeli su organizaciju države i putem masovne mobilizacije naroda ojačali svoju moć. Političko ponašanje i odluke takvog rukovodstva od odlučujućeg značaja su za pojavu genocida. Genocid se kreće iz najvišeg državnog vrha, dakle odozgo prema dolje i zbog toga je državni vrh najodgovorniji za nastanak genocida.

4. Genocid je izuzetno složen proces. On ima svoj početak, strukturirani tok, koji ima svoje faze, svoj kraj, koji obično donosi intervencija. Ovim procesom se "upravlja, on je organizovan i manje više koordiniran... radnje genocida veoma brzo prelaze u rutinu..., genocid dobija ubrzanje poput točka... čim prođe prva faza, točak se okreće sve brže i brže dok ne postigne maksimalnu brzinu i nastavi da se nesmetano okreće"... Izvršenje genocida podrazumijeva masu učesnika, podjelu uloga i zadataka, odsustvo pisanih odluka, šifriran jezik i zavjeru ćutanja: "Što su zločini teži, njihovi počinioci se sve više drže zajedno".

5. Ideologija ima presudan značaj za nastajanje genocida. Ona povezuje rasne ideje i oblike radikalnog nacionalizma koji doprinose stvaranju ekstremne klime; obilježavaju grupe i kategorije koje su meta genocida; daju legitimitet i nalaze opravdanje dok je genocid u toku, a njegovim počiniocima prenose orijentaciju, namjere i svrhe.

6. U toku genocida, žrtve postaju sve ranjivije i nezaštićenije. Mogućnosti da se odupru uništenju ne postoje. Masakr u Srebrenici nije uporediv ni sa jednim zločinom počinjenim u jugoslovenskim ratovima 1991-1999. godine. Sa svim svojim karakteristikama, on se uklapa u etiologiju i genezu genocida.

7. Kao jedan od najtežih zločina, zločin genocida se izdvaja po tome što je posebno sramotan i zaslužuje posebnu osudu. Taj zločin je strašan već zbog svojih ogromnih razmjera; njegovi počinioci izdvajaju čitave grupe ljudi za uništenje. Oni koji planiraju i provode genocid žele da liše čovječanstvo velikog i raznorodnog bogatstva koje čine njegovi narodi, rase, etničke grupe i religije. To je zločin protiv cijelog čovječanstva i njegove posljedice osjeća ne samo grupa koja je izdvojena za uništenje, nego čitavo čovječanstvo. Žan – Rene Ruez, koji je kao glavni istražitelj za Srebrenicu, ovom gradiću posvetio šest godina života kazao je:

"Srebrenica je zaista sasvim posebna. Istrijebiti toliku masu ljudi za četiri dana, organizovano i sistematski. Ukoliko i nije bilo genocidnog instinkta prije toga, postojao je tada. Da je rat nastavljen sa takvim ljudima, koji su imali moć da rade što su radili, ne želim ni da pomislim šta bi moglo da se desi. Zamijenili bi autobuse vozovima, a male pogone smrti betonskim fabrikama. Sam bog zna... Bilo je to i suviše organizovano, čak i ako nije unaprijed promišljeno, nažalost to je vrhunac etničkog čišćenja započetog 1992. godine, sa onim što se desilo u Srebrenici, oni koji su to uradili 1995. godine, pružili su opravdanje za sve optužbe o genocidnim instinktima 1992. godine. Zato što je ono što su uradili u Srebrenici upravo to".

8. Težina genocida ogleda se u strogim zahtjevima koji se moraju zadovoljiti prije no što se donese osuđujuća presuda za to krivično djelo. Ti zahtjevi – uslov postojanja dokaza posebne namjere i pokazatelja da je cijela grupa, ili njen znatan dio, bila određena za uništenje – čuvaju od opasnosti da se osuda za to krivično djelo izrekne olako.

Dokazi tokom suđenja pokazuju da je grupa bošnjačkog naroda koja je pripadala u to vrijeme sigurnoj zoni UN Srebrenica, bila grupa koju su činili stanovnici Srebrenice i izbjeglice sa šireg područja istočne Bosne koje su pred ofanzivna dejstva VRS "ugurane" u enklavu. U Srebrenici je, prije zauzimanja od strane VRS-a živjelo približno četrdeset hiljada Bošnjaka. Iako je to stanovništvo predstavljalo samo manji postotak ukupnog bošnjačkog stanovništva Bosne i Hercegovine u to vrijeme, značaj srebreničke bošnjačke zajednice ne sastoji se samo u njenoj veličini (što je tvrdila podastirući puke statističke brojke vještak odbrane Svetlana Radovanović). Srebrenica je bila od ogromne strateške važnosti za vojno i političko vodstvo Republike Srpske jer bi bez Srebrenice, etnički srpska država Republika Srpska koju su željeli stvoriti ostala podijeljena u dva nepovezana dijela, i bila bi odvojena od same Srbije. Zauzimanje i etničko čišćenje Srebrenice stoga je ozbiljno ugrozilo vojne napore države Bosne i Hercegovine da obezbijedi svoj opstanak, čega je političko i vojno vodstvo Republike BiH bilo u potpunosti svjesno i što je nastojalo spriječiti. Budući da se većina bošnjačkih stanovnika istočne Bosne do 1995. sklonila u srebreničku enklavu, eliminacija sigurne zone UN omogućila bi da se postigne cilj etničkog čišćenja **cijele regije** od njenog bošnjačkog stanovništva.

Sigurna zona UN Srebrenica je bila važna kako za bošnjački narod, tako i za međunarodnu zajednicu. Grad Srebrenica bio je u javnosti najviše eksponirana "sigurna zona" UN. Godine 1995. već su mu veliku pažnju poklanjali i međunarodni mediji. U rezoluciji Savjeta bezbjednosti kojom je Srebrenica proglašena sigurnom zonom UN stoji da je to zona "koja se ne smije oružano napadati niti izlagati nekom drugom neprijateljskom činu." Eliminacija bošnjačkog stanovništva Srebrenice, uprkos garancijama međunarodne zajednice, bila bi jasan pokazatelj bošnjačkom narodu koliko su ranjivi i bespomoćni u odnosu na srpske vojne snage. Sudbina bošnjačkog naroda Srebrenice poslužila bi kao primjer ostalom bošnjačkom narodu u Bosni i Hercegovini.

Stvari treba nazvati svojim imenom, a ono što se u Srebrenici desilo jeste genocid. Priznao je to i Međunarodni sud pravde, svojom presudom koja predstavlja pravni i istorijski akt. Nastojeći eliminirati dio Bošnjaka, Oružane snage RS su počinile genocid. Oni su odredili za uništenje četrdeset hiljada Bošnjaka stanovnika Srebrenice, koji su kao grupa predstavljali Bošnjake uopšte. Oni su svim zarobljenim muškarcima Bošnjacima, i vojnicima i civilima, starim i mladim, oduzeli njihove lične stvari i dokumente te ih smišljeno i metodično ubijali isključivo na osnovu njihove pripadnosti. Oružane snage RS su bile svjesne, kada su se upustile u svoj genocidni poduhvat, da će Bošnjacima zlo koje su im nanijeli donijeti trajne nevolje. S potpunim uvjerenjem su i žalbena vijeća MKSJ utvrdila da pravda osuđuje, (odgovarajućim formulacijama), ogromnu i trajnu štetu koja je nanesena i pokolj u Srebrenici naziva njegovim pravim imenom: genocid. Odgovorni će nositi ovu stigmu, i ona će služiti kao upozorenje za budućnost svima onima koji pomisle da počine takvo gnusno djelo.

Glavni pokazatelj da su Oružane snage Republike Srpske namjeravale da eliminiraju bošnjački narod iz sigurne zone UN Srebrenica bio je pokolj svih vojno sposobnih muškaraca iz te zajednice. Ubijanje tih ljudi nije bilo motivirano samo željom da se eliminiraju kao moguća prijetnja u vojnom smislu jer prilikom pogubljenja zarobljenih muškaraca Bošnjaka nije pravljena razlika između pripadnika vojske i civila, iako su civili nesumnjivo sposobni da nose oružje, oni nisu predstavljali istu vrstu vojne prijetnje kao profesionalni vojnici zbog čega se može zaključiti da su muškarci ubijani kao civilni zarobljenici bez namjere da ih se eliminira kao vojnu opasnost.

Dokazi su pokazali da su neke žrtve pokolja bile teški ranjenici, koje su nosili na nosilima, a neki su čak bili i dječaci još malodobni, zbog čega nije vjerovatno da su bili borci. Pogrešno je smatrati ubijene zarobljene muškarce "vojnosposobnim muškarcima" budući da su u grupi ubijenih bili dječaci, starci, ranjenici, invalidi, za koje se prema pravilima međunarodnog običajnog prava smatra da su izvan kategorije vojnosposobnih. Ubijanje zarobljenih muškaraca u konkretnom slučaju predstavljalo je bez sumnje fizičko uništenje, a s obzirom na razmjere ubijanja, način, trajanje, upornost i nastojanje da ne preživi niko i skrivanje tijela i tragova zločina proizlazi jedini razuman zaključak da je takvo istrebljenje bilo motivirano genocidnom namjerom. Valja imati na umu dugoročne posljedice koje pokolj 7 do 8 hiljada muškaraca Bošnjaka ima na fizički opstanak te (nacionalne) zajednice. Ubijeni muškarci činili su približno petinu cijele srebreničke zajednice, a s obzirom na patrijarhalnost zajednice Bošnjaka u Srebrenici, uništenje tako velikog broja muškaraca "neizbježno ima za posljedicu fizički nestanak bošnjačkog stanovništva u Srebrenici." Dokazi predočeni na ovom suđenju idu u prilog tom zaključku pokazujući da se, s obzirom na to da se većina ubijenih muškaraca službeno vode kao nestali, a njihove žene se teško odlučuju na ponovnu udaju i rađanje djece. Fizičko uništenje muškaraca stoga ima teške posljedice po stvaranje potomstva u srebreničkoj bošnjačkoj zajednici sa mogućnošću izumiranja te zajednice.

Dokazi su pokazali da su pripadnici Oružanih snaga RS bili svjesni tih posljedica kad su odlučili da sistematski eliminiraju zarobljene muškarce Bošnjake. Činjenica da su osnovne naznake planiranih aktivnosti na uništenju bošnjačkog naroda sigurne zone Srebrenica optuženim u ovom predmetu bile poznate oko 10. 07. 1995. godine kao pripadnicima jedne oružane formacije kakva je bila Brigada Specijalne policije ide u prilog zaključku da su bili u potpunosti svjesni štetnih posljedica koje to može imati po opstanak bošnjačke zajednice u Srebrenici i da su u ostvarenju toga plana imali kao učesnici ove operacije zahtjevanu genocidnu namjeru. Optuženi kao pripadnici Oružanih snaga RS su znali u momentu kada su dobili naredbu da izvrše pokolj u skladištu Kravica više od jedne hiljade zarobljenih muškaraca da će taj pokolj u sprezi sa prisilnim premještanjem žena, djece i staraca neizbježno imati za posljedicu fizički nestanak bošnjačkog naroda u Srebrenici. Slična kombinacija faktora navela je **Vrhovni sud Njemačke** da u jednom predmetu iz 1999. godine, gdje se radilo o osudi za krivično

djelo pomoć u genocidu, zaključi da se nije radilo samo o raseljavanju nego i o genocidu. U ovom slučaju premještanje nije postojalo samo za sebe. Ono je u toj kombinaciji faktora bilo dio odnosno sastavni dio jedinstvenog plana da se počini genocid koji je uključivao ubistva, prisilno premještanje i uništavanje domova. Namjera s kojom su počinjena ubistva doista je bila namjera da se uništi srebrenički dio nacionalne grupe Bošnjaka u Bosni i Hercegovini. Optuženi su preuzimajući svoje učešće u obezbjeđenju uslova za transport odnosno prisilno premještanje žena, djece i staraca iz Potočara na područje Tuzle i Kladnja preuzeli ulogu saizvršilaca u sprovođenju plana prisilnog premještanja kao neodvojivog elementa genocida i tako dijelili namjeru Glavnog štaba VRS da se počini genocid. Da je glavnokomandujući Brigade Specijalne policije pukovnik Ljubomir Boravčanin dijelio genocidnu namjeru sa Glavnim štabom i komandom Drinskog korpusa, pokazali su dokazi, a posebno telefonski razgovor Borovčanina sa generalom Krstićem koji je obavljen 13. 07. 1995. godine oko 2 sata nakon izvršenog pokolja u skladištu Kravica. U tom razgovoru general Krstić je pitao: "Kako ide?", a Borovčanin je odgovorio: "Dobro ide", a Krstić je na to odgovorio: "Nemoj mi reći da imaš problema". Na to je odgovor Borovčanina bio: "Nemam, nema". Razgovor je završio riječima generala Krstića: "OK, bićemo u vezi". Ovaj prisluškivani razgovor jasno upućuje na to da je to bio izvještaj pukovnika Borovčanina o uspješno obavljenom pokolju u Zemljoradničkoj zadruzi u Kravici. Taj razgovor dovoljno jasno govori da su i Borovčanin i general Krstić dijelili genocidnu namjeru međusobno. Nemoguće je da Borovčanin ne bi tom prilikom generalu Krstiću podnio izvještaj o tako značajnom događaju, a dokazi su pokazali da je cijelo vrijeme, ne ograničavajući se samo na 12. i 13. 07. pukovnik Borovčanin bio prisutan na mjestu događaja (Potočari - Bratunac - Konjević Polje).

Prisilno premještanje žena, djece i staraca pod nadzorom Oružanih snaga RS moguće je protumačiti kao način da se obezbijedi fizičko uništenje zajednice Bošnjaka iz Srebrenice. Tim premještanjem definitivno je iz Srebrenice uklonjeno svo bošnjačko stanovništvo, čime je eliminirana i najmanja mogućnost obnavljanja bošnjačke zajednice na tom području. Odluka da se ne ubiju žene i djeca može se objasniti postojanjem svijesti kod vojnog i političkog vodstva RS o javnom mnijenju. Za razliku od operacije ubijanja zarobljenih muškaraca, takva operacija se teško mogla sakriti ili prikazati vojnom operacijom, te je stoga donosila veću opasnost od međunarodne osude.

Genocidna namjera (mens rea)

Glavno pitanje prilikom utvrđivanja kojim se bave Sud i Tužiteljstvo BiH da li je u konkretnom slučaju počinjen genocid jeste da li je postojala namjera da se počini genocid. Mada ta namjera mora biti potvrđena činjenicama, za krivično djelo genocida nije nužan dokaz da je počinilac izabrao najefikasniju metodu postizanja svog cilja da uništi ciljani dio grupe. Čak i kad izabrani metod ne dovede do potpune provedbe počiniočeve namjere, i uništenje ostane nepotpuno, sama ta neefikasnost ne isključuje mogućnost zaključka da je postojala genocidna namjera. Pažnja međunarodne javnosti usredotočena na Srebrenicu, kao i prisustvo snaga UN na tom području, spriječila je članove Glavnog štaba VRS-a koji su smislili genocidni plan da ga provedu na najdirektniji i najefikasniji mogući način. Ograničeni okolnostima, oni su primijenili metod koji im je omogućio da provedu genocidni plan uz najmanji mogući rizik od odmazde. Neko bi mogao protumačiti prisilno premještanje žena, djece i staraca kao raseljavanje u smislu prisilne promjene mjesta boravka što je karakteristično za sve ratove i da to ne mora biti genocid jer bi genocid morao postojati tek ako postoji zahtjevana genocidna namjera. Nema sumnje da samo raseljavanje ne predstavlja genocid, ali u ovom slučaju se nije radilo samo o raseljavanju. Ubistva, kao i odlučno nastojanje da se i drugi zarobe i pogube, prisilno transportovanje ili egzil preostalog stanovništva, te uništavanje domova i imovine, sve to je predstavljalo jedinstvenu operaciju koja je izvršena s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi grupa.

Neposredni egzekutori možda nisu pročitali Direktivu iz 1992. godine niti Direktivu broj 7, iz 1995. godine ali su rezultati takve politike koja je na terenu provođena u skladu sa Direktivama bili jasno vidljivi svima koji su držali pušku na terenu. Svi optuženi su od početka rata bili u vojnim i specijalnim policijskim jedinicama, na ratištima, vidjeli su šta se dešava u njihovim mjestima, da su "očišćena" od Bošnjaka, vidjeli su da je rat bio strašan i bili su svjesni namjera njihovih nadređenih. Redovno su odlazili na terene koji su udaljeni stotinama kilometara daleko od njihovih domova i uglavnom obavljali specijalne zadatke koji nisu vezani sa odbranom njihovog kraja i tokom kojih su se mogli još jednom lično uvjeriti u efekte etničkog čišćenja koje su iza sebe ostavljale akcije oružanih snaga RS i u ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine.

Namjera da se uništi dio grupe zbog njihovog pripadanja određenoj grupi uključuje genocid čak i ako ove osobe predstavljaju samo "dio grupe", bilo kao cijele zemlje, regije ili samo zajednice. Ovo je stanovište prihvaćeno u praksi MKSJ i MKSR (Ruanda) u predmetima "Akayesu", Nikolić (Vlasenica), Jelisić. Jasno je iz sudske prakse da izvršenje genocida podrazumjeva i "djelimično" uništenje grupe, a u sudskoj praksi je i definirano šta se pod tim podrazumjeva, pa se tako pod tim smatra glavni dio grupe u proporcionalnom dijelu ili alternativno, značajan dio te grupe. Značajan dio grupe kao pojam definiran je u praksi MKSJ, pa se pod tim podrazumjeva dio grupe koji može uključivati lidere (vođe) grupe kao važne dijelove grupe. Genocidna namjera može postojati ako je uništavanje ograničenog broja osoba odabrano zbog uticaja koje bi njihovo nestajanje moglo voditi preživljavanju grupe kao takve. To bi onda moglo ukazivati i na postojanje namjere za selektivno uništenje grupe.

UN Komisija eksperata je rekla da se karakter napada na vođe grupe mora gledati u kontekstu **šta se desilo ostatku grupe.** Na "vođe grupe" se pri tom misli kao na muškarce, jer se radi o patrijarhalnom društvu gdje muškarci formalno imaju veći nivo obrazovanja, koji rade izvan kuće kako bi obezbijedili egzistenciju svojoj porodici. Oni su donosili konačne odluke u vezi sa životima članova njihovih porodica. Oni su bili zaštita za svoje porodice. Uništiti muškarce Bošnjake u istočnoj Bosni značilo je uništiti značajan dio grupe. Teško je naći očite manifestacije genocidne najmjere, ali djela optuženih i njihovih saučesnika uključujući posredne dokaze dali su dovoljne dokaze da je ta namjera postojala. Dokaz genocidnog plana sam po sebi nije elemenat krivičnog djela genocida, ali se na osnovu njega može izvući zaključak o postojanju genocidne namjere.

Jedan od faktora genocidnog plana je i "sistematski način planiranja". Zločin u i oko Srebrenice u julu 1995. godine bio je detaljno planiran, bez greške, kreiran da eliminiše svakog ko upadne u "genocidnu mrežu". Postojanje genocidne namjere se može zaključiti i iz "sistematskog načina ubijanja". U ovom slučaju ova ubijanja su bila sistematska, precizna i dobro organizirana.

Izvršioci genocida su prije rata, a neki i poslije živjeli sa Bošnjacima - Muslimanima. Znali su običaje te regije i dobro im je bilo poznato šta su muškarci predstavljali u toj patrijarhalnoj sredini. Uklanjanje muškaraca, tj. muških pripadnika grupe i efekat koji bi imao na ostatak grupe optuženim

su bili dobro poznati. Njihova namjera da unište tu grupu ili dio te grupe treba biti posmatrana u svijetlu njihovog poznavanja ove zajednice protiv koje su oni "upravili" svoja djela. Karakter napada se mora posmatrati u kontekstu sudbine onog što se desilo ostatku grupe. Ako je vodstvo grupe istrebljeno, a u isto vrijeme ima relativno velik broj pripadnika oružanih snaga koji vrše gnusna djela, npr. učestvuju u protjerivanju civilnog stanovništva, ubijanju muškaraca, silovanju žena, skup svih kršenja se treba razmatrati u svojoj cjelini, kako bi se odredbe Konvencije o genocidu tumačile u duhu koji odgovara svojoj svrsi.

Zločin genocida ne traži dokaz o mržnji grupe, ali takav dokaz može biti značajan kod zaključka o postojanju namjere, tako je npr. ilustrativan primjer kada svjedoči Kingori da je kapetan Vukotić - komandant Skelanskog samostalnog bataljona prije napada na enklavu rekao vrlo okrutno i agresivno da "Muslimani moraju u potpunosti napustiti enklavu, da ih ne želi vidjeti tamo, to bi se moglo završiti sa ubijanjem nekoga od njih, trebaju se pakovati i otići, inače će ih sve on pobiti". Kingori navodi kako je Vukotić tada govorio da Muslimane podržavaju fundamentalističke zemlje i da nemaju šta da traže i da niko od Muslimana ne može da ostane u sred teritorije koju drže Srbi".

Svjedok Žan Rene Ruez je također na suđenju pojasnio njegovu izjavu da je odluka Muslimana da se povuku iz Srebrenice samostalna, izjavljujući da je "nivo mržnje između ljudi iz enklave i onih koji su živjeli izvan bio prevelik, da su se Muslimani bojali da će im se desiti nešto ružno ako dođu do ruku srpske strane". Da je takav zaključak logičan potvrdilo je i svjedočenje svjedoka E.H., koji je naveo kako je odlučio sa ocem i bratom da krene šumom prema Tuzli, jer su se bojali otići u Potočare jer su vjerovali da bi ih Srbi ubili jer su Srbi i bombardovali enklavu i izjavio je: "Od samog početka rata Srbi su došli i zapalili moje selo, Srbi su pobili moje komšije, znači znalo se koji je cilj bio svega toga dolje, i u Srebrenici, većina mojih komšija je poginula prije pada enklave. Čuli smo šta su radili prije toga, ko je god bio uhvaćen dolje od moje rodbine, nikad niko nije ni do danas živ ostao, znači, znali smo šta nas čeka, ako odemo u Potočare".

Postojanje namjere se mora posmatrati u kontekstu svega što se dešavalo, tj. da je bošnjačko stanovništvo prinudno preseljeno sa ovih područja, da su vršena masovna pogubljenja kako odraslih muškaraca tako i dječaka, koji su trebali u budućnosti biti "lideri" svoje grupe, iz činjenice da gotovo nijedan Bošnjak poslije toga nije ostao u okolini Srebrenice.

U jednom izvještaju eksperata se govori o tome kako je izbjeglicama iz Srebrenice značajno narušena psihička harmonija, da se razvio tzv. "srebrenički sindrom", kako radi stresa koje su izbjeglice preživjele i što su izgubili svoje muškarce, koji su bili njihova sigurnost i zaštita, predviđaju da se nikada neće oporaviti. Oni koji su osmislili ovaj genocidni plan htjeli su da žene i djeca pređu na teritoriju pod kontrolom Armije RBiH kako bi se prikrio njihov genocidni plan.

Preživjela djeca iz Srebrenice su sada suočena sa znatnim poteškoćama u odrastanju, imaju probleme u prilagođavanju, kao što su nizak stepen koncentracije, noćne more i fleš-bek slike, uticaj odsutnosti muškog uzora, ne mogu naći zaposlenje, a o povratku u Srebrenicu ti mladi ljudi ne pomišljaju, njihov je san samo da odu van, daleko od Bosne i Hercegovine. Posljedice koje još uvijek osjećaju preživjele žene imaju psihološke, kulturološke, tradicijske, ekonomske, sociološke aspekte.

Upitni su navodi vještaka odbrane, demografa **Svetlane Radovanović iz Beograda** kako su za reprodukciju, koliko važni muškarci, toliko važnije žene u fertilnom periodu, što proizlazi iz činjenice da se žene Srebrenice, iako većina njih u fertilnom periodu, teško ili nikako ne odlučuju na udaju i rađanje djece, a i one rijetke koje se odluče na udaju, ne žive u Srebrenici i ne udaju se za muškarce iz Srebrenice, jer ih više skoro da nema među živima. Tako da je zajednica Bošnjaka u tom području možemo slobodno reći, djelimično uništena.

Mnoge žene iz Srebrenice su svjedočile u postupcima pred Haškim tribunalom i pred Sudom BiH o ovim posljedicama. U pravosnažnoj presudi MKSJ u predmetu protiv generala Radislava Krstića utvrđeno je da je tokom vojno-policijske operacije "Krivaja 95" odnosno zauzimanja zaštićene zone UN Srebrenica od strane Vojske i MUP-a Republike Srpske počinjen genocid nad pripadnicima bošnjačkog naroda, što je potvrđeno i presudom Međunarodnog suda pravde u Hagu po tužbi BiH protiv Srbije i Crne Gore.

Da su zločini nad Bošnjacima bili planirani i organizirani proizlazi između ostalog i iz činjenice da su u kratkom vremenskom periodu i to od 10.-og do 19.07.1995. godine, protjerane sve bošnjačke žene, djeca i starci iz enklave, te počinjene sve masovne likvidacije nad bošnjačkim muškarcima i mladićima. Tako je u pravosnažnim presudama Radislavu Krstiću i Vidoju Blagojeviću utvrđeno vrijeme kada su na lokacijama Potočari, Tišća, dolina

Cerske, Jadar, skladišta u Kravici, Orahovac, Dom kulture Pilica, vojna ekonomija Branjevo, stadion Nova Kasaba, izvršene egzekucije nad bošnjačkim muškarcima i mladićima. Od navedenih lokacija koje su vojsci i policiji Republike Srpske poslužile kao stratišta za pogubljenja, **dana 13. jula 1995. godine desila su se organizirana ubistva u jutarnjim satima na Jadru, u poslijepodnevnim satima u dolini Cerske, u kasnim popodnevnim satima u skladištu Kravica, te uvečer u Tišći.** Narednih dana su uslijedile likvidacije u Pilici, Orahovcu, vojnoj ekonomiji Branjevo, brani u Petkovcima, u Kozluku.

Veliki doprinos u rasvjetljavanju tragičnih srebreničkih događaja dala su, pored ostalog, i priznanja Momira Nikolića, oficira bezbjednosti Bratunačke brigade, Dragana Obrenovića, načelnika štaba Zvorničke brigade, Dražena Erdemovića. Važna saznanja proizlaze iz priznanja Momira Nikolića, i to prije svega činjenica da se u središtu zločina nalazila vojna služba sigurnosti, te da je sve bilo jako dobro organizirano. Momir Nikolić navodi da je 12. jula ujutro, general Mladić još uvijek pregovarao sa UN-om o evakuaciji civila iz Potočara, a Nikoliću je izdato naređenje da pronađe lokacije za zarobljenike i da nakon toga radi na pronalasku pogodnih mjesta za smaknuća. To pored ostalog pokazuje perfidnu i monstruoznu igru generala Mladića i njegovih komandanata, dokazuje postojanje genocidne namjere, jer su sastanci u Fontani bili obična farsa i predstava za međunarodnu i domaću javnost, a da je plan za pogubljenje muškaraca već bio razrađen i isplaniran, a protjerivanje ostalog civilnog stanovništva iz enklave izvjesno. Da se Mladić nije bojao ni UNPROFOR-a pokazuje i činjenica da je holandske vojnike razoružao, vezao za bandere, a u prisustvu njihovih predstavnika jasno zaprijetio bošnjačkim predstavnicima u Fontani "da mogu opstati ili nestati", što je potvrdio i svjedok Srbislav Davidović. Sve ukazuje da Bošnjaci nisu imali realnu šansu i mogućnost izbora ostanka u Srebrenici i da ih UNPROFOR nije mogao i/ili htio zaštititi od Oružanih snaga RS.

Kada je riječ o **prisilnom premještanju** i njegovim pravnim obilježjima, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine zastupa tezu da je prisilno premještanje civila neodvojivi dio genocidnog projekta što se ogleda u sljedećem:

Presudama MKSJ u predmetu protiv Radislava Krstića i Vidoja Blagojevića utvrđena je činjenica a od strane Suda BIH prihvaćena da je 12.

i 13. jula 1995. oko 25.000 civila Bošnjaka **prisiljeno** da autobusima napuste srebreničku enklavu i pređu na teritoriju pod kontrolom BiH.

Svako prisilno raseljavanje po definiciji je traumatično iskustvo koje uključuje napuštanje vlastitog doma, gubitak imovine i prinudno preseljenje na drugu lokaciju.

Pitanje pravnosti premještanja

Članom 49. Četvrte ženevske konvencije i članom 17 Protokola II dozvoljava se potpuna ili djelimična evakuacija stanovništva "ako to zahtijevaju sigurnost stanovništva ili imperativni vojni razlozi". U članu 49 se, međutim, pobliže određuje da će se "tako evakuisano stanovništvo vratiti u svoje domove čim prestanu neprijateljstva na tom prostoru".

Građani Srebrenice koji su se okupili u Potočarima nisu vraćeni u svoje domove čim su prestala neprijateljstva na tom prostoru. Aktivna neprijateljstva u samom gradu Srebrenici i južno od enklave zapravo su već prestala u trenutku kada su ljudi autobusima odvezeni iz Potočara. Bezbjednost civilnog stanovništva ne može se dakle navesti kao razlog kojim bi se opravdalo premještanje.

Uz bezbjednost stanovništva, Ženevska konvencija također dozvoljava evakuacije koje se zasnivaju na "imperativnim vojnim razlozima". **U ovom predmetu nije postojala nikakva vojna prijetnja nakon zauzimanja Srebrenice.** Atmosfera terora u kojoj je evakuacija sprovođena dokazuje naprotiv da je premještanje izvršeno u skladu sa dobro organizovanom politikom, čiji je cilj bio protjerati bošnjačko stanovništvo iz sigurne zone. Cilj je bila sama evakuacija, pri čemu tu evakuaciju nisu opravdavale ni zaštita civila, ni imperativna vojna nužda. Materijalni dokazi su pokazali da se 28. divizija povukla i nije pružala nikakav otpor VRS-u prilikom njihovog zauzimanja grada. Bili su u potpunoj defanzivi i bježeći iz sigurne zone nastojali su spasiti vlastite živote.

Prinudni karakter premještanja

Da li su civili doista bili premješteni prisilno? Termin "prisilan" nije ograničen samo na fizičku silu, nego može uključivati i prijetnju silom ili

oblike prisile kao što su strah od nasilja, pritiska, zatočenja, psihološkog pritiska ili zloupotrebe vlasti protiv takve osobe ili osoba ili treće osobe, ili iskorištavanje situacije u kojoj vlada opšta prisila.

Prijetnje stanovnicima Srebrenice znatno su nadmašile puki strah od diskriminacije. Do evakuacije je došlo u posljednjoj fazi kampanje koja je vođena kako bi se stanovništvo prisililo da pobjegne iz enklave u vrijeme kad su vojnici VRS-a aktivno prijetili i nanosili povrede bošnjačkim civilima iz Srebrenice. Pregovori između "predstavnika" Bošnjaka, Nesiba Mandžića, i generala Mladića na drugom sastanku u hotelu "Fontana" 11. jula dodatno ukazuju na to u kojoj su mjeri zastrašujući bili uslovi pod kojima su evakuisani civili Bošnjaci. U presudi Radislavu Krstiću Vijeće je *konstatovalo da, uprkos pokušajima VRS-a da to prikaže kao dobrovoljni odlazak, Bošnjaci iz Srebrenice nisu uistinu izabrali da odu, nego su refleksivno reagovali pred izvjesnošću da njihov opstanak ovisi o njihovom bjekstvu.*

Počinitelji genocida su znali da odvajanjem muškaraca od njihovih porodica kao učesnici udruženog zločinačkog poduhvata podržavaju plan da se na taj način kod preživjelih pripadnika grupe bošnjačkog naroda izazovu teške duševne patnje, jer bez muške glave porodica sa tih prostora nema svrhu postojanja.

Zarobljeni Bošnjaci na livadi u Sandićima bili su svjesni da ih čeka smrt u vrijeme dok su njihova djeca, majke i supruge prolazili u autobusima i kamionima. Autobusi su u isto vrijeme muškarce sa livade u Sandićima odvozili u pravcu Bratunca, što je stvaralo kod zarobljenih muškaraca strah da će biti likvidirani, a to se posebno pokazalo u trenutku kada je kolona zarobljenih Bošnjaka morala krenuti iz Sandića prema skladištu Kravica. Prolazeći u kamionima i autobusima neposredno ispred samog skladišta Kravica gdje je bila uočljiva gomila mrtvih ljudskih tijela, žene i djeca su znali da su to tijela njihovih muževa, braće i sinova, što je u njima izazivalo teške duševne patnje. Svjedoci su opisivali stanje u Skladištu za vrijeme ubijanja, čuli su krike, jauke, zapomaganja, bili su to zasigurno jauci i bolni krikovi teško povrijeđenih zarobljenika, koji su sa teškim povredama tijela umirali.

Dokazi koje je Tužiteljstvo prezentiralo Sudu su pokazali da je "oslobađanje" bio termin kojeg su koristili bosanski Srbi za istrebljenje Bošnjaka sa teritorije koju su držali bosanski Srbi. Protjerivanje Bošnjaka sa područja niz rijeku Drinu bio je javno objavljen cilj RS-a od početka rata.

U izdanju Službenog glasnika Republike Srpske od 26.11.1993. godine, nabrojani "strateški ciljevi odnosno prioriteti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" uključivali su, pored ostalih ciljeva, i sljedeće ciljeve: "Uspostaviti državne granice koje razdvajaju srpski narod od ostale dvije nacionalne zajednice" i "Uspostaviti koridor u dolini rijeke Drine, to jest, eliminisati Drinu kao granicu koja razdvaja srpske države."

Upravo je "oslobađanje" termin kojeg je i Karadžić više puta koristio u Direktivi 7, "Direktiva za dalja dejstva", izdata 08. 03. 1995. godine (Dokaz O-I-31). Direktiva je postavila ratne ciljeve i utvrdila ratni plan za svako geografsko područje. Direktiva je bila strogo povjerljiva, i bila je poslana samo onima koji su bili na komandnom nivou. Međutim, ona je davala upute da se provede javna kampanja kojom će se "razviti svest naroda i boraca… potrebu stavljanja svih raspoloživih ljudskih i materijalnih potencijala u funkciju oslobodilačke borbe i stvaranja slobodne i jedinstvene srpske države na prostoru bivše Jugoslavije."

Srebrenica je bila od ključnog značaja za navedeno oslobađanje. Vojne ofanzive na enklavu pravdali su Karadžić i njegovi generali koji su tvrdili da su pripadnici 28. divizije Armije BiH u enklavi i da je koriste kao zonu koncentracije snaga za napade na sela bosanskih Srba u okolini. Međutim, u Direktivi 7 je navedena strategija za Srebrenicu koja se prvenstveno fokusirala na uništenje civilnog stanovništva.

Prvi dio strategije bio je izgladnjivanje stanovništva enklava dok se ne pokore, te je tako Direktiva 7 nalagala civilnim i vojnim organima da: smanje i ograniče logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu. Ovaj cilj je trebalo postići prevarom i time izbjeći "osudu međunarodne zajednice i međunarodnog javnog mnenja" i trebao se izvesti "planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahtjeva" od strane "državnih i vojnih organa zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama"

Drugi dio strategije bio je također usmjeren na svo stanovništvo enklava, ne samo na vojne snage koje su možda tamo bile prisutne. Cilj te strategije bio je stvoriti "uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi," a isti se trebao postići "svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima." Aktivnost koja je počela kao rezultat ove naredbe nazvana je Operacija Jadar 95. Direktiva 7 je nalagala "gotovost za odbranu – odmah,

a gotovost za izvođenje operacija strategijskog i operativnog nivoa do 20. aprila 1995. godine, do kada izvršiti sve operativno-strategijske i materijalne pripreme predstojećih operacija VRS."

U mjesecima prije 11. jula, bosanski Srbi su uspješno blokirali pristizanje hrane, benzina i medicinskih zaliha u enklavu. Potpukovnik Thomas Karremans, komandant Holanskog bataljona, osvrnuo se na "blokadu" grada na prvom sastanku sa generalom Mladićem u hotelu Fontana. Na drugom sastanku, potpukovnik Karremans je rekao da oni nisu primili pošiljke dizela mjesecima i da je bilo hrane za njegove vojnike dovoljno samo za još dva dana a da za izbjeglice nije bilo ništa. On je takođe potvrdio da su ljudi već bili iscrpljeni jer nisu imali dovoljno hrane u bazi u proteklih šest sedmica.

I vojne pripreme su bile u toku u skladu sa instrukcijama i rokovima postavljenim u Direktivi 7. Major Robert Franken, zamjenik komandanta Holandskog bataljona, rekao je da su prve naznake vojne operacije bosanskih Srba primijećene još u aprilu, "kada je bilo jasno da su bosanski Srbi jedne prilike južno od osmatračkog položaja Romeo prešli granicu UN-a, a mi smo uspjeli da ih vratimo na njihovu stranu linije razgraničenja." Miroslav Deronjić je izvijestio o posjeti Karadžića Zvorniku koja se desila u maju kada mu je Karadžić rekao da će se vojna operacija "uskoro desiti u Srebrenici" i zatražio je od Deronjića "da preduzme potrebne korake." Deronjić je ovo razumio na način da se od njega očekivalo da izvrši pripreme u Bratuncu, i u tom cilju on je sklopio ugovor za rezerve goriva sa prevoznikom *Vihor* i pobrinuo se za prikupljanje hrane za povećano vojno prisustvo.

Naredna faza vojnog plana da se stvori situacija kojom je zamišljeno da se ugasi svaka nada stanovnika Srebrenice "u dalji opstanak i život" inicirana je pod nazivom Operacija "Krivaja 95". Krivaja 95 je počela kada je tadašnji komandant Drinskog korpusa, general-major Milenko Živanović, potpisao dvije naredbe 02. 07. 1995. godine i iznio planove za napad na enklavu, te naložio raznim jedinicama Drinskog korpusa da se pripreme za borbu. Dana 4. jula, Karadžić je izdao naređenje za pokret.

Tomislav Kovač, tadašnji vršilac dužnosti ministra unutrašnjih poslova RS, svjedočio je da je 5. jula, dan nakon što je Karadžić izdao naredbu za napad na enklavu, održan sastanak na kojem su on, Karadžić i general Krstić, koji je učestvovao putem telefona, zaključili da je enklava spremna za zauzimanje. Već u martovskoj Direktivi 7, Karadžić je izjavio,

"do direktnog angažovanja kopnenih snaga UNPROFOR-a verovatno neće doći, osim u slučaju njihove direktne ugroženosti, a angažovanje kopnenih snaga NATO, malo je verovatno." Operacija Jadar 95 je pokazala da je rizik od direktnog angažovanja UNPROFOR-a ili 28. divizije Armije BiH bio minimalan. Zračni napad NATO-a se očekivao, ali je 5. jula, "Borbeni plan Krivaja 95, Naredba o protivzračnoj odbrani" bio primijenjen u funkciji svođenja na najmanju moguću mjeru posljedica eventualne zračne intervencije. Kovač je izvijestio da je Karadžić rekao na sastanku da je zadovoljan što Naser Orić, komandant 28. divizije Armije BiH, nije u enklavi i da oni, bez njegovog vođstva, imaju vrlo malo razloga da se plaše Armije BiH: "Bilo mu je jasno da je Srebrenica kao Srebrenica, bila u fazi raspada u vojnom smislu …. Slušao sam generala Krstića kad je rekao da je to gotova stvar i da tu više nema šta." I tako je napad na enklavu otpočeo 6. jula. Karadžić je imao dvije varijante plana za napad, kako je to objasnio Deronjiću 9. jula: varijanta A bi bila smanjiti veličinu zaštićene zone, dok je varijanta B bila preuzimanje i okupacija kompletne Zone. Deronjić je izjavio: "Obavijestio me da će se pokušati sa varijantom ili planom B … ako to bude izvodivo u vojnom smislu …." Istog dana kada je ovo objasnio Deronjiću (9. jula), Karadžić je odobrio varijantu B i dao naredbu Vojsci RS da zauzme kompletnu opštinu Srebrenica, uključujući i sigurnu zonu UN-a.

Na tom istom sastanku sa Deronjićem od 9. jula, Karadžić je otkrio šta za Bošnjake koji su tada živjeli u enklavi predstavlja akcija oslobađanja u ovom dijelu. Cilj naveden u Službenom glasniku koji se odnosi na stvaranje "državnih granica koje razdvajaju srpski narod od ostale dvije etničke zajednice" ostao je nepromijenjen. Nakon opisa varijante B i razgovora o stavu Deronjića da u sigurnoj zoni živi 40.000 ljudi, Deronjić kaže:

Karadžić je rekao sljedeće: "Miroslave, sve ih treba poubijati." Onda je on rekao: "Do koga god vi mognete doći." On je upotrijebio množinu "vi". Onda je dodao sljedeću rečenicu – "princip zapadne Slavonije". To je doslovno rečenica koju je upotrijebio. Siguran sam 100% da je upotrijebio baš te riječi.

Deronjić je onda rekao da su on i Karadžić ranije razgovarali o prethodnom hrvatskom napadu u zapadnoj Slavoniji i da se vjerovalo da su Hrvati pobili sve civile, uključujući i one koji su pokušali da pobjegnu.

Slijedom Karadžićeve naredbe od 9. jula da se zauzme enklava, Vojska RS je poduzela nemilosrdno granatiranje grada koje je bilo daleko

od bilo kakve proporcionalne vojne potrebe i to je pokazalo nepoštivanje života civila. U unakrsnom ispitivanju od strane branioca, major Franken je posvjedočio pred Vijećem da je jedini opravdan vojni cilj bila pošta u kojoj je bio Štab 28. divizije, navodeći, "Jedini mogući vojni cilj mogla je biti pošta. Tačka." Osim toga, Franken je naglasio u svom svjedočenju pred MKSJ da "sam grad nije imao nikakav vojni cilj u toj fazi, osim, naravno, snaga UN-a." Major Franken je bio uvjeren da postoje samo dva razloga za tako intenzivno granatiranje i da bi oba imala isti efekat: "ubijanje ljudi ili pokušavanje podizanja panike ubijanjem ljudi. A pod "ljudi" mislim na civile, žene i djecu." Hajra Ćatić i E.H. su naveli u svom svjedočenju strah i krajnje beznađe koju je granatiranje ostavilo na stanovništvo u tom prenaseljenom gradu.

Bosanski Srbi su nastavili da granatiraju Bošnjake koji su bježali u pravcu Potočara. Nakon neuspjelog zračnog napada NATO-a 11. jula i za vrijeme evakuacije 15.000 do 30.000 žena i djece i između 1.000 i 2.000 nenaoružanih muškaraca u Potočare, Hajra Ćatić je izjavila da je na njih i dalje bilo pucano. Ovo je isto tako potvrdio i major Franken koji je naredio majoru Otteru, komandantu holandske baze, da putuje sa evakuisanim licima. Nakon toga, dok su civili bili u Potočarima, Franken je svjedočio da su bosanski Srbi upozorili Holandski bataljon da, ako i dalje bude otpora u smislu zračnih napada NATO-a, "oni su rekli da će ubiti naše ratne zarobljenike [pripadnike Holandskog bataljona]." Major Franken je vjerovao da bi se to i dogodilo, i on više nije imao sumnje u to šta će se desiti ako holandska vojska organizuje odbranu u Potočarima:

Imali bismo masakr, i mislim na masakr među ženama i djecom... Srbi su već dokazali da nisu poštovali ništa u vezi sa civilima ili onima koji ne učestvuju u borbama. Gađali su ih artiljerijom u Srebrenici; gađali su ih artiljerijom na putu do Potočara.….

Do noći 11. jula, kada se desio prvi sastanak u hotelu Fontana, prva faza "oslobađanja" Srebrenice, vojno preuzimanje, bila je završena. Vojska RS je stvorila "nepodnošljivu situaciju potpune nesigurnosti stanovnika Srebrenice." Ona je završena uz prekomjernu upotrebu sile usmjerene, bez razlike, na cjelokupno stanovništvo bez obzira na živote onih koji nisu učestvovali u borbama i onih koji su nesporno bili civili. Onda je trebalo započeti sa drugom fazom: onom koja bi osigurala "besperspektivnost daljeg opstanka i života mještana u Srebrenici."

Ove dvije faze oslobađanja Srebrenice opisao je major Momir Nikolić, pomoćnik komandanta za obavještajno-sigurnosna pitanja Bratunačke brigade Vojske RS, koji je priznao da je do jutra 12. jula, nakon što je enklava zauzeta u vojnom smislu, "borbeni dio bio završen." Na glavnom pretresu Nikolić je ponovo potvrdio da je zapravo, do jutra 11. jula, "sve bilo gotovo u smislu borbenih aktivnosti." Ali, major Nikolić je dalje rekao: "Onda je nastavljen drugi dio operacije, što je podrazumijevalo aktivnosti o kojima sam već govorio." Te aktivnosti o kojima je već govorio bilo je trajno istrebljenje Bošnjaka iz Srebrenice putem prisilnog preseljenja žena, djece i starih ljudi, i pritvaranjem i ubijanjem muškaraca.

Objašnjenje ove dvije faze "oslobađanja Srebrenice" od strane majora Nikolića potkrijepljeno je istovremenim javnim izjavama dvojice vođa uključenih u ovu operaciju: generala Radislava Krstića i predsjednika Radovana Karadžića. U televizijskom intervjuu koji su obojica dali 12. jula ne ostavljaju nikakvu sumnju u to da je prvi dio oslobađanja, vojno preuzimanje, bio završen, a da je druga faza koja se odnosila na 40.000 Bošnjaka koji su živjeli u Srebrenici bila u toku.

Snimljeni video materijal pokazuje jednog novinara koji stoji pred bazom UN-a u Potočarima, okružen vojnicima bosanskih Srba i bošnjačkim izbjeglicama, i traži od generala Krstića da ocijeni način na koji je Drinski korpus obavio "vojni posao u vezi sa oslobađanjem Srebrenice." Krstić je ispravio novinara i pojasnio da je vojna operacija bila samo dio zadatka: " Mi nismo prekinuli operaciju, mi idemo do kraja, do oslobađanja teritorije opštine Srebrenica." Ne ostavljajući nikakvu sumnju u to da govori o istrebljenju Bošnjaka kao tog dijela oslobađanja koji "se nastavlja do kraja", on je nastavio osvrćući se na hiljade izbjeglica koje su ga okruživale, rekavši: "Mi garantujemo bezbjednost civilnom stanovništvu. Oni će biti bezbjedno prebačeni tamo gdje žele da idu."

U televizijskom intervjuu koji je dat takođe 12. jula, Karadžić je to još jače naglasio. Karadžić potvrđuje vojnu pobjedu, nazvavši je "potpunim primjerom superiornosti kako srpskog oružja tako i srpske vojske …." On takođe potvrđuje da su "prestale borbene aktivnosti". Na pitanje u intevjuu: "Kakva je najnovija situacija u Srebrenici?", Karadžić ne govori ni o kakvoj vojnoj prijetnji, već se poziva na bošnjačko stanovništvo Srebrenice i kaže:

"Naš Komesarijat za izbjeglice, kao što vidite, požurio je da pruži pomoć. Svako može vidjeti da su ti ljudi dobro uhranjeni i da nema uopšte

nikakvih problema. Ako ste uporedili ono što se desilo u zapadnoj Slavoniji gdje su Hrvati navodno oslobađali sa onim što se desilo u Srebrenici, gdje Srbi zaista vrše oslobađanje, postoji takva razlika da je uopšte nemoguće govoriti o ratu".

"Oslobađanje" koje on spominje očito predstavlja postupak prema stanovnicima nakon što je završena vojna operacija. Njegovo poređenje sa "oslobađanjem" zapadne Slavonije od strane Hrvata kazuje naime oboje: kako zbog toga što se smatralo da je takozvanim oslobađanjem zapadne Slavonije potpuno uništeno srpsko civilno stanovništvo nakon hrvatske vojne pobjede, tako i zbog toga što je tri dana ranije Karadžić upotrijebio isti primjer kada je u razgovoru sa Miroslavom Deronjićem rekao da će ista sudbina ("sve ih treba poubijati") zadesiti Bošnjake nakon vojne pobjede bosanskih Srba u Srebrenici.

General Krstić i Karadžić su pokušali da svojim javnim proglasima iznesu obmanu da se sa izbjeglicama dobro postupa i da im je data neka sloboda izbora u pogledu njihove budućnosti. Njihov pristup je i dalje bio u skladu sa ciljem Direktive 7 kojom se izbjegava "osuda međunarodne zajednice i međunarodnog javnog mnenja." General Mladić je bio manje diskretan u pogledu sudbine stanovnika Srebrenice. U podne 11. jula, za vrijeme njegovog trijumfalnog marša kroz prazan grad Srebrenicu, on se okrenuo prema kameri i obratio se televizijskim gledaocima ovim riječima:

"Evo nas, 11. jula, u srpskoj Srebrenici. Uoči još jednog velikog srpskog praznika, mi dajemo ovaj grad srpskom narodu na poklon. Konačno, nakon bune protiv dahija, došao je trenutak da se osvetimo Turcima u ovom regionu."

Major Nikolić nije ostavio nikakvu sumnju da je izjava generala Mladića još tačnije pokazala kakav je bio službeni pristup stanovništvu Srebrenice. U njegovom prikazu činjenica koje je potvrdio u svom svjedočenju pred MKSJ i nakon što je bio podvrgnut unakrsnom ispitivanju na glavnom pretresu, major Nikolić je u detalje iznio službeni plan za istrebljenje bošnjačkog stanovništva u Srebrenici. Ovaj plan je bio zamišljen i operativan već u ranim jutarnjim satima 12. jula kada je dobio svoju ulogu u vezi sa planom. U izjavi je rekao:

"Ujutro 12. jula, potpukovnik Vujadin Popović mi je rekao da će hiljade muslimanskih žena i djece u Potočarima biti prevezeno iz Potočara prema teritoriji blizu Kladnja koju su držali Muslimani i da će vojno

sposobni muškarci Muslimani u masi Muslimana civila biti izdvojeni iz mase, privremeno zatvoreni u Bratuncu i ubrzo zatim poubijani. Rečeno mi je da je moja odgovornost da pomognem u koordinaciji i da pomognem u organizovanju ove operacije".

Iako je njegov konkretan zadatak 12. jula imao veze sa muškarcima u Potočarima, Nikolić je ovu informaciju shvatio na način da će svi muškarci Bošnjaci iz Srebrenice koji su došli pod kontrolu snaga Republike Srpske, bez obzira na to da li su bili u Potočarima ili drugdje, isto tako biti zatvoreni i poubijani.

Dvojica oficira iz Drinskog korpusa, potpukovnik Vujadin Popović, načelnik za bezbjednost, i potpukovnik Kosorić, načelnik za obavještajne poslove, prenijeli su ovu informaciju Nikoliću, što se desilo nakon sastanka između komandanata Srebreničke operacije, uključujući generale Mladića i Krstića, koji je održan rano tog jutra, prema depeši koju je poslao Dragomir Vasić koji je takođe prisustvovao tom sastanku. U depeši na koju se poziva Butler, američki vojni analitičar u svom izvještaju, Vasić je izvijestio o tome da su na tom sastanku podijeljeni zadaci.

Major Momir Nikolić je u to vrijeme bio oficir za obavještajno-bezbjednosne poslove Bratunačke brigade, 2. pješadijskog bataljona. Organi za obavještajno-bezbjednosne poslove postojali su na nivou brigade, korpusa i Glavnog štaba, i bili su zaduženi za prikupljanje, upravljanje i čuvanje obavještajnih podataka, vođenje kontraobavještajne djelatnosti obezbjeđenje komande i nadzor nad vojnom policijom. U te funkcije spadala je i odgovornost za ispitivanje ratnih zarobljenika i njihova "evakuacija na određenu lokaciju."

Prema pravilima JNA koja su važila za VRS, kako je naveo Butler, organi za obavještajno-bezbjednosne poslove bili su zaduženi za organizovanje saradnje sa njihovim kolegama u drugim vojnim jedinicama. Bratunačka brigada je bila dio Drinskog korpusa. Potporučnik Popović, pomoćnik komandanta za bezbjednost, bio je u organu za obavještajno-bezbjednosne poslove Drinskog korpusa, kao i potporučnik Kosorić, načelnik za obavještajne poslove, koji bio u društvu Popovića kada je Popović rekao Nikoliću za zadatak koji je bio druga faza oslobađanja Srebrenice, i savjetovao je Nikolića u vezi sa njegovom ulogom na tom zadatku. Pukovnik Radislav Janković, koji je komunicirao sa Frankenom 12. i 13. jula, takođe je bio u organu za obavještajno-bezbjednosne poslove

Drinskog korpusa. Pukovnik Ljubiša Beara, koji je imao aktivnu ulogu u nadgledanju premještanja zarobljenika iz Bratunca u Zvornik, bio je u organu za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba, a potporučnik Dragomir Nikolić, kojeg će kasnije pozvati major Momir Nikolić i pukovnik Beara da pomogne u strijeljanju i pokopavanju zarobljenih Bošnjaka, bio je u organu za obavještajno-bezbjednosne poslove Zvorničke pješadijske brigade.

Tokom perioda koji je počeo 12. jula i trajao do 19. jula, ova lica su radila zajedno po raznim aspektima druge faze oslobađanja: nadgledanje i koordinacija istrebljenja bošnjačkog stanovništva prisilnim preseljenjem žena, djece i staraca iz Potočara, te pritvaranje i ubijanje muškaraca iz Srebrenice. Način na koji su oni djelovali podsjećao je na hijerarhiju organa za obavještajno-bezbjednosne poslove koja je bila paralelna komandnoj strukturi unutar Korpusa, i koja je išla od pukovnika Beare na nivou Glavnog štaba do Momira Nikolića i Dragana Nikolića, koji su bili na nivou brigade, i njihovih podređenih. Oni su nastavili da rade zajedno na uklanjanju tijela strijeljanih muškaraca i ponovnom ukopu tih tijela u jesen 1995. godine. Dokaze o njihovoj ulozi potvrdili su Momir Nikolić, Miroslav Deronjić, Ljubomir Borovčanin, Dragan Obrenović, Dragomir Vasić, Tomislav Kovač i mnogi drugi svjedoci. Oni nisu preuzimali te odgovornosti svojom voljom. Njihova naređenja su dolazila "odozgo".

Pripreme za plan preseljenja

Dana 11. jula, Miroslav Deronjić je čuo na radio emisiji da je sigurna zona Srebrenica pala i da ga je Karadžić naimenovao za civilnog povjerenika za Srebrenicu. On je kontaktirao Karadžića te noći putem telefona. Za vrijeme tog telefonskog razgovora, on je dobio instrukcije da se sastane sa generalom Mladićem, UNPROFOR-om i izbjeglicama u Potočarima, i da im uruči poruku Predsjednika koja je sadržavala sljedeće tri varijante:

Prva varijanta je bila da ostanu u Srebrenici, što je bilo nepojmljivo. Druga varijanta je bila da idu u pravcu Kladnja koji je bio pod kontrolom muslimanske Armije. Po trećoj varijanti, oni bi išli u treće zemlje, što takođe nije bila realna varijanta.

Deronjiću je bilo jasno da Karadžić nije ove opcije ponudio ozbiljno. U svojoj izjavi koju je dao Tužilaštvu on je objasnio očigledne razloge zašto je to bilo tako, ali "glavni ili osnovni razlog je bio da nije postojala ozbiljna namjera da se zadrže ti ljudi. Cijela stvar je učinjena u svrhu propagande. A stvarna namjera je bila da ishode da oni napuste to područje, te da očiste teren od Muslimana."

Deronjić je ipak ovu poruku ponio na treći sastanak u hotelu Fontana i predao je onima koji su bili prisutni, iako je znao da je u stvari na raspolaganju ostala samo jedna opcija: njihovo protjerivanje u Kladanj. General Mladić je ponovio ovu obmanu i na sastanku u Fontani, rekavši predstavnicima civila: "Možete odabrati da ostanete ili možete odabrati da odete. Samo se izjasnite. Ako želite da odete, možete da odete gdje god hoćete… Ako želite da odete na istok, preko Srbije ili u Srbiju, nemam ništa protiv. Ako želite da odete na zapad, možete da kažete gdje želite da idete."

Momir Nikolić je svjedočio pred MKSJ, nakon što je podvrgnut unakrsnom ispitivanju na ovom glavnom pretresu, da kada je čuo da je general Mladić ovo rekao, njemu je bilo jasno da Mladić laže:

On je rekao da ko god želi da ostane neka kaže i neka to kaže svako za sebe, hoće li da ostanu ili da odu. To je rekao. Teoretski, nekim Muslimanima bi bilo dopušteno da ostanu. Praktično, ja znam šta su mi g. Popović i g. Kosorić kazali. Jednostavno, stav je bio takav da će svi civili biti evakuisani, da će muškarci biti pritvoreni - razdvojeni, pritvoreni i pobijeni. Ovo je bio stav koji je jasno pokazivao da će Operacija biti izvršena do samog kraja i da će se primijeniti na svakoga.

General Mladić je potvrdio na trećem sastanku u Fontani da je u tom trenutku (10:00 sati, 12. jula) imao potrebna vozila, ali da je UNPROFOR morao obezbijediti benzin. Igrom slučaja, autobusi i kamioni napunjeni benzinom su stigli u Potočare odmah nakon završetka trećeg sastanka u Fontani. Major Franken je svjedočio da se potpukovnik Karremans vratio sa sastanka negdje oko 11:30 sati i rekao im da je general Mladić rekao da će prevoz za civile stići u 16:00 sati, "ali onog trenutka kada mi je to rekao, dobili smo izvještaj da je bilo veoma mnogo autobusa i kamiona koji se pojavljuju iz pravca Bratunca, putem koji ide u područje Potočara."

U stvari, Butler izvještava da je "već oko 7:30 sati, general Krstić naručio 50 autobusa iz devet opština. Do 8:00 Vasić je svoje pretpostavljene izvijestio da 'je već obezbijeđeno više od 100 kamiona s prikolicom.'"

Dodatno navedenom, prema naredbi generala Živanovića 12. jula u 08:35 (Dokaz O-270) zahtjevano je da se sve brigade Drinskog korpusa snabdiju "svim raspoloživim autobusima i kombijima koji pripadaju VRS tog dana najkasnije do 16:30." Ovaj zahtjev gen. Živanovića takođe navodi gdje ta vozila treba da dobiju benzin, čime se ukazuje i na to da su zalihe benzina bile na raspolaganju za njihovo korištenje. Naredbom se takođe zahtijevalo da Ministarstvo odbrane "do 12. 07. 1995. godine obezbijedi sve autobuse kojima raspolažu država i privatni vlasnici radi njihovog korištenja od strane komandi brigada" u područjima Sokoca, Rogatice, Višegrada, Han Pijeska, Vlasenice, Milića, Bratunca i Šekovića. Cijela ova aktivnost prethodila je trećem sastanku u hotelu Fontana, kao i razgovoru između potpukovnika Popovića i majora Momira Nikolića.

Na drugom sastanku u hotelu Fontana koji je održan 11. jula u 23:00 sata, potpukovnik Karremans i predstavnik za izbjeglice su rekli generalu Mladiću da se broj ljudi u Potočarima kreće između 15.000 i 30.000, i da su to većinom žene i djeca. Major Franken, iskusni vojni oficir, primijetio je da je obezbjeđenje opreme, benzina, ljudstva i koordinacije potrebne za preseljenje 25.000 do 30.000 ljudi sa jednog područja na drugo za dva dana bio ogroman logistički poduhvat. "Ako ste u stanju da sagledate probleme s kojima su se suočile srpske snage … Organizacija evakuacije, prevoz, osiguranje puteva, dogovori koje je trebalo obaviti na prelazu u Kladnju, mislim da je za to bilo angažovano najmanje četiri do šest brigada, tako da govorimo, u najmanju ruku, o nivou korpusa."

Na osnovu ove aktivnosti i događaja koji su se desili prije podne, 12. jula, jasno je nekoliko stvari:

- Broj, pol i sastav civila bošnjačke nacionalnosti koji su našli utočište u Potočarima bili su poznati.
- Druga faza oslobađanja Srebrenice, istrebljenje "civila" bošnjačke nacionalnosti (žena, djece i starih ljudi), trebala je da otpočne.
- Civili bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice trebali su biti prisilno preseljeni.
- Zadatak su koordinirali pripadnici obavještajno-bezbjednosne službe.

- Bošnjaci nikada i nisu imali drugi izbor osim da odu.
- Gdje će otići zavisilo je u potpunosti od organa RS-a.
- Pripreme za njihovo preseljenje organizovane su dosta vremena unaprijed i naravno prije sastanka u 10:00 sati u hotelu Fontana.
- Oni koji su vršili pripreme za preseljenje bili su dobro obavi-ješteni o velikom broju lica koja će biti prevezena.
- Mnogi ljudi iz nekoliko različitih vojnih i civilnih linija komandovanja, kao i privatni poduzetnici, bili su angažovani i znali su za ovaj dio plana istrebljenja.
- Predsjednik Karadžić, Miroslav Deronjić i general Mladić su koordinirali javnu obmanu da izbjeglice imaju izbor da ostanu, obmanu koja je bila u skladu sa trenutnim ciljem da se izbjegne "osuda međunarodne zajednice i međunarodnog javnog mnenja."

Dokazi pokazuju da je već prije nego što je majoru Momiru Nikoliću dodijeljen zadatak koordinacije bio razrađen plan za istrebljenje žena, djece i starih ljudi bošnjačke nacionalnosti prisilnim preseljenjem. Da je plan postojao, bar kao mogućnost, prije pada Srebrenice, dokazuje efikasnost kojom su zadaci bili dodijeljeni na nivou koordinacije i realizacije i sakupljanja sredstava, te brzina kojom je stvorena i raširena obmana prema kojoj su mogli birati da li će i gdje otići.

Obmana

Ova obmana je konstantno emitovana u medijima. Mnogo je učinjeno da mediji prikažu "slobodan" izbor kojeg imaju izbjeglice da napuste Potočare i da odu na teritorij pod kontrolom Armije BiH. U televizijskom intervjuu kojeg je dao 12. jula, predsjednik Karadžić je rekao: "Ako Bošnjaci žele da prihvate vlast Republike Srpske i da postanu njeni građani, onda ne moraju da idu. Međutim, pokazuje se da ogromna većina želi da ode, i uglavnom odlaze za Tuzlu." Na snimku se vidi general Mladić kako u društvu sa televizijskim novinarom ide od jedne do druge grupe izbjeglica u Potočarima, poslije podne, 12. jula, i uvjerava ih pred kamerama: "Svako ko želi da ostane može da ostane. Svako ko želi da napusti ovu teritoriju može

da napusti ovu teritoriju." U drugom trenutku, on saosjećajno gleda svoju publiku, i govori dok ga kamera hvata: "Mi smo organizovali prevoz … hranu, vodu i lijekove. U prvoj turi danas, mi ćemo evakuisati žene, djecu i stare ljude, kao i ostale ljude koji žele da napuste ovo borbeno područje svojom slobodnom voljom, bez ikakve prisile."

Iako je bilo tačno da se do 12. jula, nakon pretrpljenog granatiranja u Srebrenici i na putu za Potočare, te jada, bijede i straha u Potočarima, narod nesumnjivo izjasnio za preseljenje a ne za ostanak u tim uslovima, ovo zasigurno nije bio slobodan izbor. Malo je bilo hrane ili vode na raspolaganju, a julska vrućina je bila nesnošljiva. General Mladić nije organizovao hranu, vodu ni lijekove, kako je to obećao dok su kamere bile uključene, a u stvari on je odbio da dozvoli Holandskom bataljonu da iz Srebrenice donesu medicinske potrepštine kako je zatražio potpukovnik Karremans. Hajra Ćatić je svjedočila o noći 12. na 13. kao o noći nevjerovatnog užasa, kada je narod vriskao i vikao, neki su i poludjeli, a nekoliko ih je izvršilo i samoubistvo. Izbjeglice u bazi su mogle vidjeti vojnike bosanskih Srba kako pale kuće i stogove sijena. Muškarce i momke su odvajali od porodica i odvodili ih, čuli bi se pucnji, o ubistvima je svjedočeno, a leševi su otkrivani.

Jean-René Ruez, bivši glavni istražitelj Tužilaštva MKSJ za Srebrenicu, potvrdio je priče svjedoka o uslovima u bazi u Potočarima i u okolini na osnovu izjava koje su žrtve dale svega nekoliko dana po dolasku u izbjegličke kampove na teritoriji pod kontrolom Armije BiH. On je svjedočio na glavnom pretresu o svojim naporima da utvrdi pouzdanost svojih informacija, koje je Vijeće našlo uvjerljivim. On je opisao šta je saznao iz ovih razgovora. Prvo, on je potvrdio da su autobusi i Vojska RS došli u Potočare 12. jula oko podne, i da su se vojnici bosanskih Srba počeli miješati sa masom gotovo odmah tog dana. Nekoliko ih je uzelo opremu UN-a od vojnika UNPROFOR-a, tako da su muškarci za koje je masa vjerovala da su pripadnici UN-a u stvari govorili srpskim jezikom. Kada je uslijedilo odvajanje muškaraca, brzo je zavladala panika. Hajra Ćatić je spomenula i maltretiranje naroda od strane vojnika bosanskih Srba, ono što je potvrdio i Momir Nikolić.

Ipak, predsjednik Karadžić je želio da obmanom drži međunarodnu zajednicu u uvjerenju da je "evakuacija" bila dobrovoljna. Kada je Deronjić zamislio plan da sporazum sa UNPROFOR-om postigne navodeći da je evakuacija izvedena prema zahtjevima međunarodnog prava, Karadžić je,

prema riječima Deronjića, bio veoma zadovoljan, iako je rekao Deronjiću da sumnja da će isti biti potpisan.

Izjavu je u stvari potpisao major Franken uz odobrenje potpukovnika Karremansa, mada je major Franken insistirao na tome da se ogradi od dijela u kojem se izjavljuje da je narod imao izbor ostanka ili odlaska. Kako je major Franken rekao na glavnom pretresu u ovom predmetu:

"Sadržaj te izjave je netačan. Kako bih to pojasnio dodao sam rukom pisanu rečenicu u zadnjem redu te izjave. Procijenio sam, a i po mom mišljenju to nije bio realan izbor. Boravak je značio boravak bez ikakvih sredstava, bez hrane, bez vode, bez skloništa, itd. itd. i to boravak u potencijalno neprijateljskom okruženju, a alternativa je bila odlazak u sigurno područje. Realno se ne može govoriti o nekom izboru – stvarnom izboru – koji su ti ljudi imali. To je ono što sam mislio kada sam rekao da ta izjava nije realna".

Ipak, Karadžić je bio presretan izjavom kada mu je Deronjić faksirao potpisanu kopiju, i rekao je da Deronjić zaslužuje "da dobije medalju" za ovaj podvig. Prema riječima Deronjića, o izjavi se ponovo razgovaralo sa Karadžićem i ostalima "na vrhu", uključujući izvjesnog gospodina Zameticu kojeg se Deronjić prisjetio i rekao je: "Miroslave, sjajno je to što si uspio da ovo uradiš. Sada ćemo moći pokazati svijetu … da je ovo dokaz da smo izveli kompletnu evakuaciju na jedan pravedan i korektan način." Karadžić je dao da se dokument proslijedi direktno UN-u.

ISTREBLJENJE BOŠNJAKA – UBIJANJE MUŠKARACA

Priprema za ubijanje

Isti obavještajni podaci koji su bosanskim Srbima omogućili da se na odgovarajući način pripreme za preseljenje 25.000 do 30.000 ljudi i da se to obavi za 48 sati također su im poslužili za procjenu broja muškaraca u Srebrenici. Miroslav Deronjić je opet potvrdio Karadžiću 9. jula, na dan kada je Karadžić izdao naređenje za preuzimanje Srebrenice, da u sigurnoj zoni Srebrenica živi ukupno 40.000 ljudi sa kojima će se trebati pozabaviti ako se varijanta B, vojno preuzimanje Srebrenice, pokaže vojno izvedivom.

Momir Nikolić, čiji je posao bio da obezbijedi obavještajne podatke, uvjeravao je Vijeće za vrijeme svog svjedočenja na glavnom pretresu da "smo, naravno, imali informacije" do podneva 11. jula o vojnoj snazi 28. divizije, njihovom naoružanju i "brojnom stanju." Ujutro 12. jula, do trenutka kada je on imao razgovor sa potpukovnikom Popovićem i Kosorićem, Nikolić je već dao procjenu broja muškaraca koji su pobjegli u Potočare, a prethodnu noć on je poslao izvještaj komandi Drinskog korpusa da ih je tamo otišlo između 1.000 i 2.000. Potpukovnik Karremans je potvrdio generalu Mladiću na drugom sastanku u hotelu Fontana da u 23:00 sata, 11. jula, najmanje 15. 000 do 20.000 ljudi bilo u Potočarima" i da još uvijek pristižu". Mladiću je rekao da su njih 95% žene i djeca, a ostalih 5% su stari ljudi i muškarci, ali da ima vrlo malo muškaraca. Predstavnik za izbjeglice Nesib Mandžić je s obzirom na veću grupu koju je vidio ispred baze rekao Mladiću da je ukupan broj ipak bliži cifri od 30.000 ljudi. Jednostavnom matematikom, čak i bez obavještajnih podataka, mogao se ustanoviti ukupan broj Srebreničana u i izvan Potočara.

General Mladić je, prema tome, znao koliki je približan broj muškaraca i koja je količina naoružanja kojeg su muškarci Srebrenice imali kada je na drugom sastanku u hotelu Fontana 11. jula u 23:00 dao ultimatum za predaju tog naoružanja. Na tom sastanku je pozvao sve muškarace da se predaju i da polože oružje. On je poslao predstavnika za izbjeglice nazad u Potočare sa porukom da zajednica mora donijeti odluku da se muškarci predaju: "treba mi jasan stav predstavnika vašeg naroda o tome da li želite da preživite … da ostanete ili da nestanete."

Četiri događaja su se desila između drugog sastanka koji je održan u hotelu Fontana 11. jula u 23:00 i trećeg sastanka koji je održan u hotelu Fontana 12. jula u 10:00, a koji pokazuju kako se druga faza odvijala u odnosu na muškarce bošnjačke nacionalnosti.

Prvi događaj: Miroslav Deronjić je imao telefonski razgovor sa predsjednikom Karadžićem na Palama kasno naveče sa 11. na 12. Ovo je onaj isti poziv za vrijeme kojeg je Karadžić dao instrukcije Deronjiću da prenese lažnu ponudu da izbjeglice u Potočarima imaju tri opcije u pogledu svoje budućnosti. Karadžić mu je osim toga dao instrukcije vezano za poruku koju treba prenijeti a koja se odnosi na muškarce. On je rekao Deronjiću da muškarci neće biti preseljeni već pritvoreni, zato što "je postojala mogućnost" da bi neki od njih mogli biti ratni zločinci. Deronjić je u svojoj izjavi za MKSJ

naveo: "On mi je čak rekao da će Srbi morati insistirati na ovome jer, prema ratnim konvencijama, mi smo imali pravo da to učinimo." Ovaj razgovor je potkrijepljen naredbama koje je izdao Karadžić u vezi sa Deronjićevim naimenovanjem za "civilnog povjerenika". Deronjić je rekao u izjavi za MKSJ da je insistirao da mu Karadžić da pismeno rješenje za njegovo imenovanje za povjerenika. Kao odgovor, Karadžić je izdao dvije naredbe, a obje su navedene u Butlerovom izvještaju. Prva naredba, kojom je Deronjić naimenovan na novu dužnost, zadužila ga je da osigura da se "svi civilni i vojni organi odnose prema svim građanima koji su učestvovali u borbenim operacijama protiv Vojske Republike Srpske kao prema ratnim zarobljenicima." Druga, kojom se uspostavlja Stanica javne bezbjednosti "Srpska Srebrenica" nalagala je da se "...građani koji su bili angažovani u borbi tretiraju kao ratni zarobljenici." Obje naredbe zahtijevaju da se *svi* "građani koji su bili angažovani u borbi" tretiraju kao ratni zarobljenici, i nisu pravile nikakvu razliku u pogledu onih koji su se zatekli u Potočarima ili na nekom drugom mjestu. Ove naredbe potvrđuju shvatanje Momira Nikolića da su "svi oni koji su bili zarobljeni u to vrijeme uživali isti status." Suština ove obmane je naravno bila to što će, kako bi se provjerili raniji borci, ratni zločinci ili čak njihova starost, svi muškarci i mladići morati biti pritvoreni, u kojem su trenutku oni postali ovisni o "dobroj volji" bosanskih Srba.

Drugi događaj: dobijen je obavještajni podatak koji se odnosi na lociranje 10.000 do 15.000 Bošnjaka koji su bili formirali kolonu i koji su bježali iz Srebrenice prema Tuzli. Deronjić je izjavio da je čuo kasnije, u noći sa 11. na 12, da nije bilo više vojnog otpora u Srebrenici i da se veliki broj muškaraca bio "povukao" u pravcu Konjević Polja. Butler izvještava da dva presretnuta razgovora obavljena putem vojnog telefona od 12. jula u 06:08 i 06:56, pokazuju da je Vojska RS pratila kretanje kolone.

Treći događaj: Butler izvještava o depeši koju je 12. jula Dragomir Vasić, načelnik Centra javne bezbjednosti Zvornik, poslao MUP-u, na kabinet ministra (na Palama), i štabu Policijskih snaga u Bijeljini, Centru javne bezbjednosti Zvornik. Vasić u istoj podsjeća na sastanak koji je tog jutra u 08:00 održan u prisustvu generala Mladića i Krstića, a na kojem su određeni zadaci.

Četvrti događaj: upravo nakon tog sastanka koji je u 08:00 održan sa generalima Mladićem i Krstićem, o kojem je izvijestio Vasić i na kojem su dodijeljeni zadaci, a prije sastanka u hotelu Fontana od 10:00. Momir

Nikolić je saznao za svoju misiju u vezi sa drugom fazom oslobađanja Srebrenice od potpukovnika Popovića i Kosorića, Krstićevih oficira za obavještajno-bezbjednosne poslove. Pored njegovih zadataka na koordinaciji preseljenja žena, djece i starih ljudi, Nikolić je saznao da će imati i ulogu u koordinaciji pritvaranja i ubijanja muškaraca bošnjačke nacionalnosti.

Na trećem sastanku u hotelu Fontana, general Mladić je dodao još jednu stvar svom zahtjevu za predaju, koja je odražavala ono na čemu oni, kako je Karadžić rekao Deronjiću nekoliko sati ranije, moraju "insistirati," a što je sadržano i u dvije naredbe koje su izdate nekoliko sati ranije. Mladić je rekao da će svi muškarci starosti između 16 i 60 godina proći kroz provjeru zbog eventualnih ratnih zločina. On je takođe ponovio svoju prijetnju od prethodne noći:

"Kako sam sinoć rekao ovom gospodinu, možete ili preživjeti ili nestati. Za vaše preživljavanje, zahtijevam da svi vaši naoružani muškarci, čak i oni koji su počinili zločine nad našim narodom, a mnogi jesu, predaju oružje Vojsci RS. Po predaji oružja vi možete odabrati da ostanete na ovoj teritoriji ili, ako to želite, da odete gdje god hoćete. Želja svakog pojedinca biće ispoštovana bez obzira na to koliko vas tamo ima".

General Mladić je ponovio identičnu prijetnju koju je uputio prethodne noći, pokazujući da to nije bio lapsus, i njegova je poruka bila jasna: on je imao vlast da učini da oni nestanu, i njihov opstanak je bio u njegovim rukama. Događaji koji će uslijediti pokazali su da ovo nije bila retorička hiperbola, već gola istina. Obmana je bila u tome da su oni imali bilo kakav izbor u ovoj situaciji.

General Mladić je pokazao da je njegov cilj predaja svih muškaraca iz Srebrenice, a ne samo onih koji su se zadesili u Potočarima, i on je bio spreman da zaprijeti i da lažna obećanja pred kamerama kako bi postigao taj cilj. U vrijeme kada je iznosio zahtjeve za predaju bio je poznat približan broj muškaraca bošnjačke nacionalnosti i nivo njihovog naoružanja, kao što je bila poznata i činjenica da su oni formirali kolonu i da su se "povukli", da su pokušavali da pobjegnu iz Srebrenice, te njihova lokacija. General Mladić se takođe tada već bio susreo sa vojnim i policijskim komandantima, i zadaci su bili dodijeljeni. Jedan od zadataka, posao koordinacije prilikom zatvaranja i ubijanja muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice, oficiri za obavještajno-bezbjednosne poslove Drinskog korpusa već su bili prenijeli na oficira za obavještajno-bezbjednosne poslove Bratunačke brigade.

Za zarobljavanje, pritvaranje i strijeljanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice bilo je potrebno značajno ljudstvo. To je zahtijevalo dovođenje dodatnog ljudstva pored onog koje je bila potrebno za koordinaciju i obavljanje prevoza i preseljenja žena, djece i starih ljudi. Bilo je neophodno dovođenje dodatnog ljudstva pored ljudstva koje se koristilo za vojno preuzimanje Srebrenice. Dodatno ljudstvo je bilo potrebno za drugu fazu "oslobađanja". Pretpotčinjena jedinica MUP-a bila je dio tog dodatnog ljudstva. Vijeću su dostavljeni neki materijalni dokazi koji pokazuju pripremu za dovođenje drugog, dodatnog ljudstva. Ta dokumentacija pokazuje da je pored pretpotčinjavanja snaga MUP-a postojala naredba za mobilizaciju koju je izdao pukovnik Blagojević, komandant Bratunačke brigade, datirana 10. jula. Ona takođe pokazuje da je cilj bio "razbiti neprijateljsku ofanzivu", što je ista sintagma za koju je Kovač rekao da je bila paravan kada je upotrijebljena u Naredbi 64/95, a potpuno je sigurno da nije bilo nikakve neprijateljske ofanzive iz Srebrenice 10. jula. Ta naredba navodi broj muškaraca koji su bili mobilizirani iz raznih mjesnih organa i preduzeća u kojima su muškarci imali radnu obavezu. U svojoj naredbi od 16. juna 1995. godine, Karadžić je izričito izuzeo iz mobilizacije one koji su radili u javnim komunalnim službama, u proizvodnji hrane i službama za podršku vojsci. U svojoj naredbi od 10. jula, Blagojević je mobilizirao muškarce koji su imali radnu obavezu u javnim komunalnim službama, poljoprivrednim, poštanskim, telefonskim i telegrafskim, prevoznim preduzećima i naftnim kompanijama. Ova naredba za mobilizaciju, kao i naredba o pretpočinjavanju MUP-a, bila je službeno datirana dan prije pada Srebrenice. Međutim, ista je trebala da stupi na snagu narednog dana, i bila je sastavljena očito na način da se pojača ljudstvo za operacije koje su potrebne nakon završetka vojne faze "oslobađanja".

Na osnovu aktivnosti i događaja koji su se desili prije podne 12. jula jasno je nekoliko stvari:

- Bili su poznati broj, stepen naoružanja i lokacije muškaraca - Muslimana iz Srebrenice.
- Druga faza "oslobađanja" Srebrenice, istrebljenje muškaraca bošnjačke nacionalnosti, trebala je da otpočne.
- Muškarci iz Srebrenice bošnjačke nacionalnosti trebali su biti pobijeni.

- Zadatak su koordinirali pripadnici obavještajno-bezbjednosnih organa.
- Svi muškarci iz Srebrenice bili su pozvani na predaju.
- Muškarci koji su se predavali bili bi pritvoreni prije nego što budu ubijeni.
- Ta misija bi iziskivala značajno ljudstvo i sredstva.
- Ljudi koji su bili određeni za tu misiju morali bi imati informacije o svojim zadacima.
- Karadžić, Deronjić i Mladić su koordinirali javnu obmanu da je pritvaranje muškaraca bilo neophodno kako bi se omogućilo provjeravanje eventualnih ratnih zločinaca, obmana koja je bila u skladu sa aktuelnim ciljem da se izbjegne "osuda međunarodne zajednice i međunarodnog javnog mnenja."

Dokazi su pokazali da je, još prije nego što je Nikoliću dodijeljen zadatak koordinacije, bio razrađen plan za zatvaranje i ubijanje muškaraca Muslimana iz Srebrenice. Vijeće ima nedovoljno informacija na osnovu kojih bi moglo donijeti zaključak o tačnom vremenu kada se ovo desilo. Međutim, da je plan postojao, barem kao mogućnost, i prije pada Srebrenice pokazuje efikasnost sa kojom su dodijeljeni zadaci na nivou koordinacije i realizacije i sakupljanja sredstava, te brzine sa kojom je stvoreno i stavljeno u opticaj lažno obrazloženje za pritvaranje muškaraca.

Plan pogubljenja: 12.07.1995.

Dokazi su pokazali da je plan pogubljenja koji je proveden nad muškarcima bošnjačke nacionalnosti koji su otišli u Potočare i koji su pokušali da pobjegnu u koloni bio u osnovi isti plan i da je sadržavao iste komponente i aktivnosti: 1) predaja prisilom ili na nagovor; 2) sakupljanje i premještanje radi pogubljenja; i 3) pogubljenje, izvršeno u zavisnosti od lokacije, ubistvima, organizovanim višestrukim ubistvima, zasjedama i granatiranjima.

Drugi šekovićki odred je bio povučen sa terena u Srednjem oko 20:00 sati, uveče 11. jula, nakon što je vojna pobjeda u Srebrenici bila potpuna i

nakon što joj je dat veliki publicitet. Dana 12. jula, Odred se javio na svoju prvu dužnost na Budaku, iznad Potočara, upravo u isto vrijeme kada je zaključen treći sastanak u hotelu Fontana. Zajedno sa drugim jedinicama Vojske RS i MUP-a, Drugi odred je počeo pristizati u bazu Potočara oko podneva. Nepunih 30 minuta nakon njihovog dolaska na to područje započelo je razdvajanje i sakupljanje muškaraca u bazi. Butler izvještava: "Ubrzo nakon 12:30 sati, 12. jula, pripadnici Vojske RS su također počeli sa razdvajanjem muškaraca od žena, djece i starih ljudi kako bi se 'izvršila provjera nad njima u vezi sa ratnim zločinima.'" Ovo je potvrdio major Franken koji je svjedočio da je razdvajanje "boraca" "normalna procedura kada imate veliki broj zatvorenika da ih odvojite. Ali ja sam pomišljao – ne, bojao sam se šta će se dogoditi muškarcima kasnije." Drugi šekovićki odred je počeo svoju misiju na području Srebrenice tačno u trenutku kada je počela realizacija druge faze "oslobađanja Srebrenice".

Plan pogubljenja: Potočari

Prisilna predaja, sakupljanje i ubijanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti prvo je počelo u Potočarima gdje je Franken procijenio da je oko 600 do 1.000 muškaraca, uključujući mladiće i neke starije muškarce koji su pratili svoje porodice u Potočare, silom razdvojeno od svojih porodica i odvedeno u jednu zgradu koja se zvala Bijela kuća.

General Mladić je rekao oficirima Holandskog bataljona i onima koji su prisustvovali trećem sastanku u hotelu Fontana da je ovo trebalo učiniti kako bi se provjerili muškarci i utvrdilo da li je iko od njih bio na prethodno sačinjenom spisku ratnih zločinaca. Međutim, osoblju UN-a postalo je jasno da oni nisu bili zatvarani ni zbog kojeg razloga koji je u skladu sa ratnim pravom. Prvo su natjerani da napuste svoju imovinu, uključujući identifikacione dokumente, upravo one stvari koje su im bile potrebne ako je, zapravo, svrha njihovog pritvaranja bila da ih identifikuju kao ratne zločince sa spiska ili bivše borce, ili da pregovaraju o njihovoj razmjeni. Momir Nikolić je potvrdio da "su lične stvari bile oduzete i bačene na gomilu koja je formirana na putu do Bijele kuće u koju su odvedeni." Muškarce su odvodili bez obzira na starost, uključujući stare, bolesne i najmlađe.

Nekolicini muškaraca je bilo dozvoljeno da uđu u autobuse sa svojim porodicama 12. jula, ali Momir Nikolić je rekao da je to bilo čisto iz propa-

gandnih razloga. Major Franken je posvjedočio da su do kraja dana 12. jula oni saznali da ti muškarci nisu na kraju došli u Kladanj. Čulo se da su skinuti na kontrolnim punktovima ili da su razdvojeni na mjestu na kojem su žene i djeca napustili autobus i odakle su ih odveli u školu na području Tišće, i da su poslije nestali. Ostali muškarci su pokušali da se provuku pored tačaka razdvajanja i da uđu u autobuse, ali svjedokinja Ćatić je izjavila da su autobusi zaustavljani nekoliko puta na putu za Kladanj i da su tražili muškarce koji su, ako su i bili pronađeni, bili skinuti sa autobusa, čime je potvrđeno ono što je Nikolić rekao. Ona je još ispričala kako je jedna majka pokušala da uvede svog 14-godišnjeg sina u autobus **tako što ga je sakrila** ispod deke, ali da su ga otkrili i odvukli iz autobusa odvajajući ga od majke koja je pala u histeriju i onesvijestila se.

Sakupljanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti u Potočarima je bila organizovana i koordinirana akcija Vojske RS i snaga MUP-a obavljena u prisustvu i pod nadzorom viših oficira i komandnog kadra, a u svakom slučaju je bila u skladu sa planom istrebljenja muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice i dovođenja u zabludu međunarodnih posmatrača u pogledu stvarne namjere, a koja je bila pogubljenje tih muškaraca. Ta namjera je, ipak, postala očigledna osoblju UN-a, kao i muškarcima bošnjačke nacionalnosti. Major Franken je prepričao sastanak kojeg je održao naveče 12. jula sa g. Mandžićem, ocem jednog od prevodilaca UNMO-a i predstavnika bošnjačke zajednice. Franken se prisjetio da ga je g. Mandžić zamolio da zaustavi evakuaciju jer se plašio da će muškarci biti poubijani.

Ja sam odgovorio da sam se ja bojao, zapravo, i za muškarce ali da, zapravo, on traži od mene da izaberem između hiljada žena i djece i muškaraca. I onda je on odgovorio da razumije šta ja mislim, i složio se i otišao.

Takođe je bilo očigledno, odnosno, bilo je rečeno vojnicima bosanskih Srba i policajcima koji su bili angažovani na zadatku razdvajanja i pritvaranja muškaraca bošnjačke nacionalnosti da će zarobljeni Bošnjaci biti pobijeni. Svjedok S4 je svjedočio da dok je čekao sa svojim vodom u Potočarima na prevoz za Sandiće, on je naime upitao jednog od bosanskih Srba šta se desilo sa muškarcima bošnjačke nacionalnosti. Rečeno mu je da te muškarce odvajaju i da će biti pobijeni. Šuhra Sinanović je potvrdila da su vojnici u Potočarima tačno znali kakva je sudbina bila planirana Bošnjacima, te je opisala kako joj je prijateljica rekla, na način koji je ostavljao malo sumnje u ono što je govorila, da mužu njene prijateljice Hajrudinu Begzadiću

neće više trebati sako od odijela kada mu ga je ona pokušavala dati dok su ga odvodili u Bijelu kuću.

Ostali dokazi o činjenici da su vojnici i policajci, kao i njihovi komandanti i viši oficiri, imali saznanje da je planirano da muškarci bošnjačke nacionalnosti budu pobijeni potiču iz ambijenta kontrolisanog bezakonja kakvo je vladalo u Potočarima. U Potočarima je dana 12. i 13. vojnicima i mlađim oficirima bilo dozvoljeno da verbalno vrijeđaju, fizički zlostavljaju i ubijaju muškarce bošnjačke nacionalnosti i da ostanu nekažnjeni, dok su oficiri sve to ignorisali. Momir Nikolić je opisao zlostavljanja kojima je bio očevidac, a na koja on nije reagovao: "Te ljude su fizički zlostavljali i tukli rukama i nogama. Onda je tu bilo verbalnog vrijeđanja, tj. nazivali su ih balije, pa Turci i ustaše, i slično." Iako je Nikolić lično tvrdio da nije bio očevidac ubistava od strane vojnika i policije kojom je "koordinirao", on priznaje da je znao za ta ubistva, pošto je bio obaviješten od strane pripadnika policije u Potočarima i Holandskog bataljona. Major Franken je ispričao da su dvojica vojnika bosanskih Srba izvršili jedno pogubljenje čak pred osobljem Holandskog bataljona u krugu tvornice cinka. Ova djela su izvršena bez ikakvog sprečavanja od strane starješina i bez ikakve vidljive brige za počinioce da će biti kažnjeni ili bar zaustavljeni.

Iznesena je tvrdnja da je ovaj stepen kriminalnog ponašanja bio prirodna posljedica stanja haosa kakvo je vladalo u Potočarima s obzirom na emocije kod vojnika i na veliki broj izbjeglica. Međutim, Operacija koju su vojnici bosanskih Srba i MUP izveli u toku ta dva dana bila je upravo suprotna haotičnoj. Efikasan završetak njihovog zadatka prevoženja 25.000 do 30.000 žena, djece i starih ljudi i razdvajanje i pritvaranje gotovo svih muškaraca, a pri tome pokretanje propagandne kampanje kojom će primiriti kako svoj narod tako i međunarodnu zajednicu, pokazao je da je pristup tom zadatku bio izuzetno dobro isplaniran i disciplinovan. Popustljiv stav starješina spram fizičkog zlostavljanja i ubistava zarobljenika u Potočarima bio je u skladu sa zadatkom. Prvo, on je doveo do stepena straha i panike koji su nagnali izbjeglice da požele da odu; i drugo, on pokazuje činjenicu da se znalo za to da su životi bošnjačkih muškaraca već izgubljeni, a da li su oni umrli u Potočarima ili kasnije u Kravici, Bratuncu ili na nekom nepoznatom stratištu manje je bitno. Njihova smrt je bila dio plana.

Pored nasumičnih ubistava i zlostavljanja koja su starješine aktivno ili pasivno dozvoljavale, postoje dokazi da su organizovana višestruka ubistva

(pogubljenja) počela i da su izvršena u Potočarima. Svjedokinja Hajra Ćatić je posvjedočila da je lično vidjela dvadesetak tijela mrtvih muškaraca bošnjačke nacionalnosti, ujutro, 13. jula, kada je pošla po vodu na pumpu na imanju izvan baze. Ona je ranije vidjela vojnike bosanskih Srba kako prate 12-ak muškaraca na istu lokaciju. Tijela su bila krvava, i prije su bili "zaklani" nego ustrijeljeni. Taj način pogubljenja je u skladu sa izvještajem kojeg je istražio Jean-René Ruez, o kojem je svjedočio. On je prenio priče očevidaca pogubljenja oko osamdeset muškaraca koje je izvršeno mačetom u blizini tvornice cinka uveče 12. jula. Svjedok ga je izvijestio da su žrtve bile izvedene iz dvorišta Tvornice cinka, da su ih proveli kroz ogradu i da su odvedene do kuće ispred koje je bilo kukuruzište. Svjedoci su takođe opisali lokaciju i kretanje kamiona. Postoji fotografija kao potvrda lica mjesta i kretanja kamiona koja je snimljena iz zraka 12. i 13. jula, a koja je prihvaćena kao dokaz (dokaz -O- 310 – 314) koji potkrepljuje detalje o kojima je Ruez svjedočio. Iako je ovo bilo drugo pogubljenje a ne ono o kojem je Ćatić svjedočila, način i vrijeme pogubljenja potkrepljuju njene dokaze kao očevica da su u Potočarima već bila počela organizovana pogubljenja.

Major Franken je to dodatno potkrijepio. On je svjedočio da ga je njegov poručnik izvijestio da je ujutro, 13. jula, pronašao devet leševa u položaju koji je pokazivao da su bili postrojeni za strijeljanje, južno od Bijele kuće, blizu potoka. Franken je objavio mišljenje svojih ljudi da su "oni očito bili namjerno ubijeni, jer su položaji tijela bili takvi da se nije imao dojam da su nastradali od posljedica borbe." Franken je na fotografijama identifikovao teren gdje su tijela prema izvještaju nađena. Takođe, naveče 12. jula, prema Butlerovim riječima, neki muškarci su prebačeni autobusom iz Potočara u hangar u Bratuncu. Mnoge od njih vojnici bosanskih Srba su tamo sistematski izvodili, premlaćivali i ubijali. Ova ubijanja u tom sabirnom centru u Bratuncu nastavila su se 13.07, što su potvrdili i Deronjić i Nikolić Kada se uzme sve skupa, ovaj dokaz je dovoljan da potvrdi ono što je svjedokinja Ćatić izjavila i da pokaže da su organizovana strijeljanja počela već uveče 12. jula.

Ti muškarci bošnjačke nacionalnosti koji su preživjeli Potočare prebačeni su 13. jula na druga privremena mjesta na kojima su bili zatvoreni ili strijeljani, gdje su im se, prema planu, pridružili drugi zarobljeni muškarci iz kolone, Bošnjaci, koji su preživjeli. Oni koji su bili u koloni i koji su se predali bili su tretirani na potpuno isti način kao i oni koji su bili odvojeni u

Potočarima: bili su natjerani da ostave svoje stvari, uključujući lične dokumente, bili su uvjeravani da će biti razmijenjeni ili prebačeni kako bi bili sa svojim porodicama u Kladnju, bili su izloženi istom "kontrolisanom bezakonju" po kojem su komandanti prećutno prelazili preko fizičkih zlostavljanja i nasumičnih ubijanja i bili su pritvoreni u kolektivnim centrima do završetka priprema za njihovo pogubljenje.

Momir Nikolić je potvrdio da plan pogubljenja muškaraca bošnjačke nacionalnosti nije bio ograničen na muškarce u Potočarima i da nikad i nije bio na to ograničen. Na pitanje tužioca MKSJ šta je mislio da će se 13. jula desiti sa muškarcima iz Srebrenice koji su zarobljeni izvan Potočara, on je odlučno odgovorio: "Nisam o tome razmišljao. Znao sam šta će im se desiti, gospodine tužioče. Znao sam da će ti muškarci biti zarobljeni, a nakon toga ubijeni. Znao sam to." Kada mu je zatražen izvor informacija, on je potvrdio da je to bilo jasno iz razgovora kojeg je imao sa oficirima za obavještajno-bezbjednosne poslove Popovićem i Kosorićem rano ujutru 12. jula:

Oni su mi lično rekli šta se desilo sa tim ljudima. On mi je rekao šta će se desiti sa zarobljenim Muslimanima. Dakle to je sve bilo dio jedinstvene operacije, tako da se status zarobljenika na putevima nije razlikovao u bilo kom smislu od onih u Potočarima …. I bilo je sasvim jasno da ako je meni rečeno da će ti ljudi biti zarobljeni, privremeno pritvoreni, a nakon toga ubijeni, onda je sasvim jasno da će sudbina onih koji se nisu predali i koji nisu došli u Potočare biti potpuno ista. Nisam mogao izvući nikakav drugi zaključak osim da će te ljude zadesiti ista sudbina kao i one koji su bili izdvojeni u Potočarima.

Iz svih ovih dokaza Sud BiH zaključuje da je postojao Plan pogubljenja svih muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice i da je taj Plan skovan prije jutra 12. jula. Pritvaranje je bila neophodna prethodna radnja, ali nikad ciljani, krajnji rezultat. S obzirom na okolnosti kakve su bile u Potočarima, ubijanje muškaraca pretpostavljalo je da isti prvo budu natjerani na predaju, da budu sakupljeni i prebačeni na stratišta koja nisu bila otvorena pogledima međunarodnih organizacija. S obzirom na okolnosti kakve su bile na putu Bratunac - Konjević Polje, ubijanje muškaraca pretpostavljalo je da isti prvo budu natjerani na predaju, da budu sakupljeni i prebačeni na stratišta koja se nisu mogla vidjeti iz vozila koja prolaze niti izviđanjem iz vazduha. Pritvaranje i prevoz su bili pripremni poslovi neophodni za ubijanja koja će uslijediti, a način na koji su te pripreme

izvršene pružaju dobar dokaz razmjera Plana pogubljenja, obima potrebnih priprema i sredstava i broja ljudi koji su bili zaduženi za njegovo izvršenje. Međutim, plan je bio ubijati muškarce, a postavljanje zasjede, granatiranje i pojedinačna ubistva ljudi u koloni također su bili u skladu sa Planom pogubljenja. Realizacija plana je počela 12. jula u 12:30 sati, kada su snage MUP-a i Vojske RS odvojili i pritvorili prve muškarce u Potočarima. Kako se Nikolić izrazio, "sve je to bilo dio jedne jedinstvene operacije."

Plan pogubljenja: kolona

Grupa muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz kolone bila je znatno veća od grupe u Potočarima. Međutim, veličina grupe nije bila niti neočekivana ni nepoželjna. Od početka su stizali tačni obavještajni podaci u pogledu veličine i naoružanja Kolone. Bilo je poznato da su oni posjedovali samo ručno naoružanje i da je bilo znatno manje oružja od ljudi, da su u koloni bili nenaoružane žene i djeca zajedno sa naoružanim licima i da je cilj kolone bio bijeg u Tuzlu, a ne vojno angažovanje. Bosanski Srbi koji su komandovali ovom akcijom sve vrijeme su imali opciju otvaranja koridora kroz koji je kolona mogla proći bez borbe, što se naposlijetku i desilo jedno ograničeno vrijeme 16. jula, ali tek nakon što su mnogi bosanski Srbi poginuli u pokušaju da zaustave ono što je preostalo od kolone da pređe na teritoriju koju je držala Armija BiH.

Bosanski Srbi koji su kontrolisali situaciju nisu nikad ozbiljno razmatrali mogućnost da dozvole siguran prolaz, osim kao mjeru koja im je bila privremeno nametnuta 16. jula. To je bilo zbog toga što je plan bio pobiti muškarce bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice. Ustrajnost kojom se išlo ka ovom cilju, čak i nakon što je koridor koji je nakon otvaranja bio opet zatvoren, ne ostavlja nikakvu sumnju u pogledu važnosti "likvidacije" svih muškaraca Srebrenice onima koji su komandovali operacijom. Od drugog sastanka koji je održan u hotelu Fontana 11. jula u 23:00 sata, general Mladić je insistirao na predaji svih muškaraca, znajući za veličinu te grupe. Kada su propale njegove prijetnje i lažna obećanja s ciljem postizanja organizovane predaje, jedinice su dobile zaduženje da ubijaju pripadnike kolone napadima iz zasjede i artiljerijskim napadima, i zarobljavanjem preživjelih na prevaru, da bi i njih ubili. Jedna od tih jedinica koja je dobila zadatak da ubija muškarce

bošnjačke nacionalnosti bila je potčinjena jedinica MUP-a koju je predvodio Borovčanin. Dio te jedinice bio je 2. šekovićki odred koji je bio raspoređen na put između Konjević Polja i Bratunca popodne 12. jula i kojem je rečeno da se očekuje "ogroman priliv muškaraca bošnjačke nacionalnosti".

Stepen i tačnost informacija o koloni koje je imala Komanda dobro su dokumentovani. Butler izvještava o depeši koju je 12. jula Dragomir Vasić poslao MUP-u, kabinetu ministra (na Palama) i Štabu policijskih snaga u Bijeljini, CJB Zvornik. U istoj Vasić podsjeća na sastanak koji je održan tog jutra u 08:00 sati u prisustvu generala Mladića i Krstića, a na kojem su dodijeljeni zadaci. Informacija koju je u toj depeši prenio Vasić bila je da "Turci bježe prema Sućeski…." U izvještaju napisanom 28. jula, Vasić pominje kolonu Bošnjaka na dan 12. jula kao "veliki broj grupa Muslimana koji bježe iz Srebrenice." Takođe, na dan 12. jula, u izvještaju Glavnog štaba, koji je upućen Predsjedniku Republike i raznim korpusima, a kojeg je potpisao general Radivoje Miletić (Dokaz –O- IX-02), vršilac dužnosti načelnika Štaba Vojske RS, za zonu odgovornosti Drinskog korpusa navodi sljedeće: "Iz Srebreničke enklave neprijatelj je pokušao da se izvuče zajedno sa ženama i djecom prema Ravni Buljim i Konjević Polju, ali su naletjeli na minsko polje." U Borovčaninovom izvještaju o razmještanju snaga MUP-a prema Naredbi 64/95 koja pokriva period od večeri, 11. jula do 20. jula, u njegovom zapisu od 12. jula stoji: "U poslijepodnevnim satima mi smo primili informaciju od državnih službenika za bezbjednost da se 12.000 do 15.000 vojno sposobnih, uglavnom naoružanih Muslimana kreće iz Srebrenice prema Konjević Polju, Cerskoj i Tuzli." U depeši koja je poslata kasno poslije podne 13. jula (Dokaz O-186), a koja se zasniva na kasnijim obavještajnim podacima, Vasić izvještava da je čelo kolone prešlo preko puta i da je bilo oko 8.000 "vojno sposobnih muškaraca" u ostatku kolone, ali da je samo oko 1.300 bilo naoružano. On dalje izvještava da 2. šekovićki odred, zajedno sa ostalim snagama MUP-a, "blokira ovu dionicu sa ciljem da uništi ove snage."

Informacija je bila tačna mada su u svojim izvještajima svi osim Vasića pretjerivali u pogledu količine naoružanja. Kolona je bila sastavljena tako da su na čelu kolone bile jedinice 28. divizije, onda su išli civili izmiješani sa vojnicima i u posljednjem dijelu kolone bio je Samostalni bataljon 28. divizije. Kolona se sastojala od 10.000 do 15.000 ljudi, uglavnom muškaraca, od kojih je otprilike jedna trećina bila naoružana. Kada je čelo kolone, koje je bilo najbolje naoružano, prešlo preko ceste, broj preostalih naoružanih

vojnika unutar kolone se u velikoj mjeri smanjio, što pokazuje tačnost Vasićevog obavještajnog podatka da je broj muškaraca uhvaćenih u klopku iznosio oko 8.000, od kojih je oko 1.300 bilo boraca. Redovni borbeni izvještaj komande Drinskog korpusa, broj 03/2-214 od 13.07.1995. godine navodi "da je neprijatelj iz bivše enklave bio u totalnom rasulu."

Dana 13. jula, Dragomir Vasić je poslao izvještaj (Dokaz O-185) u kojem se govori o oružanom sukobu koji se desio kada su ljudi u koloni pokušali da pređu cestu pred zoru i kada je "uslijedila žestoka borba". U stvari, snage bosanskih Srba pokrenule su artiljerijski napad na Kolonu koja je prelazila preko asfaltne ceste između područja Konjević Polja i Nove Kasabe na putu za Tuzlu. Iako izjavljuje da je "neprijatelj pretrpio velike gubitke", on izvještava o samo jednoj pogibiji na strani bosanskih Srba i o tri ranjena, što ukazuje na to da je, ako je to tačno, kolona Bošnjaka bila očigledno mnogo slabije naoružana. U toj depeši Vasić je još izvijestio da MUP, radeći bez pomoći Vojske RS, "izoluje i uništava veliki broj neprijateljskih vojnika." U odvojenoj depeši (Dokaz O-186) koja je takođe datirana 13. jula, Vasić je izvijestio drugi dan zaredom o jutarnjem sastanku sa generalom Mladićem na kojem su dodijeljeni zadaci. MUP je dobio zadatak da, između ostalog, "pobije (likvidira) oko 8.000 muslimanskih vojnika koje smo blokirali u šumi blizu Konjević Polja." On dodaje "ovaj posao obavljaju samo jedinice MUP-a." Na osnovu informacije koju je primio i o kojoj je izvijestio prethodnog dana, termin "vojnici" je neprecizan, pošto se za njih 6.700 znalo da nisu naoružani.

Jasno je da su do 13. jula u komandi znali da Bošnjaci bježe, da je Kolona bila uglavnom nenaoružana i da su u njoj bile žene i djeca, da su bili u rasulu i da je dio kolone koji još nije prešao preko puta brojao oko 8.000 ljudi. Takođe je jasno da su na sastanku 13. jula, ujutro u 08:00 sati, snagama MUP-a dati zadaci. Zadatak MUP-a na tom putu, uključujući 2. šekovićki odred, bio je da ubiju (likvidiraju) 8.000 Bošnjaka koji su uhvaćeni u klopku iza puta. Nije im bio zadatak da ih zarobe i prevezu u Kladanj ili da ih stave u logor ili da ih koriste za razmjenu za zarobljene bosanske Srbe, ili da ih puste da pobjegnu na slobodnu teritoriju. Zadatak je bio da ih pobiju. Štaviše, prema Vasićevoj depeši, snage MUP-a su bile jedine snage koje su bile prisutne na tom putu i jedine snage kojima je dat ovaj zadatak na ovoj lokaciji.

Osim incidenta pred zoru tog jutra prilikom prelaska puta, snage MUP-a nisu dobile zadatak niti su bile suočene sa oružanim otporom nepri-

jatelja. Pripadnici MUP-a su postavljali zasjede kako bi ubili muškarce bošnjačke nacionalnosti. Pripadnici MUP-a su više puta djelovali iz teške artiljerije sa puta prema šumi kako bi pobili muškarce bošnjačke nacionalnosti za koje su mislili da se tamo kriju. Pojedincima koji su se kretali među zarobljenicima i koji su ih zlostavljali bilo je dozvoljeno da ubiju muškarce bošnjačke nacionalnosti. Pripadnici MUP-a su pribjegavali prevari kako bi naveli na hiljade muškaraca bošnjačke nacionalnosti koji još nisu bili ubijeni iz zasjede ili od granate da se predaju, tako da bi ih mogli pritvoriti i ubiti prema planu koji je bio jasno osmišljen barem dan ranije, a koji je bio poznat nekim njihovim kolegama u Potočarima, kao i optuženima. (dio VI.A, *ia*)

Plan pogubljenja je bio ambiciozan. On je zahtijevao složenu koordinaciju ljudi i sredstava. Na osnovu dobrog poznavanja brojeva o kojima se radilo, izvršene su pripreme za prikupljanje i podjelu artiljerije i ostalog dodatnog naoružanja, dodatno ljudstvo, logističku podršku za to ljudstvo, prevoz trupa i zarobljenika, nabavljeno je gorivo i angažovani vozači za prevoz, izvršene su pripreme za kontrolu štampe, informacija i propagande, za privremene pritvorske objekte koji se ne vide sa terena i iz zraka, te za ograničenje pristupa međunarodnih faktora, a sve to u isto vrijeme dok su za prevoz 25.000 do 30.000 žena i djece i starih ljudi bila potrebna slična sredstva i koordinacija. Sve ovo svjedoči o dobro razmotrenom planu koji je pripremljen u očekivanju pada Srebrenice. Sve ovo svjedoči čak i pouzdanije o planu koji je kao svoju svrhu imao ubijanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti.

Ono što navodi na zaključak da plan od svog početka predviđa smrt muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice jeste kompletan i potpun izostanak bilo kakvih uslova za nastavak njihovog života. Nijedan dio ovog razrađenog, složenog i dobro koordiniranog Plana nije doticao niti čak razmatrao pribavljanje hrane, vode, higijenskih sredstava, medicinske pomoći, ili odgovarajućeg skloništa ni za jednog zarobljenika, a kamoli za 10.000 do 15.000 muškaraca za koje su se nadali da će ih zarobiti.

Ženevske konvencije su jasne kada su u pitanju usluge koje je potrebno pružiti ratnim zarobljenicima po međunarodnom pravu. Zakon RS i propisi Vojske RS su dali konkretne instrukcije u vezi sa osnovnim zahtjevima za pritvorene zarobljenike. Rat je trajao više od tri godine, za koje vrijeme su sve strane vršile zarobljavanja, pritvarale zarobljenike i držale ih

u logorima. Komandanti koji su bili uključeni u oslobađanje Srebrenice dobro su znali da je broj ljudi koje su pozivali na predaju bio preko 10.000. Kada ih je u Potočarima zarobljeno manje od 1.000, oni su nemilosrdno počeli goniti ostatak muškaraca u Koloni, znajući koliko ih ima. Ipak, nikakve pripreme nisu bile izvršene da se oni nahrane i da se smjeste, odnosno da im se daju higijenska sredstva, dovoljno vode ili medicinska pomoć, u slučaju da ih zarobe. Nije vjerovatno da je takav previd bio nenamjeran. Jednostavno, niti u jednom dijelu plana nije se razmišljalo ni o čemu drugom osim o ubijanju zarobljenika. S obzirom na elan sa kojim su gonili ove ljude od trenutka pada zaštićene zone u cilju njihove predaje, i na odsustvo od samog starta bilo kakvih sredstava koja bi pomogla ovim ljudima da se u tim uslovima održe u životu, jedini vjerodostojan zaključak koji se može izvući jeste da je sve vrijeme postojala namjera da se ti muškarci bošnjačke nacionalnosti pobiju. Nema razloga sumnjati u to da je Karadžić bio iskren i jasan kada je, 9. jula, na dan kada je izdao narebu svojim trupama da zauzmu zaštićenu zonu, rekao Deronjiću: "Miroslave, oni moraju biti pobijeni."

Da se taj plan pogubljenja trebao proširiti na sve Bošnjake muškarce iz Srebrenice, uključujući i ljude u Koloni koji su uspjeli da pređu preko puta, bilo je jasno kada je 13. 07. 1995. godine komanda Drinskog korpusa izdala naredbu (Dokaz O-272) svim potčinjenim jedinicama, da između ostalog, "angažuju sve muškarce na otkrivanju, blokiranju, razoružavanju i zarobljavanju primijećenih muslimanskih grupa i na sprečavanju njihovog prelaska na muslimansku teritoriju, i da organizuju radnje na postavljanju zasjeda na putnoj komunikaciji Zvornik - Crni Vrh – Šekovići - Vlasenica." Takođe je bilo naređeno da "te zarobljene i razoružane treba smjestiti u prostorije koje odgovaraju toj svrsi i koje mogu obezbjeđivati manje snage, o čemu treba smjesta obavijestiti višu komandu."

Vrsta prostorija koje će "odgovarati svrsi" bila je pojašnjena u "Proceduri za postupanje prema ratnim zarobljenicima" (Dokaz- O-346) od 13. jula koja je tog dana u 14:00 sati bila poslata komandantu Glavnog štaba Vojske RS "za njegovu informaciju." U tom dopisu potpukovnik Milomir Savić prenosi kakve mu je instrukcije dao pomoćnik komandanta za poslove bezbjednosti i obavještavanja Glavnog štaba Vojske RS u vezi sa 1.000 Bošnjaka koje je pritvorio Bataljon vojne policije 65. zaštitnog motorizovanog puka. Bez obzira na naslov dokumenta, nema ni pomena Ženevskih konvencja. Umjesto toga, obavještajno-bezbjednosni organ Glavnog štaba

daje instrukcije da će teren koji će "odgovarati svrsi" držanja zarobljenika biti "negdje pod krovom ili na području koje je zaklonjeno od pogleda sa zemlje ili iz zraka." Pored toga, naređuje im se da zabrane snimanje filma, fotografisanje ili "neovlašten" pristup zarobljenicima i putu u blizini tog terena svakom vozilu UN-a. Nema ni pomena da je na tom terenu trebalo obezbijediti pristup vodi, toaletu ili ležaju, ili da se obezbijedi hrana ili pristup medicinskom osoblju. Ova naredba pokazuje da će biti još naredbi; indirektno se moglo pretpostaviti da će te naredbe biti usmene.

Odabir terena koji "odgovaraju svrsi" oko Bratunca izvršen je prije izvještaja potpukovnika Savića. Momir Nikolić je već predložio nekoliko lokacija pukovnicima Popoviću i Kosoriću ujutro 12. jula. Ne iznenađuje da su to bila neka od onih istih mjesta za koje su Miroslav Deronjić i svjedok MKSJ-a 161 izjavili da su korištena za privremeno pritvaranje muškaraca prilikom "oslobađanja Bratunca": Fiskulturna sala škole Vuk Karadžić i hangar u njenoj blizini, skladište u Kravici. Svjedok Luka Marković je svjedočio da je ujutro 13. jula stigao automobil sa trojicom uniformisanih muškaraca, oficira da pregledaju skladište i da su mu tražili lanac i katanac sa kojim će obezbijediti jedan od ulaza. Da je ovaj teren već bio odabran pokazuje i činjenica da su tu trojicu muškaraca direktno pratili autobusi puni zarobljenika.

Drugi odred specijalne policije Šekovići je bio raspoređen duž puta Bratunac – Konjević Polje od Kravice pored livade u Sandićima i u skladu sa tim dijelom plana bio je zadužen za zarobljavanje i sakupljanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti koji su izlazili iz šume predajući se, nakon čega su bili sakupljani na livadi. Na livadi i na raznim lokacijama duž tog dijela puta, kao i u Potočarima, prevladavalo je stanje kontrolisanog bezakonja u kojem su nekažnjeno mogli da pljačkaju novac i dragocjenosti zarobljenika, da im prijete, da ih fizički zlostavljaju i da ih čak usmrte, bez obzira na to što je rečeno da se na tom području nalazi određen broj starješina. Kristina Nikolić je svjedočila da je, dok se nalazila u Zadruzi Kravica gdje je radila, 12. ili 13. jula, prije ubistava u skladištu, vidjela jednog ranjenog Bošnjaka kako prilazi da se preda. Ona je svjedočila kako su ga vojnici natjerali da zovne iz šume ostale da se predaju, a onda je vidjela kako su ga ubili. U dokazu kojeg je odbrana uvela pred MKSJ, svjedok K je opisao ubistvo jednog čovjeka koji je bio sa njim na livadi 13. jula, a nakon što je taj čovjek zatražio vode.

Da su se ove radnje nastavile u prisustvu i uz učešće pripadnika specijalaca MUP-a koje je Kovač smatrao dijelom "najelitnijih snaga" i koje su Borovčanin i Deronjić pohvalili kao najbolje snage u RS, naročito pokazuje to da nije bilo nikakve službene osude tih kažnjivih djela. Također je potvrđeno da je, poput vojnika iz Potočara koji je znao da Hajrudinu Begzadiću više neće trebati sako, postupanje prema zarobljenicima na putu i na livadi pokazalo da se uglavnom znalo da ti zarobljenici također više neće trebati svoje lične stvari. O tome naročito govori činjenica da su pripadnici 3. voda iz Skelana, za kojeg se znalo da je naročito dobro obučen i disciplinovan, čija je većina u početku bila u Crvenim beretkama Skelani, također bili uključeni u krađu stvari zarobljenika. Nekoliko svjedoka je kazalo da su pripadnici Voda iz Skelana bili direktno uključeni u iznuđivanje dragocjenosti od zarobljenika. Mala je vjerovatnoća da bi se trupe ovog kalibra i uz ovakvu reputaciju upustile u takve radnje suprotno naredbama.

Plan pogubljenja: 13.07.1995.

Dokazi pokazuju da su za plan pogubljenja kakav je proveden 13. jula bile neophopdne sve tri komponente koje je Sud utvrdio: 1) predaja pod prisilom ili na nagovor; 2) sakupljanje i prebacivanje ljudi radi pogubljenja; i 3) pogubljenja koja su, zavisno od lokacije, vršena ubistvima, organizovanim višestrukim ubistvima, postavljanjem zasjeda i granatiranjem. Sve tri ove aktivnosti su realizovane u Potočarima dan ranije i trajale su od 12:30 sati 12. jula. Sve tri ove aktivnosti su zahtijevale različita sredstva i odvojenu koordinaciju i sve tri su se provodile istovremeno 13. jula.

Zasjede, granatiranje i ubistva

Ubistva su tog 13. jula vršena na različite načine. Svjedoci S1, S2 i E.H. su svjedočili o postavljanju zasjeda u šumi dok su oni lutali bez orijentacije noć nakon artiljerijskih napada i zasjeda. Oni su kazali da je mnogo ljudi bilo ubijeno i ranjeno. Pored toga, artiljerijska vatra je nemilosrdno nastavljena sa puta. Bilo je naređeno da artiljerijske posade, oprema i municija idu na terene duž puta, a minobacači i Prage su držali pod stalnom baražnom

vatrom šumu gdje su se krili muškarci, također uzrokujući i smrt ljudi u koloni. Snimljeni materijal Zorana Petrovića potvrđuje ove aktivnosti i bilježi barem jedan leš na stazi kojom se kreću muškarci koji su se predali. E.H. je u svom iskazu opisao dolazak na mjesto u šumi na kojem je bilo oko 200 leševa ljudi koji su ubijeni iz zasjede. Ubistva su se dešavala i na livadi Sandići toga dana kako je gore opisano. Za izvršenje ovih zadataka bili su potrebni trupe i oprema. Jedinice MUP-a i njegova oprema korišteni su i bili su prisutni za vrijeme postavljanja zasjeda, granatiranja i ubistava koja su se 13. jula dešavala na putu Bratunac – Konjević Polje i na livadi Sandići.

Organizovana višestruka ubistva

Kao i prethodnog dana, organizovana višestruka ubistva (pogubljenja) su se desila i tog dana u Potočarima. Dokaz o planiranoj i koordiniranoj prirodi ovih pogubljenja vidljiv je ne samo po pripremi i ljudstvu koje je bilo potrebno da ih izvrši, već i po tome što su se dešavala na tri potpuno različite lokacije.

Prvo pogubljenje tog dana desilo se u Cerskoj. Jean-René Ruez je svjedočio da je tokom ispitivanja u ljeto 1995. godine jedan svjedok rekao da je bio sa "jednom manjom grupom muškaraca" koji su se izdvojili iz kolone i koji su 13. jula bili na brdu iznad Konjević Polja s kojeg se pružao pogled na asfaltni put, i kako su čekali priliku da pređu. Oni su vidjeli tri autobusa puna ljudi kako dolaze iz Konjević Polja prema Novoj Kasabi. Autobusi su skrenuli desno sa asfalta i ušli u Cersku. Iza tri autobusa je išao oklopni transporter, a iza njih je išao rovokopač. Svjedok je rekao Ruezu da je tada izgubio iz vida vozila kada su ušli u dolinu, a da su ubrzo zatim čuli jaku pucnjavu iz pravca u kojem je otišao konvoj. Oko pola sata kasnije, autobusi su se vratili, ali su bili prazni. Nešto nakon toga, i rovokopač je napustio dolinu. U toku noći, "mala grupa" je prešla cestu i otišla u dolinu. Tamo su ostali sedmicu dana a onda su odlučili da se vrate prema Srebrenici. Na putu natrag, osjetili su "na jednom mjestu užasan smrad. Također su primijetili da je na tom dijelu brda bila zemlja koja je sklonjena...." Ruez je potvrdio izjavu svjedoka tako što je s njim otišao natrag u Cersku do mjesta za koje je svjedok rekao da se sa njega širio smrad. Ruez je lično vidio čahure od granata na tom mjestu, kao i dokaz da je rovokopač premjestio zemlju sa

jednog mjesta na drugo. Ispitujući zemlju na mjestu gdje je stavljena nova zemlja, nađena su tijela. Iskopavanje na toj lokaciji rezultiralo je ekshumacijom stotinu i pedeset tijela. Ruez je to mjesto i dokaze dokumentovao na video snimku.

Drugo organizovano višestruko ubistvo koje se desilo 13. jula bilo je na rijeci Jadar. Jean-René Ruez je svjedočio o svom razgovoru sa jednim licem koje je preživjelo strijeljanje, i izvijestio je da je preživjeli bio zarobljen i odveden u hangar odakle su njega i još petnaest muškaraca iz kolone prevezli autobusom do rijeke Jadar. Zarobljenicima je naređeno da izađu iz autobusa i rečeno im je da se poredaju na obalu rijeke dok su vojnici pucali u njih s leđa. Preživjeli je bio pogođen i pao je u rijeku, odakle je kasnije pobjegao. Ruez je sa preživjelim otišao do mjesta koje je izgledalo tačno onako kako ga je preživjeli opisao. Zbog riječnih struja, na tom mjestu nisu nađeni nikakvi dokazi ili ostaci.

Treće organizovano višestruko ubistvo koje se desilo 13. jula bilo je u skladištu Kravice.

Za izvođenje ovih zadataka bile su potrebne trupe i oprema. Korištene su jedinice MUP-a koje su bile prisutne za vrijeme višestrukih organizovanih ubistava koja su se desila u Kravici.

Predaja na nagovor

Jednako važan dio plana pogubljenja koji se provodio 13. jula bio je nagovaranje muškaraca u Koloni da se predaju koristeći se prevarama, lažnim obećanjima i prijetnjama. Očevici S1, S2 i E.H. su svjedočili da su tokom čitavog dana slušali pozive preko razglasa, koji su ih pozivali da se predaju i koji su im obećavali da će biti zbrinuti i da će biti razmijenjeni. Najveći mamac za predaju bio je taj što im je rečeno da im je zagarantovana bezbjednost jer je i UNPROFOR bio tamo. Ta obećanja su imala još veću težinu zbog toga što su ljudi u Koloni navedeni da povjeruju da se jedinice UN-a nalaze na tom području. Ono što je sve ovo činilo još ubjedljivijim bila je činjenica da su se vojnici bosanskih Srba, koji su bili obučeni u uniforme UN-a i koji su se vozili u vozilima koje su uzeli od osoblja UN-a, vozili putem gore-dole kako bi ih vidjeli ljudi koji su se krili po šumi. Rezultat je bio da se predalo nekoliko hiljada Bošnjaka. Bio je potreban

odgovarajući broj vojnika koji će prihvatiti te ljude, uzeti im lične stvari i obezbjeđivati ih. Za izvođenje ovih zadataka bile su potrebne trupe i oprema. Korištene su jedinice MUP-a koje su bile prisutne za vrijeme predaja na koje je nagovoreno na hiljade muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice na putu Bratunac – Konjević Polje.

Prebacivanje i sakupljanje radi pogubljenja

Treća aktivnost u Planu pogubljenja bila je prebacivanje muškaraca koji su se predali autobusima ili kamionima, ili pješke, na sabirališta i stratišta. Za ovaj zadatak, morali su se obezbijediti autobusi sa vozačima i gorivo i moralo im se narediti da odu na određene destinacije, morale su se sakupiti i uputiti oružane pratnje za zarobljenike koji su sprovođeni pješke, trebalo je osigurati sabirališta i trebalo je rasporediti čuvare kako za vrijeme prevoza tako i na sabiralištima.

Aktivnosti sve tri ove komponente trebalo je obaviti istovremeno, a i u vrijeme dok se posljednjih 15.000 žena, djece i starih ljudi prebacivalo iz Potočara. Za izvođenje ovih zadataka bile su potrebne trupe i oprema što je bio razlog za mobilizaciju dodatnog ljudstva, uključujući 2. šekovićki odred, za ovu fazu "oslobađanja". Njihovo pretpotčinjavanje je očito bilo dio unaprijed skovanog plana.

Istovremenost

Dana 13. jula, sve elemente koji su činili Plan pogubljenja istovremeno su provele jedinice MUP-a i razne vojne jedinice na raznim lokacijama.

- Čitav dan trajali su granatiranje, napadi iz zasjeda i predaja prisilom ili na nagovor.
- U isto vrijeme, S1 i S2 su bili nagovoreni na predaju u sektoru Kravice na dionici puta Bratunac – Konjević Polje, prisiljeni da ostave svoje stvari i sakupljeni na livadi Sandići:

- posljednji muškarci u Potočarima bili su silom razdvojeni od svojih porodica, natjerani da ostave svoje stvari i sakupljeni u Bijeloj kući;
- dvije do tri hiljade muškaraca je bilo nagovoreno na predaju na putu za Miliće, natjerano da ostave svoje stvari i sakupljeno na fudbalskom terenu u Novoj Kasabi.

• Dok su S1 i S2 bili držani kao zarobljenici na livadi Sandići i dok su ih odvodili i vozili u autobusima za skladište Kravica:

- Bošnjake su strijeljali u Cerskoj.
- Bošnjake su strijeljali na rijeci Jadar.
- Bošnjake su vozili u autobusima na sabirališta u Bratuncu da budu strijeljani.

• Dok su optuženi otvarali vatru na više od 1.000 muškaraca u skladištu Kravica:

- Bošnjake su izvodili i ubijali u hangaru u Bratuncu.
- Bošnjake, na hiljade njih, ukrcavali su na kamione i autobuse i vozili u sabirne centre u Bratuncu, gdje su bili bez hrane, vode, higijenskih sredstava ili medicinske pomoći za ranjene i bolesne, da bi bili strijeljani.

• Oko 19:00 sati, dok je trajalo ubijanje preživjelih u Kravici od strane jedinice koja je zamijenila optužene,

- Dragan Obrenović, komandant Zvorničke brigade Vojske RS, govorio je preko telefona sa svojim oficirom za bezbjednost i obavještajne poslove Dragomirom Nikolićem koji je tražio da bude zamijenjen na mjestu dežurnog oficira zato što mu je pukovnik Popović naredio "da odvede zarobljenike [sakupljene u Bratuncu] i da ih strijelja u Zvorniku."

Kako se počeo povećavati broj tijela, starješine su organizovale rovokopače, kojima je bilo obezbijeđeno gorivo i ljudstvo, da sakupe ta tijela i da ih polože u unaprijed odabrane iskopane masovne grobnice, ili da ih prekriju zemljom na mjestima streljanja, ili su jednostavo isplanirali strijeljanje na način da ta tijela odnesu rijeke.

Plan pogubljenja: 14. 7. – 19. 7. 1995. godine

Plan pogubljenja je nastavljen u svim svojim aspektima i u danima nakon 13. jula. Najmanje dvije grupe muškaraca su dovedene ispred skladišta u Kravici dana 14. jula, gdje su postrojene i strijeljane. Autobusi puni zarobljenika su počeli napuštati Bratunac kasno 13. jula u pravcu Zvornika prema sabiralištima i stratištima u Zvorniku, a nastavili su stizati i tokom naredna dva dana.

Pogubljenja u Zvorniku su počela dana 14. jula. Sabirališta su bila u školi u Grbavcima, školi u Pilici, školi u Petkovcima te u Domu kulture u Pilici. Zarobljenici su u popodnevnim satima 14. jula "tamićem" prebacivani u grupama iz škole u Grbavcima do obližnjih lokacija u Orahovcu gdje su ubijeni upotrebom vatrenog oružja. Lica koja su držana u školi u Petkovcima su na sličan način prebacivana u grupama do petkovačke brane i pogubljena u noći 14. na 15. juli. Prema iskazu Jean-René Rueza, preživjeli sa kojima je on razgovarao rekli su mu da "su odvedeni direktno do... stjenovitog platoa na dnu brane gdje im je rečeno da izađu iz vozila i tu ih je čekao streljački vod. Rečeno im je da se postroje između tijela mrtvih, a onda su pucali na njih." Zadnja grupa zarobljenika koja je prebačena iz Bratunca u Zvornik je 15. jula odvedena u školu u Pilici. Ruez je razgovarao sa trojicom preživjelih i oni su opisali kako je jedna grupa zarobljenika postrojena i pogubljena upotrebom vatrenog oružja ispred škole odmah po njihovom dolasku, dok su ostali prebačeni autobusom iz škole do ekonomije Branjevo i sprovedeni iza garaže gdje ih je čekao naoružan streljački vod. Pogubljenja na ovoj lokaciji potvrđuju snimci iz vazduha načinjeni 17. jula i na njima se vide tijela i prekopavana zemlja na ekonomiji i to na lokaciji gdje dokazi o postojanju masovne grobnice dodatno potvrđuju ono što su žrtve izjavile. Pogubljenja u kojima nije bilo preživjelih desila su se 16. jula u Domu kulture u Pilici gdje je, kao i u Kravici, otvorena vatra na zarobljenike (prema procjeni, bilo ih je 500) dok su isti još uvijek bili unutar objekta; te u jamama u Kozluku gdje je ekshumacijom sa te lokacije kao i iz sekundarne grobnice utvrđen broj od 500 tijela lica usmrćenih upotrebom vatrenog oružja, što je potkrijepljeno snimcima iz vazduha, što je potvrdio i Richard Butler i što je prezentirano pred ICTY.

Ne samo da su se ubijanja dešavala u isto vrijeme na više područja, već je to bio slučaj i sa čišćenjem i sakrivanjem tijela. Dana 13. jula, dok su

žrtve iz Kravice još uvijek bile na livadi u Sandićima, rovokopač se kretao prema stratištu u dolini Cerske kako bi zemljom pokrio tijela 150 muškaraca koji su pogubljeni tog popodneva. Dok su autobusi prebacivali zarobljenike u Zvornik radi masovnih pogubljenja, a pogubljenja su već počela u Orahovcu, mašine za iskopavanje te 5-6 kamiona su prebacivali tijela iz Kravice u iskopanu grobnicu u Glogovi. Zasjede, traganja uz korištenja pasa i pogubljenja po kratkom postupku vršena su 17. i 18. jula nad pojedincima koji su zaostali u šumi iznad ceste, a u isto vrijeme je inžinjerijska oprema inžinjerijske čete Zvorničke brigade korištena za pokapanje tijela u Orahovcu, petkovačkoj brani i Kozluku.

Nema odstupanja od plana pogubljenja

Nema nikakve sumnje u to da je plan bio da se pobiju svi muškarci Bošnjaci te se nije tolerisalo nikakvo odstupanje od tog plana. Dana 15. jula, naoružano čelo kolone Bošnjaka, dio koji je uspio prijeći cestu, kretao se prema Tuzli i morao proći pored Zvornika. Prema Tomislavu Kovaču, nikad se nije smatralo da kolona ima planove da zauzme grad: bilo je jasno da su oni jedino željeli da pobjegnu. Kovač je to opisao na slijedeći način:

"Znao sam da nijedna jedinica koja je u rasulu i koja se taktički povlači ne može izvršiti takav jedan zadatak i angažovati se na zauzimanju drugog grada, pogotovo što su iskusni ljudi vodili jedinicu i oni su znali da nije bilo moguće da tu ostanu nakon toga…, nije bilo moguće tu ostati i ne bi preživjeli, što bi dovelo do njihovog uništenja, tako da gledajući na ovo s vojno-taktičke tačke gledišta i iz ove perspektive, nije bilo opasnosti".

Dragomir Vasić je u suštini dao istu izjavu: smatrao je da će Kolona proći bez otvaranja vatre na bosanske Srbe ukoliko prolaz bude otvoren. Na sastanku u Zvorniku između Vasića i Dragana Obrenovića dogovoreno je da se otvori prolaz da kolona prođe kako bi se izbjeglo krvoproliće.

Vasić je posvjedočio: "Predložio sam da otvorimo našu liniju i omogućimo prolaz za kolonu. Obrenović se u principu složio sa mnom, ali je tražio odobrenje vojske. Nazvao je nekoga u Korpusu ili Štabu i rekao da se javio general Miletić [v.d. načelnika štaba VRS] i da isti nije dao odobrenje." Obrenović je detaljno govorio o razgovoru sa vojnim rukovodstvom i Ministarstvom unutrašnjih poslova. Pomenuo je odgovor generala Miletića

na njegov prijedlog da otvore put kako bi Kolona mogla pobjeći: "Naredio mi je da koristim svu dostupnu tehničku opremu da se uništi ova Kolona. On se nije složio zašto sam koristio ovu liniju koja nije sigurna? A onda je spustio slušalicu. Jednostavno je prekinuo vezu." Nakon toga, Obrenović je opisao razgovor između Vasića i Ministarstva koji je čuo na zvučniku:

"A on je nazvao nekoga na Palama. Mislim da je govorio o nekom savjetniku Ministarstva unutrašnjih poslova. Zvao je sa civilnog telefona. Zvučnik je bio uključen. Lice s druge strane žice - …to lice je reklo, nakon što je Vasić… rekao da kolonu treba pustiti, taj drugi je rekao: otkud vam ta ideja? Pozovite vojsku, pozovite vazduhoplovne snage i sve ih uništite".

Nakon neuspješnog pokušaja 15. 7. 1995. da se domognu linija fronta koje je držala ARBiH, čelo kolone uspjelo se konačno 16. 7. 1995. probiti do teritorije pod kontrolom ARBiH. Snage ARBiH u napadu iz pravca Tuzle pritekle su u pomoć nadolazećoj koloni probivši liniju u širini od oko kilometar i po. Konačno, nakon što je Zvornička brigada pretrpjela mnoge gubitke, dana 16. jula potpukovnik Vinko Pandurević, komandant Zvorničke brigade, i Emso Muminović, zapovjednik Bošnjaka na čelu kolone, dogovorili su 48-satni prekid vatre kako bi se omogućio prolaz čelu Bošnjačke kolone.

Prekid vatre nije značio promjenu u odluci da se pobiju svi muškarci Bošnjaci već se radilo o privremenoj vojnoj nuždi. Potvrda da je i dalje postojala odluka da se pobiju svi muškarci proizlazi iz činjenice da su tih dana vršena pogubljenja u Zvorniku, na ekonomiji Banjevo i Domu kulture u Pilici, dok su se ubijanja nastavila i na drugim područjima izvan Zvornika.

Grupe muškaraca Bošnjaka koji nisu uspjeli da pređu asfaltnu cestu sa naoružanim čelom kolone su i dalje lutale šumom iznad puta Kravica – Konjević Polje – Kasaba, i na njih je otvarana vatra iz tenkova i napadani su od strane dvije čete MUP-a s Jahorine, voda PJP CJB Zvornik i "dijela snaga Centra za uzgoj i dresuru pasa."

Prolaz za kolonu kroz Zvornik je zatvoren dana 17. jula. Borovčanin je u narednim danima izvijestio da jedinice VRS-a i MUP-a i dalje tragaju za Bošnjacima koji nisu uspjeli proći kroz prolaz, a snage su raspoređene da "pročešljaju teren" u potrazi za muškarcima u Zvorniku, Cerskoj, Novoj Kasabi, Kamenici, Johanici, Lipljama, Afinom Kamenu, Crnom Vrhu i Snagovu. Oni koji nisu ubijeni u zasjedama ili od granata poslije 18. 07, prema

Obrenoviću, "ubijeni su na mjestu". Ti ljudi nisu bili borci. Prema Obrenoviću, ovo su bile grupe "zaostalih iz kolone" od po 5 do 10 ljudi. Čak su i bolnički pacijenti nestajali. Major Franken je posvjedočio o jednom takvom slučaju: 17. jula se sastao sa delegacijom bosanskih Srba u vezi sa premještajem na "sigurnu teritoriju" 59 bošnjačkih pacijenata "Ljekara bez granica - Médecins Sans Frontières" koji su još uvijek bili u bazi te "određenog broja ranjenih" Bošnjaka koji su još uvijek bili u Domu zdravlja u Bratuncu. Sedam muškaraca je "odmah" uz "pratnju" bosanskih Srba prebačeno u Dom zdravlja u Bratuncu. Oni su nakon toga nestali. Butler je naveo da je ukupno nestalo 23 bošnjačka pacijenta koji su bili prebačeni u Dom zdravlja u Bratuncu, dok su međunarodne humanitarne organizacije uspješno prebacile preostale pacijente iz baze.

Nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995. godine, snage bosanskih Srba su pogubile nekoliko hiljada muškaraca Bošnjaka. Ukupan broj žrtava kreće se vrlo vjerovatno između 7.000-8.000.

Zadatak MUP-u je došao "sa vrha"

Borovčanin i njegova jedinica nisu djelovali samostalno na području Srebrenice. Njihovi zadaci su stigli "sa vrha" od strane vojnih struktura i nadzirani "sa vrha" od strane civilnih struktura. Ti zadaci su bili u skladu sa planom istrebljenja Bošnjaka iz Srebrenice.

Civilne strukture

Miroslav Deronjić, civilni povjerenik za Srebrenicu, bio je "glavni" civilni funkcioner u Srebrenici. Direktno je odgovarao predsjedniku RS, Radovanu Karadžiću, koji ga je i imenovao. Izbor Deronjića (koji je već bio na vodećoj poziciji u Bratuncu i član Glavnog odbora SDS-a od ljeta 1993. godine) na mjesto povjerenika Karadžić je medijima objavio dana 11. jula, paralelno sa objavom vijesti da su bosanski Srbi odnijeli pobjedu u Srebrenici. Počevši od 11. jula, Deronjić je imao slobodan pristup Karadžiću te, prema vlastitoj izjavi, bio u "stalnom" kontaktu sa predsjednikom. U istoj izjavi navodi i nekoliko radio i telefonskih razgovora, kao i direktne

sastanke sa predsjednikom na Palama u noći između 11. i 12. jula te ponovo u jutarnjim satima 14. jula. Borovčanin (u svojim izjavama) te Vasić i Kovač u svojim iskazima pred ovim sudom potvrdili su bliski odnos Deronjića sa Karadžićem kao i njegovu stalnu komunikaciju sa predsjednikom tokom tih dana. Deronjić je prihvaćen kao civilni predstavnik predsjednika. Deronjić je, prema iskazu Kovača, "tih dana bio stalno sa predsjednikom, te mu stalno davao bezbjednosne i sve ostale informacije".

Iako Borovčanin i Specijalna policija MUP-a u tehničkom smislu nisu bili dio bilo kakve službene civilne hijerarhije izvještavanja tokom perioda pretpotčinjenosti VRS-u, Borovčanin je često bio sa Deronjićem, dok je Deronjić rekao da je Borovčanin bio izvor informacija. Borovčanin je rekao da je bio u Deronjićevom sjedištu dana 12. jula, a Deronjić je potvrdio da je Borovčanin bio jedan od onih koji su mu toga dana prenosili vijesti o dešavanjima u enklavi. Deronjić je rekao da je Borovčanin bio jedan od onih koji su mu dana 13. jula rekli da "Muslimane zarobljavaju i likvidiraju u Konjević polju." Borovčanin je bio taj koji je rekao Deronjiću da je Mladić izdao naredbu za pokret jedinica prema Žepi dana 14. jula, a Borovčanin je obavijestio Deronjića i o pogubljenjima u Kravici. Isto tako, Dragomir Vasić, načelnik CJB Zvornik, nije bio u komandnoj hijerarhiji koja je zvanično obuhvatala prepotčinjenu policiju MUP-a. Međutim, Vasić je govorio o zadacima i aktivnostima pretpotčinjenih jedinica MUP-a u svojim depešama upućenim Ministarstvu unutrašnjih poslova na Palama. Borovčanin je pripremio izvještaj o periodu tokom kojeg je komandovao jedinicom Specijalne policije koja je osnovana naredbom br. 64/95 i isti lično predočio Vasiću.

Vojne strukture

General Mladić, komandant Glavnog štaba VRS, bio je "glavni" vojni oficir u Srebrenici. Odgovarao je vrhovnom komandantu, predsjedniku Karadžiću. Njegovo prvo pojavljivanje na području Srebrenice zabilježeno je dana 10. jula da bi nakon toga bio u fokusu vojne pobjede usmjeravajući kamere na ulice Srebrenice, te bio osoba zadužena za drugu fazu istrebljenja Bošnjaka vodeći tri sastanka u hotelu "Fontana" i ostavljajući dojam da je "glavni" i kada su kamere upaljene i kada nisu. Borovčanin je u svom izvje-

štaju o prepotčinjavanju naveo da je general Mladić "lično komandovao Operacijom" od 11. jula. U svojstvu prvog čovjeka Glavnog štaba, bio je na vrhu komandne strukture u tom geografskom području koja je obuhvatala slijedeće jedinice po hijerarhiji: Drinski korpus kojim je komandovao general Milenko Živanović, a zatim general Radislav Krstić; brigade Drinskog korpusa, uključujući i Bratunačku brigadu kojom je komandovao pukovnik Vidoje Blagojević; Zvorničku brigadu kojom je komandovao potpukovnik Vinko Pandurević, a njega je u odsustvu mijenjao major Dragan Obrenović.

Međutim, postojalo je i nešto što je Borovčanin opisao kao paralelna hijerarhijska struktura: bezbjednosno-obavještajni organi koji su djelovali na nivou Glavnog štaba, korpusa i brigada, ali i vršili međusobnu koordinaciju u okviru hijerarhije od Glavnog štaba preko korpusa i brigada. General Mladić je bio "vrh" obje hijerarhije i preko njih naređivao sprovođenje druge faze "oslobođenja Srebrenice". Dokazi potvrđuju da su slijedeći oficiri iz bezbjednosno-obavještajnih organa bili prisutni i učestvovali u aktivnostima u Srebrenici u kritičnom periodu: pukovnik Radoslav Janković, obavještajac pri Glavnom štabu VRS-a, koga su vidjeli zajedno sa generalom Mladićem na sastancima u hotelu "Fontana" i pukovnik Ljubiša Beara, načelnik bezbjednosti Glavnog štaba VRS, koga je Borovčanin vidio u Bratuncu dana 12. jula i koji je aktivno učestvovao u planu ubijanja. Na nivou Drinskog korpusa su bili potpukovnik Vujadin Popović, pomoćnik komandanta za bezbjednost, i potpukovnik Svetozar Kosorić, načelnik za obavještajne poslove. Na nivou brigade, kapetan Momir Nikolić je bio pomoćnik komandanta za bezbjednost i obavještajne poslove Bratunačke brigade, a poručnik Dragomir Nikolić je bio pomoćnik komandanta za bezbjednost Zvorničke brigade. Oni su imali svoje podređene kojima su davali zadatke. Ova hijerarhija je imala primarnu odgovornost za plan istrebljenja Bošnjaka iz Srebrenice.

Dokazi ukazuju na visok stepen koordinacije unutar ove hijerarhije uz korištenje isključivo usmenih naređenja. Slijedi nekoliko primjera. Potpukovnik Popović i potpukovnik Kosorić su prvo usmenim putem zadužili Momira Nikolića da vrši koordinaciju prisilnog preseljenja i ubijanja u jutarnjim satima 12. jula, ubrzo nakon završetka sastanka na kojem je Mladić rasporedio zadatke za taj dan. Popović je nazvao Dragomira Nikolića u večernjim satima 13. jula da mu prenese naredbu od Mladića da

locira mjesta za smještanje i ubijanje zarobljenika koji su autobusima dovezeni na tu lokaciju. Nakon nekoliko sati, pukovnik Beara je usmenim putem naredio Momiru Nikoliću da ode u Zvornik i da se sastane sa Dragomirom Nikolićem kako bi potvrdio Popovićevo naređenje i vršio dalju koordinaciju ubijanja u Zvorniku. I pukovnik Beara je došao u Deronjićev ured u noćnim satima 13. jula i rekao mu da je došao po Mladićevom naređenju, kao i to da će svi zarobljeni muškarci biti pobijeni. Popović je u septembru rekao Momiru Nikoliću da mu je Glavni štab naredio da prebaci tijela Bošnjaka koji su ubijeni u Bratuncu i Zvorniku, te je za to tražio Nikolićevu pomoć.

Upravo su se u ovu paralelnu hijerarhiju uklapali Borovčanin i prepotčinjena Specijalna policija MUP-a. Prema naredbi br. 64/95, Borovčanin je trebao da se javi generalu Krstiću radi prepotčinjavanja. Međutim, prema Borovčaninu, kad je isti pokušao da putem telefona kontaktira generala Krstića u popodnevnim satima 11. jula, poziv je preusmjeren generalu Mladiću koji mu je rekao "ne pokušavaj da bilo šta izbjegavaš, već izvrši svoje zadatke." Nakon toga, prema riječima Borovčanina, sve naredbe su dolazile od generala Mladića i radilo se o usmenim naređenjima. Borovčanin je rekao da je pojedina naređenja dobio lično od Mladića. Međutim, general Mladić je izdavao naređenja Borovčaninu i preko drugih lica u lancu komandovanja. Vijeće nalazi značajnim to što se ta naređenja nisu prenosila kroz komandnu strukturu korpusa ili brigade. Umjesto toga, general Mladić je odabrao da prenese ta naređenja preko bezbjednosno-obavještajnih organa a, prema Borovčaninu, većinu naređenja je prenio Momir Nikolić. Na pitanje istražitelja MKSJ-a "da li ste koordinarali sa zapovjednicima jedinica Bratunačke brigade?" Borovčanin je odgovorio: "Ne, samo sam vidio Momira Nikolića." Zadatak Momira Nikolića 12. i 13. jula je bio da koordinira istrebljenje Bošnjaka Srebrenice prisilnim preseljenjem i ubijanjem. Uloga Nikolića kao posrednika putem kojeg je Mladić dao konkretne zadatke Borovčaninu koje treba da izvrše jedinice MUP-a pod njegovom komandom potvrđuje ne samo to da su naređenja "došla sa vrha", već i da su ta naređenja obuhvatala zaduženja koja su bili u okviru Nikolićevog zadatka: koordinacija istrebljenja Bošnjaka iz Srebrenice.

Aktivnosti MUP-a su bile poznate "vrhovnom rukovodstvu"

Vojni i civilni "vrhovi" nisu djelovali samostalno. Miroslav Deronjić i Dragomir Vasić su često bili zajedno. Vasić se sastajao i sa Mladićem u jutarnjim satima 12. i 13. jula kad su se raspoređivali zadaci, te je izvještavao Ministarstvo unutrašnjih poslova na Palama o tim zadacima i načinu njihovog izvršenja na terenu od strane MUP-a, a to se odnosilo ne samo na policijske jedinice iz Zvornika već i na pretpotčinjene jedinice Specijalne policije koje su bile pod Borovčaninovom komandom. Deronjić je bio u "stalnom" kontaktu sa Karadžićem te je često dobijao informacije od Borovčanina. Iako je Kovač svjedočio o rivalstvu između Mladića i Karadžića, postoje dokazi koji potvrđuju da su ova dvojica komunicirali i koordinirsali sprovođenje plana. Jedan primjer te komunikacije između Karadžića i Mladića je bio dolazak pukovnika Beare u Deronjićevu kancelariju u noćnim satima 13. jula u vezi sa Karadžićevim obećanjem Deronjiću "poslaću čovjeka koji ima uputstva oko toga šta se mora učiniti." Beara je tom prilikom rekao da se moraju ubiti svi zarobljenici. Sve gore navedeno ukazuje na organizacionu strukturu u kojoj su oni "na vrhu" imali efektivnu i čestu komunikaciju i koordinaciju u kritičnom periodu.

Prema tome, aktivnosti lica "na vrhu" u popodnevnim i večernjim satima 13. jula relevantne su za događaje koji su se u to vrijeme desili u skladištu u Kravici. Najistaknutiji vojni predstavnik "vrhovnog rukovodstva" je bio general Mladić. Postoji veliki broj dokaza da se Mladić pojavio na livadi u Sandićima oko 12:00 sati ili nešto kasnije dok je tamo bio veliki broj zarobljenika. Prema iskazima svjedoka, Mladić se zadržao 10-15 minuta, obratio se zarobljenicima i rekao da im se ništa loše neće desiti i da su sigurni. Nakon što je održao govor, bio je u društvu nekoliko oficira, uključujući i Borovčanina. Dragomir Stupar je posvjedočio da je vidio Borovčanina i Mladića u zajedničkom razgovoru.

Pogubljenja u Kravici su bila u skladu sa Planom "vrhovnog rukovodstva"

Miroslav Deronjić, glavni civilni funkcioner u Srebrenici, smatrao je da je postojao Plan "sa vrha" da se pobiju svi zarobljenici na području

Bratunca. Karadžić je Deronjiću dana 9. jula u vezi sa Bošnjacima iz Srebrenice rekao sljedeće: "Miroslave, treba ih sve pobiti." Deronjić je imao razloga da se prisjeti ovog komentara dana 13. jula kad je saznao za ubistva u Kravici, "likvidacije" duž puta u Konjević Polju, ubistva u školi "Vuk Karadžić", te prisustvo hiljada zarobljenika koji su autobusima prebačeni iz Potočara i područja oko Bratunca, pa čak i iz opštine Milići. U njegovoj izjavi MKSJ-u stoji: "Sjetio sam šta mi je Karadžić rekao na Palama 9.-tog i mislio sam da će ih ubiti u Bratuncu." Iz Deronjićeve izjave jasno proizlazi da on nikad nije sumnjao da će ti ljudi biti ubijeni. Bio je zabrinut da samo oni ne budu ubijeni u Bratuncu.

Činjenica da su ubistva već počela te njegov susret sa pukovnikom Bearom u noćnim satima 13. jula potkrijepljuju njegov strah da će oni biti ubijeni u Bratuncu. Beara je izričitio potvrdio da je on bio tu da vidi ubijanje zarobljenika. Iako je Beara već imao planove za transport zarobljenika u Zvornik, insistirao je kod Deronjića da se izvrše dodatna pogubljenja u Bratuncu. Dana 14. jula, nakon što su se neki od zarobljenika kretali prema lokacijama za smještaj i pogubljenje u Zvorniku, dokazi ukazuju da su dodatni zarobljenici odvedeni u skladište u Kravici i ubijeni (vidi III.B.5, *supra* gore). Pukovnik Beara je došao do ciglane u Bratuncu u ranim jutarnjim satima 14. jula kako bi pronašao druge lokacije za ubijanje u blizini Bratunca osim skladišta u Kravici. Nakon što je Deronjić insistirao da se naknadna ubistva vrše na drugim mjestima, Beara je odustao te su preostali zarobljenici na kraju odvedeni u Zvornik.

Odbrana svih optuženih tvrdi da nije postojao unaprijed pripremljen plan za ubijanje zarobljenika prije dolaska pukovnika Beare u Deronjićevu kancelariju u noćnim satima 13. jula, te da VRS nije imala puno izbora od večernjih sati 13. jula izuzev da ubije zarobljenike jer ih je bio ogroman broj: predstavljali su prijetnju po bezbjednost srpskih civila, nisu ih mogli hraniti, smjestiti i brinuti se za njih, a i situacija je bila "haotična". Dokazi ne potkrijepljuju ovakvo tumačenje događaja. Broj zarobljenika je zapravo bio manji od očekivanog jer su naredbe glasile da se zarobe svi muškarci Bošnjaci u Potočarima i svi oni koji bježe u koloni, a radilo se o poznatom broju (vidi dio V.E gore). Isto tako, bosanski Srbi se nisu snašli u situaciji, pa su pogrešno procijenili količine hrane, vode, higijenskih potrepština i medicinske pomoći potrebne za bošnjačke zarobljenike koji su prisiljeni ili nagovoreni da se predaju. Nije bilo nikakvih priprema ili namjere da se

bilo kojem zarobljeniku obezbijedi hrana, voda, adekvatan smještaj, higijenske potrepštine ili medicinska njega a ni situacija nije bila haotična u organizacionom smislu. Izvršena je organizacija i obezbijeđeno ljudstvo za sistematski i efikasan transport hiljada zarobljenika prema Zvorniku, obezbjeđivanje zarobljenika na određenim lokacijama, ubijanje zarobljenika na određenim lokacijama i pokapanje zarobljenika u određenim grobnicama. Uz puno manje truda i resursa, mogao se organizovati transport zarobljenika istim autobusima i kamionima prema Kladnju ili formiranje koridora za preostale osobe iz kolone kako bi stigli u Tuzlu. Ove opcije nisu nikad ni bile uzete u obzir. Pukovnik Beara nije govorio o nekom novom planu kojeg su iziskivale neočekivane okolnosti, već je samo potvrdio postojeći plan kad je osobama koje su se okupile u Deronjićevoj kancelariji u noćnim satima 13. jula rekao slijedeće:

"G. Deronjiću, dobio sam naređenje sa vrha, naređenje sa vrha, da se zarobljenici pobiju".

Genocid u Srebrenici je počinjen u skladu sa Planom

Na osnovu gore navedenih i obrazloženih činjenica, Sud Bosne i Hercegovine zaključuje da je postojao plan snaga bosanskih Srba za djelimično istrijebljenje zaštićene grupe Bošnjaka iz Srebrenice. Taj plan je sproveden prisilnim preseljenjem žena, djece i starijih te ubijanjem muškaraca.

Zaključak da su ove radnje počinjene sa genocidnom namjerom izvodi se iz slijedećih faktora koji su, između ostalog, utvrđeni od strane međunarodnih sudova kao relevantni faktori za ovu analizu: broj žrtava; odabir grupe ili njene imovine za objekat napada; upotreba pogrdnih termina prema pripadnicima ciljane grupe; sistematičnost i metodičnost u ubijanju; upotrebljena oružja i obim tjelesnih povreda; metodičnost planiranja; uzimanje žrtava kao objekta napada bez obzira na dob ili spol; napad na preživjele; te način i priroda učešća počinilaca. U konkretnom slučaju, objekat napada su bili 40.000 muškaraca, žena i djece samo zato što su bili Bošnjaci. Njihovo uistrijebljenje je planirano na jedan sistematski i metodičan način te vršeno nesmanjenom žestinom tokom nekoliko dana; u tom periodu su oni bili objekat neselektivnog napada i to prvo nepropo-

rcionalnim granatiranjem grada te na cesti prema Potočarima, a onda postupcima koji su za cilj imali da njihov dalji život u Srebrenici bude nemoguć, a da se njihov izlazak iz Srebrenice pretvori u užas. Namjeravana i neizbježna direktna posljedica je jedino mogla biti smrt i nepovratno uništeni životi. Namjeravana i neizbježna kolektivna posljedica je jedino mogla biti istrijebljenje značajnog dijela međunarodno-pravno zaštićene grupe.

Sud BiH zaključuje da je u Srebrenici počinjen genocid u skladu sa gore opisanim genocidnim planom.

Ovaj zaključak Suda BiH je u skladu sa zaključcima MKSJ-a u predmetima protiv Krstića i Blagojevića te zaključcima Međunarodnog suda pravde u predmetu po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije.

Pretresno vijeće u predmetu protiv Krstića se prije svega pozvalo na dokaze koji potvrđuju da je postojao udruženi poduhvat "da se pobiju svi vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani bez obzira na to da li su posrijedi bili civili ili vojnici." Pretresno vijeće je implicitno potvrdilo da ova činjenica isključuje opravdanje za ubistva iz razloga vojne ili sigurnosne prirode, ističući da su "snage bosanskih Srba morale biti svjesne katastrofalnih posljedica nestanka dviju ili triju generacija muškaraca za opstanak tradicionalno patrijarhalne zajednice." Nadalje, Pretresno vijeće je potvrdilo da se istrebljenje bošnjačkih muškaraca iz Srebrenice odvijalo paralelno sa prisilnim premještanjem "ostatka populacije bosanskih Muslimana iz Srebrenice, nekih 25.000 ljudi, ... u Kladanj." Shodno navedenom, Pretresno vijeće je zaključilo da su "snage bosanskih Srba znale, u momentu kad su odlučile da pobiju sve vojno sposobne muškarce, da će ta ubijanja, u sprezi sa prisilnim premještanjem žena, djece i staraca, neizbježno za posljedicu imati fizički nestanak bosansko-muslimanskog stanovništva u Srebrenici." Na kraju, Pretresno vijeće smatra da je jaka indikacija namjere uništavanja grupe kao takve sakrivanje i ponovno ukopavanje leševa masakriranih muškaraca Bošnjaka.

Pretresno vijeće je u predmetu protiv Blagojevića usvojilo isti pristup i zaključak: "Pretresno vijeće konstatuje da su snage bosanskih Srba ne samo znale da će ubijanje muškaraca, kombinovano s prisilnim premještanjem žena, djece i starijih ljudi, za neizbježnu posljedicu imati fizički nestanak stanovništva Srebrenice bosanskih Muslimana, nego su nedvosmisleno namjeravale da tim djelima fizički unište ovu grupu." Konkretno, Pretresno vijeće je konstatovalo da "razdvajanje muškaraca od preostalog

dijela stanovništva bosanskih Muslimana pokazuje da je postojala namjera segregacije zajednice što je na kraju trebalo da dovede do uništenja bosanskih Muslimana iz Srebrenice." Pretresno vijeće također pojašnjava slijedeće:

"Prisilno premještanje žena, djece i starijih ljudi predstavlja manifestaciju posebne namjere da se iz srebreničke enklave ukloni stanovništvo bosanskih Muslimana. Način na koji je ovo premještanje provedeno – primjenom sile i prinude, pri čemu premještene osobe nisu registrovane, paljenjem kuća nekih od tih ljudi, čime je upućena jasna poruka da nemaju gdje da se vrate i, što je značajno, uzimanjem za objekt napada bukvalno cjelokupno stanovništvo bosanskih Muslimana Srebrenice, uključujući starije ljude i djecu – jasno ukazuje na činjenicu da je to bilo sredstvo iskorjenjivanja stanovništva bosanskih Muslimana sa teritorije na kojoj je živjelo".

Isto tako, Međunarodni sud pravde je zaključio:

"Radnje počinjene u Srebrenici, a koje potpadaju pod član II. stav a) i (b) Konvencije o genocidu, počinjene su sa konkretnom namjerom da se djelimično uništi grupa Muslimana Bosne i Hercegovine kao takva; shodno navedenom, radi se o radnjama počinjenja genocida koje su počinili pripadnici vojske i policije RS u i oko Srebrenice u julu mjesecu 1995. godine koji je počeo oko 13.7.1995. godine".

Sedmorici osuđenih izrečene su kazne dugotrajnog zatvora u ukupnom trajanju od 284 godine. U toku su drugi postupci pred Sudom Bosne i Hercegovine po optužnicama Tužiteljstva za genocid. U toku su opsežne istrage u Tužiteljstvu BiH protiv desetina saučesnika u genocidu iz 1995. godine.

REZIME

U radu se daje kratak osvrt na organizaciju posebnih odjela za ratne zločine u Sudu i Tužiteljstvu Bosne i Hercegovine, a među njima se poseban akcenat stavlja na mjesto i ulogu posebnog tima VI, koji je zadužen za istraživanje i procesuiranje zločina genocida u Srebrenici 1995. Posebno se ističu problemi i iskustva u istraživanju događaja u vezi sa genocidom u Srebrenici, kao i korištenje dokaza (transkripti svjedoka, forenzički dokazi i dr.) Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju u Hagu.

Raspravlja se i o korištenju utvrđenih činjenica iz pravosnažnih presuda ICTY-a u predmetima Krstić, Blagojević i dr. pred Sudom Bosne i Hercegovine. Rad daje odgovor na pitanje kakvu ulogu imaju ili bi trebali imati svjedoci, zaštićeni svjedoci, insajderi u sudskim postupcima u dokazivanju zločina genocida.

Na kraju rada se prezentiraju i primjenljivi standardi u dokazivanju genocida koji su uspostavljeni pred Sudom Bosne i Hercegovine u pravosnažno okončanom predmetu Miloš Stupar i dr. (Kravica).

SUMMARY

The paper gives a short comment to the organization of separate departments for war crimes in the Court and Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina, with special emphasis put on the position and role of a special team VI, which is responsible for the research and instituting legal proceedings for the crime of genocide committed in Srebrenica in 1995. Especially the problems and experiences in researching the events related to the genocide in Srebrenica, as well as to using of evidence (transcripts submitted by witnesses, phorensic evidence and others) by the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia in The Hague (ICTY) are the most important among them.

It also discusses the use of the facts established in the ICTY unappealable judgments in Cases Krstić, Blagojević and others before the Court of Bosnia and Herzegovina. The paper gives the answer to the question what role have or what role should have the witnesses, protected witnesses, insiders in the legal proceedings while proving the crime of genocide.

At the end, the paper presents the applicable standards in proving genocide established before the Court of Bosnia and Herzegovina in legally and validly finalized Case Miloš Stupar and others (Kravica).

Mr. Sabina Galijatović, Institut za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu

TRETMAN DOKAZA U MEĐUNARODNOM SUDSTVU ZA ZLOČIN GENOCIDA - INTERESI DRŽAVA IZNAD PRAVA ŽRTAVA

Razvoj međunarodnog prava, naročito kada je riječ o odgovornosti država i pojedinaca za međunarodno protupravna djela, u zadnjih nekoliko decenija je išao u pravcu korijenitih promjena. Pitanja nekažnjivosti, u smislu nemogućnosti skrivanja pod plaštom imuniteta, pa čak i za šefove država, velikim dijelom su prevaziđena.

Međutim, postoji veliki broj otvorenih pitanja vrijednih konstruktivne naučne analize kada je riječ o međunarodnom sudstvu, samim postupcima, ulozi međunarodnog sudije te naročito tretmanu dokaza kao ključnom elementu za određivanje odgovornosti, kako pojedinaca tako i država za najteže povrede međunarodnog prava.

Od prvih presuda međunarodnih vojnih sudova u Nirnbergu izv. Nürnberg i Tokiju koje su osudile najteže zločine međunarodnog prava, pa do pravne prakse ad-hoc Tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu i Međunarodnog suda pravde, međunarodno pravo se razvijalo pod budnim okom država. Države su, kao osnovni subjekati međunarodnog prava, vrlo često pitanja zaštite svojih interesa stavljali iznad interesa žrtava i pravde.

Za razliku od normi međunarodnih ad hoc sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, norme međunarodnih vojnih sudova u Nirnbergu i Tokiju po pitanju tretmana dokaza nisu bile mnogobrojne, ali je njihova efikasnost u skladu sa datim okolnostima bila primjerena. Tako je u statutu Nirnberškog suda utvrđeno da " Tribunal treba striktno limitirati procese na brzu procjenu postavljenih optužbi[1], te da "neće biti vezan tehničkim pravilima koja se odnose na primjenu dokaza". Nadalje, Statut Nirnberškog suda predvidio je

[1] Član 18., Statut Međunarodnog vojnog suda u Ninbergu.

i da će Sud "usvojiti i primjenjivati, koliko god je moguće, brzu i neformalističku proceduru i prihvatiti svako sredstvo za koje nalazi da ima dokaznu vrijednost[2]" kao i da "neće zahtijevati da mu se predoče dokazi kada se radi o javnim, opšte poznatim činjenicama, već će ih smatrati prihvaćenim.[3]

Dakle, volja država kada se radi o međunarodnim vojnim sudovima u Ninbergu i Tokiju bila je jasno određena, uprkos svim kritikama koje s aspekta današnjeg razvoja međunarodnog prava možemo uputiti u smislu nedostataka prava na žalbu ili ostvarivanju "pravde pobjednika". Tako se u doktrini međunarodnog prava ističe: "Dok su vojni sudovi u Nirnbergu i Tokiju vodili jedinstvene kolektivne procese, što je omogućilo sveobuhvatnu analizu kriminalnog fenomena, Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju nije mogao napredovati nego polako, u skladu sa hapšenjima i procesima[4]".

Međunarodno pravo, kao grana prava koja je još uvijek u ranoj fazi razvoja po pitanju nekih svojih aspekata kao što su krivična odgovornost, danas je na prekretnici. Tretman najtežih kršenja međunarodnog prava u Bosni i Hercegovini je upravo jedan od najeklatantnijih primjera kako evolucije u teoretskom smislu tako i teških kršenja ljudskih prava žrtava, koje upravo međunarodno sudstvo, odvajajući se od svog osnovnog zadatka, proizvodi svojim propustima i nečinjenjem, te time dovodi do uskraćivanja pravde žrtvama.

Tretman dokaza, proizvoljno određivanje njihove vrijednosti, kršenje samog osnova prava na pravično suđenje tolerisanjem sakrivanja ključnih dokaza, odnos prema žrtvi kao administrativnom elementu ili imaginarnoj "stranki u sporu" koji je dovodi u neravnopravan položaj, samo su neki od elemenata teških kršenja ljudskih prava žrtava koji su protivni svim osnovnim demokratskim postavkama prava i Pravde uopšte.

Od velikog značaja je i činjenica da se radi o povredi ljudskih prava žrtava međunarodnog karaktera, koja su kao takva u međunarodnom pravu ljudskih prava neprikosnovena i nedjeljiva. A isto tako, još je alarmantnija činjenica da se ove povrede čine od strane međunarodnog sudstva, koje je upravo i osnovano da provodi i zaštiti međunarodni poredak i prava žrtava.

---

[2] Idem, član 19.

[3] Idem, član 21.

[4] Ascensio Herve, ODGOVORNOST U PREDMETU BOSANSKOG GENOCIDA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, Generalna revija međunarodnog javnog prava (RGDIP), April-juni 2007- broj 2.

Tretman dokaza pred haškim Tribunalom - povrijeđena prava žrtava

Ključni dokazi za odgovornost država Srbije i Crne Gore za počinjeni genocid u Bosni i Hercegovini, poznata je činjenica, bili su nedostupni. Među takvim dokazima su i zapisnici sa sjednica Vrhovnog savjeta odbrane Jugoslavije, najvišeg vojnog organa Savezne Republike Jugoslavije u čijem su radu učestvovali predsjednik Savezne vlade, predsjednici Srbije i Crne Gore i vrhovni komandant vojske Jugoslavije. Vrhovni Savjet odbrane, kao jedna od ključnih državnih institucija, bio je organ koji je određivao strateške državne ciljeve i sudjelovao u pripremi i izvođenju dogovorenog plana na terenu.

U toku sudskog procesa protiv Slobodana Miloševića, krajem maja 2003. godine, pristup arhivi Vrhovnog savjeta odbrane ishodili su stručnjaci iz Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Na osnovu uvida u ovu dokumentaciju oni su utvrdili da **dokumenati VSO-a "sadrže ključ svih zagonetki"** i činjenicu da "dokumenti jasno pokazuju podređenost srpskih vođa u Bosni i Hercegovini i njihove vojske, vlastima u Beogradu", te "da se van razumne sumnje može dokazati **odgovornost Miloševića i njegove države za rat i zločine u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj**"[5].

Državno rukovodstvo Srbije i Crne Gore će u oktobru 2003. godine potvrditi ove teze: **"Ako vam pomognemo da postignete Miloševićevu osudu za genocid, naša će država pred Međunarodnim sudom pravde biti osuđena za genocid i morat ćemo platiti milijarde odštete Bosni i Hercegovini**[6]".

Da bi uspjeli u svojim namjerama da izbjegnu osudu za počinjeni genocid, a da bi ipak ispunili svoje međunarodne obaveze koje ih obavezuju na saradnju sa haškim Tribunalom[7], državno rukovodstvo Srbije i Crne Gore

---

[5] Florence Hartmann, MIR I KAZNA - TAJNI RATOVI MEĐUNARODNE POLITIKE I PRAVOSUĐA, Baybook, Sarajevo 2007, str. 77.

[6] Goran Svilanović, srbijanski ministar vanjskih poslova, 3. oktobra 2003. godine, dat će ovu izjavu i dodati: "Htjeli bismo s Bosnom pregovarati o povlačenju tužbe, ali za to bi trebalo riješiti Mladićevo pitanje. Čim se to riješi, stvari će ići na bolje". Vidi, Florence Hartmann, MIR I KAZNA: TAJNI RATOVI MEĐUNARODNE POLITIKE I PRAVOSUĐA, Baybook, Sarajevo 2007.

[7] Član 29 Statuta ICTY-a predviđa da "Države moraju sarađivati s Međunarodnim sudom u istrazi i krivičnom gonjenju osoba optuženih da su počinile teška kršenja

će, koristeći same odredbe haškog Pravilnika o postupku i dokazima, uspjeti izbjeći pravdu.

Naime, član 54 *bis* (F) Pravilnika o postupku i dokazima ICTY-a omogućava svakoj državi u postupku da uloži prigovor na objelodanjivanje određenih dokumenata ili dijelova dokumenata te da ograniči njihovu upotrebu samo za određene predmete pred ICTY-em ukoliko bi takvo objavljivanje "naškodilo interesima nacionalne bezbjednosti države".

Međutim, isti član, nadalje, postavlja i dodatne zahtjeve koji moraju biti ispunjeni da bi se ovo pravilo moglo primijeniti, te navodi da "u svojoj najavi prigovora država mora navesti, u mjeri u kojoj je to moguće, osnovu po kojoj tvrdi da će interesi njene nacionalne bezbjednosti biti ugroženi", te proceduru oko provedbe ovog pravila[8].

Srbija i Crna Gora će pribjeći upotrebi člana 54 *bis* da bi učinila nedostupnim ključne dokaze o umješanosti svog državnog rukovodstva u genocidu počinjenom u Bosni i Hercegovini. Tako će haški Tribunal u toku postupka protiv Slobodana Miloševića konstatovati da je "sporenje sa Srbijom i Crnom Gorom na osnovu pravila 54 *bis* dovelo do čak 16 odluka Pretresnog veća u ovom predmetu", te da "najznačajnija zbirka dokumenata koja je dobijena kao rezultat tog sporenja na osnovu pravila 54 *bis* bile su

---

međunarodnog humanitarnog prava, kao i da "Države moraju bez nepotrebnog odgađanja udovoljiti svakom zahtjevu za pomoć ili nalogu koji je izdalo pretresno vijeće, što, između ostalog, uključuje sljedeće: a) utvrđivanje identiteta i pronalaženje osoba; b) uzimanje iskaza i dostavu dokaza; c) uručenje dokumenata; d) hapšenje ili pritvaranje osoba; e) predaju ili dovođenje optuženih pred međunarodni sud. Isto tako. Pravilo 7 bis Pravilnika ICTY-a predviđa da se zbog nepridržavanja odluka Pretresnog vijeća od strane jedne države, protiv iste može podnijeti prijava Savjetu sigurnosti UN-a.

[8] Član 54. bis Pravilnika o postupku i dokazima nadalje navodi da se od sudije ili pretresnog vijeća može zatražiti da se za pretres o prigovoru odrede odgovarajuće zaštitne mjere, uključujući konkretno: a) održavanje pretresa o prigovoru in camera i ex parte; b) odobrenje da se dokumenti podnesu u redigovanom obliku, popraćeni izjavom višeg državnog funkcionera pod zakletvom u kojoj se objašnjavaju razlozi redigovanja; c) izdavanje naloga da se ne radi transkript pretresa i da se dokumenti koji Međunarodnom sudu neće više biti potrebni vrate direktno državi, a da se ne zavode u Sekretarijatu i ne zadržavaju na neki drugi način, te da se odredi samo jedan sudija iz vijeća koji će pregledati dokumente i saslušati argumente; i/ili da se državi dozvoli da za taj pretres obezbijedi svoje simultane prevodioce i svoje prijevode osjetljivih dokumenata.

stenografske beleške Vrhovnog saveta odbrane i Saveta za usaglašavanje državne politike"[9].

Upotreba, od strane Srbije i Crne Gore, navedenog člana 54. bis (F) Pravilnika o postupku i dokazima ICTY-a, koji zarad interesa bezbjednosti države dozvoljava ograničenje korištenja određenih dokaza samo u određenim predmetima pred haškim Tribunalom kao i njihovo "redigovanje", odnosno zatamnjivanje određenih dijelova dokumenta, čime onemogućava pristup žrtava i javnosti istima, biće u tom smislu jasna.

Po argumentima koje je pred ICTY-em navela Srbija i Crna Gora, bezbjednost države Srbije i Crne Gore našla se je nasuprot osnovnim ljudskim pravima žrtava, i osnovnim postulatima pravde i pravičnosti. Preživjele žrtve genocida, koje su bile prepreka ostvarenju Miloševićevih planova o Velikoj Srbiji, postaju ponovo prepreka odnosno prijetnja "bezbjednosti Države" Srbije i Crne Gore, samom činjenicom da bi mogli ostvariti svoja prava, u prvom redu pravo na pravičan proces i pravo na nadoknadu štete, na koje se kao ključni element za skrivanje dokaza pozivaju visoki dužnosnici države Srbije i Crne Gore.

Međutim, sudije haškog Tribunala prihvatiće ovakvu zloupotrebu člana 54 *bis* (F). Oni će uvažiti argumente države Srbije i Crne Gore prema kojima je "vitalni nacionalni interes" Srbije i Crne Gore da izbjegne osudu za genocid. Isto tako će i uvažiti da u polje primjene člana 54 *bis* (F) Pravilnika o postupku i dokazima haškog Tribunala – kao moguće ugrožavanje "nacionalne sigurnosti", ulazi i izbjegavanje obaveza prema žrtvama, proisteklih iz zločina genocida počinjenog nad njima, kao što je pravo na reparacije.

Dakle, sudije haškog Tribunala tako će i sami učestvovati u kršenju *Rezolucije 827* Savjeta sigurnosti UN-a, kojom je i osnovan ICTY, a koja eksplicitno navodi da će "zadatak Tribunala biti ispunjen, **bez povrede prava žrtava da putem drugih odgovarajućih načina traže reparacije za štetu nastalu kao rezultat kršenja međunarodnog humanitarnog prav**a"[10]. Naime, ova odredba explicite potvrđuje prava žrtava na reparacije budući da

---

[9] ICTY, IT-02-54-T, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića - Javni podnesak sa poverljivim dodatkom A, "Zahtev za ograničeno dodatno izvođenje dokaza Tužilaštva u vezi s bosanskom i kosovskom komponentom predmeta",* str. 7. i 8. fusnota 20.

[10] Rezolucija 827 Savjeta sigurnosti UN-a od 25. maja 1993. S/RES/827 (1993).

sama pravila haškog Tribunala ne predviđaju mogućnost reparacija niti nadoknade štete žrtvama pred ICTY-m. Međutim, pravila drugih sudova kao što je Međunarodni sud pravde predviđaju reparacije.

Dakle, odobrivši i učestvujući u skrivanju ključnih dokaza u jasno izrečenom cilju onemogućavanja da država Srbija i Crna Gora ne bude kažnjena pred Međunarodnim sudom pravde, koji kao takav predviđa pravo na reparaciju žrtvama - sudije haškog Tribunala su prekršili osnovne postulate svoje misije i time spriječili ostvarenje pravde.

U isto vrijeme, dok su Tužilaštvo i sudije haškog Tribunala, iza kulisa, u svojim najčešće "povjerljivim" odlukama, a nekad "javnim" ili "djelimično povjerljivim" raspravljali o ovim pitanjima upotrebe člana 54 *bis*, u sudnicama ICTY-a se vodio proces protiv Slobodana Miloševića, jednog od ključnih aktera po pitanju utvrđivanja odgovornosti državnog rukovodstva SCG za počinjeni genocid u Bosni i Hercegovini.

Upravo će u toku procesa protiv Slobodana Miloševića biti potvrđena iznimna važnost ključnih dokaza kakva je dokumentacija VSO-a, koju su dakle sudije haškog Tribunala imale na uvid u svojoj neprerađenoj verziji. Tako će u Odluci haškog tribunala od 16. juna 2004. godine.[11] Pretresno vijeće utvrditi "da postoji dovoljno dokaza da je postojao udruženi zločinački poduhvat koji je uključivao članove rukovodstva bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se bosanski muslimani djelimično unište kao grupa i da su njegovi učesnici izvršili genocid u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom"[12]. U ovoj međupresudi Slobodanu Miloševiću jasno se utvrđuje njegova odgovornost kao šefa kolektivne države za zločin genocida u Bosni i Hercegovini, mada konačna, pravosnažna presuda Slobodanu Miloševiću neće biti izrečena zbog njegove prijevremene smrti. Tako će i ključni dokazi, čija je upotreba bila dozvoljena u predmetu Milošević, nakon njegove smrti ostati zaključani unutar haškog Tribunala.

---

[11] ICTY, IT-02-54-T, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, od 16. juna 2004. Tužilac protiv Slobodana Miloševića, www.icty.org. Objavljena na bosanskom u MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI - MEĐUPRESUDA HAŠKOG TRIBUNALA OD 16. JUNA 2004, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007.

[12] ICTY, IT-02-54-T, predmet Tužilac protiv Slobodana Miloševića, odjeljak IV.B.2 Odluke po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude , www.icty.org

Osim ovih ključnih dokaza, kakvi su stenogrami sa sjednica VSO, i drugi dokazni materijal koji će biti razmatran u predmetu Milošević, ostaće povjerljiv i nedostupan. Na postojanje ovih i ovakvih dokaza ukazaće same sudije haškog Tribunala kada se pozivaju na njih u dijelovima svojih javnih podnesaka i odluka, iako je njihov sami sadržaj zaveden kao povjerljiv. Tako će u toku suđenja Slobodanu Miloševiću, među mnogim prepiskama, biti upućen i "*Javni podnesak s povjerljivim dodatkom A - Zahtjev za ograničeno dodatno izvođenje dokaza Tužilaštva u vezi sa bosanskom i kosovskom komponentom predmeta*", od 18. jula 2005.[13] U istom će biti navedeno da "deo materijala u poverljivom dodatku A ima veliku dokaznu vrednost", te da je "taj materijal suštinski važan za dokazivanje umešanosti vlade Srbije /SRJ u masakar u Srebrenici[14]".

Kao primjer ovog dokaznog materijala naveden je dokument koji "pokazuje da je sistematsko nasilno premještanje nesrba vršeno u skladu s državnom politikom". Nadalje, u istom dokumentu, haško tužilaštvo navodi da " ti dokumenti jasno pokazuju stepen i obrazac saradnje i aktivne podrške koju je VJ pružala VRS". Isto tako, navedeno je da dokazi, kao što su personalni dosjei VJ o visokim vojnim starješinama, "pokazuju da su, tokom pomenutih sukoba, ti oficiri neprekidno bili pripadnici VJ, koja je nastavila da im obezbeđuje plate, penzije, stanove, zdravstvenu zaštitu, itd", kao i da je "VJ sve oficire visokog ranga VRS plaćao preko 30. kadrovskog centra u Beogradu i da se "vreme provedeno na frontu u Bosni i Hrvatskoj računalo kao dvostruko vreme provedeno u službi[15]", te da su visoki oficiri "bili unapređivani od strane VJ, premda su, navodno, bili na službi u VRS[16]".

[13] ICTY, predmet Milošević, IT-02-54-T.

[14] Haško Tužilašvo je u ovom podnesku obrazložilo da su ovi dokazni predmeti navedeni prema temama, odnosno kategorijama, " kako je navedeno u poverljivom dodatku A): (A) Plan etničkog čišćenja muslimanskog stanovništva iz Bosne (1992); (B) Umešanost VJ u rat u Bosni (1992-1995); (C) Umešanost MUP-a Srbije u rat u Bosni (uključujući masakr u Srebrenici) (1992-1995); (D) Personalni dosjei VJ o visokim vojnim starešinama koji su bili umešani u ratove u Hrvatskoj i Bosni (uključujući masakr u Srebrenici); (Umešanost VJ u masakr u Račku/Recak (1999)"- Vidjeti detaljnije - fusnota br. 26 navedenog Podneska.

[15] ICTY, IT-02-54-T, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića - Javni podnesak sa poverljivim dodatkom A, "Zahtev za ograničeno dodatno izvođenje dokaza Tužilaštva u vezi s bosanskom i kosovskom komponentom predmeta"* od 18. jula 2005., str 10, 11. i 12, te fusnota br. 36.

[16] U ovom podnesku (referenca fusnota br. 15) navedeno je sledeće: "Zdravko Tolimir, Milan Gvero, Radivoje Miletić, Vinko Pandurović i Vujadin Popović unapređeni u junu

Dokaznu vrijednost ovog materijala haško Tužilaštvo je potvrdilo tezom da će on pomoći da se "lakše ostvare neki od zacrtanih ciljeva Međunarodnog suda[17]". Ovi ciljevi su kao takvi navedeni u Rezoluciji Savjeta sigurnosti UN-a br. 827 kojom je osnovan haški Tribunal i u kojoj se između ostalog navodi da će "osnivanje međunarodnog suda i krivično gonjenje lica odgovornih za gore navedena kršenja međunarodnog humanitarnog prava doprinijeti da takva kršenja budu zaustavljena, a njihove posljedice uspješno otklonjene (...)[18]".

Ipak, uprkos svim pozitivnim kritikama koje se mogu uputiti na račun njihovog rada, sudije Haškog Tribunala, dakle, nisu ostali dosljedni istinskim postulatima osnova njihove misije. Činjenicom da su dozvolili Srbiji i Crnoj Gori da sakrije ključne dokaze, u ime nekog apstraktnog "vitalnog nacionalnog interesa"[19], ne samo od očiju javnosti nego i za sve druge procese i sudove, onemogućili su pravdu žrtvama. Time su sudije haškog Tribunala prekršili osnovna ljudska prava žrtava, u prvom redu pravo na pravičan proces, jedan od osnovnih pravnih postulata u demokratskim sudskim procedurama, stavivši ih u potpuno neravnopravan položaj u svim njihovim zahtjevima za pravdu koja im legitimno pripada. Transparentnost pravde, kao njen osnovni princip, je dakle poklekla pred interesima države, odnosno država u opštem smislu riječi.

U prilog ovoj tezi je i činjenica da je ova odluka sudija haškog tribunala o dozvoljavanju skrivanja ključnih dokaza u nekoliko navrata bila

---

1995. godine (samo mesec dana pre masakra u Srebrenici), a Manojlo Milovanović, Radislav Krstić, Vinko Pandurović i Vujadin Popović dobili su unapređenja od VJ u decembru 1995. godine (samo šest meseci nakon masakra u Srebrenici, uprkos jasnim indikacijama da su u to bili umešani)".

[17] ICTY, IT-02-54-T, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića - Javni podnesak sa poverljivim dodatkom A, "Zahtev za ograničeno dodatno izvođenje dokaza Tužilaštva u vezi s bosanskom i kosovskom komponentom predmeta"* od 18. jula 2005, str. 11.

[18] Rezolucija Savjeta sigurnosti UN-a br. 827 od 25. maja 1993, S/RES/827.

[19] Međunarodno pravo, u svojoj suštinu ugovorno pravo koje je imalo za osnovni cilj da reguliše odnose među državama, u mnogim svojim postulatima je zasnovano na saglasnosti država. Tako je i u Pravilniku o postupku i dokazima haškog Tribunala unesena odredba koja pruža mogućnost "zaštite nacionalne sigurnosti". Naime, član 54 bis Pravilnika omogućava državama da se javno ne objave informacije koje bi mogle ugroziti "nacionalnu sigurnost" države.

preispitivana od strane različitih sudskih vijeća, koji su davali različita mišljenja po tom pitanju. Riječ je o Odlukama čiji ne samo sadržaj, nego i samo postojanje, žele danas da sakriju od očiju javnosti.[20]

Epilog sudskog procesa protiv Slobodana Miloševića desiće se 11. marta 2006, neposredno prije iznošenja završnih svjedočenja odbrane, i skorog izricanja konačne presude, smrću optuženog. Međutim, rasprava oko tretmana dokaza i upotrebe člana 54 bis (F) biće nastavljena. Naime, dva dana prije smrti optuženog, 9. marta 2006. godine, sudsko vijeće u predmetu Milošević donijelo je *Odluku po zahtjevima tužilaštva i Srbije i Crne Gore na osnovu pravila 54 bis (F)*.[21] Ovom Odlukom, Srbiji i Crnog Gori je naloženo da do 23. marta 2006. "dostavi više dokumenata", te je odbijen zahtjev Srbije i Crne Gore za zaštitne mjere za "neke tražene dokumente". Ova Odluka je dakle bila zavedena na povjerljivoj osnovi, ali njen sadržaj u manjoj ili većoj mjeri citiran u kasnijim javnim Odlukama[22] haškog Tribunala, te se tako moglo uvidjeti da se traženi dokumenti između ostalog odnose na sjednice Vrhovnog savjeta odbrane i personalne dosijee oficira Vojske Jugoslavije. Vrlo je važno napomenuti da je u dispozitivu ove Odluke navedeno da će se "Status ove Odluke promenijeniti za sedam dana (tj. 16. marta) kada će ona prestati da bude poverljiva i postaće javni dokument".

Međutim, Slobodan Milošević će umrijeti u zatvorskom pritvoru dva dana kasnije, 11. marta 2006. godine, te će 14. marta 2006. godine, dva dana prije nego što će sadržaj ove Odluke postati dostupan javnosti, haški sud izdati nalog za obustavu cjelokupnog postupka zbog smrti optuženog, te "podsjetiti" da "sve zaštitne mere u ovom postupku ostaju na snazi dok se ne ukinu, izmene ili prošire u skladu s procedurom navedenom u Pra-vilniku".[23]

---

[20] Vidjeti predmet IT-02-54-R77.5 koji se pred haškim Tribunalom vodi protiv Florence Hartmann za nepoštivanje Tribunala zbog "pretpostavljenog otkrivanja informacija koje se nalaze u određenim povjerljivim odlukama donijetim od strane Žalbenog vijeća u predmetu IT-02-54-AR bis "Tužilac protiv Slobodana Miloševića". (in "Order in lieu of an indictment of contempt in the case against Florence Hartmann, 27. 08. 2008., www.icty.org).

[21] *Odluka po zahtjevima tužilaštva i Srbije i Crne Gore na osnovu pravila 54 bis (F),* ICTY, predmet IT-02-54-T, 9. mart 2006.

[22] Vidjeti naročito: *Odluka po zahtjevu Srbije i Crne Gore za ukidanje ili suspendovanje odluke od 9. marta 2006. i zahtjevu za redigovaje delova javne verzije Odluke* od 12. aprila 2006, predmet IT-02-54-T, ICTY.

[23] *Nalog za obustavu postupka* od 14. marta 2006., ICTY, predmet IT-02-54-T Tužilac protiv Slobodana Miloševića.

Ipak, rasprava oko ovih ključnih dokumenata biće nastavljena. Država Srbija i Crna Gora će 15. marta 2006. godine, podnijeti zahtjev da se poništi Odluka donešena na osnovu pravila 54 *bis,*[24] da ne bi postala javna, te da se, ukoliko Odluka ne bude poništena, rediguju, odnosno zatamne i učine nečitljivim"[25] (i) oni delovi odluke koji se odnose na zahtev Srbije i Crne Gore za zaštitne mere i (ii) oni delovi odluke koji se odnose na zahtev Tužilaštva za dostavu personalnog dosjea Ratka Mladića".

Dana, 22. marta 2006 godine, predsjednik haškog Tribunala izdaće *Nalog o dodjeli predmeta Pretresnom vijeću,* te će sudijama Robinson, O-Gon Kwon i Bonomy "povjereno rješavanje Zahtjeva za ukidanje i Zahtjeva za redigovanje.[26]

Sa svoje strane, Tužilaštvo ICTY-a je 29. marta 2006. dostavilo Odgovor na Zahtjev za ukidanje i Zahtjev za redigovanje.[27] Tužilaštvo je tvrdilo da Zahtjev za ukidanje treba odbiti navodeći da "smrt optuženog ne utiče na dalje važenje i značaj Odluke na osnovu pravila 54*bis"*, te da "Pretresno veće bi trebalo da naloži Srbiji i Crnoj Gori da ispoštuje Odluku Pretresnog veća i neodložno dostavi tražene dokumente".[28]

Međutim, podneskom od 4. aprila 2006. Tužilaštvo će povući svoje "argumente o daljem važenju Odluke pretresnog veća", te navesti da "Tužilaštvo ovim povlači argumente Tužilaštva od 29. marta 2006" kao i "da se to odnosi i na argumente u vezi sa Zahtevom za redigovanja koji je podnela država".[29] Argumenti Tužilaštva kao i razlozi za njihovo povlačenje

---

[24] *Zahtjev Srbije i Crne Gore za ukidanje ili suspendovanje na neodređeno vrijeme "Odluke po zahtjevima Tužilaštva i Srbije i Crne Gore na osnovu pravila 54 bis* od 9. decembra 2005., predmet br. IT-02-54-T, 22. mart 2006.

[25] *Zahtjev Srbije i Crne Gore za redigovanje nekih dijelova "Odluke po zahtjevima Tužilaštva i Srbije i Crne Gore na osnovu pravila 54 bis* od 9. decembra 2005., predmet br. IT-02-54-T, 15. mart 2006.

[26] *Nalog o dodjeli predmeta Pretresnom vijeću,* predmet br. IT-02-54-T od 22.03.2006, ICTY.

[27] Podnesak Tužilaštva o daljem važenju Odluke na osnovu pravila 54*bis* koju je 9. marta 2006. donijelo Pretresno vijeće, predmet br. IT-02-54-T, 29. mart 2006.

[28] *Odluka po zahtjevu Srbije i Crne Gore za ukidanje ili suspendovanje odluke od 9. marta 2006 i zahtjevu za redigovaje delova javne verzije odluke* od 12. aprila 2006, str. 4, predmet IT-02-54-T, ICTY.

[29] *Odluka po zahtjevu Srbije i Crne Gore za ukidanje ili suspendovanje odluke od 9. marta 2006 i Zahtjevu za redigovaje delova javne verzije odluke* od 12. aprila 2006, str. 5, predmet IT-02-54-T, ICTY.

ostaće nedostupni javnosti zbog "povjerljivosti" samih odluka haškog Tribunala.

U završnoj epizodi ove sudske predstave, sudije Robinson, O-Gon Kwon i Bonomy, u svojoj Odluci od 12. aprila 2006. će zaključiti da je Odluka na osnovu pravila 54 *bis* "prestala da važi danom donošenja Naloga za obustavu postupka", odnosno da je "njen status u to vrijeme bio takav da se po njoj nije postupilo i da još nije postala javna", te da se "taj status ne može promijeniti".[30] Ključni dokumenti kao i same odluke haškog Tribunala o njihovoj zaštiti, ostaće skriveni unutar zidova haškog Tribunala.

O tome da je interes država i njihov utjecaj na haški tribunal, po svom statutu nezavisnoj sudskoj instanci, veliki, i koliko je tajna problematika dokaza najvažnija javna stvar, vrlo jasno govori i Claude Jorda, sudija haškog Tribunala: " Kada je riječ o državama, njihov utjecaj je veliki, naročito u vremenski ograničenim, ad hoc, privremenim sudskim instancama... Kada se radi o Međunarodnom krivičnom Tribunalu za bivšu Jugoslaviju, postavlja se pitanje koja je odgovornost država u podnošenju, i dakle procjeni dokaza od strane sudija. Najbolji primjer je, po mom mišljenju, osim što nas je gospodin Milošević spasio svojim prijevremenim nestankom, spor koji je podnešen pred Međunarodnim sudom pravde između Bosne i Srbije, dok se u isto vrijeme, jedan kilometar dalje od Palače pravde, sudilo jednom šefu države za genocid".[31]

Dakle, kako to ističe sudija Jorda, korelacija i međusobni utjecaj ove dvije sudske instance su jasne, iako jedna instanca sudi po osnovi isključivo odgovornosti pojedinaca a druga po osnovi odgovornosti država za međunarodno protupravna djela. Razlozi na osnovu kojih je jedna instanca dozvolila skrivanje ključnih dokaza za genocid i razlozi zbog kojih ova druga sudska instanca nije ni tražila ove ključne dokaze, možda možemo potražiti upravo u hipotetičkom pitanju: da li su prava država iznad prava žrtava?

---

[30] *Odluka po zahtjevu Srbije i Crne Gore za ukidanje ili suspendovanje odluke od 9. marta 2006 i zahtjevu za redigovaje delova javne verzije odluke* od 12. aprila 2006, str. 6, predmet IT-02-54-T, ICTY.

[31] Claude Jorda, in DOKAZ PRED MEĐUNARODNIM SUDSTVOM, kolekcija Međunarodni procesi, Univerzitet Paris I Pantheon – Sorbonne, Paris 2007.

Tretman dokaza pred Međunarodnim sudom pravde

Paralelno sudskim procesima pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, nadležnim da sudi isključivo na osnovu krivične odgovornosti pojedinaca, u Hagu se je vodio i proces između Bosne i Hercegovine i Srbije i Crne Gore pred Međunarodnim sudom pravde, sudom nadležnim da sudi sporove između država.

Naime, 20. marta 1993, Vlada Republike Bosne i Hercegovine podnijela je pred Međunarodnim sudom pravde (ICJ) *Zahtjev za pokretanje postupka protiv Savezne Republike Jugoslavije zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida*.[32] Dugogodišnje rasprave oko formalnih pitanja nadležnosti učiniće to da će se sama rasprava pred Međunarodnim sudom pravde za odgovornost države Srbije i Crne Gore u zločinu genocida u Bosni i Hercegovini odvijati u isto vrijeme kada i suđenje Slobodanu Miloševiću pred ICTY-em, po osnovi individualne krivnje za zločin genocida.

Tokom mjeseca februara, marta, aprila i maja 2006. godine, pred Međunarodnim sudom pravde vođena je usmena rasprava u sporu BiH protiv Srbije i Crne Gore. Do početka usmene rasprave, države, strane u sporu, bile su dužne dostaviti dokumentaciju na kojoj su zasnivali svoje tvrdnje.

Međutim, **Bosna i Hercegovina nije bila u posjedu najvažnijih dokaza**. Zbog toga će 28. decembra 2005, pomoćnik zastupnika Bosne i Hercegovine zatražiti od Međunarodnog suda pravde "**da pozove Srbiju i Crnu Goru da, u skladu sa članom 49 Statuta Suda i članom 62, stav 1 Pravila Suda, dostavi određeni broj dokumenata**", te pismima od 19. i

[32] Generalno, izvanredni i opunomoćeni zastupnik žrtve Frencis A. Boyle, objavio ga je na engleskom (1996) i bosanskom (2000) u knjizi: THE BOSNIAN PEOPLE CHARGE GENOCIDE PROCEEDINGS AT THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE CONCERNING BOSNIA V. SERBIA ON THE PREVENTION AND PUNISHMENT OF THE CRIME OF GENOCIDE, (BOSANSKI NAROD OPTUŽUJE ZA GENOCID – POSTUPAK PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE U PREDMETU BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE RADI SPREČAVANJA I KAŽNJAVANJA ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA) Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

24. januara 2006. godine precizirati svoj zahtjev na "preuređene dijelove određenih dokumenanta".[33]

Naime, iako je Sud naveo da je što se tiče tereta dokazivanja, "generalno utvrđeno da Podnosilac tužbe mora dokazati postavljeni zahtjev i da strana u sporu koja tvrdi neku činjenicu mora je i dokazati",[34] član 49 Statuta Međunarodnog suda pravde predviđa da "**Sud može**, čak i prije svake rasprave, **tražiti od zastupnika da dostave svaki dokument** i daju sva objašnjenja", a član 62 Pravila Suda navodi da " **Sud može u svakom momentu pozvati strane u sporu da dostave dokazne elemente** ili daju objašnjenja koja smatra neophodnim za preciziranje bilo kog aspekta problema o kojima se radi, ili može tražiti da dobije druga objašnjenja u tu svrhu", te da " Sud može, ako treba, pozvati svjedoka ili eksperta u vrijeme procedure".[35]

Međutim, Međunarodni sud pravde će u pogledu gore navedenog zahtjeva pismom od 2. februara 2006. obavijestiti strane u sporu da je Sud odlučio da "u ovoj fazi postupka ne traži od Srbije i Crne Gore da dostavi dokumentaciju o kojoj se radi", te da je "Sud ipak zadržao za sebe pravo, koje mu daje član 49 Statuta i član 62, stav 1 Pravila suda, da naknadno, ako je potrebno, iskoristi svoja ovlaštenja da od Srbije i Crne Gore po službenoj dužnosti zatraži dostavljanje tih dokumenata".[36]

Uprkos tome, u drugom krugu iznošenja usmene argumentacije zastupnici Bosne i Hercegovine će dodatno ukazati na **ključnu važnost ovih dokumenata i neophodnost da Srbija i Crna Gora dostavi Međunarodnom sudu pravde "kompletne, nepreuređene verzije svih stenografskih izvještaja, kao i svih zapisnika Vrhovnog Savjeta odbrane**", te da bi "**u protivnom Srbija i Crna Gora bila u velikoj prednosti kada se**

---

[33] Vidjeti detaljnije u PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, 26. FEBRUAR 2007., paragraf 44, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu 2008.

[34] Idem, paragraf 204.

[35] Statut Međunarodnog suda pravde, Pravila Međunarodnog suda pravde, www.icj-cij.org

[36] PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, 26. FEBRUAR 2007., paragraf 44, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta Sarajevu 2008.

radi o dokumentima koji su, očigledno, a ne samo u očima Tužene strane, direktno relevantni za dobijanje ili gubljenje ovog spora".[37]

Međunarodni sud pravde, iako, dakle, obaviješten o važnosti i ključnom značaju ovih dokumenata za sami ishod spora, neće uvažiti ove zahtjeve uprkos odredbama unutar pravila rada samog suda koji mu to dozvoljavaju "u svakom momentu", zbog navodnih proceduralnih razloga.

Sud će konstatovati da su prema navodima Tužene strane ovi dokumenti "odlukom Vrhovnog Savjeta odbrane klasificirani kao vojna tajna, a povjerljivom odlukom Vijeća ministara Srbije i Crne Gore proglašeni su pitanjima od interesa za nacionalnu sigurnost",[38] te da "Podnosilac tužbe raspolaže sa obimnom dokumentacijom i drugim dokazima, naročito onima iz lako dostupnih spisa ICTY-a".[39]

Presuda Međunarodnog suda pravde od 26. februara 2007.,[40] bez ključnih dokaza čiji orginal i ovjerenu kopiju čuvaju države Srbija i Crna Gora i haški Tribunal, neće donijeti pravdu žrtvama. Sud će okvalificirati zločinom genocida masakre nad srebreničkim bošnjacima te da su ovaj zločin genocida "osmislili i izvršili bosanski Srbi",[41] ali će pri tome osloboditi Srbiju kako od direktne odgovornosti tako i saučesništva u počinjenim zločinima.[42] Pri tome će Crnu Goru potpuno amnestirati od bilo kakvog učešća u zločinima.

S tim u vezi, Međunarodni Sud pravde će zaključiti da je "istina da postoji dosta dokaza o direktnom ili indirektnom učešću zvanične Vojske SRJ, pored oružanih snaga bosanskih Srba, u vojnim operacijama u BiH u godinama koje su predhodile događajima u Srebrenici", te da su "politički organi Ujedinjenih nacija u više navrata osudili ovakvo učešće zahtijevajući

---

[37] PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, 26. FEBRUAR 2007., paragraf 205, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta Sarajevu 2008.

[38] Idem, paragraf 205.

[39] Idem, paragraf 206.

[40] Idem, paragraf 434.

[41] Idem, Dispozitiv Presude.

[42] PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, 26. FEBRUAR 2007., paragraf 386, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta Sarajevu 2008.

da ga SRJ prekine". Kao primjer Sud je naveo rezolucije savjeta sigurnosti UN-a br. 752 (1992), 757 (1992), 762 (1992), 819 (1993), 838 (1993).

Međutim, Sud neće navesti niti jedan sličan akt koji je predhodio padu srebreničke enklave. Tako će i zaključiti da "nije dokazano da je postojalo takvo učešće u okviru masakara izvršenih u Srebrenici", odnosno da "**nije dokazano da je vojska SRJ učestvovala u masakrima, niti da su politički lideri SRJ imali udjela u pripremi, planiranju ili da su na bilo koji način učestvovali u izvršenju masakara**", te da "pored toga, ni Republika Srpska ni VRS nisu bili *de jure* organi SRJ, s obzirom da niti jedni niti drugi nisu imali status organa te države prema njenom unutrašnjem zakonodavstvu.

Sud će ipak konstatovati u tački 5 dispozitiva Presude da je "vezano za genocid izvršen u Srebrenici u julu 1995, Srbija prekršila obavezu sprečavanja genocida prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida". Sud će nadalje konstatovati (tačka 7 i 8 dispozitiva Presude) da je Srbija još po dvije tačke prekršila ovu Konvenciju, zbog neizručivanja Ratka Mladića i ne saradnje u cijelosti sa Haškim tribunalom, te zbog nepridržavanja privremenih mjera koje je Međunarodni sud pravde donio 1993, "budući da nije preduzela sve mjere koje su bile u njenoj moći da spriječi genocid u Srebrenici u julu 1995".

U završetku svoje presude, Sud će istaći da "odlučuje da Srbija mora odmah poduzeti efikasne korake u cilju punog poštivanja obaveze prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida u cilju kažnjavanja zločina genocida".

Sud će svoju presudu završiti, da što se tiče ova dva navedena kršenja, dakle kršenja obaveze sprečavanja i kažnjavanja i privremenih mjera da "zaključci Suda predstavljaju adekvatnu satisfakciju, te da spor nije takve prirode da bi bilo primjereno davanje naloga za plaćanje naknade u odnosu na kršenje na koje se poziva u stavu 5, niti za pružanje uvjerenja i garancija o neponavljanju".

Stavljajući pečat na poštivanje prava žrtava na nadoknadu štete, Međunarodni sud pravde će u prvom predmetu ikad vođenom pred njim za kršenje najtežih djela međunarodnog krivičnog prava ostaviti iza sebe jurisprudenciju koja ne samo da stavlja u pitanje pravo na pravičan proces zbog ignorisanja potrebe dobavljanja ključnih dokaza za ovaj spor, nego i jurisprudenciju u kojoj su ignorisana osnovna prava žrtava.

Međunarodni sud pravde će, kao institucija nadležna da sudi sporove po pitanju državne odgovornosti, potvrditi time, i u većoj mjeri nego što je to sudija Jorda konstatirao za haški Tribunal, da su u međunarodnom sudstvu prava država iznad prava žrtava. Ova jurisprudencija će isto tako potvrditi tezu da postulati međunarodnog prava, pa i krivičnog, ostaju na svojim počecima bez mogućnosti razvijanja na temelju opće prihvaćenih vrijednosti pravne nauke, te da uprkos nastojanjima međunarodno-pravne teorije, individua nije subjekt međunarodnog prava, bar kada se tiče njenih osnovnih ljudskih prava.

REZIME

Razvoj međunarodnog prava, naročito kada je riječ o odgovornosti država i pojedinaca za međunarodno protupravna djela, u zadnjih nekoliko decenija je išao u pravcu korjenitih promjena, kako pozitivnih u smislu pitanja nekažnjivosti koja su velikim dijelom prevaziđena, ali i onih vrijednih konstruktivne naučne kritike kada je riječ o međunarodnom sudstvu, samim postupcima, ulozi međunarodnog sudije i tretmanu dokaza kao ključnom elementu za određivanje odgovornosti, kako pojedinaca tako i država za zločin genocida.

Ključni dokazi za odgovornost država Srbije i Crne Gore za počinjeni genocid u Bosni i Hercegovini poznata je činjenica, bili su sakriveni i nedostupni žrtvama. Ali je međunarodna pravda, to danas znamo, imala uvid u njih i na tom osnovu je 2004. godine i donijela Međupresudu Slobodanu Miloševiću u kojoj se jasno utvrđuje njegova odgovornost kao šefa kolektivne države za zločin genocida, ali koja, nažalost, nije pravosnažna u striktno pravnom smislu, zbog njegove smrti prije izricanja glavne presude.

Sudije Haškog Tribunala nisu ostali dosljedni istinskim postulatima njihove misije. Činjenicom da su dozvolili Srbiji i Crnoj Gori da nastavi skrivati ključne dokaze u ime nekog apstraktnog interesa nacionalne sigurnosti, ne samo od očiju javnosti nego i za sve druge procese i sudove, onemogućili su pravdu žrtvama, kako pred samim Haškim Tribunalom, tako i pred Međunarodnim sudom pravde. Osnovni principi prava i pravde poklekli su pred interesima država.

Osnovna ljudska prava žrtava su prekršena i nastavljaju se kršiti i dalje, u prvom redu pravo na pravičan proces, jer su nelegitimnim odlukama sudija haškog Tribunala, koje dozvoljavaju skrivanje ključnih dokaza, žrtve stavljene u potpuno neravnopravan položaj u svim njihovim zahtjevima za pravdu koja im legitimno pripada.

SUMMARY

Development of international law, especially when speaking of states' and individuals' responsibility for internationally illegal acts was oriented during last several decades toward radical changes. The changes were positive in terms of non-punishability issues that have been overcome to a great extent, and those worth of constructive scholar criticism when speaking of international judicature, proceedings themselves, role of international judge and evidence treatment as a key element for both individuals' and states' responsibility determination for the genocide crime.

The key evidence the states' responsibility of Serbia and Montenegro for the committed genocide in Bosnia and Herzegovina - the fact is known – was hidden and inaccessible to the victims. But, the international justice, it is known today, has had insight in it and on this basis, pronounced to Slobodan Milošević in 2004 an Interlocutory Judgement clearly affirming his responsibility as of a Head of collective state for the crime of genocide. Unfortunately, it did not become valid in strict legal sense due to Milošević's death occurred prior to pronunciation of the main Judgment.

The Hague Tribunal judges have not remained consistent with the true postulates of their mission. By allowing Serbia and Montenegro to continue to hide the key evidence on behalf of an abstract interest of national security not only from the eyes of the public, but also from all other proceedings and courts, they made impossible for the victims to get justice before both Tribunal in The Hague and the International Court of Justice. Basic principles of the law and justice have kneeled before the interests of the states.

Basic human rights of the victims have been violated and are continued to be violated further on, in the first place the right to fair proceedings, since by illegitimate decisions of The Hague Tribunal judges allowing hiding of the key evidence, the victims are put in a quite unequal position regarding all their requirements for justice legitimately belonging to them.

Prof. dr. Samir Arnautović, Univerzitet u Sarajevu

KULTUROLOŠKI ASPEKTI RATA I PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE

Volio bih da mogu pisati o tišini koja odjekuje Potočarima, ne radi toga da bih nešto konačno rekao o toj tišini, nego da bih i samom sebi neposredno pokazao da se o njoj nikad ništa konačno ne može reći. Zato je potrebno uvijek i iznova, neprekidno govoriti o njoj. Paradoks se nalazi u tome što govor o ovoj šutnji, onda kada nije prazan, nesadržajan i sam sebi dovoljan, potiče iz nje same.

Ono što tjera na govor jeste uzvišenost koja se nalazi u njoj i u kojoj se pokazuje da se, nietzscheanski, opravdanje postojanja može nalaziti samo u estetskom, čak i onda kada se ne radi o nečemu što možemo karakterizirati kao lijepo ili što se na bilo koji način može dovesti u vezu sa lijepim. Izgubiti vezu sa estetskim u načinu života i odnošenju prema svijetu, znači prekoračiti na stranu radikalno shvaćenog zla. U suočenju sa ovakvim prekoračenjima, upravo je sa *Nietzscheom* potrebno ponovno promisliti ideju *dobra* kod *Platona* i ponovno razumjeti da se relativitet u poimanju kategoričnosti moralnih načela, ne smije uzeti kao osnov opravdanja nemoralnosti čija krajnja određenja sežu u zločin.

Srebrenica je danas mjesto na koje treba doći da bi se moglo suočiti sa samim sobom. Ako se ovdje shvati da bol nije tjelesna i da je njena tjelesnost samo prva instanca na kojoj se još ne spoznaje ima li ona utjecaja na nas, onda smo na putu da shvatimo kako bol ima svoju dubinu i kako ona počiva u tišini. Tada je moguće shvatiti da je samo ovaj osjećaj i samo ovaj odnos prema bolu ono što čovjeka može razlikovati od svih drugih bića, ono po čemu on može biti jedinstven u svome bivstvovanju. Sposobnost za ovaj odnos, sposobnost da se ovo shvati, nalazi se i u osnovi sposobnosti da se razvija ukus i da se odnosi prema svijetu na način koji je pripadan njegovoj biti.

Zato o Srebrenici ne vrijedi ni govoriti onima koji sami nisu shvatili njeno značenje. Nepotrebno je i besmisleno govoriti zločincima o razmjerama

njihovog zločina. Jedino što je mogućno učiniti, jeste natjerati ih da shvate da to što su učinili mora podlijegati najvećim sankcijama. Drugo razumijevanje nije mogućno pobuditi kod onih koji nemaju osjećaj za tišinu dubine bola. Odnosno, drugačije rečeno, na njih nije mogućno pozitivno utjecati.

Ono što preostaje jeste jačanje snage u sebi, jačanje snage koja je negacija stanja koje *zločin*[1] shvata kao prihvatljiv način djelovanja i uzima ga za normalno djelovanje u određenim uvjetima. Samo snaga identiteta koji negira *zločin* kao realitet zbilje može nadvladati i negirati svijest za koju je zločin legitiman način djelovanja. Potočari su mjesto na kojem je mogućno biti nespokojan samo ako ste svjesni tišine koja tamo vlada, svaki spokoj tamo je izraz nedostatka shvatanja dubine boli i dalekosežnosti konzekvenci zločina. U tom smislu Potočari su mjesto suočenja sa sobom u najdubljem značenju i mjesto na koje se može doći, ako se dolazi svjestan njegovog značenja, samo sa pijetetom. Zato nije moguće pisati o *Srebrenici*, moguće je samo slušati tišinu i pokušati stalno iznova govoriti o onome što se čulo.

Srebrenica stoga nije političko pitanje i ne može biti stvar bilo, koje vrste inženjeringa. Sve što se učini u tom smjeru sa Srebrenicom, bit će vraćeno negdje drugo, u nekom drugom bolu i u nekoj drugoj tišini. Srebrenica je mjesto na koje se dolazi da bi se skupila snaga i bilo svjesno važnosti *borbe protiv zla*, onog kantovskog radikalnog zla kojem se ne može umaći, ali mu se uvijek iznova može suprotstavljati i boriti se protiv njega. Tada se spoznaje da je samo neprekidna borba i neprekidno pobjeđivanje zla moguće kao realno, ideal mira u kojem se došlo do konačne pobjede samo je izraz slabosti koja se u konačnom može i pomiriti sa njegovom nepobjedivošću.

Smisao realiteta metafizike nalazi se u ovim pitanjima, gdje se u konkretnom slučaju, konkretnim okolnostima, radi o najvišim principima, o potpuno apstraktnim stvarima koje u konačnom određuju te realne smislove. Srebrenica je mjesto na kojem se iskušavamo upravo u ovom smislu i upravo u ovim značenjima. Stvarnost njene apstraktnosti realna je čim pogledate najbližu stvarnost u kojoj se ona nalazi i koja je polučena upravo njenim

[1] U ovom Referatu, podnesenom na Naučnom skupu u Potočarima, pod zločinom podrazumijava zločin genocida počinjen u toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, (*rat*) u julu 1995. godine nad preko 8.000 međunarodno – pravno zaštićenih lica i tako presuđenom od Međunarodnog suda pravde od 26. februara 2007. godine.

nerazumijevanjem. Srebrenica, kao nekažnjeni zločin, stoji kao realna zapreka budućnosti i prijetnja u kojoj se pokazuje da je izbjegavanje pravde zločin prema budućnosti i mogućnosti daljeg razvoja životnih formi.

Nakon *zločina* u Srebrenici pitanje nije da li je mogućna poezija, nego da li je uopće mogućno čuti bilo šta od onoga što čini suštinski smisao tradicije u cjelini. Srebrenica je u tom smislu civilizacijsko pitanje i kao takva tiče se svih civilizacijskih aspekata. Istovremeno, ona je na stvaran način mjesto preispitivanja civilizacijskog toka danas i kao takva može biti odlučni korektiv puta na kojem se gube značenja bitnog. Nakon ovog *zločina*, ostaje pitanje šta je uopće još bitno, ako takva zvjerstva mogu ostati nekažnjena i bez efikasne osude i prezira?

Zato treba jačati lijepo u sebi i snažiti Dobro nasuprot zla, snažiti energiju koja jedina može u snazi svog prezira nadvladati silu zla. Metafizičke kategorije o kojim se ovdje govori jasno upućuju na nužnost prihvatanja metafizike kao temelja na kojem je jedino mogućno graditi smisao. Istovremeno, iz pitanja koja su životno važna, kao što je pitanje osude *zločina*, pokazuje se da metafizika mora redefinirati neka značenja.

Pitanje da li je *rat* mogućno interpretirati kao kulturni fenomen, nije pitanje koje proističe iz teorijske hermetičnosti, niti se treba predstavljati kao neki pokušaj dokazivanja superiornosti teorije nad praktičnim, životno relevantnim motivima razmatranja zbilje. Prihvatiti ovaj interpretacioni kontekst značilo bi, zapravo, prihvatiti upravo tendencije suprotne onim sa kojim se polazi u ova razmatranja. Tada se *rat* pojavljuje ili kao prirodna nužnost ili kao povijesni usud, ili barem neminovna konzekvenca povijesti. Dosadašnja tematiziranja *rata* su veoma često, pogotovo kod nas, bila opterećena ovim.

Razumijevanje *rata* u kontekstu razmatranja kulture, u izvijesnom smislu predstavlja kritičku orijentaciju spram ovih pravaca u interpretaciji, koji su, što povijest filozofije pokazuje, neminovno mogući. Istovremeno, u otvorenosti za negativna značenja, oni najavljuju i one interpretativne mogućnosti koje ih, u određenom vremenu, ukoliko se već najavljuje povijesno-filozofijski kontekst, dovode u pitanje.

Rat u značenju kulturnog fenomena drži otvorenim viđenje, prije svega, njegovih glavnih razloga, u jednoj perspektivi koja uklanja sve metafizičke pretpostavke koje se mogu pojaviti u *pričinu*. Ovdje se radi o stvarnim razlozima sukoba, u kojima se, na koncu konca, skrivaju i interesi

iz kojih oni potiču. U tom smislu kritika metafizike sa aspekta *rata* nije ni mogućna, jer on, u svojim osnovnim polazištima, nije ni zasnovan na metafizici, nego na stvaranju njenog privida, što "kritičari uma" i internacionalisti ne mogu razlikovati, u krajnjem ne shvatajući što je to metafizika. Artikulacija tih interesa odvija se u kulturnim formama koje ih, na određeni način, podržavaju i čine, u krajnjem, stvarno mogućnim. Stoga se čini da *rat* ne samo da prikriveno sadrži odrednice kulture koja ga podržava, nego i predstavlja u izvijesnom smislu njenog reprezentanta[2].

Važnost *rata* kao kulturnog fenomena ne nalazi se u krajnosti u kojoj stoji, dakle ne nosi sa sobom neki ekskluzivitet koji je podcrtan tragičnošću životnih odnosa, nego proističe iz toga što je on, na izvijestan način, mjesto loma u kojem se, na najgrublji način, artikuliraju životni interesi. U tom smislu ni njegov značaj nikako nije lokalnog karaktera, nije geografski ograničen, nego ima osobenosti moderne kulture koje se u konačnom izražavaju u globalizaciji. Važno je napomenuti da se pravac razumijevanja ovih interesa otvara na tragu *Marxovog* mišljenja, i to u onom kontekstu u kojem, primjerice, *Adorno* nije marksist.

Drugim riječima, upravo je *Marx* bio mjesto na kojem je filozofija morala odustati od svake vrste specificiranja i svrstavanja u pravac mišljenja, što se u političkom nerazumijevanju pokazalo ne samo teorijski promašenim, nego i opasnim. Ovdje je postalo jasnim da ozbiljenje filozofije znači i potpuni debakl mišljenja, sistematizaciju životnih formi i krajnji uklon ka nečemu što predstavlja "organizaciju života" i institucionalizaciju svih životnih odnosa.

Na taj način je i mišljenje revolucije dobilo jedno drugo značenje, njena ideja je postala samo ideja o tehnici dolaska na vlast i gospodarenja društvenim tokovima. Pitanje sukoba, time se, na drugi način, otkrilo kao izraz nekog životnog nastojanja, neke kulture ili polu-kulture u kojoj se uobličavaju određene tendencije u razumijevanju životnih odnosa. Smisao svijeta života, koji je ovdje postao obavezujući, ne otkriva ništa drugo do kulturni smisao kroz koji treba artikulirati sve životno važne intencije. Monolitnost smisla koji se pritom uspostavlja, govori o dalekoj interesnoj sferi koja nije zaboravljena, koja se nije uklonila i na kojoj se, u krajnjem, još uvijek insistira.

---

[2] Ovdje pritom ne treba isključivati ni one koji se pojavljuju kao svojevrsna ratna opozicija, odnosno grupacija koja u oponiranju nalazi svoj smisao u ratu.

Ona se, drugačije kazano, sažima u suženost interesa, kroz koje progovara o svojim stvarnim nastojanjima i konačnim ciljevima, koji nisu transparentni i nikada nisu jednostavno izloženi. *Rat* kao konačni stupanj sukoba na izvjestan način ogoljuje ove interese, i pokazuje da se njihov stvarni smisao nalazi izvan transparencije svakodnevnog viđenja i svake forme u kojoj se odnosi predstavljaju u tradiciji neke "svijetle slobode mišljenja", čineći ovo pukim frazama.

Rat je predstava koja pokazuje da moderna kultura, u svim njenim formama, nije u stanju izbjeći konflikte koje, u krajnjoj instanci, sam producira i u sebi nosi. To je predstava koja se dešava iz samog života, u njoj se život, određen kulturnim vrijednostima, igra sa samim sobom i iskazuje svoje suštinsko beznađe. Drugim riječima, govoriti o ratu kao kulturnom fenomenu ne znači samo govoriti o oružanom sukobu i ideološkim pretpostavkama, to znači prije svega govoriti o životnim nastojanjima koja sa sobom nose tendenciju koja stremi potiranju života. U konačnom, ovdje se radi o ostvarenju i doslovljavanju nihilističkih tendencija moderne kulture, u kojim život, u sukobu sa *Drugim*, sam sebe potire i nastoji dezavuirati.

Ovdje se radi o predstavi koja se odvija na televiziji, u informativnim emisijama koje su zasnovane na sukobu, političkim emisijama u kojim političari vode rasprave ne radi rješavanja problema, nego radi produbljivanja sukoba, o estradno-znanstvenim pristupima koji za cilj imaju jedino promoviranje nekoga nauštrb svega *drugoga*, o diskursu koji ne vodi riječ o stvari, nego o osobi i osobnim interesima. *Rat* je predstava života u kojoj se knjige pišu da bi bilo pokazano kako život ima smisla jedino ukoliko je fatalan po život Drugog, ali i da se knjige pišu zato da bi se postigle promocije u kojima *image* ukida mišljenje. *Rat* je način života u kojem se sve radi i čini ne radi svog dobra, nego radi zla koje treba počiniti Drugom, nerijetko predstavljajući to činjenje činjenjem u korist *drugog*. U konačnom, rat se ne odvija samo na nekom poprištu vojnog sukoba, on mnogo prije počinje u načinu shvatanja svijeta i mnogo kasnije, nakon što topovi utihnu, završava, ukoliko uopće završava, u prihvatanju polivalencije pojavnog svijeta, u konačnom u građenju, ili pokušaju građenja, jedne nove kulture.

Zato govoriti o *ratu* uvijek znači govoriti o jednoj kulturi iz prizme njene konfliktnosti ili samoprevladavanja ove konfliktnosti. *Rat* je životni kontekst na kojem protivnosti u mišljenju i shvatanju vrijednosti dobijaju realitet u krvi, instanca na kojoj se nihilizam jedne kulture realno potvrđuje u

destrukciji životnih impulsa. Ne treba stoga čuditi što su najveće i bespoštedne žrtve rata djeca i žene, kao najnezaštićeniji i životu najprivrženiji, oni su primarni cilj uništenja. Kako se strašno cinično ostvaruje ova nihilistička tendencija, pokazuje silovanje kao metoda vođenja *rata*. Ovdje, naime, nije dovoljno žrtvu ubiti, oduzeti joj život, naprotiv, ona biva puštena da živi, nastojeći da se u tom životu ostavi bez – života. Oduzeti smisao životu i cijeli jedan svijet svesti na gomilu mesa – to je cilj silovanja kao metode rata. Rat je kulturni fenomen ne zato što je vođen sredstvima koja pripadaju kulturi i na neki način je i sačinjavaju, nego zato jer njegovi poticaji dolaze sa istog mjesta sa kojeg nastaje sve što čini modernu kulturu. Stoga je *rat* uvijek usmjeren prije svega nasuprot životu, on je uvijek postavljen kao njegova najokrutnija negacija.

U onom smislu u kojem je dobio normalnost u slici moderne kulture, on se i predstavlja kao neko svakodnevno zbivanje. On postaje normalan jer se u raznim oblicima dešava u svakodnevnom životu, stoga i njegov direktan prenos, direktno izvještavanje sa ratišta i žive slike borbi, uopće nisu izraz tehničkog dostignuća ili potrebe da se tek proslijedi informacija o dešavanjima. Ovi su izvještaji prije svega izraz potrebe da se sudjeluje u *ratu*, da se bude prisutan tamo gdje se zadovoljava potreba za dokidanjem života i gdje sukob, koji postaje dinamika života, dobija najintenzivniji oblik.

Sudjelovati u *ratu*, 'imati svoj rat' postaje odrednicom stvarnog života, potvrdom i dokazom da se sudjeluje u onome što život čini istinski vrijednim. 'Nedostatak konflikta', 'nedostatak neprijatelja' uzima se u značenju nedovoljnog značaja u realitetima zbilje. Imati životni smisao i cilj u djelatnim značenjima, znači taj smisao i taj cilj objektivizirati u neprijateljima koje je potrebno pobjediti da bi se postiglo ono što se želi. Danas je to jedna od glavnih karakteristika onoga što možemo nazvati javnim mijenjem u Bosni i Hercegovini. Dovoljno je samo baciti pogled na tzv. 'nezavisnu inteligenciju' pa da stvari budu posve jasne.

Zato nije čudno da se na općem planu kao odrednica rata, kao identifikacija strana u ratu, pojavljuje kultura. 'Sukob civilizacija', kao objašnjenje globalne situacije koja je određena ratom kao osnovnom karakteristikom odnosa u političkom svijetu, proističe iz razumijevanja u kojem se načini života, različni odnosi prema svijetu u svim njegovim značajkama, karakteriziraju kao razlog sukoba. Teza o sukobu civilizacija u stvari predstavlja izraz razumijevanja modernog načina života kao *rata*, odnosno njegovih formi kao okvira koji predstavljaju osnovni smisao sukoba.

Stvarni razlog sukoba nalazi se u razumijevanju stranog (*Waldenfels*) kao suprotstavljenog i za vlastiti identitet prijetećeg. Problem konfliktnog karaktera modernog svijeta u tom smislu se nazire kao problem razumijevanja stranog u pripadnosti sopstvu, razumijevanja stranog u značenju graničnog određenja sopstva. Zato pitanje razumijevanja modernog određenja i značenja kulture nije u problemu razumijevanja kulture u multikulturalnom značenju, niti se multikulturalitet može postići bez nivelacije, a time i dokidanja osobenosti. Moderna kultura se u svojim ishodišnim značenjima teško može zasnivati na bilo kojem obliku unificiranja, jer se na taj način njen konfliktni karakter, koji se nalazi u duboko skrivenoj sferi interesa i moći, samo pomaže u održanju, ona treba biti shvaćena u interkulturalnom značenju međusobnog priznavanja i suodređenja bez mogućnosti obuhvatanja u jedan totalitet.

Način vođenja rata stoga jeste slika odnošenja spram svijeta, u njemu se iskazuje smisao uspostavljen u svakodnevnom životu, a ovdje doveden do forme odnosa u kojoj je skoro sve dozvoljeno i skoro sve moguće. Pretpostavka za to nalazi se u kulturnoj svakodnevnici u kojoj je sve legitimno i sve dozvoljeno, zato su se imitacije pjesnika i pojavljivale kao orginalni i svirepi egzekutori i naredbodavci. Stoga se ne treba zavaravati da je *rat*, čak i kao odrednica svakodnevnosti, nadiđen i prevladan. On se samo odvija u nekim drugim oblicima i na neke druge načine koji se na prvi pogled ne identificiraju i ne dovode u vezu sa njim.

Za primjer možemo uzeti bilo koji projekat koji je nekada imao veliku važnost, a danas nema nikakvo značenje. Sintagme poput "bosanske paradigme", koje nikada nisu određene i koje nikada niko nije ni pokušao odrediti, u svojoj praznini nisu ostale bez značenja. Drugim riječima, one znače sve je dopušteno i svako ko ima poziciju moći može raditi što želi. I pritom ne treba gubiti iz vida da koliko god surovo zvučala ova konstatacija, u kojoj se samo uzima za primjer jedan 'kulturni projekat', sva njena surovost nije usporediva sa surovošću zbilje. Nepostojanje javnog mnijenja ne samo da dopušta pojavljivanje projekata, knjiga i raznih vrsta promocija i prezentacija koje istovremeno nemaju nikakvo i imaju svakakvo značenje, nego dopušta i legalizaciju sukoba i ratnog konflikta kao legitimnog oblika vođenja rasprave i rješavanja problema. U tom smislu *rat je krajnja instanca stanja kulture u kojem je sve dopušteno.* Kada govorimo u kontekstu agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Presude Međunarodnog suda u Hagu,

jasno je da ova presuda nije istovremeno i osuda kulture zločina sa kojom smo bili suočeni. Ona nije poput Nuernberškog procesa jasno stavila do znanje da se budućnost modernog svijeta ne nalazi u "oranju drumova", nego se postavlja neutralno. Krajnja instanca neutralnosti, jeste etička neutralnost, koja se zasniva na normativnost legislative. Ja ne znam na koji je način vođen postupak u Haagu, niti šta je sve u njemu od pravnih sredstava upotrijebljeno, ali smatram da je nedopustivo da ratni zločinci imaju pravo na "odbranu sa slobode" ili pomilovanja koja njihovu kaznu relativiziraju do cinizma.

Ovdje se ne radi, i smatram da je to Haaški tribunal i Međunarodni sud pravde trebao imati u vidu, samo o pravnim postupcima, nego i o kulturološkoj zbilji koja se u jednom dijelu Evrope danas živi. Fakti te zbilje jesu iskazi običnih građana Srbije da čekaju povratak jednog od najgorih zločinaca iz Haaga. To je fakat koji odražava jednu situaciju u kojoj zločin, kao fenomen kulture, još uvijek živi i čeka svoje vrijeme u kojem će se opet pokazati ili pokušati nametnuti glavnom odrednicom realiteta jedne zbilje.

Zato smatram da Presudu Međunarodnog suda pravde u Haagu treba posmatrati kroz konzekvence koje ona proizvodi, odnosno kroz njen doprinos u određenju spram nedopustivosti činjenja nekih ne-djela. Naravno, Presuda nije jedini faktor koji utiče na sve što se iskazuje datim konzekvencama, ali jeste vrlo dobar i precizan pokazatelj stanja stvari, koje nije vezano samo za Bosnu i Hercegovinu, nego i za evropsku zajednicu u cjelini. Na nama je zadatak da iščitamo i odredimo se spram tog fenomena. Tu zadaću treba shvatiti kao trajnu obavezu razumijevanja modernog svijeta i određenja vlastitog identiteta u njemu.

REZIME

Kultura kao opći proizvod ljudske djelatnosti i duha, ne može se posmatrati odvojeno od negativnog djelovanja čovjeka koje se iskazuje kao negativno i prema njegovoj egzistenciji.

Izlaganje predstavlja kulturu u značenju recesije ljudskog duha i samodestruktivnosti koje proističu iz negativiteta ljudskog mišljenja i djelovanja. U tom smislu kultura se razmatra u svojoj specifičnosti podržavanja i jačanja destruktivnosti koja se iskazuje u svojoj krajnjoj instanci kroz činjenje zločina.

Na tom pravcu potrebno je preispitati uticaj kulture konflikta na zvanične međunarodno priznate institucije, kao što je Međunarodni sud pravde u Hagu, gdje je neophodno insistirati da ovakve institucije ne podliježu destrukciji koja proističe iz izvraćenosti kulture, a koja upravo zahvaljujući svojoj kulturnoj pozadini u argumentaciji možda može biti ponekad i prihvatljiva.

Izlaganje upozorava na referencijalne vrijednosti duha koje ne dopuštaju ovakvu relativizaciju i zahtijevaju jasno sagledavanje stvari s obzirom na civilizacijske vrijednosti.

SUMMARY

Culture as a general product of human activity and spirit cannot be viewed separately from negative human activity, which is negatively expressed even toward human existence itself.

The paper presents culture in the meaning of the recession of human spirit and self-destructiveness arising from negativity of human reasoning and human action.

Having this in mind, culture is being considered in its specificity of supporting and strengthening of destructiveness, which is expressed in its final instance in committing of crimes.

In this aim, it is necessary to reconsider the effect of culture of conflict on official internationally recognized institutions, such as the International Court of Justice in The Hague. Here it is indispensable to insist that these institutions are not subject to the destruction originating from distortion of culture, and which in arguments, just owing to its cultural background, can be perhaps sometimes acceptable.

The paper further warns to referential values of the spirit not allowing such relativization and requiring clear comprehension of matters with respect to the civilization values.

Doc. dr. Selmo Cikotić, Ministar odbrane Bosne i Hercegovine

PREVENCIJA GENOCIDA I SIGURNOSNI INTERESI BOSNE I HERCEGOVINE

Uvodne naznake

Stabilan mir i sigurnost Bosne i Hercegovine, kao i bilo koje druge države u regionu u kome je ona situirana, umnogome traži isključivanje mogućeg ponavljanja genocida, što pored ostalih činilaca prevencije, podrazumijeva jasnu spoznaju da bilo koji novi akt genocida neće ostati nekažnjen i da će idejni tvorci, planeri, organizatori i izvršioci genocida biti primjereno kažnjeni.

U tom pogledu je relevantan način na koji je međunarodno humanitarno pravo definiralo sankcije za počinioce genocida, koje svojim postojanjem i mogućom primjenom mogu igrati značajnu ulogu u prevenciji novih slučajeva genocida na ovom prostoru.

Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida kaže da je *namjeru potpunog ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine*, moguće spriječiti ukoliko se onemogući:

a) *ubojstvo članova skupine*;
b) *nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede članovima skupine*;
c) *namjerno podvrgavanje skupine takvim uvjetima života koji bi trebali dovesti do njezina potpunog ili djelimičnog uništenja*;
d) *nametanje takvih mjera kojima se želi spriječiti rađanje u okviru skupine*; te
e) *prisilno premještanje djece iz skupine u drugu*.[1]

[1] KONVENCIJA O SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA u B. Macić, ZLOČINI PROTIV MIRA, od 11. decembra 1946, str. 443 - 446.

Ista Konvencija kaže da će se pored *genocida* kažnjavati i

- *zavjera da se izvrši genocid,*
- *neposredno i javno poticanje na izvršenje genocida,*
- *pokušaj izvršenja genocida, kao i*
- *saučesništvo u genocidu*.[2]

Analiza pojma genocida i njegove suštine zahtijeva poznavanje strukture, odnosno faza izvršenja zločina genocida.

Izučavajući genocid u Srebrenici, Dr. Gregory H. Stanton, (predsjednik "Genocide Watch-a" iz Sjedinjenih Američkih Država) je konzistentnom analizom događaja pokazao da se i genocid u Srebrenici, kao što je to inače slučaj, nije pojavio kao vulkanska erupcija već je prošao kroz uobičajenu genezu, manifestirajući sve razvojne faze:

- *prvu fazu* činila je **klasifikacija** (bosanski Srbi – bosanski Muslimani),
- *drugu fazu* je činila **deidentifikacija** (oduzimanje svih identifikacijskih dokumenata),
- *treći fazu* je predstavljala **dehumanizacija** (dovođenje na nivo životinja, oduzimanjem imovine, dragocjenosti, …),
- *četvrtu fazu* činila je **organizacija** (obučavanje zločinaca za ubijanje),
- *petu fazu* činilo je **prečišćavanje** (mi protiv njih) u kojoj stradaju umjereni predstavnici genocidne grupe,
- *šestu fazu* je predstavljala **priprema** (formiranje kampova),
- *sedmu fazu* činila je **egzekucija – de facto genocid**. Izvršioci genocida su pripremljeni na način da su uvjereni da oni vrše prečišćavanje društvene zajednice,
- **Osporavanje genocida** i optuživanje žrtve predstavljaju *osmu fazu* genocida.[3]

---

[2] KONVENCIJA O SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA u B. Macić, ZLOČINI PROTIV MIRA, od 11. decembra 1946, str. 443 - 446.

[3] Iz izlaganja dr. Stantona na Međunarodnoj naučnoj konferenciji GENOCID NAD BOŠNJACIMA SIGURNE ZONE SREBRENICA JULA 1995. GODINE – POUKE BUDUĆIM GENERACIJAMA, Sarajevo, 12. do 14. jul 2005. godine u Sarajevu.

Teško da bi se moglo karakterizirati kao faza u izvršenju genocida, ali je moguće reći da **osporavanje da ubijanje odgovara pravnoj definiciji genocida** predstavlja *đavolju fazu* u izvršenju genocida.

Ovakvom razumijevanju suštine genocida je moguće dodati i razmišljanje poznatog antinacističkog borca ***Simona Vizentala*** *(Simon Wiesenthal)* u okviru kojeg tvrdi **da je navikavanje žrtve da prihvati rezultate genocida također genocid**.[4]

Politički sigurnosni kontekst presude Međunarodnog suda pravde od 26. februara 2007.

Presuda Međunarodnog suda pravde po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije (kasnije Srbije i Crne Gore)[5] ima ogroman značaj, s jedne strane što globalno predstavlja prvu presudu takvog suda za genocid izrečenu nakon završetka Drugog svjetskog rata i s druge strane zbog toga što je svojom suštinom dala značajan doprinos za utvrđivanje karaktera rata u Bosni i Hercegovini između '92 i '95. godine, te implicitno naznačila odgovorne aktere ne samo genocida u Srebrenici u julu 1995. godine, već i za većinu ostalih zločina počinjenih na prostoru čitave Bosne i Hercegovine, od aprila 1992. do oktobra 1995. godine.[6]

Ova Presuda se uglavnom fokusirala na odgovornost za genocid na prostoru Srebrenice u julu 1995. godine, iako suštinu politike koja je planirala i realizirala agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu možda i bolje ilustrira serija stravičnih zločina, počinjenih tokom prvih sedmica rata na prostoru Bosanske krajine i u dolinama rijeka Save i Drine, koji su za

---

[4] Mustafa Imamović, HISTORIJA DRŽAVE I PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE, "Magistrat", Sarajevo 2003, str. 395.

[5] Objavljena na više jezika. Na bosanskom jeziku objavio je Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2008.

[6] Već je kratak period vremena koji je protekao nakon izricanja ove Presude dao mnoštvo naznaka da ključna dokumenta kojima se mogla dokazati odgovornost Savezne Republike Jugoslavije za agresiju na Bosnu i Hercegovinu, masovne zločine tokom njenog trajanja, te posebno za genocid u Srebrenici u julu 1995.godine, iz različitih razloga nisu bila dostupna Sudu prilikom razmatranja Tužbe Bosne i Hercegovine i donošenja Presude.

rezultat imali nekoliko desetina hiljada ubijenih nesrba (u ogromnoj većini Muslimana – Bošnjaka – po pravilu najprominentnijih, najuticajnih i najobrazovanijih u sredinama iz kojih su poticali), te desetine hiljada muškaraca koji su završili u koncentracionim logorima, hiljade silovanih djevojčica i žena i na stotine hiljada civila protjeranih iz svojih domova sa ovih prostora.

Bitno je, međutim, zapaziti da se suština počinjenih zločina najjednostavnije može sagledati kroz prizmu izvršenja genocida, kao najsloženijeg i najozbiljnijeg oblika zločina, iza kojeg neminovno mora stajati državna politika, organizacija i aparatura, te čiji motivi leže u namjeri da se izvršenim zločinom postignu određeni politički ciljevi. Budući da genocid kao zločin uvijek ima političku pozadinu, on je, neminovno, proizvod političkog sistema a ne pojedinca.

Samo državne vlasti imaju pretpostavku da instrumentaliziraju mržnju (po pravilu na određenoj ideološkoj platformi), pretvore je u kampanju i organizirano djelovanje u okviru kojeg državne strukture donose ključne odluke.

Upravo je iz tih razloga Tužba BiH protiv SRJ razmatrana od strane *Međunarodnog suda pravde* (International Court of Justice – ICJ) koji se bavi utvrđivanjem *državne odgovornosti* a ne od strane *Tribunala za zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije* (International Crime Tribunal for Former Yugoslavia – ICTY) koji razmatra *pojedinačne odgovornosti* za počinjene zločine.

Ovu činjenicu valja posebno imati u vidu jer se genocidom, za razliku od samog rata, želi uništiti prošlost, sadašnjost i budućnost određene etničke grupe, te je u tom smislu pažnju potrebno posvetiti u borbi protiv **memoricida** – *ubijanja sjećanja* – kao posebnog aspekta genocida.

Javna rasprava i govor o genocidu kao zločinu je višestruko koristan, posebno za žrtve genocida – to je način ozdravljenja i prolaska kroz traumu. Ćutanje je opasno jer po pravilu vodi u novi zločin.

Društva u čije ime je počinjen genocid su najtraumatiziranija društva, i to ne samo u jednoj generaciji. Trauma zločina se prenosi na djecu počinioca a i na djecu žrtava.[7]

[7] Dr. Janja Beč-Neumann (Inter-Univerzitetski Centar Dubrovnik), izlaganje na Međunarodnoj naučnoj konferenciji "GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI – POSLJEDICE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE", Potočari (Srebrenica), 10 i 11. jul 2009. godine. Objavljeno u ovoj knjizi pod naslovom PORICANJE GENOCIDA KAO POSLJEDNJA FAZA GENOCIDA IZ PERSPEKTIVE POSMATRAČA.

U tom smislu je posebno značajno zapaziti, što posebno naglašava Janja Beč, da Srbija ne samo da još uvijek živi posljednju fazu genocida – **osporavanje genocida** – već je u posljednje dvije decenije prošla kroz **govor mržnje** a nakon toga i **govor ravnodušnosti**, odnosno **govor ćutanja mržnje**, što je sa stanovišta sigurnosti i mogućeg ponavljanja zločina vrlo opasno.

Ovakav javni odnos prema genocidu u Srbiji je državna strategija. Hrabri činjenica da je sve više pojedinaca i nevladinih organizacija koje traže da vlasti Srbije priznaju i prihvate istinu o genocidu u Srebrenici i svoj dio odgovornosti. Jačanje takvog trenda u Srbiji uz adekvatnu podršku i pomoć evropskih institucija može dovesti do pozitivne promjene, jer je održavanje ovakvog odnosa srbijanskih vlasti spram genocida u Srebrenici sigurnosno opasno po samu Srbiju ali i po njene susjede. Ova vrsta dominacije srbijanskih vlasti nad sopstvenom javnošću *nije odraz snage* već *slabosti i nedostatka snage i hrabrosti da se suoči sa istinom i vlastitom pozicijom i vlastitom prošlošću*.

Srbija i njeni susjedi će se u budućem vremenu suočavati sa izazovima koji se budu pojavljivali, ali će i odnos prema prošlosti često imati značaja u odnosu na načine suočavanja sa budućim izazovima. Nemoguće je previdjeti činjenicu da se rukovodstvo Srbije, predvođeno Slobodanom Miloševićem, na početku posljednje decenije dvadesetog stoljeća ponašalo kao zaštitnik srpskih interesa na čitavom prostoru ondašnje Jugoslavije. Zaštita tako zamišljenih srpskih intersa je često zahtijevala promjenu državnih granica i demografske strukture pojednih prostora što je, implicitno, neminovno vodilo u zločine i genocid prema narodima koji su stajali na putu ostvarenja takvih interesa.

Florence Hartmann je konstatirala da su: "Predstavnici srbijanskog političkog vođstva, kao i srpske političke elite u BiH, u više navrata, tokom '91. i početkom '92. godine, nagovještavali planove podjele BiH, kao i ideju o ograničenom uništavanju Bošnjaka na pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine".[8]

---

[8] Florence Hartmann (Pariz), izlaganje na Međunarodnoj naučnoj konferenciji "GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI – POSLJEDICE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE", Potočari (Srebrenica), 10 i 11. jul 2009. godine. U ovom Zborniku radova te Konferencije.

Dr. David Pettigrew vidi genocid u Srebrenici u julu 1995. godine, kao namjeru Srba da Srebrenicu pretvore u prostor na kome nema mjesta za Muslimane, dodajući da su time kreirali situaciju u kojoj su "Srbi bili iznad a Muslimani izvan zakona".[9]

Zločin u Srebrenici, u julu 1995. godine, i mnogi drugi zločini na prostoru Bosne i Hercegovine, od '92. do '95. nisu rezultat samo vladujuće srbijanske političke garniture tog vremena, već ideologije koja ima višestoljetni kontinuitet u okviru rukovodstva Srbije. Preživljavanje takve ideologije i svijesti Srba o sebi samima neminovno će narušavati sigurnosne balanse, voditi u nove konflikte i moguće nove zločine.

Evropska unija ima izravnu obavezu i interes (ukoliko ga prepozna) da učestvuje u procesu otklanjanja posljedica genocida u Srebrenici jer se on dogodio nakon što je EU bila formirana i to u državi, odnosno regionu koji predstavlja mikrokozm onoga što Evropa želi ostvariti svojim motom *ujedinjeni u različitostima*.[10]

Presuda Međunarodnog suda pravde i sigurnost Bosne i Hercegovine

Većina prethodnih stradanja bosanskohercegovačkih naroda je bila rezultat ratova većih razmjera, u kojima su u raznim historijskim periodima učestvovale velike vojne sile, izvan prostora Bosne i Hercegovine i neposrednog regiona, u okviru kojih se događao i sukob između pojedinih naroda Bosne i Hercegovine.

Posljednji rat u Bosni i Hercegovini od '92. do '95. se odvijao na nivou sukoba neposrednih susjednih država (Savezne Republike Jugoslavije

---

[9] Dr. David Pettigrew (State University of Southern Carolina), izlaganje na Međunarodnoj naučnoj konferenciji "GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI – POSLJEDICE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE", Potočari (Srebrenica), 10 i 11. jul 2009. godine. U ovom Zborniku vidi radove Konferencije.

[10] Hrabri činjenica da je Europski parlament, 15. januara 2009. godine, usvojio Rezoluciju broj: RSP/2009/2502, kojom se 11. juli proglašava **Danom sjećanja na genocid u Srebrenici,** ali ona sama po sebi nije dovoljna, jer osim snažne moralne poruke nema praktično obavezujućeg efekta, jer oni na koje je trebala imati najsnažniji efekat, za sada, pokazuju potpuno ignorantski odnos. Evropska unija konkretnim i obavezujućim mjerama treba pokazati odgovoran odnos prema počiniocima i žrtvama genocida u Srebrenici.

i Republike Hrvatske naspram Republike Bosne i Hercegovine) u okviru čega je došlo i do sukoba naroda koji žive unutar Bosne i Hercegovine.

U ovim stradanjima tokom posljednja dva stoljeća, genocid nad Bošnjacima, pored ustaškog genocida nad Srbima u Drugom svjetskom ratu, ima najveće razmjere,[11] pri čemu je u nizu od **dosadašnjih desetak valova stradanja Bošnjaka, svaki naredni bio masovniji, pogubniji i razorniji od prethodnog**.

Stabilan mir Bosne i Hercegovine će neminovno zahtijevati zaustavljanje ove spirale zla i pokušaja bilo koje od država ili naroda u regionu da genocidom rješava neko od otvorenih političkih pitanja, odnosno da genocidom ostvaruje neki od svojih političkih ciljeva.

U ovakvom pristupu prema mogućem ponavljanju genocida valja prepoznavati interes svakog od naroda u regionu jer je nemoguće predvidjeti koji narod, i pod kakvim okolnostima, bi mogao biti najugroženiji mogućim ponavljanjem zločina, a posebno genocida kao njegove najopasnije manifestacije.

Slovenački predstavnik u Evropskom parlamentu, Jelko Kacin, iz tih razloga sugerira da se: "Iskustvo Srebrenice mora ugraditi u obrazovanje mladih ljudi Zapadnog Balkana", dodajući da: "Pozivanje drugih ne predstavlja hrabrost, već se liderstvo i hrabrost ogledaju u pozivu vlastitom narodu da napravi korak pomirenja prema drugim narodima u regionu".[12]

Presuda Međunarodnog suda pravde po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije, u smislu izravnog uticaja na sistem i stanje sigurnosti u Bosni i Hercegovini imala je i ima ograničen značaj na dnevna pitanja sigurnosti.

Na samoj ravni učesnika u sporu nemoguće je, međutim, posljedice ove presude odvojiti od njenog uticaja na državu Srbiju, koja je bila tužena strana u sporu, kao i na svjetsku organizaciju Ujedinjenih nacija, čije su

---

[11] Dragoljub Kočović, ŽRTVE DRUGOG SVJETSKOG RATA U JUGOSLAVIJI, Svjetlost, Sarajevo 1990, str. 171 do 172. Vladimir Žerjavić, GUBICI STANOVNIŠTVA JUGOSLAVIJE U DRUGOM SVJETSKOM RATU, Jugoslovensko viktimološko društvo, Zagreb.

[12] Jelko Katzin, izlaganje na Međunarodnoj naučnoj konferenciji GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI – POSLJEDICE PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE, Potočari (Srebrenica), 10 i 11. jul 2009. godine. U Zborniku radova te Konferencije od str. 39 do str. 41.

komandne strukture i vojne mirovne snage na prostoru bivše Jugoslavije svojim ponašanjem i djelovanjem, odnosno nedjelovanjem, stvorile pretpostavke za izvršenje ovog stravičnog zločina, kao i na sami Sud koji je donio ovu presudu.

Ova presuda predstavlja značajan domet pravde i međunarodnog prava, iako je izostavila da osudi Srbiju za počinjeni genocid u Srebrenici. Moguće je ovu presudu promatrati i u kontekstu realnosti da se kojim slučajem i desilo da Međunarodni sud pravde i učini Srbiju odgovornu za genocid, onda bi, implicitno, morao osuditi i Organizaciju Ujedinjenih nacija za nesprečavanje genocida, što u sadašnjem odnosu snaga na međunaronoj pozornici nije bilo realno očekivati.

Dugoročno, ova presuda će, sasvim sigurno, svojim posljedicama i porukama ostvarivati uticaj na obje strane u sporu, jer po svojoj prirodi ovaj proces se još uvijek **ne može smatrati završenim**.[13]

Pritom, osnovu za pokretanje revizije Tužbe protiv Srbije treba tražiti u pronalaženju novih odlučujućih dokaza, uz uvažavanje, s jedne strane, ekspertskog stava psihologa da ideje i odluke o izvršenju genocida uvijek dolaze odozgo, da su po pravilu dobro kamuflirane a da, s druge strane, sud respektira samo čvrste i uvjerljive dokaze.

Napori na prikupljanju dodatnih dokaza u pravcu revizije ovog spora i njegovog ishoda se ne treba promatrati samo kao obaveza prema žrtvama ovog monstruoznog zločina već, prije svega, kao obaveza prema miru i stabilnosti ovog trusnog dijela svijeta, u okviru kojeg začarani krug zločina i stradanja mora biti zaustavljen.

U samoj državi Srbiji sve je više Srba koji kategorično i glasno osuđuju genocid u Srebrenici i pokušavaju se distancirati od njega kako bi,

---

[13] U paragrafu 422. Presude Međunarodnog suda pravde po Tužbi Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije se, između ostalog, kaže da: "Nema sumnje da je prilično značajna pomoć političke, vojne i finansijske prirode, koju je SRJ počela pružati Republici Srpskoj i VRS mnogo prije tragičnih događaja u Srebrenici, nastavljena i tokom tih događaja". U narednoj tački Presude pored ostalog stoji: "Bez sumnje, odlučujuće je, u vezi s tim, istaći da nije uvjerljivo dokazano da su vlasti u Beogradu bile upoznate s odlukom da se fizički likvidira odraslo muško stanovništvo muslimanske zajednice Srebrenice onda kada je ta odluka donijeta". PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, 26. februar 2007, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo 2008, str. 209.

barem dijelom, korigirali reputaciju zločinca koja je, bez obzira na ovu presudu, i dalje primarno vezana za državu Srbiju i cjelokupan srpski narod.

Brine činjenica da *strukture Republike Srpske, koja je ovom presudom nedvosmisleno proglašena odgovornom za počinjeni genocid,*[14] i dalje nemaju snage priznati vlastitu odgovornost za počinjeni zločin. Uz vrlo rijetke izuzetke, većina predstavnika Republike Srpske nastoji osporiti postojanje Presude Međunarodnog suda pravde ili odgovornost za počinjeni genocid pripisati pojedincima, što je *nonsens* ukoliko se ima u vidu činjenica da je genocid kolektivni, a ne pojedinačni zločin.

Bez priznavanja istine o genocidu u Srebrenici od strane struktura i zvaničnika RS nema ni prave osnove za pomirenje i suživot u Bosni i Hercegovini, niti na prostoru Zapadnog Balkana.

U tom smislu bi više pažnje trebalo posvetiti primjeni međunarodnih standarda i normi kriminaliziranja i sankcioniranja negiranja genocida (kako od strane Ujedinjenih nacija tako i od strane Evropske unije) jer **nekažnjavanje zločina danas znači podršku zločinu sutra.** Tako bi za prevenciju mogućeg ponavljanja genocida na prostoru Zapadnog Balkana bilo daleko svrsishodnije da Ujedinjene nacije preduzmu sve potrebne napore i ne dozvole ponavljanje nekih od viđenih grešaka, nego da se, kako je to generalni sekretar UN-a ustvrdio, *uvijek osjećaju krivim i progonjenim zbog genocida u Srebrenici*.

No, implikacije Presude se mogu smatrati pozitivnim ukoliko počinioci i žrtve genocida, i mogućeg naknadnog sudskog spora, izvuku praktične pouke i ne dozvole ponavljanje sličnih grešaka u budućnosti.

Realno je i potrebno očekivati da Bošnjaci, na temelju ovog i više drugih sličnih iskustava, u promišljanju svoje sigurnosti i budućnosti ispolje više agilnosti i preduzimljivosti, te budu oprezniji u prihvatanju garancija različitih međunarodnih organizacija i (kvazi)predstavnika neke od strana sa kojom se mogu naći u sukobu.

U analizi iskustva Srebrenice se jasno prepoznaje odgovornost Ujedinjienih Nacija, njihovih struktura i vojnih mirovnih snaga zaduženih

---

[14] U tački 297 Presude se kaže: **"Sud zaključuje da su djela počinjena u Srebrenici, koja potpadaju pod član II(a) i (b) Konvencije, izvršena sa specifičnom namjerom da se djelimično uništi grupa muslimana Bosne i Hercegovine kao takva; i shodno tome, da ona predstavljaju djela genocida koji su izvršili pripadnici VRS u Srebrenici i njenoj okolini počevši od 13. jula 1995".**

za primjenu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN 819. od 16. aprila 1993.[15] o Sigurnoj zoni Srebrenica, Evropske Unije, na čijem prostoru se događao zločin, (po mnogim svojim karakteristikama i razmjerama, komparativan sa stravičnim iskustvom Holokausta), političkog i vojnog vođstva Savezne Repulike Jugoslavije i Republike Srpske.

Međutim, ono što je za Bošnjake posebno značajno, jeste potreba da na nivou vlastitog naroda, preispitaju mogućnosti koje nisu iskorištene da se tragedija stanovništva Srebrenice u julu '95. spriječi ili učini manjom.[16]

Ova preporuka je usmjerena na narod, koji je po svim neposrednim i dostupnim historijskim podacima najviše i najčešće bio predmet napada sa genocidnim karakterom. Bošnjaci, su upućeni na potrebu da promišljaju vlastitu budućnost, jer su sa stanovišta historijskih iskustava, ali i realnih sigurnosnih analiza i procjena, najugroženiji i najosjetljiviji na potencijalne nove prijetnje genocidom.

---

[15] Te dvije navedene (824. od 6. maja 1993. i 836. od 4. juna 1993. godine, koje se odnose na isti problem - status sigurnih zona. SREBRENICA 1995, Knjiga 3, str. 281. do 323.

[16] Objektivne okolnosti nedvosmisleno sugeriraju da je višegodišnja opsada Srebrenice uz stalne ofanzive i druge vrste pritiska, nedostatak hrane, lijekova i elementarnih potrepština, kao i odsustvo vodećeg vojnog kadra položaj stanovnika i branilaca Srebrenice činio izuzetno nepovoljnom pred početak ljetnje ofanzive srpskih vojnih i paravojnih, policijskih i parapolicijskih snaga na sigurnu zonu UN – a Srebrenica.

Potpuna pasivnost i izostanak adekvatne reakcije od strane međunarodnih mirovnih snaga, uz stalna stradanja, strah, umor, iscrpljenost, glad i neispavanost, kojima treba dodati i vrlo aktivnu propagandnu kampanju napadača o navodno postignutom političkom dogovoru o zamjeni teritorija općina Srebrenice i Vogošće, činili su stanovništvo Srebrenice vrlo sugestibilnim i pogodnim za prihvatanje ponude o prestanku bilo kakve vrste otpora i prihvatanju ponude da budu izmješteni na teritorije koje je kontrolisala Armija Republike Bosne i Hercegovine.

Naravno, sve ovo se događalo uz neposredno prisustvo vojnih mirovnih snaga UN što je stanovništvu Srebrenice, davalo izvjesna uvjeravanja i garancije da ponuđeni aranžman za svjedoka ima predstavnike UNPROFOR-a, da ne smije biti zloupotrebljen i da mu se može vjerovati.

Oni koji su izabrali da se uz borbu izvlače sa prostora Srebrenice ka prostorima koji su bili slobodni su višestruko stradali (od raznih vrsta mina, zasjeda, artiljerijske i pješadijske vatre, gladi i iznemoglosti) ali neuporedivo manje od onih koji su odlučili da prihvate ponudu napadača i budu "izmješteni na slobodne teritorije".

Bošnjaci, čiji pripadnici su predstavljali žrtve genociida u Srebrenici, imaju potrebu na iskustvima Srebrenice izgraditi mehanizme političkog, sigurnosnog, vojnog i drugih oblika djelovanja kojim se može smanjiti moguća prijetnja, odnosno izgraditi efikasnije mehanizme odbrane ukoliko ta prijetnja postane realna.[17]

Kako god se presuda Međunarodnog suda pravde o Srebrenici ne može smatrati završenom, tako se ni proces izučavanja iskustava iz Srebrenice ne može smatrati završenim dok i počinioci i žrtve genocida ne izgrade objektivan i potpun odnos prema njemu.

Ukoliko se ovakav pristup stavi u kontekst praktičnog djelovanja kojim bi se eliminiralo ili reduciralo moguće ponavljanje genocida na prostoru Bosne i Hercegovine i zapadnog Balkana, onda se nameće potreba jačanja institucija države Bosne i Hercegovine, civiliziranog rješavanja otvorenih i ozbiljnih pitanja koja mogu voditi u konflikte i sukobe, potreba izgradnje demokratije koja je najbolji društveni mehanizam prevencije genocida, jačanje pravne države i pravosudnih instrumenata prevencije i sankcioniranja zločina i td.

Pravilna interpretacija karaktera prošlog rata, i prestanak manipuliranja historijom, predstavljaju još jednu značajnu pretpostavku preveniranja genocida i ostvarivanja stabilnog i sigurnog ambijenta za život svih naroda i građana Bosne i Hercegovine i zapadnog Balkana.

Moguće je pobrojati čitavu listu činioca koji sugeriraju da je potrebno učiniti sve napore da se ne dogodi ponavljanje genocida na zapadnom Balkanu, a nije moguće naći ni jedan trezven razlog koji upućuje na genocid kao način rješavanja bilo kojeg otvorenog pitanja na ovom prostoru.

Međutim, moguće ponavljanje genocida na ovom prostoru i dalje nije isključeno.

---

[17] U tom smislu je potrebno dodatno istražiti moguće međunarodne i unutrašnje političke postupke, vojne i druge aktivnosti koje su se, eventualno, mogle preduzeti u pravcu zaustavljanja ili smanjenja obima zločina u Srebrenici.

Zaključni komentari

Mudrost naroda sa ovog prostora kaže: **Ko mačem siječe od mača i strada,** što iz vida ne treba gubiti bilo ko na ovim prostorima ko se odluči da posegne za mačem.

Ovakav zaključak nije privilegija samo ovog historijskog trenutka. Najprominentniji zaštitnik bošnjačkih nacionalnih interesa na prostoru Kraljevine Jugoslavije između dva svjetska rata, Mehmed Spaho, je tvrdio: "**Naša je budućnost, a prošlost je onih koji hoće da pomoću sile vladaju".**[18]

Uputno je da se u dugoročnom otklanjanju posljedica ovog zločina i ostvarivanju sigurnih i stabilnih odnosa između naroda zapadnog Balkana ne razmišlja u pravcu posezanja za osvetom.

Vjerska doktrina Islama sugerira da je **Tolerancija najveći stupanj moći, a želja za osvetom prvi znak nemoći.** Svakako, ne treba razmišljati u pravcu osvete, ali i dalje treba tragati za pravdom, istinom i novim dokazima u tom pravcu. Tek se na temeljima dostizanja istine mogu očekivati pomirenje, dugoročno stabilni i produktivni odnosi između naroda, te smanjenje distance između naroda, koja je stvorena počinjenim genocidom.

[18] Husnija Kamberović, MEHMED SPAHO – POLITIČKA BIOGRAFIJA, DES Sarajevo, 2009, str. 263 citat (iz recenzije Omera Ibrahimagića).

REZIME

Historijsko iskustvo Bosne i Hercegovine sugerira da na njenom prostoru ugroženosti od opasnosti stradanja i genocida nije izuzet niti jedan narod.

No, ono što je zajedničko, predhodni slučajevi genocida na ovom prostoru govore o postojanju ideologija i politika čija je realizacija zahtijevala uništenje jednog naroda sa ciljem stvaranja teritorijalnih, političkih i drugih prednosti za drugi narod.

Iako Srebrenica predstavlja jedini, do sada dokazani zločin genocida, njegovo osporavanje i nakon donesene presude predstavlja, u sigurnosnom smislu, veoma ozbiljan indikator mogućnosti njegovog ponavljanja i u budućnosti.

U tom smislu je od neprocjenjive važnosti praćenje postojanja genocidnih političkih programa koji mogu, u datom historijskom trenutku, osigurati snage i sredstva za njihovu realizaciju i time doprinijeti neprekidnoj spirali balkanskog sukoba.

Srebrenica ili genocid uopće, se može ponoviti na prostoru zapadnog Balkana sve dotle dok se potpuno ne demaskiraju uzroci i motivi genocida u Srebrenici. Suštinski, tek je nakon dijagnosticiranja stanja moguće propisati terapijske postupke i metode kojima se može spriječiti ponavljanje genocida.

Stoga, nimalo ohrabrujuće ne zvuče pojedini dijelovi Presude Međunarodnog suda pravde po Tužbi Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), prema kojima spor nije takve prirode da bi bilo primjereno davanje naloga za plaćanje naknade, niti za pružanje uvjerenja i garancija o neponavljanju.

SUMMARY

Historical experience of Bosnia and Herzegovina suggests that on its territory any nation is not exempt from the danger of destruction and genocide.

But, what is common to all of them, the preceding events of genocide on this area speak of the existence of ideologies and politics the realization of which required destruction of one people with the aim of creating territorial, political and other advantages for another.

Although Srebrenica represents the only, up to now proved crime of genocide, its denial even after the Judgment has been pronounced it represents in security sense very serious indicator of the possibility of repeating the same in the future, as well.

Therefore, it is of invaluable importance to have monitoring of existence of genocide political programmes which may, at a given moment of history, assure forces and means for their implementation and contribute, in this way, to the continuous spiral of the Balkans conflict.

Srebrenica or genocide in general, can be repeated on the area of the Western Balkans until the mask is removed from the causes and motives of the Srebrenica genocide. In its essence, only after establishing exact situation, it is possible to prescribe appropriate therapy procedures and methods through which, repetition of genocide can be prevented.

That is why individual parts of the Judgment of the International Court of Justice in Cse of Application of Bosnia and Herzegovina versus Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) do not sound encouraging at all. Namely, according to these parts, the dispute is not of such nature that issuing an order for payment of reparations or giving assurances and guarantees on genocide non-repetition would be appropriate.

Doc. dr. Izet Šabotić, Arhiv Tuzlanskog kantona

HISTORIOGRAFSKE KARAKTERISTIKE I POSEBNOSTI PRESUDE MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE U TUŽBI REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE PROTIV SR JUGOSLAVIJE (SRBIJE I CRNE GORE)

Uvodne napomene

Odredbama Konvencije Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, koja je usvojena 9. decembra 1948. godine, a stupila na snagu 12. januara 1951. godine, genocid je u članu II definisan kao "bilo koji od slijedećih akata počinjenih sa namjerom da uništi, u potpunosti ili djelimično, nacionalnu, rasnu ili religioznu grupu:

- ubijanje članova grupe;
- nanošenje tjelesnih ili mentalnih oštećenja članovima grupe;
- namjerno nametanje grupi životnih uslova sračunatih da ih dovedu do fizičkog uništenja u cjelini ili pojedinačno;
- nametanje mjera u cilju sprečavanja radnji unutar grupe;"

U članu III Konvencije navode se kao kažnjiva djela: a) genocid, b) planiranje izvršavanja genocida, c) direktno i javno podsticanje na činjenje genocida, d) pokušaj izvršenja genocida, e) saučesništvo u genocidu.[1]

Po usvajanju Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida dotadašnji "zločin bez imena" dobio je, osim imena i mogućnost kažnjavanja počinilaca. Međutim, u pravnoj praksi, nakon Drugog svjetskog rata, Konvencija nije iskorištena u adresiranju masovnih zločina koji su se mogli okvalificirati kao genocid iako je u praktičnom smislu bilo radnji i postupaka koje su po svim gore navedenim elementima upućivale na učinjeni genocid.

[1] Edina Bećirović, NA DRINI GENOCID, Sarajevo 2009, str. 23.

Razlog tome jeste i u nepotpunosti definisanja genocida, gdje su brojni elementi, a prije svega politički i ekonomski isključeni iz definicije, čime se brojni masovni zločini koji su se desili u proteklom vremenu nisu okvalificirani kao genocid. Iz tih razloga definicija genocida bila je predmetom kritika, rasprava i naučnih opservacija jednog broja naučnika različitih profila koji su smatrali da je definiciju genocida neophodno proširiti sa nacionalnih, etničkih, rasnih i na druge oblasti kao što su političke, ekonomske, kulturne i dr.

U pokušaju da se političke i druge grupe zaštite Konvencijom nije se došlo do konzistentnih rješenja zbog otvorenog protivljenja takvim prijedlozima od strane onih na čijim prostorima su se uglavnom dešavala djela genocida[2]. Na neopravdanost isključenja političkih grupa iz Konvencije ukazuju činjenice o stradanju ljudi u drugoj polovini 20. stoljeća, gdje je oko 120 miliona ljudi širom svijeta stradalo u genocidnim akcijama sopstvene države, a oko 35 miliona ljudi stradalo je u ratovima, građanskog ili međunarodnog karaktera[3].

Genocid je bio predmet rasprave političara i diplomata, pravnih stručnjaka, historičara i stručnjaka iz drugih oblasti društvenih nauka, kao i brojnih intelektualaca i šire javnosti. U prošlosti definicija "genocida" je proširivana, ali u nekim slučajevima i sužavana. Opšta definicija "genocida" odnosi se na čitav niz različitih zločina, od kojih se svaki sastoji od različitih i dosta složenih događaja i dešavanja u različitim zemljama i periodima.[4] U praksi u prošlosti sa pojmom "genocid" često se polemiziralo i politiziralo, te je ovaj pojam bio daleko od neutralnog i vrlo često je zavisio od subjektivnog pristupa i tretmana pojedinaca i kolektiva (država-naroda), obojen raznovrsnim pravnim, historijskim, političkim i drugim karakteristikama. Najčešće sami počinitelji genocida radili su na negiranju i zataškavanju istog, skrivajući validne činjenične potvrde učinjenog genocida, nedajući mogućnost prava na ostvarivanje pravde i dokazivanje historijske istine.

Historijske činjenice i dosadašnja praksa pokazuju da svaki učinjeni genocid ima svoju jasnu fizionomiju i koncepciju, od početka do kraja. Dosadašnja literatura koja tretira problematiku genocida, potvrđuje da je

---

[2] Ovdje se prije svega misli na SSSR i jedan broj drugih socijalističkih država.

[3] E. Bećirović, NA DRINI GENOCID, str. 35.

[4] E. Bećirević, NA DRINI GENOCID, str. 49.

agresivna, uglavnom, neobjektivistička nacionalisitička ideologija jedan od osnovnih preduvjeta da dođe do genocida. Ona je bitan, i presudan motivacioni faktor u određenoj društvenoj krizi koji podstiče na stvaranju genocidnog plana. U takvim okolnostima, po pravilu, upravljanje divergentnim društvenim procesima vrše najradikalnije snage spremne da društvene odnose dovedu do kulminacije, pri čemu su u genocidnom procesu uključeni svi nivoi i segmenti društva od vrha do dna. Po pravilu zločin prelazi u genocid organiziranim djelovanjem države koja svojim aktivnostima javno ili tajno zagovara, pomaže i provodi ili učestvuje kao pasivni posmatrač u genocidu.

Iz tih razloga, po suštini, djela genocida je nemoguće posmatrati izolovano jedna od drugih, već je genocid neophodno sagledavati ne samo kroz komponentu učinjenih pravnih radnji, već i kroz njegovu historijsku komponentu, jer svaki počinjeni genocid ima pored pravne i međunarodne i historijsku komponentu i karakteristiku. Ona je jako bitna za cjelovitu spoznaju, koja je neophodna kako bi se izvukle pouke koje bi bile korisne u poduzimanju neophodnih mjera za sprečavanje budućih eventualnih genocida i zločina.

Historiografski kontekst genocida obuhvata analizu svih procesa i događaja sagledanih hronološki i tematski, kroz sve faze njegovog posmatranja, kao dugotrajnog procesa, pokretanog od strane države kao kolektivnog počinioca, pa do direktnog uključivanja pojedinaca izvršitelja genocida. Historiografsko posmatranje obuhvata i druge države kao pasivne posmatrače i sve saučesnike u genocidu, ali i sva druga bitna pitanja pravne, historijske, ekonomske, političke i bilo koje druge provenijencije, a koji se na bilo koji način imali udjela u činu genocida. Sa historiografskog aspekta riječ je o širokom spektru pitanja ratnog, političkog, etničkog, sociološkog, ekonomskog, kulturnog karaktera, koja su svako na svoj način važna za objektivnu pravno-historiografsku spoznaju i potpuno sagledavanje genocida. Historiografski aspekt posmatranja genocida posebno je značajan sa aspekta tretiranja pitanja negiranja genocida od strane onoga ko ga je i počinio ili u čije je ime počinjen. Negiranje je znak da se nije došlo do pravne i historiografske spoznaje o počinjenom genocidu, što ukazuje da narod u čije je ime država počinila genocid, nije završio fazu osvještenja, te stoga postoji opasnost ponavljanja genocida.

Stoga i presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu, u procesu tužbe Republike Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore na osnovu Konve-

ncije o sprečavanju i kažnjavanju genocida treba historiografsko sagledavanje i ocjenu. Isto je neophodno kako bi mimo politološko-ideoloških i nerealnih nacionalističkih primjesa došli do trajnog objektivističkog suda o svim pojedinostima genocida, suda koji će ne samo biti činjenična potvrda o detaljima vezanim za genocid, već pouka i opomena čovječanstvu. Zbog svega toga, pored pravne, neophodna je historijska istina za potpuno suštinsko i objektivističko sagledavanje genocida.

Historiografske karakteristike i posebnosti presude Međunarodnog suda pravde u tužbi Republike Bosne i Hercegovine protiv SR Jugoslavije

Da historiografska objektivnost i tačnost nisu došli do izražaja najbolje potvrđuje i Presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu, koja je kao genocid okvalificirala samo masovna ubistva Bošnjaka u Srebrenici iz jula 1995. godine, dok se ostali zločini učinjeni u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu od 1992. do 1995. godine tretiraju kao zločini protiv čovječnosti.

Ovakva presuda je u suprotnosti sa sociološkim i drugim teorijama o genocidu, ali i sa historiografskog aspekta ona u svojoj najosnovnijoj razini nije zadovoljila poznata osnovna načela i principe historijske istine. Na ovaj način, svjesno je reducirana historiografska rekonstrukcija događaja vezanih za proces agresije i učinjenog genocida u Republici Bosni i Hercegovini. Genocid učinjen u Srebrenici u julu 1995. godine posmatran je u uskom pravnom kontekstu, svjesnim nestavljanjem u funkciju svih relevantnih historijskih činjenica, gdje su očito od pravne i historijske istine bile važnije neke druge stvari. Očito je da se svjesno izbjeglo posmatranje genocida i zločina u širem kontekstu, te se bezobzirnim manirima međunarodne pravne prakse, suzio obim i prostor izvršenja genocida u Republici Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine. To je urađeno nasuprot brojnim validnim historijskim dokazima i činjenicama, kroz čiju očiglednost je lako spoznati sve elemente kontinuiteta genocida u svim njegovim fazama, od one početne pripremne, do one završne koja negira genocid.

Bezbroj dokaza i historijskih činjenica predočeno je Međunarodnom sudu pravde u Hagu u tužbi Republike Bosne i Hercegovine protiv SR Jugo-

slavije (Srbija i Crna Gora), ali iste nisu iz subjektivističkih, tehničko-pravnih i drugih neshvatljivih razloga tretirane od strane ovog suda. Takav tretman je u konačnici u potpunosti uticao da presuda ovog suda bude ovakva kakva jeste, nepotpuna, pravno, a posebno moralno reducirajuća. Zbog toga ova presuda može biti pogubna, jer već sada ima negativnog odjeka i uticaja i daje "inspiraciju" za neke buduće eventualne genocide. Planeri i izvršitelji genocida su na ovaj način abolirani, nagrađeni za učinjeno djelo, što im daje pravo negiranja genocida i izjednačavanja krivnje između dželata i žrtve.

Stoga je historiografsko sagledavanje presude Međunarodnog suda pravde u tužbi Republike Bosne i Hercegovine protiv Jugoslavije neminovnost i historiografija ne treba i ne smije biti previše opterećena samom presudom, kao završenom pričom, jer to je prije svega pravni čin, koji može činiti samo jedan mali segment utkan u neophodnu konačnu istinu o agresiji i genocidu počinjenom u Bosni i Hercegovini. Zato je potrebno putem utvrđene metodologije historigrafsko-naučnog istraživačkog postupka ukazati na najvažnije historijske karakteristike i činjenice koje su na bilo koji način vezane, a tretirane su, ili pak nisu tretirane u ovom pravnom sporu.

Takvih validnih historijskih dokaza je jako puno, pa ćemo se ovom prilikom zadržati samo na jednom broju istih. Posebno mjesto i historiografske karakteristike imaju činjenice na koje se pozvao podnosilac tužbe (Republika Bosna i Hercegovina) u odnosu na član II Rezolucije. Činjenica, da se pred Sudom nalazio spor između dvije suverene države, a u vezi sa primjenom i poštivanjem međunarodne Konvencije[5] čije su one članice, zadatak Suda je bio da se bavi pravnim tvrdnjama i optužbama vezanim za činjenice koje je iznijela Republika Bosna i Hercegovina protiv SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore), te Protivoptužbe koju je prethodno u ovom postupku iznijela Srbija i Crna Gora protiv Republike Bosne i Hercegovine.

Tužbeni zahtjev Republike Bosne i Hercegovine sadrži brojne dokazne činjenice, koje pored pravnog imaju veliki historiografski značaj i karakter, te je s tog aspekta Presuda zanačajan predmet interesovanja historijske nauke. Naime, zanimljive i validne su historijske činjenice

---

[5] Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida donesena od strane Organizacije UN 1948. godine. Objavljena više puta, između ostalog, Mustafa Bisić, **RATNI ZLOČINI I GENOCID – ZBIRKA PRAVNIH DOKUMENATA I SUDSKE PRAKSE,** Ministarstvo pravde i uprave Kantona Sarajevo, Sarajevo 1997, str. 42. do 45.

sadržane u tužbi Republike Bosne i Hercegovine protiv SR Jugoslavije koja je tražila da Sud presudi i izjasni se :

a) da je Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) prekršila pravne obaveze prema narodu i državi Bosni i Hercegovini u skladu sa odredbama članova Konvencije o genocide;

b) da je Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) prekršila pravne obaveze prema narodu i državi Bosni i Hercegovini na osnovu četiri Ženevske konvencije iz 1949. godine, njihovog Dodatnog protokola I iz 1977. godine;

c) da je Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) prekršila u odnosu na građane Bosne i Hercegovine odredbe univerzalne deklaracije o ljudskim pravima;

d) da je Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), kršeći svoje obaveze prema općem i običajnom međunarodnom pravu, ubijala, strijeljala, ranjavala, silovala, pljačkala, mučila, kidnapirala, nelegalno zatvarala i istrebljivala građane Bosne i Hercegovine;

e) da je u takvom postupanju s građanima Bosne i Hercegovine Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) prekršila obaveze koje proizilaze iz Povelje Ujedinjenih nacija;

f) da je koristila silu protiv Bosne i Hercegovine, kršeći time utvrđene stavove Povelje Ujedinjenih nacija;

g) da je Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), kršeći svoje obaveze prema općem i običajnom međunarodnom pravu upotrijebila silu protiv Bosne i Hercegovine;

h) da je Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), kršeći svoje obaveze prema općem i običajnom međunarodnom pravu, narušila suverenost Bosne i Hercegovine, oružanim napadom na Bosnu i Hercegovinu iz zraka i kopna – povredama bosanskog zračnog prostora, nastojanjima da direktno i indirektno vrši pritisak i zastrašivanje Vlade Bosne i Hercegovine;

i) da se Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), kršeći svoje obaveze prema općem i običajnom međunarodnom pravu, miješala u unutrašnje poslove Bosne i Hercegovine;

j) da je Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), regrutiranjem, obučavanjem, naoružavanjem, opremanjem, finansiranjem, snabdijevanjem i na druge

načine ohrabrivanjem, podržavanjem, pomaganjem i rukovođenjem vojnim i paravojnim akcijama u Bosni i Hercegovini i protiv nje, sredstvima svojih pomagača i surogata, prekršila osnovne i ugovorne obaveze prema Bosni i Hercegovini u skladu sa odredbama Povelje Ujedinjenih nacija, kao i svoje obaveze prema općem i običajnom međunarodnom pravu;

k) da, u skladu s gore navedenim okolnostima, Bosna i Hercegovina ima suvereno pravo da brani sebe i svoj narod u skladu sa čl. 51. Povelje UN i običajnim međunarodnim pravom, uključujući i trenutnu nabavku naoružanja iz drugih država, vojnog materijala i opreme i trupa i dr. Navedeni dokazi u tužbi Bosne i Hercegovine protiv Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) pored dokazne imaju posebnu istaknutu činjeničnu vrijednost, neophodnu za historijsku potvrdu učinjenog genocida.

Historijski dokazi su i svi dokazi i potvrđeni pravni argumenti iznijeti u tužbi, Republike Bosne i Hercegovine, gdje je ista zahtijevala da Međunarodni krivični sud u Hagu presudi i izrekne:

- da je SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), direktno ili korištenjem svojih surogata prekršila i da krši Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida djelomičnim uništavanjem i nastojanjem da uništi u cjelosti nacionalne, etničke ili vjerske grupe u okviru ali i izvan teritorije Republike Bosne i Hercegovine, posebno muslimansko stanovništvo, izvršavajući slijedeća djela:
- ubijanje pripadnika grupe,
- uzrokovanje teških tjelesnih i psihičkih povreda pripadnicima grupe,
- namjerno podvrgavanje grupe uvjetima života sračunatim da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja,
- nametanje mjera koje imaju za cilj da spriječe rađanje unutar grupe,
- da je SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) prekršila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida udruživanjem u cilju izvršenja genocida, saučesništva u genocidu, nastojanja da se izvrši genocid, kao i podsticanja na izvršenje genocida,
- da je SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) prekršila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida pružanjem pomoći i podsticajem pojedinaca i grupa koje učestvuju u djelima genocida,

- da je SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) prekršila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida nesprečavanjem i nekažnjavanjem djela genocida,
- da je, kao posljedica međunarodne odgovornosti nastale zbog gore spomenutog kršenja, Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) dužna platiti u svoje ime i kao pratilac za svoje građane, a da Bosna i Hercegovina ima pravo primiti, punu nadoknadu za prouzrokovanu štetu i gubitke u iznosu koji treba da utvrdi Sud.

U svom tužbenom zahtjevu Bosna i Hercegovina je Međunarodnom sudu dostavila uvjerljive i detaljne činjenice – dokaze po osnovu gore navedenih tužbenih zahtjeva gdje je pojašnjena suština događaja i pojava koje potvrđuju agresiju, zločine i genocid i najneposrednije uključivanje u njegovom izvršenju SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Pored brojnih čnjenica, u tužbenom zahtjevu ukazano je da se krši član II a) Konvencije koji se odnosi na ubijanje pripadnika zaštićene grupe, a što se potkrepljuje dokazima o brojnim zločinima širom Bosne i Hercegovine koji će doživjeti kulminaciju u Srebrenici u julu 1995. godine. Kao dokazni materijal, koji ima i pravnu i historiogafsku snagu, Sudu je dostavljen znatan broj uvjerljivih dokaza koji potvrđuju da su između 1992. do 1995. godine ubijani civili– građani Sarajeva, djelimično kao rezultat stalnog granatiranja koje su vršile snage bosanskih Srba. U tužbi se navodi da je Komisija eksperata procijenila da je u gradu Sarajevu tokom opsade ubijeno ili nestalo oko 10.000 osoba.[6] Kao potvrda beskrupuloznog stradanja građana Sarajeva je presuda Pretresnog vijeća Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, od 5. decembra 2003. godine, prilikom čega su uzete u obzir brojne činjenice poput granatiranja tržnice Markale 5. februara 1994. godine u kojem je poginulo 60 osoba. Većina u Pretersnom vijeću smatrala je da su "u periodu koji optužnica obuhvata, civili u Sarajevu bili izloženi direktnim i neselektivnim napadima s teritorije pod kontrolom srpskih snaga i da je zbog toga na stotine civila bilo ubijeno, a hiljade drugih povrijeđeno".[7]

---

[6] Izvještaji eksperata, Tom II, Aneks VI, str. 8.

[7] Presuda Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (dalje: MKTBJ) generalu Galiću, MT-98-29-T, presuda, 5 decembra 2003., paragraf 591.

Shodno tome, Pretresno vijeće je zaključilo da su snage Sarajevskog korupusa Vojske RS izvršile svaki od zločina navedenih u optužnici – zločin terora, napadi na civile, ubistva i nehumana djela.[8]

Podnosilac tužbe iznio je i niz očiglednih navoda o ubistvima koja su se dogodila u Podrinju, gdje se navodi da je najmanje 2.500 Bošnjaka stradalo u Zvorniku od aprila do maja 1992. godine. Između ostalih dokaza podnosilac tužbe priložio je videosnimak o masakrima u Zvorniku.[9]

Kao vjerodostojne dokaze o učinjenim zločinima i genocidu i sudjelovanju SR Jugoslavije, Republika Bosna i Hercegovina kao podnosilac tužbe, iznosi tvrdnje o ubistvima počinjenim u zatočeničkim logorima u području Podrinja, poput logora Sušica, gdje je ubijeno oko 3.000 Bošnjaka. (U predmetu MK TBJ, komandant logora, Dragan Nikolić priznao je krivicu za ubistvo zatočenika nesrpske nacionalnosti)[10]. Tu su i činjenice o brojnim ubistvima u logoru u Kaznenopopravnom domu u Foči. Ove činjenice potvrđuje presuda u slučaju Krnojelnac, gdje je Pretresno vijeće utvrdilo ubijanja u KP domu Foča. Isto tako, podnosilac tužbe iznio je činjenice da je veliki broj zatvorenika stradao u logoru Batković kod Bijeljine. To se potvrđuje i u izvještaju Komisije eksperata koji navodi postojanje masovne grobnice smještene u blizini zatočeničkog logora Batković. Isto tako postoje dokazi i svjedočenja da je izvjestan broj zatvorenika umro zbog batinjanja, mučenja, iživljavanja i gladi.[11]

Podnosilac tužbe iznio je i vjerodostojne činjenice vezane za stradanje Bošnjaka na području općine Prijedor, gdje su stradanja posebno bila izražena na području mjesta Kozarac i Hambarine, kad je u maju 1992. godine ubijeno najmanje 2.000 mještana Kozarca, a u Hambarima je 23. maja 1992. godine ubijeno oko 1.000 nedužnih ljudi. Tu su i činjenice o ubistvima počinjenim u Prijedoru 29. maja 1992. godine, kada je ubijeno oko 200 ljudi.[12] Navedene dokaze potvrđuje i Pretresno vijeće MK TBJ u slučaju Stakić, koje je utvrdilo da je "mnogo ljudi ubijeno tokom napada vojske

---

[8] Isto, paragraf 600.

[9] Izvodi iz dokumentarnog filma Britanske radio difuzne koprodukcije BBC-u "...Jugoslavija..."

[10] Presuda MK TBJ u predmetu Nikolić, IT-94-2-S, paragraf 67.

[11] TOM IV, Aneks VIII, strana 63.

[12] Specijalni izvještaj od 12. novembra 1992. godine.

bosanskih Srba na većinska muslimanska bosanska sela i sam grad Prijedor, gdje je bez sumnje dokazano postojanje sveobuhvatnog obrasca zločina izvršenog nad Bošnjacima u ovoj općini 1992. godine“.[13] Potvrdu o ubijanju Bošnjaka na području Kozarca dalo je Pretresno vijeće u slučaju Brđanin. Tada je najmanje 80 civila bosanskih muslimana ubijeno od strane vojske i policije bosanskih Srba.[14]

Posebno su uvjerljive i upečatljive dokazno-historijske činjenice vezane za Omarsku koja je bila “bez sumnje najsuroviji logor u Bosni i Hercegovini“. U izvještaju Komisije eksperata navode se izjave sedam svjedoka koji su prijavili između 1.000 i 3.000 slučajeva ubistava.[15] U Izvještaju eksperata zaključuje se da “sve raspoložive informacije navode na zaključak da je Omarska bila “Logor smrti”“.[16] Generalni sekretar UN primio je izvještaje o stradanju u Omarskoj iz Austrije, Kanade i Sjedinjenih američkih država koje su sadržavale izjave svjedoka o ubistvima u logoru Omarska.

Značajne historijske čijenice o zločinima u logoru Omarska daje nam presuda Pretresnog vijeća u slučaju Tadić, gdje je MKTBJ došao do slijedećih zaključaka vezanih za Omarsku “Logor Omarska je, bez sumnje, najpoznatiji, onaj gdje su vladali najsloženiji uvjeti“.[17] Pretresno vijeće je u Presudi Stakić utvrdilo da je “preko stotinu ljudi ubijeno u logoru Omarske krajem jula 1992. godine“[18].

Zločini su pravljeni i u zatočeničkom logoru na području Prijedora u Keratemu, gdje su prema Podnosiocu tužbe, također vršena ubistva pripadnika zaštićene grupe, te se u iskazu ističe da je u jutro 25. jula 1992. godine izvršena masovna egzekucija u ovom logoru. Ove zločine potvrđuje i Izvještaj Komisije eksperata, gdje se tvrdi da je u Keratermu tokom tri mjeseca svaki dan ubijano po deset zatvorenika.[19] Pretresno vijeće MK TBJ

---

[13] IT-97-24-T, PRESUDA, 31. juli 203. paragrafi 544 i 546.

[14] IT-99-36, PRESUDA, 1. septembra 2004., paragraf 403.

[15] TOM IV, Aneks VIII, strana 222.

[16] TOM I, Aneks V, strana 80.

[17] IT 94-1-T, Presuda, 7. maja 1997. paragraf 155.

[18] IT-97-24-T, Presuda – Starić, 31.

[19] Tom IV, paragraf 1932.

u slučaju Simikić i ostali, koji se odnosi na komadanta logora Keraterm, utvrdio je da je između 160 i 200 muškaraca ubijeno.[20]

Podnosilac tužbe dostavio je uvjerljive dokaze za ubistva u logoru Trnopolju, gdje su zatočenici bili podvrgnuti zlostavljanju i lošem hranjenju, a česta su bila silovanja, batinanja i ostali oblici mučenja, pa čak ni ubistva nisu bila rijetkost.[21] U tužbi se nadalje tvrdi da su ubistva bila česta i u logoru Manjača u Banjaluci, gdje Sud konstatira da su brojni iskazi svjedoka o ubistvima sadržani u Izvještaju komisije eksperata.[22] Podnosilac tužbe iznosi podatke o ubijanju pripadnika zaštićene grupe u logoru Luka u Brčkom. Izvještaj Komisije eksperata na osnovu kazivanja svjedoka procjenjuje da je oko 2.000 muškaraca ubijeno i bačeno u rijeku Savu.[23] Ove podatke potvrđuju dokazi o masovoj grobnici pronađenoj na utvrđenoj lokaciji u gradu Brčkom.[24] Ove činjenice potvrđene su i u slučaju Jelisić Goran, gdje Sudsko vijeće konstatira da je, u ovom slučaju materijalni element zločina genocida utvrđen.[25] Zločini u Brčkom potvrđeni su i u sudskom procesu Milošević, gdje je Sudsko vijeće utvrdilo da su maja i juna 1992. mnogi Muslimani bili zatočeni u logoru Luka i da su postupanja prema njima bila užasna i uključivala su redovna batinanja, silovanja i ubijanja.[26]

Značajan dokaz i potvrda počinjenih zločina i genocida jeste Presuda sudskog vijeća u slučaju Brđanin od 1. septembra 2004. gdje stoji "U cjelini, Sudsko vijeće se uvjerilo da su snage bosanskih Srba ubile najmanje 1.669 bosanskih Muslimana i Hrvata, od kojih niko nije borac."[27] Kao validni historiijski dokazi o počinjenim zločinima u Bosni i Hercegovini uzimaju se rezolucije Vijeća sigurnosti i Generalne skupštine, donijete u vrijeme događaja, gdje se osuđuju ubijanja civila u vezi s etničkim čišćenjem te se izražava alarmantnost zbog izvještaja o masovnim ubistvima.[28]

---

[20] IT-95-8-S, Osuđujuća presuda, 13 novembra 2001., paragraf 103.

[21] (Izvještaj komisije ekperata, TOM IV, Aneks V, strana 10).

[22] Tom IV, paragrafi 370-376.

[23] Izvještaji Komisije eksperata, Tom IV, Aneks VIII, strana 93.

[24] Izvještaj Komisije eksperata, Tom IV, Aneks VIII, str. 101.

[25] IT- 95-10-T, Presuda Sudskog vijeća, 14. decembar 1999., paragraf 65.

[26] IT-02-54-T, odluka o prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. .. 2004, paragraf 159, 160-168.

[27] IT-99-36I, Presuda, 1. septembra 2004., paragraf 465.

[28] Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 819 (1993), preambula, paragrafi 6-7, Rezolucija Generalne skupštine UN, broj 49/196 (1994), paragraf 6.

Osim navedenih rezolucija bilo je i drugih rezolucija, što i sam Sud zapaža, u kojima se između ostalog, osuđuju "snage bosanskih Srba zbog njihove kontinuirane ofanzive na sigurnosnu zonu Goražde, zbog čega je veliki broj civila izgubio život".[29] Osuđuju etničko čišćenje koje je "izvršeno u Banja Luci, Bijeljini i u drugim oblastima Republike Bosne i Hercegovine koje se nalaze pod kontrolom bosanskih Srba,"[30] gdje se izražava zabrinutost zbog "teškog kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava u Srebrenici i njenoj okolini, te u područjima Banje Luke i Sanskog Mosta, uključujući i informacije o izvršenim masakrima"[31] i osuđuje "sveobuhvatno granatiranje civila u sigurnosnim zonama Sarajeva, Tuzle, Bihaća i Goražda, kao i to da su snage bosanskih i hrvatskih Srba upotrebljavale kasetne bombe na civilne ciljeve."[32]

Na osnovu iznijetih činjenica, Sud nalazi da je utvrđeno na osnovu dokaznih elemenata da su se, tokom sukoba, vršila masovna ubistva u određenim područjima i zatočeničkim logorima, širom teritorije Bosne i Hercegovine. Osim toga, iznijeti dokazni elementi ukazuju da su žrtve bile u velikoj većini pripadnici zaštićene grupe, što sugerira da su one mogle biti sistemski birane kao cilj za uništavanje.

Iako je tužena strana Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) neargumentirano osporavala istinitost određenih tvrdnji i broj žrtava ili motive izvršilaca, kao i okolnosti pod kojima su ubistva vršena i njihove pravne kvalifikacije, ona nije nikada osporila činjenicu da su pripadnici zaštićene grupe bili zaista ubijani u Bosni i Hercegovini. Sud, u vezi sa tim, smatra da je utvrđeno, na osnovu zaključnih dokaznih elemenata, da su se događala masovna ubistva pripadnika zaštićene grupe i da su, prema tome ispunjeni zahtjevi u pogledu materijalnog elementa, kako je definirano u članu II a) Konvencije. Međutim, pored brojnih validnih historijsko-dokaznih činjenica Sud nije bio uvjeren da su izvršena masovna ubistva pripadnika zaštićene grupe sa specifičnom namjerom (dolus specialis) radi potpunog ili djelimičnog uništavanja grupe kao takve. Tačno je, da u krivičnim postupcima koje vodi MK TBJ i u presudama njihovog Vijeća ni za jednog od osuđenih

---

[29] Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 913 (1994), Preambula, paragraf 5.

[30] Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 941 (1994), paragraf 2.

[31] Rezolucija Vijeća sigurnosti UN broj: 1019 (1995), Preambula, paragraf 2.

[32] Rezolucija Generalne skupštine UN broj: 50/193 paragraf 5.

nije utvrđeno da je djelovao sa specifičnom namjerom (dolus specialis). Stoga je Sud stava da sva navedena ubistva mogu predstavljati ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, ali Sud u ovoj tužbi-pravnoj radnji nije imao nadležnost da to utvrđuje. Tako Sud u svojoj odluci nalazi da podnosilac tužbe, nije utvrdio da ubistva predstavljaju djela genocida zabranjena Konvencijom. Navedene činjenice potrebno je detaljno podvrgnuti historiografskom sudu, kako bi se imala objektivna i istinska slika i predstava o zločinima i genocidu počinjenom u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, te istinskoj ulozi SR Jugoslavije u svemu tome.

Posebnu pažnju Sud je posvetio zločinima počinjenim u i oko Srebrenice u julu mjesecu 1995. godine. Počinjeni zločini najbolje su rezimirani u prvom paragrafu presude Sudskog vijeća u predmetu Krstić, gdje se ističe "događaji vezani za zauzimanje Srebrenice, sigurne zone UN u Bosni i Hercegovini, koje su izvršili bosanski Srbi jula 1995. godine". Uprkos Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN, u kojoj se kaže da ona [enklava] mora biti "bez oružanih napada i bilo kojeg drugog neprijateljskog djelovanja", jedinice vojske bosanskih Srba otpočele su napad i zauzele taj grad. U toku nekoliko dana, oko 25.000 bosanskih Muslimana, većinom žene, djeca i starijih ljudi, koji su živjeli na ovom području, bili su primorani iseliti se i, u atmosferi terora, snage bosanskih Srba su ih ubacile u prenatrpane autobuse i prevezli ih preko linija sukoba na teritoriju koju su držali bosanski Muslimani. Muškarci Srebrenice, vojno-sposobni bosanski Muslimani, koji su pokušali pobjeći iz ovog područja bili su zarobljeni, zatočeni u neljudskim uvjetima, a potom pogubljeni. Više od 7.000 ljudi nikada nije više viđeno.[33] Zanimljivo je da tužena strana opovrgava i ove činjenice, od broja mrtvih, pokušavajući dovesti u pitanje da li je postojala specijalna namjera (dolus specialis), ili ne. Po mišljenju Tužene strane, vojnu akciju koju su poduzeli bosanski Srbi predstavljala je osvetu u okviru rata čiji je cilj teritorij. S druge strane podnosilac tužbe tvrdi da je planiranje završnog napada na Srebrenicu moralo biti pripremano neko duže vrijeme, prije jula 1995. godine, te se poziva na Izvještaj od 4. juna 1994. godine koji je sačinio komadant Bratunačke brigade, gdje je istaknut "krajnji cilj" VRS, a to je cjelokupno srpsko Podrinje. Enklave Srebrenica, Žepa i Goražde moraju biti vojno poražene. I drugi dokaz o namjerno počinjenom zločinu genocida počinjenom u Srebrenici jula 1995. godine, vezan je za presudu Sudskog vijeća u predmetu Blagojević, gdje

[33] IT-98-33-T, Presuda 2. avgusta 2001. paragraf 1.

činjenice ukazuju da se radilo ne o naredbi, već o provedbi jedne strategije,[34] gdje je krajnji cilj "cjelokupno srpsko Podrinje" u skladu sa namjerom da se uspostavi srpski region na 50 km zapadno od rijeke Drine, koji je utvrđen na jednom sastanku političkog i državnog rukovodstva Jugoslavije održanom u aprilu ili maju 1991. godine. No, Sud i pored toga smatra da cilj naveden u Izvještaju, poput Strateških ciljeva iz 1992. godine ne predviđa uništenje Muslimana u Srebrenici, već njihov odlazak, što se sa faktičkog historiografskog, ali i onog moralno-ljudskog aspekta ne može prihvatiti. Podnosilac tužbe, kao i Sudsko vijeće ukazuje na sastanak od 7. marta 1995. godine, između komandanta zaštitnih snaga UN (UNPROFORA) i generala Mladića, na kojem je general Mladić najavio da će možda pokrenuti akciju protiv istočnih enklava. Već slijedećeg dana 8. marta 1995., Karadžić je izdao direktivu broj 7. koja se odnosi na nove operacije koje bi trebale da stvore nepodnošljivu situaciju, situaciju potpune nesigurnsoti bez nade za daljnji opstanak ili život stanovništva u eklavama.

To dokazuje i Sudsko vijeće u slučaju Blagojević, gdje se navodi "da je razdvajanje enklava Srebrenice i Žepe bio zadatak Drinskog korpusa, stoga je Mladić izdao 31. marta 1995. godine Direktivu za daljne operacije br. 7/1, kojim je preciziran zadatak i Drugog korpusa".[35] Simptomatično je to da Pretresno vijeće nije čak utvrdilo ni da su oni koji su izdali direktivu broj 7, 7/1 imali genocidnu namjeru, zaključujući umjesto toga "da se genocidni plan iskristalizirao u kasnijoj fazi",[36] što sa historiografskog aspekta ne može biti prihvatljivo i traži dublju historiografsku analizu i provođenje postupka istraživanja.

Kao validnu dokaznu i historijsku činjenicu podnosilac tužbe iznosi i dokaz da je komandant Drinskog korpusa 2. jula 1995. godine izdao Naredbu za borbene operacije čiji je deklarirani cilj za Srebrenicu bio "da se suzi enklava na svoje gradsko jezgro". Napad je otpočeo 6. jula eksplozijom raketa pored glavnog štaba Holandskog bataljona, da bi napadi bili pojačani 9. jula, gdje je Srebrenica bila pod vatrom do 11. jula, kada je pala, nakon što je VRS zauzela posmatračke punktove Holandskih snaga.[37] Slijedeći validan

---

[34] UT-02-GO-T, Presuda Sudskog vijeća, 17. januar 2005, paragraf 104.

[35] IT-02-GO-T, Presuda sudskog vijeća, 17. januar 2000, str. 38-39, paragraf 106.

[36] IT-98-33-1, Presuda, 19. april 2004., paragraf 90.

[37] Presuda u predmetu Blagojević, IT-02-GO-T, Presuda Pretresnog vijeća, 17. januara 2005., paragraf 125.

dokaz za počinjeni genocid u Srebrenici su dokumenti, koji su bili dostupni Sudu, a pribavljeni su iz srpskih izvora i ukazuju da su ciljevi srpskog napada na Srebrenicu bili u početku ograničeni, a kako su neočekivanom lakoćom napredovali Srbi su onda odlučili zauzeti cijelu enklavu. To su izjavili visoki srpski službenici, civili i vojnici iz zone Srebrenice, ističući u toku razgovora s jednim visokim zvaničnikom UN da su odlučili napredovati sve do grada Srebrenice, kada su ocijenili da UNPROFOR ne želi niti je u stanju da ih zaustavi.[38] Ovakav zaključak potvrđuje i Vijeće u slučaju Blagojević, gdje se ističe da su se najveći srpski vojni i politički rukovodioci složili sa nastavkom operacije do potpunog zauzimanja Srebrenice.[39]

Posebno su potvrdne historijske činjenice koje govore da je tokom 11. jula 1995. godine pored baze UNPROFORA u Potočarima pristigla grupa bosanskih Muslimana između 20.000 i 30.000, a nekih 4.000 do 5.000 izbjeglica se nalazilo u samoj bazi UNPROFOR-a. Reakcija međunarodnih snaga na dešavanja u Srebrenici 11. jula 1995. godine bila je blaga, ili pak, nikakva, dva aviona NATO-a bacila su bombe na vozila za koje se smatralo da su srpska vozila. Tada je VRS reagovala na način da je poslala radio vezom poruku Holandskom bataljonu, gdje su zaprijetili da će granatirati grad i bazu gdje se već bilo okupilo nekoliko hiljada stanovnika Srebrenice ukoliko NATO nastavi sa upotrebom svojih zračnih snaga. Specijalni predstavnik generalnog sekretara posjetio je da je tada primio telefonski poziv od Holandskog ministra odbrane koji je tražio prekid akcije i zračne podrške, jer su srpski vojnici bili i suviše blizu holandskih trupa i njihova bi sigurnost bila ugrožena. Specijalni predstavnik je smatrao da nema drugog izbora nego da iziđe u susret tom zahtjevu.[40] Pretresno vijeće je u predmetu Blagojević utvrdilo da je 11. jula u 20.00 sati održan sastanak između Holandskog pukovnika Karemansa, i generala Mladića, kada je general Mladić rekao da civilno stanovništvo nije meta njegovih akcija. Tom prilikom, Mladić je zahtjevao da bosanski Muslimani polože svoje oružje, a on im kao čovjek i general garantuje živote, te je izjavio da će osigurati vozila za prevoz bosanskih Muslimana iz Potočara.[41] Ovakvih sastanaka bilo je ukupno tri.

---

[38] Ujedinjene nacije, A/54/549, paragraf 267.

[39] IT-02-GO-T, Presuda Pretresnog vijeća 17. januara 2005., paragraf 130.

[40] A/54/549, paragraf 306.

[41] Presuda u predmetu Blagojević, IT-02-60-T, Presuda Protesnog vijeća, 17. januar 2005. paragraf 156-158.

Treći je održan u hotelu Fontana u Bratuncu i završen je uz dogovor da će VRS transportirati civilno stanovništvo bosanskih Muslimana izvan enklave na teritoriju koju drži Armija BiH, uz pomoć UNPROFOR-a, koji treba osigurati da se transport sprovede uz prihvatljive uslove.[42]

Činjenice ukazuju da su već od 12. jula VRS i MUP RS razdvajali muškarce od 16 do 60 ili 70 godina starosti od njihovih porodica, gdje su isti usmjeravani na razne lokacije, ali većina je bila upućivana u "Bijelu kuću", nedaleko od štaba UNPROFOR-a u Potočarima gdje su ispitivani. Tokom 12. jula veliki broj autobusa i drugih vozila, određeni broj iz Srbije pristigli su u Potočare, gdje je samo ženama, djeci i starima bilo dopušteno da odu u autobuse koji su vozili prema teritoriji, koju je držala Armija Republike Bosne i Hercegovine.

Evidentno je i to da su u aktivnostima u i oko Srebrenice djelovale određene paravojne jedinice iz Srbije, Crvene beretke i Škorpioni, za koje je podnosilac tužbe dostavio Sudu priličan broj dokaza. Posebno su nepobitne historijske činjenice koje ukazuju da su snage bosanskih Srba ubile preko 7.000 muškaraca Bošnjaka nakon zauzimanja Srebrenice jula 1995. godine, što su potvrdila i Pretresna vijeća, u predmetu Krstić i Blagojević.[43] Na osnovu ovih pokazatelja Sud je potpuno uvjeren da su se u masakru u Srebrenici dogodila ubistva u smislu člana II a) Konvencije i da su izvršena djela nanošenja teških tjelesnih i psihičkih povreda u smislu njenog člana II b). U svim tim radnjama brojni dokazi ukazuju učešće tužene strane (Jugoslavije–Srbije i Crne Gore). Na osnovu navedenih dokaza, te na osnovu presuda u predmetu Krstić, gdje je Pretresno vijeće rasvijetlilo pitanje namjere na osnovu dokaza koji su mu stavljeni na raspolaganje, pod naslovom "Plan evakuacije bosanskih Muslimana iz Srebenice", Vijeće "zaključuje da su nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995, bosanski Srbi osmislili i sproveli plan egzekucije što je moguće većeg broja vojnosposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su se nalazili u enklavi.[44] Po presudi Suda sistemski su bili usmjereni na vojnosposobne muškare, bosanske Muslimane, bez obzira da li su to bili civili ili vojnici.[45]

---

[42] Isto, paragraf 160-161.

[43] Presuda u predmetu Krstić, IT-98-33-T, Presuda, 2. avgusta 2001. paragraf 426-427, Blagojević, IT-02-G-O-T, Presuda , 17. januar 2005., paragraf 643.

[44] IT-98-33-T-Presuda u predmetu Krstić.

[45] Isto.

Zaključna razmatranja

Shodno priloženim činjenicama u svom tužbenom zahtjevu Republika Bosna i Hercegovina je u tužbi protiv SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) iznijela obimne i uvjerljive dokaze koji bez dileme potvrđuju umiješanost Srbije u izvršenoj agresiji, zločinima u periodu od 1992. do 1995. godine, te genocidu koji se dogodio u Srebrenici jula 1995. godine. Sve je to potvrđeno validnim činjenicama priloženim u tužbenom zahtjevu. Zasigurno da bi potvrda o umiješanosti Srbije bila uvjerljivija da jedan veliki broj važnih činjenica nije svjesno "ostao" van domašaja ovog pravnog procesa, što je rezultat dogovora Suda i tužene strane. Ovu tvrdnju najbolje potkrepljuje stav Florenc Hartmann bivše glasnogovornice Carle Del Ponte, bivše glavne haške tužiteljice iznijet u knjizi "MIR I KAZNA".[46] U knjizi je Hartman objavila da su sudije Haškog tribunala učestvovale u prikrivanju ključnih dokumenata o umiješanosti tadašnje SR Jugoslavije u genocidu u Srebrenici. Ovi dokazi bi još vjerodostojnije potvrdili umješanost Srbije u agresiji i činjenju zločina i genocida u Bosni i Hercegovini. Koji su razlozi da Sud primjeni takvu metodologiju i pristup u kojoj je dopustio da veliki broj važnih činjenica ne bude predmetom sudskog procesa, pokazat će vrijeme. Činjenica da Sud nije zahtijevao od tužene strane da dostavi nepreuređene kopije dokumenata Vrhovnog vijeća odbrane Jugoslavije i niz drugih važnih dokaza potvrđuje pravnu nepotpunost i reduciranost Presude Suda u ovoj pravnoj radnji. Stoga je neminovno da ova vrsta dokaza bude predmetom historiografske analize i provjere svih događaja vezanih za počinjenu agresiju, zločine i genocid u Bosni i Hercegovini u vremenu od 1992. do 1995. godine.

O pravnoj nepotpunosti Sudske odluke govori u svome izdvojenom mišljenju i potpredsjednik Suda Al Khasawneh, gdje ističe da odbijanje Suda da izvede genocidnu namjeru iz dosljednog obrasca ponašanja u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa ustanovljenom sudskom praksom MK TBJ-u, iako su jasno utvrđene činjenice o saznanju SR Jugoslavije o pripremanju genocida u Srebrenici, jer je Sud po mišljenju podpredsjednika Suda Al-Khasawneha trebao tretirati Škorpione kao de jure organ SR Jugoslavije, što i jeste bio. Saopštenje Vijeća ministara Srbije, kao odgovor na masakar

[46] Knjiga je štampana u izdanju francuske izdavačke kuće "Flammarion" 2007. godine i u samoj Francuskoj prodato je oko 3.800 knjiga.

muslimanskih muškaraca koji su izvršili Škorpioni predstavlja priznanje odgovornosti. Stoga, po mišljenju ovog sudije Sud, nije dovoljno uvažio svu kompleksnost definicije zločina genocida, te u skladu s tim, nije ispravno ocijenio činjenice koje su pred njega iznijete. Presuda Suda da je Srbija prekršila svoje obaveze prema Konvenciji o genocidu da spriječi genocid u Srebrenici, ista je postala politička i nepotpuna.

Centralno pitanje kojim se Sud trebao, a nije bavio, jeste utvrđivanje potpune odgovornosti Srbije kao posljedice njenog jasnog učešća u genocidu koji se dogodio u Bosni i Hercegovini. To je potkrijepljeno obimnim i uvjerljivim dokazima. No, metodologija korištenja i ocjenjivanja tih dokaza, te donošenja odgovarajućih zaključaka bila je zasnovana na privilegovanom kompromisnom načelu, tako da Presudu treba tumačiti kao političku stvar u kojoj sve validne činjenice nisu tretirane i nisu došle do izražaja u donošenju konačne Presude. Shodno takvom tretmanu, Sud je i donio odluku, koja je sa činjenično-historiografskog aspekta nepotpuna, nedorečena i nepravedna. Odluku koja neće moći poslužiti kao pozitivna pouka i poruka budućim generacijama, kako bi radili na izgradnji validnih mehanizma za sprečavanje eventualnih budućih zločina i genocida.

Sud je primjenjenu metodu i tehniku u sudskom procesu prilagodio nerealnim činjenično-historiografskim okolnostima tako što je veliki broj pouzdanih i validnih činjenica odbacio bez valjanog opravdanja. Nije uvažio kompleksnost zločina genocida, kao i potrebu sveobuhvatnog pristupa prilikom razmatranja očiglednih tijesno povezanih činjenica koje potvrđuju potpunu umiješanost Srbije.

Na ovaj način Sud je svjesno iskrivio pravnu sliku jednog strašnog događaja, gdje se u kontinuitetu od početka do kraja agresije jedna zemlja, Srbija najdirektnije umiješala i doprinijela zločinima i genocidu, prilikom čega je stradalo više od 100.000 ljudi.

Počinjeni genocid u Srebrenici jula 1995. godine, te zločini koji su se desili u vremenu agresije na Bosnu i Hercegovinu ostaće strašna mrlja i opomena čovječanstvu, posebno svima onima koji su na bilo koji način mogli a nijesu spriječili, genocid i počinjene zločine. Stoga je velika odgovornost na Međunarodni sud pravde u Hagu za eventualne buduće genocide i zločine, jer su svojom Odlukom u tužbi Republike Bosne i Hercegovine protiv SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) devalvirali brojne pravne, moralne, humane, ljudske i historiografske vrijednosti, reduciranjem i umanjenjem

dimenzije genocida i zločina, što može imati neželjene posljedice za budućnost, ne samo Bosne i Hercegovne, već i Evrope i šire. Takva Presuda dala je prostora za likovanje počinilaca genocida. Jer, od izvršenja genocida, pa do danas vodeći srbijanski političari, ali i intelektualci (osim časnih pojedinaca) u kontinuitetu poriču, ili pak, znatno umanjuju obim počinjenog genocida i zločina. To je doprinijelo da je danas na prostoru Srbije i Republike Srpske u javnom, medijskom i političkom životu prisutna pojava otvorenog negiranja genocida. Genocid se negira od strane počinilaca i naroda u čije ime je počinjen, i to kao rezultat kajanja za nezavršene druge genocide projekte.

Kako bi se agresija, te zločini i genocid, počinjeni u Republici Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine, cjelovito i objektivno sagledali, neophodno je njegovo historiografsko tretiranje. Ono podrazumijeva objektivan pristup svim segmentima i činjenicama, te stavljanje istih u historiografski kontekst. Za potpuniju i jasniju historiografsku sliku neophodna su potpuna historiografska istraživanja i analize događaja i detalja kako bi se stvorila objektivna naučno potvrđena historijska istina o genocidu i zločinima počinjenim u Bosni i Hercegovini. Validna historiografska slika o zločinima i genocidu potrebno je da obuhvati i tretira sve činjenice, kako one koje su tretirane od strane Suda, tako i one koje su bile van domašaja ovog sudskog procesa. Historiografska slika o počinjenom genocidu i zločinima u Bosni i Hercegovini je neminovost i potreba. Potreba, ne samo zbog jasnijeg i objektivnijeg sagledavanja iste, već i zbog poruke koju treba da nosi sa sobom. Jer treba da bude opomena i stalno podsjećanje da se Bosna i Hercegovina i Srebrenica ne smiju ponoviti nikom i nigdje i da se zločini i genocid moraju svim silama i na svaki način zaustaviti.

Nadam se da su prije svega historičari svjesni te poruke, ali i svoje obaveze i zadatka, te da će učiniti sve kako bi nam očigledne pravne praznine koje su rezultat Presude Međunarodnog suda pravde u Hagu, što prije činjenično i validno bile upotpunjene.

REZIME

U radu se govori o pravnoj nedorečenosti i nepotpunosti Presude Međunarodnog suda pravde u Tužbi Bosne i Herzegovine protiv SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore).

U navedenoj Presudi istina i pravda su reducirane, jer Sud svjesno nije uvažio brojne očigledne i pouzdane činjenice koje jasno potvrđuju da je SR Jugoslavija u agresiji, činjenju zločina i genocoida narušila odredbe Konvencije o genocidu.

Brojni pouzdani dokazi o umiješanosti SR Jugoslavije koji su predočeni Sudu, pored dokazno-pravnog karaktera, imaju i važan historiografski karakter i značaj.

Historiografske karakteristike biće nezaobilazan činilac u neophodnom objektivnom historiografskom sagledavanju svih događaja i činjenica kako bi se imala objektivna pouzdana slika vezana za umiješanost SR Jugoslavije u agresiji i učinjenim zločinima i genocidu u Bosni i Hercegovini.

SUMMARY

The paper deals with legal understatement and incompleteness of the Judgment passed by the International Court of Justice in the Application of Bosnia and Herzegovina versus Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro).

In the above said Judgment, truth and justice are reduced since the Court has not appreciated numerous evident and reliable facts clearly affirming that the Federal Republic of Yugoslavia had violated the provisions of the Convention on Genocide by committing the aggression, crime and genocide.

Numerous reliable evidence on involvement of the Federal Republic of Yugoslavia submitted to the Court, also have, besides its proving and legal character, historiographical character and significance.

Historiographical characteristics will be an evitable factor in indispensable objective historiographical perception of all the events and facts for having an objective and reliable perception of the involvement of the Federal Republic of Yugoslavia in the aggression and crimes of genocide committed in Bosnia and Herzegovina.

Prof. dr. Safet Bandžović, Institut za istoriju u Sarajevu

POLITIČKI INTERESNI REALIZAM I DOMETI MEĐUNARODNOG PRAVA

Složenost međunarodnih političkih odnosa proizilazi iz niza faktora koji na njih djeluju ili mogu djelovati. Promjene balansa moći u međunarodnim odnosima uvijek stvaraju prostor za nove međunarodne konflikte.[1] Predviđanja su uvijek problematična. Uostalom, piše Solženjecin, "niko još od zemnih ljudi nije uspio da predskaže sve neočekivane korake historije". Iskustva pokazuju da nije toliko važno u historiji ko počinje da "vodi kolo", koliko je važno ko ga zapravo "završava".[2] Politika i pravo danas određuju samu bit ljudske egzistencije. Pojam politike ograničava se na tzv. "realpolitiku". "Politički moralisti" koji kuju moral onako kako je to korisno za politiku su dio životne stvarnosti. Pravo postaje sredstvo politike. Kantovi zaključci kako se moralni zakon mora uzdići na stepen ograničavajućeg uslova politike, da pravo nikada ne mora da se slaže sa politikom, ali da se politika uvijek mora slagati sa pravom, doista djeluju kao "religiozna propovjed pred gomilom bezvjernika".[3] Praksa pokazuje da se razvoj međunarodnog prava ne može odvijati neovisno od životnih tokova i da razna rješenja kao plod tekućih potreba država i svjetske zajednice imaju u njegovoj evoluciji izuzetnu ulogu. I pored najboljih pravnih normi i rješenja, do njihove dosljedne primjene može doći samo ukoliko to politika dopusti.[4] Zločin protiv čovječnosti, u svjetlu međunarodnog viđenja, zasnovan

[1] I. Beridan, KONFLIKTI - HOMO PRO HOMINE ET CONTRA HOMINEM – (ČOVJEK ZA I PROTIV ČOVJEKA), izdanje autora, Sarajevo 2003, 178.

[2] M. Jeftić, ŽIVA REČ MILORADA EKMEČIĆA, Dečje novine, Gornji Milanovac 1991, str. 76.

[3] Prema: S. Beljanski, HRONIKA UZALUDNOG OTPORA, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd 2003, str. 224-225.

[4] M. Šahović, HRONIKA MEĐUNARODNE IZOLACIJE (1990-1999), Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd 2000, str. 62, 123, 140.

primarno na iskustvima velikih ratova, dugo je bio prikrivan pod tradicionalnom inkriminacijom ratnih zločina.[5]

Postoji više indikatora nasljedne neadekvatnosti pravnih presuda da obuhvate širinu epohalnih događaja, kao što je genocid u Bosni i Hercegovini. Pravni zaključci su selektivni po svom karakteru jer se baziraju na probranim dokazima koji se do izvjesne mjere moraju prilagođavati principima i definicijama utkanim u međunarodne pravne odluke. Formulacija međunarodne presude je sama po sebi politički akt. I nadležni za pisanje *Konvencije o genocidu* iz 1948. nalazili su se pod uticajem politike velikih sila, pa je i definicija genocida ostala nešto uža nego što je svakodnevna upotreba ovog termina.[6] Davno je uočena ravnodušnost prema istini koju moć sa sobom nosi, kada je ona suprotna "dobiti i požudi". Nema istine u političkim procesima na nacionalnom, ali i na međunarodnom nivou, koja se ne može "kupiti", odnosno neistine koja se ekonomskom prinudom ne bi mogla podići na nivo njenog istinitog važenja, uz istodobno pribavljanje moralnog i demokratskog legitimiteta.[7] Vatra isto gori, kazao je Aristotel, u Grčkoj i Persiji, ali se ideje o dobru i zlu razlikuju od mjesta do mjesta. Moderna civilizacija ima itekako mrlja na svojoj savjesti.

Temeljna činjenica da smo svi mi ljudi, pisao je Karl Jaspers, trebala nam je dati za pravo da budemo zabrinuti za čovječanstvo u cjelini. Suština morala jeste u njegovoj univerzalnosti. Odgovornost prema drugome ne nalazi se, naime, u osjećanju prijateljstva, a još manje u zahtjevu za ovo osjećanje, već u zakonu koji kažnjava nepravedno postupanje.[8] Hobsbaum je primijetio u *Dobu extrema* da je možda najupadljivija karakteristika kraja XX stoljeća, napetost između ubrzanja procesa globalizacije i nesposobnosti i društvenih ustanova i kolektivne svijesti ljudi da taj proces prihvate. Svijet

---

[5] N. Pobrić, ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI – MEĐUNARODNOPRAVNI ASPEKTI, Most, br. 92, Mostar 1996, str. 22.

[6] R. Donia, *Predgovor,* u: MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI - MEĐUPRESUDA HAŠKOG TRIBUNALA OD 16. JUNA 2004., Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007, 15-16.

[7] J. Đuretić, IDEJA SOCIJALIZMA JUČE, DANAS, SUTRA, "Republika", br. 370-371, Beograd 1-31. decembar 2005; opšir. Isti, Socijalistička jugoatlantida, Beograd 2006.

[8] Z. Paković, PRIJATELJSTVO I SUKOB U POLITICI, "Politika", Beograd 21. mart 2009, 02.

se svakodnevno mijenja, svi se prilagođavaju novim realnostima, pri čemu glavni motiv nisu ljubav, mržnja, tradicionalno prijateljstvo, već uvijek i isključivo sopstveni interes. Diplomatija počiva na pravu čovjeka na pregovore, a sila izvire iz prava čovjeka da iskorištava svoje prirodne mogućnosti.[9] Još polovinom XIX stoljeća, lord Palmerston, britanski premijer, u Donjem domu je izrekao diktum koji je i danas neosporno aktuelan: "Mi nemamo vječite saveznike i trajne neprijatelje. Naši interesi su jedino vječiti i trajni, i naša je dužnost da njih štitimo".[10] Najbitnije su vodeće sile, njihovi interesi i sposobnosti, rivalstva, nesklonosti prema toleriranju većih promjena, kao i njihova spremnost da sarađuju.[11] Pravo da se moralne vrijednosti uvode u politiku, a da se pritom prećutno prelazi preko sopstvenog nemorala, oduvijek je pripadalo samo velikim silama.

Poznavanje interesne logike velikih sila bitan je uslov opstanka "malih nacija". Njihova egzistencija nije niti za njih same samorazumljiva izvjesnost, nego uvijek i pitanje, izazov i rizik. One su u odnosu na povijest u defanzivi, "prema njenoj snazi, koja njih same prevazilazi, koja se ne obazire na njih, pa ih i ne uzima za ozbiljno". U Evropi, pisao je Milan Kundera, postoje na jednoj strani velike zemlje, a na drugoj male; postoje nacije u pregovaračkim dvoranama i one koje čitave noći iščekuju u predsobljima.[12] Bizmarkove riječi na Berlinskom kongresu 1878., da cijelo "Istočno pitanje" ne vrijedi "jednoga jedinoga grenadira iz Pomeranije", uz prezrivo tretiranje balkanskih naroda kao "kozokradica", kojima je trebalo biti jasno da

---

[9] M. Ekmečić, OGLEDI IZ ISTORIJE, Beograd 2002, 371. Harold Nikolson, britanski historičar, pisao je da su diplomate, poštena gospoda poslata u inostranstvo, da lažu za svoju zemlju.

[10] Čarls Ingrao, američki historičar, ukazuje da države prave poteze u skladu sa svojim najboljim interesima, a kada ne vide interese – ne prave ni poteze. I kad je bila u pitanju humanitarna katastrofa u Bosni i Hercegovini, svijet je slijedio svoje najbolje interese. Najvećoj svjetskoj sili (SAD) trebalo je tri godine da se umiješa, a kada se umiješala za 11 dana je bilo gotovo bombardiranje srpskih ciljeva u BiH – prema. F. Borić, HOLBROOKE NIJE OBEĆAO NIŠTA ŠTO VEĆ NIJE ODBILA VOJSKA, "Oslobođenje", Sarajevo 21. mart 2009, 28.

[11] Ž. Rupnik, EVROPA U BALKANSKOM OGLEDALU, "Republika", br. 196, Beograd 1-15. septembar 1998, 23; M. Howard, RAT U EVROPSKOJ POVIJESTI, Zagreb 2002, 153.

[12] M. Kundera, NE ZABORAVITI JEDINSTVO EVROPE, "Helsinška povelja", br. 113-114, Beograd novembar-decembar 2007, 41.

evropske vlade nemaju potrebu da se uključuju u njihove pohlepe i suparništva, imaće brojne interpretatore i zagovornike.[13] "Jedna daleka zemlja, o kojoj malo znamo" (*a far away country of which we know little*) bile su riječi kojima je Nevil Čembrlen, britanski premijer, htio svojedobno opravdati prepuštanje Čehoslovačke nacistima.[14] Docniji pandan Čembrlenu bilo je jednogodišnje suprotstavljanje Vensa i Ovena upotrebi sile koja bi zaustavila ubijanja u Bosni i Hercegovini. Bilo je jednostavnije tvrditi da se radi o složenim problemima, koji uključuju i "zaključanu historiju", kako mjere koje treba poduzeti iziskuju previše rizika. Politički "pragmatizam", dokazujući se kao formula visoke retoričke angažiranosti, na primjeru Bosne, podrazumijevao je moralnu osudu "događaja na terenu", ali i čvrsto uvjerenje da se, samo iz moralnih pobuda, ne može ulaziti u rat, sve dok se njegove posljedice, a posebno razmjere, mogu držati pod kontrolom. Univerzalna zla ne priznaju nikakvu "neutralnost", bez obzira na pokušaje dovođenja do stanja da u konačnici nema glavnih krivaca niti glavnih žrtava. "Mir našeg vremena" ipak se nije mogao kupiti moralnim kukavičlukom.[15]

Tokom posljednje decenije XX stoljeća plaćena je na Balkanu visoka cijena za godine problematične neodlučnosti, indiferentnosti glavnih međunarodnih faktora, nedostatka sveevropske koncepcije, kalkuliranja i iracionalnog eksperimentiranja. U punjenju i detoniranju balkanskog "bureta baruta" i Evropa je tradicionalno imala znatnog udjela.

---

[13] H. Kisindžer, DIPLOMATIJA I, Beograd 1999, 130. Malcolm Rifkind, britanski ministar odbrane, u novembru 1992. upozoravao je da bi vojno rješenje u BiH iziskivalo "stotine tisuća vojnika… uz vjerovatnost, ako ne i izvjesnost velikih ljudskih gubitaka… bilo bi to angažiranje tolikih snaga kakve svijet još nije vidio".

[14] Č. Ingrao, DESET NENAUČENIH LEKCIJA O SREDNJOJ EVROPI – POGLED ISTORIČARA, Helsinške sveske, br. 10, Beograd 2001, 7. John L. Espozito smatra kako međudržavna saradnja može biti rezultat vjerskog ili etničkog bacgrounda, ali da je ona mnogo češće rezultat zaključka o postojanju zajedničkih nacionalnih i strateških interesa" – prema: J. Esposito, ISLAM I ZAPAD - SUKOB CIVILIZACIJA?, Beharistan, br. 3-4, Sarajevo 2001, 133.

[15] Upor. B. Milošević, PRVIH DESET GODINA - 1987-1997, Beogradski krug, Beograd 1998, str. 208; Z. Bžežinski, "NIKAD VIŠE" – OSIM U BOSNI, u: BOSNA I HERCEGOVINA – JEZGRO VELIKOSRPSKOG PROJEKTA, Beograd 2006, 685; N. Cigar, *Historijski kontekst: analitički alat ili ludačka košulja?, u: Studije genocida. Hrestomatija,* Sarajevo 2007, 179-180; R. Muratović, HOLOCAUST NAD JEVREJIMA I GENOCID NAD BOŠNJACIMA, Sarajevo 2007, 135-136.

Opasno je kovati odrednice koje su po porijeklu navodno "balkanske", kada su neke pojave zapravo poražavajuće univerzalne. Čitava situacija sumirana je u jednu rečenicu filozofa Ralfa Darendorfa: "Nemamo pojma šta želimo na Balkanu". Francisko Veiga ukazuje da je jedna od rijetkih, jasnih lekcija iz XIX i XX stoljeća ta da je Balkan samo ogledalo pretenciozne Evrope. Nedostatak znanja ili posvećenosti zapadnjaka nije značio da oni nisu imali noseću ulogu u oblikovanju prošlosti i savremenosti tog regiona. Parcijalni interesi, arbitriranja i podjele su, pojačani predrasudama i neznanjem, međutim, kao mnogo puta u historiji Balkana, bili važniji od sudbine njegovih žitelja. Upravo su se na tom neuralgičnom prostoru polagali ispiti za ulazak, odnosno za ispadanje iz kluba velikih sila.[16]

Nisu usamljeni istraživači koji kazuju da su balkanske nesreće rezultat politika velikih sila, njihovog surovog interesnog realizma, dugog i konfuznog lanca interventnih akcija, a ne unutarnjih mržnji i atavizama. Radikalni nacionalizam zapadne Evrope uvijek je bio upleten u nacionalističke nerede na Balkanu. Zapad je tokom XIX i XX stoljeća više puta pokušavao da prekroji granice Balkana na globalnom planu. Balkan se zato ponegdje i smatra "lošom savješću Evrope". U potrazi za drevnim uzrocima "ponašanja" Balkanaca, zaboravlja se na akumulaciju starih grešaka Zapada tokom skoro dva stoljeća, povezanih sa određenim načinom na koji se posmatraju problemi jugoistočne Evrope, uz primjenu drugačijih i nižih standarda na tom prostoru.[17] Demokratski principi koriste se na Zapadu mahom za

---

[16] To je posebno važilo za Rusiju, smatra dr. M. Ekmečić. Ona se tu dokazivala kao svjetska sila, gubila to mjesto, i, stalno se iznova borila, da ga nekako očuva; opšir. S. Jajić, GORKI, NIKOM POTREBNI LEK, "Književne novine", br. 987/988, Beograd 1-15. januar 1999, 7. Rusi su se umiješali u jugoslavensku krizu kada je trebalo ojačati "vlastiti ugled i utjecaj u svijetu", ali i zbog "osiguranja dugoročnog ruskog interesa na Balkanu i uspostavljanju novih odnosa". Njihovo uplitanje išlo je "veoma oprezno ne vezujući se ni u kom slučaju samo za jednu novonastalu državu na tlu Jugoslavije, a još manje za jednu vladajuću garnituru ili političku opciju". (B. Mamula). Učešće Rusije u Kontakt grupi doprinijelo je ublažavanju nekih stavova koji su se ticali Srbije, kao i odugovlačenju svih odluka, što je davalo vremensku prednost Srbiji. Posebno su odbijane odluke o eventualnoj intervenciji protiv Karadžićevih i Mladićevih snaga u BiH; opšir. B. Mamula, SLUČAJ JUGOSLAVIJA, CID, Podgorica 2000, str. 3; S. Biserko, RUSIJA I NJEN UTICAJ NA BALKANU, u: SNAGA LIČNE ODGOVORNOSTI - PRIJATELJI O LATINKI PEROVIĆ, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2008, str. 282-284.

[17] Opšir. F. Veiga, BALKANSKA ZAMKA (1804-2001) - JEDNA EVROPSKA KRIZA, Beograd 2003.

unutrašnju upotrebu. Mržnja, ta navodna endemska bolest Balkana, postoji na mnogim mjestima u svijetu. Zlo u prošlosti Balkana nije bilo ništa manje u odnosu na ono u drugim dijelovima Evrope, niti su balkanski nacionalizmi sadržajno drugačiji od evropskih.[18] Velike bitke, strahoviti holokausti i pravi genocidi odigrali su se u centralnoj i zapadnoj Evropi. U svijetu je 1945.-1993. bilo, po nekim navodima, oko 160 oružanih sukoba u kojima je stradalo 7,500.000 vojnika i između 30 i 40 miliona civila. Samo su tri nedjelje u tom razdoblju protekle bez nekog rata.

Cjelovita analiza vremena društvene krize, raspada i nestanka jugoslavenske državne zajednice, koja je bila zbir različitosti, pa je mogla funkcionirati samo na principu striktne ravnopravnosti a ne na principu odnosa snaga, kao i traganje za istinom i činjenicama, biće dug i složen proces, uz sve opasnosti od "tonjenja bez traga u okeanu činjenica". Kriza jugoslavenske države, ratovi i njen kraj bili su i "osveta za neuvažavanje razlika". Biti zajedno nije značilo biti isto. Formula života u mnoštvu razlika nije nađena. Kompromisi, a ne sila, bili su osnovni uslovi njenog opstanka.[19]

---

[18] Ako je Evropa stvorila rasizam, ali i anti-rasizam, piše Marija Todorova, "ne samo mizogoniju, nego i feminizam, ne samo antisemitizam nego i njegovu osudu, onda za takozvani balkanizam još uvek nije pronađen komplementaran i oplemenjujući par" – prema: M. Todorova, IMAGINARNI BALKAN, Beograd 1999, 324.

[19] S. Pavlović, SRBIJA - ISTORIJA IZA IMENA, Beograd 2004, 274. Tradicionalna američka podrška socijalističkoj Jugoslaviji zasnivala se na očekivanju da ona može postati model jednog istočnoevropskog sistema, nezavisnog u odnosu na SSSR. "Sve dok je trajao hladni rat, Jugoslavija je bila zaštićeno i ponekad maženo dijete američke i zapadne diplomatije" – govorio je Voren Cimerman, posljednji američki ambasador u SFRJ. On je bio prvi koji je donio važnu diplomatsku poruku koja u Beogradu nije shvaćena, da Jugoslavija više nema ono mjesto koje je imala, ne zato što se ona promijenila, nego što se promijenio svijet. Jugoslavija nije imala više geopolitički značaj kao ravnoteža između NATO i Varšavskog pakta. U Beogradu, pak, nisu primjetili tektonske promjene i nastajanje nove ere, da se Berlinski zid nepovratno urušio, već su snage usmjerili na organiziranje novog kongresa SKJ. Kako su se stvari dalje odvijale, mijenjao se i stav SAD. Cimerman će u maju 1992. u jednom svom izvještaju iz Beograda ustvrditi da se razbijanje Jugoslavije nije moglo ostvariti bez masovnog nasilja: "Najveći dio kritike na račun američke politike prema Jugoslaviji zasniva se na tvrdnji da smo bili slijepi na pritiske za nezavisnost i da smo zato propustili da uskočimo u voz sa većinom. Mi nismo bili slijepi; samo smo vidjeli da taj voz vodi u "Armagedon". Nacionalizam polarizuje; u Jugoslaviji, nakon kolapsa Markovićevog eksperimenta, nije postojao prostor između Tuđmana i Miloševića, na kome bi Zapad mogao da djeluje. Markovićeva Jugoslavija je naginjala ka demokratiji, Miloševićeva Jugoslavija se udaljavala od nje. Zato su SAD i Evropska

Jugoslavenska kriza je od početka sagledavana kao evropski problem, iako Evropa, odnosno Evropska zajednica nije bila pripremljena za turbulentne događaje u ovoj državi koja nije mogla preživjeti konflikte izmedu njenih nosećih naroda. Jugoslavija je poražena i opustošena iznutra. JNA je, izdajući Jugoslaviju, odigrala ključnu ulogu u određivanju karaktera ratova koji su nastupili. Taj tobožnji bastion "bratstva i jedinstva" dozvolio je sebi da bude pretvoren u surovu mašinu za ubijanje u ime jedne nacionalne grupe.[20] Primarni ciljevi postjugoslavenskih ratova bili su revizija republičkih granica, prisilna razmjena stanovništva i prestrukturacija balkanskog političkog prostora. Ti ciljevi nikada nisu mogli biti realizirani mirnim putem, već uz erupcije nacionalističke histerije u čije naravi tek treba proniknuti.[21] Etničko

---

zajednica bile jednostavno prisutne destrukciji, umjesto da su doprinosile njenom stvaranju". Za njega je "ubistvo Jugoslavije bio zločin domaćeg nasilja". Njenih grobara je bilo više, ali se jedan najviše istakao. Cimerman piše 1992. da je Slobodan Milošević, «srbijanski imperijalista», jedan od najdvoličnijih političara koje je Balkan ikad iznjedrio, da je svoju dvoličnost pokazao i kao grobar Jugoslavije, više nego bilo ko drugi – prema: V. Cimerman, KO JE UBIO JUGOSLAVIJU, "Helsinška povelja", br. 73-74, Beograd februar-mart 2004, 15. Srbija je proizvela Miloševića, a ne Milošević Srbiju. Iza njega je stala naučna, duhovna, vojna i politička elita.

[20] Zbog svoje ideološki konzervirane osnove, spora i nedorasla iskušenjima, nije mogla preživjeti raspad SKJ, nakon čega je, da bi "spasila Jugoslaviju", pristupila haotičnom razmatranju ideja o alternativnoj orijentaciji - od vojnog udara, iluzija o "bratskoj pomoći" SSSR-a i njegove oružane sile, zbog čega se general Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu odbranu, u više navrata tajno sastajao sa maršalom Jazovim i Krjučkovim, šefom KGB-ea, - do konačnog oslonca "slobodno lebdećeg federalnog tela" na Srbiju i srpski nacionalni program. Misterije sadržaja njenih planova pod konspirativnim nazivima "RAM", "Avala", "Jedinstvo", "S-1", "S-2" plijeniće još dugo pažnju naučnika. Nastojeći da očuva svoje dugogodišnje, velike privilegije, svoj atrofirani sistem, reducirala se u vojsku za "bitku za Jugoslaviju" i "konačno ostvarivanje srpskog državnog i nacionalnog interesa", postajući instrument srpskog režima i stožer Miloševićeve agresivne politike. General Aleksandar Vasiljević, bivši načelnik Uprave bezbijednosti JNA, na suđenju Slobodanu Miloševiću u Hagu, kao svjedok će 2003. izjaviti da su postojale "dve vojske u dve države, prema kojima se treća država - SRJ - odnosila kao da su vojske te države, SRJ, koja ih je finansirala, naoružavala i obezbeđivala im komandni kadar". Prema njegovom svjedočenju, oko 13.000 oficira VJ služilo je 1992.-1995. u vojskama drugih dveju "srpskih država" - VRSK i VRS.

[21] L. Perović, LJUDI, DOGAĐAJI I KNJIGE, Beograd 2000, 100. Srđa Popović, poznati beogradski advokat, piše o svom razgovoru 1991. sa Momčilom Krajišnikom: "Kada sam u maju 1991. godine razgovarao sa Krajišnikom, njegova reakcija me zgranula,

čišćenje nije bilo posljedica, već cilj ratova. Takva logika se može objasniti racionalnim ciljevima, prije nego iracionalnim ili podsvjesnim porivima.[22] Osnovni razlog za "etničko čišćenje" neki historičari su vidjeli u tome da su "vojnu kontrolu nad zemljom konačno morali da potvrde glasovi onih koji tamo sjede" (S. K. Pavlović). Oko 4,4 miliona ljudi promijenilo je mjesto boravka, odnosno oko 20 odsto stanovništva nekadašnje jugoslavenske države.

Tokom posljednje decenije XX stoljeća nastala je obimna biblioteka stranih autora o onome šta se dešavalo na Balkanu u bližoj i daljoj prošlosti. Mada se o tome na njemu nedovoljno znalo, čak i u stručnim krugovima, to ne znači da te knjige i ne postoje, da međunarodni faktori njih ne koriste kao jedan od izvora za razradu "balkanske" strategije.[23] Malo je tekstova i

---

i shvatio sam da nema nikakve šanse da se spreči krvoproliće. Kazao je "Prvo mi da svršimo ova naša posla". Ja sam mu rekao: "Ja vrlo dobro razumem ta vaša posla, to je krv do kolena", a on je sasvim hladno odgovorio: "Pa, ako treba krv do kolena, onda krv do kolena". Taj čovek je bio predsednik Skupštine BiH! Kada na ključnim mestima u političkim vrhovima sede i takvi ljudi, onda je stvarno, videlo se, situacija posve beznadežna" – opšir. S. Popović, PUT U VARVARSTVO, Beograd 2000.

[22] M. Todorova, IMAGINARNI BALKAN, 240. Ivan Stambolić, nekadašnji predsjednik Predsjedništva SR Srbije, svjestan uloge SANU u "godinama raspleta", pisao je da tada "čitava grupa takozvanih 'besmrtnika' godinama okapava nad mapama Bosne, pokušavajući da otkrije makar i kozju stazu kojom bi se od Beograda do Karlovca moglo propešačiti, a da se pritom prolazi isključivo kroz srpska sela i gradove". Borisav Jović, predsjednik Predsjedništva SFRJ 11. septembra 1990. zapisuje: "Sada se radi etnička karta srpskog prostora, naročito u BiH i Hrvatskoj, da se jasno prikaže teritorija gde su Srbi u većini; od Šibenika, preko Like, Bosanske krajine, pored Save do Bijeljine svuda su Srbi u većini. U centru Bosne su Muslimani. Srbi presecaju i Sandžak pored Drine, pa se Muslimani ne mogu ujediniti. To je budući prostor Srbije"; opšir. S. Bandžović, BEOGRADSKA ŠTAMPA O PADU SREBRENICE 1995. GODINE, Socijaldemokrat, br. 10-11, Sarajevo 2002, 129-151.

[23] Ričard Holbruk, američki diplomata i jedan od tvoraca Dejtonskog sporazuma, potvrđuje da je knjiga Rebeke West CRNO JANJE I SIVI SOKO bila najpoznatija od svih drugih o balkanskom regionu na engleskom jeziku. Otvoreni prosrpski stav R. West i njeno stanovište da su muslimani rasno inferiorni, uticao je na dvije generacije čitalačke publike, kao i na kreatore svjetske i balkanske politike. Neke od njenih tema pojavile su se u 1993. u novom ruhu u poznatoj knjizi Roberta Kaplana BALKANSKI DUHOVI - PUTOVANJE KROZ HISTORIJU, što je na čitaoce ostavljalo utisak da stranci ne mogu učiniti ništa u regionu prožetog drevnom mržnjom. Prema brojnim navodima knjiga je imala dubokog uticaja i na američkog predsjednika Klintona i njegovu administraciju.

knjiga zavirilo u suštinu "druge", ali i "prve" Jugoslavije, bez čega nema razumijevanja i uključenja neophodne analize konkretnih događaja i aktivnosti njihovih primarnih aktera.[24] "Ozbiljna povijesna rekonstrukcija" razotkrivaće ne samo pozadinu i uzroke ratova, nacionalističku ideologiju "krvi i tla", uzburkano doba naglih historijskih zaokreta, već i brojne individualne i porodične drame, masovna nasilja, stradanja nedužnih ljudi, etnički koji su, na kraju, ipak pokrenuli međunarodnu zajednicu, dugo zatečenoj brutalnošću događaja, da aktivnije radi na zaustavljanju i okončanju postjugoslavenskih ratova. Historija međunarodnog odgovora na ove ratove obimno je dokumentirana. Ostaje veoma problematična tzv. skrivena diplomatija, odnosno skrivena historija svih aktera jugoslavenske krize koja je osnova za shvatanje toka događaja.

Raspad jugoslavenske države pokazao se kao paradigma postkomunističkih problema, ali i kao evropski trend. On je postao izazov sa sve principe KEBS-a, postulate savremenih zapadnih demokratija i njihovog suočavanja sa nedostatkom zajedničke spoljne politike. Evropska zajednica se nije prihvatila uloge glavnog faktora sprečavanja raspada jugoslavenske državne zajednice.[25] Amerikanci su 1991. prepustili Evropljanima najveću odgovornost za jugoslavenski konflikt. Evropa, zabavljena Mastrihtom i impresionirana ujedinjenjem Njemačke, potcijenila je sukobe na Balkanu i razornu energiju nacionalizma. Različiti stavovi evropskih zemalja spriječavali su usaglašavanje zajedničke politike prema krizi. Evropska zajednica (EZ) nije imala status izvan teritorije svojih članica, ni oružane snage, zajedničke ciljeve i aparat za usklađivanje vanjske politike. Za većinu evropskih zemalja jugoslavenska kriza bila je prilika da, nakon okončanja

---

Predsjednik Klinton je bio zatečen Kaplanovom "živom slikom raznih naroda koji su beznadežno zarobljeni u konflikt koji datira još od 14. veka". U naučnim krugovima ova knjiga je naišla na oštre kritike, pa je ocjenjeno da ona predstavlja "grozan miks neuetemljenih generalizacija i dezinformacija… nesvarenih, ili netačnih istorijskih činjenica… ličnih predrasuda i lošeg pisanja" – upor: R. Holbrooke, ZAVRŠITI RAT, Sarajevo 1998, 22; O. Manojlović Pintar, BALKANSKI RAŠOMON, Helsinške sveske, br. 11, Beograd 2002, 87-88

[24] Tragična zbivanja tokom posljednje decenije XX stoljeća, stoljeća koje je bez sumnje bilo najubilačkije od svih koje smo zabilježili "po srazmjerama, učestalosti i dužini ratova koji su ga ispunjavali" (E. Hobsbaum), umnogome su dezorijentirala opšte idejne i historijsko-naučne tokove.

[25] S. Biserko, SRBIJA NA ORIJENTU, Beograd 2004, 165-166.

perioda "hladnog rata", redefiniraju vanjsku politiku i geopolitičke interese.[26] Reakcija međunarodne zajednice, o kojoj se ipak ne može govoriti u jednini, već u množini, na raspad Jugoslavije i na ratove koji su uslijedili, bila je spora, neodlučna i često nekonzistentna. Rat, genocid i konačno intervencija Zapada prouzrokovani su, prema nekim analizama, time što je propušteno da se blagovremeno nauče lekcije iz historije.[27]

Velike sile nisu izazvale postjugoslavenske ratove, ali su svojim nesnalaženjem i miješanjem često pogoršavale situaciju. Američku ponudu u maju 1992. da se S. Milošević povuče iz politike, a da zauzvrat SR Jugoslaviji budu ukinute sankcije ovaj je nonšalantno odbio kao neozbiljnu. Nagon za vlašću "bio je jači od želje da se Jugoslavija otarasi sankcija".[28] Dometi

---

[26] Z. Šehić, BOSNA I HERCEGOVINA 1992-1995. I MEĐUNARODNA DIPLOMATIJA, u: BOSNA I HERCEGOVINA PRIJE I NAKON ZAVNOBIH-A, Sarajevo 2007, 388-389.

[27] Č. Ingrao, DESET NENAUČENIH LEKCIJA O SREDNJOJ EVROPI – POGLED ISTORIČARA, Helsinške sveske, br. 10, 8. Početkom XIX stoljeća pojavio se termin "evropeizam" koji označava ukus za sve ono što je evropsko, a zatim pojam "evropeizacije" kao oblik svijesti o širenju civilizacije koja je superiorna u svjetskim okvirima. Iza toga stoji kompleks Evrope kao gospodarice svijeta, zasnovan u njenoj imperijalnoj praksi. U tom okviru na geografski, kulturni i politički prostor Balkana gledalo se kao na boravište "dobrih evropskih divljaka", kojima treba omogućiti da stvore vlastite države i ostaviti ih da kao slijepo crijevo jedne kulture "borave u tom ogromnom i moćnom habitusu" - opšir: Z. Konstantinović, BALKAN KAO HRONOTIP, u: SUSRET ILI SUKOB CIVILIZACIJA NA BALKANU, Beograd 1998, 91-92; E. Morin, KAKO MISLITI EVROPU, Sarajevo 1989, 48-49; B. Prpa, EVROPLJANI - ANTIEVROPLJANI, "Republika", br. 392-395, Beograd 1. novembar-31. decembar 2006, XXVI.

[28] B. Jović, OD GAZIMESTANA DO HAGA, feljton, "Politika", Beograd 18. jun 2009, 25. Beograd je u velikoj mjeri u posljednjoj deceniji XX stoljeća potcjenio značaj i snage svjetskog, a naročito američkog javnog mnjenja. Strašne slike su odgovorne za opredjeljivanje ljudi i vlada o agresoru i žrtvi, a ne CNN kojih ih je prenosio. Srpska politika je neadekvatno interpretirala američke motive i interese, neutemeljeno računala sa tradicionalnim ili ideološkim saveznicima i živjela u iluziji da se stvari mogu prethodno faktički svršiti na terenu, a onda Amerikancima i Evropi neće preostati ništa drugo nego da se pomire sa novim stanjem stvari i njihovim legaliziranjem. Ta politika, u jednom periodu izazivačka, a u drugom ponizna, bila je u suštini ignorantska, potcjenjivačka i diletantska u odnosu na međunarodni faktor i posebno SAD. Iznuđeni i zakašnjeli koraci predstavljaju najgori mogući izbor u politici. Živorad Kovačević smatra da se srpska shvatanja o svijetu, o zavjerama i novim svjetskih poretcima, o tradicionalnim prijateljima i neprijateljima, o procesu donošenja odluka u svijetu – vrlo provincijalna. Spoznaje o svijetu su stvarno sporadične i najčešće neutemeljene.

rezolucija Vijeća sigurnosti UN bili su limitirani oprečnim političkim interesima članica EZ i stalnih članica UN, koji su uticali na odluke i načine provođenja usvojenih zaključaka. Reakcije na povrede humanitarnog prava zadržavale su se dugo na verbalnim osudama i prijetnjama.[29] Zbog karaktera povreda normi međunarodnog humanitarnog prava i kršenja *Ženevskih konvencija* iz 1949. i *Dodatnih protokola* iz 1977., zločini počinjeni tokom postjugoslavenskih ratova spadaju u sam vrh po drastičnosti.[30] Takvi sukobi i zločini ticali su se čitave međunarodne zajednice. Haški arhivi i tamošnje obimne i dokumentirane optužnice o učesnicima u "zajedničkom zločinačkom poduhvatu" biće ipak nezaobilazni u pisanju novije historije južnoslavenskog prostora.

Razne karte "podijeljene Bosne i Hercegovine" koje su još od 1992. kružile međunarodnim konferencijama postale su više kontinuirani uzrok za tragediju koja je snašla mnoge ljude u njoj, nego rješenje. Politika Evropske unije, što se do 1995. odnosilo i na SAD, pokazala je duboku ambivalentnost modernih i naprednih demokratija u pogledu demonstriranja njihove snage i stavljanja života svojih vojnika na kocku. Početna slika Zapada o ratu u Jugoslaviji nastajala je na osnovu stavova političara, koji su bili isprovocirani pisanjem novinara.[31] Zapad je imao veliku "ubojnu moć", ali malu "spremnost da njihovo ljudstvo gine". Teorija o ratu "bez poginulih", vjerovatno čini jedan od najvećih doprinosa koji je intervencija u Bosni dala posthladnoratovskom strateškom mišljenju.[32] Bosna je dugo bila "svačija Španija".[33]

---

[29] Z. Šehić, BOSNA I HERCEGOVINA 1992-1995. I MEĐUNARODNA DIPLOMATIJA, 395; N. Kovač, BOSNA I HERCEGOVINA – NAPADNUTA I NAPUŠTENA, Korak, br. 12, Sarajevo 2008, 5.

[30] M. Šahović, HRONIKA MEĐUNARODNE IZOLACIJE (1990-1991), mjesto i godina izdanja 132-133.

[31] Način na koji je međunarodna zajednica bila uključena u "postjugoslavensku problematiku" otvorio je prostor nizu analiza samih zapadnih društava. Diskusije na liniji izolacionizma ili intervencionizma, podstakle su brojna razmišljanja, kao i potrebu problematiziranja uplitanja moralnih normi u način funkcioniranja međunarodne politike; opšir. O. Manojlović Pintar, BALKANSKI RAŠOMON, 74-77.

[32] Ž. Rupnik, *Evropa u balkanskom ogledalu,* 23-29; M. Gleni, BALKAN 1804-1999, II, Beograd 2001, 336.

[33] Dr. Darko Tanasković piše kako je Moskva, u nekoliko navrata, diskretno upozoravala Ankaru da se uzdrži od neposrednog uplitanja u jugoslavensku krizu – vidi: D. Tanasković, ISLAM I MI, Beograd 2000, 138.

SAD i EU su od samog početka rata mirovne planove bazirale na etničkom principu, rješavajući probleme na već zatečenoj situaciji stvorenoj agresijom. Nespremnost za vojnim djelovanjem proizvela je brojne intepretacije rata ("građanski rat"; "plemenski obračun", "vjekovna mržnja"). Evropa je, pritom, u svojim temeljima imala ugrađen animozitet prema muslimanima. Prećutna definicija historijske evropske zajednice nije ekonomska već religiozna. Religijska pitanja su u biti i politička. Rat u BiH 1992.-1995. zaoštrio je još više ovu dihotomiju, što je, između ostalog, kod zapadnjačkih novinara izazvalo prava iščuđavanja pred "visokim i plavokosim" bosanskim muslimanima.[34] Stereotipi, te famozne "slike u glavama", teško se prevazilaze. Oni znaju biti mobilizatorska snaga političkih odluka, ali i manipulacije. Duboke predrasude višestruko su imune na kontraargumente koji su izvirali iz suprotnih iskustava i saznanja.

Zbog nespremnosti međunarodne zajednice da intervenira, što je bila njena obaveza prema *Konvenciji o genocidu*, početkom rata lansiran je termin "etničko čišćenje", kao eufemizam za faktičko stanje u BiH, kada je tamo "počeo planirani genocid". Zvanični izvještaji, sa nivoa UN, izbjegavali su termin genocid. Umjesto genocida, etničkog čišćenja i agresije, ključne riječi brojnih evropskih državnika i diplomata za ono što se zbivalo u BiH bile su dugo "etnički konflikti" i "humanitarna pomoć".[35]

Međunarodna zajednica je, prema istraživanjima Sonje Biserko, tokom četiri ratne godine u BiH prema Srbima vodila *policy of appeasment*. Nikada nije napravila napor da poništi etničku podjelu.[36] Rat u BiH koordi-

---

[34] Upor. N. Cigar, GENOCID U BOSNI - POLITIKA "ETNIČKOG ČIŠĆENJA", Sarajevo 1998, 35; S. Bakr - F. Karčić, ZAPAD I MUSLIMANSKI SVIJET - UZAJAMNE PREDODŽBE, "Muallim", br. 36, Sarajevo 29. decembar 2008, 37. R. Holbrooke će 1998. kazati o ratu u BiH: "Jedan od razloga te evropske indiferentnosti bila je i činjenica da su žrtve bili Muslimani. Ja sam tada govorio kako ne verujem da bi Evropa, kada bi uloge bile zamenjene, da su Muslimani bili ti koji su okupirali brda oko Sarajeva i nemilosrdno ubijali kršćane i jevreje u gradu, to mirno posmatrala kao što je činila 1992-1993. godine".

35 BBC je sve strane u sukobu, pa i zvaničnu vladu u Sarajevu, nazivao "zaraćenim frakcijama", a sam je rat proglasio "slomom reda i zakona". Kada su jednom prilikom srpske jedinice otele šest kamiona humanitarne pomoći UN, BBC je javio da su "napori da se dostavi pomoć izbjeglicama ometeni slomom reda i zakona". To je, kako je britko napisao Noel Malcolm, bilo valjda prvi put u historiji da su kamioni oteti slomom reda i zakona – vidi: N. Malcolm, POVIJEST BOSNE, Zagreb-Sarajevo 1995, 316.

[36] S. Biserko, POGLED U PROŠLOST – KORAK U BUDUĆNOST, "Helsinška povelja", br. 77-78, Beograd avgust-septembar 2004, 3-4; Ista, RAZARANJE BOSNE, u:

nirano su započeli JNA, naoružane snage bosanskohercegovačkih Srba i paravojne jedinice pod kontrolom MUP-a Srbije, prije svega, "šešeljevci" i "arkanovci", čija je svrha bila da čine ono što "normalna vojska, policija ili normalni ljudi uopšte neće da čine".[37] Florens Hartman smatra da brojni tragični događaji u Bosni i Hercegovini nisu bili haotična posljedica djelovanja pojedinačnih lokalnih izvršilaca, već planiranja i predviđanja srpskog političkog vođstva. Ono što se zbilo nije predstavljalo iznenađenje ni za tzv. međunarodnu zajednicu. Svako ko je htio mogao je lahko da predvidi ciklus nasilja i namjeru da se uništi jedna etnička grupa, konkretno Bošnjaci.[38] Rat u Bosni i Hercegovini, od početka je genocidan, jer je "politika zvaničnog Beograda podrazumevala etničko čišćenje". Ratna praksa je pokazala vitalnost zločinačkih ideologija, njihovu povezanost, kao i mogućnosti prikrivanja i prilagođavanja.[39] Srpske aspiracije na oko 70 odsto teritorija BiH, nisu počivale samo na gruntovnim knjigama, već i na kraljevskim i državnim dekretima iz 1921. koji su "razvlastili Muslimane i nacionalizovanu zemlju Srbima besplatno prepustili".[40] Radovan Karadžić - "Himler svoje generacije", prema riječima V. Cimermana, prijetio je da će Bošnjake satjerati u rječne doline, kako bi povezao sve "srpske teritorije" u BiH.

BOSNA I HERCEGOVINA – JEZGRO VELIKOSRPSKOG PROJEKTA, Beograd 2006, 8.

[37] Upor. M. Vasić - F. Švarm, SRPSKE PARAVOJNE FORMACIJE 1990-2000, Helsinške sveske, br. 9, Beograd 2001, 67; R. Donia, VJEŠTAČKI NALAZ, Časopis za suvremenu povijest, br. 1, Zagreb 2004, 93.

[38] Muhamed Čengić, jedan od predratnih lidera SDA, navodi da je međunarodna zajednica smatrala da će se Bošnjaci, u situaciji kada nemaju ni dovoljan broj ljudstva, niti oficirski kadar, osloniti na traženje rješenja pregovorima, a ne ratom; opšir. M. Čengić, RAT JE TREBALO IZBJEĆI, "Oslobođenje", Sarajevo 28. maj 2009, 43.

[39] H. Balić, BOSANSKA KATAKLIZMA - STUDIJA SLUČAJA FOČA, Magistrat, Sarajevo 2002, 66. Dijego Enrike Arija, stalni predstavnik Venecuele u UN, tokom rata u BiH, pred pretresnim vijećem na suđenju Slobodanu Miloševiću, ukazao je da su UN djelovale uz "klimu poricanja" onoga što je cijeli svijet znao da se događa. Neuspjeh UN da srpske lidere drži odgovornim proizveo je "kulturu nekažnjavanja" koja je neumitno dovela do masakra u Srebrenici. "Kultura nekažnjavanja" je tokom rata u BiH ojačavana svaki put kada su UN dobijale izvještaje o etničkom čišćenju i zločinima protiv Bošnjaka i propuštale da reagiraju.

[40] E. Erdman-Pandžić, VELIKOSRPSKA IDEOLOGIJA U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI, u: GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991-1995, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 1997, 167.

Karadžić će u svojim nastupima kopirati nacističke zločince, da se ne smije stati na pola puta jer "moramo usvojiti ono što drugi imaju, a to je jedan narod, jedan parlament i jedan predsjednik".[41] Plan je podrazumijevao pravljenje "kompaktne" mape.[42] Istočna Bosna je posebno, sa većinskim bošnjačkim stanovništvom, zbog blizine Srbije i nastojanja da se pretvori u poligon za dalja osvajanja, u kriznim vremenima u ranijim razdobljima najviše bila na udaru sa druge strane Drine.[43] Dio muhadžira iz Smederevskog sandžaka nasilno iseljen tridesetih i šezdesetih godina XIX stoljeća naselio se i u krajevima istočne Bosne. I njih će, kao i njihove pretke, i sve druge Bošnjake u Podrinju, pratiti fatum progona i stradanja.

Srebrenica je postala svojevrsni simbola genocida u savremenom svijetu, ali istodobno i odgovornosti međunarodne zajednice za nečinjenje.[44]

---

[41] "NIN", Beograd 28. januar 1994. Pedi Ešdaun (Paddy Ashodown), visoki međunarodni predstavnik (OHR) – "čuvar mira u ratom pokidanoj Bosni" napisaće u svojoj autobiografiji (A FORTUNATE LIFE – SRETAN ŽIVOT), da Srbi predobro znaju ko su, "tako da su spremni učiniti najstrašnije stvari onima koji nisu Srbi, ali isto tako i nevjerovatne stvari ostatku svijeta ukoliko ih neko ubijedi da je to neophodno za zaštitu njihovog nacionalnog interesa" – prema: "Dnevni avaz", Sarajevo 16. maj 2009.

[42] Ratni cilj bosanskohercegovačkih Srba bio je, prema dokumentaciji Haškog tribunala, jasno izrečen, u poznatoj odluci "Skupštine srpskog naroda u BiH", na 16. sjednici održanoj 12. maja 1992. u Banjaluci o "šest strateških ciljeva". U njoj se kaže da je jedan od ciljeva srpskog naroda u BiH "ponovno okupljanje cijelog srpskog naroda u jedinstvenoj državi, naročito brisanjem granice na Drini koja razdvaja Srbiju i istočnu Bosnu u kojoj je stanovništvo većinom srpsko". General Mladić je tada upozoravao: "Ljudi i narodi nisu piljci, niti ključevi u džepu pa ćemo ih premjestiti tamo-amo… Prema tome, mi ne možemo očistiti niti možemo imati rešeto pa da prosejemo i samo da ostanu Srbi, ili da propadnu Srbi, a ostali da odu, to neće, ja ne znam kako će gospodin Krajišnik, gospodin Karadžić to objasniti svijetu. To je, ljudi, genocid". Odluka o strateškim ciljevima nije objavljena do 26. novembra 1993. godine - opšir. vidi: RAZARANJE BOSNE, u: BOSNA I HERCEGOVINA – JEZGRO VELIKOSRPSKOG PROJEKTA, 112-113, 126-127; S. Softić, GENOCID I NJEGOVE POSLJEDICE U BOSNI I HERCEGOVINI, Pregled, br. 1, Sarajevo 2008, 103-104.

[43] Prilikom masovnog protjerivanja muslimana iz Užica 1862. u Bosnu jedan od Srba, angažovanih u toj akciji, govorio je dotadašnjem komšiji muslimanu: "Kad se opet staneš seliti nemoj drugoga tražiti, no poruči meni da dođem da te opet selim"- na šta mu je ovaj nevoljno odmahnuo: "Vala, Vlaše, kako ste počeli, mučno ćemo se i u Šamu zadržati"– prema: Ž. Đorđević, ČUKUR-ČESMA 1862, Beograd 1983, 272; Nakon 130 godina od tog događaja Užički korpus je, ponovo krenuo na potomke tih muhadžira i ne samo njih, da ih dalje progoni.

[44] LJUDSKA PRAVA I ODGOVORNOST - SRBIJA 2003, Beograd 2004, 454.

Genocid je sam po sebi politika. To su zločini sistema, a ne pojedinaca, "uprkos tome što je za ostvarivanje ciljeva neophodno učešće brojnih pojedinaca". Omer Bartov piše da je to, najzad, "sukob između ubojice i ubijenog, obično sa dovoljno promatrača koji stoje po strani".[45] Uska je granica između individualne krivične odgovornosti i odgovornosti države za zločine protiv čovječnosti i, posebno, za zločin genocida. Genocid poznaje najrazličitije elemente zločina, u kojima se manifestira, te je, zato, ozbiljan pristup istraživanju njegovih uzroka, generatora, ciljeva, razvoja, promjena, rezultata i posljedica od izuzetnog značaja.[46] Genocid ili zločine protiv čovječnosti može spriječiti ili zaustaviti samo odlučna spoljna politička volja. Ona nije sistematska, ovisi od više političkih faktora koji nisu univerzalni, nego povezani s različitim državnim interesima. Ako genocid nije sprečen, "onda je to rezultat odsustva političke volje".[47] Kod počinitelja genocida postoji "prirodna potreba" za poricanjem zločina, da svoje nedjelo svedu u "podnošljive" numeričke granice. "Naučnom" numeričkom redukcijom osigurava se tzv. konfor za savjest dželata-egzekutora, svojevrsnu dijalektiku cifara, po kojoj je težina krivice u upravnoj srazmjeri sa brojem ubijenih, preseljenih, prevjerenih.[48]

Historija govori da nema genocidnih naroda kao takvih, ali uistinu ima genocidnih politika, i to politika s izravno i javno lahko prepoznatljivim

---

[45] O. Bartov, TRAGAJUĆI ZA KORIJENIMA SUVREMENOG GENOCIDA, u: STUDIJE GENOCIDA. HRESTOMATIJA, Sarajevo 2007, 46.

[46] S. Čekić, ISTRAŽIVANJE ŽRTAVA GENOCIDA, SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU, Sarajevo 2008, 21.

[47] F. Hartman, GENOCID JE ZLOČIN SISTEMA, NE POJEDINCA, "Helsinška povelja", br. 109-110, Beograd jul-avgust 2007, 22.

[48] D. Marinković, KRATKA ISTORIJA ETNIČKOG ČIŠĆENJA, "Književna reč", br. 500, Beograd januar 1998, 54-55. Žan-Rene Ruez, glavni istražitelj za Srebrenicu, u intervjuu za podgorički "Monitor", objavljenom u aprilu 2001., ukazuje: "Jedna stvar me prenerazila kad smo započeli fazu o izvršiocima. Zapanjujući je jaz između onoga što profesionalni oficiri smatraju profesionalnom čašću, dužnostima i aktivnostima i ponašanju i mentaliteta više od 90 odsto oficira VRS koje smo sreli. Oni se ponašaju kao bitange, krijući sve, čak i ono najočiglednije. Ne optužuju druge, jer većina još nije na toj tački, ali to bi većina učinila čim bi osetila miris zatvora, čak i najmodernijeg sa najpristojnijim stražarima. Ljudi bez časti. To je najgore. Ponašaju se kao sitni lopovi, kao deca uhvaćena sa rukama u džemu, totalno uplašeni mogućih posledica. Sve su zaboravili, ništa nisu videli. Drinski korpus je, na osnovu njihovih priča, bio prazan u ono vreme. Svi su bili u poseti ženama u Beogradu ili na sahranama bliskih rođaka. Ceo korpus je bio u rukama čistačica i vozača".

genocidnim namjerama i genocidnim ciljevima, ili, pak, politika koje imaju takve svoje strateške političke ciljeve koji se, pod određenim historijskim i društvenim prilikama, ne mogu realizirati drugačije nego samo putem genocida. To je u skladu s priznanjem historijske činjenice da te i takve politike mogu prigodno zadobiti i dosta široku i masovnu kolektivnu podršku.[49] Detlef Klausen je ustvrdio da iza masovnih ubistava pripadnika jedne etničke zajednice ne stoje individualni krivci već određeni viši interesi drugog naroda zbog kojih se vrše ta ubistva. Krivica jeste pojedinačna, ali odgovornost može biti i pojedinačna i kolektivna, jer je kolektiv onaj u čije su ime počinjeni zločini. Kolektivna odgovornost je politička kategorija.[50] Hana Arent je isticala kako svaka vlada preuzima političku odgovornost za djela i nedjela svoje prethodnice, a svaki narod za djela i nedjela svoje prošlosti. O zločinima se ne može govoriti selektivno, brisanjem identiteta žrtava i njihovim prevođenjem u apstraktne brojke, već zbog ljudskog i civilizacijskog uvjerenja, iskazujući pritom transnacionalne, multidisciplinarne napore u njihovom ispitivanju, neopterećene kratkoročnim političkim interesima.[51] Treba se stalno suočavati sa istinom i kazivanjima žrtve, bez

---

[49] S. Vrcan, NEMA GENOCIDNIH NARODA, ALI IMA GENOCIDNIH POLITIKA, "Helsinška povelja", br. 103-104, Beograd januar-februar 2007, 46.

[50] Šandor Marai je 1942. pisao: "Ljudima od duha biće u obavezi da kažu istinu o kolektivnoj odgovornosti, i da je afirmišu svim raspoloživim moralnim i materijalnim sredstvima. Nijedna vlast, nijedna elita na vlasti, nijedan narod ne može da porekne princip odgovornosti".

[51] Vladislav Jovanović, stalni predstavnik SRJ pri OUN, uputio je 18. decembra 1995. Savjetu bezbjednosti, pred usvajanje Rezolucije o Srebrenici, pismo kojim je informirao Savjet da je zapravo bošnjačka vojska, a ne srpska, počinila masovne zločine u toj enklavi. Prema njegovim navodima, borbe u Srebrenici su buknule neposredno pred ulazak jedinica bosanskih Srba u taj grad i da su Bošnjaci, željni nastavka borbe, nemilosrdno ubijali svoje sunarodnike koji su se htjeli predati. Jovanović je pritom precizirao da su tijela Bošnjaka ubijenih u "unutrašnjim borbama" otkrivena tek nakon pada bivše "zaštićene zone". On je ovim pismom htio da odloži donošenje rezolucije kojom bi se osudile akcije bosanskih Srba u istočnoj Bosni i zatražilo od istražitelja UN i Međunarodnog komiteta Crvenog krsta da obiđu područje Srebrenice. U toj namjeri ipak nije uspio. Savjet bezbjednosti je 21. decembra 1995. osudio masovne zločine Srba i zatražio pristup međunarodnih komisija masovnim grobnicama, zarobljenicima i izbjeglicama. U agencijskim izvještajima o usvajanju Rezolucije istaknuto je kako je "više članica Saveta bezbednosti ismejalo pismo koje je povodom Srebrenice početkom nedelje uputio jugoslovenski ambasador Vladislav Jovanović". Ser Džon Veston, predstavnik Velike Britanije u Savjetu bezbjednosti, tada je izjavio: "Samo pre nekoliko dana razmatrali smo mogućnost da se

obzira na onu Lisandrovu mudroliju da u raspravi oko mêđa najispravnije prosuđuje onaj u čijim je rukama mač. Evidentni nedostatak brojnih "naučnih" i medijskih analiza ratnih zbivanja u BiH bilo je rašireno moralno izjednačavanje sukobljenih strana, pri čemu ni S. Huntington, nije bio usamljen u tvrdnjama kako je taj rat bio sukob civilizacija: "tri primarna sudionika potjecala su iz različitih civilizacija i ispovijedala različite vjere".[52] Ovakva i druga slična stajališta biće instrumentalizirana u demagoškim i kvazinaučnim tumačenjima uzroka rata Primarna ideologijska svrha brojnih tumačenja rata protiv BiH bio je, smatra E. Zgodić, da mimikriraju stvarnost, a s time i da onesposobe svijest ljudi, naroda i država za njenu činjeničnu spoznaju i njihov odgovarajući, jednom sankcionirajući, a drugi put preventivni, djelatni aktivitet. Riječ je o zastiranju i zamračivanju dvije stvarnosti: stvarnosti međudržavnog sukoba iniciranog i vođenog agresijom režima susjednih država i, na drugoj strani, tegobne stvarnosti izvršenih zločina genocida. Predstave o ratu u BiH vremenom ulaze u zapadnu kolektivnu memoriju nadolazećih generacija i kroz sisteme akademskog obrazovanja. Jedna od formi tog pamćenja je i određena studentska udžbenička literatura. Preko nje ova mlada inteligencija recipira pervertirane predstave o prirodi rata u Bosni i Hercegovini, indoktrinira se jednom malignom fantazijom krivotvorenja koja kao dogma ulazi u njihovu obrazovnu svijest.[53]

Zapad je dugo gledao na rat u BiH kao primarno vojni problem, izazvan "nasiljem" koje je "izbilo" s "obje strane", pa su napori bili usmjereni na "smanjivanje borbenih aktivnosti". Zapadni "tvorci" historije koji su obja-

---

Savezna Republika Jugoslavija ponovo angažuje u poslovima Ujedinjenih nacija, što je nešto do čega je vladi u Beogradu očigledno veoma stalo, a sad ovde imamo na delu gospodina Jovanovića, koji u potpunosti potkopava lični kredibilitet i kredibilitet vlade u čije ime govori pismom koje je došlo u pogrešno vreme i koje nije ni mudro ni istnito. Ja zaista ne znam za šta nas on smatra". Na suđenju Slobodanu Miloševiću u Hagu, Vladislav Jovanović će u februaru 2005., kao svjedok odbrane, neuvjerljivo "pojašnjavati" da se tada radilo o njegovom "propustu". Pismo je, na osnovu informacija dobijenih od Republike Srpske, navodno napisao njegov zamjenik u misiji, a Jovanović ga je "na brzinu potpisao", i – umjesto šefu ruske misije, kome je bilo namijenjeno – poslao predsjedniku Savjeta bezbjednosti.

[52] S. Huntington, SUKOB CIVILIZACIJA I PREUSTROJ SVJETSKOG PORETKA, Zagreb 1998, 353.

[53] Prema: E. Zgodić, POLITIKA FANTAZIJA - O RATU PROTIV BOSNE I HERCEGOVINE, Sarajevo 2005, 61-64.

vili mit o "drevnoj plemenskoj mržnji" učinili su to kako bi opravdali promišljenu neaktivnost i indiferentnost u suočenju sa potvrđenim genocidom. Ovaj mit je svoje korijene manje nalazio u bosanskoj historiji, a više u potrebi Zapada da sebe promatra kao "civiliziranog", te da skrene odgovornost za etnička zvjerstva sa stvarnih izvršitelja i pripiše krivicu svim stranama podjednako.[54] Otuda je, kako je primjetio N. Malcolm, najveći doprinos Zapada stradanju Bosne neshvaćanje i odbijanje da se vladi u Sarajevu ukine embargo na uvoz oružja.[55] Odsustvo međunarodnog oružanog djelovanja se nije moglo pripisati neznanju ili neshvatanju svega onoga što se zbivalo. Zvaničnici UN-a su detaljno informirali države članice o prirodi rata i opsegu nasilja, ali nespremnost država članica da iskoriste svoje resurse i podrže vojnu akciju u odbranu civila ograničila je sposobnost UN da djeluje.[56]

Glavna svrha brojnih laži i osporavanja, bilo je distanciranje od riječi genocid.[57] Da je zločin bio priznat kao takav, čim je Bosna i Hercegovina bila primljena u OUN, članovi te organizacije bili bi obavezni da vojno interveniraju. Međutim, nakon prvih laži i kompromisa sa stanovišta svjetskih lidera, najvjerovatnije je već bilo suviše kasno da se reagira.[58] Sylvie Matton

---

[54] R. Donia, TVORCI HISTORIJE, Institut za historiju u Sarajevu, u: BOSNA I SVIJET, Sarajevo 1996, 266. Donia navodi da su samo u nekoliko mjeseci 1996. zapadni lideri različito reagirali na dvije krize sa dosta sličnih elemenata. Kada su arapski napadači ubili u februaru i martu 1996. godine 62 Izraelca, zapadni lideri su hitno sazvali svjetsku konferenciju radi osude "terorizma". Ova konferencija, održana u Egiptu, osudila je sve oblike terorizma, kao i one koji ga sponzoriraju. Nasuprot tome, nakon genocida u Srebrenici, SAD su "sponzorirale konferenciju na svom tlu da bi razdvojile 'zaraćene strane' i tom prilikom u pregovaračke timove uključili i dobro poznate sponzore terorizma".

[55] N. Malcolm, POVIJEST BOSNE, Erasmus, Zagreb 1995, str. 320.

[56] R. Donia, SARAJEVO - BIOGRAFIJA GRADA, Sarajevo 2006, 328.

[57] Prvi korak genocida sastoji se upravo u dehumanizaciji obilježenih grupa kojima se oduzimaju sva prava, uključujući i pravo na život. Ezar Fatah, viktimolog, iznosi da najokrutniji zločini i divljaštva postaju mogući "kada se žrtva vidi kao bezvrijedno biće lišeno ljudskosti, kao pogodna meta za pražnjenje neprijateljstva i agresije ili kao autsajder koji zaslužuje loš tretman".

[58] Opšir. Ž. Mase, NAŠI DRAGI ZLOČINCI: *Pariz, Zagreb, Beograd biznis klasom,* Beograd 2006. Francuski filozof P. Brukner, pak, smatra da su sve laži oko rata pravljene tako da su se brisale razlike između krvnika i žrtve, na načelu ekvidistance: svi su jednaki, i Srbi, i Hrvati, i Bošnjaci: "Svi su barbari, što je bio način da Evropljani operu ruke od odgovornosti za 'barbarstvo'. Zna se dobro ko je počeo rat, ko je šta osvojio, ko je počinio zločine" - prema: "Oslobođenje", Sarajevo-Ljubljana 14-21. septembar 1995.

navodi da je naizgled prijateljska posjeta francuskog predsjednika Fransoa Miterana 28. juna 1992. Sarajevu, potvrdila izdaju od strane međunarodne zajednice. Iako je tokom posjete bio informiran o postojanju koncentracionih logora u BiH, Miteran je o tome ćutao duže od mjesec dana, sve dok ih nisu otkrili mediji.[59] Sam je isticao da je ravnodušnost jedna od najvažnijih osobina političara. Velike sile nisu zakasnile da izvrše svoju međunarodnu obavezu. Prije bi se moglo reći da su svjesno čekale.[60] Adekvatna odgovornost nije pratila njihovu veliku moć. One se ne mogu jednostavno povući u svoj uži prostor, tražiti mir za sebe i promatrati šta se događa drugdje u svijetu. Ako neki događaji najavljuju zle posljedice, one imaju moć da ih spriječe. Nekorišćenje te moći politička je krivnja onih koji je posjeduju. Ograniče li se na papirnate optužbe, bježe od svoje zadaće.[61]

Britanska politika prema BiH nije bila posljedica nedostatka prave informacije u uobičajenom smislu. Ona je bila zaokupljena jedinstvom u međunarodnoj politici prema BiH, a ne sadržajem te politike. Smisao takvog odnosa bila je izričita negacija bilo kakvog britanskog nacionalnog interesa u BiH. Ključ za razumijevanje britanske politike krije se u duboko konzervativnom filozofskom realizmu nosilaca te politike.[62] Svim silama se dugo trudila da SAD drži van bosanske "priče". Njeni zagovornici nisu skrivali da se drže načela da su britanski interesi jedini cilj britanskog Ministarstva

---

[59] S. Matton, "ZNALI SMO DA SRBI NEĆE UZIMATI ZAROBLJENIKE", "Helsinška povelja", br. 109-110, Beograd jul-avgust 2007, 24-25.

[60] H. Čaušević, MOGUĆI DRŽAVNO-PRAVNI POLOŽAJ BOSNE I HERCEGOVINE PREMA STRIKTNOJ PRIMJENI DEJTONSKIH (PARIŠKIH) SPORAZUMA, u: BOSNA I SVIJET, 283.

[61] Prema: K. Jaspers, PITANJE KRIVICE, Zagreb 2006, 78.

[62] Značaj su imale i neuralgične asocijacije što su ih riječi "Sarajevo" i "Bosna" izazivale u generacijama diplomata i državnika stasalih u ubjeđenju da je Prvi svjetski rat izazvala neka opskurna balkanska kavga. Najtrajnija definicija riječi Balkan potiče iz 1914. godine. Džon Ganter, američki novinar, napisao je 1940., sa neskrivenim potcjenjivanjem, u knjizi U Evropi: "Nedopustiv je napad na ljudsku prirodu i na politiku što te bedne i nesrećne zemljice na Balkanskom poluostrvu mogu među sobom da vode sporove koji izazivaju svjetske ratove. Oko sto pedeset hiljada mladih Amerikanaca poginulo je zbog jednog događaja 1914. godine u nekakvom blatnjavom, primitivnom selu, Sarajevu. Gnusno i gotovo prostačko režanje u politici Balkana, teško razumljivo čitaocu na zapadu, još uvijek je presudno za mir u Evropi, a možda i u svijetu" – prema: M. Todorova, IMAGINARNI BALKAN, 207-208.

vanjskih poslova. Bosna i Hercegovina se nije za Britance doimala važnom poput Kuvajta ili Iraka. Britanski odgovor na bosansku krizu nije zrcalio toliko promašaj moralnosti koliko nedostatak racionalnog suda. Sir Reginald Hibbert, visoki umirovljeni diplomata i jedno vrijeme ambasador u Parizu, obrazlagao je kako su V. Britanija i naročito Foreign Office bili "povijesno vezani za Jugoslaviju i Srbiju kao dominantnu komponentu Jugoslavije". Pored toga, nastavlja on, britanske diplomate "poznavale su Beograd, jedva su poznavali Zagreb, o Sarajevu gotovo nisu imali pojma, a za Prištinu nikada nisu čuli". Britanska politika prema BiH dovela je do dugotrajnog raskola u Vijeću sigurnosti UN i u NATO-u sa SAD – svojim najvažnijim saveznikom. Britanska vlada je nepokolebljivo stajala na tome da nikakva intervencija na strani vlade u Sarajevu ne može uspjeti bez angažiranja velikih kopnenih snaga, te da bi bila praćena sa teškim ljudskim gubicima.[63] Postojala je bojazan da bi pritiske za intervenciju mogli zamijeniti nemiri kod kuće kada počnu pristizati vreće sa mrtvim tijelima vojnika. Foreign Office i vojni izvori potvrđuju da je politiku britanske vlade prema BiH oblikovao u prvom redu Douglas Hurd, odlučan da se ostane izvan rata. Hurd je u ljeto 1993. u britanskom parlamentu govorio da nije u državnom interesu da zamišlja kako može riješiti sve katastrofe, da nametne pravedan mir u svim svjetskim sukobima i sporovima. Više puta je poručivao da NATO nije svjetski policajac i da on ne može riješavati sve probleme izvan svojih granica. U Britaniji su od 1992. stajališta prema BiH bila okamenjena. Bili su nužni tektonski potresi sredinom 1995. da ih uzdrmaju. Amerikanci su, primjećuje B. Simms, u pogledu BiH bili barem upola u pravu, a Britanci dosljedno u krivu: "Za našega najgoreg dana", kaže jedan američki diplomata, "mi smo bili bolji nego vi u vašem najboljem danu". Pune tri godine regionalne i vojne "sveznalice" proizvodile su bujice besmisla. Brojni su britanski i francuski oficiri u

[63] Suštinu britanske politike u BiH odražavalo je, prema nekim navodima, jedno pismo britanskog premijera J. Majora upućeno početkom maja 1993. ministru D. Hoogu: "Mi pregovore trebamo nastaviti, da ti pregovori budu prevara kao da mi nešto činimo za BiH i muslimane, a ustvari mi trebamo te pregovore voditi tako dok Bosna i Hercegovina ne prestane postojati kao faktička država i dok se muslimani ne rasele iz Bosne i Hercegovine" – opšir. O. Ibrahimagić, BOSNA I BOŠNJACI – DRŽAVA I NAROD KOJI SU TREBALI NESTATI, Sarajevo 1996, 138-139; N. Duvnjak, POVODOM REVIZIJE DEJTONSKOG SPORAZUMA, Ljudska prava, br. 3-4, Sarajevo 2005, 94, nap. 5; Dž. Najetović, BRITANSKA POLITIKA U BOSNI I HERCEGOVINI 1992.-1995., DES, Sarajevo 2008, 206.

BiH očitovali srbofilske naklonosti ili, u najmanju ruku, osjećali neobičnu profesionalnost sebi jednakima na bosanskosrpskoj strani.[64]

Kao ni druge "velike" zapadne zemlje, ni Francuska nije izbjegla lutanja u punoj protivrječnosti s proklamiranim dobrim namjerama. Ž. Mase navodi da su se francuske vlade, naime, ponekad nevoljno kretale u gonjenju okrivljenih za ratne zločine od kojih bi mnogo radije digle ruke. Tu se javljaju dvije epizode francuskog angažiranja u BiH kao posebno opterećenje od 1995. godine: genocid u Srebrenici i oslobađanje dvojice zarobljenih pilota koje su izvjesno vrijeme držale jedinice Vojske Republike Srpske. Francuski državnici su ove dvije epizode, piše Mase, prebrzo uknjižili pod stavku tekućih troškova vlasti. Slike na kojima dvojica francuskih pilota izlaze iz aviona kojih ih je vratio u domovinu zaklonile su neke druge, manje sretne slike koje je snimio fotograf generala Ratka Mladića. Te slike nisu mnogo cirkulirale Francuskom. Na njima se vidi načelnik francuske vojske kako se rukuje s Mladićem u trenutku oslobađanja dva francuska pilota, iako je Mladić tada već dva mjeseca bio optužen od Međunarodnog krivičnog suda za zločine protiv čovječnosti.[65]

---

[64] Nasilna simetrija nije uzimala u račun asimetriju oružja. U BiH je, s britanske strane, nazivanje agresora i žrtve, legalne vlade i separatističkih pobunjenika podjednako "stranama" ili "frakcijama", bilo podignuto gotovo na razinu rituala. Argument jednakosti između svih strana neizbježno je osnažio kada je Armija BiH uzvratila udarac svojim ratnim protivnicima. Pojam moralne jednakosti, podrazumijevan u govoru o "stranama" i "frakcijama", često je prelazio u transparentnu izričitost. Insistiranje na moralnoj jednakosti vuklo je korijen dijelom iz neznanja i intelektualne lijenosti. Major Vaughan Kent-Payne opisivao je "bosanske ljude" kao rasu koja je zapadnim Evropljanima slična samo fizički. General Michael Rose nije krio da te ljude smatra divljacima "koji zaslužuju ovo što im se događa, i da su nekoliko klasa ispod njega". Prezir je, uz prisvajanje ideje "civilizacije" koja je drugima osporavana, znao poprimiti izrazite rasističke tonove. U jednoj britanskoj oficirskoj menzi Bošnjake su nazivali urođenicima. U jednom drugom uredu Srbe su zvali "Klingonima", što je ime divljeg ali plemenitog ratničkog plemena u nekom televizijskom serijalu, dok su Bošnjaci bili "mutanti", odnosno defektni untermenschi, kojima nedostaju pojedini udovi i organi. Brendan Simms, britanski historičar koji se afirmirao radovima iz povijesti napoleonske i postnapoleonske Evrope, autor je odvažne i detaljne studije u kojoj je istražio i neumoljivim historijskim činjenicama demistificirao sadržaj britanske politike u BiH i na Balkanu u posljednoj deceniji XX stoljeća. Za njega je britansko prisustvo u BiH 1992.-1995. bilo, od svojedobnog "paktiranja" sa Hitlerom, "najveći fijasko britanske diplomatije za posljednjih 60 godina"; opšir. B. Simms, NAJSRAMNIJI TRENUTAK BRITANIJA I UNIŠTAVANJE BOSNE, Sarajevo 2003, 143, 278-279.

[65] Mase navodi još jedan indikativan slučaj. Početak rata na Kosovu 1999. bio je obilježen hapšenjem Pjer-Anri Binela, majora na službi u francuskoj misiji pri NATO.

U razrješavanju konflikata i smirivanju napetosti, posebno je bila značajna i složena uloga SAD. Politika SAD prema jugoslavenskoj krizi bila je, imajući pritom u vidu problematični koncept američke posthladnoratovske spoljne politike i vizije rješavanja globalnih problema, mješavina dosljednosti i nedosljednosti, kombinacija namjerne nezainteresiranosti i svjesne ravnodušnosti, jasnog sagledavanja situacije i pogrešnih procjena, kontinuiteta i zaokreta, principa i pragmatizma, punog angažiranja i pasivnosti.[66] Američka politika bila je u mnogo čemu ambivalentna i imala je krivudav tok – od aktivnog zastupanja očuvanja nezavisnosti, jedinstva i teritorijalne cjelovitosti Jugoslavije na početku krize (šest mjeseci poslije drugih priznala je otcjepljenje republika), pa sve do dezangažiranja, pod strahom da ne bude uvučena u drugi Vijetnam, uspostave distance i prepuštanja inicijative i odluka Evropi u jesen 1991. da se uključi i potraži rješenja. To je bila velika greška sa teškim posljedicama, jer se Evropa, nedovoljno politički integrisana, loše pripremljena, nije pokazala spremnom i doraslom da tu tešku krizu u rubnom regionu ozbiljno rješava, stavljajući svoje sopstveno jedinstvo iznad principa i adekvatnog reagiranja. Strategiji iza ograničenih akcija nedostajala je koherentnost. Američki predsjednik Buš

Ovaj oficir je dostavio neka dokumenta NATO jednom srpskom agentu. Veoma rijetko djelo u historiji vojske. Opozvan je u Pariz u trenutku kada se spremao da dostavi planove intervencije Vojnog komiteta alijanse, a potom krajem oktobra uhapšen i osuđen na dvije godine zatvora. Nije se išlo dalje, vjerovatno iz straha da bi se možda pronašli tragovi ranijih veza tog bivšeg oficira obavještajne službe u štabu IFOR 1996. (koga su njegove starješine odlikovale za taj posao) sa Srbima u BiH. Na suđenju je prošao kao "nezreo, usamljen među svojim saborcima". Mase ustvrđuje da je podrška srpskim nacionalistima bila jedna od dogmi francuske politike. Međutim, on nigdje kategorički potvrdno ne daje odgovor na pitanje koje sam postavlja: da li su Francuzi bili prosrpski orijentirani. Piše da su takve teze bile obogaćene suštinskom rezervom Fransoa Miterana prema Hrvatima i Bošnjacima. Oni su dugo optuživani da su razbili Jugoslaviju, dok su stvarni ratni huškači, srpski nacionalisti s Miloševićem na čelu, uspijevali da se predstave kao branioci federacije, garanti koegzistencije naroda, sve dok Žak Širak nije osudio njihova nedjela. Međutim, i nakon toga, kako Mase piše, i sljedećih godina boravak francuskog kontigenta u BiH bio je "obeležen nekim drugim nedopustivim glupostima" – vidi. Ž. Mase, NAŠI DRAGI RATNI ZLOČINCI: Pariz, Zagreb, Beograd biznis klasom, 86-87.

[66] V. Azinović, BUSHOVA ADMINISTRACIJA I RASPAD JUGOSLAVIJE, u: BOSNA I HERCEGOVINA – JEZGRO VELIKOSRPSKOG PROJEKTA, 710-713. V. Cimerman će pisati da su "ljudska prava postala osnovni određujući element američke politike koja se u sukob na Balkanu uključila sa najboljim namjerama, a ne iz sebičnih pobuda" – prema: O. Manojlović Pintar, BALKANSKI RAŠOMON, 77.

je početkom avgusta 1992. govorio o humanitarnoj noćnoj mori, etničkim čišćenjima u Bosni i Hercegovini, što je trebalo zaustaviti svim sredstvima, "izolovati Srbiju ekonomski i politički", da bi ona "platila stvarnu cenu" za svoju "kontinuiranu agresiju". Međutim, raskorak između SAD i NATO-saveznika u Evropi dugo je onemogućavao akciju protiv Srba. Udaljenost od Evrope, nepripremljenost javnog mnjenja za američko vojno uključivanje u rat, različitost i suprotstavljenost evropskih interesa i poseban "evropski senzibilitet", proizveli su situaciju u kojoj su Amerikanci morali da se okrenu "utabavanju terena" za svoju akciju.[67] Amerikanci su, naime, dugo vodili "cik-cak politiku", ocjenjuje Živorad Kovačević: priznali su BiH, što nije spriječilo niti odložilo izbijanje sukoba, već ga je, po svemu sudeći, samo ubrzalo; minirali su Vens-Ovenov plan, oko koga je bio postignut konsenzus u Evropskoj zajednici; nisu se mnogo uzbudili zbog hrvatske ofanzive na Krajinu, ali kada su hrvatske i bosanske trupe došle na domak Banjaluke, poslali su Ričarda Holbruka da ih zaustavi, jer nisu htjeli da se potpuno promijeni balans snaga. Roj Gatman, američki novinar, dobitnik Pulicerove nagrade za izvještavanje tokom rata u BiH, će 2005. reći: "da je bilo do Evropljana, BiH bi bila zbrisana sa lica zemlje. Oni su bili spremni zatvoriti oči pred nestankom te zemlje, ali su se Amerikanci umiješali".[68] Američki pritisak je uvijek bio potrebni sastojak u odnosima sa tromom, dugim procesima sklonom Evropskom unijom.[69] Za razliku od unutrašnje, u američkoj vanjskoj politici postoji jedan bazični, bipartijski konsenzus. U suštini nema

---

[67] B. Dimitrijević, OD MEDIJSKOG STEREOTIPA DO VOJNE INTERVENCIJE, Istorija 20. veka, br. 2, Beograd 1998, 165.

[68] Piter Galbrajt, nekadašnji američki ambasador u Hrvatskoj, ukazaće u oktobru 2008. kako je osjećaj u svijetu krajem devedesetih godina prošloga stoljeća bio takav "da je Zapad dopustio da muslimani u BiH budu pobijeni. Mi smo intervenirali i dokazali suprotno. To nam je, između ostalog, donijelo i izuzetnu popularnost u islamskom svijetu. Nje, međutim, danas nema" – prema: S. Numanović, RATNO VODSTVO RS JE FAŠISTIČKO I GENOCIDNO, "Dnevni avaz", Sarajevo 17. oktobar 2008, 5.

[69] Medlin Olbrajt će navesti da su tri stvari zapravo okončale rat u BiH. Prva je bila gubitak svake mjere kod paljanskog rukovodstva bosanskih Srba. Godinama su igrali, dosta uspješno, na kartu nemoći Zapada, ali nisu znali kada i gdje trebaju stati. Druga stvar je bila uspješna hrvatska ofanziva na Krajinu početkom avgusta 1995. kada je bosanskim Srbima upućena jasna poruka da nisu nepobjedivi, da više ne mogu računati na Miloševićevu pomoć. Treća stvar je bila spremnost predsjednika Klintona da "uzme stvar u svoje ruke", iskazujući još jednom američku "hipermoć" u međunarodnim odnosima, posebno prema "staroj Evropi" – vidi: "Slobodna Bosna", Sarajevo 20. novembar 2003.

pretjeranih razlika. U toj politici postoje stalno dva ekstrema: jedan je "vilsonijevski", moralizatorski, vredonosno zasnovan, a drugi se uslovno može nazvati "kisindžerovski", sa fokusom na *raison d` êtat*, zasnovan na realpolitici. Amerikanci nastoje da se između njih ne opredjeljuju, već da, ukoliko mogu, sretno kombiniraju oba principa, smatrajući prvi dosta naivnim i nerealnim, a drugi suviše ciničnim i neproduktivnim, iako ovaj drugi češće preovlađuje. Mada vole da se pozivaju na prvi, sam Dejtonski sporazum 1995. – jedan međunarodni protektorat nad cijelim regionom, izraz je pomirenja ta dva principa. U Dejtonskom sporazumu nađena je ona srednja linija između dviju stalno prisutnih determinanti američke spoljne politike moralizma i realpolitike.[70] Nakon Dejtona opet je došlo do još jednog, ali prelomnog zaokreta, u američkoj politici prema Miloševiću. Oni mu nikada nisu do kraja vjerovali, pa su smislili "spoljni zid sankcija". Pošto je njegov režim sve grublje i agresivnije ispoljavao svoje autoritarno lice, u Vašingtonu se došlo do kardinalnijeg zaključka: ne samo da Milošević ne može biti više smatran faktorom mira i stabilnosti u regionu, već obrnuto, on je upravo taj - sada "balkanski kasapin", koji je tu stabilnost direktno ugrožavao. Nova promjena američkog kursa značila je njegovo konačno otpisivanje.

Ratovi su, uplivom međunarodnog faktora, bili prekinuti, ali ostalo je pitanje jesu li i okončani.[71] Međunarodna zajednica umnogome je opstrui-

---

[70] Upor. R. Holbrooke, ZAVRŠITI RAT, 367; Ž. Kovačević, IZMEĐU AROGANCIJE I PONIZNOSTI, Beograd 2004, 152. Danijel Server, direktor Američkog instituta za mir, ustvrdio je da su SAD krajem XX stoljeća htjele izbjeći stvaranje "islamske državice kao rezultata bošnjačko-srpskog i bošnjačko-hrvatskog sukoba. Za SAD bi takva tvorevina bila platforma za iransko teroriziranje Evrope. U to vrijeme ovako nešto izgledalo je kao ozbiljan rizik… Federacija BiH, čije sam stvaranje tokom ratnog perioda i lično podržao, imala je ključnu ulogu u onemogućavanju stvaranja islamske državice" – prema: "Dnevni avaz", Sarajevo 27. avgust 2004. Dr. Radoslav Stojanović, profesor na Pravnom fakultetu u Beogradu, još 1993. će kazati da srpske vlasti ni u Bosni ni u Srbiji nisu u stanju da shvate jednu stvar: "da je Zapad mnogo zainteresovaniji za onemogućavanje stvaranja muslimanske države u Bosni nego li za osujećivanje planova stvaranja čak i Velike Srbije" - prema: N. Cigar, ULOGA SRPSKIH ORIJENTALISTA U OPRAVDAVANJU GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA BALKANA, Sarajevo 2000, 53.

[71] Vilijem Montgomeri (William Montgomery), bivši američki ambasador u Beogradu, početkom juna 2009. objaviće tekst u uglednom dnevniku "The New York Times", gdje će, polazeći od izjave američkog predsjednika Obame o Iraku, odnosno tvrdnje da Amerika ne želi da joj se traganje za savršenim rješenjem ispriječi pred postizanjem ostvarivih ciljeva, napisati da je to veliki korak naprijed koji treba primijeniti i u pristupu rješavanja situacije na Kosovu i u BiH. Montgomeri dalje navodi kako je više od 15 godina pokušavao

rala, i nakon rata, potrebu BiH za pravdom kako bi ponovo izgradila stabilno i jedinstveno društvo[72] Politika naknadnih nagodbi, odugovlačenja, selektivnost u izvršavanju obaveza koje su preuzeli brojni domaći i inostrani akteri, razne sinhronizirane opstrukcije na svim nivoima, s druge strane, uticaće s vremenom sve više na opstanak i usložnjavanje brojnih problema u poratnoj stvarnosti u i oko Bosne i Hercegovine.

Proces prekomponiranja i konsolidacije nacionalizma u Srbiji, uz reproduciranje modela monističke komunikacije i praksu prikrivanja zločina i institucionaliziranu šutnju, postao je od oktobra 2000. dio stvarnosti, kao i novo homogeniziranje oko istih starih ideja i akademskih autoriteta, nasljeđa režima S. Miloševića, uz vladavinu organske ideologije i iščekivanje promjena odnosa u svjetskoj politici. Republika Srpska je tretirana kao ratni plijen, kao "jedina svetla tačka u procesu razbijanja SFRJ".[73] Mihailo

---

mijenjati stvari na Balkanu, a onda shvatio da ljudi sa tog prostora nikada neće "misliti i reagirati onako kao mi", te zato treba, između ostaloga, promijeniti odnose unutar Bosne i Hercegovine, odnosno dopustiti Republici Srpskoj da održi referendum o neovisnosti, uz jasno demonstriranje volje i spremnosti za upotrebu vojne sile radi sprečavanja nasilja tokom tog procesa; opšir. M. Bazdulj, BOSNA JE VEĆI PROBLEM NEGO KOSOVO, "Oslobođenje", Sarajevo 6. jun 2009, 4; RS treba omogućiti organiziranje referenduma, "Dnevni avaz", Sarajevo 6. jun 2009, 2.

[72] Frensis Bojl, američki profesor prava i advokat, navodi 2007. da u svojoj dokumentaciji posjeduje zvanični akt Pentagona iz marta 1994. u kojem stoji da je podjela Bosne i Hercegovine proces koji će trajati narednih 15 godina, a ne nešto što će se desiti odmah: "Mislim da Amerikanci i Evropljani smatraju da je konačno rješenje za Balkan stvaranje tri velike države – Srbije, Albanije i Hrvatske. U takvom kolopletu BiH nestaje" – prema: "Dnevni avaz", Sarajevo 8. decembar 2007, 5.

[73] S. Biserko, INSTRUMENT STVARANJA SRPSKE ETNIČKE DRŽAVE, u: IZBEGLICE – ŽRTVE ETNIČKOG INŽENJERINGA, Beograd 2004, 17. U BiH je nakon rata nastavljen, u miru, put njenog etničko-teritorijalnog redizajniranja i rekomponiranja. Procenat Srba u Bijeljini se, primjerice, povećao sa oko 60 odsto iz 1991. na približno 91 odsto 1998. godine. U istočnoj Bosni Bošnjaci su više nego desetkovani. Sarajevsko "Oslobođenje" je u februaru 2006. objavilo da je u opštini Zenica prodato oko 2500 stanova i zaključeno oko 550 ugovora o zamjeni. U opštini Kupres zaključeno je 288 ugovora o prodaji stanova, ili u oko 90 odsto slučajeva od ukupnog stambenog fonda, kao i oko 150 ugovora o prodaji imovine. U Mostaru je prodaja stanova premašila cifru od 3000 stambenih jedinica. Reisu-l-ulema dr. Mustafa Cerić iznio je podatke polovinom juna 2006. da je u Foči 1991. bilo 28.809 muslimana, a da se vratilo svega 1750, u Višegradu je bilo 13.316 a vratilo se 2600, u Rudom je bilo 3142 a vratilo se 300, u Rogatici je bilo 13.169 a vratilo se 1600, u Sokocu od 4486 vratilo se 150; u Čajniče od 4007 vratilo se 300,

Marković, uticajni srpski akademik, koji se 1997. "pravdao" da 1991. nisu predvidjeli da se slomom SSSR-a mijenjaju sva dotle važeća načela u međunarodnim odnosima, pa i to da "ujedinjavanje srpskog naroda više neće biti moguće u dogledno vreme", već 2000. će kazati da "srpski intelektualci ne treba da čekaju da proces globalizacije propadne ili dovoljno oslabi da bi počeli da rade na ujedinjavanju srpskih zemalja".[74] Umreženi ideološki i propagandni aparati, ukopani u vlastitu verziju prošlosti, negirajući krivičnu, političku i moralnu odgovornost za počinjene zločine, blokiraju i sprečavaju katarzu, proizvodeći kataraktu.[75] Blisku prošlost će pratiti, nakon svega, napori da se, uz konfuziju oko elementarnih pitanja morala, uz uspostavljeni konsenzus negiranja i poricanja vlastite odgovornosti, počinjeni zločini svjesno relativiziraju i deetnificiraju, i ne nazovu pravim imenom.[76] Srpska javnost je još od 1992. instruirana da Bošnjaci sami sebe ubijaju i granatiraju, da bi za to, pred međunarodnom javnošću, optužili Srbe. Tokom cijelog rata odvijala se kampanja šaputanja s ciljem da širi ideju da najveća zvjerstva čine upravo Bošnjaci protiv svog naroda. Ravnodušnost u Srbiji prema stradanju Bošnjaka bila je očita, ako se izuzmu protesti pojedinih nevladinih organizacija (Fonda za humanitarno pravo, Helsinškog odbora za ljudska prava) i marginalnih političkih stranaka.[77] Indiferentnost prema

---

na Palama se od prijašnjih 4.356 vratilo 150 muslimana. Slično stanje je i u drugim mjestima širom istočne Bosne; opšir. "Preporod", br. 12/830, Sarajevo 15. jun 2006.

[74] Upor. "Večernje novosti", Beograd 28.novembar-1.decembar 1997; "Monitor", br. 806, Podgorica 31. mart 2006, 55.

[75] N. Popov, SRBIJA - TRAGANJE ZA NORMALNIM ŽIVOTOM, "Republika", br. 336-337, Beograd 1-31. jul 2004, 16; N. Dimitrijević, U potrazi za Srbijom, "Republika", br. 392-395, Beograd 1. novembar-31. decembar 2006, VIII-IX. U Srbiji je 2009. posebna pažnja posvećena knjizi Nesveti teror čiji je autor Džon R. Šindler, profesor strategije na Vojnopomorskom koledžu u Njuportu, inače bivši analitičar i kontraobavještajni oficir u nacionalnoj agenciji za bezbjednost SAD. Srpsko izdanje ove knjige beogradska "Politika" je oglašavala kao "prvo temeljno ispitivanje uloge Bosne u globalnom džihadu, odnosno širokoj kampanji da se po celom svetu zagriženi vid islama proširi propagandom, silom i terorom" – prema: "Politika", Beograd 24. april 2009.

[76] Prema navodima podgoričkog "Monitora", iz decembra 2004., u Srbiji postoje brojna udruženja poginulih ratnika i ratnih vojnih invalida. Udruženje boraca rata od 1990. godine ima oko 180.000 članova u zemlji koja do proljeća 1999. zvanično nije bila u ratu.

[77] U medijima u Srbiji se i dalje koriste različiti eufemizmi za genocid u Srebrenici. U njima i javnom govoru uporno se izbjegava riječ "genocid" iako je i sudskim putem,

zločinima iz bliske prošlosti može se smatrati posljedicama nepostojanja političke volje, atavističkog nasljeđa, organiziranog poricanja od strane državnog vrha, potrebe za neuznemiravanjem i zaboravom koja je lakša od iskrenog pogleda u sopstvene zločine, logike da sa protokom vremena neumitno sve ide u zaborav. Dio establišmenta uporno nastoji da promovira ideju zločina bez kazne. Uz to idu i prateće ocjene da su Srbe "SAD i Evropa kaznili okupacijom BiH", te da je Haški tribunal "politički sud koji nije sud istine i pravde" (D. Ćosić).

Izražena je i volja da se deklarativnim, fingiranim kajanjem politički profitira. To postaje pijačni artikal na tržnici međunarodnih odnosa. Zločini počinjeni u BiH smišljeno se poriču, racionaliziraju i normaliziraju, uz teze da su ih počinile samo srpske paravojske, naoružane grupe i bande, van kontrole i odgovornosti države.[78] Amnestiranje i retorika opravdavanja ili

---

pred Haškim tribunalom, taj ratni zločin tako okvalificiran "U Srebrenici nije bio genocid jer ne odgovara definiciji" – horski govore brojni pripadnici antihaškog lobija. Ludilo nije iracionalnost, napisao je Dušan Bjelić, profesor sociologije na Univerzitetu Južni Mejn, već racionalnost koja je izgubila kontak sa realnošću. Ta racionalnost definicije genocida je ludilo jer gubi kontakt sa realnošću samog događaja, kao da je realnost u definiciji, a ne u djelu.

[78] S. Biserko, (NE)ODUSTAJANJE SRBIJE, "Helsinška povelja", br. 85-86, Beograd jul-avgust 2005. Mirjana Miočinović piše da je istina obavezujuća, ona remeti san, ona ruši iluzije. Odgovoriti se može, navodi ona dalje, samo ako se ne poriče sve ono što se tokom deset godina dešavalo u "srcu Evrope": "A evo šta se dešavalo. Mi smo "braća i sestre", prvi zasipali cvećem tenkove kada su krenuli da ograđuju i čiste prostor samo za nas (jer biti srećan je tada, i ne samo tada, živeti u raju jednorodnih, mi smo prvi posle Drugog svetskog rata podigli koncentracione logore (Omarska, Keraterm… "Smrt voli lepa imena", reći će Miodrag Stanisavljević), naša je soldateska držala pod opsadom tri i po godine Sarajevo, u "srcu Evrope", dakle, da bi se na njenim poligonima učili gađanju iz snajpera što golobrada deca, što "opskurni prijatelji srpskog naroda", pisci sličnog dara i istih uverenja koje je imao vođa tog istog, srpskog naroda (imena se ne pominju jer ih autorka smatra odioznim), naši su sveštenici blagosiljali ubice pred njihove pohode na Druge, mi smo ubili u "srcu Evrope", za samo tri dana, 8.000 ljudi i potom premeštali iz jame u jamu njihova tela ne bismo li zavarali tragove (za tu je rabotu bilo potrebno jako, jako mnogo Srba, ma kako ovi bili poslovično vredni), mi smo, skloni "dertu i uživanju", kakve nas je Bog dao, silovali na stotine žena onih Drugih, mi smo sa "svete srpske zemlje Kosova" prognali 800.000 Drugih, poubijali čitave porodice, a njihove leševe prenosili u hladnjačama, koje smo potom bacali u reke i jezera, da bismo ove danas nazivali "biserima našeg turizma". I mi bismo da sve to poreknemo i da našu decu poštedimo istine, da bi ona, živeći u svetu ogrezlom u lažima, završavala u okrilju "Obraza", "Narodnog stroja",

"zatrpavanja" spram zločina i njegovih aktera, kako je primjetio američki sociolog Erik Gordi, u javnom i političkom mnenju Srbije ugrožava civilizacijsku obnovu njenog društva. U literaturi o kolektivnom pamćenju koncept potiskivanja se oslanja na pretpostavku da "grupe, isto kao i pojedinci, mogu biti sposobni da svesno isključe ono što im je neprijatno da pamte". Sporni aspekti prošlosti se u kolektivnom pamćenju predaju zaboravu tako što se ne evociraju, što se o njima ne govori i što se ne pamte u javnosti. Ona spremno prihvata ono što joj saopštavaju relevantne strukture moći – bez suprotstavljanja i sumnji.[79] Sve što se zbilo treba dozvati u svijest, da postane sastavni dio istorijskog pamćenja. Nužno je podsticanje integriranja svijetlih ali i tamnih strana u nacionalni identitet. Trauma je, po mišljenju T. Kuljića, "najbolje sećanje", a trauma u Nemačkoj je holocaust, u Hrvatskoj Jasenovac, a u Srbiji Srebrenica ("Nož, žica, Srebrenica"; "Mladić Ratko seče kratko"). Radikalno izmirenje računa sa prošlošću je neophodan dio procesa demokratizacije. Nijedno društvo ne može izbjeći suočavanje sa kontroverznim stranicama svoje prošlosti.[80] Prisustvo međunarodnih činilaca i dalje je neophodno na širem južnoslovenskom prostoru, gdje egzistiraju društva sa iracionalnim vredonosnim sistemima.[81]

"Dveri"…, da bi nosila na svojim majicama likove ratnih zločinaca, da im, uprkos "njihovoj osetljivosti za lepo", ne bi smetala njihova zadrigla lica, njihova onespokojavajuća ružnoća i da bi iz njihovog osećanja "nezaslužene" prikraćenosti buknula osvetnička ozlojeđenost koja ne bira predmet na kojem bi se iskalila, promašujući obavezno pravo krivca… mnogi i mnogi, što pismeni, što oni koji misle da su pismeni, spremni (su) da zaoštre svoja pera, i, kao osnovci nekad, zaspu (ovog puta bez kazne) "krmačama" nezgodna mesta naše istorije" – cit. prema: M. Miočinović, ISTORIJA KAO PRIVATNO VLASNIŠTVO, "Politika", Beograd 14. mart 2009, 02.

[79] Prema: J. Bayford, POTISKIVANJE I PORICANJE ANTISEMITIZMA - SEĆANJE NA VLADIKU NIKOLAJA VELIMIROVIĆA, u SAVREMENOJ SRPSKOJ KULTURI, Beograd 2005, 48, 55-57.

[80] Upor. KAKO MRTVE SPASTI TIŠINE, prired. M. Toma, "Danas", Beograd 9. jun 2005, 24; N. Kandić, SAMI SEBI MORAMO DA KAŽEMO ISTINU, "Danas", Beograd 24. septembar 2004. Advokat Srđa Popović piše: "Arhivi u Hagu biće naša istorija, istorija našeg zločina. Tu će istoriju pisati neko ko je posve objektivan, ko se nalazi daleko od našeg jugoslovenskog konteksta... Najveći patriotski zadatak u Srbiji je da se spozna ta istina, ne samo onaj deo slavne istorije kojim se Srbi ponose, već puna istina - o porazima, klanjima, užasima koje su Srbi počinili".

[81] Č. Ingrao ustvrđuje da je jedan od problema koji sprečava uzajamno razumijevanje u BiH, između tri naroda, proizvodnja i politička promocija mitova u koje ljudi snažno

Osnivanje Međunarodnog krivičnog suda za područje bivše Jugoslavije (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – "ICTY") označava, prema nekim analitičarima, fundamentalno novi razvoj u međunarodnom pravu. Okončavajući dug period tišine i "kulture imuniteta", on, potvrdujući se kao međunarodni pravosudni organ. markira, zajedno sa Međunarodnim krivičnim sudom za Ruandu (ICTR), istinsko uvođenje krivičnog prava u međunarodnu sudsku praksu. Ova dva tribunala predstavljaju ključne ugaone vrijednosti u evoluciji međunarodnog humanitarnog prava.[82] Haški tribunal je, između ostalog, zamišljen i kao instrument koji će utvrditi povijesnu istinu o događajima na prostorima bivše jugoslavenske državne zajednice. Od njega se početno tražilo i da "detaljno istraži društvene i političke izvore događaja koji su doveli do počinjenja zločina koji su predmet suđenja". Smatralo se da će to biti "protuteža revizionizmu povijesti time što će se sačuvati sudski nalazi o zbivanjima koja su prethodila sukobima". Haški tribunal, osnovan uz visokoparne izjave, svakako ima svoja ograničenja. On jeste neka vrsta "političkog suda", institucija koja nije potpuno transparentna, niti podliježe struktuiranom nadzoru. Njegova politika je rezultat odnosa snaga među velikim silama i njihovog poimanja pravde u određenom kontekstu. To se očitovalo i u selektivnoj "politici podizanja optužnica".[83] Gotovo niko važan iz Srbije nije bio krivično gonjen za ratne zločine u BiH i Hrvatskoj. Borislav Jović, Branko Kostić, Veljko Kadijević,

---

vjeruju, te skrivanje neugodnih činjenica koje "sramote" njihovu etničku zajednicu pred ostalima – prema: "Oslobođenje", Sarajevo 17. mart 2009, 3.

[82] M. Mennecke-E. Markusen, MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU I KRIVIČNO DJELO GENOCIDA, u: ediciji GENOCID - SLUČAJEVI, POREĐENJA I SAVREMENE RASPRAVE, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007, 384.

[83] G. Nice, USKA GRANICA IZMEĐU POJEDINCA I DRŽAVE, "Helsinška povelja", br. 107-108, Beograd maj-jun 2007, 14; S. Matton, ŽENE SREBRENICE, "Korak", br. 13, Sarajevo 2008, 57-59. Džon Šatak, pomoćnik državnog sekretara SAD za demokratiju i ljudska prava je 1997. izjavljivao kako Dejtonski sporazum ne nudi nikome amnestiju za počinjene zločine: "Izvršavanje pravde ključno je za provođenje mirovnog sporazuma. Niko ni u jednom trenutku neće zaustaviti vertikalu odgovornosti za počinjene ratne zločine. Nije i neće postojati nikakva politička volja ili prepreka koja bi na nekoj tački prekinula vertikalu. Ja vam to jamčim. Vertikalna odgovornost neće se prekinuti. Sud će, siguran sam, pratiti trag dokaza bez obzira na to prema kome on vodi" – prema: "Naša borba", Beograd 29. decembar 1997.

Blagoje Adžić, i drugi nisu optuženi.[84] Pitanja o tome, na osnovu kojih su pravnih kriterija neki ljudi bili optuženi, a drugi nisu, biće još zadugo predmet nagađanja.[85] Pravda ne bi smjela biti selektivna. Svjetski tribunali su opravdani, upozorio je E. Hobsbaum, jedan od najvećih historičara, samo ako imaju univerzalni legitimitet.[86]

Politika tzv. "haškog uslovljavanja" bila je ključ za omogućavanje hapšenja osumnjičenih, kao i predaju dokumenata koja su neophodna pomoć tužilaštvu ovog suda pred kojim je za ratne zločine optuženo 161 lice.[87] Kada je u septembru 2002. započeo sudski proces protiv Slobodana Miloševića, to je bio historijski datum: tada je u Evropi po prvi put, pred jedan međunarodni sud, izveden kao optuženi jedan šef države.[88] Proces S. Milo-

---

[84] Borisav Jović će sredinom 2009. navesti kako nije želio, ni kao svjedok, da ide u Hag: "Prvo su tužioci Haškog tribunala pretili da će me optužiti i dolazili su ovde tri puta, 30 sati su me saslušavali. Jednom je bio Džefri Najs i dva puta njegova zamenica. Ne znam da li su već tada zaključili da ne bi trebalo da me optužuju ili nisu". Morao je ipak da svjedoči po nalogu suda. Tokom svog svjedočenja bio je, kako ističe, u "privilegovanoj situaciji", jer je imao stalni kanal odakle su mu "davali izjave svih onih koji će tek da svedoče". Pošto je Milošević umro i nije bilo presude, to zapravo znači, po Joviću, da on i nije bio optužen: "Nije ništa dokazano, sasvim je jasna stvar, čovek je nevin" - prema: D. Milanović, NIJE DOLAZILO U OBZIR DA SMENIMO MILOŠEVIĆA, "Politika", Beograd 12. jun 2009.

[85] F. Hartman će optužiti Vilijema Montgomerija, bivšeg američkog ambasadora u Beogradu, da je lično tražio povlačenje optužnice protiv četiri srpska generala optuženih za zločine protiv čovječnosti na Kosovu. On je, po njenim navodima, tražio od Karle del Ponte da ne zamara vladu srpskog premijera Zorana Živkovića sa zahtjevom za izručenje R. Mladića i ostalih bjegunaca, kako bi se nastavio proces koji je započeo Zoran Đinđić – prema: "Danas", Beograd 12-13. januar 2008.

[86] Prema: A. Piteša, NACIONALIZAM I KSENOFOBIJA GLAVNE SU POLITIČKE OPASNOSTI U EVROPI, "Oslobođenje", Sarajevo 21. mart 2009.

[87] Sudovi za ratne zločine funkcioniraju sa različitim stepenom efikasnosti širom regiona, dijagnosticira Simon Jennings, ali se čini da su najslabiji u Srbiji, "gdje politička volja da se obezbjede osude nedostaje zbog ambivalentnog stava javnosti u vezi sa stvarnom ulogom Beograda u ratovima u bivšoj Jugoslaviji" – prema: S. Jennings, EU MORA UČINITI VIŠE ZA TRAJNI MIR U REGIONU, "Oslobođenje", Sarajevo 30. maj 2009, 28-29.

[88] Milošević je nakon smjene vlasti u Srbiji 2000. postao predmet trgovine i tržišne licitacije. Uhapšen je uoči donatorske konferencije o pomoći SRJ, a izručen pred glasanje u Kongresu SAD o finansijskoj pomoći, što govori da je zapravo prodan a ne predat. Tržišnu vrijednost dobiće potom i drugi haški optuženici. Dogme o navodnoj "oktobarskoj

ševiću u Hagu ispisao je hronologiju ratnih događanja, otkrivajući ciljeve, ideologiju srpskog nacionalizma, njegove kreatore i advokate nasilja. Miloševićeva odbrana je pokazala da je ta politika bila utvrđena konzenzusom svih relevantnih faktora u srpskom društvu. To potvrđuje i izbor njegovih svjedoka – mahom prominentnih akademika, kao i vojnih i policijskih funkcionera. Logističku podršku odbrani Miloševića pružao je dugo državni aparat u Srbiji.[89] Na kraju suđenja S. Miloševiću, odbrana je u sudu podnosila dokumenta, specijalno "redigovana" za suđenja okrivljenima iz SRJ/Srbije. Glavna tužiteljica je pravila tajne dogovore s vladama pojedinih zemalja o transferu i korišćenju povjerljivih dokumenata koja bi dovela do osude određenih optuženika. Takvu vrstu dogovora Karla del Ponte postigla je, prema tvrdnjama Džefri Najsa, mimo konsultacija sa svojim kolegama. Najs je smatrao kako "nije postojao ubjedljiv razlog za sklapanje sporazuma s Jugoslavijom". Dokumenta koja su značajno mogla uticati na presudu Međunarodnog suda pravde bila su u Hagu, u zgradi drugog međunarodnog suda. Jedan sud to nije mogao dostaviti onom drugom jer je Karla del Ponte postigla dogovor sa srpskom vladom, upitan sa stanovišta međunarodne pravde. Skandal je, kako su mnogi primjetili, da Međunarodni sud za ratne zločine nije odlukom sudskog vijeća poništio dogovor glavne tužiteljice u

---

revoluciji" 2000. u Srbiji nikada se nisu pokazale uvjerljivim, posebno nakon ubistva premijera dr. Zorana Đinđića, po nekim analitičarima, personifikaciji modernizacije Srbije, ali političara sa tragično malom podrškom. Njegovo ubistvo je, navodi Nenad Dimitrijević, u direktnoj vezi sa karakterom bezdržavlja u Srbiji, odnosno sa stanjem u kome nije bilo moguće precizno identifikovati državu.

[89] Opšir. vidi: MILOŠEVIĆ VS JUGOSLAVIJA, KNJ. I - II, Beograd 2004; Više od tri hiljade ljudi radilo je na pripremi Miloševićeve odbrane. Dr. Smilja Avramov smatra da je "potpuno pogrešan stav da je tu bila jedna ličnost, odnosno Slobodan Milošević, koji je o svemu odlučivao. Ne, to nije bilo tako. Pola Srpske akademije nauka, profesori univerziteta, svi smo se našli na okupu". Polazne teze Miloševićevih svjedoka bile su predstavljanje Srbije kao žrtve novog svjetskog poretka, optuživanje Slovenije, Hrvatske i međunarodne zajednice za raspad Jugoslavije, osporavanje ideja o Velikoj Srbiji, uz istodobno insistiranje na pravu Srba na ujedinjenje. Akademik Čedomir Popov, negirajući postojanje plana o stvaranju "Velike Srbije", na pitanje tužioca, kakvo bi ime nosila država pod pretpostavkom da se Srbiji priključe Republika Srpska i nekadašnja tzv. Republika Srpska Krajina, odgovorio je da bi se ona zvala Srbija – opšir. S. Biserko, BILANS PROMAŠENOG PROJEKTA, u: KOVANJE ANTIJUGOSLOVENSKE ZAVERE, KNJ. 1, Beograd 2006, 350-351.

interesu pravde. Nakon svega, danas nisu rijetki oni koji ukazuju da su timovi srpskih pravnika izmanipulirali Haški tribunal. Dok su Miloševića kao pojedinca izdali i žrtvovali, spasili su, s druge strane, državu Srbiju.[90] Ako je Srbija uspjela u namjeri da onemogući Međunarodnom sudu pravde uvid u dokaze u slučaju tužbe Bosne i Hercegovine, sasvim je realno pitanje šta su onda sve mogle druge moćnije sile, njihovi predstavnici, kada je u pitanju onemogućivanje objelodanjivanja drugih dokaza i informacija.[91]

Presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu izraz je svojevrsnog kompromisa morala, pravde i naročito politike, odnosno šireg konsenzusa među međunarodnim akterima uključenim u jugoslavensku krizu. Presuda je nekoherentna u nekim svojim dijelovima, prije svega u dijelu koji se odnosi

---

[90] Nataša Kandić, direktorica Fonda za humanitarno pravo iz Beograda, po objavljivanju presude Međunarodnog suda pravde srela je jednog od vodećih članova srpskog pravnog tima, izuzetno zadovoljnog presudom. Na njenu konstataciju da je srpski pravni tim prećutao istinu, on je odgovorio da je to normalno, kako bi svaka zemlja sve uradila da se zaštiti svoja država. Na riječi N. Kandić da će jednog dana istina izaći na vidjelo, on je dodao: "To je budućnost, sada je važno zaštiti državu" – prema: K. Daut, DESTRUKTIVNE TAJNE I DESTRUKTIVNE POSLEDICE, 28-29. Kao svjedok odbrane u postupku protiv F. Artman, optužene pred Haškim tribunalom za djela nepoštivanja suda, N. Kandić će u junu 2009. izjaviti da su zastupnici Srbije i oni koji su bili u timu odbrane Srbije u predmetu pred međunarodnim sudom pravde, javno govorili da je važno skloniti neke informacije. Ona je navela niz izjava zvaničnika Srbije koji su se zalagali sa skrivanje dokumenata koji optužuju Srbiju za genocid u Srebrenici, te o mnogim drugim podacima, koji su javnosti Srbije bili poznati, ali ih je Haški tribunal tretirao kao "dokumente zabranjene za objavljivanje" - vidi: A. H., HARTMAN JE REKLA ONO ŠTO JE SRBIJA ZNALA, "Dnevni avaz", Sarajevo 18. jun 2009, 9.

[91] M. Šaćirbegović, *Optužnica protiv Hartman smišljeno podignuta kako bi se onemogućilo daljnje kritiziranje rada Haškog tribunala,* "Dnevni avaz", Sarajevo 11. oktobar 2008. Prema saznanjima Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Međunarodni sud u Hagu (ICTY) postigao je sporazum sa Srbijom i Crnom Gorom o zaštiti zapisnika i stenograma Vrhovnog savjeta odbrane SRJ, koji su "ključni dokaz srpsko-crnogorske agresije na BiH i počinjenog genocida". Riječ je o dva dokumenta od 20. septembra 2005. i od 6. aprila 2006. koji čine taj sporazum, koje su potpisali u ime Tribunala Fausto Pocar, predsjedavajući Žalbenog vijeća, te sudija Theodor Meron. U njima se navodi da je pitanje zaštite stenograma i zapisnika sa sjednica Vrhovnog savjeta odbrane SRJ od vitalnog nacionalnog interesa: "Ako su dokumenti autentični, očigledno je da BiH u tužbi protiv SCG nije imala nikakvih šansi" – rekao je dr. Smail Čekić, direktor Instituta; opšir. A. B., HAG SAKRIO PRAVU DOKUMENTACIJU, "Oslobođenje", Sarajevo 12. jun 2009; F. Vele, HAG SAKRIO DOKAZE O AGRESIJI I GENOCIDU U BIH, "Dnevni avaz", Sarajevo 12. jun 2009, 7.

na princip utvrđivanja odgovornosti i saučesništva Srbije u odnosu na Republiku Srpsku. Po ovoj presudi, Srbija je odgovorna za nesprečavanje genocida jer "SRJ nije ništa poduzela da spreči genocid u Srebrenici, uprkos saznanjima koje su vlasti u Beogradu imale". Srbija ipak ostaje prva zemlja, za sada, koja je oglašena krivom zbog toga što nije spriječila genocid, niti je kaznila počinioce genocida.[92] Pitanje konačne odgovornosti je ostalo otvoreno. Odluka Međunarodnog suda pravde donijela je Bosni i Hercegovini znatnu štetu, neki kažu "građansku smrt", ali i štetu svjetskom poretku: Srbija i druge države mogu i dalje živjeti u iluziji da se može drugima učiniti velika nepravda i pritom proći nekažnjeno.[93] Presuda Međunarodnog suda pravde u Srbiji je, pak, dočekana 2007. kao olakšanje, jer je "Srbija nevina" i "nije kriva za genocid", da istinu o Srebrenici "tek treba da utvrdi nauka". Srpski pravni tim se hvalio da je ostvario svoj profesionalni zadatak da skine odgovornost Srbije za "počinjena protivpravna dela u toku rata u BiH".[94] Tzv. "poštena" nacionalna historija pretpostavlja sposobnost da se "zaboravi" sve što joj ne ide u prilog, shodno onim razmišljanjima da se ne može suditi svojoj otadžbini jer će se pritom uvaliti u prljavštinu. "Praksa" nasilnog stvaranja nacionalnih država na Balkanu iz XIX stoljeća, uz logiku da historija ne "zaviruje pod rep detalja", te da "cilj državni osvještava svako sredstvo, pa i ono koje bi bilo nemoralno", postala je tek krajem XX stoljeća "zločin protiv čovječnosti". Zato je za mnoge bilo nelogično da, nakon svega, osuđuju Karadžića i Mladića za ono za šta su generacijama slavili i slave

---

[92] S. Vrcan, DOMET MEĐUNARODNE PRAVDE, "Helsinška povelja", br. 105-106, Beograd mart-april 2007, 4. R. Donia, američki historičar, ukazuje da je presuda, kao kombinacija pravnog i političkog razmišljanja, ipak potvrdila da se desio genocid, i da je Srbija bila glavni pomagač u njegovom izvršenju – vidi: "Dnevni avaz", Sarajevo 2. maj 2009.

[93] Upor. H. Balić, BOŠNJACI SU PO DRUGI PUT UMRLI *(Pravna analiza Presude Međunarodnog suda pravde za genocid u Bosni i Hercegovini u ratu 1992-1995. godine,* Godišnjak, BZK "Preporod", Sarajevo 2007, 36; K. Daut, DESTRUKTIVNE TAJNE I DESTRUKTIVNE POSLEDICE, "Helsinška povelja", br. 113-114, Beograd novembar-decembar 2007, 30. U raznim prilikama je, prethodno, usvrđuje dr. Bećir Macić, na legalno rukovodstvo BiH vršen pritisak da se tužba BiH povuče radi poboljšanja stanja u regionu i uspostavljanja diplomatskih odnosa sa Srbijom. To je bilo aktuelizirano naročito nakon pada režima Slobodana Miloševića – opšir. B. Macić, AGRESIJA NAKON AGRESIJE, Sarajevo 2001, 86-88.

[94] SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, KNJ. 1, Beograd 2007, 26.

Karađorđa i Miloša Obrenovića. Prelomne situacije uvijek izazivaju promišljanje prošlosti. Iz bića historijske nauke proizilazi da se istraživanje prošlosti ne može izvoditi bez uvažavanja i novih iskustava, pozitivnih ili negativnih, sadržanih u protoku vremena, prisutnih u svijesti savremenika, pa i historičara, kao čeda svoje epohe.[95] Historičari ne žive van vremena i prostora, posjeduju političke afinitete, svjesne i podsvjesne naklonosti, a nerijetko i ciljeve. Ideje i interesi date sadašnjice u znatnoj mjeri utiču na viđenja, shvatanja i tumačenja prošlosti, kao i na njeno kritičko procjenjivanje.[96]

Postojeće međunarodno pravo neadekvatno je za sprečavanje i kažnjavanje krivičnog djela genocida i treba ga svakako mijenjati. Sve dok ovakve žrtve genocida se ne mogu osloniti na njega u traženju obeštećenja od počinilaca. Nesprečavanje genocida, uz sve moralno zbunjujuće aspekte, neće biti ublaženo adekvatnom međunarodnom kaznom. Na nju ne treba previše računati. Uvjerenja brojnih država de se za počinjena nedjela i nepravde golemih razmjera može ostati nekažnjen opstaće u ovom i ovakvom svijetu, gdje egzistira i prijeteća logika da je genocid prihvatljivo i efikasno sredstvo za postizanje određenih političkih ciljeva.[97] Podatak da su se u svijetu desila četiri genocida u posljednjih 15 godina (BiH, Ruanda, Darfur i Čečenija), ukazuje na ograničenja preventivnih mehanizama međunarodne zajednice, koja popušta pred agresijom i genocidom, pravdajući se pozivanjem na međunarodno pravo, ograničene mandate UN, multilaterizam, potrebu sa konsenzusom. Nema pomirenja bez pravde, niti pravde bez istine, mada će, iskustva kazuju, pravda i istina još zadugo ostati tek iluzije.[98]

---

[95] B. Petranović-M. Zečević, *AGONIJA DVE JUGOSLAVIJE,* Beograd 1991, 71.

[96] A. Mitrović, TEORIJSKI USMERENO SAZNAVANJE ISTORIJE, u: J. Koka, O ISTORIJSKOJ NAUCI, Beograd 1994, 331. Dr. Todor Kuljić ukazuje da prevladavanje prošlosti nije proces koji treba da vodi izmirenju sa zločinima i oprostu, "već procesu učenja kako da se živi sa sećanjem na to da su zločini deo naše istorije i našeg grupnog identiteta, i da zapravo ništa ne može da nas izmiri sa tim delima" – prema: T. Kuljić, PREVLADAVANJE PROŠLOSTI - UZROCI I PRAVCI PROMENE SLIKE ISTORIJE KRAJEM XX VEKA, Beograd 2002, 451.

[97] M. A. Hoare, LEGALIZACIJA GENOCIDA, "Helsinška povelja", br. 105-106, Beograd mart-april 2007, 11.

[98] R. Lemarchand, POREĐENJE POLJA SMRTI: RUANDA, KAMBODŽA I BOSNA, u: GENOCID: SLUČAJEVI, POREĐENJA I SAVREMENE RASPRAVE, 190-191.

I nakon prestanka rada Haškog tribunala ostaće mnogo toga što traži objašnjenje kada su u pitanju raspad jugoslavenske državne zajednice i postjugoslavenski ratovi. Nova istraživanja mogla bi dovesti do dodatnih dokaza o saučesništvu u genocidu u BiH u ime onih zemalja koje nisu bile direktne učesnice sukoba.[99] Sudski postupci su, pored simboličkog zadovoljenja pravde, doista u službi povijesti, utvrđivanja istine, političke i moralne odgovornosti, kao i sastavni dio projekta ukupne poratne socijalne rekonstrukcije društava u postjugoslavenskim zemljama. "Putevi sudije i historičara, poklapaju se jednim dijelom, a potom se neminovno razilaze. Onaj ko nastoji svesti historičara na suca pojednostavljuje i osiromašuje poznavanje historije, a onaj ko nastoji svesti sudiju na historičara nepovratno prlja ostvarivanje pravde" – napisao je 1991. Karlo Ginzburg. Sudije i historičari se u utvrđivanju istine, ne podležući jednakim ograničenjima, koriste različitim metodama. Sudska istina, međutim, svakako nije dovoljna. Sudski postupci, međutim, sa svojim pravilima i zakonitostima, ne odgovaraju potrebama historiografije. Mnoge dokaze, koje historičari smatraju značajnim za tumačenje događaja stranke i suci u Hagu odbacivali su kao pravno irelevantne ili čak štetne. Sudije, ograničene i vremenom, razmatraju samo one dokumente koji su prezentirani. U sudskim postupcima redovno dolazi do reduciranja stvarnosti, te pojednostavljenja odnosa između dokaza i stvarnosti.[100] I kad sud pravno završi svoj dio posla, historičari ne prekidaju svoj rad, nastavljaju da otkrivaju prošlost i prosuđuju događaje, shodno sopstvenim moralnim vrijednostima, u namjeri da poduče buduće generacije, imajući na umu onu misao Georga Santayana da je društvo osuđeno ponavljati greške "ukoliko nije naučilo lekcije iz svoje historije".[101] Sposobnost

---

[99] M. Šaćirbegović, *Optužnica protiv Hartman smišljeno podignuta kako bi se onemogućilo daljnje kritiziranje rada Haškog tribunala,* "Dnevni avaz", Sarajevo 11. oktobar 2008.

[100] K. Turković, POVJESNIČARI U POTRAZI ZA ISTINOM O SUKOBIMA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE U SVOJSTVU VJEŠTAKA PRED ICTY-EM, Časopis za suvremenu povijest, br. 1, Zagreb 2004, 31-35.

[101] K. Turković, POVJESNIČARI U POTRAZI ZA ISTINOM O SUKOBIMA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE U SVOJSTVU VJEŠTAKA PRED ICTY-EM, 32-36. Telford Taylor, predstavnik američkog tužilaštva na Nirnberškom procesu, je 1946. ukazivao: "Sada ne možemo ispravljati historiju, ali možemo nastojati da ona bude tačno napisana".

prevencije podrazumijeva i pragmatični otpor prepoznavanja. Od historičara se ne očekuje samo profesionalno znanje, već i teorijsko-metodološka upućenost u srodne naučne discipline. Iz interdisciplinarnih studija, koje analiziraju različite strane djelovanja, preko multiperspektivnog metoda koji traži demonumentalizaciju historije, predstavljanje prošlosti sa stanovišta različitih aktera, može se doći do reflektovanja njene opšte slike.

Historija je polifoničan i višeznačan proces, jedan od najosjetljivijih barometara duhovne atmosfere u društvu.[102] Ona nas, napisao je Meša Selimović, "ničemu ne uči i nikome nije učiteljica života, ali nam daje mogućnost da se saznamo, da lakše sagledamo svoje pravo lice, da u duhu vidimo poražavajuću dramu bezbrojnih smrti i jednog dugog života".[103] Na Balkanu se istina, uslijed raznih unutarnjih i vanjskih pritisaka, kompromisno relativizira i žrtvuje radi uspostave mira koji je potrebniji multinacionalnom kapitalu od objektivnijeg sagledavanja prošlosti.[104] Sjećanje znači postojanje,

---

[102] L. Perović, LANAC LATENTNOG SUKOBA, "Helsinška povelja", br. 52, Beograd maj 2002.

[103] Čak i površno izučavajući istoriju, ukazivao je dalje ovaj književnik, "iznenadićemo se koliko ima analognih, pa i identičnih situacija s našima, iz ovog vremena u kojem živimo. Logičan zaključak iz tog notornog saznanja je da se sve oko čovjeka može promijeniti, ali se suština čovjekova veoma sporo mijenja ili se uopšte ne mijenja. Otkako čovjek postoji ista je ljubav, mržnja, zavist, želja za moći, sujeta, česta surovost, rijetka plemenitost, zaslijepljenost parolama, spremnost na osuđivanje drugih, strah od ostalih ljudi, strah od smrti, želja za lažnom utjehom, euforično ili panično traženje bogova, žaljenje i gubljenje iluzija. Sva egzistencijalna pitanja i muke žive u nama jednako kao što su živjela u našim bližim i daljim precima" - prema: M. Selimović, ROMAN I ISTORIJA, ZBORNIK RADOVA POSVEĆEN USPOMENI SALKE NAZEČIĆA, Filozofski fakultet, Sarajevo 1972, 93-95.

[104] Opšir. S. Bandžović, POSTJUGOSLAVENSKA HISTORIOGRAFIJA: (RE)INTERPRETACIJA PROŠLOSTI, "Pregled", br. 2, Sarajevo 2008, 13-38. Ozbiljno suočavanje sa prošlošću je složen proces koji obuhvata suštinske vrijednosti jednog društva, ali nije moguće bez pritiska međunarodne zajednice. Problem nije u balkanskom "višku historije", već u pristupu prošlosti i njenom devijantnom tumačenju, filozofijama antimoderne i prividno moderne, prožimanju stručne i laičke svijesti. Savjet Evrope je još 1997. preporučio da prošlost Balkana u udžbenicima historije treba interpretirati na novi način. Srž ovih preporuka bio je da težište prošlosti ne trebaju biti osjetljivi događaji balkanske historije, već bi udžbenici historije trebali isticati kulturno-historijske spone i prožimanja na Balkanu, a ne ratove i oslobodilačke mitove. Trebalo je izbjeći "teško sjećanje" time što bi se "rastegao" didaktički okvir prošlosti: ratove bi trebalo pomjeriti iz jezgra nacije

gubljenje pamćenja predstavlja iščeznuće. "Najvažniji zadatak historičara je" - kaže Tacit – "da ne dozvoli da nijedno veliko djelo ne padne u zaborav, a da zlim riječima i djelima obezbijedi vječno prokletstvo". Historija je puna primjera gdje su istina i dobro bili pogaženi. Džon Stjuart Mil je kazao da tvrdnja kako istina uvijek nadvladava zločin jeste jedna od lijepih neistina koje ljudi ponavljaju do smrti, bez obzira na to što je iskustvo demantira. Tamo gdje se politika postavlja iznad prava nema potpune pravde. Balkanske krize su doista raskinule sa posljednjim ostacima one manihejske logike po kojoj je kraj tzv. hladnog rata trijumfalno označio definitivnu pobjedu *Dobra* nad *Zlim*, uz sav nerealni optimizam koji se provlačio kroz najavljivanu sveopštu harmoniju.

na njene rubove, da bi se, kao glavni okvir istakla historija kulture, civilizacije i umjetnosti. Ova evropska preporuka nije lišena iluzija, ako se ima u vidu da su mitski oslobodilački sadržaji veoma duboko utkani u glavne oblike kulturne svijesti balkanskih naroda; opšir. T. Kuljić, ISTORIOGRAFSKI REVIZIONIZAM U POSLESOCIJALISTIČKIM REŽIMIMA," Helsinške sveske", br. 11, Beograd 2002,18-20, 38-39.

REZIME

U politici velikih sila primarni su oduvijek upravo sopstveni interesi, koji su jedino trajni, nema vječitih saveznika niti stalnih neprijatelja. Pravo je sredstvo politike, ograničen na tzv. ”real-politiku”. Ona se postavlja iznad njega.

Presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu kombinacija je pravnog i političkog razmišljanja. Nekoherentna u nekim svojim dijelovima, izraz je kompromisa, odnosno šireg konzenzusa među relevantnim međunarodnim akterima. ”Uspjeh” Srbije da Međunarodnom sudu pravde – uz prethodne razne ”nagodbe”, upitne sa stanovišta međunarodne pravde – ne dozvoli uvid u sve dokaze u slučaju tužbe Bosne i Hercegovine, neminovno nameće (uz sve moralno zbunjujuće aspekte) pitanje o tome šta su sve onda mogle uraditi druge moćnije sile, njihovi predstavnici, kada se radilo o onemogućavanju objelodanjivanja drugih dokaza i informacija, ili u dostavljanju specijalno redigiranih dokumenata po legaliziranom ”beogradskom modelu”. Svjetski tribunali su opravdani ako imaju univerzalni legitimitet (E.Hobsbaum).

Važeće međunarodno pravo, kako to praksa pokazuje, nije odgovarajuće za sprečavanje i kažnjavanje krivičnog djela genocida. Nesprečavanje genocida neće biti ublaženo međunarodnom kaznom, što ostavlja mnoge države u ubjeđenju da se može drugima učiniti ogromna nepravda i pritom proći nekažnjeno i nakon prestanka rada Haškog tribunala ostaće niz kontroverzi, što iziskuje dalja istraživanja, potpunija objašnjenja ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini, ”politike podizanja optužnica” i ”kulture nekažnjavanja”.

SUMMARY

In politics of big forces, the own interests have always been their priority since just the interests are only permanent; there are no eternal allies or permanent enemies. Law is the means of politcs restricted to the so-called ”real-politics”. It is set above law.

The Judgment of the International Court of Justice in The Hague is the combination of legal and political thinking. Non-coherent in some parts, it is an expression of compromise, i.e. a wider consensus among the relevant international actors. ”Success” of Serbia in achieving not to allow the International Court of Justice to have insight in the complete evidence in Case of Application of Bosnia and Herzegovina, – including various prior “deals”, questionable from the international justice point of view – inevitably imposes (together with all morally embarrassing aspects) the question of what could had been done at that time by other more powerful forces and their representatives when it was made impossible to disclose other evidence and information, or to submit specially reviewed documents according to the legalized ”Belgrade Model”. The world tribunals are justified if they have universal legitimacy (E.Hobsbaum). Valid international law, as evident from the practice, is not proper for the prevention and punishment of the penal part of genocide. Failure to prevent the genocide will not be mitigated by international penalty, persuading so many states that it is possible to make large-scale injustice to others and pass through this unpunished. Even after termination of the Hague Tribunal work, there will remain a number of controversies. These will require further researches, more complete explanations of the war events in Bosnia and Herzegovina, ”policy of instituting charges” and ”culture of non-punishment”.

Prof. dr. Adib Đozić, Univerzitet u Tuzli

POTREBA REDEFINIRANJA SUBJEKTA GENOCIDA U SAVREMENOJ ZNANSTVENOJ TEORIJI

Genocid, najstrašniji zločin koji čovjek može počiniti (Israel W. Charny)

Genocid je dominantno zločin države (Rene Lemarchand)

Niti jedna država ne smije dozvoliti takve neprijateljske postupke u ratu koji bi onemogućili uzajamno povjerenje u nadolazeći mir (Emmanuel Kant)

Uvod

U svakodnevnoj političkoj praksi Bosne i Hercegovine, isto tako u okviru međunarodne zajednice, danas, eksplicirane radom Haškog suda, prihvaćena je činjenica da su za genocid u Bosni i Hercegovini krivi prije svega pojedinci, i neke organizirane jedinice armije i policije bosanskih Srba. No, da li je to baš, uistinu, tako? Doista cijeli narod nije kriv ni u jednom zločinu, jer u njemu ne učestvuje kao kolektivni identitet. No, da li treba izbjegavati ukazivanje na učešće države i njezinu krivnju i odgovornost u genocidu? Prema stepenu svoje kompleksnosti, fenomen genocida je višeslojan. On je, istovremeno, duhovno, moralno, kriminološko, političko, vojno, pravno, sociološko i, nadasve, civilizacijsko i općeznanstveno pitanje. Iskustvo genocida nad bosanskohercegovačkim društvom i Bošnjacima ukazuje na prijeku potrebu svestranog znanstvenog objašnjenja svih njegovih aspekata. Prije svega, neophodno je svestrano rasvijetliti društveno-političke uzroke genocida, te ukazati na mnogobrojnost izvršilaca genocidnih djela, u koje svakako spada i država, kao subjekat genocida.

Ovim radom želimo ukazati na neospornu činjenicu da su u pokušaju realizacije velikodržavnih projekata, Bosni i Hercegovini susjedne, države, kao jedno od sredstava realizacije vlastitih projekata, koristile se i državnim genocidom nad Bošnjacima. Spoznajno iskustvo genocida, ne samo u Bosni i Hercegovini, stavlja pred savremenu znanost, prije svega, sociološko-politološku i pravnu, jedno vrlo ozbiljno pitanje a to je potreba redefiniranja subjekta genocida u savremenoj znanstvenoj teoriji.

U dosadašnjoj literaturi o genocidu nedovoljno je objašnjeno pitanje uloge i odgovornosti države u zločinu genocida.

Zbog svih ovih razloga, ali i implikacije presude Međunarodnog suda pravde u Hagu po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore za genocid, želimo ukazati na nedostatke tradicionalne teorije genocida koja se temelji na Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, a koju je usvojila Generalna skupština UN. 11. decembra 1948. godine.

1. Historija genocida ukazuje - *genocid je dominantno zločin države*

Dokumentiranje genocida[1] kao zločina države u prošlosti ima mnogo teškoća. Dokazi postoje, ali njihova znanstvena verifikacija pokadkad je upitna ili nedovoljno precizna. To se, prije svega, odnosi na činjenicu da je teško danas izvršiti rekonstrukciju davnih događanja, posebno ako se zna

[1] Prvo eksplicitno definicijsko određenje genocida izrekao je 1943 godine Raphael Lemkin: "Pod genocidom podrazumijevamo uništenje naroda ili etničke grupe. Nova riječ, koju je autor označio da bi označio i uključuo iskustvo njenog modernog razvoja, skovana je od starogrčke riječi genos (rasa, pleme) i latinske riječi cide (ubiti), tako da svojom tvorbom korespondira riječima tiranicid, homocid, genocid itd. Općenito govoreći, genocid ne znači nužno neposredno uništenje naroda. Namjera je, zapravo, označiti koordinirani plan različitih akcija usmjerenih na razaranje neophodnih osnova za život nacionalnih grupa, s ciljem njihova uništenja. Ciljevi takvog plana bili bi dezintegracija političkih i socijalnih institucija, kulture, jezika, nacionalnih osjećaja, religije i ekonomske egzistencije nacionalnih grupa, te ugrožavanje osobne sigurnosti, slobode, zdravlja, digniteta čak i života pojedinaca koji pripadaju takvoj grupi. Genocid je uperen protiv nacionalnih grupa kao entiteta, a uključene radnje uperene su protiv pojedinaca kao pripadnika nacionalne grupe, a ne protiv njih osobno". (Navedeno prema: Bartol Letica, Slaven Letica, POSTMODERNA I GENOCID U BOSNI, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1998, str 29).

da su pobjednici obično slavili svoju pobjedu, a pobijeđeni naglašavali svoje patnje i stradanja. Tačno je, također, da su genocidi u prošlosti pretežno motivirani i izvršavani u svrhu ostvarivanja utilateralnih ciljeva. U historijskim tekstovima ne čitamo eksplicitno o namjeri uništenja drugog, kao jednom od važnih elemenata određenja genocida, već namjeru izvodimo iz dokaza, temeljenih na indiciji.

Historijsko iskustvo nas upućuje na činjenicu da sve do poraza Napaleona, rat nije čak ni tretiran kao kriminalni akt. Tek, Versajski ugovor iz 1919. godine članom 227, optužujući bivšeg njemačkog cara Wilchelma II "kao glavnog povreditelja međunarndog morala i svetosti (neprovedivosti) ugovora, "tretira rat kao zločinački akt. Iako se ovdje ne govori o zločinu međunardnog prava, niti državi, jasno je da je car kao predstavnik države, upotrijebio državu u aktu povrede međunarodnog ugovora. Kada je u pitanju učešće države kao subjekta u agresorskom ratu, onda je tu literatura, posebno međunarodni akti, ugovori i povelje, te pravna misao, dosta eksplicitnija.

U odredbama Pakta Lige naroda, konkretnije čl. 16 propisano je da ako član Lige (a član Lige je država o.p.) pribjegne ratu smatra se da je izvršio ratni akt protiv svih članova Lige.

Nacrt Sporazuma o uzajamnoj pomoći iz 1923. godine, precizira da je "Agresorski rat međunarodni zločin", i shodno tome propisuje "krivičnu" kaznu. Prema ovom aktu država agresor bi trebala da plati "Sve troškove bilo koje vojne, pomorske ili zračne operacije ... uključujući reparacije za sve materijane štete uzrokovane ratnim operacijima ... do krajnje granice (državnih) finansijskih mogućnosti (i) plativosti iznosa."[2]

U nacrtu ugovora o razoružanju i sigurnosti iz 1924. godine eksplicitno stoji da "države koje su uključene u rat za druge izvan odbranbenih ciljeva čine međunarodni zločin – agresivni rat."[3] Odbor koji je formiran da ispita i da mišljenje o nacrtu, iznio je slijedeće mišljenje "zabrana se odnosi samo na agresivni rat, ona se, naravno ne proteže na odbranbeni rat. Pravo legitimne samoodbrane nastavlja, kao što mora biti poštovano, napadnute države, zadržavaju potpunu slobodu da se odupru svim sredstvima i silom bilo kojem aktu agresije čija mogu biti žrtva. Bez čekanja pomoći koju imaju

[2] L. C., Green, THE CONTEMPORARY LAW OF ARMED CONFLICT (PRAVO ORUŽANOG SUKOBA), Manchester University Press, 1993. str. 5.

[3] Isto, str. 5.

pravo da prime od međunardne zajednice, one mogu i trebaju odmah da se brane vlastitom silom. Njihov interes je identičan općem interesu."[4]

U Nacrtu Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva, eksplicitno stoji da agresija povlači i individualnu krivičnu odgovornost izvršilaca i nalogodavaca. Sasvim je razumljivo da i država može biti izvršilac krivične odgovornosti iz tih razloga za krivičnu odgovornost države za krivična dijela kao što su agresija i genocid slijedile bi sankcije. Kao što su: "Vojna okupacija, demilitarizacija i uništavanje postojećih ratnih kapaciteta i internacionalne kontrole izvjesnih aspekata aktivnosti vlade. Takve sankcije mogle bi biti nametnute kao rezultat pobjedničkog rata ili od nekog međunarodnog organa."[5]

Na procesu glavnim ratnim zločincima pred Nirnberškim tribunalom glavni tužilac za Veliku Britaniju dao je mišljenje o krivičnoj odgovornosti Njemačke države mada je smatrao da je bolje izbjeći kolektivno kažnjavanje. Francuski glavni tužilac Francois de Menthon, eksplicirao je Njemačku državu kao subjekta zločina. "Neophodno je da, nakon promišljanja, pripremanja i otpočinjanja agresivnog rata ... nakon zatim skupljenih najgorih zločinaca u toku ratnih godina, nacistička Njemačka bi trebala biti proglašena krivom i njeni vladari i oni u glavnom odgovorni kažnjeni kao takvi."[6]

Posebno značajan akt za razumjevanje države kao subjekta genocida jeste amandman koji je predložila Velika Britanija na Nacrt Konvencije o genocidu na VI član generalne skupštine. Taj amandman glasi: "Krivična odgovornost za bilo koji akt genocida kao što je posebno označen u članu 2 i 4 obuhvatit će ne samo sve privatne osobe i udruženja, nego također, države, vlade ili organe ili autoritete države ili vlade od kojih su takvi akti počinjeni."[7]

Bez obzira na ovaj prijedlog u međunardnom pravu do sada je preovladavalo mišljenje da se koncept kolektivne krivice uopće smatra nelegitimnim. "Povelja Nirnberškog tribunala, Nacrt kodeksa zločina,

---

[4] Isto str. 6.

[5] J. Browinilie, INTERNATIONAL LAW AND THE USE OF FORCE BY STATES (MEĐUNARODNO PRAVO I DRŽAVNA UPOTREBA SILE), Oxford University Press, 1963. str. 150.

[6] J. Browinilie, Navedeno djelo str. 152.

[7] Isto str. 153.

Nirnberški principi, nedavni mirovni ugovori i praksa država ne poznaju koncept državne krivične odgovornosti."[8]

Pravnici smatraju da nametanje kolektivnih sankcija povređuje opće principe prava, te se iz tih razloga do sada, a i danas, pravne sankcije zadržavaju u sferi individualne odgovornosti.

Iznijeli smo one općeprihvaćene stavove u međunarnodnom pravu, i međunarodnoj praksi, ne da bi smo na osnovu njih cijenili akt subjektiviteta države u genocidnoj radnji, već prije svega da istaknemo da su nezakonite radnje pojedinaca neraskidivo povezane sa nezakonitim radnjama države.

Ukoliko država, ne može biti sankcionirana na način kako se sankcioniraju pojedinci, ona može biti sankcionirana na mnogobrojne druge načine uskraćivanjem vojne, i ekonomske pomoći, zatim, raznovrsnim oblicima političkih i drugih mjera. Imamo više primjera kada je Savjet sigurnosti UN-a svojim rezolucijama sankcionirao pojedine države za učinjena djela suportna međunardnom pravu.

Rezolucija br. 687 iz 1991. godine "Potvrđuje da je Irak odgovoran po međunardnom pravu za bilo koji direktni gubitak, štetu ... ili povredu stranim vladama, građanima ili korporacijama, kao rezultat Iračke nezakonite invazije i okupacije Kuvajta te je osnovan fond kojim je upravljala međunarodna komisija osnovana radi ovog cilja." Mogućnost krivične odgovornosti države za akte nasilja u međunardnim odnosima, predviđa i stav Međunarodne pravne komisije koja je razmatrajući Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva,[9] zauzela stav da "U budućnosti može biti kodifikovana krivična odgovornost države na koji način bi imali dvostruki režim odgovornosti. S jedne strane postojala bi odgovornost države a s druge strane odgovornost pojedinca koje bi egzistirale odvojeno od druge."[10]

Iz dosada iznesenog historijskog iskustva prakse međunardnog prava, nedvosmisleno proizilazi zaključak da u aktu agresije i aktu genocida, isto tako i kod drugih međunarodnih krivičnih dijela, kao što su zločin protiv

---

[8] Isto str. 154.

[9] Prvi nacrt kodeksa bio je sačinjen već 1954. godine, ali je tek 1991. godine privremeno prihvaćen novi Nacrt KODEKSA ZLOČINA PROTIV MIRA I SIGURNOSTI ČOVJEČANSTVA.

[10] REPORT OF THE INTERNATIONAL LAW COMMISSION, 43 th session, 255, 1991.

mira, ratni zločin i zločin protiv čovječnosti, postoji i induvidualna krivična odgovornost ali istovremena i odgovornost države kao političke organizacije, ali ne i naroda, odnosno, nacije kao kolektivnog identiteta. "Pitanje zločina počinjenog od jedne države je, prvi put, dotaknuto iz pravnog ugla 1945. godine, na Tribunalu u Nirnbergu, koji su saveznici osnovali da bi osudili nacističke zločine. Priroda tih zločina bila je definirana članom 6. sudskog Statuta, koji određuje tri najveća zločina, zločin protiv mira, ratni zločin, zločin protiv čovječnosti."[11]

Prije nego što pređemo na analizu uloge države u genocidu u Bosni i Hercegovini, predlažem da se zadržimo još malo na terenu međunarodnog iskustva. "Francois de Menthon je jednako precizirao kako su deportacije s ciljem da se osigura dopunska radna snaga za njemačku ratnu mašineriju ili, pak da se istrijebe protivnici 'prirodna posljedica nacionalsocijalističke doktrine za koju čovjek sam po sebi nema nikakvu vrijednost ako nije u službi njemačke rase.' Sve deklaracije na Nirnberškom tribunalu insistirale su na jednoj od najznačajnijih karakteristika zločina protiv čovječnosti: činjenica da je moć države bila stavljna u službu jedne politike i zločinačkih praksi."[12]

Historija 19. i 20. stoljeća pokazala je da države, ili preciznije kazano, partijske (ideološke) države su vršile masakr kroz genocid masa. Iskustva nacističkih konclogora iz Drugog svjetskog rata, zločini genocida komunističkih država nad vlastitim državljanima, te genocidi u Bosni i Hercegovnini i Ruandi, jasni su pokazatelji da i država može biti subjekt genocida.

Logori Gulaga, bila su mjesta masovnih zločina za mnoge političke i "ne političke" zatvorenike koje je zatvorila država – partija. "Takav je bio rezultat jedne decenije represije koju je vodila partija – država protiv sve širih sektora društva. Pokušajmo shvatiti privremeni bilans različitih aspekata ove represije koje se, naravno, ne nalaze sve na istom planu:

- 6 miliona mrtvih nakon gladi od 1932. do 1933., katastrofa koja se uveliko pripisuje politici prisilne kolektivizacije i oduzimanju žetvi kolhozima od države:

---

[11] ∴ CRNA KNJIGA KOMUNIZMA, Bosančica-print, Sarajevo 1997, str. 14.

[12] Isto str. 16.

- 720.000 pogubljenja među kojima više od 680.000 samo za godine 1937. – 1938. nakon parodije od suđenja specijalnom jurisdikcijom DPP –a i NKUP – a;
- 300.000 potvrđenih smrti u logorima između 1934; nesumnjivo, uopćavanjem za godine 1930. – 1933. o kojima ne raspolažemo preciznim podacima, blizu 400.000 za cijelu deceniju ne računajući neprovjeren broj osoba koje su umrle između trenutka hapšenja i njihovog registriranja u kažnjeničku birokraciju kao 'ulazećih';
- blizu 600.000 umrlih među deportircima, 'raseljnim' i specijalnim kolonašima; ova brojka je potvrđena;
- blizu 2,200.000 deportiranih, raseljenih i specijalnih kolonaša: veliki broj ulazaka u logor i kolonije Gulaga od 7 miliona osoba između 1943. i 1941., sa onima koji su ušli u godinama 1930 – 1933., ali o kojima nemamo dovoljno preciznih podataka."[13] Pogledamo li "kartu puteva rata" (Alen Žoks), vidjet ćemo da su genocidni procesi 20. stoljeća rezultat ratnih sukoba koji su se vodili u Evropi, ili su započinjani i vođeni iz Evrope.[14] Zasigurno, jedan od najvećih genocida je onaj iza koga stoje Evropljani, a uzrokovan je njemačkim fašizmom. U periodu 1933-1945. godine, ubijeno 16-20 miliona ljudi. Najpoznatiji logor smrti u tom periodu bio je Aušvic u južnoj Poljskoj. Bio je to nacistički koncentracioni logor u kome je tokom Drugog svjetskog rata ubijeno više od 1,5 miliona djece, žena i muškaraca svih nacija. Ogromnu većinu činili su Jevreji, Poljaci, Romi i ratni zarobljenici različitih etničkih grupa. Potrebno je istaknuti da ima oprečnih mišljenja o broju ubijenih u Aušvicu, no to i nije toliko važno kada se zna da je taj zločin bio sistematičan i organiziran, proračunat u svom razaranju i zatiranju ljudskog života, od strane fašističke njemačke države.

---

[13] ∴ CRNA KNJIGA KOMUNIZMA, str. 217 – 218.

[14] "Osnovno polazište evropskog diskursa rata je u tome da se rat ne može odvojiti od mira, kao ni žrtva od dželata. Tu se insistira na najvažnijim historijskim, socijalnim, ekonomskim i političkim tačkama susreta, presjeka rata i mira. Unutar evropskog diskursa rata javila se ideja da rat neprekidno prožima mir i da je civilni poredak u osnovi borbeni poredak. Štaviše, u regularnim periodima mira, poretka i zakona, rat i dalje nastavlja da operiše unutar svih mehanizama moći, čak i onih

2. Bošnjačko iskustvo genocida i uloga države u njemu

Kada je u pitanju znanstvena analiza slučaja genocida u Bosni i Hercegovini, već imamo punovažne presude Međunarodnog suda pravde u Hagu. Presude su izrečene pojedincima za zločin genocida nad Bošnjacima, ali i kolektivnim identitetima kao što su dijelovi vojske i policije Republike Srpske, po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore za genocid. Navedimo još samo primjer punovažne presude Haškog krivičnog suda (ICTY) Radislavu Krstiću od 35 godina zatvora za zločin genocida u Srebrenici jula 1995. godine. Kada je u pitanju individualna odgovornost za zločine genocida[15] u Bosni i Hercegovini, onda tu skoro da više nema nedoumica, niti u znanstvenoj ni u publicističkoj literaturi kao i u kolektivnoj svijesti bosanskih građana. Kada je u pitanju genocid u Bosni, ono što do sada nije znanstveno dovoljno rasvijetljeno jeste uloga Bosni susjednih država u zločinu genocida. Također je nedovoljno, široj znanstvenoj javnosti, poznato da se od početka formiranje nacionalnih država na Balkanu, počeo kontinuirano sprovoditi genocid i agresija na političku samostalnost Bosne i Hercegovine, koja ima neprekinuti hiljadugodišnji tok autonomnog državotvornog identiteta, istina u različitim formama političkog organiziranja.

Malo je poznato da je Srbija od momenta borbe za svoje državotvorno konstituriranje počela sa genocidnom praksom na prostorima gdje su živjeli Bošnjaci. Historijska je istina da genocida nad Bošnjacima nije bilo, niti bilo nad kojim drugim narodom, dok je na ovim prostorima bila prisutna politička organizacija Osmanske države. "Ova genocidna praksa počela je u momentu osamostaljivanja Srpske države 1830. godine, kada su brojni muslimani iz zapadne Srbije bili pobijeni ili protjerani. Praksa se nastavila nakon nastanka Garašininovog *Načertanija*, kao sistemska politika nove države. Tada i narednih petneast godina bili su eksterminirani svi muslimani sa teritorije zapadne i južne Srbije. Neki su prešli u Bosnu, neki se povukli na

najlegitimnijih. Teza da je mir 'podmukla etapa rata' ostala je trajno obeležje zapadne civilizacije koja je ogrezla u ekspanzivnom militarizmu, čije tragove možemo pratiti još od epohe klasičnog kolonijalizma" (Predrag Radenović, RAT I NOVI ZLOČIN,.).

[15] Govorimo u množini iz razloga što se zločin genocida nad Bošnjacima događa u kontinuitetu posljednjih 300 godina. Većina autora govori o deset počinjenih genocida u posljedna 3 stoljeća.

Kosovo ili u Makedoniju, Trakiju ili Anadoliju, a ostatak je bio pobijen ili preveden u pravoslavlje. Sada, kada je srpska vojska prešla Drinu, koja je milenijska granica i koja je zadnjih 190 godina bila granica između Bosne i Srbije, jer je prije toga dio zapadne Srbije bio u sastavu Bosne, kada Mladić eksterminira muslimane Srebrenice i to opet na očigled međunarodnih snaga i javnosti, on kaže da ponavlja ono što se desilo 1804. godine i da je njegova akcija završetak onog što je tada počelo."[16]

Formiranje Bosni susjednih nacionalnih država, pratilo je niz historijskih antihumanih procesa, opterećenih raznim mitološkim predstavama, mitologijskim interpretacijama historije i po pravilu genocidom nad Bošnjacima, kako bi se ostvarila ideja nacionalne države (srpske, crnogorske, hrvatske, austrougarske). Početkom 18. stoljeća, tačnije jula 1711. godine, na području "stare Crne Gore", politika nacija-države i njezini izvršioci vrše masovna ubistva i progone, te pokrštavanje Bošnjaka. Ta zlodjela čine naoružani crnogorski odredi, pod vođstvom vladike Danila Petrovića. Ovaj događaj je u srpskoj i crnogorskoj književnoj, političkoj i kulturnoj tradiciji poznat kao "istraga poturica", a ustvari je genocid nad Bošnjacima. Nakon ovih događaja, u četiri crnogorske nahije sa sjedištem u Cetinju, više nije bilo Bošnjaka.[17] Zato je danas prijeko potrebno da crnogorski učitelj, crnogorskom učeniku objasni šta znače stihovi iz Gorskog vijenca: *No, lomite munar i džamiju, pa badnjake srpske nalagajte (...)Ne slaže se bajram sa Božićem...*[18] Ponovno ili novo čitanje Njegoša i mnogih drugih autora iz perspektive današnjeg vremena nameće se kao nužna intelektualna i civilizacijska potreba. Govoreći, upravo, o problemu čitanja Gorskog vijenca, nedavno je dr. Novak Kilibarda kazao da je "on Bošnjak, svoje dijete ne bi poslao u crnogorsku školu dok se ne bi napravilo jedno novo čitanje Gorskog vijenca."[19]

---

[16] M. Filipović, KORIJENI AGRESIJE, u: GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991 – 1995., Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo 1997, str. 155 - 156.

[17] Opširnija u: S. Čekić, HISTORIJA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA, Mag, Sarajevo, 1994. str 38.

[18] P. P. Njegoš, GORSKI VIJENAC, Nolit, Beograd, 1974. str. 62. O ovome vidi šire: Mirsad Abazović, OGLEDI O BOSANSKOHERCEGOVAČKOJ ZBILJI, DES, Sarajevo 2008, str. 23 do 30 ("GORSKI VIJENAC" SAM SVE GOVORI).

[19] E. Džudžević, KROZ UDŽBENIKE SE VRIJEĐAJU BOŠNJACI, Dnevni avaz, 14. decembar 2002., str. 21.

Raspravljajući o fenomenologiji nastanka Bosni i Hercegovini susjednih država, s pravom, M. Filipović konstatira: "Nemamo dovoljno znanja i svijesti o tome da je srpska država nastala na jednom tipičnom revanšističkom konceptu, na ideji povijesnog revanša Turcima za poraz koji su oni nanijeli Srbima 1389. godine. Ta koncepcija je usisana iz sfere mitoloških predstava, usisana i prenesena u pravne i političke ideje na kojima se temeljilo srpsko preuzimanje odumiruće Vizantije početkom XIV stoljeća. Prema temeljnom stavu srpske mitologijske interpretacije povijesti, Srbi su na Kosovu izabrali carstvo nebesko pod vođstvom mitološkog cara Lazara, napuštajući Carstvo zemaljsko koje je identificirano sa povijesnom državom srpskog cara Dušana, a preko njega sa Bizantom i napokon sa rimskim carstvom. Na osnovu takve tipično mitološke konstrukcije, oni su, upravo zato što su Osmanlije onemogućili to njihovo imaginarno zemaljsko Carstvo i prisilili ih da odu u sferu Carstva nebeskog, smatrali sebe legitimnim nasljednicima Osmanskog carstva kada se odluče da napuste Carstvo nebesko i ponovo dođu u zemaljsko ili realno carstvo. Na temelju te apsolutno nepovijesne konstrukcije Srbi sada polažu pravo na sve zemlje na Balkanu koje su držali Osmanski Turci, a to su zemlje bivših sandžaka Kliškog, Krčkog, Krbavskog, Hercegovačkog, Bosanskog, Slavonskog, Budimskog i ostalih zemalja."[20]

Isti procesi su se odvijali tokom Prvog i Drugog balkanskog rata, zatim u toku Prvog i Drugog svjetskog rata. Poslije svih ovih ratova događali su se genocidi nad Bošnjacima čiji je osnovni subjekat bila srpska i crnogorska država, kasnije Kraljevina SHS, odnosno Jugoslavija i u najskorije vrijeme SR Jugoslavija. Rezultat tih genocida jeste na hiljade prognanih, masakriranih i ubijenih Bošnjaka. I uvijek je na tim genocidom očišćenim prostorima širena teritorija srpske države. U većini mijesta pod legitimnom vlašću srpske države Bošnjaci su potpuno "očišćeni" sa teritorije novo uspostavljene države.

Nas ovom prilikom, posebno interesira uloga i uticaj država SR Jugoslavije (Srbije)[21] i Hrvatske na genocid u Bosni i Hercegovini u toku

[20] M. Filipović, KORIJENI AGRESIJE, u: GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991 – 1995., Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 1997, str. 156.

[21] Neophodno je da pojmovno, ukratko, objasnimo upotrebu pojmova SR Jugoslavija i Srbija. Proces disolucije SFRJ rezultitao je nastankom SR Jugoslavije, da bi se ona kasnije

posljednje agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine. Način da potpuno znanstveno rasvijetlimo ovo pitanje jeste da precizno izvšimo analizu događaja od 1990. do kraja 1995. godine, odnosno, da utvrdimo političko i vojno ponašanje SR Jugoslavije i Hrvatske prema Bosni i Hercegovini. To ćemo najbolje postići, ako razmotrimo odluke svih nivoa vlasti SR Jugoslavije i Hrvatske i njihove posljedice po Bosnu i Hercegovinu kao državu i društvo, te Bošnjake kako narod koji jeste kvintesencijalna bit tog društva i države.

O pripremi, planiranju i učešću SR Jugoslavije u genocidu u Bosni i Hercegovini neupitno govore slijedeći pokazatelji. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu je, još 1990. godine donio Odluku o oduzimanju naoružanja i vojne opreme iz svih privrednih i društvenih ustanova i obavezao njegovu predaju u skladišta pod kontrolom JNA. U toku 1991. godine isti organ donosi Odluku o predaji naoružanja Teritorijalne odbrane na čuvanje JNA.[22]

Uoči same agresije na Bosnu i Hercegovinu, sve je naoružanje predato općinama sa srpskom većinom.[23] Da ove odluke predstavljaju planiranje agresije na Bosnu i Hercegovinu, najbolje se vidi iz zadataka novih oružanih snaga koje treba da uspostave novu Jugoslaviju od "naroda koji hoće da nastave zajednički život".

Najjasnije se ovo vidi iz slijedećeg zaključka "3. Pune kontrole Bosne i Hercegovine sa krajnjim ciljem da odbrani srpski narod i njegova nacionalna prava kad to postane aktuelno; 4. Stvaranje i odbrana nove Jugoslovenske države onih jugoslovenskih naroda koji to žele, u ovoj fazi srpskog i crnogorskog naroda."[24]

Transformiranje JNA u novu srpsku vojsku, general Kadijević najavio je na zvaničnoj sjednici Saveznog predsjedništva 12.03.1991. godine, izjavivši "Srbi će u roku od 15 dana formirati vlastitu vojsku."[25]

---

imenovala Srbija i Crna Gora. Na kraju disolucijskog procesa od Srbije se odvojila i Crna Gora, tako da današnja država Srbija jeste pravni nasljednik SR Jugoslavije. Neosporna je istina da je upravo Srbija bila, u svim segmentima političkog djelovanja, osnovna sadržajnost SR Jugoslavije.

[22] V. Kadijević, MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE, Politika, Beograd 1993, str. 78.

[23] Isto, str. 94.

[24] Isto, str 93.

[25] A. Silber, L-Little, SMRT JUGOSLAVIJE (THE DEATH OF YUGOSLAVIA), Penguin, Beograd 1996 str. 142.

Nakon ovog počinje intenzivna srbizacija JNA. Te stavove zastupa većina srbijanskih političara. Jedan od njih je i Borislav Jović koji piše: "Srbija i Crna Gora treba da proglase vojsku svojom i da preuzmu komandu, finansiranje, rat i sve drugo. Svi generali u Generalštabu sem jednog Srbi su i svi to traže i tako misle ... svuda su iste parole, isti zahtjevi. Traži se da se Predsjedništvo SFRJ, Vrhovna komanda i vojska očiste od izdajnika i da ostanu samo Srbi i Crnogorci. Nema se povjerenja u Kadijevića i Broveta. Traže se ljudi koji će sve 'očistiti, srušiti, pobiti' nikakvi se argumenti ne uzimaju u obzir."[26]

Očekujući međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine, SR Jugoslavija, perfidno pokušava prikriti planiranu agresiju na Bosnu i Hercegovinu, na način da 04. maja 1992. godine donosi Odluku o povlačenju JNA iz Bosne i Hercegovine. No, dnevnik Borislava Jovića pokazuje na koji način oni žele vojno biti prisutni u Bosni i Hercegovini. Pod naslovom *Vojna taktika prema Bosni i Hercegovini*, B. Jović piše "Procenjujemo da će uskoro uslijediti priznanje Bosne i Hercegovine i Makedonije, pa ocenjujemo i našu poziciju u tim okolnostima ... Slobo smatra da treba blagovremeno da povučemo iz JNA u BiH sve građane Srbije i Crne Gore, a da tamo prekomandujemo iz JNA građane Bosne i Hercegovine ... to će stvoriti i mogućnost srpskom rukovodstvu u Bosni i Hercegovini da preuzme komandu nad srpskim delom JNA."[27]

Stvarno stanje etničke pripadnosti JNA bilo je takvo da odluka o povlačenju JNA iz Bosne i Hercegovine suštinski nije ništa mijenjala. U Bosni i Hercegovini je isti dan ostalo "oko 90.000 vojnika srpske nacionalnosti".[28] Sa cjelokupnom logističkom i vojnom infrastrukturom, nad kojom je rukovodstvo bosanskih Srba odmah preuzelo kontrolu. To je nešto kasnije potvrdio i sam general Kadijević kada je tvrdio da su "komande i jedinice JNA činile kičmu Vojske Republike Srpske sa kompletnim naoružanjem i opremom."[29]

---

[26] B. Jović, POSLEDNJI DANI SFRJ, Drugo autorsko izdanje, Kragujevac 1996, str. 387, 389.

[27] B. Jović, navedeno djelo, str. 420.

[28] Isto str. 448.

[29] V. Kadijević, navedeno djelo, str. 148.

Slobodan Milošević, koji je u Hagu odgovarao za zločin genocida u Bosni i Hercegovini, već je 16. 03. 1991. godine, obraćajući se srpskoj naciji rekao: "Naredio sam mobilizaciju rezervnog sastava specijalnih jedinica i hitno formiranje dodatnih milicijskih snaga. Jugoslavija je ušla u završnu fazu agonije ... Republika Srbija neće priznati nijednu odluku Predsjedništva u postojećim okolnostima jer bi to bilo protivno zakonu."[30]

Na osnovu ovih stavova S. Miloševića, počinje se sa formiranjem specijalnih jedinica Republike Srbije, koje su aktivno učestvovale u agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Formiranje paralelnih organa vlasti na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, bio je samo jedan od segmenata ratnih planova SR Jugoslavije, a koji su imali cilj i svrhu agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Pored stvaranja paralelnih organa vlasti, uporedo se vršilo i naoružavanje srpskog naroda. O umiješanosti i rukovođenje destrukcijom zločina u Bosni i Hercegovini potvrđuje i podatak stalnih instrukcija i naređenja Miloševića Radovanu Karadžiću.

Jedna od tih instrukcija sadržavala je slijedeću naredbu:

"1) Da u cilju otpočinjanja akcije RAM osigura apsolutnu mobilizaciju srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini, prioritetno na području Bosanske krajine i Kupreške visoravni;

2) Da se za sat vremena nakon njihovog kontakta javi generalu Nikoli Uzelcu, komandantu Banjalučkog korpusa, koji ima zadatak da sve mobilisano srpsko stanovništvo naoruža (u udaljene krajeve oružje će doturiti helikopterima);"[31]

Modifikaciju plana RAM predstavljao je plan Drina koji je trebao da osigura teritorijalno spajanje već formiranih SAO oblasti. Da bi osigurala međunarodnu podršku Srbija je to pokušala posredstvom svog tradicionalnog saveznika Rusije. U tom cilju ostvarena je posjeta generala Kadijevića, generalu Jazovu u Moskvi 13.03.1991.[32] Za dobijanje podrške svome projektu "Milošević je boravio u Parizu na poziv Miterana."[33]

---

[30] L. Silber, A. Little, navedeno djelo, str. 144.

[31] Oslobođenje 28. juni 1992.

[32] B. Jović, navedeno djelo, str. 295.

[33] Isto, str. 384.

Od velikih sila jedino su se SAD suprotstavljale planu stvaranja velike Srbije. Još jedan od preduslova za razaranje bosanskogercegovačkog društva i države bila je potreba instrumentalizacije srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. U tom smislu doneseno je niz Odluka. Najznačajnije su:

- Odluka poslanika Srpske demokratske stranke i Kluba Srpskog pokreta obnove o osnivanju tzv. **Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovni** od 24. oktobra 1991. godine;
- Odluka tzv. Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini o statusu funkcionera, rukovodećih radnika i drugih radnika u republičkim državnim organima od 24. oktobra 1991. godine;
- Odluka tzv. Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini o verifikaciji samoproglašenih tzv. Srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini od 21. novembra 1991. godine;
- Odluka tzv. Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini o teritoriji opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH koje se smatraju teritorijom Savezne države Jugoslavije od 21. novembra 1991. godine;
- Odluka tzv. Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini da se pristupi formiranju tzv. **Republike Srpske Bosne i Hercegovine** od 21. decembra 1991. godine;
- Deklaracija o proglašenju tzv. Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 09. januara od 1992. godine; i
- Odluka o proglašenju nezavisne tzv. Srpske Republike Bosne i Hercegovine, donijete 07. aprila 1992. godine u Banja Luci.

Iz naprijed iznesenih činjenica nedvosmisleno se vidi da su agresija i genocid na Bosnu i Hercegovinu planirani sa ciljem razaranja Bosne i Hercegovine i formiranje velike Srbije nasilnim putem. Kako je na ovim teritorijama živjelo i bošnjačko i hrvatsko stanovništvo cilj se nije mogao ostvariti bez genocida. Njemu su velikosrpske političke elite pristupile kao sredstvu za ostvarenje cilja. Zato ga planski, organizirano i, nadasve, brutalno i okrutno sprovode. O tome neumoljivo svjedoče dokazi koji slijede.

"Raspoloživi podaci do kojih je Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine došlo potvrđuju ... da su Radovan Karadžić,

Biljana Plavšić, Božidar Vučurević, kao i druga lica iz rukovodstva SDS-a bili saradnici kontraobavještajne službe JNA, i djelovali kao članovi agenture najvišeg ranga izvršavajući zadatke agresorskog centra iz Beograda."[34]

Kada ovo znamo onda ne čudi, da je JNA koja je ostala u BiH poslije Odluke o povlačenju JNA iz BiH, samo promijenila ime u Vojska Republike Srpske to potvrđuje i slijedeći stav B. Jovića. "Pošto se moraju povući i generali koji nisu poreklom iz BiH dogovoreno je da se na mesto generala Vukovića postavi general Mladić. Za nas je ova operacija bila izuzetno značajna, a za Srbe u BiH još značajnija. Dobili su svoju vojsku".[35] Isto potvrđuje i general Kadijević: "Komande jedinica JNA su činile kičmu vojske Republike Srpske sa kompletnim naoružanjem i opremom."[36]

Da je vojska bosanskih Srba bila formalnao odvojena od JNA, a stvarno činila njezin sastavni dio, vidi se iz načina kako je postavljen njezin komandant, načina kako je organizaciono bila organizirana, načina na koji je postavljeno njeno političko rukovodstvo. Zatim iz činjenice da su na platnom spisku JNA bili svi oficiri vojske bosanskih Srba. "Cjelokupna komandna struktura, linija distribucije personala, naoružanje i municija JNA, ostali su u mjestima Srpske BiH. U Banja Luci, peti korpus JNA postao je Prvi (bosanski) krajiški korpus. Komandant je bio general-major Momir Talić (koji je ranije bio komandant Petog korpusa) ... kad je Srpska RBiH promijenila ime 12. avgusta 1992. godine u Republika Srpska, vojska Srpske Republike BiH promjenila je ime u vojska Republike Srpske."[37]

Amnesty International i Helsinki Watsch, opisom povlačenja JNA iz BiH, potvrđuju našu naprijed iznesenu tezu.[38]

Tadašnji predsjednik SR Jugoslavije Dobrica Ćosić na radio Beogradu 14. jula 1992. godine rekao je slijedeće "ratna oprema Jugoslovenske narodne armije nije samo ostala u rukama Armije Republike Srpske Bosne i

---

[34] S. Čekić, AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCID NA BOŠNJACIMA 1991-1993, Ljiljan, Sarajevo 1994. str. 38.

[35] B. Jović, navedeno djelo, str. 448.

[36] V. Kadijević, navedeno djelo str. 148.

[37] Citirano prema: P. Williams i N. Cigar, A PRIMA FACE CASE FOR THE INDICMENT OF SLOBODAN MILOŠEVIĆ, (prevod) by Pull Wiliams and Norman Cigar 1996, str 58.

[38] "Nominalno povlačenje trupa JNA iz Bosne i Hercegovine obavljeno je 19, svibnja. Međutim, beogradske vlasti su tvrdile da 80% pripadnika jugoslovenske armije čine bosanski Srbi koji imaju pravo ostati u Bosni i Hercegovini i boriti se na strani srpskih

Hercegovine ... Armija Republike Srpske Bosne i Hercegovine je ostala sa: 24 trening-borbena aviona, 20 helikoptera i 4 artiljerijska bataljona. Oni su ostali na Banjalučkom aerodromu zbog toga što su piloti i drugo osoblje odbili da se presele na teritoriju Savezne Republike Jugoslavije, zbog toga što su građani Bosne i Hercegovine. Onda, oni su ostali sa 300 tenkova, 231 komada artiljerijskog oruđa različitih kalibara i velikom količinom drugog oružja i druge municije."[39]

I pored zavidne snage vojske bosanskih Srba i njezine stručne i logističke opskrbljenosti od strane JNA, i JNA je direktno učestvovala u agresiji i genocidu u Bosni i Hercegovini. Prvo su počeli napadi na pogranične gradove u istočnoj Bosni. Napadi su uvijek izvođeni po istom scenariju. Najprije bi jedinice JNA postavile barikade oko i u gradovima. Srpsko stanovništvo bi navrijeme bilo evakuirano. Nakon što bi srpsko stanovništvo izašlo iz opkoljenog grada, JNA bi artiljerijskom vatrom gađala preostalo civilno stanovništvo u gradu. Bombardiranje je trajalo toliko dugo dok se bošnjačko stanovništvo ne bi razbježalo. Nakon zastrašivanja, odnosno nakon sveobuhvatne vojne pripreme snage JNA, sa srpskim paravojnim formacijama ulazile bi u grad nastavljajući činiti zločin: pljačkanja, razaranja, premlaćivanja, zatvaranja, silovanja, odvođenja u koncenrtracione logore klanja i ubijanja. Navedimo ovom prilikom primjer Višegrada iz aprila 1992.[40] i Srebrenice iz jula 1995. godine.

---

snaga u Republici pošto se JNA povukla. Rezultat je bio: 'Sila od najmanje 30.000 ljudi s tenkovima, artiljerijom, višecijevnim raketnim bacačima i velikim zalihama municije, ostavljen je da se bori za srpsku stvar. Te bosanske vojnike JNA i njihovo naoružanje obuhvatila je vojska bosanskih Srba, čije su stvaranje 12. svibnja 1992. godine, proglasili predsjednik Srpske demokratske stranke (SDS-a) Radovan Karadžić i njegovi suradnici. Premda se JNA tobože povukla, široko je prihvaćeno uvjerenje da njeni vojnici i aktivni i rezervni i dalje djeluju u Bosni i Hercegovini na strani srpskih snaga. Pogotovu trupe Užičkog korpusa iz Srbije i rezervisti JNA iz Crne Gore nastavljaju napadati bosanske i hrvatske položaje u Bosni i Hercegovini. Budući da su njene oružane snage aktivno angažirane u napadima na teritorij koji pripada drugoj državi, Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) jedna je od strana u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini." (RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI, Izvještaj Amnesty International i Helsinki Watch-a od početka rata u BiH do rujna 1993, godine, Zagreb 1993, str 35.).

[39] Citirano prema CASE CONCERNING APPLICATION OF THE CONVENTION ON THE PREVENTION AND PUNISHMENT OF THE CRIME OF GENOCIDE, Memorial, 15. april 1994, str. 78.

[40] "Trinaestog aprila 1992. godine Užički korpus okupirao je grad Višegrad. Ta grupa sastojala se od vojnika JNA, rezervista, užičkih snaga, Teritorijalne odbrane i 'Belih orlova'

Dijelovi JNA učestvovali su i u zločinu genocida u Srebrenici.[41] To potvrđuju stavovi optužnice protiv Karadžića i Mladića od 16. 11. 1995. godine i brojni preživjeli Srebreničani koji su svojim očima vidjeli učešće jugoslovenske vojske u ovom zločinu.

Pored učešća regularnih jedinica JNA, kao legitimne oružane snage SR Jugoslavije u agresiji i genocidu u Bosni i Hercegovini, učestovale su mnogobrojne paravojne jedinice iz Srbije i Crne Gore koje su svu političku vojnu i logističku podršku imale od organa države SR Jugoslavije. Navešćemo samo značajnije paravojne jedinice iz Srbije i Crne Gore koje su učestvovale u agresiji i genocidu na Bosnu i Hercegovinu: *Arkanovci, Šešeljevci, Beli orlovi,* na čijem je čelu bio Mirko Jović, *Rojalisti* čiji je komandant bio Mihajlo Mladenović, *Srpska Garda, Vukovarci,* Pripadnici različitih oružanih formacija koje su učestvovale u razaranju, zauzimanju i zločinu u Vukovaru, *Dobrovoljci, Specijalci Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove,* Oružane formacije Saveza komunista - Pokret za Jugoslaviju i Strani plaćenici.[42]

O prisustvu paravojnih jedinica iz Srbije i Crne Gore i njihovom učešću u genocidu u Bosni i Hercegovini svjedoče i mnogi Izvještaji raznih

---

... korpus je emitovao preko radija poruku kojom stanovnike upućuje da se vrate u Višegrad i garantuje im bezbjednost ... Onda je JNA uz pomoć Belih orlova i Užičkog korpusa, blokirala sve puteve koji vode iz Višegrada. Vojnici na barikadama bi odvodili Muslimane čija su se imena pojavila na originalnom spisku ... počelo je ubijanje i mučenje" (J.V. Honing-N. Bot, Srebrenica, Beograd, 1997, str. 86).

[41] "Važno je istaći da se navodi u iskazima svjedoka da nisu samo vojnici bosanskih Srba, već također i vojska Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) bili prisutni tokom zauzimanja Srebrenice ... Elementi jugoslovenske narodne armije (JNA) uključujući novosadski korpus i 'Užice korpus', kao i iregularci lojalni Arkanu bili su viđeni od brojnih svjedoka u i oko Srebrenice. Ili su ove dodatne trupe također bile pod komandom osumnjičenih ili su bile pod različitim komandantom: masovne egzekucije opisane u optužnici bile su očigledno sistematične, organizovane od vojne i političke hijerarhije srpske administracije sa Pala, očigledno sa bliskom podrškom od elemenata armije SR Jugoslavije" (Haška optužnica za genocid, saučesništvo u genocidu, zločine protiv čovječnosti, kršenje zakona i običaja ratovanja protiv R. Karadžića, IT-95-/18, potvrđena 31.05.2000. i R. Mladića, IT-95-5/18 potvrđena 08.11.2002.).

[42] Opširnije u S. Čekić, navedeno djelo, str. 200-220 i B. Macić, PARAMILITARNE FORMACIJE U AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU, u ZBORNIK RADOVA, GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991-1995, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, str. 91-98.

međunarodnih misija i komisija.Tako u Izvještaju *Bassionnieve Komisije* piše "Neke od ovih specijalnih jedinica operiraju u lokalnim područjima, dok se druge slobodno kreću na različitim područjima operacija, često prelazeći iz jedne države u drugu, unutar teritorija bivše Jugoslavije. Neke od ovih specijalnih jedinica dolaze iz matične Srbije, ili su blisko povezane sa Srbijom, kao što su Arkanovi 'Tigrovi', Šešeljevi *Beli orlovi*, *Snage kapetana Dragana, Srpski sokolovi* (Siniša Vučinić) i dr... kao i Arkanovi tigrovi, Šešeljevi Beli orlovi počinili su zločine koji su navedeni ovdje i u drugim dijelovima ovog Izvještaja. Čini se da je JNA naoružavala i podržavala ovu skupinu. Šta više, od polovice 1993. smatra se da je skupina pod izravnom kontrolom JNA."[43]

Na osnovu unaprijed iznesenih činjenica nema dileme da je glavni subjekt genocida, kao sredstva agresije u Bosni i Hercegovini bila država SR Jugoslavija. I pored toga što je SR Jugoslavija nastojala perfidno prikriti i agresiju i genocide, to empirijske činjenice ne dozvoljavaju.

Nakon 19. maja 1992. godine, datuma koji je određen kao krajnji rok za povlačenje JNA iz Bosne i Hercegovine, svaka upotreba oružane sile SRJ u Bosni i Hercegovini jeste akt agresije, protiv suvereniteta, teritorijalne cjelovitosti i političke nezavisnosti države Bosne i Hercegovine. Genocid je vršen svaki dan. Ubijani su žene, djeca, starci, nenaoružani muškarci. Formirani su logori u kojima su se zvjerski mučili ljudi i vršila sadistička silovanja. Iza svih tih zlodjela stajala je država SR Jugoslavija. U nekima je direktno učestvovala, a u onim slučajevima gdje su to vršili njezini opunomoćenici (JNA, Paravojne formacije) ona ih je politički instrumentalizirala, a logistički i vojno obezbjeđivala, sa krajnjim ciljem da uništi bosanskohercegovačko društvo i bosanskohercegovačku državu, kako bi na tom uništenom prostoru proširila svoju državnu teritoriju.

Nije samo SR Jugoslavija učestvovala u genocidu u Bosni i Hercegovini. Republika Hrvatska je, također, bila subjekt agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.[44] Između ostalih dokumenata i činjenica to potvrđuje i

---

[43] Završni Izvještaj komisije stručnjaka osnovane u skladu s Rezolucijom broj 780 (1992) Savjeta sigurnosti UN-a (Bassiounieva komisija), SUD ZA RATNE ZLOČINE NA PODRUČJU BIVŠE JUGOSLAVIJE, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb 1995, str. 276.

[44] Opširnije u: Čekić, Smail, AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2004. str. 935-1135.

Haška optužnica protiv Mladena Naletilića zv. Tuta i Vinka Martinovića. zv. Štela. Optužnica je potvrđena 21. decembra 1998. godine. U optužnici se precizira "Sve vrijeme relevantno za ovu optužnicu armija Republike Hrvatske (HV-e) podržavala je HVO, ali je slala i svoje jedinice u Mostar i druge općine u Bosni i Hercegovini. Među jedinicama koje su djelovale u vezi sa vlastima Republike Hrvatske i sudjelovale u zajedničkim akcijama sa Hrvatskom vojskom, bila je i *Kažnjenička bojna* pod komandom Mladena Naletilića."[45] Dakle, država kao subjekt genocida u Bosni i Hercegovini koristila ga je kao osnovno sredstvo za ostvarenje svojih javnih i tajnih geopolitičkih ciljeva.

Zaključak

Svjetsko-povijesno i bosansko-hercegovačko iskustvo genocida, njegova prisutnost u prostoru i vremenu, količina brutalnosti i nasilja, rezultat proizvedene društvene destruktivnosti nedvosmisleno ukazuju na to da genocidnu djelatnost može i izvršava samo moć države. Pojedinac, kao neposredni izvršilac, uvijek se javlja kao dio organizirane moći i strukture države, čijim sredstvima, za čije ciljeve i po čijem nalogu čini genocidno djelo.

U ratu protiv Bosne i Hercegovine i njezinog društva, država Srbija (SR Jugoslavija) odnosno, njezine militarističke i paramilitarističke strukture vršile su genocide nad Bošnjacima. Počinjeni genocidi nisu sredstvo sami za sebe, već, naprotiv, sredstvo za realizaciju državnih projekata velike Srbije. Dakle, spoznajni produktivitet genocida nad Bošnjacima pokazuje da je nad njima izvršen državni genocid, a ne genocid pojedinca. Bez obzira na to što genocid konkretno izvršava pojedinac, on, na nivou fenomena društvene pojavnosti i kao društvena pojava, najmanje jeste pojedinačno djelo, jer, po svojoj sadržajnoj strukturi, prevazilazi mogućnosti pojedinca. Zbog naprijed iznesenih stavova, krivična, moralna, politička i svaka druga odgovornost za zločin genocida i drugih cidova ne može se svesti samo na pojedinačnu odgovornost, jer ona podjednako jeste zločinačko djelo i pojedinca i kolektivnog identiteta kome pojedinac pripada (vojska, država) i po čijem nalogu i odobrenju čini zločin genocida. Odgovornost za genocid je neodvojiva

[45] Tačka 7 Haške optužnice protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića.

odgovornost i pojedinca i institucije kojoj pojedinac pripada. Dakle subjekt genocida je, primarno, prije svega, neki od kolektivnih političkih identiteta kao što su: politička stranka, intelektualna elita, klasa, armija, policija, paramilitarne i parapolicijske grupe i organizacije i država, a tek, sekundarno, pojedinac kao konkretni izvršilac djela. Po pravilu svi ovi subjekti djeluju zajedno, pod neposrednim rukovođenjem države, te je i njihova odgovornost u zločinu genocida zajednička.

LITERATURA

1. Cigar, Norman, GENOCID U BOSNI, POLITIKA "ETNIČKOG ČIŠĆENJA", VKBI, Sarajevo 1998.
2. Charny, W., Israel, ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE VOLUME I, VOLUME II, (ENCIKLOPEDIJA GENOCIDA I i II) Institute on the Holocaust and Genocide, Jerusalem 1999.
3. Čekić, Smail, HISTORIJA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA, Muzej genocida, Sarajevo 1994.
4. Čekić, Smail, AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2004.
5. Dedijer, Vladimir, Miletić, Antun, GENOCID NAD MUSLIMANIMA 1941-1945, Svjetlost, Sarajevo 1990.
6. Doubth, Keith, SOCIOLOGIJA NAKON BOSNE, Buybook, Sarajevo, 2003,
7. Đozić, Adib, IZVANBOSANSKI PROGRAMI ZLA U BOSANSKO-HERCEGOVAČKOM DRUŠTVU, Znakovi vremena, br. 22/23. 2004.
8. Đozić, Adib, ELEMENTI ZA NOVU SUBZNANSTVENU TEORIJU (SOCIOLOGIJU) GENOCIDA, Godišnjak Filozofskog fakulteta Tuzla, br. 6/2005.
9. Filipović, Muhamed, KORIJENI AGRESIJE, u: GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991-1995, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 1997.

10. Grupa Autora, GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991-1995, Sarajevo 1997.

11. Grupa Autora, CRNA KNJIGA KOMUNIZMA, Bosančica-print, Sarajevo 1990.

12. Honig, J. W.-Boht, N., SREBRENICA HRONIKA RATNOG ZLOČINA, Ljiljan, Sarajevo 1997.

13. Korošić, Marijan, JUGOSLAVENSKA KRIZA, Naprijed, Zagreb 1998.

14. Kulić, Slavko, STRATEGIJA NASILJA KAO STRATEGIJA RAZVOJA, Naprijed, Zagreb 1996.

15. Letica Bartol, Letica Slaven, POSTMODERNA I GENOCID U BOSNI, Naklada Jesinski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1997.

16. Mihrović, A., Salihović, Z., Kržalić, A., ŽRTVE SREBRENIČKE APOKALIPSE, Organizacija demobilisanih boraca općine Srebrenica, Tuzla 2002.

17. Sells A., Michael, IZNEVJERENI MOST, ITD 7, Sarajevo 2002.

18. Soll, Drothe, KRISTO-FAŠIZAM, Značenja, br. 16, Doboj 1988.

19. Softić, Sakib, PRAVNA PRIRODA RATA U BOSNI I HERCEGOVINI, VKBI, Sarajevo 2000.

20. Veselica, Marko, TEMELJNI IZVORI I AKTERI GENOCIDA NA PROSTORU HRVATSKE, BOSNE I HERCEGOVINE I EX-JUGOSLAVIJE, U GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991-1995, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 1997.

21. Zülch, Tilman, "ETNIČKO ČIŠĆENJE" GENOCID ZA "VELIKU SRBIJU", VKBI, Sarajevo 1996.

22. Zgodić, Esad, IDEOLOGIJA NACIONALNOG MESIJANSTVA, VKBI, Sarajevo 1999.

23. Žiga, Jusuf, BOSANSKA KRVAVA ZBILJA, VKBI, Sarajevo 1997.

REZIME

U svakodnevnoj političkoj praksi Bosne i Hercegovine, isto tako u okviru međunarodne zajednice, danas primijenjene u radu Međunarodnog suda pravde (MSP), prihvaćena je činjenica da su za genocid u Bosni i Hercegovini krivi prije svega pojedinci i neke organizirane jedinice armije i policije bosanskih Srba.

No, da li je to, uistinu, tako? Doista, cijeli narod nije kriv ni u jednom zločinu, jer u njemu ne učestvuje kao kolektivni identitet. No, da li treba izbjegavati ukazivanje na učešće države i njezinu krivnju i odgovornost u genocidu? Prema stepenu svoje kompleksnosti, fenomen genocida je višeslojan. On je, istovremeno duhovno, moralno, kriminološko, političko, vojno, pravno, sociološko i nadasve, civilizacijsko i općeznanstveno pitanje.

Iskustvo genocida nad bosanskim društvom i Bošnjacima ukazuje na prijeku potrebu svestranog znanstvenog objašnjenja svih njegovih aspekata. Prije svega, neophodno je svestrano rasvijetliti društveno-političke uzroke genocida, te ukazati na mnogobrojnost izvršilaca genocidnih djela, u koje svakako spada i država, kao subjekt genocida.

Ovim radom želimo ukazati na neospornu činjenicu da su se - u pokušaju realizacije velikodržavnih projekata - susjedne države Bosne i Hercegovine također koristile kao jednim od sredstava realizacije vlastitih projekata, državnim genocidom nad Bošnjacima. Spoznajno iskustvo genocida ne samo u BiH stavlja pred savremenu znanost, prije svega sociološko-političku i pravnu, jedno vrlo ozbiljno pitanje, a to je potreba redefiniranja subjekta genocida u savremenoj znantstvenoj teoriji. U dosadašnjoj literaturi o genocidu je nedovoljno objašnjeno pitanje uloge i odgovornosti države u zločinu genocida.

Zbog svih ovih razloga, ali i implikacija Presude MSP-a po Tužbi BiH protiv Srbije i Crne Gore za genocid, želimo ukazati na nedostatke tradicionalne teorije genocida koja se temelji na Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, a koju je usvojila Generalna skupština UN-a 11. decembra 1948. godine.

SUMMARY

In everyday political practice of Bosnia and Herzegovina and within the international community, today applied in the work of the International Court of Justice (ICJ), the fact that for genocide committed in BiH primarily individuals and some organized units of Bosnian Serbs' army and police are responsible has been accepted.

However, is it so, indeed? Really, the whole nation is not guilty in any crime since it does not take part in it as a collective identity. In addition, is it necessary to avoid pointing out to the state participation and its culpability and responsibility in genocide? As to the level of its complexity, phenomenon of genocide is multi-layered. It is, at the same time spiritual, moral, criminological, political, military, legal and sociological and above all civilization and generally scholar question.

Experience of genocide over the BiH society and Bosniaks points out to an urgent need of a universal scholar explication of all its aspects. First, it is indispensable to highlight the socio-political causes of genocide and point out to numerous perpetrators of the genocide acts, among them being a state certainly as a subject of genocide.

With this paper, we wish to point out to an undeniable fact that – in attempt to implement the great-state projects – the neighbouring countries of BiH also used, as one of the implementation means for their own projects, the state genocide over Bosniaks. Knowledge experience of genocide not only in BiH put before the contemporary science, first of all, sociological, political and legal, a very serious question and this is the need of redefining of genocide subject in contemporary scholar theory. In the past literature on genocide, the question of a state role and responsibility in crime of genocide is not sufficiently explained. For all these reasons, but also for implications of the Judgment by the ICJ in Application of BiH versus Serbia and Crna Gora for genocide, we wish to point out to the deficiencies of traditional theory of genocide defined on the basis of the Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide adopted by the UN General Assembly on 11 December of 1948.

Dr. Bakir Alispahić, Institut za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu

TERORIZAM I GENOCID

Naše izlaganje o odnosu terorizma i genocida, posebno o terorizmu, se zasniva većim dijelom na osnovnim bitnim stavovima izloženim u odbranjenoj magistarskoj tezi na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu 7. marta 2007. koja se bavi problemima naučne definicije pojma terorizam kao društvenog realiteta, pojave shvaćene kao strukture, procesa i sistema. Proces naučnog saznanja se odvija od opažanja, predstavljanja, mišljenja i njegove artikulacije kroz osnovne logičke forme naučnog mišljenja - pojam, - stav, - sud i - zaključak. Da bi određenu pojavu, problem, situaciju, stanje otkrili, identifikovali kao činioce društvene stvarnosti odnosno shvatili i tumačili nužno je da postoje određena prethodna raznovrsna saznanja o njima, pravilno shvatanje i poimanje, definicije tih pojmova i odgovarajući termini u kategorijalno pojmovnom sistemu nauke, naučne discipline koja se njima bavi. Naučni jezik zahtijeva najveći stepen jasnoće i preciznosti u korištenju naučnih pojmova i termina i nastojanje izbjegavanja upotrebe sinonima, hominima, značenja u kontekstu itd. u procesu jezičke komunikacije. Da li se sve može definisati i kako se definiše, koje su odredbe valjane naučne i logičke definicije, koje se teškoće i problemi u definisanju, kao i da li postoje neke zajedničke odredbe pored posebnih i specifičnih odredbi društvenih pojava kao što su kod terorizma i genocida nastojaćemo da ukažemo u nastavku ovog izlaganja.

1. Terorizam

U nauci, ali i svakodnevnom saobraćaju nužno se na razne načine utvrđuju značenja pojmova i termina. Potrebe i težnje naučnog jezika i naučnog mišljenja se ogledaju u preciznošću i jednoznačnošću pojmova i

termina što se rješava definisanjem i redefinisanjem pojmova i termina. Bitan dio procesa naučnog saznanja se ogleda, prema mnogim autorima, u stalnom definisanju i redefinisanju pojmova i termina.

Postoje razne definicije definicija, a mi ćemo se ovom prilikom zadržati na definiciji Mihajla Markovića po kojem je, definicija iskaz o značenju jezičkog simbola, dok bi iscrpnija definicija definicije glasila: "Definicija je svaki onaj iskaz ljudskog jezika u kome se značenje jednog jezičkog simbola objašnjava pomoću skupa drugih jezičkih simbola", Bogdan Šešić u "OPŠTOJ METODOLOGIJI daje više određenja definicije: "Pod definicijom se razumije tačno misaono određenje jednog pojma ..."; "Stvarna definicija je odredba značenja riječi na osnovu odredbe pojma kojima se zamišlja određeni predmet. Nama izgleda najprihvatljivija definicija definicije koja tvrdi da je definisanje tačno misaono shvatanje predmeta pomoću pojmova - sudova kojima se shvata određeni predmet, njegov pojam i termin kojima se taj predmet označava".[1] Analiza prikazanih i drugih definicija daje nam mogućnost da zaključimo:

1. definicija sadrži značenje pojma i termina,
2. predmetna je i govori o pojmu i terminu;
3. ona je stav ili sud, odnosno sistem stavova i sudova,
4. po formi je nominalni iskaz;
5. strukturu definicije čine definiendum – ono što se definiše i definiens – ono čime se definiše;
6. ona ima bitnu saznajnu vrijednost.[2]

Da bi definicija bila valjana ona mora da ispunjava sljedeće bitne odredbe:

1. da je pozitivna i iskazana u obliku pozitivne tvrdnje;
2. da je predmetna i sadržajna;
3. da je svestrana što znači da obuhvata cjelinu predmeta,

---

[1] Termiz Dž. i Milosavljević S, UVOD U METODOLOGIJU POLITIKOLOGIJE, DAX "Trade", Sarajevo 1995, str. 112.

[2] Termiz, Dž., TERMINOLOGIJA DRUŠTVENIH NAUKA, TKP Šahinpašić, Sarajevo 2003, str. 48.

4. suštinska da sadrži bitne odredbe i svojstva na osnovu kojih se predmet definisanja može identifikovati;
5. složena i razvojna;
6. ekvivalentna, razmjerna i akuratna – da sadrži bitne osnovne odredbe, a ne izvedene.

Postoje razne vrste definicije: nominalne, realne; destruktivne i eksplikativne – karakteristične i genetičke; stvaralačke – sintetičke, postulacione; provizorne, radne, pomoćne, dopunske, te operacionalne.

Evidentne su teškoće u definisanju pojmova. Ovom prilikom potrebno je naglasiti da se najopštiji i najindividualniji predmeti ne mogu definisati karakterističnim definicijama, teškoće definisanja veoma složenih i jednostavnih predmeta te promjenjive predmete je gotovo nemoguće valjano definisati.

Na kraju izlaganja o definiciji kao uvodnom i opštem pitanju potrebno je naglasiti ulogu i značaj definicije i definisanja:

- prvo, definicija i definisanje su početni i završni činioci naučnog saznanja;
- drugo, u procesu naučnog saznanja stalno se definišu i redefinišu pojmovi;
- treće, definicije nisu samo početni oblik naučnog saznanja već su one i njen rezultat odnosno oblik manifestovanja saznanja;
- četvrto, definisanje je osnov izgradnje klasifikacije i klasifikacionog sistema.

U procesu definisanja terorizma postoje mnogobrojni problemi. Dr Fikret Karčić u svom djelu TERORIZAM - ZNAČENJE, HISTORIJA I VEZA SA RELIGIJOM[3] navodi tri bitne teškoće:

"Prvo terorizam je veoma star fenomen u ljudskoj historiji. Ispoljava se u različitim oblicima i javlja se u različitim historijskim okolnostima te ga je teško pretočiti u definiciju koja bi obuhvatila sve njegove suštinske osobine. Drugo, ova riječ posjeduje negativan politički naboj i vrlo je često

[3] F., Karčić, TERORIZAM - ZNAČENJE, HISTORIJA I VEZA SA RELIGIJOM I ZNAČENJE TERORIZMA – ODGOVORI MUSLIMANSKIH USTANOVA, Biblioteka Glasnika rijaseta islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2002.

korištena od pojedinih vlada s ciljem diskreditacije političkih protivnika bez obzira na metode njihovog djelovanja. Treće, propaganda i bezskrupulozna upotreba ovog termina učinila je teškim njegovo objektivno definisanje i izučavanje."

Saglasni smo sa stavom o postojanju navedenih i drugih teškoća, kao i sa činjenicom da je definisanje (definicija) terorizma i oblik političke i idejne (ideološke) borbe, ipak moramo iskazati nekoliko opaski u vezi stim.

Prva opaska se odnosi na teškoću koja proizilazi iz starosti terorizma kao historijskog fenomena. U društvu postoje znatno stariji fenomeni (pojave) kao što su društvene grupe, brak, država, organizacija, zajednica, nasilje itd., koji su se također mjenjali, pa su ipak u okviru raznih društvenih nauka definisani.

Ne bi se mogli složiti sa ovako formulisanom i iskazanom teškoćom, te je izgleda problem negdje drugdje. Nama izgleda da je ključna teškoća u pristupu definisanja i orijentaciji na poštovanju pravila logičkog naučnog definisanja pojave (fenomena).

Ako je to "... veoma star historijski fenomen", da bi se prepoznatljivo razlikovao od drugih fenomena morao je da ispunjava bar dva bitna uslova: - prvo, njegove suštinske, bitne odredbe morale su se održati kroz svo to vrijeme – u protivnom prvobitni fenomen bi prerastao odnosno prešao u neki drugi ili bi nestao; - drugo, određene nužne forme manifestacije kao ispoljavanja suštine morale su se održati kako bi fenomen (pojava) bila prepoznatljiva. Prema tome, suština iskaza "veoma star historijski fenomen" tvrdi da su suštinske odredbe i bitne manifestacije terorizma bile prisutne i prepoznatljive kroz veoma dugo, historijsko (društveno) i astronomsko vrijeme.

U vezi s tim postavlja se i pitanje kako je to veoma star fenomen (pojava) kada se termin terorizam koristi prvi put 1975. godine, a ne možemo se ne složiti sa činjeniciom da po svim historijskim periodizacijama je to novi vijek.

U vezi sa drugom teškoćom možemo konstatovati da su teškoće u naučnom istraživanju i sticanju naučnog saznanja, po svim odredbama nauke i naučnosti, raznovrsna i uobičajena, ali da ga one faktički ne onemogućavaju. Najbolji primjer koji to potvrđuje je praksa politike i političke propagande koje ometaju, otežavaju, itd., ali ne onemogućavaju postojanje i djelotvornost političkih nauka. Naprotiv, oni su predmet političkih nauka.

Ako je terorizam "historijski" – dakle društveni, politički, pravni, sociološki, ... itd. fenomen, onda je on predmet tih nauka i predmet njihovog definisanja.

Postoje razne vrste definicija i različiti pristupi u definisanju.[4] Dakle ili ćemo definiciju izvesti iz empirije, ili iz teorije, ili kombinaciju teorije i empirije, ali nam samo prosta komparacija stavova i riječi ne može pomoći.

I treća opaska se odnosi na složenost pojave. U vezi s tim nužno je istaći sljedeće: što je pojava složenija to je neophodno njeno dublje i potpunije shvatanje i razumijevanje i shodno tome adekvatnija definicija. Poznata su u nauci i teoriji stanovišta nekih teoretičara da se neki fenomeni "ne mogu definisati, ali se mogu pojmiti".[5] Takva stanovišta su neprihvatljiva jer: kako je nešto pojmljeno, ako nije oformljen pojam? Da podsjetimo definicija je – znači naučno formiran pojam.

Drugo stanovište da je dovoljna definicija preko odredaba činilaca ili svojstava terorizma a bez sintetičke – cjelovite definicije, može se shvatiti samo kao izraz faze ili etape do koje su stigli neki pregaoci u definisanju. Definisanje ili prosto konstatovanje određenih činilaca, koji se inače mogu javiti i samostalno i u sklopu drugih pojava, bez njihove suštinske povezanosti, odnosa, uloge, funkcija, kvaliteta i kvantiteta, ne govore o cjelini pojave dovoljno da bi se ona mogla identifikovati, ali su dobar put i postupak da se dođe do "sintetičke" definicije – tačnije do definicije predmeta definisanja.

F. Karčić oslanjajući se na tekst Donne M. Schlagheck, u knjizi INTERNATIONAL TERRORISM - AN INTRODUCTION THE CONCEPTS AND ACTORS[6] predstavlja takav jedan pokušaj određenja.

F. Karčić navodi sljedeće odredbe:

"(1) **Terorizam uključuje korištenje nasilja ili prijetnji nasiljem**;

(2) **Teroristično nasilje je nepredvidljivo**.

Neizvjesnost i nepredvidljivost nasilja povećavaju tjeskobu pošto je svako ugrožen.

---

[4] Vidi: Dž., Termiz, i S., Milosavljević, UVOD U METODOLOGIJU POLITIKOLOGIJE, DAX "Trade", Sarajevo 1999, str. 112-115 i Dž., Termiz, METODOLOGIJA DRUŠTVENIH NAUKA, TKD "Šahinpašić", Sarajevo 2003., str. 43-44.

[5] I., Marjanović, TEORIJA POLITIKE.

[6] Donna Schlagheck, INTERNATIONAL TERRORISM: AN INTRODUCTION THE CONCEPTS AND ACTORS, (MEĐUNARODNI TERORIZAM – UVOD, POJMOVI I AKTERI) Lexington, Toronto, 1988., p. 7-9.

(3) **Žrtve terorizma imaju uvijek simboličku vrijednost**.

Obično se pravi razlika između neposrednih žrtava nasilja, koje su stvarno napadnute, i šire publike koja je cilj zastrašivanja i kojoj teroristi putem nasilja prenose određenu poruku.

(4) **Teroristi žele publicitet**. Teroristi ne žele da jednostavno "zastraše" svoje žrtve. Oni žele da postignu određene ciljeve. Ti ciljevi mogu biti lična dobit (kriminalni terorizam), manifestacija mentalnih bolesti i problema (psihopatski terorizam) ili politički (politički terorizam). Politički ciljevi mogu biti nacionalno oslobođenje, nametanje ideologije i slično.

(5) **Terorizam posjeduje veliku fleksibilnost**. Terorizam može da koristi svako – vlade, grupe ili pojedinci – i može se koristiti protiv svakog. Fleksibilnost terorizma se vidi u njegovoj transformaciji od unutrašnjih problema pojedinih zemalja (domaći terorizam) do međunarodnih problema (međunarodni terorizam).

(6) **Terorizam je veoma kompleksno pitanje**.

Terorizam obuhvata brojne oblike nasilja, različite motive i nema konkretnih rješenja. Kompleksnost ovog fenomena vidi se u neslaganju oko toga kada se i za koga ova etiketa može koristiti.

Osvrnimo se kritički na odredbe navedenih činilaca.[7]

Razmotrimo prvi stav "da terorizam uključuje nasilje ili prijetnje nasiljem."

Očigledno je da prijetnja nasiljem i nasilje nisu isto, i da se svako nasilje i svaka prijetnja nasiljem ne mogu podvesti pod terorizam. To nasilje – nasilje terorizma - mora biti adekvatno, dovoljno, primjereno – dakle moraju mu se pripisati odlike koje ga razlikuju od drugih nasilja koja ne pripadaju terorizmu (nasilje u održanju poretka i reda, nasilje u kontraterorizmu, itd.).

Prijetnja nasiljem takođe mora imati određene odlike – mora imati sadržinu, oblike, vjerovatnoću, dimenzije, itd. Svaki propis koji predviđa sankcije je prijetnja nasiljem, bar po prirodi i definiciji nasilja.

Nasilje i prijetnja nasiljem uključuje tri aspekta. To su namjera, djelo koje proizvodi štetu i žrtve koje su ciljevi ili svjedoci nasilja – napada. Svi pobrojani aspekti se moraju jasnije i preciznije odrediti kvalitativno i

[7] Detaljniji kritički osvrt na odredbe činilaca terorizma vidi: B., Alispahić, TEORIJSKE KONTRAVERZE NAUČNOG DEFINISANJA TERORIZMA, magistarski rad, Sarajevo 2006, str. 76-82.

kvantitativno, kao i utvrditi njihove međusobne veze i odnose u nasilju kao činioci i bitnoj odredbi terorizma.

Stav kojim se tvrdi "da je teroristično nasilje nepredvidljivo" je različito tačan u razna vremena, u raznim društevnim situacijama i stepenu osposobljenosti društva. U savremenim uslovima orijentisana prognostika, sa zadatim stepenom vjerovatnoće je moguća.

Znatno više pažnje privlači stav "da je svako ugrožen". Ovu tvrdnju mi razumijemo kao iskaz u znatno blažoj formi: "moguće je da mnogi budu ugroženi". Ovo je posebno teško imati u vidu u tekstovima koji se bave definisanjem, pri čemu je potrebna opreznost u korištenju pojmova: "svako", "svi", itd. koji impliciraju neograničenost.

Sljedeći stav "žrtve imaju simboličku vrijednost", možemo prihvatiti samo uz dopunu da to nije samo simbolička već je to i praktička vrijednost. Mete napada terorizma su faktički, stvarni objekti i ljudi i oni mogu i moraju biti konkretizovani. Same mete napada mogu:

a) zaista da same sobom nešto simbolizuju,

b) da same sobom ništa ne simbolizuju, ali da sam napad nešto simbolizuje,

c) u momentu napada terorizma ni objekti ni subjekti napada, pa mjesto i vrijeme napada ne simbolizuju ništa, ali se proces simbolizacije ostvaruje na osnovu konkretnih, faktičkih efekata akcije djelatnošću medija, subjekata terorizma i aktima terorizma.

Za iskaz kojim se tvrdi "da teroristi žele publicitet", s pravom možemo konstatovati da je pogrešno formulisan.

Terorizam traži i nastoji da ostvari na bilo koji i kakav, već po njega odgovarajući, afirmativni publicitet. Publicitet se traži i za neke vođe i heroje terorizma, istovremeno obavijene mistikom i tajnošću. Ostali pripadnici terorizma izbjegavaju publicitet i preferiraju tajnost, što je bitan uslov opstanka i uspješnosti terorizma. Istovremeno, publicitet nije "želja" terorizma, već je i njihov nužan instrument kojim u mjeri u kojoj ga kontrolišu i usmjeravaju, postižu određene efekte (zastrašivanje), pridobijaju pristalice, stiču u određenim sredinama simpatije, itd. Taj publicitet ima stoga odredbe selektivnosti i karakteristike propagande, kao i svojstva posrednog i elemente indirektnog. Svaka uspješna, veća akcija terorizma omogućava senzacionalistički tretman, a to je vrlo atraktivan podsticaj za medije.

Stav o "samo političkim ciljevima terorizma" moramo korigovati. Politički terorizam ima političke ciljeve, ali svaki terorizam ima, u nekoj mjeri, političke efekte.

Ako svaki terorizam ima političke ciljeve kao glavne, prioritetne, klasifikacije terorizma su onda nepotrebne jer svi specifični terorizmi samo su varijacija osnovnog, suštinskog terorizma i njegovo ispoljavanje u raznim etapama i fazama. Razlikujući "kriminalni terorizam" i "psihopatski terorizam" od "političkog" potvrđuje naše stanovište. Iznešena podjela obnavlja i otvara pitanje kriminalnosti terorizma.

Još ćemo se zadržati na pitanju i značajnom iskazu o "političkim ciljevima (terorizma) koji mogu biti nacionalno oslobođenje, nametanje određene ideologije i slično". Bitno pitanje je da li je nacionalna sloboda opštepriznata vrijednost, kako se uglavnom smatra, ili to ona nije? Ako je nacionalna sloboda društveno i međunarodno priznata, veoma značajna i visoko cijenjena vrijednost koja je sastavni dio ljudskih i građanskih prava, onda tu nema mjesta za kvalifikaciju "terorizam". Borba za nacionalnu slobodu je legalna i legitimna, a nasilno oduzimanje te slobode je nelegalno i nelegitimno i ono može biti terorizam, državni terorizam.

Šesti stav "da terorizam posjeduje veliku fleksibilnost", prihvatamo kao istinit, ali nam izgleda znatno podesnija formulacija: "Fleksibilnost terorizma je bitna odlika terorizma".

Fleksibilnost se ostvaruje raznim, ali ne bitnim transformacijama, te u ovom slučaju transformacija ne vodi promjenama suštine.

Slažemo se sa stavom da je "terorizam kompleksno pitanje". Međutim, terorizam nije pitanje, već društvena i politička realnost, složena (kompleksna) pojava, a u vezi s njom se postavlja mnoštvo pitanja. Ukoliko je terorizam definisan, onda on nije etiketa koja se može proizvoljno pripisati, već se ne odnosi na odgovarajući društveni realitet koji se imenuje i označava. Zagovornici orijentacije da terorizam ne može biti definisan i da ga ne treba definisati "jer se prepoznaje" upravo izražavaju težnju da se zadrži mogućnost proizvoljnog pridavanja etiketa, zavisno od potrebe onoga ko etiketira.

Dosadašnje izlaganje o teškoćama, problemima definisanja terorizma, raznim pristupima i orijentacijama u definisanju terorizma nam ukazuje na dvije uočljive greške koje su ometale izgradnju naučne definicije terorizma kao cjeline:

(1) to je pristrasnost u pristupima koja je imala svoje osnove u politici, ideologiji, uticaju privrženosti određenoj nauci i (ili) naučnoj disciplini teorijsko-metodološkom konceptu, itd.

(2) opredjeljenje za "kraći put" koji je vodio prvenstveno oslanjanje na: a) saznanja prakse (empirijska) saznanja, (b) isključivo na teoriju (kao što su analiza mnoštva definicija),

Svjesni svih navedenih, ali i drugih teškoća pokušaćemo da oformimo i predložimo jednu definiciju koja bi mogla predstavljati vezu u izgradnji jedne opšte-važeće i opšte-prihvaćene naučne definicije.

Definicija koju predlažemo kao moguću izvedena je iz empirijskih i teorijskih saznanja, od kojih su samo neka naučna. U pristupu nije jasno određena paradigma osnove shvatanja i tumačenja predložene definicije, te da ona ima oslonac i u iskustvenom, naučno neverifikovanom saznanju poželjno je i korisno izložiti definiciju, a potom obrazložiti njene osnovne postavke.[8]

Predložena definicija glasi:

"Terorizam je historijska društveno-politička pojava koja nastaje i razvija se u uslovima dovoljno dubokog i intezivnog sukoba u kome su nosioci-subjekti akteri terorizma specifične organizirane slabije i manje društvene-političke grupe subjekata ili država koje se organizirano i sistematski bore protiv postojećeg društveno-političkog - međunarodnog poretka primjenom nelegitimnog i nelegalnog, surovog i nepredvidljivog (teško predvidljivog) kriminalnog nasilja koristeći raspoložive metode i sredstva kojima izazivaju masovne i pojedinačne teške nepravedne i nepotrebne ciljane i slučajne žrtve i nanose velike raznovrsne štete ne postižući kao efekat, po pravilu, ostvarenje svog krajnjeg društveno-političkog cilja."[9]

Ova nešto opširnija definicija podsjeća na deskriptivne, ali je ona u suštini karakteristična pošto je prvi viši pojam politika, a od nje viši društvo. Ona je analitičko-sintetička, te deduktivno-induktivna definicija. Po sadržaju i formi pogodna je za izgradnju normi - sistema normi – pravnih, moralnih i dr.

---

[8] Vidi: B., Alispahić, TEORIJSKE KONTRAVERZE NAUČNOG DEFINISANJA TERORIZMA, str. 108-111.

[9] Vidi: B., Alispahić, TEORIJSKE KONTRAVERZE NAUČNOG DEFINISANJA TERORIZMA str. 108.

Polazeći od činjenice da je svaka definicija polazni osnov i za utvrđivanje kriterijuma i izgradnju klasifikacija i klasifikacionog sistema, što je bitna odredba valjanih naučnih i logičkih definicija, to se u ovom slučaju mogu utvrditi dva aktuelna kriterijuma klasifikacije.

Prvi je **sredstvo terorizma**, a drugi kriterijum je **predmet terorizma**.

Prema prvom kriterijumu pominju se:

(1) nuklearni terorizam; (2) hemijski terorizam; (3) biološki terorizam; (4) kompjuterski; (5) ideološki; (6) religijski terorizam.

Problem primjene navedenog kriterijuma je višestruk. Prvo, jedna od bitnih odredbi terorizma su ljudske žrtve što u npr. kompjuterskom terorizmu nije prisutno ili bar nije neposredno prisutno.

Drugo, u primjeni se nedovoljno razlikuje uloga sredstava i motiva (npr. kod ideološkog terorizma), a neki kriterijumi se mogu zloupotrijebiti i zloupotrebljavaju se (posebno su brojni primjeri kod religijskog i ideološkog terorizma).

Drugi kriterijum klasifikacije je **predmet**. Također je nedovoljno funkcionalno određen.

Npr. razlikovanje političkog, ekonomskog, kulturnog i dr. sličnog terorizma je veoma teško i povezano sa prethodnim kriterijumima.

Poseban problem je činjenica da razni terorizmi mogu ali ne moraju imati sve odlike terorizma, mogu biti funkcionalno povezani. Npr. razlikovanje unutrašnjeg (unutardržavnog) terorizma – unutar jedne države danas se može tretirati samo uslovno.

Drugo, međunarodni terorizam zahtijeva formiranje novih kriterijuma klasifikacije. Tako se na osnovu njega može govoriti o "izveženom" i "uveženom" terorizmu, o "paradržavnom terorizmu".

Kao kriterijum klasifikacije može se koristiti i **uspješnost**, pri čemu je, bar sa našeg stanovišta, teško ili čak nemoguće objektivizirati pokazatelje uspješnosti terorizma. Obično uspješnost se vezuje za ostvarenje "velikih ciljeva", pa je uspješan terorizam koji vršenjem terora, ostvaruje "velike ciljeve". Međutim, ostvarenje, "velikih ciljeva" pogotovo strateških se ne može uzeti kao jedini kriterijum. Da li se uspješnost može dopuniti kriterijumom uspješnost akcija terorizma i dr. je pitanje koje u ovom času nećemo ulaziti.

Izložene klasifikacije terorizma, sa stanovišta povezanosti sa drugom pojavom – pojavom genocida, zahtijevaju osvrt na klasifikaciju koja je kao činilac klasifikacije pominjala religijski i državni terorizam.

Ne upuštajući se detaljnije u razmatranje ovih pitanja samo ćemo se kratko osvrnuti i naglasiti sljedeće: sve terorističke organizacije ma kako se deklarisale, nemaju svoj stvarni osnov u religiji i u savremenim konfesijama, već im je to samo sredstvo za opravdanje pred javnošću. Kriterijum "religijski" se može samo oslanjati na religijsku i konfesionalnu pripadnost izvršilaca terorističkih djela, ali, sastavi raznih subjekata terorizma, po pravilu, zbog svoje raznovrsnosti, to ne dozvoljavaju. Prema suštini izloženog shvatanja možemo konstatovati da istinskog vjerskog i konfesionalnog terorizma nema, pa takav terorizam uistinu i ne postoji.

Shodno tome, nema "islamskog" terorizma!

Jedan od značajnih problema je i izgradnja kriterija za "državni terorizam". U vezi s tim prvo pitanje koje se javlja jeste kakvo i koliko angažovanje države treba da bude u organizaciji terorizma i izvođenju terorističkih akcija, da bi se jedna država mogla identifikovati kao teroristička, a taj terorizam kao državni.

Očigledno je da je bitna odredba ovog kriterijuma subjekt - akter terorizma.

No, kakav akter? Da li je dovoljno da jedna država bude inspirator, podržavalac, finansijer i sl. u korist terorizma ili treba da sama izvodi terorističke akcije u cjelini? Da li u to mora biti uključen cio državni aparat, odnosno država kao cjelina ili je dovoljno da to bude samo neki njen dio.

Kroz pitanja problema u klasifikaciji terorizma smo pokazali međuzavisnost klasifikacija i definicije terorizma, pri čemu je potrebno istaći dva momenta:

- prvo, naša predhodna definicija nije osnov za izložene klasifikacije terorizma, već ukazuje samo na slabosti klasifikacijskog sistema i potrebe njegove izgradnje.

- drugo, međuzavisnost i povezanost definicije i klasifikacije pojma terorizma, kao i uloga i funkcija definicija u procesu razvoja naučnog saznanja i društvenoj praksi.

Mogli bi još usmjeriti pažnju na jedno od shvatanja klasifikacije, a to je da se ona shvati i kao početni oblik mjerenja.

2. Genocid

U Konvenciji o sprečavanju i kažnjavnaju zločina genocida, od 11. decembra 1946. godine, u članu II je izneseno shvatanje genocida, odnosno njegova definicija. U tom smislu se pod genocidom podrazumijeva "bilo koje djelo, počinjeno s namjerom da se potpuno ili djelimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa:

(a) ubistvo članova grupe (naroda);
(b) uzrokovanje teških tjelesnih ili mentalnih povreda članovima grupe (pripadnika određenog naroda);
(c) namjerno izlaganje grupe takvim životnim uslovima koji dovode do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
(d) uspostavljajući mjere s namjerom sprečavanja rađanja u okviru grupe (naroda);
(e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu.

U čl. III, navedene Konvencije, decidno se navode djela na osnovu kojih se mogu otkriti, identifikovati, imenovati i označiti djela kao posljedica aktivnosti-djelatnosti izvršenja, planiranja, podsticanja, pokušaja i saučesništva, a to su:

(a) genocid;
(b) planiranje izvršenja genocida;
(c) direktno i javno podsticanje na izvršenje genocida;
(d) pokušaj genocida;
(e) saučesništvo u genocidu.

Tek u čl. III, Konvencije o sprečavanju u kažnjavanju genocida, se ističe odgovornost i kažnjavanje svih lica koja učine ili na bilo koji način ili u bilo kojem obliku doprinesu izvršenju genocida bez obzira na njihov društveni i politički status, domaći i (ili) međunarodni. Jedno od ozbiljnih i posebno značajnih pitanja u vezi sa genocidom, je pitanje indikatora kvalitativno-kvantitativnih koji su u osnovi raznovrsnih podataka-argumenata koji se pribavljaju, a na osnovu kojih se dokazuje genocid na određenom prostoru, vremenu od planiranja do njegovog izvršenja. Svakako u vezi sa

tim je i pitanje izbora podataka, njihova klasifikacija i rangiranju koji su činilac valjanosti i pouzdanosti podataka o pojavi, problemu i predmetu istraživanja genocida.

3. Odnos terorizma i genocida

Terorizam je veoma dinamična društvena pojava koja mijenja svoj sadržaj i forme djelovanja. Takva je veza između terorizma i genocida. Može se reći da terorizam prethodi genocidu. Genocid je zasnovan na aktivnostima čije su posljedice vrlo ozbiljne, kompleksne i dugotrajne po jednu nacionalnu zajednicu, narod ili dio etničke zajednice nad kojom je genocid izvršen. Terorizam nastaje ad hoc djelovanjem, on se pojavi pa nestane. Jedna od bitnih odredbi terorizma jeste njegova nepredvidljivost odnosno teškoća predvidljivosti. Terorizam ima političke ciljeve, šalje poruke određenim subjektima politike za određene ustupke, kompromise, itd. dok je genocid uništenje naroda ili dijela naroda, izvršenja teških tjelesnih ili mentalnih povreda, namjerno podvrgavanje životnim uslovima u kojima nema mogućnosti biološko-fizičke egzistencije, sprječavanja produženja ljudske vrste po kriterijumu etičke pripadnosti, kao i prinudnog premještanja stanovništva poznatog po floskuli "etničkog čišćenja" određenog teritorija. I terorizam i genocid koriste sredstva djelovanja – silu i nasilje. Kod terorizma korištenje sile i nasilja je ograničenog karaktera, dok kod genocida upotreba sile i nasilja je u funkciji potpunog ili djelimičnog uništenja.

Pitanje žrtve nasilja u terorizmu i kod terorizma ne vezuje se, ne bar isključivo, za nacionalnu pripadnost što je u vršenju genocida cilj isključivo žrtva po osnovu određene nacionalne pripadnosti, itd.

Ne može se prihvatiti teza po kojoj se izjednačavaju terorizam i genocid kao društvene pojave. Terorizam je pomoćni instrument u izvršenju genocida i to primarno u zastrašivanju i protjerivanju sa određene teritorije, a ne sa stanovišta uništenja jedne etničke grupe, zajednice. Terorizam je jedan od vidova odbrane sličan gerilskom djelovanju i njemu uvijek pribjegavaju slabiji i nemoćniji, što se i po čemu se bitno razlikuje od genocida.

Genocid je veoma složena društvena pojava koji planira, organizuje i izvodi država – državni aparat ili dio tog državnog aparata. Genocid ne može planirati, organizovati i izvesti pojedinac ili (i) društvena grupa nad jednim narodom ili dijelom naroda već to isključivo čine snage, organizacije i grupe iza kojih stoji država, i koja im u tome svesrdno pomaže.

REZIME

Terorizam je veoma dinamična društvena pojava koja mijenja svoj sadržaj i forme djelovanja. Može se reći da terorizam predhodi genocidu. Genocid je zasnovan na aktivnostima čije su posljedice vrlo ozbiljne, kompleksne i dugotrajne po jednu nacionalnu zajednicu, narod ili dio etničke zajednice nad kojom je genocid izvršen. Terorizam nastaje *ad hoc* djelovanjem, on se pojavi, pa nestane. Jedna od bitnih odredbi terorizma jeste njegova nepredvidivost, tj. teškoća predvidivosti. Terorizam ima političke ciljeve, šalje poruke određenim subjektima politike za određene ustupke, kompromise… dok je genocid kao i terorizam, zločin po međunarodnom pravu, izvršen s namjerom uništenja nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve. I terorizam i genocid koriste kao sredstva djelovanja – silu i nasilje. Kod terorizma korištenje sile i nasilja je ograničenog karaktera, dok je kod genocida upotreba sile i nasilja u funkciji potpunog ili djelimičnog uništenja naroda. Pitanje žrtve nasilja u terorizmu ne vezuje se, ne bar isključivo, za nacionalnu pripadnost, što je u vršenju genocida cilj isključivo žrtva po osnovu određene nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve.

Ne može se prihvatiti teza po kojoj se izjednačavaju terorizam i genocid kao društvene pojave. Terorizam je pomoćni instrument u izvršenju genocida i to primarno u zastrašivanju i protjerivanju sa određene teritorije, a ne sa stanovišta uništenja jedne etničke grupe, zajednice. Terorizam je jedan od vidova odbrane sličan gerilskom djelovanju i njemu uvijek pribjegavaju slabiji i nemoćniji, što se i po čemu se bitno razlikuje od genocida.

Genocid je veoma složena društvena pojava koju planira, organizuje i izvodi država – državni aparat ili dio tog državnog aparata. Genocid ne može planirati, organizovati i izvesti pojedinac i/ili društvena grupa nad jednim narodom ili dijelom naroda, već to isključivo čine snage, organizacije i grupe iza kojih stoji država i koja im u tome svesrdno pomaže.

SUMMARY

Terrorism is a very dynamic social phenomenon, changing its contents and forms of action. It can be said that terrorism precedes genocide. Genocide is based on activities, the consequences of which are very serious and complex and long lasting for a national community, people or a part of ethnic community against which genocide has been committed. Terrorism appears by *ad hoc* action, it appears and disappears. One of the essential characteristic of terrorism is its unpredictability i.e. difficulty of being predicted. Terrorism has political goals, sends messages to specific politics subjects for specific concessions, compromises… while genocide, as well as terrorism is a crime under the international law, committed with the intent of destruction of a national, ethnic, racial or religious group as such. Both terrorism and genocide use the means of action – force and violence. As to terrorism, use of force and violence is of restricted nature, while in case of genocide the use of force and violence is in function of complete or partial destruction of people. The matter of victim of violence in terrorism is not connected, at least not exclusively, to national affiliation because in committing genocide, the goal is exclusively a victim on basis of affiliation to specific national, ethnic, racial or religious group as such.

The thesis of equalizing terrorism and genocide as social phenomena cannot be accepted. Terrorism is an auxiliary instrument in committing of genocide, and primarily in frightening and persecuting from a specific territory, and not in terms of destruction of an ethnic group, national community. Terrorism is one of the forms of defence similar to guerrilla acting. Always weak and helpless resort to it and that is the essential distinction from genocide.

Genocide is very complex social phenomenon planned, organized and executed by a state, state machinery or a part of that state machinery. Genocide cannot be planned, organized and committed by an individual and/or a social group over a nation or a part of a nation. This is exclusively done by forces, organizations and groups supported by a state, offering them full assistance.

Dr. Hariz Halilović, Univerzitet u Melburnu i
Prof. dr. Ron Adams, Univerzitet Australija

ŽIVOT I SMRT NA GRANICI - "LOKALNI" GENOCID U GLOBALNOM KONTEKSTU

Uvod

Još od doba Rimskog carstva rijeka Drina je služila kao granica te se, kroz razne povijesne epohe, smatrala važnom linijom političke demarkacije, uključujući i njenu trenutnu ulogu državne granice između Srbije i Bosne i Hercegovine, u srednjem i donjem Podrinju. Poznata po svojoj ljepoti, čistoj vodi i kanjonu kroz koji teče, rijeka Drina je također stoljećima poznata i po mnogim značajnim mostovima, poput mosta u Višegradu, koji je postao nadaleko poznat po romanu *Na Drini ćuprija*, nobelovca Ive Andrića. Agresijom Srbije i Crne Gore na BiH, 1992. godine, istočna Bosna i regija duž Drine, tj. Podrinje, postaje od strateške važnosti za Srbiju i njene separatističke sunarodnjake u BiH, koji su imali plan pridružiti "srpske" dijelove BiH i druge "srpske zemlje", kao što su Krajina (u Hrvatskoj), Posavina (u sjevernoj Bosni) i istočna Hercegovina, s ciljem stvaranja Velike Srbije (Čekić 2005, Cigar 1995 i Bećirević 2009). Sa strateškog gledišta velikosrpske politike, osvojiti i pripojiti Srbiji pogranične regije uz Srbiju bilo je od prioritetnog praktičnog značaja. Međutim, problem u ostvarenju ovog plana je proizlazio iz jednostavne činjenice da su Bošnjaci tradicionalno činili najbrojniji narod u bosanskom Podrinju, bez srpske većine u bilo kojem od dvanaest podrinjskih općina. Stoga je plan zauzimanja istočne Bosne već od samog početka podrazumijevao radikalne demografske promjene kroz sprovođenje politike istrebljenja Bošnjaka od strane vojnih i paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore, a uz svesrdnu podršku naoružanih grupa bosanskih Srba mobiliziranih od strane Srpske demokratske stranke i Jugoslavenske narodne armije. Na početku agresije, u proljeće 1992., gradovi Bijeljina, Zvornik, Bratunac, Srebrenica, Višegrad, Rogatica, Foča i Goražde su bili izloženi teškim napadima ovih združenih srpskih snaga, a u mjesecima

i godinama koje su uslijedile, gotovo svi Bošnjaci su protjerani iz većine podrinjskih gradova i sela. Masovna pogubljenja, uključujući genocid u Srebrenici u julu 1995., su rezultirala gubitkom oko 30,000 života, uglavnom Bošnjaka masakriranih uz rijeku Drinu, uz protjerivanje njih oko 300,000 (RDC 2007).

U ovom radu, fokusirajući se na ljudske dimenzije stradanja u podrinjskom selu Klotjevac[1], smještenom u dolini Drine u općini Srebrenica, autori tematiziraju genocid u Podrinju mimo pukih statističkih podataka, želeći ukazati na dugoročne posljedice genocida na lokalne zajednice i "obične" ljude. Za vrijeme agresije, u toku 1992.–95., svaka od stotinjak kuća u Klotjevcu je primila više direktnih pogodaka iz artiljerijskih oruđa postavljenih na planinama Tara i Zvijezda u susjednoj Srbiji, a 108 od 314 stanovnika sela je ubijeno u agresiji i u toku okupacije. Ono što slijedi je osvrt na putovanje u Klotjevac—onaj geografski, ali i onaj povijesni i apstraktni za koji je još uvijek vezan identitet Klotivljana (žitelja Klotjevca) raseljenih diljem svijeta kao rezultat rata. Cilj koji su sebi autori ovog rada zadali jeste - kroz međusobno povezane priče i sjećanja o životu i stradanju, kroz održavanje i prenošenje zavičajne kulture i običaja, kroz komemoracije i sve ono što je činilo i čini identitet Klotivljana - ponovno ispisati identitet Klotjevca u bosanskom krajoliku, koji se, nakon rata, nalazi ne samo u dolini Drine, već i u Sarajevu i Tuzli, Berlinu i Malmoeu, Melbourneu i St Louisu, te mnogim drugim mjestima diljem svijeta, kao i u virtualnom svijetu interneta.

Ponovni susret

Halid je jedan od preživjelih i raseljenih žitelja Klotjevca. Kada je, 10. jula 2009. godine, sletio na sarajevski aerodrom, iza sebe je imao više od 20 sati letenja. Na aerodromu ga je čekao njegov rođak Omer, "interno raseljena osoba" i nezaposleni hemijski inžinjer. Ispred njih je, do njihovog konačnog cilja toga dana, bilo više od četiri sata vožnje u Omerovom dvadesetogodišnjem golfu. Omer i Halid se nisu vidjeli otkako je Halid, sada

[1] Klotjevac je također ponekad pisan i izgovaran kao Klotivac i Klotijevac.

otac tri sina, prije 10 godina emigrirao u Australiju u okviru humanitarnog useljeničkog programa Australije. Omer mu se pokušao pridružiti, ali je njegova molba za useljenje bila odbijena. Kada su se prepoznali u gužvi na aerodomu pohitali su jedan prema drugom i čvrsto se zagrlili, skoro univerzalna slika susreta na bilo kojem aerodomu na svijetu. Nakon uobičajenih pitanja o zdravlju i familiji, razgovor je nastavljen više specifičnim pitanjima: Jesu li pronašli još nekog od naših? Ikakvih vijesti o Senadu? Ova potonja pitanja su se odnosila na ekshumaciju i identifikaciju muškaraca strijeljanih prije 14 godina u srebreničkom genocidu.[2] Senad je bio Omerov jedini brat i Halidov školski drug - jedan od više hiljada "nestalih" podrinjskih Bošnjaka koji još nisu pronađeni i pozitivno identificirani, uključujući i mnoge druge Halidove i Omerove rođake koji su pobijeni u srebreničkom genocidu 1995.

Međutim, Omera i Halida veže mnogo više od zajedničke tragedije. Oni dijele sjećanja na zajedničko djetinjstvo i istu sentimentalnu vezanost za Klotjevac, svoje selo na obali Drine, koje je potpuno uništeno za vrijeme agresije između 1992. i 1995. godine. U svojim sjećanjima, Omer i Halid čuvaju uspomene na duge, bezbrižne ljetne raspuste koje su redovno provodili na Drini u svom zavičaju. U sjećanja su im se zauvijek urezali isti običaji i rituali, isti ljudi i njihovi prepoznatljivi nadimci, iste lokalne priče i anegdote prenošene usmenim putem s koljena na koljeno. U sjećanjima su također mogli još prizvati mirise raznih lokalnih jela, sušenih šljiva, pekmeza od jabuka što se kuha u vrućim bakrenim kazanima i sve posebne mirise godišnjih doba u svom rodnom kraju, te sve poznate znamenitosti sela kao što su kuće, drveće, stijene i izvore koji su činili osjećaj pripadnosti mjestu i definirali zavičaj kojem su nekoć pripadali - zavičaj sačinjen od ljudi, mjesta, lokalnih priča i običaja. U ovakvoj zavičajnoj zajednici, suptilne, a ponekad i ne tako suptilne promjene koje bi nova vremena donosila sa sobom, su se

[2] O optužnicama, presudama i informacijama o genocidu u Srebrenici, također pogledati predmete Međunarodnog krivičnog suda za ratne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia), Case Information Sheet (IT-95-5/18), *Karadzic and Mladic,* available at: http://www.un.org/icty/glance/karadzic.htm; *Case Information Sheet Krstic (IT-98-33) "Srebrenica-Drina Corps", available at:* http://www.un.org/icty/cases-e/cis/krstic/cis-krstic.pdf i *Case Information Sheet Erdemovic (IT-96-22) "Pilica farm", available at:* www.un.org/icty/cases-e/cis/erdemovic/cis-erdemovic.pdf

doživljavale kao varijacije na istu temu, a ne radikalni raskid sa znanom prošlosti i pretpostavljenom budućnosti. Međutim, nakon 1992. godine, osim onog pohranjenog u sjećanjima nekoliko stotina preživjelih, raseljenih širom svijeta, od klotjevačkog zavičaja je ostalo vrlo malo.

Halid i Omer su također iščekivali susret i s ostalih nekoliko preživjelih prijatelja iz djetinjstva, koji su tih dana trebali pristići iz raznih dijelova svijeta, gdje su se skrasili nakon rata: Sakib iz Njemačke, Fadil iz Švedske, Sejo iz Austrije i Halćo iz Amerike. Već više od tri godine, oni planiraju svoj susret ovoga jula. Bit će to prvi put da se svi nađu zajedno na bosanskom tlu nakon rata.

Kad zaboraviš juli

Juli je tradicionalno bio mjesec rezerviran za odmore u BiH. Prije rata, to je bio mjesec kada bi sve škole i univerziteti već započeli svoj tromjesečni raspust. Dva velika državna praznika, 4. juli i 27. juli, dani antifašističkih ustanaka u Drugom svjetskom ratu, su se javno proslavljali diljem zemlje. Tokom jula, gradovi bi izgubili više od polovice stanovništva: skoro svako bi otišao provesti neko vrijeme negdje drugdje. Mnogi, pogotovo oni imućniji, bi pohrlili prema Jadranu. Mnogi studenti, a i znatan dio gradskog stanovništva, bi se privremeno preselili u neko od više od šest hiljada bh. sela, posjećujući roditelje, rodbinu i prijatelje, te proveli bar dio svojih odmora pomažući pri branju voća, košenju i sakupljanju trave i sličnim poslovima koji su zahtijevali više ruku kako bi bili završeni na vrijeme.

Vremena su se promijenila, ali stotine hiljada raseljenih Bosanaca i Hercegovaca, koji, manje ili više redovno, posjećuju BiH u toku evropskog ljeta, su reinventirali juli i svoje odmore u skladu sa sjećanjima na predratna ljeta. Oni dolaze iz udaljenih mjesta poput Melbournea, Atlante, Stockholma i Hamburga. Mnogi, prije svega, dolaze kako bi posjetili mjesta svojih rođenja, svoje uništene zavičaje. Neki su, na ruševinama izgorjelih domova, sagradili vikendice u kojima stignu boraviti petnaestak dana, često samo jednom do dva puta u nekoliko godina. Drugi opet, u svoje dvadesetodnevne posjete BiH, redovno uvrste nekoliko dana na Jadranu, više zbog nostalgije za prošlim vremenima nego zbog stvarnog odmora.

Ali za Halida, Omera i hiljade raseljenih Podrinjaca iz srebreničkog kraja, juli je zauvijek izgubio svoje stare konotacije i atraktivnosti kao mjesec za opuštanje i odmor. Za njih, juli je mjesec genocida i žalovanja, povezan s događajima koji su se zbili jula 1995., kada je sigurna zona Ujedinjenih nacija Srebrenica zauzeta od srpske vojske i više od 8.000 bošnjačkih muškaraca i dječaka sistematski pogubljeno (Federalna komisija za nestale osobe 2005). Od 2003., svakog 11. jula se u Memorijalnom centru u Potočarima, na mjestu gdje su žrtve bile odvojene od svojih najmilijih i odvedene na polja smrti od strane srpskih vojnika, održavaju komemoracije i ukop identificiranih tijela pronađenih u masovnim grobnicama. Svakog 11. jula preživjeli iz Srebrenice i mnogi ljudi iz cijele zemlje, regije i svijeta prisustvuju komemoraciji i dženazi.[3] Dok su većina prisutnih na komemoracijama i dženazama u Potočarima izravno vezani za genocid u Srebrenici, ili indirektno istinski dirnuti veličinom ove ljudske tragedije, za neke lokalne, regionalne i međunarodne političare ova tužna manifestacija je postala "politička moda" i foto - prilika za politički marketing. Tako je i prisutnost bivšeg američkog predsjednika Billa Clintona, na prvoj komemoraciji u Potočarima 2003. godine, bila protumačena od mnogih kao politički čin koji je stigao prekasno da bi promjenio bilo šta za žrtve Srebrenice. Tragedija koju je Clinton mogao spriječiti (Lippman 2006 i Vulliamy 2005).

Jedanaestog jula 2009. godine, na mezarju u Potočarima, Halid i Omer su se sastali sa Halćom, Sejom, Sakibom i Fadilom kako bi, zajedno s nekih 50,000 prisutnih, klanjali dženazu i izrazili svoju sućut i poštovanje žrtvama genocida, među kojima su bili i mnogi njihovi rođaci i prijatelji. Na njihovim licima moglo se jasno pročitati da su bili svjesni činjenice da je ovo mogao biti i dan njihova ukopa, te da su samo igrom slučaja oni preživjeli za razliku od pet stotina onih čija su tijela toga dana ležala u, naizgled beskrajnom, nizu zelenih lijesova položenih na travi. U njihovim očima se također mogla pročitati duboka tuga, a nijemi izrazi njihovim lica su govorili o onome što je u psihologiji poznato kao osjećaj krivnje preživjelih. Mnoga od pročitanih imena žrtava, koje su pokopane toga dana u Potočarima, su pripadala članovima istih familija: sinovi i očevi, braća i rođaci su nošeni u dugom nizu lijesova do svježe iskopanih raka gdje su konačno položeni jedni pored drugih.

[3] Dženaza/e - muslimanski pogreb.

Kolektivni pogreb za žrtve genocida je tjerao na razmišljanje o njihovim zadnjim trenucima tog tragičnog jula 1995., kada su mnogi potražili spas u UN-ovoj bazi u Potočarima, većina porodica odlučna da ostanu zajedno do kraja i ne razdvaju se jedni od drugih. U masi od više hiljada očajnih muškaraca, žena i djece, ljudi su mahnito dozivali imena rodbine zarobljene u gužvi i metežu. A onda je došao najdramatičniji i najsramotniji trenutak u povijesti UN-a kada su nizozemski UN vojnici pasivno stajali dok su srpski vojnici selektirali muškarce i dječake, naredivši im da ostave sve svoje stvari iza sebe, dok su ih odvajali od njihovih familija. Majke su očajnički pokušavale spasiti svoje maloljetne sinove dok su ih srpski vojnici otimali iz njhovih ruku. Potrpani u desetine autobusa, iščekujući daljnju sudbinu, stotine očeva, sinova i braće držali su se za ruke, jedina utjeha koju su mogli pružiti jedni drugima. Pretrpani autobusi su ih razvezli po skladištima i poljima smrti oko Bratunca, Kravice, Zvornika, Pilice... (Rohde 1997; 1998). Nekoliko preživjelih su dali detaljna svjedočanstva o tim posljednjim trenucima. Srpski vojnici, koji su učestvovali u zločinima, su također dali detaljne opise svojih zlodjela, uključujući i amaterske video zapise strijeljanja. Dražen Erdemović, prvi haaški osuđenik za genocid u Srebrenici, je, iz perspektive člana strijeljačkog voda, opisao svoje sudjelovanje u ubistvima 20 autobusa zarobljenih civila iz Srebrenice, na vojnoj farmi u Pilici. Pred sudom u Den Haagu je priznao da su mnoge žrtve bile starije osobe i maloljetni dječaci te da niko nije pokušao pobjeći (Drakulić 2004). Hiljade tijela ekshumiranih iz masovnih grobnica oko Srebrenice i njihova obrada od strane forenzičkih antropologa, su potvdila Erdemovićeve navode i činjenicu da su mnogim žrtvama ruke bile vezane žicom prije strijeljanja (Samarah 2005).

Jula 2009. godine, kao i prethodnih nekoliko godina, posredstvom bh. satelitske televizije NTV Hayat, raseljeni Podrinjci diljem svijeta su, u svojim novim domovima, mogli gledati obred dženaze u Potočarima i, na taj način, posredno, sudjelovati u svojevrsnoj globalnoj žalosti, koja je bukvalno prevazilazila granice mnogih država. U nedostatku popisa imena žrtava prije komemoracije, mnogi su zabrinuto iščekivali da čuju imena svojih rođaka i poznanika. U dnevnom boravku svoje kuće u St Albansu, prigradskom naselju u Melbourneu, u Australiji, Omerov nekadašnji školski drug Suad je gledao direktan TV prijenos dženaze u Potočarima. Na Omerovom mobilnom telefonu u Potočarima se ukazala SMS poruka: “Hoće li biti pokopan iko koga ja poznajem?“

"Upravo su pročitali ime našeg druga Fajke iz osnovne škole". Omer mu je odgovorio. "Sjećaš ga se? Sjedio je u drugom redu na lijevoj strani u učionici?" Bio je br. 2 u Dnevniku, odmah iza svog rođaka Alije Avdića?

"Da, on je bio najbolji matematičar" - Suad je uzvratio SMS - "nisam ni znao da je ubijen".

Uslijedilo je čitanje nekoliko imena ljudi iz Klotjevca, ali ne i ime Omerovog brata, Senada, niti Halidovih mnogobrojnih bližih rođaka. Ovog 11. jula su pročitana imena Ahmeta, Džemala, Dževada, Džemila i Islama, pripadnika tri generacije iste obitelji i Halidovih, Fadilovih i Sakibovih daljnjih rođaka. Zajedno s Omerom, Sejom i Halćom oni su se progurali kroz gomilu ljudi prema naprijed kako bi pomogli nositi pet lijesova. U tom su se trenutku osjećali bliže jedan drugom i svojim ubijenim rođacima više nego ikada prije.

Putovanje kroz povijest uništenog zavičaja

Kasnije tog poslijepodneva, nakon dženaze i komemoracije, Omer i njegovi "gosti iz inozemstva" su zajedno nastavili put u svoje nekadašnje selo, tj. na mjesto gdje je selo nekada postojalo. Vozili su se cestom koja se nakom 1992. rijetko koristila, a koja je u predratna vremena povezivala niz, uglavnom bošnjačkih, sela i zaselaka duž Drine. Sa selima pretvorenim u zarasle ruševine, bez ljudi, cijelo područje je bilo gotovo nemoguće prepoznati. Samo je Drina isto izgledala.

Prije nego što je potpuno uništen kao ljudsko naselje, u agresiji na BiH 1992.-1995., Klotjevac je bio poznat po ljepoti drinskoga jezera, Klotjevačkoj klisuri i oštrom vjetru zvanom sopur, koji je s jeseni puhao iz kanjona Drine prema Višegradu. Smješten na lijevoj obali Drine, na samoj granici sa Srbijom, udaljen 28 km od Srebrenice i 48 km od Višegrada, Klotjevac je tradicionalno bio poznat po svojim hrabrim splavarima i slikovitim slapovima. Tradicija splavarenja je prekinuta izgradnjom hidroelektrane Perućac i postankom 56 km dugog akumulacijskog jezera između Bajine Bašte i Višegrada, sredinom 1960-tih. Smješteno između planina Sušice, na bosanskoj, i planina Zvijezde i Tare, na srbijanskoj strani, na nadmorskoj visini od 280 metara, jezero je duboko 90 metara, a 24 km dug kanjon Drine između Klotjevca i Žepe, dubok između 700 i 1000 metara,

smatra se ne samo najslikovitijim i najljepšim dijelom toka Drine nego je i treći kanjon po dubini u svijetu (nakon kanjona Colorado u SAD-u i kanjona Tara u Crnoj Gori).[4] Stoga ne čudi što su prije rata Klotjevac i okolna sela uz Drinu bili popularna turistička destinacija tokom ljetnih mjeseci. Prije samoga rata broj vikednica u Klotjevcu se približavao broju kuća strarosjedilačkog stanovništva. "Vikendaši" su dolazili s obiju strana Drine (Srbije i BiH), a preko puta Klotjevca, na srbijasnkoj strani jezera, se nalazio ljetni kamp studenata Fakulteta fizičke kulture Beogradskog univerziteta.

Iako malo poznat izvan Podrinjske regije, Klotjevac ima dugu i bogatu kulturnu povijest, o čemu svjedoče ostaci ilirske, keltske, rimske, slavenske i otomanske kulture. U samome selu i njegovoj okolici nalazi se više desetina dobro očuvanih stećaka (Bešlagić 2004:39). Između dvaju zadnjih ratova mnogi su stećci potopljeni prilikom punjenja akumulacijskog jezera, a neki su uništeni proširenjem puta i općom nebrigom vlasti. Ostaci Staroga grada, tj. srednjovjekovne tvrđave povrh Klotjevca i predanja o njegovoj gospodarici Jerinji, dio su usmenih predanja stanovnika Klotjevca, koje je zabilježio i Vlajko Palavestra (2004:189–93;238–240), poznati bh. etnolog i vjerojatno najveći moderni skupljač narodnih predanja u BiH. Klotjevac se također spominje u radovima britanskog povjesničara Johna J. Wilkesa (2003), koji je istraživao ostatke ilirske kulture u BiH i koji tvrdi da je Klotjevac bio razvijeno ilirsko naselje još u 2. stoljeću p.n.e. Klotjevac je između I. i II. svjetskog rata opisan u monografiji autora Jovana Deroka (1939). Gotovo da je vrlo izvjesno da su se neki običaji iz tadašnjeg Klotjevca našli i u antologijskoj studiji Vere Erlich (1964) *Porodica u transformaciji*.[5]

Bogata kulturna povijest Klotjevca je rezultirala u specifičnoj lokalnoj kulturi, u kojoj su predislamska vjerovanja (paganska, bogumilska i kršćanska) bila potpuno integrirana u vjerske i narodne običaje muslimana

[4] Prema informacijama Zavoda za turizam Bajina Bašta, *Bajina Bašta Portal* na www.bajinabasta.com/bbportal/main/river/facts/river_facts_e.html ili http://www.tara.org.yu/indexeng.html.

[5] U opsežnoj studiji, koja je obuhvatila 300 sela u raznim dijelovima Jugoslavije, krajem tridesetih godina XX. stoljeća, Vera Erlich opisuje obiteljske i druge običaje u više sela u Bosni i Hercegovini, uključujući i mnoge detalje iz muslimanskih sela u Podrinju. Nažalost, zbog anonimnosti studije, imena sela nisu navedena, ali postoje indicije da je dobar dio opisanih običaja mogao upravo biti iz Klotjevca i okolnih sela.

Klotjevca, koji su činili stopostotno, autohtono stanovništvo sela do 1992. godine. Npr. za sušnih godina su se učile "kišne dove"[6] i polijevali vodom stećci, a mala djeca su poticana na plač za vrijeme obreda kako bi se Bog smilovao i prekinuo sušu.[7] Bez obzira na poštovanje i održavanje svoje predislamske duhovne i materijalne tradicije žitelji Klotjevca su bili poznati po svojoj bijeloj džamiji, koja je više puta iznova građena i dograđivana, i u kojoj su se redovno održavali vjerski obredi, a džamija bila središtem duhovnog i socijalnog života sela, pogotovo petkom, kad bi na "džumu namaz"[8] dolazili muškarci iz Klotjevca i okolnih sela, razgovarali, dijelili informacije, ugovarali poslove.

Stanovnici Klotjevca su nalazili zaposlenje najčešće u industriji u općinama Srebrenica, Bratunac i Višegrad, ali i preko Drine, u Srbiji, u Bajinoj Bašti, Užicu, Beogradu i drugim mjestima tadašnje Jugoslavije, kao i "na privremenom radu" u Austriji i Njemačkoj. Mnogi Klotivljani, pogotovo generacija nakon Drugoga svjetskog rata, završili su srednje, više i visoke škole, a nemali broj je bio na istaknutim mjestima u privredi, obrazovanju i politici u lokalnoj regiji i diljem zemlje.

Prema zadnjem popisu stanovništva iz 1991. g. Klotjevac je - zajedno s okolnim, gravitirajućim selima Prohići, Urisići i Sejdinovići - ukupno imao 1047 stanovnika, od kojih su osim 14 Srba svi bili Bošnjaci (Državni zavod za statistiku 1991). Sam Klotjevac je imao nešto preko trećine stanovnika, a bio je središte za okolna sela jer se u Klotjevcu nalazila osnovna škola (do 5. razreda), ambulanta, poljoprivredna zadruga, trgovine, autobusna stanica i riječna luka. Osim toga, Klotjevac je bio poznat po svojim sijelima, igrankama, pilavima i teferičima.

---

[6] Dova/e – grupne islamske molitve.

[7] U svom dokumentarnom filmu o stećcima Zehrudin Isaković je zabilježio gotovo identičan obred u hercegovačkom selu Jezero kraj Uloga. Osim ovakvih i sličnih rituala lokalnog stanovništva u Klotjevcu, brojni dani u godini, tzv. "godovi" kao Vodena Marija i Ognjena Marija su bili dani u kojima se određeni poslovi nisu radili, npr. poslovi koji uključuju kopanje zemlje ili mućenje vode.

[8] "Džuma namaz" – središnja zajednička molitva muslimana petkom u podne.

Integracija autsajdera

U Klotjevcu, kao i u drugim selima i ruralnim zajednicama širom BiH, međuetnički i međureligijski brakovi nisu bili uobičajeni kao u urbanim područjima (Bringa 1995 i Sivric 1982). Dok se starija generacija Klotivljana isključivo ženila unutar svoje etničke i vjerske skupine, pripadnici generacija nakon Drugoga svjetskog rata su se nerijetko ženili i izvan svoje "vjere" i "nacije". Iako je većina brakova i dalje ostala pretežno endogamska u etničkom smislu, mještani Klotjevca su također bili u bračnim vezama s pripadnicima Hrvata, Srba, Albanaca i Nijemaca. U skladu s dugom tradicijom kulturne uključivosti, u Klotjevcu je znatan broj ljudi - iz bosanskih gradova kao što su Srebrenica, Bratunac i Sarajevo, ali i onih iz unutrašnjosti Srbije, uključujući i Beograd - kupio zemljište od mještana i izgradio vikendice. Na taj način su tipično pravoslavna srpska imena kao što su Dragan, Zoran i Žiko upisana u registar lokalnih zemljoposjednika, ako ne kao stalnih, onda svakako kao ravnopravnih stanovnika sela nekoliko mjeseci svakoga ljeta.

Uništenje Klotjevca

Ni domaćinska dobrodošlica turista ni integracija srbijanskih građana u lokalne zemljoposjednike, kao ni duga povijest kulturne uključivosti i sekularizma nisu poštedjeli Klotjevac da bude proglašen "opasnim uporištem muslimanskih fundamentalista i ustaša" od strane srpske propagande u ranim 1990-im. Propaganda i poziv za "oslobođenje" Klotjevca su dolazili s druge strane Drine, iz Srbije, još 1990. godine (Mašić 1999). "Oslobađenje" je usljedilo, kako se preživjeli iz Klotjevca još jasno sjećaju, bez službene objave rata, jednog dana u maju 1992., kada je teška artiljerija s platoa planine Tare, u susjednoj Srbiji, započela granatiranje sela i okolnih zaselaka. Do kraja 1992. godine, dvanaest stanovnika Klotjevca, značajan udio stanovništva sela, su bili ubijeni granatama i snajperskom vatrom iz Srbije. Među žrtvama je bilo osoba raznih starosnih dobi, od destogodišnje djece do starijih osoba.

Kraj maja i početak juna 1992. su ostali zapamćeni po dolasku u Klotjevac više stotina izbjeglica iz podrinjskih gradova i sela koja su bila

napadnuta od srpskih vojnih i paravojnih formacija. Izbjegli su sa sobom donijeli priče o stravičnim zločinima počinjenim u njihovim mjestima. Do ljeta 1992. Klotjevac i većina srebreničke regije, koja je u to vrijeme predstavljala najveću slobodnu teritoriju pod kontrolom legitimnih bh. vlasti, su postali potpuno odsječeni od ostatka zemlje i vanjskog svijeta. Međutim, u toku godine, slobodna teritorija na istoku zemlje se počela rapidno smanjivati usljed ofanzive pokrenute od strane srpske vojske koja je uključila tri korpusa iz Srbije: iz Čačka, Užica i Novog Sada (Čekić 2005).

Cilj ofanzive je bio jasan i brutalan. Nakon što je svaka bošnjačka kuća u selima na bosanskoj strani Drine pretrpjela višestruke pogotke granatama, srpski tenkovi i pješadija su prešli iz Bajine Bašte u Skelane i dovršili završnu fazu okupacije srednjeg Podrinja, uz ubijanje i protjerivanje preostalih bošnjačkih stanovnika, pljačkanje svega od vrijednosti, te proglašenjem ovog dijela BiH Republikom Srpskom (RS). Kad su Srbi zauzeli zaselak Prohići, udaljenog samo jedan kilometar od Klotjevca, te intenzivirali granatiranje sela, stanovnici i izbjeglice iz Klotjevca su bili prisiljeni napustiti selo i potražiti utočište u gradu Srebrenici.

Nakon što je Klotjevac bio ispražnjen od svojih stanovnika, četnici iz Srbije su napokon ušli u selo, popalili kuće i uništiti sve na što su naišli. Prije napuštanja sela, četnici su minirali cijelo područje, a nakon toga redovno nastavili slati teško naoružane patrole koje su postavljale zasjede i ubijale očajne i gladne ljude koji su dolazili iz udaljene Srebrenice u potrazi za hranom u ovom nekad prosperitetnom selu. U sljedeće dvije - i - pol godine, preživjeli iz Klotjevca su bili jedna od brojnih skupina izbjeglica koji su potražili sklonište u Srebrenici. Ovaj drevni bosanski gradić je vrlo brzo bio prenapučen izbjeglicama iz podrinjskih sela i gradova koji su bili pod napadom ili okupirani od srpske vojske. Od predratnih 6.000 ljudi, broj stanovnika Srebrenice se popeo na više od 40.000, te gradić nije imao ni sredstava ni infrastrukture da se nosi s tolikim brojem stanovnika (Sudetic 1998). Opkoljeni i pod stalnim artiljerijskim napadima srpske vojske, te s akutnim nedostatkom hrane i lijekova, beznadežno stanje naroda Srebrenice je rezultiralo proglašenjem Srebrenice kao prve sigurne zone UN-a (Rohde 1998; 1998) suprotno izričitim stavovima Rezolucije 819. Savjeta sigurnosti UN od 16. aprila 1993.[9] Početkom 1993., grad je "demilitariziran", što je

[9] S. Čekić, M. Kreso i B. Macić, GENOCID U SREBRENICI SIGURNOJ ZONI UN, jula 1995, knjiga 3, Srebrenica 1995, Sarajevo 2000, paragrafi 52. do 58.

zapravo značilo da su branitelji morali predati kanadskom bataljonu UN-a i ono malo oružja koje su imali, dok takvi uvjeti nisu obavezivali Srbe koji su opsjedali Srebrenicu. Naprotiv, ohrabreni UN-ovim nedostatkom predanosti da im se suprotstave srpske postrojbe su, po dolasku UN-a u Srebrenicu, učvrstile svoje pozicije i ušle još dublje u demilitariziranu enklavu (Nuhanović 2005; Suljagić 2005).

Odlaskom kanadskog kontingenta UN–a i dolaskom nizozemskog bataljona na njihovo mjesto, humanitarna i sigurnosna situacija u Srebrenici se pogoršavala iz dana u dan (Nuhanović 2005). Početkom jula 1995., srpske vojne snage pod izravnim zapovjedništvom zloglasnog generala Ratka Mladića, su pokrenule iznenadnu ofenzivu protiv enklave, te je ubrzo potom i kompletno zauzele (Honig i Both 1997). Ohrabrena potpunim nedostatkom otpora od strane nizozemskog bataljona, srpska vojska je 11. jula opkolila bazu UN-a u Potočarima, gdje su hiljade ljudi iz Srebrenice pokušali pronaći zaštitu. U genocidu koji je uslijedio, Klotjevac i okolni zaselci Prohići, Urisići, Karačići, Sejdinovići i Ljeskovik su izgubili oko 300 ljudi, odnosno trećinu njihove ukupne populacije (Kulenović i Suljić 2006). Ubijeni su bili starosne dobi u rasponu od dječaka od trinaest godina do starijih osoba u sedamdesetim godinama.

Prisilno preseljavanje

Iako je, za najveći broj protjeranih Podrinjaca, njihov privremeni status raseljenih lica u Federaciji, uglavnom u i oko Sarajeva i Tuzle, vremenom postao manje–više trajna raseljenost, hiljade njih je također emigriralo diljem svijeta, u Švedsku, SAD i Australiju (Suljić, Đozić i Halilović 2010). Mnogi su već odbacili snove o povratku u svoja uništena mjesta. Prva generacija, koja je pretrpjela najveće gubitke, nema ni vremena ni emotivne snage da se vrati na zgarišta svojih domova i započne život ispočetka bez svih onih koji su nekad činili mjesta time što su bila. Druga generacija, oni koji su bili premladi ili nerođeni u vrijeme zločina, su pronašli nova, sigurnija mjesta pod suncem tamo gdje čine etničku većinu u BiH, ali i u mnogim drugim mjestima od polarnog pojasa Skandinavije do udaljenih predgrađa Melbournea ili St Louisa. Ali, bez obzira na fizičku udaljenost od mjesta koje je nekada bilo dom, preživjeli i dalje čine sastavni

dio svoje pojedinačne i kolektivne tragedije. Posjeta raseljenim mještanima Klotjevca na njihovim novim adresama u Sarajevu ili Tuzli, Berlinu ili Malmoeu, Melbourneu i St Louisu, otkriva istu sliku te zajedničke tragedije. Okruženi fotografijama nestalih očeva, muževa, sinova i braće, razgovori neminovno vode na teme o nestalim, masovnim grobnicama i identifikacijama posmrtnih ostataka nedavno ekshumiranih žrtava genocida.

Prisilno raseljavanje preživjelih iz Klotjevca i mnogih drugih mjesta diljem BiH je globalno u geografskom smislu, transnacionalno u političkom i "trans - lokalno" u iskustvenom pogledu (Halilovich 2010). Uspomene na mjesto rođenja i odrastanja, gdje se porodični korijeni protežu kroz stoljeća unazad, nesumnjivo utječe na osobni i grupni osjećaj identiteta protjeranih osoba. Iako je znano da su sva mjesta, kao socio–kulturne kategorije, podložna promjenama te kao takva nisu statična, subjektivni osjećaj povijesnog kontinuiteta je ključni aspekt kolektivnih socijalnih identiteta (Halbwachs 1992). Osjećaj pripadnosti takvim lokalnim mjestima, koja su u agresiji doslovno uništena, nadilazi stvarno (ne)postojanje tih naselja. "Ja sam iz Klotjevca i jedino tamo potpuno pripadam, bez obrira što to mjesto više ne postoji", sažeo je Omer, potvrđujući svoju privrženost mjestu gdje se rodio i živio prije rata. I mnogi drugi preživjeli Klotivljani dijele ove Omerove osjećaje kolektivne pripadnosti svom mjestu. Mnogi, poput Omera, koji su pronašli trajno stambeno rješenje u drugim dijelovima BiH, iako su sa svojim narodom, još uvijek sebe smatraju Klotivljanima, Podrinjcima, Srebreničanima i osjećaju se raseljenima, iskorijenjenima i otuđenima iako žive u okviru svoje domovine. Takav osjećaj, čak u većoj mjeri, imaju i oni koji su raseljeni izvan BiH.

Bez obzira na njihova nova mjesta, identificiranje Klotivljana sa svojim selom je puno više nego stvar subjektivnog osjećaja. Njihov kolektivni identitet se održava i odražava i kroz niz praktičnih aktivnosti i običaja iz zavičaja, kao što je, npr., oživljavanje tradicionalnih "moba" (radnih akcija) i komunalne solidarnosti među povratnicima u Klotjevac, ali i onima koji su se raselili, kao i gotovo ritualna hodočašća raseljenih Klotivljana u svoje "bivše" mjesto - posjete koje podsjećaju na nekadašnje teferiče i pilave (tradicionalne svečanosti) koji su se nekad održavali u selu.

Zbog prisilnog raseljavanja, Klotjevac je "deteritorializiran" i postao je svojevrsna "trans - lokalna" zajednica koja je raspršena diljem svijeta, ali koja se ipak održava. U Švedskoj, naprimjer, koristeći prepoznatljiv lokalni

dijalekt, Fadil održava "trans - lokalni" identitet Klotivljana kroz posebne *chat-rooms* i preko *Facebook*-a na internetu, gdje se "sastaje" i razmjenjuje vijesti sa svojim bivšim komšijama koji sada žive u 16 različitih zemalja, rasutih na tri kontinenta. Na ovaj način se održava identitet i "tradicija" vezana za mjesto koje, u fizičkom smislu, u velikoj mjeri više ne postoji. Međutim, kroz svoje kreativne aktivnosti, koristeći nove forme komuniciranja i "druženja", Klotivljani potvrđuju jedni drugima, a i širem okruženju, da još postoje kao zajednica. Dok su Drina i fizička obilježja Klotjevca još uvijek dominantne slike i teme u naracijama lokalnog identiteta, bilo bi pogrešno sugerirati da su rijeka i prirodni položaj (ili gdje je selo nekad bilo) jedina referentna tačka identiteta prognanih stanovnika Klotjevca. Kao što Feld i Basso (1996) tvrde, ljudi, a ne puki fizički okoliš, čine mjesto. Tako se rekreira i održava Klotjevac: kroz sjećanja, lokalne običaje i socijalne mreže koje se mogu naći ne samo u istočnoj Bosni, na lijevoj obali Drine, 48 kilometra nizvodno od Višegrada nego i u predgrađu St. Albans u Melbourneu, ili u Hadžićima kod Sarajeva, ili u Zagrebu ili gradiću Styeru u Gornjoj Austriji, ili u St. Louisu, Hamburgu, Utrechtu, Örebru, Londonu ...

Povratak u Klotjevac

Dvanaest godina nakon što su bili prisiljeni napustiti svoje mjesto, preživjeli iz osam porodica su se vratili u potpuno uništeni Klotjevac. Od osam, članovi samo četiri porodice stalno žive u selu. Ostali su se, nakon pokušaja da se pronađu u onome što je ostalo od njihovog sela, vratili u mjesta "privremenog" boravka u Federaciji. Selo je zauvijek izgubilo, ne samo veliku većinu stanovnika, već i središnju ulogu koje je imalo i održavalo u svakodnevnom životu "običnih" ljudi kroz svoju dugu povijest. Bez tih ljudi, priča o Klotjevcu prijeti da postane zaboravljena povijest. Nedavno napuštanje sela od strane povratnika nije bilo toliko rezultat direktne fizičke prisile koliko odsustvo socijalnih kontakata, infrastrukture, škole i drugih institucionalnih okvira neophodnih za normalan život. Uz to, povratnici imaju duboki osjećaj otuđenosti u "posrbljenom" sistemu, u koji je, protiv njihove, volje ušao njihov zavičaj, a gdje je sve učinjeno kako bi se podsjetilo Bošnjake o njihovoj nepripadnosti Republici Srpskoj.

Sva aktivna i pasivna zastrašivanja, međutim, nisu odvratila šezdesetogodišnjeg Duleta Mešanovića, prvog povratnika u Klotjevac, od njegove namjere da se ponovo stalno nastani u svom selu. U genocidu u Srebrenici, Dule je izgubio obojicu braće i oca koji je imao preko 70 godina. Između 1995. i 2001. godine Dule je živio kao "raseljena osoba" u jednom selu u blizini Tuzle, i dok su mnogi drugi prognanici potražili sigurnija mjesta za novi početak, Dule se odlučio vratiti u selo svoga rođenja. Duletova supruga, mlađi sin i snaha su ga slijedili. "Bilo je jako teško na početku, i još uvijek je", priznaje Dule, "ali ovo je jedino mjesto gdje se osjećam kod kuće. Rođen sam ovdje i moji preci su ovdje rođeni, živjeli i pokopani. Nikada više, ni pod kojom prisilom, neću napustiti svoje mjesto". Dvije godine nakon što se vratio u Klotjevac, Duletova snaha, udovica jednog od njegove ubijene braće, koja je također živjela kao raseljena osoba kod Tuzle, se, sa svoja dva sina u tinejdžerskim godinama, pridružila Duletovoj porodici. Ohrabreni povratkom Duletove šire familije, uslijedio je postepeni povratak još nekoliko prognanika iz Klotjevca, tako da selo danas broji više od deset obnovljenih kuća (od nekadašnjih stotinjak). U augustu 2006. godine, kada se u Klotjevcu rodila prva beba nakon 1992, Dule je postao djed. Ostali povratnici u selo su, uglavnom, udovice i starije osobe, bez djece školske dobi - olakšavajuće okolnosti kod donošenja odluke o povratku, s obzirom da, nakon rata, ne postoji ni javni prijevoz niti škola u tom području Podrinja, niti bilo kakve mogućnosti zapošljavanja. Dok je ponosan da je njegova unuka prvo dijete poslijeratne generacije Klotjevca, Dule je, s razlogom, zabrinut za njenu budućnost.

Za Duleta, povratak kući "nije bio samo fizičko putovanje u poznati socio–kulturni habitat" - kako Anders Stefansson (2004:69) piše - jer je taj habitat u velikoj mjeri nestao s ljudima koji su pobijeni ili raseljeni. Povratak u lokalni i intimni zavičaj je bio ispunjen pomiješanim osjećajima pripadnosti i otuđenja. S povratkom Duletove obitelji i njihovih malobrojnih suseljana, život u Klotjevcu se nastavio, iako pod radikalno promijenjenim socijalnim uvjetima, u stalnoj sjeni traumatskih sjećanja i ruševina njihovih prošlih života. Međutim, Duletova odluka da se prvi vrati i ponovo oživi selo mu je donijela veliko poštovanje i ugled među raseljenim stanovništvom Klotjevca. Svakog ljeta Dule se susreće s mnogima od njih koji dolaze iz udaljenih mjesta za koja Dule nikada prije nije čuo. Njegov stariji sin, Halil, koji živi u St. Louisu, posjetio ga je prošle godine po prvi put. Dule nije vidio

jednu od svojih snaha, udovicu svog mlađeg brata, koja sa svoje troje djece živi u Adelaideu, otkako je napustila selo 1992.

Zahvaljujući donacijama od Europske unije i drugih donatora, povratnici su bili u mogućnosti obnoviti svoje porušene kuće. Većina novih kuća su izgrađene na periferiji nekadašnjeg sela, jer je bilo nemoguće očistiti sve ruševine u nedostatku bagera i ostale potrebne mašinerije. Tri od deset kuća su izgrađene podalje od ruševina sela, oko dva kilometra od Drine, "na sigurnoj udaljenosti od Srbije", kako povratnici rekoše. Sve kuće izgrađene uz pomoć donacija izgledaju jednoobrazno, s dvije spavaće sobe i osnovnim sadržajima, u oštrom kontrastu sa šarolikosti arhitekture po kojoj je selo nekad bilo poznato. Nasuprot "doniranim" kućama, mještani Meho, Alija i Mirso su, na ruševinama svojih bivših domova, izgradili tri veličanstvene palače s pogledom na jezero. Međutim, ove nove kuće predstavljaju više simboličan nego stvaran povratak njihovih vlasnika, pošto su Alija, Meho i Mirso, sa svojim porodicama, pretvorili svoje privremeno boravište u Njemačkoj i Nizozemskoj u trajno preseljenje, a u selo navraćaju otprilike jednom do dva puta godišnje. Čak i tada, neka od njihove djece koja su odrasla u Hamburgu, Berlinu i Utrechtu nerado im se pridruže.

Za Aliju, koji je izgubio jednog od svojih sinova i zeta, simbolična vrijednost njegove nove impozantne trokatnice je najbolje sažeta u njegovoj izjavi: "Želim im [četnicima] pokazati da smo najzad na našoj babovini i da uvijek možemo sagraditi veće i ljepše kuće nego one što su nam popalili". Četnici su već davno popalili i napustili selo, a područje Srbije preko puta Klotjevca, osim studentskog kampa ljeti, je nenaseljeno. No, četnici, kao snažne metafore i slike zla, su i dalje prisutni u svijesti i razgovorima mnogih mještana. Nekoliko Srba, vlasnika vikendica, su se vratili i obnovili svoje vikendice u Klotjevcu i okolini. Dragan, univerzitetski profesor iz Beograda, provodi barem tri mjeseca godišnje u svojoj obnovljenoj vikendici u Klotjevcu, na parceli koju je kupio od Alije početkom 1980-tih. Danas vlada "miran suživot" između Bošnjaka povratnika i Srba "vikendaša", koji nerijetko, sa svojim prekodrinskim gostima, brojno nadmaše mještane. Međutim, bilo bi pretjerano reći da su stara prijateljstva i uzajamno povjerenje između Bošnjaka i Srba u potpunosti obnovljena, i pitanje je da li će ikada biti. Mnogi Draganovi dobri prijatelji iz sela su ubijeni ili raseljeni. Familija Salihović, naprimjer, s kojom je Dragan imao posebno dobre odnose, je u potpunosti iskorijenjena u srebreničkom genocidu.

Iako su izgubili povjerenje u svoje nekadašnje prijatelje Srbe, povratnici u Klotjevac su zahvalni mnogim nepoznatim dobročiniteljima iz udaljenih zemalja poput Australije, Njemačke, Švedske, SAD i Malezije, većinu kojih nikada nisu sreli, a koji su im u više navrata poslali praktičnu pomoć. Na primjer, Njemačka nevladina organizacija "Bauern helfen Bauer" ("Poljoprivrednici pomažu poljoprivrednicima") je donirala krave i ovce povratnicima u Klotjevac. U pružanju i distribuciji pomoći povratnicima u Klotjevac posebno se istaklo "Društvo za ugrožene narode" sa sjedištem u Göttingenu. Druge međunarodne nevladine organizacije su donirale sjeme i poljoprivredni alat.

Priča koju nam je ispričao Dule Mešanović je jedna od mnogih koje ilustriraju kako RS vlasti nastavljaju s diskriminacijom povratnika i onemogućavaju im egzistenciju baziranu na njihovu radu. Dule ima 100 ovaca, ali mu vlasti RS-a ne dopuštaju izvoz u Federaciju niti Duletove "muslimanske" ovce imaju kupce u RS-u. Srbija, udaljena na puškomet kako su to na svojim životima već osjetili žitelji Klotjevca, također je nedostižno tržište za Duletove ovce. Kako nam je rekao, iako je već platio i obavio veterinarski pregled za svoje stado, Dule čeka već duže od godinu dana da mu RS vlasti izdaju potrebnu dozvolu kako bi mogao plasirati svoje ovce na tržište. Tokom ljetnih mjeseci, najpouzdaniji kupci Duletovih ovaca su njegovi Klotivljani, koji dolaze iz mnogih mjesta u dijaspori, ili drugih dijelova BiH, da posjete svoje selo.

Lokalna zajednica u globalnom kontekstu

Pored povratnika i preživjelih mještana, Klotjevac se također oživljava i rekonstruira i kroz uključivanje "autsajdera" u društvene aktivnosti, običaje, komemoracije i socijalne mreže sela. Ovo je bio slučaj i sa 23 australska studenta, koji su, u julu mjesecu 2007. godine, u sklopu studijskog putovanja, koncipiranog od autora ovoga rada i organizatora Naučne konferencije o genocidu u Srebrenici, proveli deset dana u selu, kako bi, iz prve ruke i na licu mjesta, saznali o posljedicama genocida na lokalne zajednice u BiH (Halilovich 2008).

Nakon prelijetanja više od pola svijeta i višesatnog putovanja autobusom od Sarajeva do Srebrenice, do svoje krajnje destinacije studenti i

njihovi predavači su iz Srebrenice doputovali u starom, "predratnom" autobusu, čiji je vozač (koga ćemo nazvati "Ilija") bio jedan od bosanskih Srba porijeklom iz blizine Klotjevca. Vožnja autobusom duboko kroz područje, koje je sada istočni dio Republike Srpske, je bila prva takve vrste u zadnjih petnaest godina. Kako nam je ispričao, Ilija je bio vozač i posljednjeg autobusa na toj relaciji, sada već davne 1992. U toku vožnje, Ilija je s nostalgijom pričao o predratnim vremenima i o tome kako je ova vožnja u Klotjevac i njegov "povratak kući". Prije rata, objašnjavao je svojim putnicima iz daleka, njegov posao vozača autobusa je bio poštovan. Sada je izgubio i svoj status i ugled. Ranije je njegovo ime nešto značilo, bio je cijenjen u zajednici i bio na dobrom glasu. Sada je nepoznat. (Ili još gore, on izgleda kao da je implicirao, kako je sada poznat i na lošem glasu.)

Sam dolazak u Klotjevac, kao i putovanje kroz mjesta gdje su nekad bila sela, na putu od Srebrenice do Klotjevca, bilo je posebno emocionalno iskustvo i konfrontacija s veličinom tragedije kroz koju je ovaj dio BiH prošao. Sve je izgledalo kao da je rat tek stao, ili još traje. Na mjestima nekadašnjih sela i zaselaka stajala su zgarišta, zarasle ruševine nekadašnjih domova uz tek poneki trag života. U mnoga od ovih sela niko se nije vratio ili imao vratiti. Onih nekoliko starijih osoba, povratnika na koje smo naišli, s čuđenjem su gledali autobus pun mladih ljudi. Takvu sliku nisu vidjeli više od 15 godina i vjerojatno ih je podsjetilo na vremena kada su ovim selima redovno, više puta dnevno, prolazili đački, radnički i putnički autobusi.

Konačno, krivudava zapuštena cesta je završila na našoj krajnjoj odrednici, u Klotjevcu. Klotjevac je izgledao nadrealno; prirodna harmonija, satkana u mozaiku od plavozelene vode jezera, zelenilo drveća, svježeg zraka i veličanstvenog kanjona, bila je u potpunom kontrastu i kontradikciji s ruševinama kuća, koje su zjapile bez života i opominjale da se ovdje nešto strašno dogodilo. To je bila slika genocida; pred nama je bila stvarnost jedne ubijene lokalne zajednice, uništeni nečiji domovi i životi. Ovako je dakle izgledao (još) jedan "lokalni genocid'', kako RS premijer Milorad Dodik redovno hipokritički reducira genocid počinjen u BiH.

Autobus je stao ispred kuće povratnika Džeme, gdje smo, od grupice povratnika, dočekani s mješavinom uzbuđenja i zaprepašćenosti. Kako to da nas je Ilija dovezao?, zapitao se Huso, bošnjački emigrant u Nizozemskoj u posjeti Klotjevcu s članovima svoje porodice.

Preživljelim Klotivljanima Ilija je bio itekako poznat. Svi su se još jasno sjećali kada su, u aprilu 1992., Ilija i još dva srpska predstavnika, u svojstvu posrednika srbijanskih paravojski, došli u Klotjevac, sazvali sastanak i muškarcima okupljenim ispred Džemine kuće dali ultimatum da predaju svo oružje do podneva sljedećeg dana, kada će se "pregovarači" vratiti uz vojnu pratnju da pokupe oružje. Taj Ilijin čin je zapamćen kao izdaja njegovih "komšija" Klotivljana i besramno poniženje uglednih muškaraca sela; tri lokalna Srbina su zahtijevali da se više od 100 bošnjačkih muškaraca predaju vojnim snagama s druge strane granice, iz Srbije! Okupljeni Klotivljani su odbili ultimatum i rekli Iliji da prenese svojim nalogodavcima da Klotjevac nikada neće nikoga napasti, ali isto tako se nikada neće nikome predati. Ova poruka je također trebala ostaviti dojam da je Klotjevac dobro naoružan, a, ustvari, selo je bilo "naoružano" sa samo petnaestak registriranih lovačkih pušaka i municije nedovoljno i za jednu sezonu lova na lisice. Ilija je tada zaprijetio prisutnim Klotivljanima da njihovo odbijanje ultimatuma znači rat. Iste noći, Ilija je ukrao komunalni autobus iz Klotjevca i odvezao ga u Srbiju. Prema onome što mještani pripovijedaju, Ilija je nastavio svoju izdajničku ulogu tokom rata, služeći kao vodič srbijanskim vojnim i paravojnim jedinicama, koje nisu poznavale teren oko Klotjevca. Također je i sam učestvovao u zasjedama u kojima su ubijeni ljudi iz Klotjevca. U jednu takvu Ilijinu zasjedu, noseći hranu iz Klotjevca za Srebrenicu 1993. godine, upali su maloljetni brat i sestra iz klotjevačke familije Sulejmanović. Tom prilikom djevojčica je zarobljena dok je njen brat ubijen. Ona je kasnije razmijenjena i danas živi u SAD-u. Posvjedočila je kako je Ilija bio među vojnicima koji su ubili njenog brata i nju zarobili.

Huso, koji je izgubio obojicu braće u srebreničkom genocidu, poznaje Ilijinu ratnu prošlost. On je toliko bijesan na njegovu prisutnost u selu da bi ga jednostavno mogao ubiti. Možda je Ilija odgovoran i za smrt njegove braće? Ilija je izdao i pogazio vrijednosti njihovog zavičaja i suživota. Za Husu, Ilijino prisustvo u Klotjevcu je uvreda i provokacija. Husina ljutnja je također usmjerena i protiv nas, jer smo mi došli s Ilijom - doveli ga u selo, ili je on doveo nas, to i nije više bilo toliko bitno. Kao i Huso, Džemo, jedan od povratnika koji živi između Klotjevca i Sarajeva, je također izgubio brata. No, Džemin pristup je usmjeren ka smirivanju tenzija i nekom, bar trenutnom, pomirenju. Dok je za Husu posjeta Klotjevcu dolazak na odmor jednom godišnje, Džemo ponovno živi u selu. On je sagradio svoju

novu kuću, ponovno okupio svoju porodicu i pokušava uspostaviti neku normalnost u svoj život. On prilazi i rukuje se s Ilijom, iako i on živi s mnogim neriješenim pitanjima vezanim za dešavanja izmedju 1992. i 1995. godine. Npr., jedan od Džemin bliskih radnih kolega (Srbin) je, početkom rata, odvezao njegov automobil parkiran ispred kuće. Ta priča nikada nije razjašnjena, ali je poznata, i prekriva njihove odnose velom srama i izdaje. No, Džemo mora voditi računa o realnosti današnjice, kao to da živi gdje jeste, u skoro potpunoj izolaciji. Za dobro svoje porodice on je prisiljen pronaći način kako da preživi: ako se, npr., njegova kći razboli on ovisi o susjedima Srbima, kao što je Dragan, ili Ilija, koji ga mogu prevesti preko Drine u Srbiju, do Bajine Bašte, gdje postoje doktori i bolnice.

Po prvi put u petnaest godina Ilija vidi lica ljudi koji su sudjelovali na sastanku ispred Džemine kuće. Dok se rukuje se s jednim od preživjelih, suočen je s prezirom ostalih. On izgleda pomalo uplašen i zbunjen, nije baš siguran kako da se ponaša. Za vrijeme vožnje autobusom iz Srebrenice nije prestajao govoriti o tome kako je pomagao ljudima za vrijeme rata, kao da nas je upozoravao da ćemo uskoro čuti "laži" o njemu. Možda se stvarno kajao za ono što je učinio i možda je imao iskrenu potrebu za izvinjenjem i pomirenjem, barem na nekoj osobnoj ljudskoj razini.

Na političkom i institucionalnom nivou čini se da je još manje razloga za optimizam. Za mještane Klotjevca, tu je uvijek prisutna stvarnost zvana Republika Srpska, njihova gotovo potpuna izolacija od ostatka svijeta, ovisnost o dobroj volji susjeda Srba kad je u pitanju pristup liječenju, manipulacija EU zdravstvenim regulacijama kako bi se uskratio pristup njihove stoke tržištu, prisutnost mina u šumama oko sela, nepostojanje škole, put do sela u jedva prolaznom stanju, nemogućnost zapošljavanja i nedostatak bilo koje vrste bošnjačkih društvenih institucija. Lista poteškoća vezanih za svakodnevni život povratnika bi mogla ići u nedogled. I, naravno, sve je ovo zasjenjeno prisutnošću Srbije s druge strane rijeke, čija vlada još uvijek negira svoje direktno učešće u uništenju Klotjevca, genocidu i agresiji na BiH.

No, posjeta australskih studenata je napravila barem mali pomak i pozitivne promjene, i to na više razina. Bez obzira na ishod, omogućila je, npr., Iliji da se vrati u Klotjevac i susretne licem u lice sa svojim bivšim susjedima, a i oni sa njim. Svi prisutni, uključujući i Iliju, su se našli u situaciji u kojoj su pokušali naći nešto pozitivno u ovom neplaniranom susretu, ako ništa drugo onda da je Ilija dovezao u Klotjevac dobrodošle goste iz Australije.

Za neke povratnike, kao što je Huso, to je možda bilo i previše, čak potencijalno i opasno za Iliju i njega samog. Za druge, kao što su Džemo, koji se rukovao s Ilijom i pitao ga za zdravlje, susret je ipak bio na nekoj početnoj relaciji komunikacije i mogućeg pomirenja.

Drugi "lokalni Srbin", Dragan, univerzitetski profesor, Beograđanin s manje-više stalnim boravkom u svojoj vikendici u Klotjevcu, očito zaintrigiran ovom neočekivanom posjetom selu, bio je gostoljubiv. Inzistirao je, naprimjer, da provoza australske goste u svome čamcu uz kanjon Drine te pozvao svoje kolege sa srbijanske strane da mu ustupe još jedan motorni čamac jer svi gosti nisu mogli stati u jedan čamac. Studentski boravak je otvorio proces komunikacije između profesora iz Beograda i povratnika u selo, koji su dotad bili prilično hladni i distancirani. Na trenutak je djelimično nestalo nepovjerenja i svi su željeli biti dobri domaćini svojim gostima izdaleka. Tako je npr. Dragan ispričao kako su Srbi zapalili i njegovu vikendicu te o tuzi koju osjeća kad vidi ruševine kuća svojih nekadašnjih prijatelja Bošnjaka kojih više nema. On ipak za sve krivi "prokleti rat", Hrvate, Slovence, Nijemce, Amerikance i međunarodnu zavjeru, iako su mu i žrtve i zločinci, bar u Klotjevcu, dobro poznati; među njima nije bilo pripadnika niti jednog od naroda koje on krivi za rat.

Boravak studenata u Klotjevcu je naveo povratnike na razmišljanja ne samo o prošlosti nego i o budućnosti. Sjećanja na genocid, granatiranja sela, ubijanja i protjerivanja mještana su svakako bila prisutna u mnogim razgovorima s mještanima, međutim, oživjela su i sjećanja na predratnu prošlost, na duga topla ljeta u Klotjevcu, kada bi selo bilo preplavljeno gostima i turistima, kada se družilo, veselilo, stvarana nova prijateljstva s autsajedrima. Mještani Klotjevca su, bar na trenutak, mogli zamisliti neku sličnu sliku budućnosti jer, eto, u Klotjevac su čak, po prvi put, stigli i gosti iz daleke Australije.

Iz perspektive povratnika, najvažniji aspekt ove studentske posjete, bila je praktična solidarnost koju su osjetili i potvrda da Klotjevac nije potpuno zaboravljen i "otpisan". Dolazak prvog autobusa u 15 godina je za njih simbolično značio povratak života u njihovo ubijeno selo. 25 putnika namjernika s drugoga kraja svijeta, uglavnom mladih ljudi, sa sobom su donijeli veselje, radost, dobronamjernost i povjerenje, sve one vrijednosti koje su u Klotjevcu pokušane biti ubijene genocidom. Njihov boravak je, bar donekle, povratnicima vratio povjerenje u ljude i humanost koju svi

dijelimo. Istodobno je povratnicima pružena mogućnost da budu dostojanstveni domaćini, kao što su to nekad bili, i pruže gostoprimstvo svojim gostima. Dirljiv rastanak na kraju posjete, uz suze i zagrljaje, bio je najočitiji izraz neverbalne komunikacije o tome koliko je ova posjeta značila povratnicima u Klotjevac i njihovim gostima. Klotjevac više nije samo ubijeno i zaboravljeno selo negdje na istoku gdje Bosna počinje (ili je počinjala?), nego je ponovno postao mjesto u koje se dolazi i koje ima svoje prijatelje i zaljubljenike.

S ekonomskog i materijalnog aspekta posjeta Klotjevcu je također bila opravdana. Svi povratnici, tj. sva četiri domaćinstva su bila uključena u pružanje usluga: hrane i spavanja australskim gostima. Za svoje usluge bili su plaćeni po komercijalnim cijenama usluga u većim gradovima u BiH. To je za njih bio velik novčani iznos i osjećali su se nelagodno zbog naplaćivanja gostoprimstva. Pekle su se pite i somuni, kuhale čorbe, okretali janjci na ražnju, roštiljale ribe iz jezera, a svi povratnici su bili istodobno i domaćini i gosti na zajedničkim ručkovima, večerama i sijelima. Ovo je bilo prvi put poslije rata da su povratnici, na ovaj način, mogli zaraditi novac svojim radom u svom selu. Pored konkretne ekonomske, to im je pružilo i veliku moralnu satisfakciju, a dalo im i ideju o eventualnom preorijentiranju na seoski turizam. Ono što priroda u Klotjevcu nudi, sigurno bi zadovoljilo prohtjeve i najrafiniranijih ekoturista. Kako nam naši domaćini u Klotjevcu rekoše, bilo bi im dovoljno jedno ovako "sezonsko uposlenje" godišnje pa da mogu preživjeti od zarađenog cijelu godinu. Naravno, ovdje nije riječ o nekakvom basnoslovnom novcu, ali onima koji nemaju gotovo nikakvih primanja ovakav nenadani prihod je svakako puno značio.

Misli globalno, djeluj lokalno

U svom objavljenom eseju studentica Anna Lockhart, jedna od učesnica Studijskog putovanja u Klotjevac, je napisala: "U Klotjevcu smo vidjeli nesvakidašnje prirodne ljepote, koje je gotovo nemoguće spojiti sa zlom i nasiljem kojemu je bilo izloženo ovo pitomo mjesto. Živjeli smo u sredini gdje je bilo nemoguće mimoići stalna podsjećanja na to doba zla, bilo u ruševinama nekadašnjih domova bilo u spoznajama da su nekadašnja sela u okolici potpuno pusta. (...) Zlo je ovdje bilo ovladalo dobrim zahvaljujući i

pasivnosti globalne zajednice, našoj pasivnosti. Sad je konačno vrijeme za akciju. Upravo sad, jer smo postali svjesni posljedica pasivnog promatranja zla kroz koje je Bosna prošla. To dugujemo globalnoj zajednici, to dugujemo Bosni i našim prijateljima u Klotjevcu“ (Lockhart 2007:21).

Slične dojmove opisala je i većina ostalih studenata, a po povratku u Australiju su osnovali udruženje *Friends of Klotjevac* kao podršku povratnicima u Klotjevac. Jedna od prvih inicijativa udruženja je bilo prikupljanje novčanih sredstava za izgradnju spomenika žrtvama iz Klotjevca koji su ubijeni u ratu. Klotjevcu su bile posvećene izložbe, filmske predstave, izlaganja, članci i eseji u Australiji, BiH, Austriji i SAD-u. O tome znaju i pričaju i preživljeli Klotivljani. Na osnovi razgovora i promatranja, studenti su napravili karte sela kako izgleda sad i kako je izgledalo nekad. To je prvi put da su kreirani ovakvi dokumenti. Studenti su svojim iskustvom uvidjeli aspekte i posljedice genocida za lokalne zajednice i obične ljude te se upoznali s problemima preživjelih povratnika. O tome su napisali eseje, a dva studentska rada[10] su objavljena kao novinski i magazinski članci. Studenti su postali glas Klotjevca koji se čuje daleko od Klotjevca, na drugoj strani svijeta, u Australiji. Mnogi su izjavili da je boravak u Klotjevcu bio *turning point* (prekretnica) u njihovim životima, tj. nešto što je promijenilo njihov pogled na život.

Za nepunu godinu dana studenti su, u koordinaciji s preživjelim Klotivljanima rasutim diljem svijeta, raznim vidovima donacija, skupili dovoljno novčanih sredstava za izgradnju spomenika žrtvama genocida u Klotjevcu. Informacije o selu i potrebama povratnika proslijeđene su potencijalnim donatorima, tj. međunarodnim nevladinim organizacijama. Dva mjeseca nakon boravka studenata u selu Dule je dobio traktor. Nekako u isto vrijeme, NTV Hayat je snimio emisiju o Klotjevcu, koja je putem satelita bila gledana diljem svijeta. Kolege znanstvenici iz BiH, Hrvatske,

---

[10] Prvi, autora Hariza Halilovića pod naslovom ETIKA, LJUDSKA PRAVA I ISTRAŽIVANJE - ETNOGRAFIJA U POSLJERATNOJ BOSNI I HERCEGOVINI, u međuvremenu je objavljen u časopisu NARODNA UMJETNOST, br. 45/2 Zagreb 2000, str. 165 do 1900. Kompatibilan je sa ovim, pa ga objavljujemo u cjelosti. Drugi je prihvaćen za objavljivanje u časopisu “INTERNATIONAL MIGRATION“ pod naslovom TRANS-LOCAL COMMUNITIES IN THE AGE OF TRANSNATIONALISM : BOSNIANS IN DIASPORA (ali još nije objavljen).

Zbog toga ga ovdje ne objavljujemo. Inače je manje relevantan za našu temu.

Slovenije, Češke, Austrije, Kanade i SAD su pokazali zanimanje da posjete Klotjevac sa svojim studentima.

Planovi za budući anganžman u Klotjevcu obuhvaćaju organiziranje ljetne škole za djecu iz Klotjevca (trenutno ih ima dvoje) i okolice (oko desetak). Program ljetne škole bi uključio studente pedagoških akademija iz Sarajeva i Tuzle. Njima bi to bila korisna praksa, a udruženje *Friends of Klotjevac* bi platilo troškove boravka i simboličnu plaću za rad. Također, s kolegama iz BiH, Australije, Austrije i SAD razmatramo ideju o izgradnji *Learning Center* (Obrazovnog centra) u Klotjevcu, koji bi služio za organiziranje seminara, predavanja i etnografskog istraživanja. Razmatra se i šira inicijativa Akademske zajednice (*Universities Adopting Communities*) (UAC), koja bi **povezala univerzitete, tj. studente, istraživače i nastavnike iz raznih dijelova svijeta s lokalnim zajednicama u BiH poput Klotjevca**.

Studentska posjeta Klotjevcu je, uz navedeno, također pokazala lokalnim dobronamjernim - ali i indiferentnim i zlonamjernim - političarima i birokratima da Klotjevac neće više biti nevidljiv i zaboravljen. Klotjevac je dobio svoje advokate, buduće pravnike, diplomate, istraživače.

Jasno je da je genocid, kao "sistematičan zločin usmjeren ka potpunom ili djelomičnom uništenju određene društvene grupe" (Lemkin 2002:27-53), devastirao Klotjevac u demografskom, kulturnom, ekonomskom, političkom i svakom drugom pogledu. Jasno je da Klotjevac nikad neće biti onakav kakav je nekad bio. Biološka i socijalna supstanca, dakle ljudi, koji su i bili primarni cilj genocida, ne može se nadoknaditi, a bez ljudi će selo s vremenom postati samo puki geografski pojam. Kao što Feld i Baso (1996) pišu, "mjesto čine ljudi a ne prostor". Zbog toga, pomoć dobronamjernih autsajdera, pored moralne i materijalne podrške, mora uključiti i ljudsku komponentu, tj. posjete mjestima kao što su Klotjevac, bilo da je riječ o ekoturizmu bilo o obrazovnoistraživačkim boravcima studenata iz BiH i cijeloga svijeta. Pilot projekt *Bosnian Study Tour* - kao realizacija ideje zasnovane na konceptu iskustvenog učenja, a metodološki izvedena metodama kritičke etnografije i primijenjene antropologije - po mnogo čemu se pokazao učinkovitim modelom podrške lokalnim zajednicama nakon genocida i može se primijeniti i na druge slične lokalne zajednice u BiH i šire (Halilovich 2008).

Zaključak

Dvanaesti juli 2009. Zajedno s nekih 200 preživjelih žitelja Klotjevca i njihovih prijatelja, Halid i Omer učestvuju u komemoraciji i ceremoniji otkrivanja spomenika u Klotjevcu. Spomenik, isklesan od zelenkastog granita je u obliku geografske karte Bosne i Hercegovine i postavljen je na česmi, u srcu nekadašnjeg sela gdje su se mještani stoljećima tradicionalno okupljali i družili. Na spomeniku su srebrenom bojom ugravirana imena 108 Klotivljana, Halidovih i Omerovih rođaka, prijatelja i komšija, koji su pobijeni između 1992. i 1995. godine. Da bi prisustvovali ceremoniji, mnogi preživjeli su doputovali iz raznih udaljenih mjesta: iz SAD, Australije, Švedske, Danske, Austrije, Italije, Njemačke, Hrvatske i Nizozemske. Uz preživjele su članovi njihovih porodica, mnoga od prisutne djece rođena daleko od Klotjevca. Uz njih su također njihovi novi prijatelji, uključujući i nekoliko australskih studenata koji su, dvije godine nakon njihove prve posjete Klotjevcu, ponovo doputovali iz Australije kako bi sudjelovali u ovoj manifestaciji. U selu se, među ruševinama, crveni samo nekoliko novih krovova kuća; u selu živi samo nekolicina stalnih povratnika. Ali Klotjevac je postao, i oduvijek bio, više od kuća, i spaljeljenih i onih ponovo izgrađenih. Klotjevac, prije svega, čine njegovi mještani, koliko živi toliko i mrtvi. Okupljanje u julu 2009. je najveći okupljanje preživjelih Klotivljana od 1992. Ali ovo okupljanje je puno više od povratka preživjelih. 12. juli 2009. će se također pamtiti i kao simboličan povratak u svoje selo 108 ubijenih Klotivljana, koji, i posthumno, pripadaju svom mjestu i svojim preživjelim rođacima i komšijama. Oni su tu da ostanu. I opominju.

LITERATURA

1. Bećirević Edina, NA DRINI GENOCID, Buybook, Sarajevo 2009.
2. Bešlagić, Šefik, LEKSIKON STEĆAKA, Svjetlost, Sarajevo 2004.
3. Čekić, Smail, AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU, KNJIGA 1 I 2 - THE AGRESSION AGAINST THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA, BOOKS I and II, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava – Institute for the Research of Crimes Against Humanity and International Law, Sarajevo, 2005.

4. Cigar, Norman, GENOCIDE IN BOSNIA: THE POLICY OF 'ETHNIC CLEANSING' IN EASTERN EUROPE (GENOCID U BOSNI – POLITIKA 'ETNIČKOG ČIŠĆENJA' U ISTOČNOJ EVROPI), Texas A & M University Press, 1995.

5. Deroko, D.J., DRINA – GEOGRAFSKO – TURISTIČKA MONO GRAFIJA, Fruška Gora, Novi Sad 1939.

6. Drakulić, S. THEY WOULD NEVER HURT A FLY: WAR CRIMINALS ON TRIAL IN THE HAGUE (NIKADA NE BI ONI MRAVA ZGAZILI – RATNI ZLOČINCI NA SUĐENJU U HAGU) Abacus, London 2004.

7. . . . POPIS STANOVNIŠTVA U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI, Državni zavod za statistiku, Sarajevo 1991.

8. Erlich, Vera, FAMILY IN TRANSITION: A STUDY OF 300 YUGOSLAV VILLAGES (OBITELJ U TRANSFORMACIJI – STUDIJA O 300 JUGOSLOVENSKIH SELA), Princeton University Press, Princeton 1966.

9. ∴ PRELIMINARNI SPISAK ŽRTAVA GENOCIDA U SREBRENICI 1995, Federalna komisija za nestale osobe, Sarajevo 2005.

10. Feld, S. & Basso K.H. INTRODUCTION (UVOD) u: Feld, S.& Basso K.H. SENSES OF PLACE, University of Washington Press, Seattle 1996, str. 3-12.

11. Halbwachs, M. ON COLLECTIVE MEMORY (O KOLEKTIVNOM SJEĆANJU), University of Chicago Press, Chicago 1992.

12. Halilovich. H., ETIKA, LJUDSKA PRAVA I ISTRAŽIVANJE – ETNOGRAFIJA U POSLJERATNOJ BOSNI I HERCEGOVINI, Narodna umjetnost, br. 45, Sarajevo 2008, str. 165-190.

13. Hong, J. i Both, N., SREBRENICA: RECORD OF A WAR CRIME (HRONIKA RATNOG ZLOČINA), Penguin Books, London 1997.

14. Kulenović. S i Suljić, A. DEMOGRAFSKE POSLJEDICE GENOCIDA NAD Bošnjacima sigurne zone UN-a SREBRENICA, jula 1995. Zbornika radova PMF-a, Svezak Geografija, Univerzitet u Tuzli, godina 3, br. 3 Tuzla 2006.

15. Lockhart, A. CRITICAL REFLECTIVE ESSAY: AS WITNESSES TO THE AFTERMATH OF WAR AND GENOCIDE – HOW DO WE AVOID BECOMING "GENOCIDE SPECTATORS"? (KRITIČKI

ESEJ ZA RAZMIŠLJANJE – KAO SVJEDOCI POSLJEDICA RATA I GENOCIDA – KAKO IZBJEGAVAMO DA POSTANEMO "POSMA-TRAČI GENOCIDA"? Biser 1, str. 18-21, Tuzla 2007.

16. Mašić, N., SREBRENICA – AGRESIJA, OTPOR, IZDAJA, GENOCID, DES, Sarajevo 1999.
17. Nuhanović, H., POD ZASTAVOM UN-a – MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I ZLOČIN U SREBRENICI, Preporod, Sarajevo 2005.
18. Palavestra, V., HISTORIJSKA USMENA PREDANJA IZ BOSNE I HERCEGOVINE, Baybook – Mostart, Sarajevo-Zemun, 2004.
19. ∴ POPULATION LOSSES IN BOSNIA-HERZEGOVINA: THE STATUS OF DATABASE BY THE CENTERS APRIL 2004. JANUARY 2007, PODRINJE (GUBICI U STANOVNIŠTVU BOSNE I HERCEGOVINE – STANJE BAZE PODATAKA U CENTRIMA OD APRILA 2004. DO JANUARA 2007, PODRINJE, Istražno-dokumentacioni centar, Sarajevo 2007.
20. Rohde, D. A SAFE AREA SREBRENICA: EUROPE'S WORST MASSACRE SINCE THE HOLOCAUST (SIGURNA ZONA SREBRENICA – NAJGORI MASAKR U EVROPI OD HOLOKAUSTA), Farrar, Strauss and Giroux, New York 1997.
21. Rohde, D. ENDGAME: THE BETRAYAL AND FALL OF SREBRENICA, EUROPE' S WORST MASSACRE SINCE WORLD WAR II (KRAJ IGRE – IZDAJA I PAD SREBRENICE, NAJGOREG MASAKRA U EVROPI OD DRUGOG SVJETSKOG RATA), Westview Press, New York, 1998.
22. Samarah, Tarik, SREBRENICA - SYNOPSIS (SREBRENICA – SINOPSIS) Sarajevo – Zagreb 2005.
23. Sivrić, I., THE PEASANT CULTURE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (SELJAČKA KULTURA BOSNE I HERCEGOVINE), Franciscan Herald Press, Chicago 1982.
24. Stefansson, A., SARAJEVO SUFFERING: HOMECOMING AND THE HIERARCHY OF HOMELAND HARDSHIP (PATNJE SARAJEVA – POVRATAK KUĆI I HIJERARHIJA BIJEDE U DOMOVINI) u: Markowitz, F & Stefansson, A. HOMECOMINGS: UNSETTLING

PATHS OF RETURN (POVRATCI KUĆI – UZNEMIRUJUĆE STAZE POVRATKA), Lexington Books, Lanham, 2004. str. 54-75.

25. Sudetić, C. BLOOD AND VENGEANCE – ONE FAMILY'S STORY OF THE WAR IN BOSNIA (KRV I OSVETA – RATNA PRIČA JEDNE PORODICE IZ BOSNE), W.W. Norton & Company, New York 1998.
26. Suljagić, E., POSTCARDS FROM THE GRAVE (RAZGLEDNICE IZ GROBA), Saqi Books, London 2005.
27. Suljić, A. Đozić, Adib, Halilović Hariz, RAZMJEŠTAJ PROGNANOG STANOVNIŠTVA IZ OPĆINE SREBRENICA NA PODRUČJU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE, Zbornik radova PMF-a, svezak Geografija, Univerzitet u Tuzli, Tuzla 2010.
28. Vulliamy, Ed., SREBRENICA: TEN YEARS ON (SREBRENICA – DESET GODINA KASNIJE), Open Democracy, 6/7/2005.
29. Wilkes, J.J., CULTURAL IDENTITIES IN THE ILLYRIAN PROVINCES: ... OLD PROBLEMS RE-EXAMINED. (KULTURNI IDENTITETI U ILIRSKIM POKRAJINAMA – PREISPITIVANJE STARIH PROBLEMA), Od Jadrana do Dunava. Ilirija iz grčkog i rimskog doba, Fondacija Niccolo Canussio, Konvencija Furlanije, od 25-27 septembra 2003. godine, str. 309-317.

REZIME

Prije dvije godine autori ovog referata su učestvovali na naučnom skupu Međunarodnog udruženja istraživača genocida (International Association of Genocide Scholars) održanog u Sarajevu, a čiji je domaćin, kao i ovaj put, bio Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Po mnogo čemu jedinstvena Konferencija je okupila stotine znanstvenika, boraca za ljudska prava i prava preživjelih genocida iz raznih dijelova svijeta.

Ovaj važni znanstveni skup se podudario, i perfektno nadopunio „Studijsko putovanje u BiH", koje su autori ovog referata toga ljeta organizirali za grupu od 22 studenta s australskog *La Trobe* univerziteta.

Studente smo doveli u BiH kako bi iz prve ruke učili o posljedicama genocida kroz terensko istraživanje u jednoj lokalnoj zajednici devastiranoj genocidom.

Pored obrazovnog aspekta, studijsko putovanje je, također, imalo za cilj da identificira načine kako bi se ova lokalna zajednica mogla potpomoći u njenoj rekonstrukciji.

Nakon prezentiranja radionice na Konferenciji u Sarajevu, studenti su proveli deset dana u devastiranom bošnjačkom selu Klotjevac, lociranom u Podrinju oko 25 km od Srebrenice.

Za vrijeme agresije na BiH, od 1992. do 1995, sve kuće u Klotjevcu su bile srušene artiljerijom iz Srbije, s planina Tare i Zvijezde. Od ukupno 314 žitelja Klotjevca, 107 je ubijeno.

Kao takav, Klotjevac predstavlja ljudsku dimenziju genocida koji je bio predmet Međunarodnog suda pravde. U ovom izlaganju želimo prezentirati izvještaj o tome šta su i kako australski studenti učinili – i još čine – s posljedicama genocida s kojima su se suočili u Klotjevcu.

SUMMARY

Two years ago, we attended the Conference of the International Association of Genocide Scholars (IAGS) hosted, like this Conference, by the University of Sarajevo' s Institute for the Research of Crimes against Humanity and International Law. The Conference, which brought together hundreds of genocide scholars, human rights activists and survivors from across the globe, coincided with and complemented the Bosnian Study tour we had organized for 22 *La Trobe University* students from Australia. We had brought them to Bosnia and Herzegovina to learn at first hand about the of genocide effects by direct engaging with an affected local community and identifying how they could support its reconstruction efforts. As well as presenting a workshop at the Conference, the students stayed for ten days in the devastated village of Klotjevac, located in the Drina Valley, some 25 km from Srebrenica.

During the 1992-95 aggression on BiH, every house in Klotjevac had received multiple hits from the artillery situated in the mountains of Tara and Zvijezda in Serbia, and 107 out of 314 residents had been killed. As such, Klotjevac represents the human dimension of the genocide that the ICJ judgement addresses. In this presentation, we provide an account of how the Australian students addressed - and continue to address – what they confronted in Klotjevac.

Dr. Hariz Halilović, Univerzitet u Melburnu

ETIKA, LJUDSKA PRAVA I ISTRAŽIVANJE: ETNOGRAFIJA U POSLJERATNOJ BOSNI I HERCEGOVINI

Na primjeru specifične lokalne sredine u Podrinju, u istočnoj Bosni, rad tematizira višestrukost uloge i odgovornosti istraživača i etnografskog istraživanja u lokalnim zajednicama nakon rata. Autor se, pored ostalog, kritički osvrće na etiku, insajderstvo i etnografiju te zastupa ideju o nužnosti aktivnijeg sudjelovanja istraživača u zaštiti i promicanju ljudskih prava istraživanih. Jedan od primjera takvoga anganžmana, opisan u radu, povezivanje je nastave i istraživanja terena, studenata i subjekata istraživanja, koristeći se metodološkim principima kritičke etnografije, primijenjene antropologije i iskustvenog učenja.

Uvod

Ovaj je rad,[1] prije svega, sinteza teorije iskustvenog učenja i osobnog narativa o studijskom putovanju u Bosnu i Hercegovinu (BiH). Uz kritički osvrt na etiku i druge bitne aspekte vezane uz etnografsko istraživanje u lokalnim zajednicama nakon rata, a koje se pokušavaju rekonstruirati, "pronaći" i održati u novim društveno-političkim okolnostima, primarni cilj ovoga rada je pokazati stvarni potencijal koji etnografija, sinergijom znanstveno-istraživačkog i obrazovnog rada, može imati na iniciranje pozitivnih promjena u takvim lokalnim zajednicama. Studijsko putovanje, opisano u ovome radu, samo je jedan od mnogobrojnih načina kako se to

[1] Referat je podnesen na Međunarodnoj naučnoj konferenciji o genocidu i njegovoj prevenciji održanoj u Sarajevu 9. do 13. jula 2007. čiji je organizator i domaćin bio Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, a suorganizator Međunarodna asocijacija istraživača genocida (International Association of Genocide Scholars - IAGS).

može praktično izvesti na terenu. Bez obzira na geografsku udaljenost i kulturološke različitosti, povezani uzajamnim osjećajem univerzalne odgovornosti, po onoj "Misli globalno – djeluj lokalno!", 24 "stranaca" iz Australije i jedan *insider/outsider* (Bosanac-Australac) postali su aktivisti i zastupnici "nevidljive", demografski devastirane i socijalno marginalizirane lokalne zajednice u istočnoj Bosni. U zaključku, oslanjajući se na Foucaultove ideje o povezanosti znanja, moći i diskursa, ističe se važnost etičke odgovornosti znanstvenika kao kreatora znanja i njihova društenog angažmana u zaštiti i promicanju ljudskih prava.

Etnograf i njegov teren

Općenito govoreći, cilj svakog antropologa je što bliže doživjeti, zabilježiti i prenijeti (ne)obične ljudske priče te razotkriti neke "zakone" po kojima se istraživane društvene skupine – bilo da je riječ o lokalnim plemenskim zajednicama bilo o pripadnicima globalnih elita – održavaju i konstruiraju svoj grupni identitet. Na primjeru specifičnih, lokalnih skupina, koje su predmet istraživanja, antropolozi nastoje izvući neke univerzalne pouke i razviti teorijske koncepte te pridonijeti razumijevanju socio-kulturnih posebnosti i fenomena koji nadilaze okvire lokalnih zajednica (Eriksen 2001). Da bi se razotkrili ti suptilni, nepisani "zakoni", običaji, socijalne veze, norme, kodovi i pravila po kojima lokalne zajednice (pre)žive, održavaju se i (re)konstruiraju svoje identitete, nužno je "zaviriti ispod površine" te se što više približiti istraživanima, promatrati ih, sudjelovati u njihovu svakodnevnom životu, živjeti s njima; ukratko postati *insider*, ali istodobno zadržati svoj istraživački fokus i određenu dozu profesionalne distance, što ponekad nije jednostavno izbalansirati. Ovaj način ili metoda kvalitativnog istraživanja, nazvan etnografija, iziskuje u terenskom radu vrijeme, strpljivost, usredotočenost i studiozno proučavanje lokalne kulture ispitanika. Bitno je naglasiti da se pod pojmovima lokalne kulture, lokaliteta i terena ne podrazumijevaju isključivo "zemljopisni lokaliteti i pripadajuće im kulture/kulturne pojave, već *ljudi i društveni prostori* koje stvaraju" (Čapo Žmegač, Gulin Zrnić i Šantek 2006:28). Bez obzira o kakvu je terenu riječ, svako istraživanje terena i etnografski pristup istraživačkom radu sa sobom neminovno nosi niz izazova i za istraživača i za istraživane pojedince i društvenu skupinu

kojoj pripadaju. O nekakvoj rigidnoj profesionalnoj distanci i "neutralnosti" istraživača je teško govoriti jer od trenutka kontakta sa subjektima svog istraživanja pa kroz cijeli istraživački proces, antropolog (p)ostaje dio društvene okoline terena koji se mijenja njegovom prisutnošću.

Okolnosti i stvarnost u kojoj ispitanici žive će se svakako reflektirati na to kako će antropolog pisati o istraživanoj društvenoj skupini. Stoga je bitno shvatiti, prihvatiti i obznaniti "lociranost istraživača u specifičnom društvenom i povijesnom trenutku" (Čapo Žmegač 2006:213). Naime, etnografija je dvosmjeran, interaktivan proces, a teme i način na koji autor ispisuje etnografiju nam ponekad više otkrivaju o istraživaču nego o istraživanima. Međutim, isto je bitno naglasiti da istraživač sam odlučuje koju će ulogu u tome procesu preuzeti i hoće li, i u kojoj mjeri, posuditi svoj glas istraživanima. O ovim dilemama, pogotovo u istraživača koji istražuju "vlastitu" kulturu u ratnim i poratnim vremenima, vrlo temeljito je problematizirala Jasna Čapo Žmegač (2006). Pored stalog, ona ističe bitnost *višestruke odgovornosti* istraživača: prema istraživanoj sredini, prema znanstvenoj zajednici kojoj pripada te odgovornost prema samome sebi (Čapo Žmegač 2006). Ova posljednja odgovornost je najfluidnija i najteže ju je definirati i "izmjeriti", a svakako je jedan od ključnih čimbenika etnografije. Naime, najčešće se istraživač sam odlučuje koju specifičnu temu/"problematiku" i koju društvenu skupinu će istraživati, tako da je cijeli istraživački proces, od početka pa do kraja, vrlo osoban i subjektivan.

Moje mjesto kao istraživača i moj "glas", odnosno moju subjektivnost, svakako dobrim dijelom određuje moje "živo iskustvo" aktivnog sudionika u barem dvama različitim kulturnim kontekstima: australskom (gdje živim i radim) i bosansko-hercegovačkom (gdje sam rođen i odrastao). Bez obzira na to bio ja svjestan te subjektivnosti ili ne, ona će zasigurno biti primijećena i u ovome radu. Stoga moje znanstveno zanimanje za "bosanske teme", za utjecaj nasilja na lokalne zajednice te ulogu društvenog sjećanja na grupne identitete nakon nasilja nije slučajno. Isto tako, odabir lokalnih sredina za terenski rad u BiH i drugim dijelovima svijeta gdje Bosanci i Hercegovci žive, kao i sam proces istraživanja, ima istodobno i mnoge elemente "etnologije bliskoga" (Čapo Žmegač, Gulin Zrnić i Šantek 2006) posebnosti istraživanja "drugoga", dakle i emske i etske aspekte.

Između profesionalne etike i osobnog osjećaja moralne odgovornosti

"Insajderska" uloga, pored mnogih prednosti – npr. poznavanje jezika, kulture i povijesti terena koji omogućavaju lakši ulazak u teren – također ima i određene izazove, kao što je, recimo, nužnost razlučivanja između "stvarne" i profesionalne uloge *insidera*, predrasuda i (ne)naklonosti spram sugovornika (Šantek 2006; Gulin Zrnić 2006). Također, u insajderstvu, profesionalna etika može postati predmetom rasprave. Antropolozi, uostalom kao i drugi znanstvenici koji istražuju s (ili na) ljudima, općenito se vode etičkim principima *primum non necere* i empatijom, tj. sve se čini kako se prije svega istraživanima ne bi nanijela nikakva izravna ili neizravna šteta kao posljedica istraživanja, a od istraživača se očekuje razumijevanje i poštovanje za istraživane i njihove društvene posebnosti. Tako se, naprimjer, poduzimaju razne mjere kako bi se istraživanima osigurala anonimnost. Međutim, iako se općenito govori o restituciji istraživanja, rijetko se očekuje reciprocitet po kojem bi istraživanje rezultiralo s nekom konkretnom dobiti i koristi za istraživane. Ili barem ovaj aspekt nije dio rigoroznih etičkih procedura znanstvenoistraživačkih institucija u okvirima kojih istraživač profesionalno djeluje.

Terenski istraživati u lokalnim zajednicama nakon sustavnog nasilja, "etničkog čišćenja" i genocida[2] posebno je iskustvo za koje nema univerzalnog recepta po kojem bi se istraživanje moglo obaviti "bezbolno" za istraživača i istraživane niti se može jasno odrediti kad i gdje prestaje profesionalna etika a počinje "osobni osjećaj moralne odgovornosti" (Sanford 2006:2), kad etnografija terena prelazi u primijenjenu antropologiju. Dok Emerson i Pollner (2001) smatraju kako je bitna emocionalna i analitička distanca istraživača spram istraživanih, dotle Bourgois (2006:xii) ističe "sve

[2] Genocid počinjen u Srebrenici, srpnja 1995., dosad je potvrđen dvjema sudskim presudama Međunarodnog kaznenog suda (ICTY) u krivičnom postupku protiv generala VRS Radislava Krstića (Slučaj br.: IT-98-33-A) i Međunarodnog suda pravde (ICJ) "Application of the Con-vention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro" (Sažetak br.: 2007/2 www.icj-cij.org). Za zločin genocida se vodi postupak protiv više osoba, uključujući i Radovana Karadžića (IT-95-18 R61) i generala Ratka Mladića (Slučaj br.: IT-95-5/18-I). Teren opisan u ovome radu je jedno selo na području općine Srebrenica.

i da hoće, antropolozi ne mogu–fizički, etički i emocionalno – izbjeći patnje i brutalnosti kojima su izloženi subjekti njihovih istraživanja niti se mogu distancirati od povijesne epohe u kojoj žive".[3] Dok će uvijek biti onih koji će smatrati da ovakav pristup nadilazi okvire profesionalne etike i preporučene empatije, Ruth Behar (1997:177) ide korak dalje, tvrdeći "zovite to sentimentalnošću, viktorijanstvom i devetnaestim stoljećem – ali antropologija koja vam ne slomi srce nije više ni vrijedna za rad". Etnografski rad norveške antropologinje Tone Bringa (1995) i njezini pisani i filmski zapisi o "njenom selu" Dolina, negdje u središnjoj Bosni, nije samo briljantna etnografija jedne polururalne sredine u BiH nego i primjer kako etnograf preuzima ulogu advokata, pregovarača i mirotvorca, ponekad svjesno riskirajući svoju sigurnost kako bi pomogao subjektima svojeg istraživanja, koji su se iznenada našli u zoni konflikta.

Bez obzira na to izlaže li se istraživač ili ne svjesno riziku kako bi zaštitio istraživane, on će uvijek, u etnografskom kontekstu, biti "izložen" i podložan ranjivosti i svojim emocijama (Behar 1997). Na terenu, kao i u "stvarnome" životu, razgovori o sadašnjosti i projiciranoj budućnosti neminovno uključuju refleksije na prošlost. Kada su sugovornici žrtve genocida, onda takvi razgovori konfrontiraju i istraživača i njegove sugovorike s opsegom i sustavnošću nasilja te osobnom i kolektivnom tragedijom sugovornika, u kojoj se jasno iščitavaju osjećaji bola, gubitka, krivnje (*survivor's guilt*), ljutnje i razočaranosti – ukratko, psihosocijalne traume preživjelih. U ovakvim situacijama istraživani i istraživač od dvoje sugovornika postaju svjedocima tragedije, konfrontirani i ujedinjeni u svojoj humanosti, u kojoj "drugost" prestaje ili postaje sekundarna. Naravno, istraživač u svakome trenutku može izabrati povući se i odustati od istraživanja ili ga radikalno "redefinirati" s mogućnošću vlastitog emocionalnog "izuzimanja" iz terena, (u)koliko je to moguće. Treća opcija za istraživača je da, pored preporučene empatije, preuzme aktivniju ulogu i, do određene mjere, postane advokat i glasnogovornik svog terena, odnosno istraživane skupine. U tom slučaju, etnografija metodološki nadilazi okvire pukog istraživanja i ulazi u domenu kritičke etnografije i primijenjene antropologije.

Kritička etnografija – kao "konvencionalna etnografija s političkim ciljem" (Thomas 1993, citirano u Madison 2005:1) – "počinje s etičkom

[3] Sve navode u tekstu sa stranih jezika preveo je autor.

odgovornošću radi upućivanja na nepravdu i probleme u okviru određenog područja" (Madison 2005:5). Usko vezana za kritičku etnografiju je primijenjena antropologija. Primijenjena antropologija nije posebna subdisciplina antropologije već metodologija koja podrazumijeva aktivnu primjenu antropološkog znanja u rješavanju praktičnih problema na terenu (van Willigen 2002). U popularne metode primijenjene antropologije spadaju angažirano ili akcijsko istraživanje (*action research*) i sudioničko akcijsko istraživanje (*participatory action research*). Ovdje je riječ o "metodama istraživanja i društvene akcije koje podrazumijevaju udruživanje članova lokalne zajednice (*community*) s istraživačem radi istraživanja i željene transformacije zajednice u pitanju" (van Willigen 2002:77).

Na terenu ovakvo "udruživanje" nastaje manje-više spontano, kao rezultat duboke i najčešće dugoročne povezanosti između istraživača i istraživanih (Stull i Schensul 1987). U stvarnosti se antropolog nerado odlučuje preuzeti aktivnu ulogu advokata i glasnogovornika subjekata svog istraživanja, a to obično čini suočen s "osjećajem osobne moralne odgovornosti", kada shvati da bi njegova eventualna neuključenost štetila njegovim sugovornicima i pomogla politici da ih marginalizira. Ako neko terensko istraživanje zaslužuje kritičko-etnografski i pristup primijenjene antropologije onda je to svakako istraživački rad u lokalnim zajednicama nakon genocida. S obzirom na sustavnost zločina genocida, čija je krajnja namjera "djelomično ili potpuno uništenje određene društvene skupine" (Lemkin 2002:27-53), posljedice genocida imaju jasno prepoznatljive i dugoročne socijalne, kulturne, psihološke, gospodarske i političke posljedice. Kao što je etički neobranjiva indiferentnost znanstvenika (i "običnih" ljudi) prema činu genocida, isto je tako etički imperativ aktivno se konfrontirati s posljedicama genocida.

Kako bih, bar donekle, ilustrirao kako to u stvarnosti izgleda na terenu, pokazat ću kakve sam sve informacije "iz prve ruke" nalazio za vrijeme svog istraživanja na nekoliko različitih terena u BiH, u Podrinju i u selima u okolici Prijedora. U mnogim tim mjestima bio sam jednim od rijetkih istraživača – i svakako jedini antropolog – koji se bavio istraživanjem povratnika u njihova "etnički očišćena" mjesta. U takvim okolnostima sugovornici žele što više informacija prenijeti istraživaču u kojeg steknu povjerenje – a povjerenje je osnovni preduvjet etnografskog istraživanja – te mu povjere informacije koje istraživač niti može ignorirati niti jednostavno "uznanstveniti" u svoj rad.

Činjenica da sam bio prihvaćen kao "naš" (*insider*) za istraživane te da sam došao iz Australije kako bih o njima pisao je svakako bio jednim od bitnih čimbenika u uspostavi uzajamnog povjerenja. Tako sam npr., i ne tražeći, dobio informacije "iz prve ruke", tj. bio odveden na fizička mjesta masovnih grobnica koje dotad nisu bile registrirane u institucijama za ekshumacije i identifikaciju nestalih u BiH. U tri su mi navrata prenesene konkretne informacije o lokalnim zločinima i zločincima za koje nisu bile provedene krivične istrage i pravosudni postupci. Dio moje, prvobitno neplanirane, etnografije je bilo i sudjelovanje na zajedničkim i pojedinačnim pogrebima žrtava genocida i rata u BiH. U ovakvim situacijama distanca između istraživanih i istraživača je minimalna ili nepostojeća. Pitanje koje se nameće nije toliko što antropolog radi u ovakvim situacijama koliko je što učiniti s takvom vrstom informacija, koje su nerijetko forenzički važne?

Imajući to u vidu, anonimnost, kao jedan od bitnih principa etičkog istraživanja, nije samo etički problematična već je i u mnogim slučajevima potencijalno nezakonita jer svojom šutnjom eventualno "skrivamo" zločine i njihove počinitelje. Osim toga, u mnogim slučajevima istraživani inzistiraju na svojim pravim imenima i imenima svojih mjesta kako bi se sačuvala autentičnost njihove priče. Anonimnost je također nemoguća ako, pomoću kritičke etnografije i akcijskog istraživanja (*action research*), želimo privući pozornost javnosti i uputiti na lokalne nepravde koje smo "otkrili" na terenu. Iz rečenog proizlazi kako ponekad anonimnost može biti štetnija za istraživane nego njihovo imenovanje.

Nastava i istraživanje - učenje iskustvom

Nakon višegodišnjeg istraživačkog rada u BiH moj teren je, po mnogo čemu, postao moja misija, pa sam svoju etnografiju terena dobrim dijelom inkorporirao u nastavni program u Australiji. Iz tog sinergizma empirije i teorije, istraživanja i nastave, nastao je nastavni predmet "POSLJEDICE GENOCIDA I PRISILNOG RASELJAVANJA NA LOKALNE ZAJEDNICE – STUDIJSKO PUTOVANJE U BOSNU I HERCEGOVINU" (*Effects of Genocide and Forced Displacement on Local Communities – Bosnian Study Tour*). U tom predmetu – tj. u istraživačko-edukativnom boravku skupine australskih studenata u "etnički očišćenom" i

genocidom devastiranom selu u istočnoj Bosni – spojio sam subjekte svojeg istraživanja sa svojim studentima, što je rezultiralo svojevrsnim višeglasjem koje je bilo važno za sve sudionike etnografskog procesa. Samo putovanje i boravak studenata u selu je bio nov etnografski kontekst za mene kao istraživača lokalne zajednice te mi je omogućio upoznavanje mojih lokalnih sugovornika u novome svjetlu, kao domaćina voljnih i sposobnih ugostiti strance (*out-sidere*). O nekim bitnim aspektima ovog višeglasja i svojevrsne kulturne razmjene bit će govora u kasnijem dijelu ovoga rada.

S obzirom na to da je opisani studijski boravak na terenu bio koncipiran kao interdisciplinarni nastavni predmet za studente antropologije i srodnih društvenih znanosti, u dijelu teksta koji slijedi bit će sažeto predstavljena nastavna metoda, odnosno teorijska podloga i pedagoški pristup ovom projektu temeljenom na iskustvenom učenju (*experiential learning*), što metodološki spada u primijenjenu antropologiju i kritičku etnografiju. *Experiential learning* ili *learning by doing* – tj. iskustveno učenje – sigurno je najstarija pedagoška metoda. Jedna Konfucijeva izreka, koja datira oko 450 godina pr. Kr., kaže: "Čujem i zaboravim. Vidim i sjetim se. Napravim i razumijem."[4] Uzimajući ovu jednostavnu mudrost kao idejno polazište te oslanjajući se na ideje Johna Deweya,[5] Jeana Piageta[6] i Kurta Lewina,[7] David

[4] Prevedeno s engleskog: I hear and I forget, I see and I remember, I do and I understand.

[5] John Dewey (1859. -1952.) je bio lider progresivnog obrazovanja u SAD-u na početku XX. stoljeća. Poznat je po svom radu iz područja filozofije te kao jedan od utemeljitelja filozofske škole pragmatizma. Više o radu Johna Deweya može se naći na internetskoj stranici The Cen-ter for Dewey Studies: http://www.siu.edu/~deweyctr/. Neki od radova ovog istaknutog filozofa obrazovanja, poput "DEMOCRACY AND EDUCATION: AN INTRODUCTION TO THE PHILOSOPHY OF EDUCATION" I "MORAL PRINCIPLES IN EDUCATION" su dostupni na internetskoj stranici Project Gu-tenberg: http://www.gutenberg.org/browse/authors/d#a446.

[6] Jean Piaget (189.-1980.), švicarski filozof, poznat po svojim teorijama o učenju i znanju, autor je niza publikacija iz područja epistemologije, teorije kognitivnog razvoja i konstruktivne teorije znanja. Više o idejama ovog utjecajnog filozofa može se naći na internetskoj stranici The Jean Piaget Society: http://www.piaget.org/.

[7] Kurt Zadek Lewin (1890.-1947.), utemeljitelj socijalne psihologije, poznat je po istraživačkom radu iz područja grupne dinamike i organizacijskog razvoja. Više o idejama ovog znanstvenika može biti nađeno na službenoj internetskoj stranici The Kurt Lewin Center for Psy-chological Research (http://www.lewincenter.ukw.edu.pl/ index.php) ili na linku.http:// www.infed.org/thinkers/et-lewin.htm.

Kolb (1984; 1995; 2001), američki teoretičar pedagogije, razvio je pedagoški model, tj. teoriju učenja zasnovanu na izravnom iskustvu. Zahvaljujući njegovu radu, kao i radu drugih suvremenih teoretičara iz toga područja, poput Grahama Gibbsa (1987) i Petera Jarvisa (1987), iskustveno učenje je ponovno "otkriveno" i popularizirano i sve više se primjenjuje u visokom obrazovanju, ne samo u tehničkim i prirodnoznanstvenim disciplinama (*sciences*) nego i u društvenim područjima (*arts*), koja su tradicionalno vezane uz konzervativne metode učenja (knjige, kabinetska predavanja i sl.).

David Kolb (1998; 1995; 2001) definira iskustveno učenje kao filozofiju i metodologiju kojima se pedagozi ciljano, tj. planski uključuju u izravna iskustva i fokusiranu refleksivnost sa studentima radi stjecanja i testiranja znanja ili učenja konkretnih vještina. Iskustveno učenje, dakle, uključuje izravan kontakt s fenomenima koji su predmet izučavanja. Ova pedagoška metoda zahtijeva od sudionika holistički pristup tj. primjenu raznih perspektiva i znanja, a uloga pedagoga je osmisliti, organizirati i voditi izravnim iskustvima, čiji je cilj dovesti do istinskog, svrsishodnog i dugoročnog učenja.

To često zahtijeva temeljite pripreme i refleksivnost, odnosno evaluaciju i artikuliranje izravnog iskustva u tzv. teorijsko znanje, znanje opće i univerzalne primjenjivosti i relevantnosti. Graham Gibbs (1987) ističe da iskustveno učenje nije pasivna praksa nego aktivno izučavanje, testiranje ideja i pretpostavki u praksi. On također smatra da iskustveno učenje nije "otkrivačko" učenje (*discovery learning*) jer sve aktivnosti predavač mora pažljivo *dizajnirati*, a studenti moraju kritički "obraditi" svoje iskustvo.

David Kolb (1984) dijeli iskustveno učenje u četiri uzajamno povezane faze: 1. konkretno iskustvo, 2. promatranje i refleksiju (kritički/analitički osvrt) na dano iskustvo, 3. formuliranje apstraktnih koncepata i teorija nakon refleksije i 4. testiranje (provjera) novih koncepata (ponavljanjem).

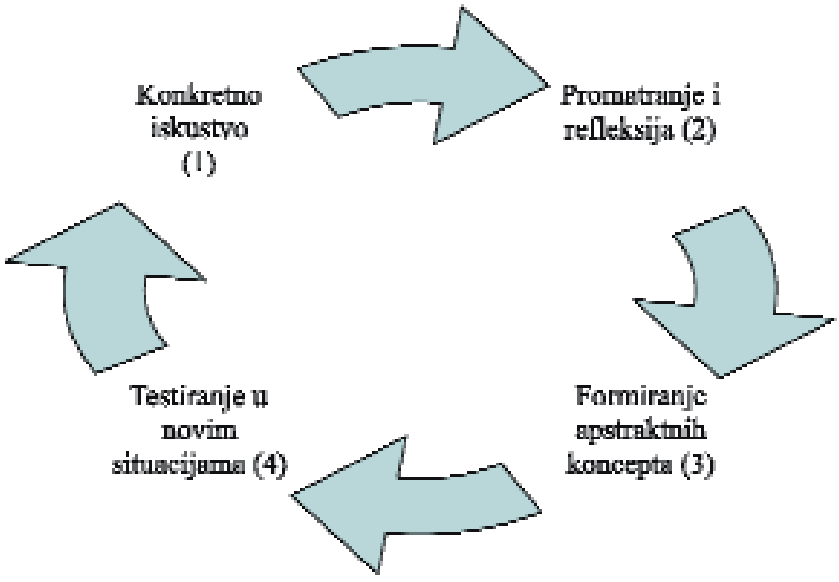

Shema povezanosti faza iskustvenog učenja

Sintetizirajući koncepte koje su razvila ova dva suvremena teoretičara iskustvenog učenja, Kolb (1984; 1995; 2001) i Gibbs (1987), može se dobiti "recept" za iskustveno učenje koji se sastoji od nekoliko bitnih elemenata:

Planiranje iskustva mora uključiti bitne stavke kao što su: plan akcije (*action plan*), kako primijeniti teoriju i opće znanstvene principe na terenu); odrediti ciljeve; formulirati probleme (dopustiti studentima da formuliraju probleme kao i načine rješavanja); popis zapažanja (usmjeriti studente da ciljano istražuju); razviti jasne kriterije koji će se iskoristiti za evaluiranje rezultata; ugovor o učenju (uključiti sve bitne nabrojane elemente kao što su plan akcije (*action plan*), ciljevi i kriteriji i taj bi dokument trebao služiti kao ugovor između studenta ili skupine studenata i nastavnika/vođe putovanja).

Povećanje pozornosti i usredotočenosti na unaprijed definirane ciljeve za vrijeme iskustvenog učenja se ostvaruje nizom praktičnih aktivnosti kao što su: vođenje zabilješki, vježbe aktivnog slušanja, postavljanje i formuliranje "pravih" pitanja, prepoznavanje i vjesnost vlastitih emocija, neverbalna

komunikacija i uloga govornih pauza te pozitivan doprinos grupnoj dinamici. Sama grupna dinamika te život i rad u grupi su sastavni dio iskustvenog učenja. Ovisno o veličini skupine i vrste iskustvenih aktivnosti, katkad je preporučljivo – ako ne i nužno – unaprijed dogovoriti i definirati uloge članova skupine. Rotacija uloga je poželjna.

Razmatranje i refleksija iskustva se mogu ostvariti nizom konkretnih aktivnosti kao što su: pisanje dnevnika; uporaba audio- i videosnimaka, ocjenjivanje pojedinaca od skupine, strukturirane diskusije; strukturirane *debriefing* sesije (psihološke razgovore); samoocjenjivanje, diskusije o upitnicima, pitanjima, odgovorima i zapažanjima; razmjena prikupljenih informacija; uzajamno intervjuiranje sudionika te pisanje pojedinačnih i grupnih izvješća.

Simuliranje iskustva je također bitan element iskustvenog učenja. Postoji niz nastavnih metoda koje se mogu primijeniti za "simuliranje", tj. učenje u kontroliranim, pokusnim uvjetima. Neke od njih su rad na opisanim stvarnim ili izmišljenim primjerima (*case studies*) o temama za koje je iskustveno učenje vezano. Dobar primjer studijskog primjera, tj. rad mora uključiti razumijevanje situacije, dijagnozu problema, kreiranje alternativnih rješenja, predviđanje rezultata, biranje između alternativnih rješenja te formuliranje rezultata i analizu. Ostale metode vezane za simuliranje stvarne situacije iskustvenog učenja obuhvaćaju igrokaze, prikaze stvarnih događaja te uporabu i analizu relevantnih materijala kao što su dokumentarci, filmovi, fotografije, članci itd. U simuliranje treba uključiti i ocjenjivanje.

Studijska putovanja kao vid iskustvenog učenja

Bez obzira na teorijsku podlogu i empirijsku potvrdu o pozitivnom doprinosu iskustvenog učenja profesionalnom i osobnom razvoju studenata, u visokom obrazovanju diljem svijeta još uvijek prevladava klasično tj. akademsko učenje, temeljeno na akumuliranju informacija vezanih za određeni predmet bez izravnog iskustva s temom studiranja. Međutim, pored tradicionalnih predavanja u učionicama, mnoga sveučilišta prakticiraju redovna ili povremena odstupanja od te klasične obrazovne prakse. Studijska putovanja su vjerojatno najpopularniji vid iskustvenog učenja za mnoge studente. Taj vid iskustvenog učenja kombinira putovanje i obrazovanje

pomoću fleksibilnih načina izvođenja nastave i učenja u stvarnim situacijama. Kate Hutchings et al. (2002) ističu kako su studijska putovanja, zbog svoje kompleksnosti i niza izravnih, *face-to-face*, iskustava, podjednako važna za osobni i za profesionalni razvoj studenata. U skladu s Kolbovim konceptom o iskustvenom učenju, Stephen Porth (1997) identificira tri osnovna elementa studijskih putovanja: 1. pripremni program, 2. studijsko putovanje i 3. obradu, analizu i evaluaciju nakon putovanja.

Bosnian Study Tour

U sljedećem dijelu rada opisana su iskustva vezana uz konkretno studijsko putovanje kao vrstu iskustvenog učenja. U srpnju-kolovozu 2007.g., zajedno s kolegom Ronom Adamsom, ostvario sam istraživačkoobrazovni projekt/predmet za skupinu australskih studenata. Predmet: POSLJEDICE GENOCIDA I PRISILNOG RASELJAVANJA – STUDIJSKO PUTOVANJE U BOSNU I HERCEGOVINU (*Bosnian St-dy Tour 2007* – BST) je izazvao veliko zanimanje australskih studenata i akademskih kolega. Nakon temeljnih priprema u Australiji, jednomjesečno studijsko putovanje je uključilo niz aktivnosti koje su bile dio iskustvenog učenja – od sudjelovanja na seminarima i međunarodnim konferencijama, najprije u Grazu, a potom u Sarajevu, do prisustvovanja komemoraciji 12. godišnjice genocida u Srebrenici – te kulminiralo terenskim istraživačkim radom (*fieldwork*) i desetodnevnim boravkom u jednom "zaboravljenom" i "etnički očišćenom" selu u istočnoj Bosni, danas u okviru Republike Srpske (RS).

Kroz "putovanje" u narativ, koji počinje na ovome mjestu, namjera mi je povesti zainteresiranog čitatelja na zamišljeni put u to "zaboravljeno" istočno-bosansko selo, u posebnu priču o običnim ljudima i njihovim (ne)običnim životima, ili onome što je od tih života još ostalo. U ovoj želji, preuzimajući ulogu naratora u prvome licu, ne razlikujem se od ostalih kolega antropologa koji svjesno koriste narativnu metodu kako bi ono o čemu istražuju i pišu što bliže približili svojoj publici. Bitno je naglasiti da jednomjesečno putovanje australskih studenata iz Melbournea nije bilo turistička ekskurzija niti tzv. disaster tourism nego dio akreditiranog predmeta, koji je uključio sve bitne aspekte iskustvenog učenja, od priprema u teorijskoj nastavi, preko

terenskog istraživanja (fieldwork), vođenja dnevnika i zabilješki (fieldnotes) do pisanja akademskih eseja temeljenih na pojedinačnim opservacijama, razgovorima, dojmovima i osobnom iskustvu.

Iako smo kolega Adams i ja razvili jasne kriterije za prospektivne sudionike na studijskom putovanju u BiH, te pored činjenice da su studenti snosili najveći dio troškova puta, zainteresiranost studenata je bila iznad svih naših očekivanja. Namjera nam je bila povesti skupinu od 15 studenata, međutim, od pedesetak prijavljenih kandidata, odabrali smo dvadesettroje najmotiviranijih i akademski najkompetentnijih studenata, koji su nas svojim pismenim prijavama i u pojedinačnim usmenim intervjuima uvjerili da su adekvatni kandidati za sudjelovanje u takvom projektu. Starosni prosjek studenata je bio oko 21 godinu, oko 2/3 su bile djevojke i 1/3 mladići (što je otprilike struktura studentske populacije na fakultetima društvenih znanosti u Australiji), dok su fakulteti, tj. uže specijalizacije (majors), koje su studenti studirali uključili antropologiju, političke znanosti, međunarodne odnose, ljudska prava, socijalni rad i novinarstvo. Putovanje je bilo planirano za početak srpnja 2007. g., a seminari, koji su pokrili teorijski dio predmeta i važne logističke detalje, počeli su već početkom ožujka.

Na trosatnim seminarima studenti su, pored ostalog, bili upoznati s konceptima i temama kao što su genocid, "etničko čišćenje", ICTY (Haški krivični sud za bivšu Jugoslaviju), izbjeglice, raseljene osobe (*internally displaced persons*), socijalne, kulturne i političke posljedice rata u BiH te o bitnim aspektima kulture i povijesti BiH-a i regije. Štoviše, studenti su naučili i neke bitne riječi, pozdrave i fraze na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku. Nakon cjelodnevnog *Bosnian Film and Cultural Festival*, na kojem su prikazani odabrani filmovi bosansko-hercegovačkih autora – i prvi put se okusila zeljanica, sirnica i ćevapi – sve je bilo spremno za pokret.

Prije dolaska u Sarajevo naša skupina *Bosnian Study Tour* je boravila tri dana u Grazu, u Austriji, kao gosti *Word University Service-a* (WUS) i *European Center for Teaching and Research in Human Rights* (ETC) pri sveučilištu u Grazu. U Grazu su studenti sudjelovali na predavanjima na kojima je govoreno o mjestu i ulozi BiH-a u europskim integracijama te saznali o stanju ljudskih prava u regiji viđenih iz perspektive austrijskih stručnjaka. Primio nas je i gradonačelnik Graza.

U BiH smo najprije boravili u Sarajevu. Za vrijeme boravka u Sarajevu, od 7. do 14. srpnja, studenti su sudjelovali na Međunarodnoj konferenciji o genocidu i prevenciji genocida.[8] Na konferenciji su, pored slušanja izlaganja vodećih svjetskih i lokalnih eksperata s područja genocida i političkog nasilja, studenti predstavili i svoj *workshop*, na kojem su izložili svoje ideje o ulozi studenata i visokog obrazovanja u sprečavanju genocida i tretiranju njegovih posljedica. Uz to, australski studenti su sudjelovali u programu ljetne škole "Zločini protiv čovječnosti i međunarodno humanitarno pravo", koju je organizirala studentska udruga Pravnog fakulteta. Iako neočekivano, Australija je bila najbrojnije zastupljena zemlja, a pored domaćih studenata ljetnu školu su pohađale i skupine studenata iz regije, europskih zemalja i Sjeverne Amerike. Zajedno s ostalim predstavnicima konferencije studenti su sudjelovali na komemoraciji 12. godišnjice genocida u Srebrenici. To je bilo prilično potresno iskustvo za sve studente, a odlazak na komemoraciju i kolektivni pogreb u Potočarima, 11. srpnja 2007., bio je dobrovoljan. Osim dvoje studenata, za koje je prisustvovanje ovom tužnom događaju bilo prevelik psihički i emotivni napor te su se odlučili ostati u Sarajevu, svi ostali su svojom prisutnošću komemoraciji željeli iskazati poštovanje žrtvama genocida i solidarnost s preživjelima.

Od kulturnih znamenitosti studenti su upoznali kulturnopovijesne spomenike i institucije u Sarajevu, posjetili Mostar, Blagaj na Buni, Počitelj i Međugorje. U Sarajevu su studenti uspostavili kontakte s lokalnim i međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama te se povezali s lokalnim i stranim studentima. Također, nekoliko je studenata razgovaralo o mogućnosti volontiranja u lokalnim nevladinim organizacijama u BiH.

Odlazak u selo Klotjevac,[9] duboko u Podrinju, bio je završni dio jednomjesečnog putovanja. Studenti su bili nekoliko mjeseci unaprijed najavljeni i naš je dolazak očekivan. Međutim, kao po pravilu "očekuj neočekivano", mnoge neočekivane prepreke su se pojavile, a i iznenađujuća rješenja, u zadnjem trenutku.

---

[8] Naši domaćini u Sarajevu su bili Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i MEĐUNARODNA UDRUGA ISTRAŽIVAČA GENOCIDA (International Association of Genocide Scholars), čiji su članovi prethodno postali studenti.

[9] Klotjevac je također ponekad pisan i izgovaran kao Klotivac i Klotijevac.

Nakon prilično lagodnog i ugodnog boravka u Sarajevu uslijedilo je višesatno putovanje redovitom autobusnom linijom, s polaskom u 7 sati ujutro, iz Sarajeva do Srebrenice, a onda "prebacivanje" do Klotjevca. Prijevoz koji su nam lokalni predstavnici povratnika u Srebrenici bili obećali je bio mali kombi, premali da bi u njega mogla stati i trećina studenata, a kamoli mnogobrojna prtljaga. Uz to, zbog vikenda i drugih obveza, naše "kontakt osobe" nisu bile u Srebrenici pa smo se morali sami snaći za prijevoz. Sticajem sretnih okolnosti i nakon dogovora s vozačem autobusa, koji je "slučajno" zastao ispred nekadašnje robne kuće u Srebrenici, gdje smo čekali da se nešto dogodi, konačno smo, kasno poslijepodne, bili na putu prema našoj krajnjoj destinaciji. Vozač se pokazao komunikativnim sugovornikom, ne krijući nostalgiju za "starim, dobrim vremenima", kad je je bio jedan od vozača koji su redovito vozili na relaciji Srebrenica - Klotjevac. Ispričao nam je kako je bio zadnji vozač koji je vozio u proljeće 1992. Od toga dana do jula 2007, za tih 15 godina, autobus nikad više nije vozio u Klotjevac; niti je bilo putnika za Klotjevac niti se put smatrao dovoljno sigurnim. Bio je vidno uzbuđen, možda čak i uplašen činjenicom "zatvaranja kruga" ovom vožnjom i njegovim prvim susretom s ljudima u Klotjevcu, koje je poznavao prije rata. Za nas putnike, spoznaja da smo bili prvi putnici u prvom autobusu koji se nakon rata uputio u ovo uništeno selo, samo je povećalo osjećaj napetosti oko iščekivanja susreta s našim domaćinima i terenom.

Povijest uništene lokalne zajednice

Ovdje bih napravio malu digresiju i predstavio Klotjevac, onakav kakav je nekad bio, odnosno kakvog ga se žele sjećati oni što su selo poznavali prije no što je uništeno. Prije nego što je potpuno uništen kao ljudsko naselje, u agresiji na BiH 1992.-1995., Klotjevac je bio poznat po ljepoti drinskoga jezera, Klotjevačkoj klisuri i oštrom vjetru zvanom sopur, koji je s jeseni puhao iz kanjona Drine prema Višegradu. Smješten na lijevoj obali Drine, na samoj granici sa Srbijom, udaljen 28 km od Srebrenice i 48 km od Višegrada, Klotjevac je tradicionalno bio poznat po svojim hrabrim splavarima i slikovitim slapovima. Tradicija splavarenja je prekinuta izgradnjom hidroelektrane Perućac i postankom 56 km dugog akumulacijskog jezera između Bajine Bašte i Višegrada, sredinom 1960-tih.

Smješteno između planina Sušice, na bosanskoj, i planina Zvijezde i Tare, na srbijanskoj strani, na nadmorskoj visini od 280 metara, jezero je duboko 90 metara, a 24 km dug kanjon Drine između Klotjevca i Žepe, dubok između 700 i 1000 metara, smatra se ne samo najslikovitijim i najljepšim dijelom toka Drine nego je i treći kanjon po dubini u svijetu (nakon kanjona Colorado u SAD-u i kanjona Tara u Crnoj Gori).[10] Stoga ne čudi što su prije rata Klotjevac i okolna sela uz Drinu bili popularna turistička destinacija tijekom ljetnih mjeseci. Prije samoga rata broj vikednica u Klotjevcu se približavao broju kuća strarosjedilačkog stanovništva. "Vikendaši" su dolazili s obiju strana Drine (Srbije i BiH), tu se nalazio i ljetni kamp studenata Fakulteta fizičke kulture Državni institut za fiskulturu što je prvobitni naziv Fakulteta fizičke kulture (DIF) Beogradskog univerziteta.

Iako malo poznat izvan Podrinjske regije, Klotjevac ima dugu i bogatu kulturnu povijest, o čemu svjedoče ostaci ilirske, keltske, rimske, slavenske i otomanske kulture. U samome selu i njegovoj okolici nalazi se više desetina dobro očuvanih stećaka. Između dvaju zadnjih ratova mnogi su stećci potopljeni prilikom punjenja akumulacijskog jezera, a neki su uništeni proširenjem puta i općom nebrigom vlasti. Ostaci Staroga grada, tj. srednjovjekovne tvrđave povrh Klotjevca i predaja o njegovoj gospodarici Jerini, dio su usmene predaje stanovnika Klotjevca, koje je zabilježio i Vlajko Palavestra (2004), poznati bosanski etnolog i vjerojatno najveći skupljač narodnih predaja u BiH-u. Klotjevac se također spominje u radovima britanskog povjesničara Johna J. Wilkesa (2003), koji je istraživao ostatke ilirske kulture u BiH-u i koji tvrdi da je Klotjevac bio razvijeno ilirsko naselje još u 2. stoljeću pr. Kr. Klotjevac je između I. i II. svjetskog rata opisan u monografiji autora Jovana Deroka (1939). Gotovo da je vrlo izvjesno da su se neki običaji iz tadašnjeg Klotjevca našli i u antologijskoj studiji Vere Erlich (1964) *Porodica u transformaciji*.[11]

---

[10] Prema informacijama Zavoda za turizam Bajina Bašta, Bajina Bašta Portal na www.bajina Bašta.com/bbportal/main/river/facts/river_facts_e.html ili http://www.tara.org.yu/indexeng. html.

[11] U opsežnoj studiji, koja je obuhvatila 300 sela u raznim dijelovima Jugoslavije, krajem tridesetih godina XX. stoljeća, Vera Erlich opisuje obiteljske i druge običaje u više sela u Bosni i Hercegovini, uključujući i mnoge detalje iz muslimanskih sela u Podrinju. Nažalost, zbog anonimnosti studije, imena sela nisu navedena, ali postoje indicije da je dobar dio opisanih običaja mogao upravo biti iz Klotjevca i okolnih sela.

Bogata kulturna povijest Klotjevca je rezultirala u specifičnoj lokalnoj kulturi, u kojoj su predislamska vjerovanja (poganska, bogumilska i kršćanska) bila potpuno integrirana u vjerske i narodne običaje muslimana Klotjevca, koji su činili stopostotno, autohtono stanovništvo sela do 1992. godine. Npr. za sušnih godina su se učile "kišne dove".[12] i polijevali vodom stećci, a mala djeca su poticana na plač za vrijeme obreda kako bi se Bog (ili bogovi?) smilovao i prekinuo sušu.[13] Bez obzira na poštovanje i održavanje svoje predislamske duhovne i materijalne tradicije, Klotivljani, žitelji Klotjevca, su bili poznati po svojoj bijeloj džamiji, koja je više puta iznova građena i dograđivana, i u kojoj su se redovito održavali vjerski obredi, a džamija bila središtem duhovnog i socijalnog života sela, pogotovo petkom, kad bi na "džumu namaz"[14] dolazili muškarci iz Klotjevca i okolnih sela, razgovarali, dijelili informacije, ugovarali poslove.

Stanovnici Klotjevca su najčešće zaposlenje nalazili u industriji u općinama Srebrenica, Bratunac i Višegrad, ali i preko Drine, u Srbiji, u Bajinoj Bašti, Užicu, Beogradu i drugim mjestima tadašnje Jugoslavije, kao i "na privremenom radu" u Austriji i Njemačkoj. Mnogi Klotivljani, pogotovo generacija nakon Drugoga svjetskog rata, završili su srednje, više i visoke škole, a nemali broj je bio na istaknutim mjestima u gospodarstvu, obrazovanju i politici i u lokalnoj regiji i diljem zemlje.

Prema zadnjem popisu stanovništva iz 1991. g. Klotjevac je – zajedno s okolnim, gravitirajućim selima Prohići, Urisići i Sejdinovići – ukupno imao 1047 stanovnika, od kojih su osim 14 Srba svi bili Bošnjaci (Državni zavod za statistiku 1991). Sam Klotjevac je imao nešto preko trećine stanovnika, a bio je središte za okolna sela jer se u Klotjevcu nalazila osnovna škola (do 5. razreda), ambulanta, poljoprivredna zadruga, trgovine, autobusna stanica i riječna luka. Osim toga, Klotjevac je bio poznat po svojim sijelima, *igrankama, pilavima* i *teferićima*.

---

[12] "Dova/e" – grupne islamske molitve.

[13] U svom dokumentarnom filmu o stećcima Zehrudin Isaković je zabilježio gotovo identičan obred u hercegovačkom selu Jezero kraj Uloga. Osim ovakvih i sličnih rituala lokalnog stanovništva u Klotjevcu, brojni dani u godini, tzv."godovi" kao Vodena Marija i Ognjena Marija su bili dani u kojima se određeni poslovi nisu radili, npr. poslovi koji uključuju kopanje zemlje ili mućenje vode.

[14] "Džuma namaz" – središnja zajednička molitva muslimana petkom u podne.

Za rata svi stanovnici iz ovog područja su protjerani, mnogi ubijeni, sve kuće i građevine srušene i spaljene, a sva pokretna imovina opljačkana. Dok su malobrojni Srbi područje napustili neposredno prije rata i utočište našli u Srbiji, većinsko bošnjačko stanovništvo je, zajedno s tisućama protjeranih Podrinjaca, spas potražilo u Srebrenici. Kulminacija tragedije Klotjevca se dogodila u srpnju 1995. u Srebreničkom genocidu. Oko 90% muške populacije Klotjevca je ubijeno, među njima i svi muški članovi mnogih obitelji, često pripadnici triju generacija.

Boravak australskih studenata u Klotjevcu

Sam dolazak u Klotjevac, kao i putovanje kroz mjesta gdje su nekad bila sela, na putu od Srebrenice do Klotjevca, bilo je posebno emocionalno iskustvo i konfrontacija s veličinom tragedije kroz koju je ovaj dio BiH-a prošao. Sve je izgledalo kao da je rat tek stao, ili još traje. Na mjestima nekadašnjih sela i zaselaka stajala su zgarišta, zarasle ruševine nekadašnjih domova uz tek poneki trag života. U mnoga od ovih sela nitko se nije vratio ili imao vratiti. Onih nekoliko starijih osoba, povratnika na koje smo naišli, s čuđenjem su gledali autobus pun mladih ljudi. Takvu sliku nisu vidjeli više od 15 godina i vjerojatno ih je podsjetilo na vremena kada su ovim selima redovito, više puta dnevno, prolazili đački, radnički i putnički autobusi.

Konačno, krivudava zapuštena cesta je završila na našoj krajnjoj odrednici, u Klotjevcu. Klotjevac je izgledao nadrealno; prirodna harmonija, satkana u mozaiku od plavozelene vode jezera, zelenilo drveća, svježeg zraka i veličanstvenog kanjona, bila je u potpunom kontrastu i kontradikciji s ruševinama kuća, koje su zjapile bez života i opominjale da se ovdje nešto strašno dogodilo. To je bila slika genocida; pred nama je bila stvarnost jedne ubijene lokalne zajednice, uništeni nečiji domovi i životi. Ovako je dakle izgledao (još) jedan "lokalni genocid'', kako se ponekad hipokritički reducira genocid počinjen u BiH-u.

Ipak, dočekani smo uz osmijehe i zagrljaje kao najbliži rod; cijelo selo, svih 12 osoba – povratnici iz četiriju obitelji – bili su na okupu kako bi nam poželjeli dobrodošlicu. Pored stalnih povratnika u selu su bili i preživjeli iz triju obitelji koji sada svoje izbjegličke živote žive u Njemačkoj i Nizozemskoj, a za našega boravka je došlo još nekoliko "bivših" Klotivljana, danas

nastanjenih u Tuzli, Vogošći, Hadžićima... Smješteni smo u dvije popravljene kuće na kojima su rupe od granata i tragovi paljevine još bili jasno vidljivi. Međutim, u usporedbi s desetinama do temelja srušenih i spaljenih kuća svuda oko nas, znaci rata i uništenja na popravljenim kućama su bili gotovo zanemarivi. U narednih deset dana dijelili smo životne uvjete u kojima i povratnici, naši domaćini, žive već nekoliko godina.

Svaki je dan bio strukturiran i uključivao je predavanja na otvorenom, istraživački rad temeljen na promatranju i razgovorima s povratnicima i posjetiteljima, društvene aktivnosti te sudjelovanje u svakodnevici povratnika, što je npr. uključilo i cjelodnevno skupljanje sijena na jednoj, učinilo nam se, beskrajnoj livadi ponad sela. Kupanje u jezeru, druženja i aktivnosti na vodi su ponekad odavali dojam kao da je riječ o skupini bezbrižnih turista. U tih deset dana snimljeno je 16 sati dokumentarnog materijala, napravljeno više stotina fotografija, ispisane stranice zabilješki i dnevnika, rekonstruirana karta sela na osnovi ruševina i razgovora s preživjelima. Svaka ruševina je dobila ime, ime obitelji koje su činile Klotjevac onim što je nekad bio. Iako je samo jedan povratnik govorio engleski, ljudska povezanost i želja za kontaktom su vrlo brzo opovrgnule sve jezične i kulturne barijere između gostiju i domaćina. Pored moje uloge kulturnog i jezičnog tumača u više sam navrata zatekao studente i domaćine udubljene u razgovore iako nisu govorili istim jezikom, dok je kolega Ron Adams redovno, do kasno u noć, uz domaću šljivovicu "razgovarao" s domaćinima Duletom, Mirsom, Ekremom i Husom. Kako su nam kasnije rekli naši domaćini, u Klotjevcu se nikad poslije rata nije toliko razgovaralo i tako od srca smijalo kao tih desetak dana.

Tri domaćice – Zlatija, Sabina i Sadeta – su se trudile napraviti dovoljno pita i domaćih jela, a domaćin Dule je bio zadužen za spremanje i okretanje ražnjeva. Duletovo stado od stotinjak ovaca je smanjeno za deset janjadi tih dana. Improvizirana trgovina u kući jedinog povratnika u zaseoku Sejdinovići je redovno ispražnjena do zadnje namirnice, zadnje lubenice i

[15] "Marš smrti" je postao naziv za egzodus Srebreničana, koji su se nakon pada Srebrenice, 11. srpnja 1995., pokušali probiti do Tuzle preko stotinjak kilometara okupiranog teritorija, kroz srpske barikade, minska polja i pod konstantnom vatrom. U koloni dugoj dvadesetak kilometara mnogi su ubijeni, a oni koje je zarobila vojska i policija RS-a bili su potom strijeljani na nekom od brojnih stratišta u Podrinju.

zadnje boce piva. Duletov sin Huso, koji je kao dječak preživio srebrenički "Marš smrti",[15] srpnja 1995., opskrbljivao nas je svježim ribama iz jezera. Zajednički ručkovi i večere su bili prigoda da se domaćini i gosti još više zbliže i upoznaju.

Ocjena, refleksija i evaluacija BST

Studijsko putovanje Bosnian Study Tour 2007, kao vid iskustvenog učenja, nadmašilo je sva planirana pedagoška očekivanja. Pored toga što je bilo poučno i korisno iskustvo za studente i predavače, također je pozitivno utjecalo i na lokalne domaćine, a eho studijskog putovanja je još uvijek prisutan i u Melbourneu, i u Klotjevcu, i u mnogim drugim mjestima širom svijeta. Zbog toga će refleksija na studijsko putovanje i njegova evaluacija pokušati obuhvatiti više bitnih aspekata viđenih iz različitih perspektiva.

Što je BST značio studentima?

U svom objavljenom eseju studentica Anna Lockhart, jedna od sudionica BST, napisala je:

> Privilegija koja nam je ukazana za vrijeme boravka u Bosni bio je fundamentalan čin prema našoj odgovornosti kao ljudskim bićima. Uz to, to putovanje nas je povezalo s ostalim članovima globalne zajednice, što vodi ka razvijanju konkretnog osjećaja međunarodne odgovornosti. U Klotjevcu smo vidjeli nesvakidašnje prirodne ljepote, koje je gotovo nemoguće spojiti sa zlom i nasiljem kojemu je bilo izloženo ovo pitomo mjesto. Živjeli smo u sredini gdje je bilo nemoguće mimoići stalna podsjećanja na to doba zla, bilo u ruševinama nekadašnjih domova bilo u spoznajama da su nekadašnja sela u okolici potpuno pusta. (...) Zlo je ovdje bilo ovladalo dobrim zahvaljujući i pasivnosti globalne zajednice, našoj pasivnosti. Sad je konačno vrijeme za akciju. Upravo sad, jer smo postali svjesni posljedica pasivnog promatranja zla kroz koje je Bosna prošla. To dugujemo globalnoj zajednici, to dugujemo Bosni i našim prijateljima u Klotjevcu (Lockhart 2007:21).

Slične dojmove opisala je i većina ostalih studenata, a po povratku u Australiju su osnovali udruženje ***Friends of Klotjevac*** (Prijatelji Klotjevca)

kao podršku povratnicima u Klotjevac. Jedna od prvih inicijativa udruženja je bilo prikupljanje novčanih sredstava za izgradnju spomenika žrtvama iz Klotjevca koji su ubijeni u ratu. Klotjevcu su bile posvećene izložbe, filmske predstave, izlaganja, članci i eseji u Australiji, BiH-u, Austriji i SAD-u. O tome znaju i pričaju i preživljeli Klotivljani.

Na osnovi razgovora i promatranja, studenti su napravili karte sela kako izgleda sad i kako je izgledalo nekad. To je prvi put da su kreirani ovakvi dokumenti. Studenti su svojim iskustvom uvidjeli aspekte i posljedice genocida za lokalne zajednice i obične ljude te se upoznali s problemima preživjelih povratnika. O tome su napisali eseje za koje su mnogi od njih dobili dobre ocjene. Dva studentska rada su objavljena kao novinski i magazinski članci. Svi su dijelili osjećaj da su na najbolji način spojili ugodno s korisnim. Kažu, postali su bolji ljudi, spremni se založiti za druge i zahvalni su što im je dana mogućnost da naprave nešto konkretno.

Studenti su postali glas Klotjevca koji se čuje daleko od Klotjevca, na drugoj strani svijeta, u Australiji. Mnogi su izjavili da je boravak u Klotjevcu bio turning point u njihovim životima, tj. nešto što je promijenilo njihov pogled na život. Neki već planiraju povratak u BiH i Klotjevac, a dvije studentice, inspirirane iskustvom u Klotjevcu i BiH-u, već su na novim mjestima koja su bila izložena nasilju, gdje žele utjecati na pozitivne promjene: Lucy Kawal je već godinu dana u Istočnom Timoru, gdje radi s traumatiziranom djecom i mladeži, dok je Laura Tracy na boravku u Kambodži kao UN-ova ambasadorica za mlade. Njihov kolega Tom Quinn je dobio posao u Vladi Australije.

Što je boravak studenata u njihovu mjestu značio domaćinima?

Iako zbog kulturološke senzibilnosti nije napravljena detaljna pismena evaluacija sa specifičnim pitanjima o tome što je studentski boravak značio domaćinima i njihovu selu, na sastanku, tj. "sijelu" koje je održano s njima zadnje večeri našeg boravka u selu, čuli su se razni pozitivni komentari i ocjene o našem posjetu. Najvažniji aspekt tog posjeta, iz perspektive povratnika, praktična je solidarnost koju su osjetili i potvrda da Klotjevac nije potpuno zaboravljen i "otpisan". Dolazak prvog autobusa u 15 godina je za njih simbolično značio povratak života u njihovo ubijeno selo.

25 putnika namjernika s drugoga kraja svijeta, uglavnom mladih ljudi, sa sobom su donijeli veselje, radost, dobroćudnost i povjerenje, sve one vrijednosti koje su u Klotjevcu ubijene genocidom. Njihov boravak je, bar donekle, povratnicima vratio povjerenje u ljude i humanost koju svi dijelimo. Istodobno je povratnicima pružena mogućnost da budu domaćini, kao što su to nekad bili, i pruže gostoprimstvo svojim gostima. Dirljiv rastanak na kraju, uz suze i zagrljaje, bio je najočitiji izraz neverbalne komunikacije o tome koliko je ovaj posjet značio povratnicima u Klotjevac i njihovim gostima. Klotjevac više nije samo ubijeno i zaboravljeno selo negdje na istoku gdje Bosna počinje (ili je počinjala?) nego je ponovno postao mjesto u koje se dolazi i koje ima svoje prijatelje i zaljubljenike.

S gospodarskog i materijalnog aspekta posjet Klotjevcu je također bio opravdan. Svi povratnici, tj. sva četiri domaćinstva su bila uključena u pružanje usluga: hrane i spavanja australskim gostima. Za svoje usluge bili su plaćeni po komercijalnim cijenama usluga u većim gradovima u BiH-u. To je za njih bio velik novčani iznos i u početku su se osjećali nelagodno zbog naplaćivanja gostoprimstva, ali smo se Ron i ja držali ranijih proračuna i planiranih novčanih sredstava i nagovorili naše domaćine da prihvate naknadu. Pekle su se pite i somuni, kuhale čorbe, okretali janjci na ražnju, roštiljale ribe iz jezera, a svi povratnici su bili istodobno i naši domaćini i naši gosti na zajedničkim ručkovima, večerama i sijelima.

Priča koju nam je ispričao Dule Mešanović je jedna od mnogih koje ilustriraju kako vlasti Republike Srpske nastavljaju s diskriminacijom povratnika i onemogućavaju im egzistenciju temeljenu na njihovu radu. Dule ima 100 ovaca, ali mu vlasti RS-a ne dopuštaju izvoz u Federaciju niti Duletove "muslimanske" ovce imaju kupce u RS-u. Srbija, udaljena na puškomet kako su to na svojim životima već osjetili žitelji Klotjevca, također je nedostižno tržište za Duletove ovce. Kako nam je rekao, iako je već platio i obavio veterinarski pregled za svoje stado, Dule čeka već duže od godinu dana da mu vlasti Republike Srpske izdaju potrebnu dozvolu kako bi mogao ovce prodati u Federaciji. I ovdje smo izravno "intervenirali"; za vrijeme našeg boravka u selu od Duleta je kupljeno osam ovaca, a Dule je počastio goste tako što je donirao i ispekao dvoje janjadi.

Ovo je bilo prvi put poslije rata da su povratnici mogli zaraditi novac svojim radom u svom selu. Pored konkretne gospodarske to im je pružilo i veliku moralnu satisfakciju, a dalo im i ideju o eventualnom preorijentiranju

na seoski turizam. Ono što priroda u Klotjevcu nudi, sigurno bi zadovoljilo prohtjeve i najrafiniranijih ekoturista. Kako nam naši domaćini u Klotjevcu rekoše, bilo bi im dovoljno jedno ovako "sezonsko uposlenje" godišnje pa da mogu preživjeti od zarađenog cijelu godinu. Naravno, ovdje nije riječ o nekakvom basnoslovnom novcu, ali onima koji nemaju gotovo nikakvih primanja ovakav nenadani prihod je svakako puno značio.

Iz proračuna smo donirali novac i za nabavu električne pumpe kako bi se sve kuće mogle nesmetano opskrbljivati vodom. Čak i ono što je studentima bilo zanimljivo i zabavno iskustvo bilo je korisno za domaćine. Tu prije svega mislim na skupljanje sijena, jer bi za posao što smo ga zajedno napravili u jednome danu trebalo povratnicima barem nekoliko dana.

Za nepunu godinu dana studenti su, u koordinaciji s preživjelim Klotivljanima rasutima diljem svijeta, raznim vidovima donacija, već skupili dovoljno novčanih sredstava za prvu fazu izgradnje spomenika žrtvama genocida u Klotjevcu. Radovi na spomeniku su već započeli, a službeno je otvorenje planirano za srpanj 2009. g. Na spomeniku će se prvi put na jednome mjestu naći imena 110 Klotivljana, žrtava agresije i genocida. Bit će to njihov simboličan povratak u svoje selo, svojim preživjelim rođacima i susjedima.

Informacije o selu i potrebama povratnika proslijeđene su potencijalnim donatorima, tj. međunarodnim nevladinim organizacijama. Dva mjeseca nakon našeg boravka u selu Dule Mešanović je dobio traktor. Nekako u isto vrijeme, TV Hayat je snimio emisiju o Klotjevcu, koja je putem satelita bila gledana diljem svijeta. Kolege znanstvenici iz BiH-a, Hrvatske, Slovenije, Austrije i SAD-a su pokazali zanimanje za posjet Klotjevcu sa svojim studentima.

Planovi za budući anganžman u Klotjevcu obuhvaćaju organiziranje ljetne škole za djecu iz Klotjevca (trenutno ih ima dvoje) i okolice (oko desetak). Program ljetne škole bi uključio studente pedagoških akademija iz Sarajeva i Tuzle. Njima bi to bila korisna praksa, a udruženje *Friends of Klotjevac* bi platilo troškove boravka i simboličnu plaću za rad. Također, s kolegama iz BiH-a, Australije, Austrije i SAD-a razmatramo ideju o izgradnji *Learning Center* (Obrazovnog centra) u Klotjevcu, koji bi služio za organiziranje seminara, predavanja i etnografskog istraživanja. Razmatra se i šira inicijativa zajednice *Universities Adopting Communities*, koja bi povezala sveučilišta, tj. studente, istraživače i nastavnike iz raznih dijelova svijeta s lokalnim zajednicama u BiH-u poput Klotjevca.

Širi ili društvenopolitički aspekti boravka u Klotjevcu

Studentski posjet Klotjevcu je, uz navedeno, također pokazao lokalnim dobro-namjernim – ali i indiferentnim i zlonamjernim – političarima i birokratima da Klotjevac neće više biti nevidljiv i zaboravljen. Klotjevac je dobio svoje advokate, buduće pravnike, diplomate, istraživače.

Naš boravak u selu je također bio kontekst u kojem su se prvi put sreli poznanici od prije rata koji su završili na različitim sukobljenim stranama. Naši domaćini su nam ispričali kako je vozač, koji nas je dovezao u selo, bio u srpskoj delegaciji koja je žiteljima Klotjevca, u travnju 1992., dala ultimatum za predaju. Prema njihovim svjedočenjima, on je također, tijekom rata, bio aktivan u srpskim postrojbama. Stoga ne iznenađuje što su neki od Klotivljana bili rezervirani prema njemu. I pored toga su se neki od njih rukovali s vozačem dok su drugi izbjegli svaki izravan dodir. Drugi "lokalni Srbin", sveučilišni profesor, Beograđanin s manje-više stalnim boravkom u svojoj vikendici u Klotjevcu, očito zaintrigiran našim posjetom selu, bio je gostoljubiv. Inzistirao je, naprimjer, da nas provoza u svome čamcu uz kanjon Drine te pozvao svoje kolege sa srbijanske strane da mu ustupe još jedan motorni čamac jer nismo svi mogli stati u jedan. Naš boravak je otvorio proces komunikacije između profesora iz Beograda i povratnika u selo, koji su dotad bili prilično hladni i distancirani. Na trenutak je djelimično nestalo nepovjerenja i svi su željeli biti dobri domaćini svojim gostima izdaleka. Možda se čak, prvi put poslije rata, moglo primijetiti i nešto kao pažljivo otpočinjanje procesa pomirenja (ili bar djelomičnog povjerenja) između pripadnika dviju etničkih skupina. Tako je npr. profesor govorio o tuzi koju osjeća kad vidi ruševine kuća svojih nekadašnjih prijatelja Bošnjaka kojih više nema. Možda i stoga što je rekao da je znao što se ovdje događalo za vrijeme rata, pokušao bi nešto učiniti i spasiti svoje susjede. On ipak za sve krivi "prokleti rat", Hrvate, Slovence, Nijemce, Amerikance i međunarodnu zavjeru, iako su mu i žrtve i zločinci, bar u Klotjevcu, dobro poznati.

Zaključak

Genocid, kao "sustavan zločin usmjeren ka potpunom ili djelomičnom uništenju određene društvene skupine" (Lemkin 2002:27-53), devastirao je Klotjevac u demografskom, kulturnom, gospodarskom, političkom i svakom drugom pogledu. Jasno je da Klotjevac nikad neće biti onakav kakav je nekad bio. Biološka i socijalna supstanca, dakle ljudi, koji su i bili primarni cilj genocida, ne može se nadoknaditi, a bez ljudi će selo s vremenom postati samo puki geografski pojam. Kao što Feld i Baso (1996) pišu, "mjesto čine ljudi a ne prostor". Zbog toga, pomoć dobronamjernih *autsajdera*, pored moralne i materijalne podrške, mora uključiti i ljudsku komponentu, tj. posjete mjestima kao što su Klotjevac, bilo da je riječ o ekoturizmu bilo o svijeta. Pilot projekt *Bosnian Study Tour* – kao realizacija ideje zasnovane na konceptu iskustvenog učenja, a metodološki izvedena metodama kritičke etnografije i primijenjene antropologije – po mnogo čemu se pokazao učinkovitim modelom podrške lokalnim zajednicama nakon genocida i može se primijeniti i na druge slične lokalne zajednice u BiH-u i šire.

Michel Foucault je, vjerojatno, u široj javnosti najviše poznat svojim idejama o povezanosti znanja, moći i diskursa. "Znanje je moć" – svojedobno je proklamirao jedan od najvećih filozofa XX stoljeća (Foucault 1984:239). Prema njemu, oni (vlastodršci) koji imaju moć kontroliraju znanje i preuzimaju autoritet istine, tj. njihova moć postaje istinom i službenim znanjem. Držanje dominiranih masa u potčinjenu položaju se odvija i ograničavanjem njihova pristupa znanju i kreiranju znanja, dakle istine. S druge strane, Foucault, poput Marxove ideje o klasnoj svijesti, vjeruje kako ugnjetavani i dominirani znanjem mogu promijeniti svoj društveni položaj (Rabinow 1997). Bez ulaska u dublju interpretaciju Foucaultovih ideja – koje su puno šire i kompleksije od ove, donekle pojednostavljene interpretacije odnosa znanja i moći, a i od namjere ovoga rada – želio bih upravo završiti ovaj rad odjekom Foucaultove poznate teze. Ne treba zaboraviti da znanstvenici kreiraju znanje i istine koje u određenome trenutku postaju moć.

U primjeru kritičke entnografije, iskustvenog učenja i opisanog studijskog putovanja znanje kao moć nije samo vezano za one koji su trebali nešto naučiti, dakle studente koji su naučili o posljedicama genocida za lokalne zajednice. Također, (sa)znanje o Klotjevcu i njegovim malobrojnim

stanovnicima koji su preživjeli genocid je "omoćalo", ojačalo i ohrabrilo same povratnike u Klotjevac. O njima se sada zna i nisu više "nevidljivi" i bespomoćni, iako su još uvijek predmet diskriminacije i ignorantskog odnosa od vlasti Republike Srpske, one iste vlasti koja je nad njima počinila genocid i po čijoj se službenoj istini taj genocid i nije dogodio. Štoviše, u službenim dokumentima Vlade Republike Srpske, Klotjevac se uglavnom spominje u kontekstu nenaseljenog područja kao dio "Srpskih šuma Republike Srpske".[16] Godine 2004., nakon povratka prvih obitelji u spaljeni Klotjevac, na ulazu u selo činovnici Republike Srpske su postavili "službeni" znak "Lovište". Uvredljiva i prijeteća poruka toga čina bila je jasna povratnicima. Međutim, iako službeno nepriznati, dehumanizirani i reducirani na status divljih životinja za odstrijel, malobrojni povratnici u Klotjevac su istrajali u svojoj nakani da ostanu u svome mjestu. Zbog toga je možda i najveći uspjeh ovog istraživačkoobrazovnog projekta upravo u tome što smo preživjele Klotjevca ponovno načinili "vidljivima", saznali i diseminirali njihovu istinu i time, barem donekle, pridonijeli unapređenju njihovih ljudskih prava i ublažavanju posljedica genocida za ovu uništenu lokalnu zajednicu.

Svaki drugi, "neutralniji" pristup, rezultirao bi prešutnom podrškom vlastima Republike Srpske, koje i dalje aktivno provode politiku marginalizacije žrtava genocida u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA

1. Behar, Ruth, THE VULNERABLE OBSERVER: ANTHROPOLOGY THAT BREAKS YOUR HEART (RANJIVI POSMATRAČ - ANTROPOLOGIJA KOJA VAM SRCE SLAMA) Beacon Press, Boston, 1997.
2. Bourgois Philippe, ANTHROPOLOGY IN THE GLOBAL STATE OF EMERGENCY (ANTROPOLOGIJA U GLOBALNOM VANREDNOM STANJU) u: ENGAGED OBSERVER: ANTHROPOLOGY, ADVOCACY, AND ACTIVISM (ANGAŽIRANI POSMATRAČ - ANTROPOLOGIJA, ZALAGANJE I AKTIVIZAM). Rutgers University Press, New Brunswick 2006. ix-xii.

[16] Vidi Službeni glasnik Republike Srpske, sv.: 13/94, 10/97, 23/98, 43/02.

3. Bringa, Tone, BEING MUSLIM THE BOSNIAN WAY: IDENTITY AND COMMUNITY IN A CENTRAL BOSNIAN VILLAGE (BITI MUSLIMAN NA BOSANSKI NAČIN – IDENTITET I ZAJEDNICA U JEDNOM SELU SREDNJE BOSNE), Princeton University Press, 1995.

4. Čapo Žmegač, Jasna, ETNOLOG I NJEGOVE PUBLIKE – O RESTITUCIJI ETNOGRAFSKIH ISTRAŽIVANJA u: ETNOLOGIJA BLISKOGA – POETIKA I POLITIKA SUVREMENIH TERENSKIH ISTRAŽIVANJA. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek, Institut za etnologiju i folkloristiku – Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2006. str. 213-235.

5. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek, ETNOLOGIJA BLISKOGA – POETIKA I POLITIKA SUVREMENIH TERENSKIH ISTRAŽIVANJA, Institut za etnologiju i folkloristiku – Naklada Jesenski i Turk. Zagreb, 2006.

6. Deroko, D. Jovan, DRINA - GEOGRAFSKO-TURISTIČKA MONOGRAFIJA, Izdanje društva Fruška Gora, Novi Sad 1939.

7. . . . POPIS STANOVNIŠTVA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE IZ 1991. Državni zavod za statistiku, Sarajevo 1991.

8. Emerson, Robert M. i Melvin Pollner, CONSTRUCTING PARTICIPANT/OBSERVATION RELATIONS (GRADIMO ODNOSE UČESNIK/POSMATRAČ) u CONTEMPORARY FIELD RESEARCH: PERSPECTIVES AND FORMULATIONS (SUVREMENO TERENSKO ISTRAŽIVANJE – PERSPEKTIVE I FORMULACIJE. Waveland Press, Long Grove, IL 2001. str. 239-259.

9. Eriksen, Thomas Hylland, SMALL PLACES, LARGE ISSUES: AN INTRODUCTION TO SOCIAL AND CULTURAL ANTHROPOLOGY (MALA MJESTA, VELIKI PROBLEMI – UVOD U SOCIJALNU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU), Pluto Press, London 2001.

10. Erlich, Vera, OBITELJ U TRANSFORMACIJI. Naprijed, Zagreb 1964.

11. Feld, Steven i Keith H.Basso, SENSES OF PLACE, University of Washington Press, Seattle, 1996.

12. Foucault, Michel, SPACE, KNOWLEDGE AND POWER (PROSTOR, ZNANJE I MOĆ) u: THE FOUCAULT READER, Pantheon Books, New York 1984, str. 239-256.

13. Gibbs, Graham, LEARNING BY DOING: A GUIDE TO TEACHING AND LEARNING METHODS (UČENJE AKCIJOM – VODIČ ZA METODE PREDAVANJA I UČENJA), FEU Birmingham Polytechnic, Birmingham. 1987.

14. Gulin Zrnić, Valentina, DOMAĆE, VLASTITO I OSOBNO: AUTO-KULTURNA DEFAMILIJARIZACIJA u: ETNOLOGIJA BLISKOGA – POETIKA I POLITIKA SUVREMENIH TERENSKIH ISTRAŽIVANJA. Institut za etnologiju i folkloristiku – Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2006. str. 73-95.

15. Hutchings, Kate, Pamela Jackson i Rob McEllister, EXPLOITING THE LINKS BETWEEN THEORY AND PRACTICE: DEVELOPING STUDENTS' CROSS-CULTURAL UNDERSTANDING THROUGH INTERNATIONAL STUDY TOUR TO CHINA (KORIŠTENJE VEZA IZMEĐU TEORIJE I PRAKSE – RAZVIJANJE RAZUMIJEVANJA RAZNIH KULTURA KOD STUDENATA KROZ MEĐUNARODNO STUDIJSKO PUTOVANJE U KINU. Istraživanje i razvoj visokog obrazo-vanja, 2002. 21: 55-71.

16. Isaković, Zehrudin STEĆAK – STEĆAK – POSLJEDNJA BOSANSKA MISTERIJA - THE LAST BOSNIAN MYSTERY, TVSA Sarajevo, 2009.

17. Jarvis, Peter, ADULT AND CONTINUING EDUCATION: THEORY AND PRACTICE (ODRASLI I NASTAVAK OBRAZOVANJA – TEORIJA I PRAKSA) 2e Routledge, London 1995.

18. Kolb, David, EXPERIENTIAL LEARNING: THE EXPERIENCE AS THE SOURCE OF LEARNING AND DEVELOPMENT (ISKUSTVENO UČENJE – ISKUSTVO KAO IZVOR UČENJA I RAZVOJA), Prentice Hall, New Jersey 1984.

19. Kolb, David, EXPERIENTIAL LEARNING THEORY BIBLIOGRAPHY 1971-2001 (BIBLIOGRAFIJA TEORIJE ISKUSTVENOG UČENJA 1971-2001) McBer and Co. Boston 2001.

20. Kolb, David, Joyce Osland i Irwin Rubin, THE ORGANIZATIONAL BEHAVIOR READER (ANTOLOGIJA ORGANIZACIONOG PONAŠANJA) 6e. Englewood Cliffs, Prentice Hall, New Jersey 1995.

21. Lemkin, Raphael, GENOCIDE (GENOCID) u GENOCIDE: AN ANTHROPOLOGICAL READER (GENOCID – ANTROPOLOŠKA ČITANKA) Blackwell Publishers, Oxford 2002. str. 27-53.

22. Lockhart, Anna, CRITICAL REFLECTIVE ESSAY: AS WITNESSES TO THE AFTERMATH OF WAR AND GENOCIDE – HOW DO WE AVOID BECOMING "GENOCIDE SPECTATORS"? (KRITIČKI ESEJ ZA RAZMIŠLJANJE – KAO SVJEDOCI POSLJEDICA RATA I GENOCIDA – KAKO IZBJEGAVAMO DA POSTANEMO "POSMATRAČI GENOCIDA"? Biser 1, str. 18-21, Tuzla 2007.

23. Madison, D. Soyini, CRITICAL ETHNOGRAPHY: METHOD, ETHICS AND PERFORMANCE (KRITIČNA ETNOGRAFIJA – METOD, ETIKA I IZVRŠENJE) Sage Publications, London 2005.

24. McCarthy, Bernice, THE 4MAT SYSTEM (4MAT SISTEM) Excel, Inc. Oak Brook IL 1987.

25. Palavestra, V. HISTORIJSKA USMENA PREDANJA IZ BOSNE I HERCEGOVINE, Baybook – Mostart, Sarajevo - Zemun, 2004.

26. Porth, Stephen, J. MANAGEMENT EDUCATION GOES INTERNATIONAL: A MODEL FOR DESIGNING AND TEACHING A STUDY TOUR COURSE (EDUKACIJA U MENADŽMENTU POSTAJE MEĐUNARODNA – MODEL ZA DIZAJNIRANJE I NASTAVU PREDAVANJA O STUDIJSKOM PUTOVANJU) Žurnal o Edukaciji u menadžmentu 21, 1997: str. 190-200.

27. Rabinow, Raul, THE ESSENTIAL WORKS OF MICHEL FOUCAULT ETHICS, SUBJECTIVITY AND TRUTH (NAJVAŽNIJA DJELA MIŠELA FUKOA Sv. 1 ETIKA, SUBJEKTIVNOST I ISTINA), New Press, New York 1997.

28. Sanford, Victoria, EXCAVATIONS OF THE HEART: REFLEXIONS ON TRUTH, MEMORY AND STRUCTURES OF UNDERSTANDING (ISKOPAVANJA SRCA – RAZMIŠLJANJA O ISTINI, SJEĆANJU I STRUKTURAMA RAZUMIJEVANJA) u: ENGAGED OBSERVER: ANTHROPOLOGY, ADVOCACY, AND ACTIVISM (ANGAŽIRANI POSMATRAČ-ANTROPOLOGIJA, ZALAGANJE I AKTIVIZAM). Rutgers University Press, New Brunswick 2006. str. 1-19.

29. Stull, Donald D. i Jean J. Schensul, COLLABORATIVE RESEARCH AND SOCIAL CHANGE: APPLIED ANTHROPOLOGY IN ACTION (ZAJEDNIČKO ISTRAŽIVANJE I SOCIJALNA PROMJENA – PRIMIJENJENA ANTROPOLOGIJA U AKCIJI), The Institute for Community Research, Hartford, CT: 1987.

30. Šantek, Goran Pavel, ETNOGRAFSKI REALIZAM I ULOGA ETNOLOGA RELIGIJE u: ETNOLOGIJA BLISKOGA – POETIKA I POLITIKA SUVREMENIH TERENSKIH ISTRAŽIVANJA. Institut za etnologiju i folkloristiku – Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2006. str. 53-71.

31. Willigen van, John, APPLIED ANTHROPOLOGY: AN INTRODUCTION. (PRIMIJENJENA ANTROPOLOGIJA – UVOD) Greenwood Publishing Group, Westport 2002.

32. Wilkes, J.John, CULTURAL IDENTITIES IN THE ILLYRIAN PROVINCES: ...OLD PROBLEMS RE-EXAMINED (KULTURNI IDENTITETI U ILIRSKIM POKRAJINAMA – PREISPITIVANJE STARIH PROBLEMA) *Dall' Adriatico al Danubio. L'Illirico nell'eta greca e romana, Fondazione Niccolo Canussio, Convegno (Cividale del Friuli, 25-27 settembre 2003)* (Od Jadrana do Dunava. Ilirske pokrajine u grčko i rimsko doba. Fondacija Niccolo Canussio, Konvencija Furlanije, 25-27 septembra, 2003. str. 309-317.

Internetski izvori:

1. John Dewey, DEMOCRACY AND EDUCATION: AN INTRODUCTION TO THE PHILOSOPHY OF EDUCATION (DEMOKRACIJA I OBRAZOVANJE – UVOD U FILOZOFIJU OBRAZOVANJA) i MORAL PRINCIPLES IN EDUCATION (MORALNI PRINCIPI U OBRAZOVANJU) Project Gutenberg: http://www.gutenberg.org/browse/authors/d#a446

2. SLUŽBENI GLASNIK REPUBLIKE SRPSKE, sv.: 13/94, 10/97, 23/98, 43/02: http://www. slglasnik.org/uputstvo.php?lang=lat [zadnji pristup 12. 10. 2008.]

3. THE CENTER FOR DEWEY STUDIES: http://www.siu.edu/~deweyctr/ [zadnji pristup 12. 10. 2008.]

4. THE JEAN PIAGET SOCIETY: http://www.piaget.org/ [zadnji pristup 12. 10. 2008.] THE KURT LEWIN CENTER FOR PSYCHOLOGICAL RESEARCH: http://www.lewincenter.ukw. edu.pl/index.php [zadnji pristup 12. 10. 2008.]
5. ZAVOD ZA TURIZAM BAJINA BAŠTA, Bajina Bašta Portal: www.bajinaBašta.com/bbportal/main/river/facts/river_facts_e.html [zadnji pristup 12. 10. 2008.]
6. http://www.tara.org.yu/indexeng.html. [zadnji pristup 12. 10. 2008.]

REZIME

Na osnovu etnografske studije o lokalnoj zajednici u istočnoj Bosni, ovaj rad u početku iznosi raspravu o višestrukosti uloga i odgovornosti sa kojima se istraživač uključen u istraživanje poslijeratnih zajednica suočava na terenu i šire. Dok kritički razmišlja o etici, statusu i etnografiji insajdera istraživača kao *polyvokalnom procesu,* autor zagovara za istraživače pro-aktivniji pristup u zaštiti i napredovanju ljudskih prava njihovih subjekata istraživanja. Jedan od načina da bi se ovo moglo postići povezivanje terena – lokalne zajednice – i univerziteta, ne samo kroz istraživanje, nego i putem učenja i nastave na terenu. Godine 2007, autor ovoga rada zajedno sa svojim kolegom i profesorom Ronom Adamsom razvio je i uspješno implementirao istraživačko-edukacioni projekat kao, u potpunosti, akreditiran nastavni predmet za grupu studenata australijskog univerziteta sa studija socijalne antropologije. Edukativni cilj ovoga projekta je bio da omogući studentima da nauče o devastirajućim efektima genocida na lokalne zajednice u Bosni i Hercegovini kroz 'iskustveno učenje' tj. kroz učenje bazirano na njihovim iskustvima iz prve ruke, dok su vršile terensko etnografsko istraživanje u ovim zajednicama. Etnografija elaborirana u ovom radu odnosi se na uništeno selo Podrinja, koje je bila lokacija desetodnevnog terenskog istraživanja koje su vršili studenti i njihovi nastavnici. Ova kratka posjeta jednom nekada vibrantnom i živopisnom selu Podrinja, rezultirala je mnogim pozitivnim učincima i tokom posjete i nakon nje. Autor ukazuje na stvarni potencijal koji iskustveno učenje i etnografsko istraživanje može imati na potsticanje pozitivne promjene u zajednicama koje su se obnovile nakon izvršenog genocida i koje se pokušavaju ponovo izgraditi, 'ponovo otkriti' i održati se u novim socio-političkim realitetima. U zaključku, koristeći fukodijanske ideje o znanju, moći i discoursu autor naglašava odgovornosti koje imaju istraživači – kao kreatori i prenosioci znanja – s obzirom na one koje oni koriste kao svoje primarne subjekte istraživanja.

SUMMARY

Based on the ethnographic study of a local community in eastern Bosnia, this paper initially discusses the multiplicity of roles and responsibilities a researcher involved in researching post-war communities faces in the field and beyond. While critically reflecting on ethics, the researcher's insiders status and ethnography as a *polyvocal* process the author advocates for researchers a more proactive approach in protecting and advancing the human rights of their research subjects. One of the ways this could be achieved is by connecting field – local communities – and universities not only through research but also through learning and teaching in the field. In 2007, the author of this paper, together with his colleague Prof Ron Adams, developed and successfully implemented a research/educational project as a fully accredited teaching subject for a group of Australian university students studying social anthropology. The educational aim of the project was to enable the students to learn about the devastating effects of genocide on local communities in Bosnia and Herzegovina through 'experiential learning', i.e. learning based on their first-hand experiences, while conducting ethnographic fieldwork in those communities. The ethnography elaborated on in the paper relates to a destroyed village in Podrinje, which was the location of ten-day-long fieldwork conducted by the students and their teachers. This short-term visit to the once vibrant and picturesque village in the Drina Valley resulted in many positive outcomes both during and after the visit. The author points out the real potential that experiential learning and ethnographic research can have fostering positive change in post-genocide communities trying to reconstruct, 're-discover' and sustain themselves in new socio-political realities. In conclusion, using Foucauldian ideas about knowledge, power and discourse, the author emphasises the responsibilities researchers – as creators and disseminators of knowledge – have in regard to those they use as their primary research subjects.

F O T O G R A F I J E

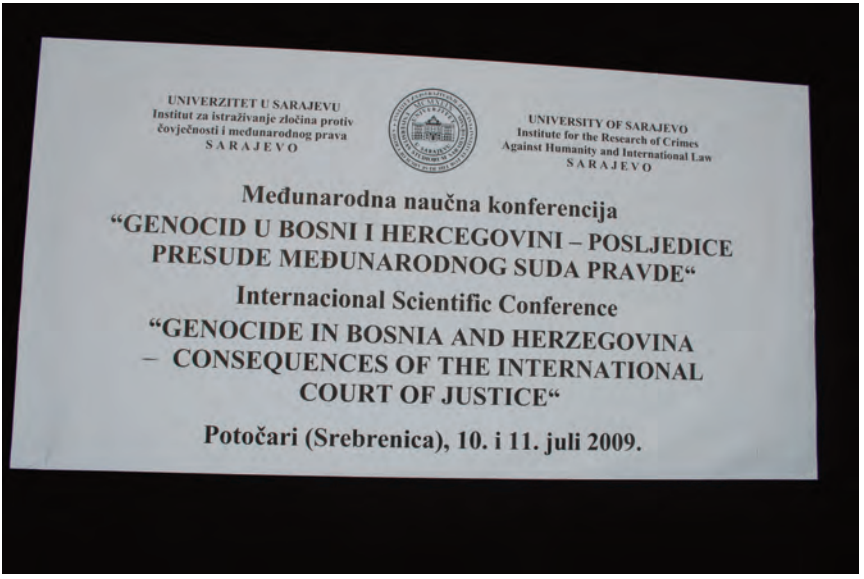

Slika panoa

Diana Wallis, podpredsjednica Evropskog parlamenta

prof. dr. Jusuf Žiga, prof. dr. Smail Čekić, prof. dr. Ismet Dizdarević - radno predsjedništvo, 10. 07. 2009

Akademik prof. dr. Muhamed Filipović, prof. dr. Faruk Čaklovica, Diana Wallis (otvaranje Konferencije; 10. 07. 2009.)

Akademik prof. dr. Muhamed Filipović, otvaranje Konferencije, 10. 07. 2009.

prof. dr. Samir Arnautović, 10. 07. 2009.

Dr. Carlo Gerardo Pinetti,
10. 07. 2009.

Mr. Enis Omerović,
10. 07. 2009.

Mr. Maja Sahadžić, 10. 07. 2009.

Baronesa Sayeeda Warsi

Mr. Šejla Haračić, 10. 07. 2009.

Ibro Bulić, 10.07. 2009.

Mr. Sabina Subašić - Galijatović; (prof. dr. Jusuif Žiga - radno predsjedništvo); 10. 07. 2009.

Doc. dr. Selmo Cikotić; 10. 07. 2009.

prof. dr. Ismet Dizdrević (za govornicom); (prof. dr. Smail Čekić, prof.dr. Dževad Termiz, dr. Bećir Macić – radno predsjedništvo); 10.07.2009.

dr. Izet Šabotić, 10.07.2009.

prof. dr. Sakib Softić, 10.07.2009.

dr. Zijad Hasić, 10. 07. 2009.

prof. dr. Smail Čekić, (prof. dr. Ismet Dizdarević, prof.dr. Dževad Termiz, dr. Bećir Macić – radno predsjedništvo), 10.07.2009.

Amir Ahmić, 10.07.2009.

prof. dr. Adib Đozić,
10. 07. 2009.

Jelko Kacin,
11. 07. 2009.

Mr. Hariz Halilović,
prof. dr. Ron Adams,
10. 07. 2009.

Baronesa Sayeeda Warsi, mr. Enis Omerović, obraćanje, 10.07.2009.

Dr. Haris Silajdžić, obraćanje 10.07.2009.

Uručivanja *Potočarske povelje;* Kada Hotić, Munira Subašić, Diana Wallis, Jelko Kacin, dr. Mustafa Cerić, dr. Haris Silajdžić, 10.07.2009.

Uručivanje *Potočarske povelje,*
prof. dr. Smail Čekić,
10.07.2009.

Publika, 11.07.2009.

Uručivanje *Potočarske povelje;* dr. Mustafa Cerić, Kada Hotić, Diana Wallis, Munira Subašić, Jelko Kacin, 10.07.2009.

Fabrika akumulatora, 11.07.2009.

PREVODIOCI:
Kadira Hadžić, Lejla Čović, Aida Međedović

UNOS TEKSTA:
Fuad Adžanel, Hajra Bibić

SLOG I PRELOM:
Anel Grabovica

ŠTAMPARIJA:
BOSNET, Sarajevo

TIRAŽ:
700